

**Барилга, хот
байгуулалтын яам
(БХБЯ)**

**Японы Олон
Улсын Хамтын
ажиллагааны
байгууллага
(ЖАЙКА)**

**Үндэсний Хөгжлийн
газар
(ҮХГ)**

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл

Эцсийн тайлан

2021 оны 12-р сар

**RECS International Inc.
PADECO Co., Ltd.
Nippon Koei Co., Ltd.**

Валютын ханш (2021 оны 05-р сарын 20-ны байдлаар):
1.00 төгрөг = 0.00038 ам. доллар
1.00 төгрөг = 0.04 иен
Эх үүсвэр: OANDA.COM (<http://www.oanda.com>)

Гарчиг

БҮЛЭГ 1	ТӨСЛИЙН ТАНИЛЦУУЛГА.....	1-1
1.1	Үндэслэл.....	1-1
1.1.1	Төслийн үндэслэл.....	1-1
1.1.2	Төслийн зорилго ба хамрах хүрээ.....	1-2
1.1.3	Төслийн хэрэгжилт ба удирдлагын бүтэц.....	1-3
1.2	Төслийн үйл ажиллагааны явц.....	1-5
1.2.1	Төслийн үйл ажиллагааны эхний шатны ажлууд.....	1-5
1.2.2	Одоогийн байдлын дүн шинжилгээ.....	1-6
1.2.3	Төслийн явцын тайлан.....	1-6
1.2.4	ҮХЦТ-ний эхний төслийг боловсруулах үйл ажиллагаа.....	1-7
1.2.5	Төслийн дунд хугацааны тайлан 1.....	1-7
1.2.6	ҮХЦТ-ийг шинэчлэн боловсруулах үйл ажиллагаа.....	1-7
1.2.7	Эцсийн тайлангийн төсөл 1.....	1-8
1.2.8	ҮХЦТ-г сайжруулан боловсруулах, туршилтын төслүүдийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, сурталчлан таниулах үйл ажиллагааны явц.....	1-9
1.2.9	Эцсийн тайлангийн төсөл 2.....	1-9
1.2.10	ҮХЦТ-г ХАНСХЕТ болон БХБ-ын баримт бичигтэй уялдуулах үйл ажиллагаа болон Төслийн хүрээнд хийсэн туршилтын төсөл, судалгааны хэрэгжилт.....	1-10
1.3	ҮХЦТ-ний Эцсийн тайлангийн төсөл 3.....	1-11
1.4	Төслийн ажлын төлөвлөгөө, төлөвлөгдөж буй үйл ажиллагаа.....	1-12
БҮЛЭГ 1-ИЙН НЭМЭЛТ ХЭСЭГ: ЧАДАВХЫГ БЭХЖҮҮЛЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА.....		1-13
S1.1	Семинар.....	1-13
S1.2	Дэд Ажлын хэсгийн хурлууд.....	1-14
S1.3	Япон улсад зохион байгуулсан удирдах албан тушаалтны сургалт.....	1-19
S1.4	ГМС-ийн мэдлэг олгох сургалт.....	1-21
БҮЛЭГ 2	МОНГОЛ УЛСЫН ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ-2030 (ТХҮБ 2030) БАРИМТ БИЧГИЙН ЗОРИЛТУУДЫН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮНЭЛГЭЭ БОЛОН “АЛСЫН ХАРАА 2050” МОНГОЛ УЛСЫН УРТ ХУГАЦААНЫ ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГЫН ТОЙМ.....	2-1
2.1	Хүн ам зүй.....	2-1
2.1.1	Сүүлийн жилүүдийн хүн амын өсөлт, өөрчлөлт.....	2-1
2.1.2	Хүн ам зүйн үзүүлэлтүүд.....	2-4
2.2	Макро эдийн засгийн үзүүлэлтүүд.....	2-6
2.2.1	Эдийн засгийн өсөлтийн чиг хандлага.....	2-6
2.2.2	ДНБ, салбараар.....	2-9
2.2.3	ДНБ-ий өсөлт, салбараар.....	2-11
2.3	Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 баримт бичгийн хэрэгжилт болон “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын зорилтууд.....	2-12
2.3.1	ДНБ болон нэг хүнд ногдох ДНБ.....	2-12
2.3.2	Хүний хөгжлийн индекс.....	2-13
2.3.3	Хүн амын дундаж наслалт.....	2-14
2.3.4	Ядуурлын түвшин ба орлогын хуваарилалт.....	2-15
2.3.5	Дэлхийд өрсөлдөх чадварын үзүүлэлт.....	2-17
2.3.6	Бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлт.....	2-18
2.3.7	Байгаль орчны үзүүлэлт.....	2-19
2.3.8	Эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын нийгмийн даатгалд хамрагдсан байдал.....	2-20
2.3.9	Эрүүл мэнд.....	2-20
2.3.10	Тусгай хамгаалалттай газар нутаг.....	2-25
2.3.11	Аялал жуулчлал.....	2-25

2.3.12	Цахилгаан эрчим хүчний найдвартай эх үүсвэрээр хангагдсан байдал	2-27
2.3.13	Эдийн засгийн хөгжилд тулгарч буй сорилтууд	2-28
2.3.14	Нийгмийн хөгжилд тулгарч буй сорилтууд	2-29
2.3.15	Байгаль орчны менежменттэй холбоотой тулгарч буй сорилтууд	2-30
2.4	“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого болон Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө	2-31
2.4.1	“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого болон Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө	2-31
2.4.2	“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын тойм	2-32
2.4.3	9 зорилго, 50 зорилт бүхий “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого	2-34
2.4.4	Төсөл, хөтөлбөрүүд	2-44
БҮЛЭГ 3	ХӨГЖЛИЙН ЗАГВАР, АЛСЫН ХАРАА, ЗОРИЛТ, СТРАТЕГИ	3-1
3.1	ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичгүүдэд үндэслэсэн хөгжлийн загвар	3-1
3.1.1	Үндэслэл	3-1
3.1.2	Монгол Улсын хөгжлийн загварыг тодорхойлох үйл ажиллагаа	3-4
3.2	Хөгжлийн загвар, алсын хараа	3-30
3.2.1	Хөгжлийн загварыг томъёолох нь	3-30
3.2.2	Хөгжлийн алсын харааны үзэл санаа, үнэт зүйл	3-33
3.2.3	Хөгжлийн алсын хараа	3-35
3.3	Макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратеги	3-39
3.3.1	Асуудлын бүтцийн шинжилгээ	3-39
3.3.2	Макро түвшний хөгжлийн зорилт ба үндсэн стратеги	3-42
3.4	Эдийн засгийн салбаруудын хөгжлийн зорилтууд ба стратеги	3-44
3.4.1	Газар тариалангийн салбар	3-44
3.4.2	Мал аж ахуйн салбар	3-45
3.4.3	Уул уурхайн салбар	3-46
3.4.4	Аж үйлдвэрийн салбар	3-47
3.4.5	Аялал жуулчлалын салбар	3-48
3.5	Дэд бүтцийн салбарын хөгжлийн зорилтууд ба стратеги	3-50
3.5.1	Зам, тээвэр, логистикийн дэд бүтэц	3-50
3.5.2	Цахилгаан эрчим хүч, дулааны эрчим хүчний хангамж	3-51
3.5.3	Дижитал шилжилт, МХХТ	3-52
3.5.4	Хот байгуулалт	3-53
3.6	Байгаль орчны салбарын хөгжлийн зорилтууд ба стратеги	3-55
3.6.1	Байгаль орчны менежмент	3-55
3.6.2	Нийгмийн тогтвортой хөгжил	3-57
3.6.3	Усны нөөцийн менежмент, хөгжүүлэлт	3-58
БҮЛЭГ 4	НИЙГЭМ, ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХӨГЖЛИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ БА ХӨГЖЛИЙН ХУВИЛБАНУУД	4-1
4.1	Зорилго ба аргачлал	4-1
4.2	Хүн ам, ажиллах хүчний хэтийн тооцоо	4-2
4.2.1	Хүн амын хэтийн тооцоо	4-2
4.2.2	Ажиллах хүчний хэтийн тооцоо	4-4
4.2.3	Монгол Улсын эдийн засгийн хэтийн төлөв	4-5
4.3	Хөгжлийн хувилбарууд	4-10
4.3.1	Хөгжлийн хувилбарын тодорхойлолт	4-10
4.3.2	Хөгжлийн хувилбарын тодорхойлолт	4-11
4.3.3	Ажиллах хүчний эрэлт, нийлүүлэлтийн тэнцвэр	4-11
4.3.4	Хөгжлийн хувилбаруудын үнэлгээ	4-13

4.4	Хөгжлийн хувилбарын санал.....	4-15
4.4.1	Санал болгож буй хөгжлийн хувилбар.....	4-15
4.4.2	Хүн ам, ДНБ-ий 2030 оны хэтийн тооцоо.....	4-15
4.4.3	Хүн ам, ДНБ-ий хэтийн төлвийн тооцоо, 2040 оноор.....	4-19
4.4.4	COVID-19 цар тахлын нөлөө ба хэтийн төлвийн тооцоо	4-21
БҮЛЭГ 5	ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ ОРОН ЗАЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	5-1
5.1	Үндэсний орон зайн төлөвлөлт	5-1
5.1.1	Орон зайн төлөвлөлтийн тогтолцоо.....	5-1
5.1.2	Орон зайн төлөвлөлтийн аргачлал.....	5-2
5.1.3	Улсын орон зайн төлөвлөлт ба БНХАУ, ОХУ, Казахстан улсуудын бодлого, төлөвлөлт.....	5-4
5.2	Хотын зэрэглэл, хот, суурины газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ	5-7
5.2.1	Хотын зэрэглэл	5-7
5.2.2	Шинэ хот, суурины эдэлбэр газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ.....	5-11
5.3	Улсын дэд бүтцийн тэнхлэг, хотын зэрэглэлийг багтаасан орон зайн төлөвлөлт	5-12
5.3.1	Орон зайн төлөвлөлттэй холбоотой баримт бичиг, судалгаа	5-12
5.3.2	Улсын дэд бүтцийн тэнхлэгийг багтаасан орон зайн төлөвлөлт	5-14
5.4	Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөө.....	5-24
5.4.1	Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөөний зорилго, үйл ажиллагаа	5-24
5.4.2	Газар зохион байгуулалтын төлөвлөлттэй холбоотой төлөвлөгөө, судалгаа	5-25
5.4.3	Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө ба газар зохион байгуулалтын одоогийн байдал	5-36
5.4.4	Бэлчээрийн газрын ангилал	5-38
5.4.5	Тариалангийн газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ.....	5-41
5.4.6	Монгол Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө	5-48
5.5	Усны нөөц, уур амьсгалын өөрчлөлтийн шинжилгээ.....	5-55
5.5.1	Усны балансын шинжилгээ.....	5-55
5.5.2	Усны эрэлт нийлүүлэлтийн зөрүү.....	5-59
5.5.3	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл	5-62
5.5.4	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийн үнэлгээ.....	5-63
5.5.5	Уур амьсгалын өөрчлөлт усны балансад нөлөөлөх нь	5-76
БҮЛЭГ 5-ЫН НЭМЭЛТ ХЭСЭГ 1: УЛСЫН НИЙСЛЭЛ ХОТЫГ НҮҮЛГЭН ШИЛЖҮҮЛСЭН ЖИШЭЭ, СУДАЛГАА	5-80	
БҮЛЭГ 5-ЫН НЭМЭЛТ ХЭСЭГ 2: МОНГОЛ УЛСАД НИЙСЛЭЛ ХОТЫН ЧИГ ҮҮРГИЙГ НҮҮЛГЭН ШИЛЖҮҮЛЭХ БОЛОМЖ	5-84	
БҮЛЭГ 6	БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН АЛСЫН ХАРАА БА СТРАТЕГИ.....	6-1
6.1	Эдийн засгийн шинэ бүсчлэл.....	6-1
6.1.1	Эдийн засгийн бүсчлэлийн үндэслэл, нөхцөл	6-1
6.1.2	Хөрш зэргэлдээ аймгуудын ижил төстэй байдлын дүн шинжилгээ.....	6-2
6.1.3	Эдийн засгийн шинэ бүсчлэл	6-7
6.1.4	Эдийн засгийн бүсчлэлийн хувилбарын харьцуулалт.....	6-10
6.2	Эдийн засгийн бүсүүдийн онцлог	6-12
6.2.1	Эдийн засгийн бүс тус бүрийн онцлог.....	6-12
6.2.2	Санал болгож буй бүсүүдийн онцлог (дэлгэрэнгүй).....	6-14
6.3	Эдийн засгийн бүсүүдийн хөгжлийн алсын хараа, стратеги	6-18
6.3.1	Баруун бүс.....	6-18
6.3.2	Хангайн бүс.....	6-20
6.3.3	Алтайн бүс.....	6-23
6.3.4	Өмнөд бүс	6-25

6.3.5	Зүүн бүс.....	6-28
6.3.6	Нийслэлийн бүс	6-30
БҮЛЭГ 7	АЙМГУУДЫН ХӨГЖЛИЙН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ.....	7-1
7.1	Хөгжлийн дүн шинжилгээний ач холбогдол, ажлын явц.....	7-1
7.1.1	Хөгжлийн нэгдсэн бодлого боловсруулахад дүн шинжилгээ хийхийн ач холбогдол	7-1
7.1.2	Аймгийн хөгжлийн дүн шинжилгээ хийх арга зүй	7-2
7.2	Баруун бүсийн аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээ.....	7-4
7.2.1	Баян-Өлгий аймаг	7-4
7.2.2	Увс аймаг.....	7-10
7.2.3	Ховд аймаг	7-14
7.3	Хангайн бүсийн аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээ	7-19
7.3.1	Завхан аймаг.....	7-19
7.3.2	Хөвсгөл аймаг	7-24
7.3.3	Архангай аймаг	7-28
7.3.4	Булган аймаг	7-33
7.3.5	Сэлэнгэ аймаг	7-37
7.3.6	Дархан-Уул аймаг	7-42
7.3.7	Орхон аймаг	7-47
7.4	Алтайн бүсийн аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээ	7-50
7.4.1	Говь-Алтай аймаг	7-50
7.4.2	Баянхонгор аймаг	7-54
7.4.3	Өвөрхангай аймаг	7-58
7.5	Өмнөд бүсийн аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээ	7-64
7.5.1	Дундговь аймаг	7-64
7.5.2	Говьсүмбэр аймаг	7-68
7.5.3	Дорноговь аймаг	7-71
7.5.4	Өмнөговь аймаг	7-75
7.6	Зүүн бүсийн аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээ.....	7-79
7.6.1	Хэнтий аймаг.....	7-79
7.6.2	Сүхбаатар аймаг	7-83
7.6.3	Дорнод аймаг	7-88
7.7	Нийслэлийн бүсийн Төв аймгийн хөгжлийн дүн шинжилгээ	7-93
БҮЛЭГ 8	ГОЛ ТӨСӨЛ, ХӨТӨЛБӨР БҮХИЙ ҮЕ ШАТТАЙ ХӨГЖЛИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	8-1
8.1	Хөгжлийн загварын хувилбарууд.....	8-1
8.1.1	Хөгжлийн шинэ загвар, үе шат	8-1
8.1.2	I үе шат 2025 он хүртэл	8-6
8.1.3	II үе шат 2026-2030 он	8-10
8.1.4	III үе шат 2031-2040 он	8-12
8.1.5	Монгол Улсын хөгжлийн төсөөлөл (2040 оноор).....	8-14
8.2	Гол төсөл, хөтөлбөрүүд бүхий хөгжлийн төлөвлөгөө	8-16
8.3	Бүсчилсэн хөгжлийн цогц төсөл, хөтөлбөрүүд	8-22
8.3.1	Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөр, нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн төлөвлөгөө, хотуудын чиг үүрэг, уялдаа холбоо.....	8-22
8.3.2	Баруун бүсийн ногоон хөгжлийн загвар хөтөлбөрүүд	8-27
8.3.3	Хангайн бүсийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн цогц хөтөлбөрүүд ..	8-27
8.3.4	Алтайн бүсийн хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх, эрчим хүчний нөөцийг нэмэгдүүлэх хөтөлбөрүүд	8-28
8.3.5	Өмнөд бүсийн хариуцлагатай уул уурхай, олон нийтийн хөгжлийн хөтөлбөрүүд.....	8-29
8.3.6	Зүүн бүсийг хөдөө аж ахуй-худалдаа-аялал жуулчлалыг хөгжүүлсэн хилийн бүс болгож хөгжүүлэх хөтөлбөрүүд	8-30

8.3.7	Нийслэлийн бүсийн дэвшилтэт технологи бүхий эцсийн боловсруулалт, логистикийн баазыг хөгжүүлэх хөтөлбөрүүд	8-31
8.4	Институцийн тогтолцоо, зохицуулалт (эдийн засгийн салбаруудаар)	8-32
8.4.1	Хариуцлагатай уул уурхайн зарчмуудыг тодорхойлох	8-32
8.4.2	Аж үйлдвэрийн салбарыг хөгжүүлэх бодлого, институцийн арга хэмжээ	8-35
8.4.3	Эдийн засгийн бусад салбаруудыг хөгжүүлэх бодлого, институцийн арга хэмжээ	8-37
8.5	Хөгжлийн удирдлага, санхүүгийн тогтолцооны институцийн арга хэмжээ	8-41
8.5.1	Тойм	8-41
8.5.2	Институци, байгууллагын хөгжилтэй холбоотойгоор тулгарч буй асуудлууд	8-42
8.5.3	COVID-19 цар тахлын дэгдэлтээс авсан сургамж	8-47
8.5.4	Санал болгож буй арга хэмжээ	8-49
8.6	Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх чадавхыг бэхжүүлэх	8-53
8.6.1	Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх чадавхыг бэхжүүлэх хэрэгцээ шаардлага	8-53
8.6.2	Орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын чадавхын үнэлгээний үр дүн	8-54
8.6.3	Бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих чадавхыг бэхжүүлэх санал	8-63
8.6.4	Аймгийн захиргааны байгууллагын чадавхыг бэхжүүлэх	8-66
БҮЛЭГ 9	ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ХУВИЛБАРЫН АРГАЧЛАЛ БОЛОН ТӨСЛИЙН ЭХНИЙ ҮНЭЛГЭЭНИЙ БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ СТРАТЕГИЙН ҮНЭЛГЭЭ	9-1
9.1	Төлөвлөлтийн хувилбарын аргачлалын хүрээнд Байгаль орчны стратегийн үнэлгээ хийх	9-1
9.1.1	Төлөвлөлтийн хувилбарын үзэл баримтлал, аргачлал	9-1
9.1.2	Төслийн төлөвлөлтийн хувилбарын аргачлал	9-2
9.1.3	Байгаль орчны стратегийн үнэлгээ (БОСҮ)	9-3
9.1.4	Ажлын хэсэг, дэд Ажлын хэсгийн гишүүдийн оролцоотой төлөвлөлт ...	9-7
9.1.5	Оролцогч талуудын оролцоотойгоор ҮХЦТ-г боловсруулах нь	9-16
9.1.6	ҮХЦТ-г олон нийтэд таниулах үйл явц	9-25
9.1.7	ҮХЦТ-ний төслийг эцэслэн боловсруулах үйл явц	9-29
9.2	ҮХЦТ-ний төсөл, хөтөлбөрүүдийн эхний үе шатны үнэлгээний систем	9-31
9.2.1	Төсөл, хөтөлбөрүүдийн үнэлгээний систем	9-31
9.2.2	Үндэсний хөгжлийн үнэлгээний систем	9-32
9.2.3	ҮХЦТ-ний төсөл, хөтөлбөрүүдийн үнэлгээ	9-35
9.3	Гол төсөл, хөтөлбөрүүдийн байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын ерөнхий үнэлгээ	9-42
9.3.1	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын ерөнхий үнэлгээний хамрах хүрээ, зорилго, үйл явц	9-42
9.3.2	ҮХЦТ-ний гол төсөл, хөтөлбөрүүдийн байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын ерөнхий үнэлгээ	9-43
9.3.3	Дараагийн үе шатанд санал болгох үйл ажиллагаа	9-44
БҮЛЭГ 10	ГОЛ ТӨСӨЛ, ХӨТӨЛБӨРИЙН ТАНИЛЦУУЛГА	10-1
10.1	Эдийн засаг, экспортыг төрөлжүүлэх төслүүд	10-1
10.2	Бүх талын оролцоо, хүртээмжийг сайжруулах төслүүд	10-57
10.3	Нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийг бэхжүүлэх төслүүд	10-91
10.4	Ногоон хөгжлийг дэмжих төслүүд	10-113
БҮЛЭГ 11	ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	11-1
11.1	ҮХЦТ-д санал болгож буй төсөл, хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилт	11-1
11.1.1	Төсөл, хөтөлбөрүүд ба хөгжлийн зорилтууд	11-1
11.1.2	Салбар дундын төсөл, хөтөлбөр	11-2

11.1.3	Салбарын төсөл, хөтөлбөр	11-3
11.1.4	Хамтын ажиллагааны төсөл, хөтөлбөр.....	11-5
11.1.5	Хот, аймагт хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүд	11-5
11.2	Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зохицуулалт	11-7
11.2.1	Бүсчилсэн хөгжлийн нөхцөл.....	11-7
11.2.2	Санал болгож буй бүсчилсэн хөгжлийн институцийн арга хэмжээ.....	11-13
11.3	Хэрэгжүүлэх үе шат ба хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр	11-18
11.3.1	Төсөл, хөтөлбөрүүдийн үе шат	11-18
11.3.2	Санал болгож буй төсөл, хөтөлбөрүүдийн хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр	11-21
11.4	Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ	11-27
11.4.1	Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний хамрах хүрээ.....	11-27
11.4.2	Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний хэрэгжилт	11-27
11.4.3	Гүйцэтгэлийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ	11-31
11.4.4	“Алсын хараа 2050”, ХАНСХЕТ, БХБ, ҮХЦТ-ний хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ.....	11-32

**Барилга, хот
байгуулалтын яам
(БХБЯ)**

**Японы Олон
Улсын Хамтын
ажиллагааны
байгууллага
(ЖАЙКА)**

**Үндэсний Хөгжлийн
газар
(ҮХГ)**

**Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө
боловсруулах төслийн**

Эцсийн тайлангийн хураангуй

2021 оны 12-р сар

**RECS International Inc.
PADECO Co., Ltd.
Nippon Koei Co., Ltd.**

Валютын ханш (2021 оны 05-р сарын 20-ны байдлаар):
1.00 төгрөг = 0.00038 ам. доллар
1.00 төгрөг = 0.04 иен
Эх үүсвэр: OANDA.COM(<http://www.oanda.com>)

ЖАЙКА-гийн “Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл”-ийн Эцсийн тайлангийн төсөл 3-ын хураангуй

1. Төслийн танилцуулга

Үндэсний цогц хөгжлийн төлөвлөгөө боловсруулах төслийн Эцсийн тайлангийн төсөл 3-т 2021 оны 5 дугаар сар хүртэл Монгол болон Япон Улсад хийж гүйцэтгэсэн ажлуудыг тайлагнав. Эцсийн тайлангийн төсөл 3 нь үндсэн тайлан, салбарын тайлан, туршилтын төсөл, нэмэлт судалгааны тайлан гэсэн тайлангуудаас бүрдэнэ. Эцсийн тайлангийн төсөл 3-ыг боловсруулахдаа Эцсийн тайлангийн төсөл 2-той холбоотой саналуудыг судалж, тусган, Барилга, хот байгуулалтын яам, Үндэсний хөгжлийн газар, Барилгын хөгжлийн төвтэй хамтран ҮХЦТ-ний төслийг хэрхэн Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл (ХАНСХЕТ) болон Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогод (БХБ) тусгах талаар хэлэлцүүлэг, уулзалтуудыг зохион байгуулсан. Туршилтын төслүүд, нэмэлт судалгаануудын үр дүнг тусад нь тайланд нэгтгэсэн болно.

2018 оны 8 дугаар сарын 22-нд Монгол Улсын Засгийн газар болон ЖАЙКА-гийн төлөөллийн гарын үсэг зурсан Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд дор дурдсан Төслийн зорилтуудыг тодорхойлсон. Үүнд:

- а) Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл (ХАНСХЕТ), Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг (БХБ) агуулсан Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөг (ҮХЦТ) боловсруулна.
- б) ҮХЦТ-г боловсруулах, өөрчлөн сайжруулах чиглэлээр Монголын талын чадавхыг бэхжүүлнэ.

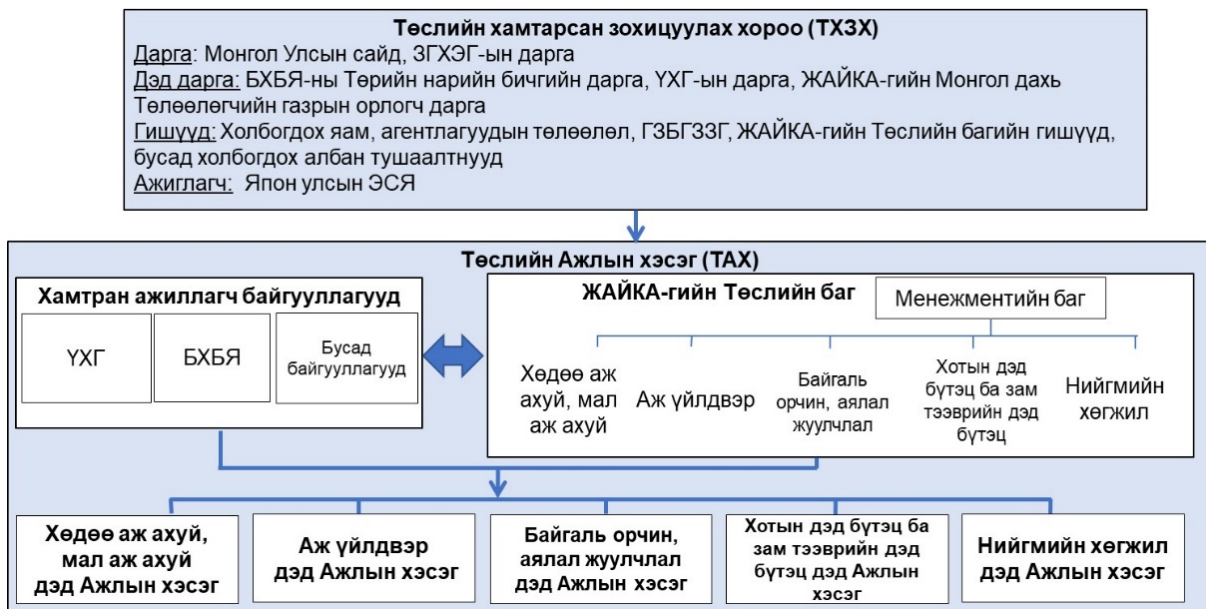
Монгол Улсын Засгийн газар Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль (2020), Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага, зохицуулалтын тухай хуулийн (2003) дагуу Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг, Хот байгуулалтын тухай хуулийн (2008) дагуу Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төслийг тус тус боловсруулж байна. Төслийн “Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэл”-д тусгасны дагуу энэхүү төслийн зорилго нь ҮХГ-т Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого боловсруулахад, БХБЯ-нд Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төслийг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлнэ.

Монгол Улсын Засгийн газар, Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага харилцан тохиролцсоны дагуу ҮХЦТ-ний төлөвлөлтийн хугацааг Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого, Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төслийн зорилтот онтой нийцүүлэн 2030 оноор тогтсон байсан ба дараа нь Монголын талын хүсэлтээр ҮХЦТ-ний төлөвлөлтийн хугацааг 2040 он болгож өөрчилсөн. ҮХЦТ боловсруулах төсөл хэрэгжиж эхэлсний дараа Монгол Улсын Ерөнхий сайдын 2020 оны 4 дүгээр сарын 30-ны өдрийн захирамжаар Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг боловсруулах Ажлын хэсгийг байгуулсан. “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын зорилтот он нь 2050 байхаар тогтсон. ҮХЦТ нь “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хэрэгжилтийг дэмжинэ.

Төслийг ЖАЙКА-гийн Төслийн баг болон Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагууд хамтран хэрэгжүүлнэ. Монгол талын хамтран ажиллагч гол байгууллагууд нь Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл боловсруулах ажлыг хариуцан ажиллаж буй Барилга, хот байгуулалтын яам (БХБЯ) болон Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого боловсруулах ажлыг хариуцаж буй Үндэсний хөгжлийн газар (ҮХГ) байна. Төслийн хамтарсан зохицуулах хороо (ТХЗХ) нь төслийн хэрэгжилтийг удирдан чиглүүлэх бөгөөд ТХЗХ-ны даргаар Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга, дэд даргаар БХБЯ-ны Төрийн нарийн бичгийн дарга, ҮХГ-ын дарга, ЖАЙКА-гийн Монгол дахь Төлөөлөгчийн Газрын дарга нар тус тус ажиллана. ТХЗХ-ны гишүүдийг төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тусган орууллаа.

ТХЗХ-ны удирдлага дор Төслийн Ажлын хэсэг (ТАХ) байгуулагдах ба тус ажлын хэсгийн хүрээнд ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагууд хамтран ажиллана. ТАХ-ийн бүрэлдэхүүнд БХБЯ, ҮХГ болон Газар зохион байгуулалт, геодези, зураг зүйн газар (ГЗБГЗЗГ), Барилгын хөгжлийн төв (БХТ), Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам (БОАЖЯ), Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам (ХХААХҮЯ) болон Нийслэлийн Засаг даргын Тамгын газар (НЗДТГ) зэрэг Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тусгагдсан яамд, агентлагуудын төлөөлөл багтана. Төслийн хүрээнд нягт хамтран ажиллахын тулд ТАХ нь дэд ажлын хэсгүүдэд хуваагдаж үйл ажиллагаагаа явуулна. Үүнд 1) хөдөө аж ахуй ба мал аж ахуй, 2) аж үйлдвэр, 3) байгаль орчин, аялал жуулчлал, 4) нийгмийн салбар ба 5) хот ба зам тээврийн дэд бүтцийн дэд ажлын хэсгүүд багтана. Эдгээр дэд ажлын хэсгүүдийн хурал, уулзалтуудын үеэр оролцогчид чөлөөтэй, нээлттэй хэлэлцүүлэг өрнүүлнэ.

Зураг S1 Төслийн хэрэгжилт, менежментийн ерөнхий бүтэц

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

2. Хөгжлийн загвар, алсын хараа, зорилт, стратеги

2.1 Хөгжлийн загвар

(1) ТХЗ, ТХҮБ 2030 болон “Алсын хараа 2050” баримт бичиг

Макро түвшний асуудлуудад дүн шинжилгээ хийх ажлын хүрээнд ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичгүүдийн хэрэгжилт нь тодорхойгүй эсвэл явц нь удаан байгаа зорилго, зорилтуудыг тодорхойлохын тулд эдгээр баримт бичгүүдийн хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийсэн. Хэрэгжилт тодорхойгүй эсвэл явц удаан байгаа зорилго, зорилтуудын хэрэгжилтийг хангахын тулд техник, технологийн болон хүний нөөцийн чиглэлийн арга хэмжээ, дэмжлэг чухал байна. Хөгжлийн шинэ загварыг томъёолох явцад анхаарах 2 чухал асуудал байна. Нэгдүгээрт “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн зорилтуудыг хангахад ямар техник, технологийг нэвтрүүлэх нь зүйтэйг анхаарах хэрэгтэй. Хоёрдугаарт “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор мэдлэг, ур чадвар олгоход чиглэгдсэн боловсрол, сургалтыг дэмжих асуудал юм.

“Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хөгжлийн загвар, хөгжлийн хувилбарын хувьд нягталж үзэв. Оновчтой технологийг хөгжүүлэх, нэвтрүүлэх, мэдлэг, ур чадварыг хөгжүүлэхэд онцгой анхаарах шаардлагатай. Монгол Улсын хөгжлийн загварыг томъёолохын тулд бүсчилсэн хөгжлийн загвар, нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарыг ашигласан.

(2) Бүсчилсэн хөгжлийн загвар

Өргөн цар хүрээтэй хөгжлийн хувилбаруудыг ерөнхий байдлаар тодорхойлоход бүсчилсэн хөгжлийн загварыг ашиглаж болно. Энэхүү загвараар Зураг S2-т харуулснаар байгалийн нөөц баялаг болон зах зээлийг хооронд нь холбох аргаар хөгжлийн чиг хандлагуудыг тодорхойлдог.

Зураг S2 Өргөн цар хүрээтэй хөгжлийн хувилбарууд

		Зах зээл	
		Дотоод	Экспорт
Нөөц	Дотоод	A	B
	Импорт	C	D

Хувилбарууд: A: Импортыг орлуулах
B: Экспортыг дэмжих
C: Импортын үйлдвэрлэл
D: Экспортын үйлдвэрлэл

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

A хувилбар нь дотоод нөөцөд суурилсан хөгжлийн загварт хамаарна. Дотоодын бүтээгдэхүүнийг дотооддоо хэрэглэн хөгжих санааг агуулж байгаа боловч доор харуулснаар зөвхөн хязгаарлагдмал нэр төрлийн бүтээгдэхүүнд хамаарна. Дотоодын зах зээл том бол C хувилбарыг сонгож болох ба энэ хувилбарыг Монгол Улсад тохирох хувилбар биш гэж үзэв. D хувилбар экспортын нийтлэг үйлдвэрлэлийг илтгэх боловч тухайн бүс нутгийн аж үйлдвэрийг шууд дэмжинэ гэсэн үг биш юм. Монгол Улс нь байгалийн болон соёлын арвин нөөц баялагтай боловч хүн амын тархай бутархай суурьшлын улмаас дотоодын зах зээл харьцангуй жижиг тул хөгжлийн ерөнхий чиг хандлагын хувьд B хувилбар хамгийн тохиромжтой. Тус хувилбар нь дотоодын бүтээгдэхүүнийг дотооддоо хэрэглэх буюу дотоод нөөцөд суурилсан загвартай зөрчилдөхгүй. Тус хувилбарын цар хүрээг тэлж болох боловч Монгол Улсын нөхцөл байдалд нийцүүлэн, сайтар

судлах шаардлагатай.

Жишээ нь ус хангамжийн хувьд томоохон усан сан барьж байгуулах, алсаас ус зөөвөрлөх зэрэг өртөг өндөртэй үйл ажиллагаанаас зайлсхийхийн тулд газар доорх ус олборлох болон гол, мөрний усыг ашиглах талаар судлах шаардлагатай. Дотоодын эрчим хүчний нөөц болох биомасс, бага оврын усан цахилгаан станц, салхи болон нарны эрчим хүч зэрэг сэргээгдэх эрчим хүчийг ашиглах илүү шаардлагатай. Монгол Улсад газрын гүний дулааныг ашиглаж болох хувилбар байна. Цаашид тухайн бүс нутгийн нийгэм, соёл, соёлын өвтэй холбоотой нөөц баялгийг аялал жуулчлал болон онцлог бүтээгдэхүүний тусгай зах зээл бий болгоход ашиглах хэрэгтэй. Эдгээр нөөцийг бүс нутгийн нийгэм, эдийн засгийг идэвхжүүлэх үүднээс орон нутгийн удирдлага болон иргэдийн дэмжлэгтэйгээр гадагш чиглэсэн хөгжилд ашиглаж болно.

(3) Хөгжлийн загварын хувилбар

Хөгжлийн өргөн цар хүрээ бүхий хувилбаруудыг тодорхойлохдоо хөгжлийн хоёр ялгаатай загварыг авч үзлээ. Үүнд: 20-р зууны хөгжлийн загвар болон нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарууд болно. Тус хоёр загварыг Хүснэгт S1-д өөр өөр өнцгөөс харьцуулан үзүүллээ. 20-р зууны хөгжлийн загвар нь нөөц баялгийг үр ашиг гэж хардаг. Үүнд шатах ашигт малтмал болон бусад газрын доорх нөөц баялаг багтана. Тус загварын хүрээнд нөөц баялгийг хэтрүүлэн ашиглах хандлагатай байдаг. Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар нь нөөц баялгийг хөгжлийн үндэс суурь болох хөрөнгө буюу тасралтгүй хөгжлийг дэмжих үүднээс хөрөнгийг аль болох хадгалах, хамгаалах шаардлагатай гэж үздэг. 20-р зууны хөгжлийн загварын гол шалгуур үзүүлэлт нь эдийн засгийн үр ашиг бол нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын хувьд нийгэм болон байгаль орчны асуудлуудад ач холбогдол өгдөг.

Хүснэгт S1. Өргөн цар хүрээтэй хөгжлийн хувилбаруудын харьцуулалт

	20-р зууны хөгжлийн загвар	Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар
Түүх	Ихэнх хөгжингүй орнууд дагаж мөрддөг.	Зарим хөгжингүй болон хөгжиж буй улс орнууд сүүлийн үед хэрэгжүүлж эхэлсэн.
Нөөц баялаг	Орлого → Хэтрүүлж ашиглах	Капитал → Хадгалалт, хамгаалалт
Шалгуур	Эдийн засгийн үр ашиг	Байгаль орчин, нийгмийн асуудалд анхаарал хандуулдаг.
Үр нөлөө	Орлогыг боломжит дээд хэмжээнд хүргэх	Хөдөлмөр эрхлэлтийг боломжит дээд хэмжээнд нэмэгдүүлэх
Технологи	Дэвшилтэт технологи	Зохистой буюу завсрын технологи

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Түүхээс үзэхэд 20-р зууны хөгжлийн загвар нь орлогыг хамгийн их байхаар нэмэгдүүлдэг тул үр дүн өндөртэй байсан. Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар нь ажил эрхлэлтийг хамгийн ихээр нэмэгдүүлэхэд илүү анхаарал хандуулдаг. Гэвч тус загвараар ажлын байрыг бий болгохын тулд эдийн засгийн өсөлтийг орхигдуулна гэсэн үг биш юм. Орлогын өндөр түвшинд хүрэх аргууд нь тус 2 хувилбарын хувьд харилцан адилгүй байдаг.

20-р зууны хөгжлийн загвар нь аж үйлдвэрийн хувьсгалаас эхлэн хөгжингүй

орнуудад нэвтэрсэн аж үйлдвэрийн дэвшилтэт технологид түшиглэж ирсэн. 20-р зууны үед дэвшилтэт технологийн тусламжтайгаар нөөц баялгийг эрчимтэй ашигласнаар эдийн засгийн өсөлтийг ихээр хангах боломжийг олгосон. Сүүлийн жилүүдэд хязгаарлагдмал нөөц баялгийг дахин боловсруулах, хадгалан үлдэх тал дээр анхаарал хандуулж эхэлсэн билээ. Нөөц баялгийг хадгалан хамгаалах аргын хувьд уламжлалт ур чадвар, мэдлэг, оюун ухаанд суурилсан хүн төрөлхтний хамтын туршлага, ухаанаас суралцаж болно.

Монголчууд эрт дээр үеэс газар ухах, ус гол мөрөн бохирдуулахыг цээрлэж ирсэн. Их Монгол Улсын үеэс малынхаа түүхий эдийг хаягдалгүй, бүрэн ашиглахыг эрмэлзэж ирсэн. Энэ үзэл санааг шинэ дэвшилтэт технологи, МХХТ-ийг ашиглан хэрэгжүүлж болно. Ингэхийн тулд нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарыг дэмжих зохистой эсвэл дундын технологийг хөгжүүлэх үүднээс уламжлалт ур чадвар, мэдлэг ухааныг дэвшилтэт технологиор бэхжүүлэх хэрэгтэй.

2.2 Хөгжлийн алсын хараа

(1) Санал болгож буй алсын хараа

Монгол Улсын үндэсний хөгжлийн алсын харааг тодорхойлох шаардлагатай. Ингэснээр улс, бүс нутгийн хөгжлийг хангах талаар нийтлэг ойлголт, үзэл баримтлалыг бий болгох, нийгэм, эдийн засгийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд оролцогч талуудын хүчин чармайлтыг нэгтгэнэ. Монгол Улсын онгон дагшин байгаль, нүүдлийн өв соёл бүхий өвөрмөц онцлогийг тусган, өмнөх хэсэг дэх бүсчилсэн хөгжил ба нийгэм, эдийн засгийн хувилбарын үзэл баримтлал, үзэл санаанд нийцүүлэн доор дурдсан алсын харааг санал болгож байна.

Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа

Байгалийн нөөц баялгийг зохистой ашигладаг, эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааг ажлын байр бий болгох үйл явцтай нягт уялдуулсан, олон нийтийн оролцоог хангасан ил тод, хариуцлагатай засаглалтай, баялаг өв соёлтой, олон угсаатан, ястан амьдардаг, бүх салбарт дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлсэн, өөрийгөө шинэ мэдлэг, боловсролоор тасралтгүй хөгжүүлдэг хүний нөөц бүхий нэг талаас дэлхий нийтэд нээлттэй, өөрчлөгдөж буй дэлхий ертөнцийн үр нөлөөнд дасан зохицох чадвартай хүчирхэг, уян хатан нийгэм, эдийн засагтай, нөгөө талаас тогтвортой, хүртээмжтэй хөгжлийг хангана.

Энэхүү алсын харааг нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын хүрээнд хэрэгжүүлэхэд доор дурдсан нөхцөл, үйл ажиллагаагаар дэмжих боломжтой. Үүнд:

- 1) Байгалийн нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих;
- 2) Байгаль орчинд сөрөг нөлөө харьцангуй бага үзүүлэх эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих;
- 3) Ажлын байр, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг ихээхэн нэмэгдүүлэх эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих;
- 4) Орон нутгийн иргэд, олон нийт төрөлх нутгийнхаа нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах, хамгаалах механизмыг нэвтрүүлэх;

- 5) Уламжлалт арга ухааныг дэвшилтэт техник, технологитой хослуулсан шинэ технологи гаргах тогтолцоо бүрдүүлэх.

Эдгээр нөхцлүүд нь өөр хоорондоо харилцан холбоотой байна. Нөхцөл 1 байгалийн нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь нөхцөл 2 нөөц баялагийг үр ашигтай, хаягдал багатайгаар ашиглан байгаль орчинд сөрөг нөлөө харьцангуй бага үзүүлэх эдийн засгийн үйл ажиллагааг хангахад хувь нэмэр оруулна. Эдгээр нөхцлийг хангах эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь иргэд, олон нийтийг хаягдал, дайвар бүтээгдэхүүнийг ашиглах үйл ажиллагаанд татан оролцуулсанаар нөхцөл 3-ыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.

Эдгээр эдийн засгийн үйл ажиллагааг бүхэлд нь хэрэгжүүлэхэд нөхцөл 4-д тусгасан орон нутаг, орон нутгийн иргэдэд ашиг тус өгөх нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах, хамгаалах механизмыг нэвтрүүлэх нь зүйтэй. Энэхүү нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарыг хэрэгжүүлэхэд нөхцөл 5 уламжлалт арга ухааныг дэвшилтэт техник, технологитой хослуулсан шинэ технологийг боловсруулах, тогтолцоо бүрдүүлэх шаардлагатай.

Алсын харааг дараах үйл ажиллагааг хийж, гүйцэтгэснээр хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- 1) Нийслэл Улаанбаатар хот, бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудыг хөрш орнуудтай холбосон тээвэр, логистикийн дэд бүтцийн чанартай сүлжээг хөгжүүлэх;
- 2) Дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх давуу талтай олон төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, нутгийн үйлдвэрүүдийг экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэрүүдтэй холбох замаар ядуу, бага орлоготой иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх үйл ажиллагаатай уялдуулан газар тариалан, мал аж ахуйн түүхий эдэд анхан шатны боловсруулалт хийж, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд тулгуурласан үйлдвэрлэлийн босоо кластеруудыг хөгжүүлэх;
- 3) Байгаль орчинд ээлтэй, нөөц баялгийн хэмнэлттэй хэрэглээ, ард түмний уламжлалт арга ухааныг орчин үеийн дэвшилтэт технологитой хослуулсан хариуцлагатай уул уурхай бүхий эдийн засгийн үйл ажиллагааг хангах,
- 4) Иргэдийн бахархал, зочид жуулчдын талархлыг хүлээсэн уламжлалт соёлын үйл ажиллагааг сэргээн, олон угсаатан, ястан зэрэгцэн оршсон тайван, цэцэглэн хөгжсөн нийгмийг цогцлоох;
- 5) Нутгийн захиргааны байгууллага, орон нутгийн иргэд төрөлх нутгийнхаа нөөц баялгийг хэмнэлттэй хэрэглэж, хадгалан хамгаалснаар энх тайван, амар амгалан, цэцэглэн хөгжсөн нийгмийг цогцлоох болно.

Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийг хангах нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын үзэл санаа нь нөхцөл 2 ба 3-аар баталгаажсан. Нөхцөл 1 нь Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан хөрш орнуудтай харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд чиглэгдсэн. Нөхцөл 4 нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын хэрэгжилтийн үр дүнг илэрхийлэх ба нөхцөл 5 нь тогтвортой менежмент, байгалийн нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах нь Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үндэс суурь болох юм.

(2) Алсын харааг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай үзэл баримтлал

Бүх оролцогч талуудын хүчин чармайлтын үр дүнд хөгжлийн загварыг томъёолон, бүгд хүлээн зөвшөөрсөн хөгжлийг хангах талаар нийтлэг ойлголтыг бий болгох нь чухал юм. Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийг хангах бүх оролцогч талуудын хүлээн зөвшөөрсөн нийтлэг ойлголт, үзэл баримтлалыг Зураг S3-т үзүүлэв.

Зураг S3 Монгол Улсын үндэсний цогц хөгжлийн гол үзэл баримтлал

Монгол Улсын үндэсний цогц хөгжлийг
Олон хэл, соёлтой угсаатан, ястан хамтран амьдрах
Хүчирхэгжилтийн төлөөх нэгдмэл байдлыг хангах
Нүүдлийн соёл, уламжлал бүхий харилцаа холбооны технологи нэвтрүүлэх
Дэлхийн чиг хандлагад нийцсэн сайн засаглалыг бэхжүүлэх
Хөрш орнуудтай харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх
Өрнө, Дорныг холбох, зохицуулах
МХХТ-ийг нэвтрүүлсэн үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэх
Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн дэвшилтэт хувилбарыг хэрэгжүүлэх
үйл ажиллагаагаар дамжуулан хангана.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Нийгэмд эзлэх байр суурь, оюун санаа, сэтгэхүй, шашин шүтлэг, соёлоороо ялгаатай, олон угсаатан, ястан хамтран амьдарч байгааг **олон хэл, соёлын нийгэм** хэмээн тодорхойлж болох юм. Энэ нь хүний нөөц, эдийн засгийн төрөлжилт, нийгмийн тогтолцоо, дэд бүтцийн хөгжил болон Монгол Улсын бүс нутгийн уян хатан, тогтвортой хөгжилд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Иргэдийн сайн сайхны төлөө улс орон хөгжин дэвшихэд **хүчирхэгжилтийн төлөөх нэгдмэл байдал** чухал ач холбогдолтой юм. Энэ нь Монгол Улсын өвөрмөц өв соёлын онцлогийг тусгасан, улс төр болон санхүүгийн хувьд бие даасан, хариуцлагатай, олон нийтийн оролцоог хангасан, ил тод засаглалын хүрээнд хүний эрхийг дээдэлсэн, энх тайван, амар амгалан, цэцэглэн хөгжсөн нийгмийг цогцлооход оршино.

Нүүдлийн соёл, уламжлал бүхий харилцаа холбооны технологи нэвтрүүлэх нь алслагдсан бүс нутгийн малчид болон өргөн уудам нутаг дэвсгэрт тархан суурьшин, амьдарч буй иргэдийг мэдээлэл харилцаа холбооны үйлчилгээнд хамруулснаар илэрхийлэгдэнэ. Энэ нь нийгэмд эзлэх байр суурь, оюун санаа, сэтгэхүйгээрээ ялгаатай хүмүүс өөрсдийн өв уламжлалыг хадгалахын зэрэгцээ орчин үеийн үйлчилгээнд хамрагдах боломжийг олгож байна.

Дэлхийн чиг хандлагад нийцсэн сайн засаглал нь 2 үр дагавартай. Нэгдүгээрт нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг хангах үүднээс байгалийн нөөц баялгийг зохистой ашиглах, сайн засаглалыг бүрдүүлэх шаардлагатай. Хоёрдугаарт Төв Азийн бүс нутгийн улс орнуудтай эдийн засгийн харилцаагаа гүнзгийрүүлэх замаар дэлхийн эдийн засаг болон дэлхий нийтийн засаглалд хувь нэмэр оруулах боломжтой. Монголын эзэнт гүрэнд харьяалагдаж байсан нүүдэлчин орнуудын либерал нийгмийн загвараас сургамж авч болно. Олон улс орнуудыг хамарсан ийм маягийн дэглэм нь Европ болон Ойрх Дорнодод хэрэглэж болохуйц дэлхийн засаглалын ирээдүйн хэлбэрийг төлөөлж болно.

Монгол Улсын дотоод зах зээлийн багтаамж бага тул **хөрш орнуудтай харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх** зайлшгүй шаардлагатай. ОХУ, БНХАУ-тай хөрш зэргэлдээ орших Монгол Улс нь газар зүйн стратегийн байршлын давуу талыг ашиглан бусад улс оронтой холбогдох боломжтой. Байгалийн нөөц баялгийн

зохистой ашиглалт, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл бүхий эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн үзэл баримтлалтай бүрэн нийцэж байгаа бөгөөд олон улсын худалдаатай холбоотой үйлчилгээгээр илэрхийлэгддэг.

Өрнө, Дорныг холбох, зохицуулах нь Монгол Улсын олон улсын болон дипломат харилцаанд гүйцэтгэх үүргийг илэрхийлнэ. Өрнө, Дорныг холбосноор Монгол болон Төв Азийн бүсийн бусад улс орнуудын хооронд төрөл бүрийн соёл, нийгмийн солилцоо болон харилцан ойлголцлыг нэмэгдүүлэх юм. Жишээ нь бүс нутагт өргөн тархсан буддын шашинтай холбогдолтой түүх, соёлын дурсгалыг нээн илрүүлэх, нөхөн сэргээхэд хамтран ажиллах явдал юм. Мөн аялал жуулчлалын хөгжлөөр дамжуулан нийгэм, соёлын солилцоог дэмжих боломжтой болно.

Анхан шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлд түшиглэсэн, **МХХТ-г нэвтрүүлсэн үйлдвэрлэлийн кластерыг** хөгжүүлснээр өргөн хүрээг хамарсан, хүртээмжтэй хөгжил, нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар, байгалийн нөөц баялгийн зохистой менежмент бүхий бүс нутгийн бие даасан хөгжлийг хангах боломжийг олгоно. Ингэснээр ядуу, бага орлоготой иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх үйл ажиллагаатай уялдуулан орон нутгийн үйлдвэрүүдийг экспортын бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг үйлдвэрүүдтэй холбох, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын үзэл баримтлалтай нийцүүлэн байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүйгээр ажлын байр, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг ихээхэн нэмэгдүүлэх болно. Үйлдвэрлэлийн кластер тус бүрийг холбох МХХТ нь кластеруудын хөгжил, үйл ажиллагааг дэмжих болно.

Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн дэвшилтэт хувилбарыг доор дурдсан үйл ажиллагаагаар хэрэгжүүлнэ. Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг хангах зохих технологийг ард түмний уламжлалт арга ухааныг орчин үеийн дэвшилтэт технологитой хослуулан хөгжүүлэх замаар хэрэгжүүлэх нь хамгийн үр дүнтэй юм.

2.3 Макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратеги

(1) Асуудлын бүтцийн шинжилгээ

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөний (ҮХЦТ) макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратегийг бүсчилсэн хөгжлийн төлөвлөлтийн үр дүнтэй арга болох асуудлын бүтцийн шинжилгээг ашиглаж тодорхойлов. Асуудлын бүтцийн шинжилгээнд үндэслэж гурван асуудлын феноменыг тодорхойлсон. Үүнд: 1) Улаанбаатар хотод байгаль орчны ноцтой асуудлууд тулгарсан 2) ядуурлын түвшин өндөр, тогтвортой хэвээр байна 3) капиталын хуримтлал хангалтгүй байна. Тэдгээр асуудлуудын феноментэй холбогдолтой макро түвшний асуудлууд нь ажилгүйдлийн түвшин өндөр, хөдөлмөр эрхлэлт тогтвортой бус, эдийн засаг төрөлжөөгүй, экспортын бараа бүтээгдэхүүн төрөлжөөгүй, хөдөө орон нутаг ажлын байр хомс, хот хөдөөгийн хөгжлийн ялгаа их ба Улаанбаатар хотын эдийн засаг, хүн амын хэт төвлөрөл зэрэг болно.

Монгол Улсыг бүсчлэн хөгжүүлэхэд тулгарч буй дараах дөрвөн асуудал байна. Үүнд, далайд гарцгүй, өргөн уудам газар нутаг, хязгаарлагдмал усны нөөцийн хуваарилалт, өвлийн хатуу ширүүн уур амьсгал зэрэг багтаж байна. Шийдвэрлэхэд бэрхшээлтэй эдгээр асуудлуудаас гадна гурван үндсэн хүчин зүйлс байна. Эдгээр нь 1) Нутгийн захиргааны байгууллагуудын чадавх сул, 2) Бүс нутаг төлөвлөлт болон хэрэгжүүлэх институци хангалтгүй, 3) Засгийн газрын

хөрөнгө, санхүүгийн боломж хязгаарлагдмал зэрэг болно.

Эдгээр хүчин зүйлс нь олон чухал асуудлуудын феномен үүсгэх шалтгаан болдог. Нутгийн захиргааны байгууллагуудын чадавх сул байгаа нь хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй эрхлэлтэнд үзүүлэх дэмжлэг хязгаарлагдмал, малын өвчнийг хянах хяналт сул, малын гаралтай бүтээгдэхүүний борлуулалт хангалтгүй, хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн салбарын бүтээмж бага, анхан шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл хязгаарлагдмал, бүтээмж бага зэрэг асуудлыг үүсгэж байна.

Бүсчилсэн хөгжлийн төлөвлөлт болон хэрэгжүүлэлтийн чадавх хангалтгүй байгаа нь ямааны тоо толгой хэт өсөх, эдийн засгийн өсөлтийг уул уурхайн үйл ажиллагаанд хэт найдах, аялал жуулчлалын нөөц бололцоог дутуу ашиглах, уул уурхайн хөгжилтэй холбоотойгоор байгаль орчин, бэлчээр доройтох зэрэг асуудал үүсгэж байна. Эдгээр асуудлуудыг бүс нутгийн түвшинд шийдвэрлэнэ.

Дэд бүтцийн хөгжил, технологи, хүний хөгжилтэй холбогдолтой бусад асуудлуудыг үндэсний түвшинд шийдвэрлэнэ. Эдгээрт уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг хариу арга хэмжээ хангалтгүй, өндөр ур чадвар бүхий хүний нөөц болон технологи хязгаарлагдмал, дотоодын эрчим хүч болон экспорт зөвхөн нүүрснээс хамааралтай, чанарын шаардлага хангасан замын сүлжээ дутмаг, усжуулалтын байгууламж хангалтгүй зэрэг орно.

(2) Макро түвшний хөгжлийн зорилт ба үндсэн стратеги

Монгол Улсыг бүсчлэн хөгжүүлэхэд тулгарч буй макро түвшний асуудлууд болон гурван асуудлын феноменд үндэслэн макро хөгжлийн зорилтыг дараах байдлаар тодорхойлж болно. Үүнд:

- 1) Капиталын хуримтлалыг нэмэгдүүлэх замаар эдийн засгийн бүтэц, экспортын бараа, бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэх (эдийн засгийн зорилт);
- 2) Ядуурал, хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдлыг бууруулахын тулд хөдөө, орон нутагт үр өгөөжтэй, тогтвортой ажлын байрыг бий болгох (нийгмийн зорилт);
- 3) Улаанбаатар хотын эдийн засаг, хүн амын хэт төвлөрлийг сааруулж, хотын байгаль орчинтой холбоотой асуудлуудыг шийдвэрлэх (байгаль орчны зорилт).

Асуудлуудад нөлөөлж буй хүчин зүйлс болон ажиглагдсан бусад асуудлуудын уг үндсийг харгалзан үзэж, Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үндсэн стратегийн талаар дараах асуудлуудыг авч үзэж болно. Үүнд:

Эдийн засгийн стратеги

- a) Үр ашигтай анхдагч бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхийн тулд байгалийн баялгийг үр дүнтэй, ухаалгаар ашиглах;
- b) Экспортын анхдагч бүтээгдэхүүнийг нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн болгох.

Орон зайн стратеги

- a) Дэлхийн зах зээлд гарахын тулд хөрш орнуудын байршлын онцлог байдлыг ашиглах;
- b) Ногоон хөгжлийг хангахын тулд усны нөөцийг хөгжүүлэх, нөөцийн менежмент хийх.

Институцийн стратеги

- a) Хөгжлийн удирдлагын тогтолцооны төвлөрлийг тасралтгүйгээр сааруулж, орон нутгийн засаг захиргааны үйл ажиллагааг бэхжүүлэх.

Түүнчлэн дараах стратеги, бодлогын хүрээнд нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, үр ашигтай дэд бүтцийн хөгжлийг нэгтгэх байдлаар үйлдвэрлэлийг кластераар хөгжүүлнэ.

Үйлдвэрлэлийн кластерын хөгжлийн стратеги

- a) Нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, үр ашигтай дэд бүтцийн хөгжлийг хангахын тулд анхан шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлд тулгуурласан үйлдвэрлэлийн босоо кластеруудыг хөгжүүлэх.

Анхан шатны бүтээгдэхүүнд суурилсан аж үйлдвэрийн босоо кластер нь уламжлалт мал аж ахуй зэрэг орон нутгийн ядуу иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх, мах, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл зэрэг дотоодын үйлдвэрлэлийг холбох, цаашлаад чанартай хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл зэрэг экспортын аж үйлдвэрийг холбоно. Олон улсын зах зээл дээр борлуулагдах боломжтой экспортын бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэснээр аж үйлдвэрийн кластер тэдэнтэй холбогддог. Энэ нь ядуурлыг бууруулах үр дүнтэй арга хэмжээ болох юм.

2.4 Хөгжлийн зорилт, стратеги (эдийн засгийн салбаруудаар)

(1) Эдийн засгийн салбаруудын хөгжлийн зорилтууд ба стратеги

Бодлогын баримт бичгийг судалж, хамтран ажиллагч байгууллагуудтай хэлэлцүүлэг хийсний үр дүнд ҮХЦТ-ний хүрээнд эдийн засгийн салбаруудыг хөгжүүлэх зорилт, стратегийг доорх байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

	ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хөгжлийн зорилт	ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хөгжлийн стратеги
Газар тариалангийн салбар	<ol style="list-style-type: none">1) Үр тариа, төмс, хүнсний ногооны хэрэгцээг дотоод эх үүсвэрээр бүрэн хангах,2) Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх, цогц арга хэмжээ авах,3) Иргэдийн амьжиргааг сайжруулах зорилгоор хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа бүтээгдэхүүн	<ol style="list-style-type: none">1) Үйлдвэрлэлийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх зохистой технологи нэвтрүүлэх,2) Мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг хослуулсан нэгдсэн фермерийн аж ахуйг хөгжүүлэх,3) Нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, хэрэглэгчдийн сэтгэл ханамж, зах зээлийн орчинг сайжруулах,4) Хөдөө аж ахуйн тогтвортой хөгжлийг хангах үүднээс байгаль орчинд ээлтэй газар тариалангийн арга, технологи нэвтрүүлэх.

	<p>үйлдвэрлэж, зах зээлд гаргах, 4) Нийгэм, байгаль орчинд ээлтэй хөдөө аж ахуйг хөгжүүлэх.</p>	
Мал аж ахуйн салбар	<p>1) Органик, хог хаягдалгүй үйлдвэрлэл бүхий мал аж ахуйн салбарын хөгжлөөр дэлхийд тэргүүлэгч улс болох, 2) Дотоод болон гадаадын зах зээлд дээд зэрэглэлийн мах, махан бүтээгдэхүүн, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн зэрэг мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн нийлүүлэх, 3) Нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, ажлын байрыг дорвитой нэмэгдүүлэх мал аж ахуйн нөөцөд түшиглэсэн боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх үндэс суурийг бүрдүүлэх, 4) Монгол Улсын соёлын өв уламжлал болох нүүдэлчдийн ахуй, соёлыг хамгаалах, олон улсын жуулчдыг татах хүчин зүйл болгох.</p>	<p>1) Хүн амын төвлөрөл, экспортын зах зээлийн эрэлтэд нийцүүлэн мах, махан бүтээгдэхүүн, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, тогтвортой хангах, бэлчээрийн оноосон байршил бүхий эрчимжсэн, хагас эрчимжсэн мал аж ахуйг түлхүү хөгжүүлэх, 2) Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарт тусгасан уламжлалт мал аж ахуйд түшиглэсэн малчдын бүлэг, хоршоог сэргээх, соёлын өвийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, 3) Цаашид бэлчээрийн доройтлоос урьдчилан сэргийлэхийн тулд бэлчээр ашиглалтыг хянах нутаг дэвсгэрийг тодорхойлох, 4) Нэмүү өртгийн гинжин хэлхээг хөгжүүлэх замаар мал аж ахуйн гаралтай түүхий эдийг хаягдалгүй бүрэн боловсруулж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, 5) Экспортын бараа бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэх үүднээс мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нийлүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх, 6) Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний боловсруулалт, үйлдвэрлэл, борлуулалтад МХХТ зэрэг дэвшилтэт технологийг ашиглах.</p>
Уул уурхайн салбар	<p>1) Уул уурхайн салбарыг Монгол Улсын эдийн засгийн тасралтгүй өсөлтийг хангах, экспортыг нэмэгдүүлэх тэргүүлэх салбар болгон хөгжүүлэх, 2) Хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй, боловсруулах үйлдвэрлэл, эдийн засгийн бусад үйл ажиллагаа болон эдийн засгийг төрөлжүүлэхийн тулд шаардлагатай дэд бүтцийг барьж байгуулахад хөрөнгө оруулалт хийх зорилгоор уул уурхайгаас олсон илүүдэл орлогыг хуримтлуулах,</p>	<p>1) Тогтвортой өсөлтийг хангах уул уурхайн үйл ажиллагааны бодлого, зохицуулалт хийх - Нүүрсийг баяжуулан, нэмүү өртөг шингээсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, дотоодын болон гадаадын зах зээлд нийлүүлэх, - Эрдэс түүхий эдийг дотооддоо боловсруулан, эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, экспортод гаргах үйл ажиллагааг дэмжих, - Цахилгаан, эрчим хүчийг дотооддоо тогтвортой үйлдвэрлэх. 2) Уул уурхайн салбарын тогтвортой өсөлтийн хангах зорилгоор эрдэс баялгийн мэдээллийн сан бүрдүүлэх - Геологийн судалгаа, эрэл, хайгуулын ажлыг хийх,</p>

	<p>3) Иргэдийн амьдрах орчин нөхцлийг сайжруулах, байгаль орчныг хадгалан, хамгаалах үүднээс нийгэм, байгаль орчинд ээлтэй, хариуцлагатай уул уурхай хөгжүүлсэн загвар улс болох.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Геологийн судалгаа, эрдэс баялгийн эрэл хайгуулын ажил, дүн шинжилгээ, ашигт малтмалын олборлолтод дэвшилтэт технологи нэвтрүүлэх, - МХХТ-ийг ашиглах, мэдээллийн сан бүрдүүлэх. 3) Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх - Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмших, гэрээ байгуулах зэрэг уул уурхайн үйл ажиллагаанд баримтлах зарчмыг сайжруулан, томьёолох, - Уул уурхайн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгж байгууллагууд, хөрөнгө оруулагчдад зориулан гэрээний стандарт, загварыг боловсруулах, - Хөгжлийн менежментийн хүрээнд орон нутгийн санаачилгаар байгаль орчны хяналтын тогтолцоог бүрдүүлэх.
<p>Аж үйлдвэрийн салбар</p>	<p>1) Ашигт малтмал, газар тариалан, мал аж ахуйн түүхий эдэд анхан шатны боловсруулалт хийж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээг-дэхүүн үйлдвэрлэн, хөдөл-мөр эрхлэх боломжийг нэмэгдүүлэхэд үнэтэй хувь нэмэр оруулах,</p> <p>2) Эдийн засаг болон экспор-тын бараа бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах,</p> <p>3) Хөдөө, орон нутагт ажлын байр бий болгох замаар эдийн засгийн үйл ажил-лагаа, хүн амыг нутаг дэвсгэртээ тэнцвэртэй, оновчтой суурьшуулан, нийслэл Улаанбаатар хот болон бүс нутгийн иргэдийн орлогын ялгаатай байдлыг бууруулах.</p>	<p>1) Төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагын чиг үүргийг ялган зааглаж, тодорхой болгох,</p> <p>2) Аж үйлдвэрийн салбарыг хөгжүүлэх үүднээс тогтвортой, ил тод бодлого, хууль эрх зүйн орчин бүрдүүлэх,</p> <p>3) Технологи боловсруулан, шинэ бүтээгдэхүүн гаргаж, экспортыг зах зээлд нийлүүлэхэд нь хувийн хөрөнгө оруулагчдад дэмжлэг үзүүлэх,</p> <p>4) Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын хүрээнд нөөцийн хэт ашиглалтыг бууруулахын тулд нийгэм, эдийн засгийн шинэ үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор МХХТ-ийн салбарыг хөгжүүлэх.</p>
<p>Аялал жуулчлал</p>	<p>1) Аялал жуулчлалын салбарыг нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын шинэ загварыг дэмжих гол салбар болгон хөгжүүлэх (нөөцийн ашиглалтаас үл хамааран),</p> <p>2) Эдийн засгийн өсөлтийг хангах, ажлын байрыг бий болгохоос гадна</p>	<p>1) Онгон дагшин байгаль, нүүдлийн өв соёл бүхий өвөрмөц онцлогт түшиглэн гадаадын жуулчдыг татах, аялал жуулчлалын марш-рутыг бий болгох, өргөжүүлэн хөгжүүлэх,</p> <p>2) Бүс нутгийн болон олон улсын аялал жуулчлалын хамтын ажиллагаанд тулгуурлан аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн хөгжүүлэх чиглэлээр идэвх, санаачилга гаргах,</p> <p>3) Бүс нутаг руу шууд нислэг үйлдэх</p>

	<p>байгаль орчин, өв соёлыг хадгалж, хамгаалахад хувь нэмэр оруулах,</p> <p>3) Үзэсгэлэнт байгаль, баялаг соёл, өв уламжлал бүхий Монгол Улсын нэр хүндийг олон улсын түвшинд өсгөх.</p>	<p>нээлттэй агаарын зайн бодлого баримтлах, виз олгох нөхцлийг хялбаршуулах,</p> <p>4) Аялал жуулчлалын нөөцийг хамгаалах, ашиг-лах, жуулчдын зорьж очдог бүс нутаг, газрыг тогтвортой хөгжүүлэх зорилгоор хамтран идэвх санаачилгатай маркетинг хийх,</p> <p>5) Орон нутгийн эдийн засгийн өсөлтийг нэмэг-дүүлэх зорилгоор аялал жуулчлалын гол маршрутын дагуу зохих үйлчилгээг хөгжүүлэх, аялал жуулчлалын мэдээлэл, чанартай үйлчилгээг үзүүлэх,</p> <p>6) Аялал жуулчлалаас олсон орлогын тодорхой хэсгийг ундны ус, хог хаягдлын менежмент зэрэг тухайн орон нутагт тулгамдаж буй асуудал шийдвэрлэхэд зарцуулах тогтолцоог нэвтрүүлэх.</p>
--	--	---

(2) Дэд бүтцийн салбарын хөгжлийн зорилтууд ба стратеги

Бодлогын баримт бичгийг судалж, хамтран ажиллагч байгууллагуудтай хэлэлцүүлэг хийсний үр дүнд ҮХЦТ-ний хүрээнд дэд бүтцийн салбарын хөгжлийн зорилт, стратегийг доорх байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

	ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хөгжлийн зорилт	ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хөгжлийн стратеги
Зам, тээвэр, логистикийн дэд бүтэц	<p>1) Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийг сайжруулах,</p> <p>2) Эдийн засаг болон экспортын бараа бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх,</p> <p>3) Хот, суурин, хөдөө орон нутагт нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэхэд дэмжлэг, тусалцаа үзүүлэх.</p>	<p>1) Улсын чанартай гол авто замуудыг үе шаттайгаар барьж байгуулах,</p> <p>2) Орон нутгийн чанартай авто замуудыг ач холбогдлоор нь эрэмбэлэн, сайжруулах,</p> <p>3) Түүхий эд бэлтгэл, анхан шатны боловсруулалт, экспортын зах зээлийг холбосон авто замыг барьж байгуулан, үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх,</p> <p>4) Транзит тээвэр, экспортыг нэмэгдүүлэх төмөр замын шугамыг барьж байгуулах,</p> <p>5) Хот, хоорондын агаарын тээврийн үйлчилгээг хөгжүүлэх,</p> <p>6) Улаанбаатар хот болон гол хотуудын чиг үүргийг сайжруулах,</p> <p>7) Транзит тээвэр, экспортыг нэмэгдүүлэх хилийн боомтын дэд бүтцийг сайжруулах,</p> <p>8) Аялал жуулчлалын гол бүс нутагт хүрэх боломжийг сайжруулах,</p> <p>9) Төмөр замын тээврээр зорчих зорчигчдын тоог нэмэгдүүлэх нөхцлийг бүрдүүлэх,</p> <p>10) Нүүрс болон экспортын бараа бүтээгдэхүүнийг тээвэрлэхэд тулгарч буй бэрхшээлийг шийдвэрлэх,</p> <p>11) Төрийн үйлчилгээг шуурхай хүргэх үүднээс хөдөө орон нутгийн авто замыг сайжруулах,</p>

		12) Орон нутгийн авто замыг сайжруулах үр дүнтэй механизмыг нэвтрүүлэх.
Цахилгаан эрчим хүч, дулааны эрчим хүчний хангамж	<ol style="list-style-type: none"> 1) Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор цахилгаан болон дулааны эрчим хүчний хэрэгцээг чанартай, тогтвортой эх үүсвэрээр хангах; 2) Тухайн орон нутгийн эрчим хүчний нөөцөд тулгуурлан бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих; 3) Хот, хөдөө орон нутгийн иргэдийн амьдрах орчныг сайжруулах. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Байгаль орчны сөрөг нөлөөллийг багасгахын тулд нүүрсээр ажилладаг цахилгаан станцад шинэ дэвшилтэт техник, технологи нэвтрүүлэх, 2) Орон нутгийн сэргээгдэх эрчим хүчний нөөцөд тулгуурлан орон нутгийн эрчим хүчний хөгжлийг дэмжих, 3) Бүс нутгийн хэмжээнд цахилгаан болон дулааны эрчим хүчний асуудал хариуцсан байгууллага, компани байгуулах, 4) Цахилгаан болон дулааны эрчим хүчний улирлын, хоногийн эрэлтийн хэлбэлзлийг үнэ тариф, оргил цагаас бусад үеийн цахилгаан хэрэглээний урамшуулал, эрчим хүчний хэмнэлт зэргээр эрэлтийн менежментийн хүрээнд тогтворжуулах.
Дижитал шилжилт, МХХТ	<ol style="list-style-type: none"> 1) Нийгэм, эдийн засгийн бүхий л салбар, төрийн байгууллагад мэдээллийн технологийг нэвтрүүлэх; 2) Эдийн засгийн бүхий л салбарт хөдөлмөрийн бүтээмжийг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх; 3) Иргэдэд төрийн үйлчилгээг хүртээмжтэй хүргэх. 4) Мэдээллийн тэгш бус байдал эсвэл дижитал хуваагдлыг бууруулах, хүртээмжийг сайжруулахад хувь нэмэр оруулна. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) ТХЗ-той нийцүүлэн цогц, хүртээмжтэй хөгжлийг хангахын тулд бүхий л салбарт мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи нэвтрүүлэх ажлыг түргэвчлэх, 2) 5G, 6G суурилуулахад зориулан МХХТ-ийн дэд бүтцийг шинэчлэх, 3) Агро-МТ-ийн парк, аж үйлдвэрийн паркийг Засгийн газар, нутгийн удирдлагын байгууллага, хувийн хэвшлийн хамтран ажиллах талбар болгон хөгжүүлэх, 4) Боловсролын салбарт хийгдэж буй шинэчлэлийн хүрээнд бага боловсролын сургалтын хөтөлбөрийг МХХТ-ийг ашиглан боловсруулах, 5) Нутгийн удирдлагын байгууллага болон малчид, орон нутгийн иргэдийн хоорондын харилцаа холбоог сайжруулах зорилгоор холбогдох хялбар нээлттэй өгөгдлийн систем бүхий орон нутгийн мэдээллийн платформыг хөгжүүлэх.
Хот байгуулалтын салбар	<ol style="list-style-type: none"> 1) Дэлхийн хот болох нийслэл Улаанбаатар хотын чиг үүргийг сайжруулах, 2) Эдийн засгийг төрөлжүүлэх үүднээс бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудын чиг үүргийг сайжруулах, 3) Төрийн үйлчилгээ хүргэх, амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Нийслэл Улаанбаатар хотын зам, тээврийн оновчтой сүлжээг төлөвлөн, олон төвт хот болгон хөгжүүлэх, 2) Улаанбаатар хотын дагуул хотуудыг хөгжүүлэх, 3) Гэр хорооллын газрыг дахин төлөвлөн барилга-жуулах, дахин зохион байгуулах төсөл хэрэгжүүлэх замаар амьдрах орчин, нөхцлийг сайжруулах, 4) Хот төлөвлөлттэй холбоотой норм, дүрэм, журмыг боловсронгуй болгох,

	зорилгоор хотуудын харилцаа холбоо, хамтын ажиллагааг сайжруулах.	5) Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг шинэчлэн боловсруулах, 6) Гэр хороололд орон сууцны хороолол төлөвлөх, барьж байгуулах журам, заавар боловсруулах, 7) Цаашид хүн ам нь хурдацтай өсөх бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот, орон нутгийн хөгжлийн төв хотуудын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах, тодотгох.
--	---	---

(3) Байгаль орчны салбарын хөгжлийн зорилтууд ба стратеги

Бодлогын баримт бичгийг судалж, хамтран ажиллагч байгууллагуудтай хэлэлцүүлэг хийсний үр дүнд ҮХЦТ-ний хүрээнд байгаль орчны салбарын хөгжлийн зорилт, стратегийг доорх байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

	ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хөгжлийн зорилт	ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хөгжлийн стратеги
Байгаль орчны салбар	1) Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбартай уялдуулан тогтвортой, хүртээмжтэй хөгжлийн нэн чухал капитал болох хүрээлэн буй орчны чанарыг сайжруулах, 2) Иргэдийн мэдлэгийг дээшлүүлэх, байгаль орчны менежментийн асуудал хариуцсан байгууллагуудыг чадавхжуулах замаар орон нутгийн түүхий эд, нөөц баялгийг тухайн орон нутаг, бүс нутагт эзэмшүүлэх, 3) Улсын хэмжээнд хот, хөдөө орон нутгийн иргэдийн амьдрах орчны таатай нөхцлийг бүрдүүлэх.	1) Экологи, байгаль орчны чанарыг сайжруулах: <ul style="list-style-type: none"> - Бэлчээрийн зохистой менежментийг хэрэгжүүлэх, - Ойн сан, усны сан бүхий газар, эмзэг экосистемийг хадгалан, хамгаалах, Уул уурхай, зам, шугам сүлжээний газар, хот, тосгон, суурины нийтийн эдэлбэрийн газрыг хамруулан газар зохион байгуулал-тын төлөвлөгөө боловсруулах, хэрэгжүүлэх, - Хариуцлагатай уул уурхай, түүхий эд материалыг хаягдалгүй, иж бүрэн боловсруулах зэрэг байгаль орчинд ээлтэй эдийн засгийн үйл ажиллагааг хөхүүлэн дэмжих. - Орон нутгийн нөөц баялгийг эзэмших, зохистой ашиглах: - Байгалийн нөөц баялгийн талаарх иргэдийн ухамсар, мэдлэгийг дээшлүүлэх, - Нутгийн захиргааны байгууллага, орон нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор орон нутагт байгаль орчны хяналтын тогтолцоог бий болгох. 2) Хот, хөдөөд тав тухтай, таатай амьдрах орчныг бүрдүүлэх <ul style="list-style-type: none"> - Хот, суурин газрын хөгжлийн төлөвлөгөө боловсруулах, - Ус хангамж, ариутгах татуурга, эрчим хүч, хог хаягдлын менежментийг багтаасан дэд бүтцээр хангах, - Орон нутгийн нөөц баялагт түшиглэсэн зохистой ажлын байрыг бий болгох.
Нийгмийн	1) Шаардлага хангасан	1) Боловсролын олон улсын чанарын

салбар	<p>нийгмийн дэд бүтэц, төрийн үйлчилгээ, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлснээр хот, хөдөөгийн нийгмийн үйлчилгээ, хангамжийг сайжруулах;</p> <p>2) Боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, мэргэжлийн сургалт зэрэг төрийн үйлчилгээгээр дамжуулан хувь хүний чадавхыг бэхжүүлэх;</p> <p>3) Орон нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор олон нийтийн барилга байгууламжийн зураг төсөл боловсруулах, барьж байгуулах замаар олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлж, харилцааг бэхжүүлэх.</p>	<p>үнэлгээ (PISA)-нд нийцсэн боловсролын тогтолцооны шинэчлэл хийх, сургуулийн өмнөх боловсрол буюу цэцэрлэгт хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх, уламжлалт нүүдлийн соёл ахуйд зохицсон боловсрол олгох хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлтэд нийцсэн дээд боловсролын сургалтын хөтөлбөр боловсруулах;</p> <p>2) Урьдчилан сэргийлэх болон анхан шатны тусламж үйлчилгээнд чиглэсэн эрүүл мэндийн үйлчилгээг нэвтрүүлэх, хот, хөдөө-гийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний ялгаатай байдлыг бууруулах, эмч, эмнэл-гийн мэргэжилтний хүрэлцээ, хангамжийг сайжруулах;</p> <p>3) Нийгмийн хамгаалал, халамжийг зорилтот бүлэгт чиглүүлэх;</p> <p>4) Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах, боловсрол, ур чадвартай эмэгтэйчүүдийг цалин хөлс өндөртэй албан тушаалд томилон ажиллуулах;</p> <p>5) Тасралтгүй суралцах, насан туршийн боловсролын тогтолцоог боловсронгуй болгох;</p> <p>6) Сургалт, боловсрол болон хөдөлмөрийн зах зээлийн уялдаа холбоог сайжруулах;</p> <p>7) Үе шаттайгаар төвлөрлийг сааруулан нутгийн удирдлагын бие даасан байдлыг хангах, орон нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор олон нийтийн барилга байгууламжийг төлөвлөх, барьж байгуулах.</p>
Усны нөөцийн менежмент	<p>1) Хүний үйл ажиллагаанаас үүдсэн сөрөг нөлөө, уур амьсгалын өөрчлөлтийг даван туулах, дасан зохицох;</p> <p>2) Ойн сан, ландшафт болон байгалийн нөөц баялгийг хамгаалах, нөхөн сэргээх;</p> <p>3) Чанартай ундны ус, ариун цэврийн байгууламжаар хангах, усны нөөц, түүний ай сав газрыг хамгаалах;</p> <p>4) Эдийн засгийн өсөлтийг хангах, төрөлжүүлэх үүднээс сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр болох усан цахилгаан станц, бусад холбогдох дэд бүтцийг хөгжүүлэх.</p>	<p>1) Усан цахилгаан станц барьж байгуулах бэлтгэл ажлыг хангах, эхлүүлэх;</p> <p>2) Төвлөрсөн шугам сүлжээнд холбосон ус түгээх цэгүүдийг нэмэгдүүлж, шугам сүлжээг өргөтгөх, засварлах;</p> <p>3) Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот, орон нутгийн хөгжлийн төв хотуудад бохир ус цэвэрлэх байгууламжийг шинэчлэх, шинээр барих;</p> <p>4) Худаг, уст цэгийг сэргээн засварлах, шинээр гаргах;</p> <p>5) Ариутгах татуургын шугам сүлжээг сэргээн засварлах, шинээр барьж байгуулах;</p> <p>6) Хаягдал усыг дахин боловсруулах, сумын төвүүдэд бага оврын бохир ус цэвэрлэх байгууламж барих;</p> <p>7) Гэр хорооллын ариун цэврийн байгууламж, бохир усны цооногийг</p>

		<p>сайжруулах;</p> <p>8) Цаашдын усны эрэлтийг хангах үүднээс усны нөөцийг хөгжүүлэх төслүүдийн ТЭЗҮ-ийг боловсруулах;</p> <p>9) Ус хэмнэх, хаягдал усыг дахин боловсруулах чиглэлээр иргэдийн мэдлэг, ойлголтыг сайжруулах.</p>
<p>Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох арга зам, зорилт, стратеги</p>	<p>1) НҮБ-ын Европын эдийн засгийн комиссоос Монгол Улсын Байгаль орчны гүйцэтгэлийн үнэлгээг (2018 оны 8-р сард) хийсэн. Тус үнэлгээнд санал болгосноор цаг уурын өөрчлөлтөд дасан зохицох цогц арга хэмжээ авах шаардлагатай.</p> <p>2) Байгалийн аюулт үзэгдэл, болзошгүй ган, зудын гамшгийг тандан судлах, эрт илрүүлэх, орон нутгийн байгууллага болон иргэдийн харилцаа холбоог сайжруулан, малчид, алслагдсан орон нутгийн иргэдэд урьдчилан мэдээлэх тогтолцоог боловсронгуй болгох нь зүйтэй.</p>	<p>1) Бэлчээр ашиглалтыг хянах нутаг дэвсгэрийг тогтоон, бэлчээрийн менежментийг сайжруулах;</p> <p>2) Үр тарианы үйлдвэрлэлийн талбайд тэг элдэншүүлэлтийн технологи ашиглах зэрэг шинэ техник, технологи нэвтрүүлэх;</p> <p>3) Бүс нутгийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцүү-лэн усны нөөцийг зохистой нэмэгдүүлэх;</p> <p>4) Хөрсний үржил шим, ус барих чадварыг сайжруулах зорилгоор ойн санг хамгаалах, ойжуулах;</p> <p>5) Орон нутгийн байгууллага, иргэд, алслагд-сан орон нутгийн малчид хоорондоо харилцах харилцаа холбооны үр дүнтэй тогтолцоог бүрдүүлэх, Засгийн газрын дэмжлэгтэйгээр мэдээллийн сан байгуулах.</p>

3. Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлт ба хөгжлийн хувилбарууд

3.1 Хүн ам, ажиллах хүчний хэтийн тооцоо

(1) Хүн амын хэтийн тооцоо

Хүн амын 2030 оны хэтийн тооцоог хийсэн гурван өөр тооцоо байна. Үүнд, Үндэсний статистикийн хорооны (ҮСХ) албан ёсны хүн амын хэтийн тооцооноос гадна НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгмийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын Хүн амын хэлтэс болон ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хүн амын хэтийн тооцоо багтана. ҮСХ-ны хүн амын хэтийн тооцоогоор 2030 онд хүн амын тоо 3,863,000, НҮБ-ын тооцоогоор 3,635,000-3,797,000, ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн тооцоогоор 3,740,000 байна гэж тус тус тооцоолсон. ҮХЦТ-д албан ёсны хүн амын хэтийн тооцоог авч ашиглалаа.

(2) Ажиллах хүчний хэтийн тооцоо

ҮСХ 2030 оны байдлаар хөдөлмөрийн насны хүн амыг (15-64 насны) тооцсон байдаг. 2030 оныг хүртэл ажиллах хүчний оролцоо нэг түвшинд хадгалагдана гэж тооцоолсон ба 2030 оны хөдөлмөрийн насны хүн ам, ажиллах хүчний оролцооны түвшинг харгалзан үзэж, мөн онд ажиллах хүчний нийлүүлэлт 1,567,400 байна гэж тооцоолов.

3.2 Хөгжлийн хувилбарууд

(1) Хөгжлийн хувилбарын тодорхойлолт

Макро түвшний хөгжлийн хувилбаруудыг нийгэм, эдийн засгийн нөөц, боломжид үндэслэн Хүснэгт S2-т үзүүлснээр тодорхойлов.

Хүснэгт S2 Макро түвшний хөгжлийн хувилбарууд

Хувилбар	Тодорхойлолт
A. Уул уурхайд түшиглэсэн хөгжил	Эдийн засаг болон экспортын өсөлтийг дэмжих уул уурхайн салбарт үргэлжлүүлэн түшиглэх ба уул уурхайн болон хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулалт нэн бага байна.
B. Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өндөр хөгжил	Уул уурхайн болон хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг боловсруулах үйлдвэрлэл нь хөгжлийн гол хөдөлгөгч хүч болно.
C. Транзит тээврийн чиг баримжаатай хөгжил	Үйлчилгээний салбарын өндөр өсөлтийг хангах Монгол Улсын транзит тээвэр нь хөгжлийн өөр нэг хөдөлгөгч хүч болно.
D. Өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжил	Уул уурхайн болон хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг боловсруулах үйлдвэрлэл болон транзит тээвэр нь эдийн засгийн өндөр өсөлтийг хангана.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хувилбар А: Энэхүү хөгжлийн хувилбараар уул уурхайн салбарт үргэлжлүүлэн түшиглэх ба хөдөө аж ахуйн салбарын өсөлт тогтвортой түвшинд байна;

Хувилбар В: Энэхүү хөгжлийн хувилбараар уул уурхай, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг одоогийнхоос илүү түвшинд боловсруулан, боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өндөр өсөлтийг хангана. Үүний зэрэгцээ уул уурхайн салбар тодорхой түвшинд өссөөр байна;

Хувилбар С: Энэхүү хөгжлийн хувилбараар БНХАУ, ОХУ-ын хооронд хийх транзит тээвэрт илүү ач холбогдол өгнө. Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар нь эдийн засгийн өсөлтөөс хамааран их, бага хэмжээгээр өссөөр байна;

Хувилбар D: Энэхүү хөгжлийн хувилбараар эдийн засгийн өндөр өсөлтийг хангах зорилгоор аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх Хувилбар В болон транзит тээврийн чиг баримжаатай хөгжлийн Хувилбар С-г хослуулан хөгжинө.

Хүснэгт S3-т ДНБ-ий өсөлтийг салбараар, хөгжлийн 4 хувилбараар нэгтгэн үзүүлэв. Энэ хэтийн тооцоонд COVID-19-ийн үр нөлөөг харгалзан үзээгүй болно.

Хүснэгт S3 ДНБ-ий өсөлт, 2030 оны байдлаар, салбараар, хөгжлийн хувилбаруудаар

(Нэгж: хувь/жил)

Салбар	A. Уул уурхайд түшиглэсэн хөгжил	B. Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өндөр хөгжил	C. Транзит тээврийн чиг баримжаатай хөгжил	D: Өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжил
Хөдөө аж ахуй	3.5	3.5	3.5	3.5
Уул уурхай	6.3	5.0	5.0	5.0
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	7.0	9.4	7.6	9.4
Үйлчилгээ	7.5	7.5	8.0	8.3
ДНБ	6.7	6.7	6.7	7.1

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Хөгжлийн хувилбаруудын үнэлгээ

Хүснэгт S4-д хөгжлийн дөрвөн хувилбарыг хотжилт, хүн амын тархалт, нийгэм, байгаль орчны нөлөөлөл болон хөгжлийн менежментийн үзүүлэлтүүдээр үнэлэв.

Хүснэгт S4 Макро эдийн засгийн хөгжлийн хувилбаруудын үнэлгээ, сонгогдсон үзүүлэлтүүдээр

Хөгжлийн хувилбар	A: Уул уурхайд түшиглэсэн хөгжил	B: Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өндөр хөгжил	C: Транзит тээврийн чиг баримжаатай хөгжил	D: Өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжил
Эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт, %	6.7			7.1
Шаардлагатай хөдөлмөрийн эрэлт (мянган хүн)	1,562	1,559	1,556	1,555
Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өсөлт	7.0	9.4	7.6	9.4
Үйлчилгээний салбарын өсөлт	7.5	7.5	8.0	8.3
Хотжилт ба хүн амын суурьшил	-Нийслэлийн тэргүүлэх байр суурь нэмэгдэж, Улаанбаатар хотын хүн амын төвлөрөл үргэлжилнэ. - Иргэдийн гадаад улсад ажиллаж, амьдрах явдал үргэлжилнэ. - Хөдөө, орон нутгийн хүн ам буурна.	-Боловсруулах үйлдвэрлэл болон холбогдох үйлчилгээ бүхий орон нутгийн хотууд хөгжинө. - Нийслэлийн тэргүүлэх байр суурь хэвээр хадгалагдана. - Иргэдийн гадаад улсад ажиллаж, амьдрах явдал зогсоно.	- Гол тэнхлэгийн дагуу үйлчилгээний үүрэг функц бүхий орон нутгийн хотууд хөгжинө. - Үйлчилгээний чиг баримжаатайгаар Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурь бага зэрэг нэмэгдэнэ. - Иргэдийн гадаад улсад ажиллаж, амьдрах явдал зогсоно.	- Иргэдийн гадаад улс орноос шилжин ирэх хөдөлгөөн ихэснэ. -Улаанбаатар болон орон нутгийн хотууд хөгжинө. - Улаанбаатар хот нь өндөр зэрэглэлийн үйлчилгээ бүхий дэлхийн хот болон хөгжинө. - Бүс нутаг хоорондын тэнцвэрт байдал сайжирна.
Нийгмийн нөлөөлөл	- Хөдөө, орон нутагт ажлын байр хязгаарлагдмал байгаагаас үүдэлтэй хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдал ихэснэ. - Иргэд гадаад улсад ажиллаж, амьдрах болсны улмаас нийгмийн бол-он гэр бүлийн харилцаа муудна.	-Орон нутгийн хотуудад ажлын байр нэмэгдсэнээр хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаа багасна. - Орон нутгийн хотууд болон хөдөө орон нутагт бүтээгдэхүүний анхан шатны үйлдвэрлэл болон хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй эрхлэлт нэмэгдсэнээр нийгмийн болон гэр бүлийн харилцаа сайжирна.	- Ихэвчлэн гол тэнхлэгийн дагуу хүн ам төвлөрч буйгаас үүдэлтэй хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдал үргэлжилнэ. - Орон нутагт хотжилт, үйлчилгээний чиг баримжаатай хөгжлөөс үүдсэн нийгмийн асуудлууд тулгарна.	- Хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдал багасна. - Хөдөө орон нутагт анхан шатны бүтээгдэхүүний боловсруулалттай холбоотойгоор ажлын байр нэмэгдэж, нийгмийн болон гэр бүлийн харилцаа сайжирна. - Гадаад улс орноос шилжин ирэгсэдтэй холбоотойгоор нийгмийн зөрчилдөөн үүсч болзошгүй.

Байгаль орчны нөлөөлөл	<ul style="list-style-type: none"> - Уул уурхайн үйл ажиллагааг өргөжүүлэхтэй холбогдолтой-гоор байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлнэ. - Улаанбаатар хотын хэт төвлөрлөөс үүдэн хотын байгаль орчин доройтно. 	<ul style="list-style-type: none"> - Орон нутгийн хотуудад байгаль орчны асуудлууд үүснэ. - Уул уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотой байгаль орчны асуудлууд багасна. 	<ul style="list-style-type: none"> - Улаанбаатар хотын байгаль орчин доройтож болзошгүй. - Орон нутгийн хотуудад байгаль орчны асуудлууд үүснэ. - Уул уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотой байгаль орчны асуудлууд багасна. 	<ul style="list-style-type: none"> - Улаанбаатар хотын байгаль орчин доройтож болзошгүй. - Орон нутгийн хотуудад байгаль орчны асуудлууд үүснэ.
Хөгжлийн менежмент	<ul style="list-style-type: none"> - Нийгэм, байгаль орчны асуудлуудыг шийдвэрлэх менежментийг сайжруулна. -Хязгаарлагдмал капиталын хуримтлалаас үүдсэн хөгжлийн менежментийн хүндрэл үүснэ. 	<ul style="list-style-type: none"> -Бүтээгдэхүүн хөгжүүлэх боловсруулах үйлдвэрийг технологи, зах зээлээр дэмжинэ. - Орон нутгийн байгаль орчны асуудлуудыг орон нутгийн захиргаа шийдвэрлэх шаардлагатай. 	<ul style="list-style-type: none"> - Улаанбаатар болон орон нутгийн хотуудад дэд бүтцийг сайжруулах шаардлагатай. -Улаанбаатар хотын үйлчилгээний өрсөлдөх чадварыг сайжруулахын тулд менежментийг сайжруулна. - Орон нутгийн засаг захиргаа орон нутгийн хотуудын дэд бүтцийг хөгжүүлэх шаардлагатай. 	<ul style="list-style-type: none"> - Улаанбаатар хотыг дэлхийн хот болгох зорилгоор менежментийг сайжруулна. - Боловсруулах үйлдвэрийг технологи, зах зээлээр дэмжинэ. - Орон нутгийн засаг захиргаа орон нутгийн хотуудын дэд бүтцийг хөгжүүлэх шаардлагатай.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(3) Санал болгож буй хөгжлийн хувилбар

Хүснэгт S5-д үзүүлснээр ажлын байрыг хамгийн их хэмжээнд нэмэгдүүлж, Монгол Улсын хөгжлийн нөөц бололцоог бүрэн ашиглаж, байгаль орчны тогтвортой хөгжлийг хангах үүднээс нь өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжлийн хувилбарыг санал болгож байна. Энэ хувилбарын хувьд хөдөлмөрийн эрэлт, нийлүүлэлтийн тэнцвэр, салбаруудын хөдөлмөрийн бүтээмж, шилжих хөдөлгөөний хэтийн төлөв зэргийг дэлгэрүүлж судлав.

1) Хүн ам ба ажиллах хүчний нийлүүлэлт

ҮСХ-ны хүн амын 2030 оны хэтийн тооцоог нарийвчлан судалж үзэв. Өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжлийн хувилбарын хувьд хүн амын өсөлтийг ийнхүү өндөр байлгахын тулд хөрш орнуудтай харилцаагаа өргөжүүлж, сайжруулах шаардлагатай. Үүний үр дүнд Өвөр Монгол, Буриад, Казакаас Монгол Улс руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн ихсэх боломжтой. Түүнчлэн ажлын байр бий болгосноор гадаадад ажиллаж, амьдардаг Монголчуудын Монгол Улс руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн нэмэгдэнэ. Ингэснээр хүн амын өсөлтийн хэтийн тооцоог өндөр байхаар тооцоолох боломжтой.

2018 оны байдлаар гадаадад оршин суугаа 87,300 Монгол Улсын иргэн байдаг гэсэн албан ёсны тоон мэдээ байдаг ба албан бус байдлаар 150,000-200,000 Монгол Улсын иргэн гадаадад оршин суудаг гэсэн мэдээлэл бий. Хэтийн тооцоонд 2030 оны байдлаар эдгээр 87,300 иргэний хагас нь буюу 43,600 нь Монгол Улсад шилжин ирнэ гэж тооцоолов. Түүнчлэн гадаадын иргэдийн тоог 61,200 байхаар тооцоолов.

Гадаадын иргэдийг оролцуулаад нийт 104,800 хүнийг 2030 оны хэтийн тооцоон дээр нэмж тооцов. 2030 оны хэтийн тооцоогоор хүн ам 3,967,600, ажиллах хүчний

идэвхийн коэффициент 62.2%, ажиллах хүчний оролцооны түвшин 64.3% байх тохиолдолд ажиллах хүчний нийлүүлэлт 1,587,600 байна.

2) ДНБ, хөдөлмөрийн бүтээмж

ДНБ-ий өсөлтийг салбараар мөн хөдөлмөрийн бүтээмжийг нарийвчилж тооцов. Өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжлийн хувилбар дээр ДНБ-ий зорилтот өсөлтөд хүрэхийн тулд хөдөө аж ахуй, уул уурхай, аж үйлдвэр (нийтийн аж ахуйг оролцуулаад), үйлчилгээний салбаруудын бүтээмжийг 3.5%, 4.0%, 4.5%, 4.5%-иар тус тус нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Бусад улсуудын туршлага болон Монгол Улсын өнгөрсөн туршлагаар үзэхэд аж үйлдвэр (нийтийн аж ахуйг оролцуулаад) болон үйлчилгээний салбаруудын хөдөлмөрийн бүтээмжийг дээрх хувь хэмжээгээр нэмгдүүлэх боломжтой байна.

(4) Хүн ам, ДНБ-ий 2040 оны хэтийн тооцоо

Хүн ам, ДНБ-ий 2040 оны хэтийн тооцоог 2030 оны шинэчилсэн хэтийн тооцооны аргачлалын дагуу тооцсон болно. 2040 оны хэтийн тооцоогоор хүн ам 4,637,600, ажиллах хүчний нийлүүлэлт 1,849,100 байна.

ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлтийг 2030-аас 2040 оны хооронд 6.7% байхаар тооцсон. ТХҮБ 2030 баримт бичигт эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт 2016-2030 онд 6.6%, “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлтийг 6% байхаар тусгасан байна. ДНБ-ий өсөлт ба нэмэгдүүлэх шаардлагатай хөдөлмөрийн бүтээмжийг Хүснэгт S5-д үзүүлснээр тооцож гаргав.

Хүснэгт S5 ДНБ-ий өсөлт ба нэмэгдүүлэх шаардлагатай бүтээмж

Салбар	ДНБ-ий өсөлт (хувь/жил)	Нэмэгдүүлэх шаардлагатай хөдөлмөрийн бүтээмж (хувь/жил)
Хөдөө аж ахуй	3.5	3.5
Уул уурхай	5.0	4.0
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	7.5	4.5
Үйлчилгээ	7.0	4.9
ДНБ	6.7	4.7

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

4. ҮХЦТ-нд санал болгож буй нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт

4.1 Улсын дэд бүтцийн тэнхлэг, хотын зэрэглэлийг багтаасан нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт

Нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлттэй холбоотойгоор батлагдсан баримт бичгүүд нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь зохистой түвшинд хамруулж чадаж байгаа эсэх нь учир дутагдалтай байна. Улаанбаатар хотоор дайрах умард-өмнөд босоо тэнхлэгийн коридорын зүүн хэсэг, хөндлөн тэнхлэгийн ногоон хөгжлийн коридорын хойд хэсэгт хөгжих ирээдүйтэй бүс нутаг оршиж байна. УИХ-ын 2000 оны 09 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Улсын дэд бүтцийн хөндлөн гол тэнхлэгийн авто зам буюу Мянганы зам болон дэд бүтцийн босоо 5 тэнхлэгээс 4-ийг нь гүйцэд ашиглалтад оруулаагүй байна. Нийслэл хотын байршил нь эдийн

засгийн үйл ажиллагаа, хүн амын тархалтад голлох нөлөөг үзүүлж байна. Бүс нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг хангах үүднээс улсын нийслэл хотыг Хархорин хотод буюу улсын нутаг дэвсгэрийн төв хэсэгт байрлах шинэ хот руу нүүлгэх саналыг дэвшүүлж байсан.

(1) Хотын зэрэглэл

Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хот, орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотуудын зэрэглэлийг тогтоох үүднээс хотын зэрэглэлийн дүн шинжилгээ хийсэн. Хүснэгт S6-д хотын зэрэглэл тус бүрийн хотууд, хотуудын чиг үүргийг үзүүллээ.

Хүснэгт S6 Хотын зэрэглэл бүрд хамрагдах хотууд болон тэдгээрийн чиг үүрэг

Хотын зэрэглэл	Хот	Чиг үүрэг
Улсын нийслэл хот	Налайх, Зуунмод хотыг багтаасан Улаанбаатар хот	Төрийн /захиргааны үндсэн төв, олон улсын бизнесийн төв, чанартай ногоон байгууламж, тохь тухтай мега ногоон загвар хот, дэвшилтэт тээврийн системийг нэвтрүүлсэн МХХТ-д суурилсан зогсоол бүхий олон улсын тээврийн хот
Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд	Булганыг багтаасан Эрдэнэт хот, Дархан, Чойбалсан, Сүхбаатар, Сайншанд, Ховд, Баянхонгор;	Хэд хэдэн аймгийн хэмжээнд эдийн засаг, нийгмийн үйлчилгээний үйл ажиллагаа эрхэлдэг өндөр зэрэглэлийн дэд бүтэц бүхий олон талт чиг үүрэгтэй хот
Орон нутгийн хөгжлийн төв хотууд	Багануур, Чойр, Замын-Үүд, Сүхбаатар, Мөрөн, Даланзадгад, Өндөрхаан, Мандалговь	Орон нутгийн эдийн засгийг хөгжүүлэх онцлог хөгжлийн бодлого, чиг үүрэг бүхий хот
Орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотууд	Бусад 12 хот	Нийгмийн үйлчилгээний голлох чиг үүрэг

(2) Санал болгож буй тойрог коридор

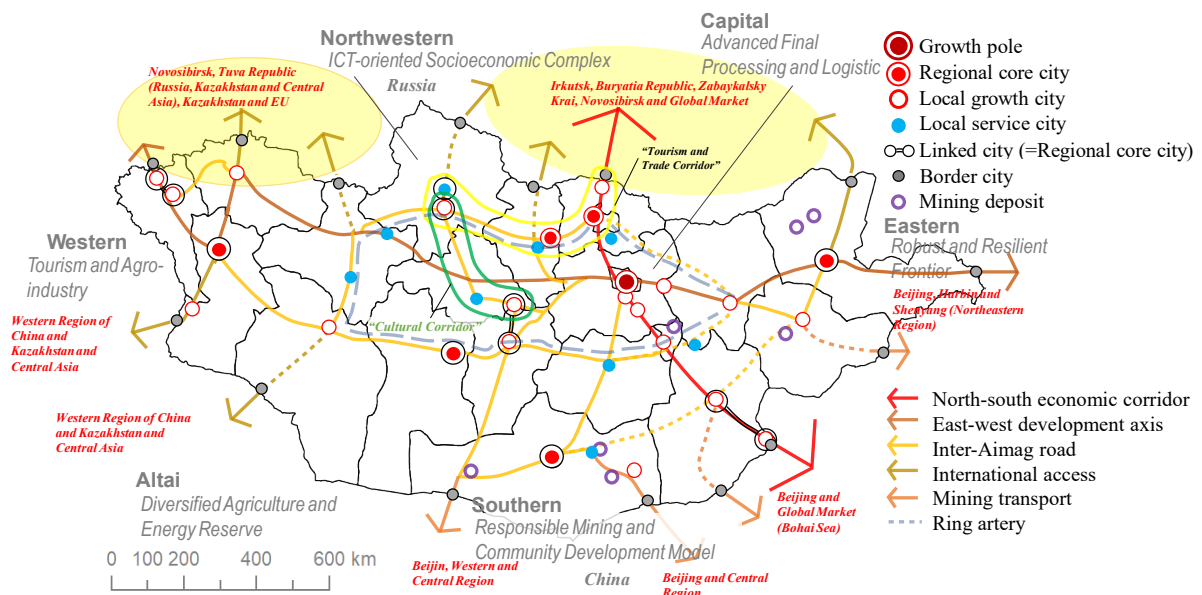
Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалтыг төлөвлөхдөө Улаанбаатар хотын чиг үүргийг сулруулахгүй байх нь зүйтэй. Энэ нь эдийн засгийн үйл ажиллагааны төвлөрөлд суурилсан дэлхийн эдийн засагтай холбогдоход зайлшгүй шаардлагатай. Зураг S4-т үзүүлснээр нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалтын төлөвлөлтийн хүрээнд Баруун, Хангайн, Төвийн, Зүүн бүсийн хотуудыг үр дүнтэйгээр холбосон шинэ тойрог коридорыг байгуулахаар санал болгож байна. Одоо байгаа авто замын сүлжээ нь Улаанбаатар хотыг орон нутгийн хотуудтай тус тусад нь холбодог бол тойрог коридор нь орон нутгийн хотуудын өсөлтийг харилцан тэтгэхээр эдгээр хотуудыг хооронд нь холбоно. Тойрог коридорыг одоо байгаа авто замын зарим хэсгийг ашиглан үе шаттайгаар барьж байгуулах ба ийнхүү 2030 оноос хойш уг коридор нь өндөр зэрэглэлийн хурдны зам болно.

Санал болгож буй тойрог коридор нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн тэнцвэртэй хөгжлийг тэтгэх дараах онцлогуудыг агуулсан. Үүнд:

- Тойрог коридорын дотор орших нутаг дэвсгэр нь 21 дүгээр зуунд Монгол Улсын хөгжлийг түүчээлэх, чанартай дэд бүтэц бүхий гол бүс нутаг болон хөгжих боломжтой;
- Улаанбаатар хотын зарим чиг үүргийг тойрог коридорын дагуу орших хотууд руу шилжүүлэх, хуваалцах боломжтой болно;
- Тойрог коридорын хамгийн баруун талд орших Улиастай хотын чиг үүргийг сайжруулан, Баруун бүсийг нийслэл хоттой холбох холбоог бэхжүүлнэ;
- Тойрог коридорын хамгийн зүүн талд орших Өндөрхаан хотын чиг үүргийг сайжруулан, Зүүн бүсийг нийслэл хоттой холбох холбоог бэхжүүлнэ;
- Худалдаа, аялал жуулчлалын хөгжлийг тэтгэх үүднээс тойрог коридорын умард хэсэг нь ОХУ-тай хил залгаа орших аймаг, хотуудыг холбоно;
- Тойрог коридорын өмнөд хэсэг нь БНХАУ-тай хил залгаа орших аймгуудын умард бүс рүү нэвтрэх боломжийг сайжруулна.

Энэхүү тойрог коридор нь коридорын дагуу болон ойр орчимд орших хотуудын чиг үүрэг нөлөө үзүүлнэ. Тойрог коридорыг байгуулснаар эдгээр хотуудын чиг үүргийг тодорхойлон, хэрэгжүүлэх замаар хотын зэрэглэлийг оновчтой болгон, хөгжүүлэх шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл сонгогдсон зарим хотуудын чиг үүргийг сайтар тодорхойлон, хөгжүүлэх хэрэгтэй. Зураг S4-т бодлогын нөлөө бүхий цаашдын өөрчлөлтийг тусгасан хотын зэрэглэлийг үзүүлэв.

Зураг S4 Тойрог коридор бүхий нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалт

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(3) Санал болгож буй аймаг хооронд болон олон улстай холбох коридор бүхий нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт

Нийслэл хот, бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хотууд нь тойрог коридороор үр ашигтайгаар харилцан холбогдох болно. Тойрог коридорын умард хэсэг нь Хөвсгөл нуурын байгалийн үзэсгэлэнт газар, аялал

жуулчлалын бүс, ой, бэлчээрийн газар, хөдөө аж ахуйн бүс нутгаар дайран өнгөрнө. Энэ нь байгалийн нөөц баялгийг ашиглах бус харин худалдаа, аялал жуулчлалын ногоон коридор болон хөгжинө. Тойрог коридорын өмнөд хэсэг нь бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хотуудыг холбох бөгөөд өмнө зүгийн аймгуудын дотоодын үйлдвэрлэлийн бараа бүтээгдэхүүний худалдаа эрхлэх, дээд зэрэглэлийн үйлчилгээ үзүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.

Умард, өмнөд чиглэлийн эдийн засгийн коридор нь ОХУ-тай хиллэх Сүхбаатар хилийн боомтыг Улаанбаатар хотоор дайран өнгөрч, БНХАУ-тай хиллэх Замын-Үүдийн хилийн боомттой холбоно. Тойрог коридорын умард, өмнөд чиглэлийн тэнхлэгийг өргөжүүлэн, хөгжүүлж БНХАУ, ОХУ, Казахстан улстай холбоно.

Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хот, орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотууд нь хоёрдогч авто замууд буюу аймаг хоорондын авто замаар харилцан холбогдоно. Аймаг хоорондын авто зам нь аймгийн төвүүд болон томоохон хотуудыг хөрш орнуудтай холбоно.

Тойрог коридороор хүрээлэгдсэн бүс нутагт ойролцоогоор 1.8 сая хүн ам (буюу улсын нийт хүн амын 54%) амьдарч байна. Тойрог коридороор хүрээлэгдсэн бүс нутаг нь байгаль, соёл болон ашигт малтмалын нөөцөөр баялаг. Тухайлбал тухайн бүс нутгийн аялал жуулчлалын нөөц бололцоо болон Хархорины өв соёлыг нэгтгэн Хархорин, Цэцэрлэг хотуудыг холбосон соёлын коридор байгуулах боломжтой. Энэхүү коридорыг тойрог коридорын умард хэсгийн худалдаа, аялал жуулчлалын коридортой холбож болох юм. Тухайн бүс нутаг нь 21 дүгээр зуунд Монгол Улсын хөгжлийг түүчээлэх, чанартай дэд бүтэц бүхий гол бүс нутаг болон хөгжих боломжтой. Ойрын ирээдүйд баруун талаас Улиастай хотыг Улаанбаатар хотоор дайруулан, зүүн талаас Өндөрхаан хоттой холбох өөр нэгэн харилцаа холбооны сүлжээ бий болох боломжтой.

4.2 Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө

(1) ҮХЦТ-ий хүрээнд газар ашиглалтын зориулалтыг өөрчлөх шалгуур үзүүлэлтүүд

Дотоодын үр тарианы хэрэгцээг бүрэн хангах бодлогыг дагаж мөрдөн одоогийн үр тариа тариалж буй тариалангийн талбайг хэвээр нь хадгалж үлдэнэ. Малын тэжээл, жимс, жимсгэнэ, тосны ургамал тариалж буй тариалангийн талбайг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Ялангуяа, эрчимжсэн, хагас эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэх бүсэд малын тэжээлийн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Малын тэжээл, жимс, жимсгэнэ, тосны ургамал тариалахад нэн тохиромжтой газар нутаг нь аймгийн төвөөс 80 км, улсын чанартай авто замаас 20 км зайд техникийн үйлчилгээ, ажиллах хүч, зах зээлд ойр байрших нь зүйтэй.

Зудын аюулд өртөж болзошгүй бүс нутгийн дунд зэрэг талхагдалтай бэлчээр, их талхагдалтай бэлчээрийг ашиглалтаас чөлөөлж, нөхөн сэргээх эсвэл эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэх бүс болгон газар ашиглалтын үндсэн зориулалтыг өөрчлөх шаардлагатай. Мөн зудын аюулд өртөж болзошгүй бүс нутгийн их талхагдалтай бэлчээр, дунд зэрэг талхагдалтай бэлчээр, бага зэрэг талхагдалтай бэлчээр болон хэвийн бэлчээрийн ашиглалтыг хянах нь зүйтэй.

Одоогийн ойн сан бүхий газрыг “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод тусгасны дагуу хамгаалах шаардлагатай. Тус баримт бичгийн зорилтыг хангахын тулд улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийг 2030 онд нийт нутаг дэвсгэрийн 30 хувь, 2040 онд 33 хувь, 2050 онд 35 хувьд тус тус хүргэнэ.

БОАЖЯ-ны боловсруулсан улсын тусгай хамгаалалттай газрын сүлжээнд нэмж оруулах газрыг Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан болно.

ҮХЦТ-ний бодлогын дагуу хариуцлагатай уул уурхайг (газрын тос) хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд уул уурхай, газрын тосны ашиглалтын удирдлагыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай. УГЗБТ-д тусгагдсан усны ордуудын усны тэжээгдлийн мужид хамаарах газрыг хамгаалах, тус бүсэд хот, суурин, уул уурхайн үйл ажиллагааг хязгаарлана. Бэлчээр болон газар ашиглалтын бусад зориулалтаас ялгах үүднээс цөл, хэт гандуу цөлийг тодорхойлно. Хүн амын өсөлттэй холбоотойгоор хот, суурин газрууд тэлж, өргөжнө. Хүн амын хэтийн төлөвтэй уялдуулан, хот суурины эдэлбэр газар, орчны бүсийг тогтооно.

Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд хөдөө аж ахуйн газар (хадлан, тариалан, хэвийн бэлчээр, эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуй эрхлэх бүс, бэлчээрийн доройтлыг хянах бүс), ойн сан бүхий газар, хот, суурины газар (хот, суурины эдэлбэр газар, бусад), зам, шугам сүлжээний газар (авто зам, төмөр зам, нисэх буудал), улсын тусгай хэрэгцээний газар (улсын тусгай хамгаалалттай газар, улсын хилийн зурвас газар, чөлөөт бүсийн газар, тусгай хамгаалалттай газар нутгийг дархан цаазат газар, байгалийн цогцолборт газар, байгалийн нөөц газар, дурсгалт газар гэж ангилна) зэрэг газар ашиглалтын зориулалтын ангиллыг оруулсан.

(2) Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө ба газрын нэгдмэл сангийн ангиллын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ

Газар ашиглалтын үндсэн зориулалтыг өөрчлөх санал болгож буй шалгуур үзүүлэлтийн дагуу Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний тойм зургийг боловсруулж, Зураг S5-д үзүүлэв. Хүснэгт S7-т газрын нэгдмэл сангийн ангиллын төрлөөр нутаг дэвсгэрийн хэмжээг тооцож, үзүүлэв.

Хүснэгт S7 Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөн дэх Газрын нэгдмэл сангийн ангиллын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ

Газар	Ангилал	Нутаг дэвсгэрийн хэмжээ (км ²)	Эзлэх хувь (%)
Хөдөө аж ахуйн газар	Тариалангийн талбай	12,498	0.8
	Хэвийн бэлчээр	634,773	40.2
	Эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуй эрхлэх бүс	101,764	6.4
	Хагас эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуй эрхлэх бүс	140,824	8.9
	Бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газар	129,391	8.2
Ойн сан	Ой	185,390	11.7
Усны нөөц	Нуур	13,922	0.9
Хот, суурины газар	Хот, суурин	516	0.0
	Бусад	1,594	0.1
Зам, тээвэр	Авто зам	117	0.0
	Төмөр зам	91	0.0
	Нисэх буудал	12	0.0
Улсын тусгай хэрэгцээний газар	Улсын тусгай хамгаалалттай газар	230,103	14.6
	Хилийн зурвас газар	26,050	1.6
	Чөлөөт бүсийн газар	20	0.0

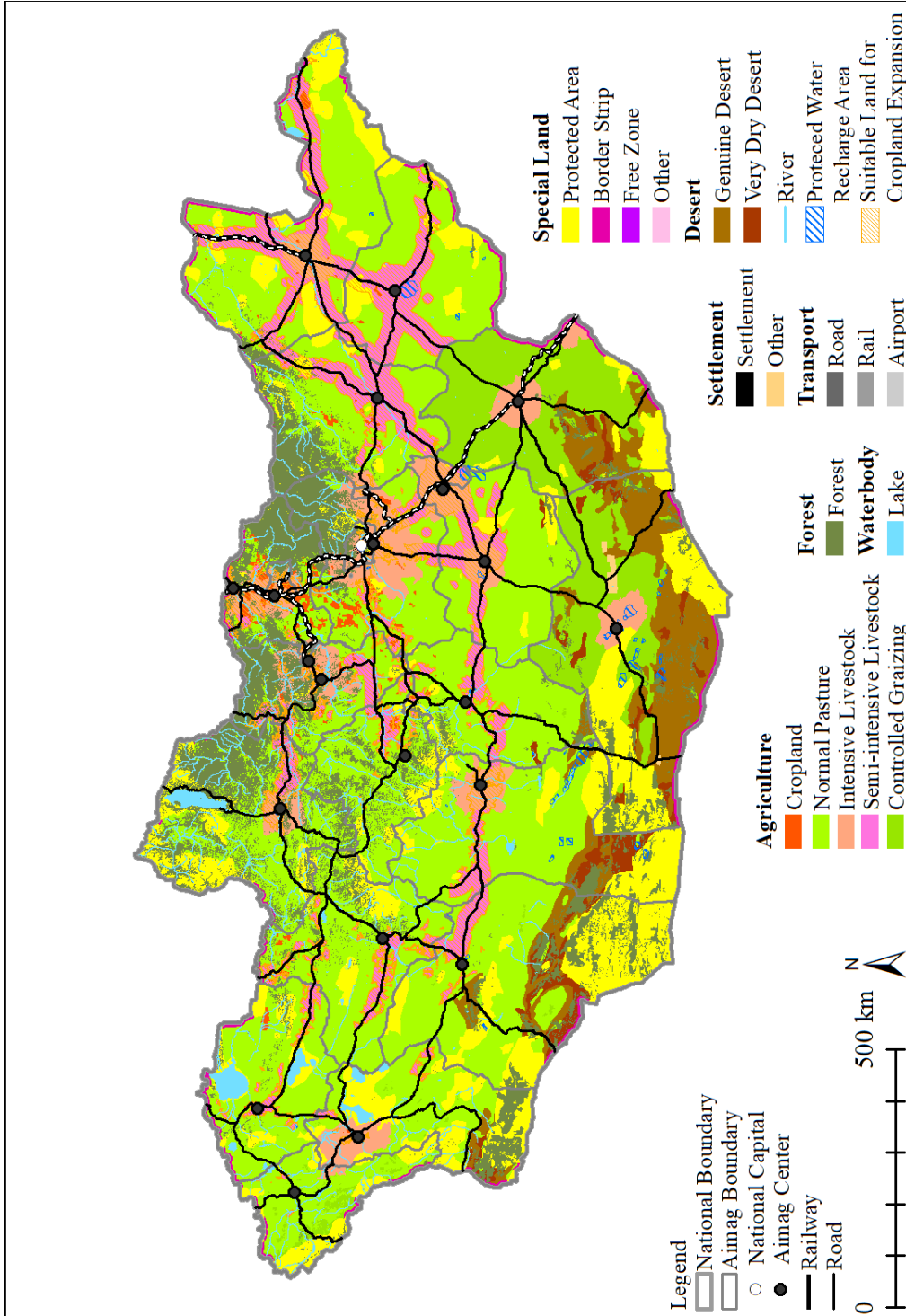
Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан Эцсийн тайлангийн хураангуй

Цөл	Цөл	79,377	5.0
	Хэт гандуу цөл	22,496	1.4
Бүгд		1,578,901	100.0

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Тайлбар: Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээг тооцохдоо тусгай хамгаалалттай газар нутагт байгаа ойн санг оруулаагүй болно.

Зураг S5 Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

4.3 Усны нөөц, уур амьсгалын өөрчлөлтийн шинжилгээ

(1) Усны балансын шинжилгээ

ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь гадаргын болон газрын доорх усны нөөцийг математик тоон загвар ашиглан тооцсон бөгөөд Ус, цаг уур, орчны судалгаа, мэдээллийн хүрээлэнгийн гидрологийн ажиглалтын станцын урсцын өгөгдөл, хур тунадас, агаарын температурын өгөгдлийг ашиглан тохируулга хийсэн болно. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь нийгэм, эдийн засгийн үйл ажиллагаатай уялдуулан усны эрэлт хэрэгцээг тооцсон. Ус хангамжийн эрэлт нийлүүлэлтийн зөрүүг аймаг, сумаар тооцон гаргасан. 2040 онд Улаанбаатар хотоос бусад аймгууд хур тунадас багатай жилд ч усны ноцтой хомсдолд орохгүйг харуулж байна. Гэхдээ Хүснэгт S8-д үзүүлснээр 2040 онд хур тунадас багатай жилд хэд хэдэн сумд усны нөөцийн ноцтой хомсдолд орж болзошгүй байна.

Хүснэгт S8 2040 онд усны хомсдолд орж болзошгүй сумд (хур тунадас багатай жил)

Aimag/UB	Soum	Water balance (Dry year) 2040			Water demand 2040			Water deficit ratio 2040 (%)		
		Surface water	Groundwater	Total	Surface water	Groundwater	Total	Surface water	Groundwater	Total
Ulaanbaatar	Bayangol	-5.03	-34.67	-39.70	5.94	35.10	41.05	-84.7	-98.8	-96.7
	Bayanzu'rx	51.54	-25.42	26.12	9.27	54.77	64.04		-46.4	
	Su'xbaatar	4.16	-19.62	-15.46	3.98	23.49	27.47		-83.5	-56.3
	Xan-Uul	14.71	-17.29	-2.57	4.47	26.43	30.90		-65.4	-8.3
	Chingeltei	-0.93	-24.13	-25.06	4.36	25.76	30.13	-21.3	-93.7	-83.2
Dornod	Khelen	-9.25	112.62	103.37	22.30	38.44	60.74	-41.5		
	Dashbalbar	-0.25	609.91	609.66	1.67	2.88	4.56	-15.0		
Khenti	Kherlen	-8.06	54.63	46.57	14.26	19.29	33.56	-56.5		
Tuv	Zuunmod	-3.06	-39.21	-42.27	3.22	39.89	43.11	-94.8	-98.3	-98.0
Selenge	Sukhbaatar	-70.53	8.15	-62.38	70.85	2.76	73.61	-99.5		-84.7
	Bayangol	-2.46	105.98	103.51	17.21	0.67	17.89	-14.3		
	Zuunburen	-1.19	253.47	252.28	8.62	0.34	8.95	-13.8		
	Saikhan	-19.46	50.52	31.06	29.09	1.13	30.22	-66.9		
	Shaamar	-8.46	141.35	132.88	12.61	0.49	13.11	-67.1		
Dornogovi	Sainshand	0.29	-22.76	-22.47	0.00	27.56	27.56		-82.6	-81.5
	Zamin-Uud	0.55	-19.90	-19.35	0.00	21.14	21.14		-94.1	-91.5
	Sainshand	0.04	-3.03	-2.99	0.00	3.67	3.67		-82.6	-81.5
Darkhan-Uul	Darkhan	-33.56	0.19	-33.37	34.31	5.20	39.51	-97.8		-84.5
	Sharingol	-2.88	8.11	5.23	3.40	0.52	3.92	-84.7		
Umnugovi	Dalanzadgad	-4.05	-8.17	-12.23	4.15	8.48	12.63	-97.6	-96.4	-96.8
Orkhon	Bayan-Undur	-3.24	1.94	-1.31	5.26	8.90	14.17	-61.6		-9.2
Uvurkhangai	Arvaikheer	-7.62	-7.21	-14.84	7.70	8.02	15.72	-99.0	-90.0	-94.4
Bulgan	Bulgan	-6.86	-4.44	-11.30	7.54	8.09	15.63	-91.0	-54.9	-72.3
Bayankhongor	Bayankhongor	-4.55	-8.46	-13.01	4.90	9.31	14.20	-93.0	-90.9	-91.6
Arkhangai	Erdenbulgan	-19.94	-0.88	-20.82	20.70	6.38	27.08	-96.3	-13.7	-76.9
Zavkhan	Uliastai	-4.06	-1.34	-5.40	4.34	2.51	6.84	-93.5	-53.4	-78.8
Bayan-Ulgii	Ulgii	-1.58	-1.61	-3.19	5.62	3.45	9.07	-28.2	-46.7	-35.2
Khovd	Jargalant	-2.89	-4.39	-7.27	4.43	5.94	10.37	-65.2	-73.9	-70.1

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл

Монгол Улсын усны нөөцөд үзүүлэх уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг тодорхойлох зорилгоор уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг мөн адил математик тоон загварыг ашиглан үнэлэв. Тодруулбал үер, ган, цасны зузаан, жилийн хамгийн бага температур, зуд зэрэгт үзүүлэх хур тунадас, температур,

онцгой нөхцөл байдлын нөлөөллийг тооцсон болно. Үр дүнг доор нэгтгэв.

- 1) Улаанбаатар, Алтай, Сайншанд хотод зуны улиралд орох хур тунадасны хэмжээ нэмэгдэх хандлагатай байгаа тул үерийн эрсдлийг нэмэгдүүлж болзошгүй юм;
- 2) Цаашид өмнөд, төв, зүүн бүсүүдэд гантай жил илүү ажиглагдах төлөвтэй байна;
- 3) Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэн агаарын температур нэмэгдэж байгаатай холбоотойгоор 2100 он гэхэд Монгол орон даяар орох цасны хэмжээ буурах төлөвтэй байгаа ба хаврын улирлаас зуны улирлын хооронд хайлах цасны хэмжээ буурах эрсдэлтэй байна;
- 4) Хамгийн бага температур уур амьсгалын өөрчлөлтийн хэлбэлзлээс шалтгаалан нэмэгдэх хандлагатай байгаа бөгөөд жилийн туршид тохиолдох давтамж нь буурах төлөвтэй байна;
- 5) Алс хэтэд зуд болж болзошгүй жилүүд буурах ч говь бүхий өмнөд, төв, зүүн хэсгүүдэд зудын эрсдэлтэй хэвээр байна.

Улаанбаатар хотын орчимд уур амьсгалын өөрчлөлтийн үзүүлэх нөлөөг тооцоолсон. Улаанбаатар хотод өвөл орох хур тунадасны хэмжээ нэмэгдэнэ. Зуны улиралд сарын хугацаанд орох хур тунадасны хэмжээ 2099 онд буурахаар байна. Улаанбаатар хотод агаарын жилийн болон сарын дундаж температур ихээр өсөх төлөвтэй байна. Туул голын сав газрын гадаргын усны нөөцөд үзүүлэх уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг харахад 4-р сараас 10-р саруудад хур тунадасны хэмжээ ихээр өөрчлөгдөхгүй ч цаг уурын өөрчлөлт, агаарын температурын өсөлт (ууршилт нэмэгдсэнээс) зэргээс шалтгаалан голын урсац багасах төлөвтэй байна. Өвлийн улиралд 11-ээс 4 дүгээр саруудад газрын доорх усны нөөц бага зэрэг нэмэгдэнэ. Зуны улиралд 5-аас 10 дугаар саруудад газрын доорх усны нөөц бага зэрэг буурна.

5. Бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа ба стратеги

5.1 Эдийн засгийн шинэ бүсчлэл

(1) Эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийг тогтоох үндэслэл

Монгол Улс хөгжлийн удирдлагын тогтолцооны хувьд засаг захиргааны 21 аймагт хуваагддаг. Эдгээр аймгууд нь өөрсдийн гэсэн онцлог бүхий түүх, соёл, геологийн нөхцөл байдалтай, хүн ам цөөн, хөгжлийн хязгаарлагдмал нөөцтэй, эдийн засгийн хувьд төрөлжөөгүй. Тиймээс бие даан хөгжих боломж олгон Монгол Улсын эдийн засгийг төрөлжүүлэхийн тулд ижил төстэй хэв шинж бүхий хөрш зэргэлдээ хэд хэдэн аймгуудыг нэгтгэн, хөгжлийг эрчимжүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй.

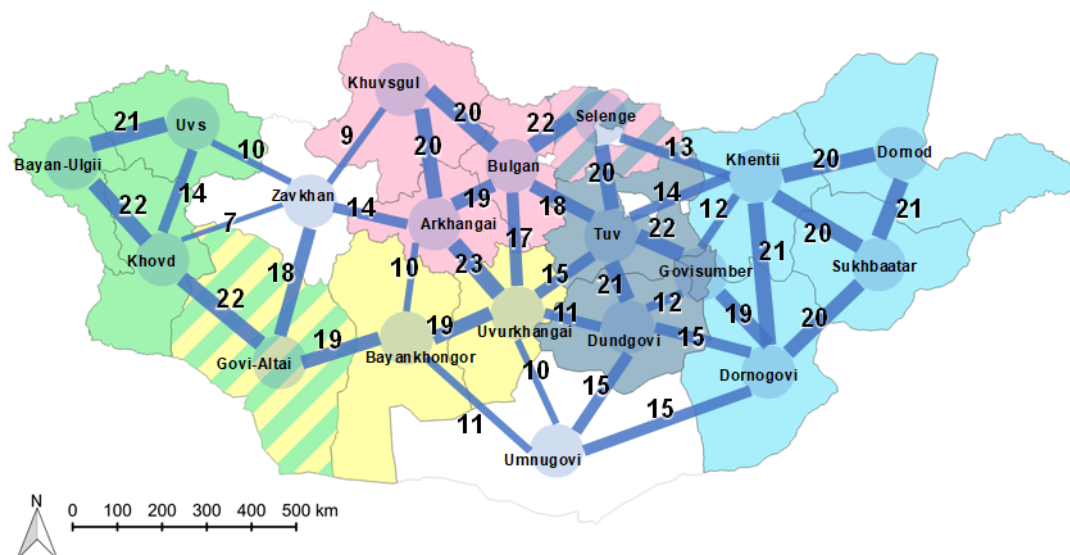
Одоо байгаа бүсчлэл нь улсын нутаг дэвсгэрийг газарзүйн хувьд 5 хэсэгт хуваадаг бөгөөд бүс тус бүр нь харилцан ялгаатай хэв шинж бүхий аймгуудаас бүрддэг. Үр дүнтэй хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхийн тулд нийтлэг хөгжлийн боломжуудыг дэмжих хөрөнгө оруулалтын урамшуулал зэрэг ижил төстэй хэв шинж бүхий хэд хэдэн аймгуудад бодлогын нийтлэг арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Түүнчлэн улсын өргөн удам нутаг дэвсгэр даяар тархан суурьшиж буй ард иргэдэд нийгмийн олон төрлийн үйлчилгээ үзүүлэхийн тулд бүс нутгийн хэмжээнд аймгуудад үйлчилгээ үзүүлэх нийтлэг үйлчилгээний байгууламжуудыг байгуулж болно. Ийнхүү бүс нутаг хоорондын тэнцвэртэй хөгжлийг хангахын тулд шинэ бүсчлэлийг тогтоохоор ажиллав.

(2) Аймгуудын ижил төстэй байдалд үндэслэн санал болгож буй шинэ бүсчлэл

Хөрш зэргэлдээ аймгуудын ижил төстэй байдалд үндэслэн шинэ бүсчлэлийг тогтоохоор аймгуудын онцлог шинж чанарыг нийгэм, эдийн засаг, газар ашиглалт зэрэг 30 индексийг ашиглан дүн шинжилгээ хийсэн. Хөрш зэргэлдээ аймгуудыг хооронд нь харьцуулж ижил төстэй байдлыг тодорхойлсон. Үр дүнг Зураг S6-д үзүүлэв.

Зураг S6 Хөрш зэргэлдээ аймгийн ижил төстэй байдалд үндэслэсэн шинэ бүсчлэл

5.2 Бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа ба стратеги

Шинэ бүсчлэлд үндэслэн бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа ба стратегийг боловсруулах зорилгоор бүс тус бүрийн онцлогийг тодорхойлсон. Тэдгээрийг Хүснэгт S9-д нэгтгэн үзүүлэв.

Хүснэгт S9 Шинэ бүсчлэлд үндэслэсэн бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа ба стратеги

Бүс Аймаг	Бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа	Бүсчилсэн хөгжлийн стратеги		
		Эдийн засаг	Дэд бүтэц	Хот байгуулалт
Баруун бүс Баян-Өлгий, Увс, Ховд	Ногоон хөгжлийн загвар бүс: ОХУ, БНХАУ-тай ойр дөт, хиллэн оршдогийн хувьд худалдаа, аялал жуулчлалтай холбоотой үйлчилгээ эрхлэхийн зэрэгцээ байгаль, соёлын баялаг нөөц, бэлчээрийг хамгаалах, нутгийн захиргааны байгууллага болон иргэдтэй идэвхтэй оролцооны үр дүнд зудаас үүссэн сөрөг нөлөөг бууруулна.	- ОХУ, БНХАУ-тай хийх гадаад худалдааг дэмжих, - Цагааннуурын чөлөөт бүсийн ХАА-н үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх, - Байгаль, соёлын аялал жуулчлалын нэгдсэн сүлжээг бий болгох, - Хуурай газрын хөдөө аж ахуй, биологийн болон соёлын олон янз байдлын чиглэлээр дээд боловсрол олгох, судалгаа шинжилгээ хийх, - Чацарганы үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэх, - Хагас эрчимжсэн мал аж ахуйг хөгжүүлэх, - Нүүдлийн мал аж ахуйг зах зээлд нэвтрүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх.	- Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станцыг ашиглалтад оруулах, - Цахилгаан дамжуулах шугамыг өргөжүүлэх, - Улаангом, Ховд, Өлгий хотуудыг холбосон авто замыг сайжруулах, - БНХАУ-ын Даяннуураас Өлгийгөөр дайрсан ОХУ-ын Ташант хүртэлх авто замыг сайжруулах - Ховд хотын нисэх онгоцны буудлыг хөгжүүлэх.	Өлгий хот: Боловсруулах, үйлчилгээний үйл ажиллагаа бүхий Цагааннуурын чөлөөт бүс; Байгаль, соёлын аялал жуулчлалын төв. Улаангом хот: ОХУ-тай хийх худалдаа, арилжааны төв; Барилгын материал, бараа бүтээгдэхүүн түгээх төв. Ховд хот: ХАА-г хөгжүүлэх биологийн олон янз байдал, чацаргана боловсруулалт чиглэлээр дээд боловсрол олгох, судалгаа шинжилгээ хийх; Баруун аймгийн аялал жуулчлалын зангилаа; Барилгын материал, хангалтын төв.
Хангайн бүс Завхан, Хөвсгөл, Архангай, Булган, Орхон, Дархан-Уул, Сэлэнгэ	Нийгэм, эдийн засгийн цогц хөгжлийн хангасан бүс: мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийг өргөнөөр ашигласан боловсруулах үйлдвэр, экспортын зах зээлтэй холбогдсон мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэл, төрөлжсөн үйлдвэрлэл, ойгоор бүрхэгдсэн газар нутгийн хамарсан худалдаа, аялал жуулчлалын коридор, соргог бэлчээр, байгалийн болон өв соёлын баялаг нөөц бүхий нийгэм, эдийн засгийн цогц хөгжлийг ханган хөгжинө.	- Сэлэнгэ, Булган аймагт хагас эрчимжсэн МАА, тэжээлийн үйлдвэрлэл-ийг хослуулсан нэгдсэн фермерийн аж ахуйг хөгжүүлэх, - Үнэ цэнэтэй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, экспортын болон хот, суурины зах зээлд нийлүүлэх зорилгоор малын гаралтай түүхий эдийг бүрэн боловсруулах МХХТ бүхий мал аж ахуйн үйлдвэрлэл-ийн кластер байгуулах, - Завхан, Архангай аймагт чанартай мах, махан бүтээгдэхүүн, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх зорилгоор бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэх, - ОХУ-тай холбосон аялал жуулчлал, худалдааны коридорыг хөгжүүлэх, - Хөвсгөл аймгийн аялал жуулчлалыг төрөл-жүүлэн, гадаадын жуулчдын зорин очих аялал жуулчлалын төв болгон хөгжүүлэх, - Улаанбаатар хотод төвтэй компаниудын салбарыг дэмжихээр МХХТ-ийн салбарыг дэмжих.	- Дархан, Эрдэнэт, Булган, Мөрөн, Улиастай хотуудыг Улаанбаатар хоттой холбосон авто замыг шинэчлэн сайжруулах, - Худалдаа, аялал жуулчлалын дагуу коридорын жуулчид, худалдаа эрхлэгчдэд зориулан үйлчилгээний барилга байгууламжийг барьж байгуулах, - Малчид, нутгийн захиргааны байгууллага хоорондын харилцаа холбоо, телеанагаах, зайны сургалт, газар тариалан эрхлэгчдэд зориулсан цаг агаарын мэдээ, аялал жуулчлалын мэдээллээр хангах г.м коридорын дагуу болон хот хоорондын нийгэм, эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих МХХТ-ийн сүлжээг хөгжүүлэх, -Алтанбулаг Худалдааны чөлөөт бүсийг хөгжүүлэх.	Сүхбаатар хот: Хилийн худалдааны төв. Дархан хот: МХХТ-ийг ашиглан газар тариаланд шинэ технологи нэвтрүүлэх төв. Эрдэнэт хот: Транзит худалдаа, аялал жуулчлалтай холбоотой үйлчилгээний төв; Бүсийн оношлогоо, эмчилгээний төв Медипас эмнэлэг6 Булган хот: Транзит худалдаа, аялал жуулчлалтай холбоотой үйлчилгээний төв. Мөрөн хот: Аялал жуулчлалын зангилаа. Цэцэрлэг хот: Төвийн бүсийн МХХТ-ийн төв; Өвлийн аялал жуулчлалын төв. Улиастай хот: Баруун аймгуудын төрийн үйлчилгээний төв.

*Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан Эцсийн тайлангийн хураангуй*

<p>Алтайн бүс Говь-Алтай, Баянхонгор, Өвөрхангай</p>	<p>Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлсэн, эрчим хүчний нөөц бүхий бүс: үр ашигтай мал аж ахуйн үйлдвэрлэл, Алтай, Баянхонгор, Арвайхээр хотуудыг холбосон авто замын дагуух боловсруулах үйлдвэрлэл, үржил шимт хөрсийг түшиглэсэн газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн төрөлжилт, эрчим хүчний дутагдлыг нөхөх сэргээгдэх эрчим хүч г.м хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх, эрчим хүчний нөөц бүхий бүс болон хөгжинө.</p>	<p>- Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн кластер байгуулах, - Жимс жимсгэнэ, ургамлын тос, эмийн ургамал, малын тэжээл тариалалт зэрэг тариалангийн үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлж ЖДҮ-ийг дэмжих, - Хархорин, Орхоны хөндийн соёлын өвийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, - Эрүүл мэндийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх.</p>	<p>- Алтай, Баянхонгор, Арвайхээр хотуудыг холбосон авто замыг шинэчлэн сайжруулах, - Сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлэх, судалгаа шинжилгээний төв байгуулах, - Завхан гол дээрх усан цахилгаан станц, далан суваг, усжуулалтын систем байгуулах.</p>	<p>Алтай хот: Байгалийн, өв соёлын, эрүүл мэндийн аялал жуулчлалын төв; Боловсрол, эрүүл мэндийн ажилтнуудын сургалтын төв; - Сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлэх судалгааны төв. Баянхонгор хот: - Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн, үйлдвэрлэлийн кластерын үндсэн байгууламж; Эрүүл мэндийн аялал жуулчлалын төв. Арвайхээр хот: Логистикийн төв; Байгаль, соёлын аялал жуулчлалын дэд төв.</p>
<p>Өмнөд бүс Говь-сүмбэр, Дундговь, Өмнөговь, Дорноговь</p>	<p>Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлсэн, олон нийтийн хөгжлийн загвар болсон бүс: шаардлагатай дэд бүтцийг хөгжүүлж, ногоон байгууламжийг бий болгож, орон нутгийн иргэдийн идэвхтэй оролцоо, хяналт, орон нутгийн удирдлагын нөөцийн зохистой ашиглалтаар дамжуулж хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлсэн, олон нийтийн хөгжлийн загвар болсон бүс болгож хөгжүүлнэ.</p>	<p>- Хариуцлагатай уул уурхайн зарчмуудыг бий болгох, орон нутгийн удирдлагаас холбогдох зохицуулалтуудын хэрэгжилтийг чангатгах, - Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг боловсруулах, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, орон нутгийн иргэдийг ажлын байраар хангах үйл ажиллагааг дэмжих, - Уул уурхайн боловсруулах үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын үйл ажиллагаанд ханган нийлүүлэлт хийх орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжих, - Улаанбаатар хот болон БНХАУ-ын зах зээлд нийлүүлэхийн тулд малын гаралтай бүтээгдэхүүнийг боловсруулах, хагас эрчимжсэн МАА-г хөгжүүлэх, - Тосны ургамлын тариалалтыг нэмэгдүүлэх, орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн тосны ургамлыг боловсруулах үйл ажиллагааг дэмжих, - Эмийн ургамлын тариалалтыг нэмэгдүүлэх, жуулчдад худалдаалах зорилгоор бэлдэж, боловсруулах, - Сайншанд хот болон Замын-Үүдийг холбосон аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх.</p>	<p>- Ашигт малтмалын боловсруулалт, эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор Чойр хотын ус хангамжийг өргөжүүлэх, - Логистик үйл ажиллагааг сайжруулахын тулд Мандалговь хотод төвлөрсөн авто замын сүлжээг сайжруулах, - Тархан байршсан аялал жуулчлалын газар, үзмэрүүдийг холбосон авто замын сүлжээг хөгжүүлэх, - Монгол Улсын өмнөд хэсэгт байрлах логистикийн үйл ажиллагааг дэмжихийн тулд төмөр зам, авто замын бүтээн байгуулалт, сайжруулалтад шаардлагатай дэд бүтцийн ажлуудыг хийх.</p>	<p>Чойр хот: Өмнөд бүсийн логистикийн төв; Автомашины засвар үйлчилгээний төв; Цэвэр эрчим хүчний технологийн төв; МХХТ-д суурилсан үйлдвэрийн бүс. Мандалговь хот: Логистикийн төв; Улаанбаатар хот болон Өмнөд бүсийн хооронд орших түгээлт, үйлчилгээний төв. Даланзадгад хот: БНХАУ руу экспорт хийх логистикийн төв; Худалдаа, үйлчилгээний төв, бааз; МХХТ ашиглалтын төв. Сайншанд хот: Логистик болон аялал жуулчлалын үйлчилгээний төв; Байгаль орчинд ээлтэй, орчин үеийн дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлсэн жишээ.</p>

**Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан Эцсийн тайлангийн хураангуй**

<p>Зүүн бүс Хэнтий, Дорнод, Сүхбаатар</p>	<p>Хүчирхэг, тогтвортой хилийн бүс: эрүүл малд түшиглэж бэлчээрийн мал аж ахуй хөгжүүлсэн, өргөн уудам нутаг дэвсгэрээ ашиглаж чанартай мах, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, импортыг орлох тэжээл, тосны ургамал, жимс, жимсгэнэ тариалсан, ОХУ, БНХАУ-тай хилийн болон хил дамнасан аялал жуулчлалыг хөгжүүлсэн хүчирхэг, тогтвортой хилийн бүс болгож хөгжүүлнэ.</p>	<p>- Хэнтий аймгийн газар тариаланг төрөлжүүлж, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнэ, тосны ургамал, төмсний тариалалтыг нэмэгдүүлэх, - Хагас эрчимжсэн болон уламжлалт мал аж ахуйг хөгжүүлэх, - Хариуцлагатай уул уурхайн зарчмыг, ялангуяа хил орчмын газрын тос, байгалийн хийн хайгуулын үйл ажиллагаанд хариуцлагатай уул уурхайн зарчмыг бий болгох, - Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх хөнгөн үйлдвэрийн салбарыг өргөжүүлэх, Улаанбаатар хотод нийлүүлдэг барилгын материалын нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх, - Хүний эрүүл, аз жаргалтай байдлыг хангах салбарыг (wellness industry) хөгжүүлэх, - Хэнтий аймаг дахь байгалийн цогцолборт газар, ойн санг ашиглан байгаль, ан амьтны аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, - Чингис хааны амьдралтай холбоотой түүхэн газруудад тулгуурласан өв соёлын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, - ОХУ болон БНХАУ-тай хилийн худалдааг өргөжүүлэх.</p>	<p>- Хил орчмын Эрдэнэцагаан-Дарьганга чиглэлийн зам, Баруун-Урт-Бичигт чиглэлийн замыг сайжруулж, хил орчмын нэвтрэх байдлыг сайжруулах, - Баруун-Урт хотыг усны шинэ нөөцөөр хангаж, усны чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, - Өндөрхаан болон Чойбалсан хотуудын дэд бүтцийг сайжруулах, - Хэнтий, Дорнод аймгийн Хэрлэн гол, бусад томоохон гол мөрнүүдийн дагуу усжуулалтын системийг хөгжүүлэх.</p>	<p>Өндөрхаан хот: Зүүн бүсийн аймгуудын аялал жуулчлалын түшиц газар; Барилгын материал нийлүүлэх бааз. Баруун-Урт хот: Малчдад зориулсан хагас эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэх, ус, нэмэлт тэжээл нийлүүлэх бааз. Чойбалсан хот: Олон улсын логистик, бизнесийн төв; Зүүн бүс дэх аялал жуулчлалын бааз; Дорнод их сургууль нь судалгаа, инкубацын бааз.</p>
<p>Нийслэлийн бүс Төв, Улаанбаатар</p>	<p>Эцсийн боловсруулалт хийдэг, логистикийн бүс: Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн бие даасан хөгжлийг дэмжих өндөр зэрэглэлийн хотын үйл ажиллагаа бүхий глобал хот болох Улаанбаатар хотод нутагшуулсан дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлж, нутагшуулсан, шинэлэг, боловсронгуй дизайныг нэвтрүүлсэн, Борнуур, Лүн, Баян-Өнжүүл, Баян, Багануурыг</p>	<p>- Эрчимжсэн МАА-г малын тэжээлийн үйлдвэрлэлтэй хамтатган хөгжүүлэх, - Бусад аймгуудаас нийлүүлж буй бүтээгдэхүүнийг экспортод гаргахын тулд нэмүү өртөг шингээх, - ОХУ, БНХАУ болон бусад орнуудтай хийдэг худалдаа, харилцаа холбоогоор дамжуулж технологийг хөгжүүлж, нутагшуулах, - Аялал жуулчлалын гол гарц, бааз болох тул чанартай аялал жуулчлалын байгууламж, хүний гараар бүтсэн үзмэрүүдийг барьж байгуулах.</p>	<p>- Төв аймагт дагуул хотыг хөгжүүлэх, - Борнуур, Лүн, Баян-Өнжүүл, Баян, Багануурыг холбосон замуудыг сайжруулах, - Улаанбаатар хот болон бусад аймгуудыг холбосон харилцаа холбооны дэд бүтцийг сайжруулах, - Туул голын нөөцийг ашиглаж Улаанбаатар хот болон дагуул хотуудын ус хангамжийг нэмэгдүүлэх, - Улаанбаатар хотын тээврийн сүлжээтэй холбогдсон бүсийн олон үйлдэлт системд суурилсан</p>	<p>Улаанбаатар хот: Улс төрийн болон захиргааны үйл ажиллагаа, үйлчилгээний төв; Олон улсын бизнесийн төв дэлхийн хот; Хотын ногоон байгууламж, амралт, чөлөөт цаг өнгөрүүлэх газруудаараа жишиг болсон ногоон хот; МХХТ-ийн бааз суурь. Шинэ Зуунмод хот: Нисэх буудлын ажилчдын орон сууцны цогцолбор; Чөлөөт бүс; Импортын болон дотоодын бараа бүтээгдэхүүний худалдааны төв. Майдар эко хот: Улс төр, шашны шинэ</p>

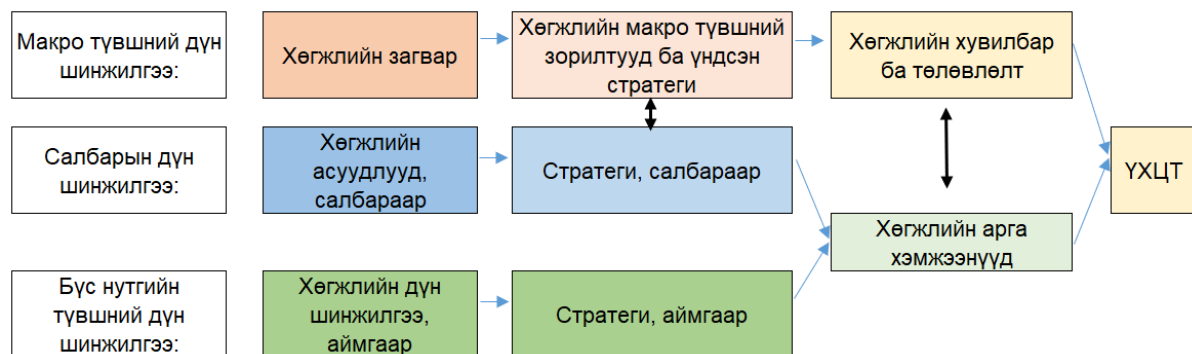
	<p>холбосон логистикийн тойргийг байгуулж, дэвшилтэт технологиор эцсийн боловсруулалт хийдэг, логистикийн бүс болгож хөгжүүлнэ.</p>		<p>тээврийн сүлжээг сайжруулах замаар хот, суурин газрын тогтвортой бүтцийг бий болгох.</p>	<p>төв; Өндөр чанартай, тансаг зэрэглэлийн орон сууцны цогцолбор; Хог хаягдлыг дахин боловсруулдаг эко хот. Зуунмод: Суурьшлын бүс; Худалдаа, үйлчилгээний төв.</p>
--	---	--	---	---

6. Аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээ

(1) Хөгжлийн нэгдсэн бодлого боловсруулахад дүн шинжилгээ хийхийн ач холбогдол

Аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээ нь үндэсний болон бүсчилсэн хөгжлийн төлөвлөлтийн шатанд онцгой ач холбогдолтой юм. Төслийн хүрээнд боловсруулах Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө (ҮХЦТ) нь Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого (БХБ) болон Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл (ХАНСХЕТ)-г агуулах бөгөөд макро түвшний, салбарын түвшний, бүс нутгийн түвшний дүн шинжилгээг багтаана. Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах ажлын ерөнхий зураглалыг Зураг S7-д үзүүлж байна.

Зураг S7 Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах ерөнхий зураглал

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээ

2019 оны 8-р сарыг хүртэл аймгуудад ажиллаж хөгжлийн дүн шинжилгээг хийсэн. Хүснэгт S10-д аймгуудын хөгжлийн хэтийн төлөв, нөөц боломжийг нэгтгэн үзүүлэв.

Хүснэгт S10 Аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээнд үндэслэж тодорхойлсон хөгжлийн хэтийн төлөв, нөөц боломж

Аймаг	Хөгжлийн хэтийн төлөв, нөөц боломж
Баруун бүс	
Баян-Өлгий	<ul style="list-style-type: none"> - АХБ-ны санхүүжилтээр баригдаж буй авто замыг түшиглэж Өлгий хотод боловсруулах үйлдвэрлэл, худалдаа, аялал жуулчлалын салбаруудыг уялдуулж хөгжүүлэх; - Цагааннуурын чөлөөт бүсэд түшиглэж ОХУ-тай холбогдсон эдийн засгийн коридорыг хөгжүүлэх; - Хагас эрчимжсэн МАА-г хөгжүүлж, бүтээгдэхүүнийг үе шаттайгаар төрөлжүүлэх; - Механикжуулалт, усжуулалтын системийг ашиглаж эрчимжүүлсэн фермерийн аж ахуй, газар тариаланг хөгжүүлэх; - Жимс жимсгэнэ, самрын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх; - Олон ястны соёл, зан заншилд түшиглэн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх; - Усан цэнэгт цахилгаан станцыг барьж байгуулах.
Увс	<ul style="list-style-type: none"> - ОХУ-тай холбогдсон Баруун бүсийн барилгын материалын худалдаа, логистикийн төв болох; - Боршоо хилийн боомтын үйл ажиллагааг өргөжүүлэх; - Байгальд түшиглэн экотуризмыг хөгжүүлэх; - Малын тэжээл зэрэг үр тариа тарих газрыг нэмэгдүүлэх; - Газар тариалангийн бүтээгдэхүүн боловсруулах үйлдвэрийг байгуулах, ялангуяа чацарганы үйлдвэрлэл, экспортыг нэмэгдүүлэх; - Зайнаас ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлж ОХУ, Казахстан, БНХАУ-ын мэдээлэл технологийн инженерүүдийг холбох; - МАА эрхлэлт, бэлчээрийн менежментэд МХХТ-ийг ашиглах.
Ховд	<ul style="list-style-type: none"> - Ховд голын усан цахилгаан станцыг ойрын ирээдүйд ашиглалтад оруулах; - Хагас эрчимжсэн МАА, малын тэжээлийн үйлдвэрлэл бүхий газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг хослуулан МАА-н үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж, МАА-н бүтээгдэхүүний нийт боловсруулалт ялангуяа нэмүү өртөг шингэсэн экспортын бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлэх; - Малын тэжээл болон бусад төрлийн ургацыг нэмэгдүүлэх зорилгоор усжуулалтын системийг сайжруулах; - “Ногоон хөгжлийн загвар аймаг” болгож хөгжүүлэх; - Байгаль орчин, цэнгэг болон давст нуур, уул нурууд, цэлгэр хөндий, агуй, хадны сүг зураг, хэрэм зэрэг дурсгалт газруудад түшиглэн аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэх; - Ховд хотын нисэх онгоцны буудлыг олон улсын нисэх онгоцны буудал болгож өргөжүүлэх; - Ховд хотыг ОХУ-тай арилжаа худалдаа хийх, Баруун бүсийн аж үйлдвэрийн төв болгож хөгжүүлэх.
Баруун хойд бүс	
Завхан	<ul style="list-style-type: none"> - Нийгмийн үйлчилгээ, засаг захиргааны үйл ажиллагааг сайжруулах үүднээс Улаанбаатар хотыг Баруун бүстэй холбох шаардлагатай дэд бүтцээр хангахын тулд Улиастай хотыг хөгжүүлэх; - Экспортод чиглэсэн ХАА-н бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг дэмжих; - БНХАУ болон ОХУ-ын зах зээлд сайн чанарын мах, сүү сүүн бүтээгдэхүүн нийлүүлэхийн тулд МАА-н салбарт МХХТ-ийн хэрэглээг нэвтрүүлэх; - Хархорин, Цэцэрлэг, Баянхонгор зэрэг Хангайн бүсийн аялал жуулчлалын кластерт дотоодын аялал жуулчлалыг түлхүү хөгжүүлэх; - Барилгын материалын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх.
Хөвсгөл	<ul style="list-style-type: none"> - Төмөрлөгийн бус эрдэс баялгийн бага хэмжээний олборлолтоос бусад төрлийн уурхайн үйл ажиллагааг үл эрхлэх; - Байгалийн, эрүүл мэндийн, соёлын болон бусад төрлийн аялал жуулчлалыг төрөлжүүлэн, нэгдсэн байдлаар хөгжүүлэх; - Жуулчдыг шинэхэн жимс, ногоо, махан бүтээгдэхүүн, боловсруулсан бяслаг, нутгийн шар айраг болон зөгийн балаар хангахын тулд газар тариаланг дэмжих; - Эрдэнэт, Дархан хотуудад шинэ мах, сүүн бүтээгдэхүүн нийлүүлэх мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх; - Ойг үнэлэх, ойн дагавар нөөцийг тодорхойлохын тулд нөөцийн цогц бүртгэл

	<p>хөтлөх; - Аялал жуулчлалын салбарыг өргөн цар хүрээнд хөгжүүлэн, олсон орлогоор дэд бүтэц барьж байгуулах, ойн санг хамгаалах.</p>
Архангай	<p>- Боловсруулах үйлдвэр бүхий МАА-н үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэх; - Боловсруулах үйлдвэр хөгжүүлэх зорилгоор сонгогдсон хотуудын дэд бүтцийг сайжруулах; - МАА-н үйлдвэрлэлийн кластерыг дэмжих зорилгоор малын тэжээл үйлдвэрлэлийг дэмжих; - Цэцэрлэг хотыг түшиглэсэн байгалийн аялал жуулчлал, өвлийн амралт зугаалгын газрыг хөгжүүлэх; - Малчдад зориулсан зайнаас эмнэлзүйн зөвлөгөө өгөх /телемедицин/, алсын зайны сургалт зохион байгуулах, цаг уурын урьдчилсан мэдээлэл өгөх, МАА-н кластерыг дэмжих, аялал жуулчлалын мэдээллээр хангах МХХТ-ийг өргөн нэвтрүүлэх.</p>
Булган	<p>- Байгалийн нөөцөөс хамааралтай бус, байгаль орчинд ээлтэй эдийн засаг бүхий загвар аймаг болохын төлөө тэмүүлэх; - Дунд оврын техник, тоног төхөөрөмж бүхий анхан шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн ажиллах хүчний оролцоог дэмжсэн үйлдвэрийг нэмэгдүүлэх; - Газар тариаланг механикжуулж, усалгааны байгууламжуудыг сайжруулж, шинэчлэн засварлах замаар ХАА-н бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн бүтээмжийг дэмжих; - Эрчимжсэн МАА болон өндөр ургацтай газар тариаланг хослуулж аймгийн төвийн боловсруулах үйлдвэрүүд, гол зам дагуух газруудтай холбож хөгжүүлэх; - Улаанбаатар хотыг Эрдэнэт болон Мөрөн хоттой холбосон аялал жуулчлал, арилжаа худалдааны коридорыг хөгжүүлэх.</p>
Орхон	<p>- Эрчимжсэн мал аж ахуй, малын тэжээлийн үйлдвэрлэл хосолсон нэгдсэн аж ахуйг хөгжүүлэх; - Хотын зах зээлд өндөр үнэ цэнэ бүхий бүтээгдэхүүнийг нийлүүлэх хүлэмжийн аж ахуй болон бусад хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх; - Арьс шир, хvнс болон бусад хөнгөн үйлдвэрийг төрөлжүүлэн, хөгжүүлэх; - Эрдэнэт хотыг төрөл бүрийн үйлчилгээ үзүүлэх болон Улаанбаатар, Хөвсгөл, ОХУ чиглэлийн аялал жуулчлалын түшиц газар болгон хөгжүүлэх; - Соёлын болон эрүүл мэндийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх; - Ногоон байгууламжтай, амьдрах таатай нөхцөл бүрдүүлсэн, уурхайн нөхөн сэргээлт, арчилгаа тордолт бүхий хариуцлагатай загвар уурхай болгон хөгжүүлэх.</p>
Дархан-Уул	<p>- Ногоо, жимс зэрэг нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх үүднээс Хараа голын усыг ашиглан усны хэмнэлттэй усалгааны систем байгуулах; - Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи, хүлэмжийн болон гидропоник технологийн тусламжтайгаар газар тариалангийн салбарын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх; - Дархан хотыг Монгол Улсын мэдээлэл, харилцаа холбооны технологид суурилсан дэвшилтэт мал аж ахуйн туршилтын бааз суурь болгон хөгжүүлэх; - Одоо байгаа цемент, ган, арьс шир, хоол хүнсний үйлдвэрлэлийг мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн тусламжтайгаар өргөжүүлэх; - Улаанбаатар хотоос эрүүл мэнд, боловсролын зайн үйлчилгээ авах; - Төвлөрлийг сааруулах үүднээс орон нутгийн бие даасан байдлыг дэмжих.</p>
Сэлэнгэ	<p>- Усны хэмнэлттэй усалгаа, мэдээлэл, харилцаа холбоо, хүлэмж болон гидропоник технологи зэрэг газар тариалангийн шинэ технологиудыг нэвтрүүлэх замаар газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг өргөжүүлэх; - Бага оврын усан цахилгаан станц барих; - Шувуу болон гахайн аж ахуй бүхий эрчимжсэн мал аж ахуйг хөгжүүлэх; - Газар тариалангийн үйлдвэрлэл, хадгалалт, боловсруулалтын иж бүрэн системийг бий болгох; - Сэлэнгэ аймгийн үзэсгэлэнт байгаль, гадаад үйл ажиллагаа, Азийн өвөрмөц соёл болон Буриадын түүх, Байгаль нуурын гоо үзэмжийг хамтатган туршлагад чиглэсэн, олон нийтэд түшиглэсэн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх; - Худалдаа арилжаа, шинэ технологи болон мэдээллийн суурь болгон Алтанбулагийн Чөлөөт худалдааны бүсийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх;</p>

	- ЖДҮ-ийг дээд боловсрол болон мэргэжлийн сургалтуудаар дэмжих.
Алтайн бүс	
Говь-Алтай	<ul style="list-style-type: none"> - Тусгай хамгаалалттай өргөн уудам газар нутагт тулгуурлан зэрлэг онгон байгаль, өв соёлын урт хугацааны аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх; - Боловсрол, эрүүл мэндийн салбарын ажилтнуудыг бэлтгэх сургалтын төв, эрүүл мэнд болон боловсролын үйл ажиллагаа, материаллаг баазыг бэхжүүлж, Алтай хотыг аялал жуулчлалын суурь болгон хөгжүүлэх; - Аймгийн хойд хэсэгт Завхан голын усан цахилгаан станц, өмнөд хэсэгт нарны цахилгаан станцыг барьж байгуулан, газрын гүний дулааныг хуримтлуулж эрчим хүч үйлдвэрлэх боломжийг судлан сэргээгдэх эрчим хүчний төвүүдийг байгуулах; - Улирлаар бэлчээр сэлгэн, хагас эрчимжсэн МАА-г дэмжих; - Хотын зах зээлд нийлүүлэх сайн чанарын ургац хураахын тулд хүлэмжийн аж ахуйг хөгжүүлэх; - Газрын гүний дулааны энергийн нөөцийг ашиглан бүс нутгийн хэмжээний эрчим хүчний компанийг байгуулах; - Завхан голын усан цахилгаан станцын даланг цахилгаан үйлдвэрлэл, усжуулалт, ус хангамж зэрэг олон зориулалтаар ашиглахаар төлөвлөх.
Баянхонгор	<ul style="list-style-type: none"> - Баянхонгор, Арвайхээр, Цэцэрлэг хотуудын чиг үүргийг зааглан, хуваарилж хотын хөгжлийг хамтран дэмжих; - Эрчимжсэн МАА-г аймгийн төвийн ойролцоо болон Алтай, Арвайхээр хот орох зам дагуу байршуулах; - Халуун рашаан, арвин их эмийн ургамал дээр түшиглэн эрүүл мэндийн аялал жуулчлалыг дэмжих; - Эмийн ургамлын иж бүрэн судалгаа хийх, ирээдүйтэй төрөл, зүйлүүдийг сонгох, брэнд хөгжүүлэлт хийх, сурталчлах зорилгоор судалгааны төв байгуулах; - МАА-н бүтээгдэхүүн, жимс, жимсгэнэ, эмийн ургамлыг боловсруулах орон нутгийн жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүний нэр төрлийг олшруулах; - Говийн бүсэд сэргээгдэх эрчим хүч үйлдвэрлэх ажлын хүрээнд орон нутгийн сэргээгдэх эрчим хүчний боломжуудыг ашиглах.
Өвөрхангай	<ul style="list-style-type: none"> - Сайншанд, Шивээхүрэн-Сэхээгийн хилийн боомтоор БНХАУ руу ХАА-н гаралтай бүтээгдэхүүнийг экспортлоход хойд болон баруун аймгуудын хувьд гарц болох; - Улаанбаатар хотоор дамжуулан ОХУ руу экспортлох бүтээгдэхүүнүүдийг хөдөө орон нутгаас төвлөрүүлэх төв болох; - Улсын төв хэсэгт байрлаж буй газар зүйн давуу талаа ашиглан логистикийн салбарыг хөгжүүлэх; - Боловсруулах үйлдвэр бүхий МАА-н үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэх; - Хархорин болон Орхоны хөндийн орчимд байгалийн болон өв соёлын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх.
Өмнөд бүс	
Говьсүмбэр	<ul style="list-style-type: none"> - Чойр логистикийн төв болон автомашины засвар үйлчилгээний төв байгуулах; - Хөрш зэргэлдээх газар нутгийн ашигт малтмалыг баяжуулах, боловсруулах; - Хүрэн нүүрсний их хэмжээний нөөцөд суурилсан цэвэр эрчим хүчний технологийн төв байгуулах; - Мэдээлэл, харилцаа холбооны болон бусад үйлдвэрүүдэд зориулан хуучин цэргийн ангийн дэвсгэр газарт худалдааны чөлөөт бүсийг дахин идэвхжүүлэх; - Ус, тэжээлийн хангамжийг сайжруулах замаар эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэх; - Улаанбаатарын иргэд амралтын өдрүүдээр очиж амрах амралтын газар байгуулах.
Дундговь	<ul style="list-style-type: none"> - Дөрвөн чиглэлд дамжин өнгөрөх цэгийн хувьд Мандалговь хотыг логистик, түгээлтийн төв болгон хөгжүүлэх; - МАА болон уул уурхайн түүхий эдийг боловсруулж БНХАУ руу боловсруулсан бүтээгдэхүүн экспортлох; - Улаанбаатар хот болон БНХАУ-ын эрэлт ихтэй зах зээлд нийлүүлэх зорилгоор сайн чанарын мах, сүү сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх; - Хязгаарлагдмал ашигт малтмалын нөөц, түүний боловсруулалтад суурилан хариуцлагатай уул уурхайг дэмжих; - Соёлын болон байгалийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх; - МАА, уул уурхай, аялал жуулчлалд тулгуурлан Говь брэндийг бий болгох.

Өмнөговь	<ul style="list-style-type: none"> - БНХАУ-тай хилийн худалдаа хийх бааз болгон хөгжүүлэх; - Өмнөговь аймгийн эдийн засгийн гол хөдөлгөгч хүч болох Таван Толгойн нүүрсний уурхай, Оюу Толгойн зэс, алтны уурхайн хөгжилд нөлөөлөх хилийн төмөр замын тээвэрлэлтийг сайжруулах; - Ногоон хөгжлийн бодлогын нэгэн чухал хэсэг болох усны нөөцийн зохистой менежментийг бүрдүүлэх; - Бусад аймгаас зорчин өнгөрч буй зорчигчид, ачаа барааг дамжин өнгөрүүлж, БНХАУ руу тээвэрлэх логистикийн төвийг хөгжүүлэх; - Дрон ашигласан хяналт мониторингийн, урьдчилан сэргийлэх систем, БНХАУ-тай интернет худалдаа хийх, бүтээгдэхүүний байршлыг тогтоох, агротехнологийн парк зэргийг хөгжүүлэхэд мэдээлэл харилцаа холбооны технологийг ашиглах; - Улаанбаатар хотын иргэдэд зориулсан байгалийн аялал жуулчлал болон зуны амралт, зугаалгын бүсийг хөгжүүлэх.
Дорноговь	<ul style="list-style-type: none"> - Сайншанд хотыг ложистик болон аялал жуулчлалын үйлчилгээ үзүүлэх чиг үүрэгтэйгээр хөгжүүлэн, Сайншанд – Замын-Үүдийн эдийн засгийн коридорыг хөгжүүлэх; - Сайншанд хотыг аялал жуулчлалын бааз суурь, аймгийн өмнөд хэсгийн говьд өв уламжлал болон онгон байгалийн аялал жуулчлалыг, Замын-Үүдэд хилийн арилжааны аялал жуулчлалыг тус тус хөгжүүлэн, тэдгээрийг холбох; - Орон нутгийн иргэдийн амьжиргааг сайжруулах үүднээс эмийн ургамал түүх, ашиглах; - Байгалийн унаган төрхийг хадгалан хамгаалах үүднээс хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх; - Уул уурхайн ашгаас нийгмийн хөгжлийн сан байгуулах; - Бохир усыг дахин боловсруулах, ашиглах байгаль орчинд ээлтэй, орчин үеийн дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх; - Хээрийн болон цөлөрхөг нутгийг хээрийн судалгааны газар болгон ашиглаж, байгаль орчны талаарх боловсролыг багтаасан орчин үеийн боловсролын тогтолцоог бүрдүүлэх.
Зүүн бүс	
Хэнтий	<ul style="list-style-type: none"> - Эрчимжсэн/хагас эрчимжсэн мал аж ахуй болон малын тэжээлийн үйлдвэрийг хослуулсан нэгдсэн аж ахуйг хөгжүүлэх; - Хот, суурин газрын хүнсний зах зээлд шинэхэн ногоо, мах, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн нийлүүлэхийн тулд усыг хэмнэж, дэвшилтэт усалгааны технологийг нэвтрүүлэх замаар газар тариалан, мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх; - Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн, барилгын материал үйлдвэрлэх хөнгөн үйлдвэрийг хөгжүүлэх; - Эдийн засгийн чадавхад үндэслэсэн төрөл бүрийн ашигт малтмалын ордыг ашиглах хариуцлагатай уул уурхайг төлөвшүүлэх; - Маркетинг хийх, брэнд хөгжүүлэх замаар соёлын аялал жуулчлал, орон нутгийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, эмчилгээний эрдэст рашаан, эмийн ургамал агуулсан эрүүл мэндийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх; - Аялал жуулчлалын түшиц, барилгын материалын нийлүүлэлт, хөдөө аж ахуйн нэгдсэн төв, ногоон хөгжлийн загвар хот зэрэг олон чиг үүрэг бүхий Өндөрхаан хотыг хөгжүүлэх.
Дорнод	<ul style="list-style-type: none"> - ОХУ, БНХАУ-тай хийх олон улсын худалдааг өргөжүүлэх; - Эрэнцавын хилийн боомтоор дамжуулан аймгийн брэнд бүтээгдэхүүнүүдийг Европ, Япон улс руу экспортлох; - Дорнод аймгийн бараа бүтээгдэхүүнүүдийг Чойбалсан хотод төвлөрүүлж, Хавирга хилийн боомтоор Манжуур руу экспортлох; - ОХУ, БНХАУ-тай хийх олон улсын худалдааг өргөжүүлэхийн тулд Монголын талаас логистикийн дэд бүтцийг сайжруулах; - Чойбалсан хотыг олон улсын ложистик, бизнесийн төв болгон хөгжүүлж, Зүүн бүсийн аймгуудын аялал жуулчлалын зангилаа хот болгох; - Импортыг орлох, экспортод гаргахаар ногоо, жимс жимсгэнийн тариалалтыг нэмэгдүүлэх; - Хагас эрчимжсэн МАА-г малын тэжээлийн үйлдвэрлэлтэй хослуулан хөгжүүлэх;

	- Дорнод аймгийн нисэх онгоцны буудлыг олон улсын нисэх онгоцны буудал болгон өргөжүүлэх.
Сүхбаатар	- Эрчимжсэн мал аж ахуй, экспортын нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний боловсруулалт бүхий мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн кластер байгуулах; - Бэлчээр, ус сайтай газар малаа оторлох; - Малын өвчингүй бүс байгуулах, өндөр ашиг шимт малын удмын санг бий болгох; - Байгаль орчинд ээлтэй технологи, уурхайн нөхөн сэргээлт хийхийн зэрэгцээ орон нутгийн иргэдтэй ашиг хуваалцдаг хариуцлагатай, ухаалаг уул уурхайг хөгжүүлэх; - Орон нутгийн жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хамруулан мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн, өргөн хэрэглээний бараа, барилгын материалын үйлдвэрлэлийг Засгийн газрын дэмжлэгтэйгээр төрөлжүүлэн, хөгжүүлэх; - Авто замын сүлжээг сайжруулснаар байгаль, соёл, өв уламжлал, хилийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх; - Бичигт боомтын барилга байгууламжуудыг өргөжүүлэх; - Баруун-Урт хотын ус хангамжийг сайжруулах, усны шинэ эх үүсвэр барьж байгуулах.
Нийслэлийн бүс	
Төв	- Улаанбаатар хотын зарим чиг үүргийг хэрэгжүүлэх хот болон хөгжих; - Орчин үеийн дэвшилтэт технологи болон гадаадын шинэлэг дизайны санааг импортлох, дэлхийн зах зээлд өрсөлдөхүйц бараа бүтээгдэхүүнийг экспортлох зорилгоор хотын хөгжлийн шинэ цөмийг бий болгон Аэроситиг хөгжүүлэх; - Улаанбаатар хотын гадна тойрог маягаар үйлдвэрлэл, логистикийн таван бааз суурийг шинээр байгуулах; - Горхи-Тэрэлжийн байгалийн цогцолборт газрыг эко аялал жуулчлал чиглэлээр хөгжүүлэх; - Сэлэнгэ аймагт ойрхон, Туул голын сав газар дагуу хүлэмжийн аж ахуй, усжуулалтын систем, бусад дэвшилтэт аргуудыг нэвтрүүлснээр газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх; - Улаанбаатар хотын иргэдэд зориулан амралт, аялал зугаалгын бүсийг хөгжүүлэх, дотоодын аялал жуулчлалыг дэмжих.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

7. Гол төсөл, хөтөлбөр бүхий үе шаттай хөгжлийн төлөвлөгөө

7.1 Хөгжлийн хувилбарууд

(1) Хөгжлийн шинэ загвар, үе шат

1) Хөгжлийн үе шат

Хөгжлийн хувилбар нь 20-р зууны хөгжлийн загвараас илүүтэйгээр нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн өөр загвар руу Монгол Улс шилжин, хөгжих үйл явцыг үзүүлсэн болно. Дэлхийн улс орнуудыг хөгжлийн загвар, замналаа өөрчлөхийг уриалсан НҮБ-аас санаачилсан дэлхийн Тогтвортой хөгжлийн зорилгуудын (ТХЗ) хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газар нь Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 (ТХҮБ) баримт бичгийг соёрхон баталж, хэрэгжүүлж байгаа нь үнэн хэрэгтээ Монгол Улс хөгжлийн өөр загвар руу шилжин, хөгжих үйл явцыг эхлүүлснийг гэрчилж байгаа юм. ҮХЦТ-г “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор боловсруулж байгаа ба ҮХЦТ-ний хөгжлийн хувилбаруудыг хөгжлийн шинэ загвар руу шилжих үйл явцтай нийцүүлэн боловсруулна.

Энэхүү хөгжлийн хувилбарыг хэрэгжүүлэхэд Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 баримт бичигт тусгасан зорилтуудыг хангах үүднээс логик дарааллыг баримтлах шаардлагатай. Тиймээс Монгол Улсын дагаж мөрдөх хөгжлийн загвар

нь хөгжлийн үе шатыг доор тайлбарласан байдлаар удирдан чиглүүлэх ёстой.

2) Хөгжлийн загварууд

Сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсын эдийн засаг нь уул уурхайн салбарын өсөлтийг даган тэлж байгаа хэдий ч уламжлалт, бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэлтэд хүндрэл учирч байгаа ба эдийн засаг, экспортын бараа бүтээгдэхүүн төрөлжөөгүй байна. Уул уурхайгаас хамааралтай эдийн засгийн өсөлт нь байгалийн нөөц баялгийг зүй бусаар хэтрүүлэн ашиглаж, эдийн засгийн үр ашигт чиглэсэн үйл ажиллагаагаар тодорхойлогддог 20-р зууны хөгжлийн загварын дагуу хөгжиж байгааг илтгэнэ. Энэ нь нийгэм, байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэхээс гадна ажлын байрыг төдийлөн нэмэгдүүлдэггүй бөгөөд маш их хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаарддаг юм. Үүнээс улбаалан Монгол Улсын эдийн засаг нь дэлхийн эдийн засгийн өөрчлөлтийн үр нөлөө болон уур амьсгалын өөрчлөлт, ган, зуд зэрэг байгалийн гамшигт өртөмтгий, эмзэг байна.

НҮБ-аас санаачилсан дэлхийн Тогтвортой хөгжлийн зорилгуудын (ТХЗ) хүрээнд боловсруулан, хэрэгжүүлж буй Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 (ТХҮБ) баримт бичгийн дагуу тогтвортой, хүртээмжтэй хөгжлийг хангахын тулд Монгол Улс нь 20-р зууны хөгжлийн загвараас татгалзан, хөгжлийн шинэ загвараар хөгжих шаардлага тулгарч байна. Энэхүү төслийн хүрээнд Монгол Улсын онцлогт нийцсэн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбаруудыг судалж, хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрүүд, арга хэмжээг санал болгон, тусгасан болно.

Монгол Улсын 20-р зууны хөгжлийн загвараар бус нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн шинэ загварын хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг үе шат тус бүрээр тодорхойлон, тусгах нь зүйтэй. Тэдгээр үйл ажиллагааг доор дурдан оруулав. Үүнд:

- 1) Соёл, байгалийн нөөц баялгийг Монгол Улсын капитал гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, тэдгээрийн менежментийг сайжруулах, хадгалан хамгаалах шаардлагатай бөгөөд ингэснээр соёл, байгалийн нөөц баялаг нь хэдэн арван жилийн туршид ард иргэдэд үр өгөөжөө өгөх болно.
- 2) Нутгийн захиргааны байгууллага болон олон нийтийн оролцоотойгоор байгалийн нөөцийн менежментийг сайжруулах үүднээс хөгжлийн удирдлагын тогтолцоог бэхжүүлэх хэрэгтэй.
- 3) Нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах үүднээс эдийн засгийн үйл ажиллагаа, экспортыг төрөлжүүлэх шаардлагатай.
- 4) Эдийн засгийн төрөлжилтийг дэмжих эдийн засгийн шинэ үйл ажиллагаа болон дэд бүтцийг барьж байгуулахад хөрөнгө оруулах зорилгоор капиталын хуримтлалыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн шинэ загвараар хөгжихөд эдгээр үйл ажиллагаа нь харилцан бие биенээ дэмжиж, үе шаттайгаар хэрэгжинэ.

(2) Хөгжлийн хувилбар

Хүснэгт S11-т Монгол Улсын хөгжлийн хувилбарыг 2040 он хүртэл үе шатуудаар нэгтгэн харуулав.

Хүснэгт S11 Монгол Улсын хөгжлийн хувилбар, үе шатаар

	I үе шат 2025 он хүртэл	II үе шат 2026-2030 он	III үе шат 2031-2040 он
Тойм	<ul style="list-style-type: none"> -Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн шинэ загварт шилжин, хөгжих бэлтгэл үе шат; -Капиталыг хуримтлуулах; -Эдийн засгийн шинэ үйл ажиллагаануудад их хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийх; -Нутгийн захиргааны байгууллагын чадавхыг тогтвортой бэхжүүлэх; -Хөрөнгийн эх үүсвэрийн хүрэлцээ, хангамжийг нэмэгдүүлэх зорилгоор өөр эх үүсвэр, нөөц бололцоог дайчлах; -Бүхий л салбарт дижитал шилжилтийг хурдацтай нэвтрүүлэх. 	<ul style="list-style-type: none"> -Нийгэм, эдийн засгийн бүтцийг нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн шинэ загварт тохируулан өөрчлөх ажил идэвхтэй хийгдэх үе шат; -Төрийн удирдлагын хөгжлийн зарим чиг үүргийг, байгаль орчны хяналт, менежментээс эхлүүлэн нутгийн удирдлагын байгууллагуудад шилжүүлэх; -Орон нутгийн нийгмийн үйлчилгээг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх хамтын ажиллагааны механизмыг институцчилэх. - 	<ul style="list-style-type: none"> -Монгол Улс нийгэм, эдийн засгийн тэнцвэртэй хөгжлийг хангасан шинэ загварт бүрэн шилжсэн байх үе шат; -ТХЗ, “Алсын хараа 2050”-ын хэрэгжилтийг дүгнэж, хөгжлийн стратеги, тэргүүлэх чиглэлүүдийн өөрчилж, шинэчлэх шаардлагатай асуудлуудыг тодорхойлох; -ОХУ, БНХАУ, бусад улс, орнуудтай худалдаа, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх ; -Төрийн зарим чиг үүргийг нутгийн удирдлагын байгууллагуудад үе шаттайгаар шилжүүлэх, хуваарилах үйл ажиллагааг үргэлжлүүлэх.
Эдийн засаг	<ul style="list-style-type: none"> -Эдийн засгийн өсөлтийг хангах зорилгоор уул уурхайн үйл ажиллагааг идэвхтэй үргэлжлүүлэх ба хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэхээр аажим шилжилтийг хийх; -Түүхий нүүрсийг угаан, баяжуулж, шахмал түлш үйлдвэрлэн дотоодын зах зээлд нийлүүлэх; -Газар тариалан, мал аж ахуйн гаралтай түүхий эдэд боловсруулалт хийх зэрэг эдийн засгийн шинэ үйл ажиллагааг дэмжих; -Чацаргана болон МАА-д суурилсан үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж эхлэх; -Томоохон хотуудын орчим болон томоохон хотуудыг холбосон гол авто замын дагуу эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэн, чанартай мах, махан бүтээгдэхүүн, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх; -Уламжлалт бэлчээрийн мал аж ахуй болон хагас эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хослуулан хөгжүүлэх; -Хүнсний ногооны болон 	<ul style="list-style-type: none"> -Хариуцлагатай уул уурхайн туршлагыг өргөнөөр хэрэгжүүлж, уул уурхайн салбарын өсөлтийг сааруулах; -Төмөр, зэсэд суурилсан эцсийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх; -Чацарганы аж ахуй болон МАА-д суурилсан үйлдвэрлэлийн кластерыг бүрэн хөгжүүлэх; -Бусад үйлдвэрлэлийн кластеруудыг хөгжүүлж эхлэх; -ОХУ болон БНХАУ-ын хил дагуух худалдааны чөлөөт бүс, эдийн засгийн онцгой бүсийг хөгжүүлэх ажлыг түргэтгэх; -Олон төрлийн аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлэх зорилгоор дотоодын аяллын агентлаг, тур операторууд нь олон улсын аялал жуулчлалын агентлагуудтай шууд 	<ul style="list-style-type: none"> -Аж үйлдвэрийн кластеруудыг хөгжүүлж, эдийн засаг, экспортын бараа бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэх; -Орон нутгийн онцлог шинж чанар бүхий бүтээгдэхүүнд түшиглэн аялал жуулчлал, эрүүл мэндийн салбарын цогцолбор байгуулах; -Дэлхийд танигдах экспортын бараа бүтээгдэхүүнүүдийг нийлүүлэх; -ОХУ болон БНХАУ-ын хил дагуух худалдааны чөлөөт бүс, эдийн засгийн онцгой бүсийг үйлчилгээний салбарт түлхүү түшиглэн бүрэн хөгжүүлэх.

	<p>малын тэжээлийн дотоодын хэрэгцээг хангах зорилгоор тариалангийн аж ахуйг өргөтгөх;</p> <p>-Улаанбаатар хотын ойролцоо байрших аж үйлдвэрийн парк, сонгогдсон хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл, технологийн паркийг хөгжүүлэх.</p>	<p>хамтран ажиллах.</p>	
Нийгэм	<p>-Уул уурхайгаас хамааралтай эдийн засгийн өсөлтийн улмаас хөдөө орон нутгаас хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн үргэлжлэх ба хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдал хэвээр хадгалагдана;</p> <p>-Хөдөө орон нутагт эдийн засгийн шинэ үйл ажиллагаа бий болсноор ур чадварын сургалтын хэрэгцээ нэмэгдэнэ;</p> <p>-Сургуулийн өмнөх болон бага боловсролын хөтөлбөрийн хүрээнд үндэсний үнэт зүйлс, байгаль орчны боловсрол олгох;</p> <p>-Улсын төсвөөс нийгмийн салбарт хуваарилах төсөв, хөрөнгийг эргэн нягтлах;</p> <p>-Мэргэжлийн боловсрол, сургалт болон дээд боловсролын тогтолцоог бүрдүүлж, үндэсний үнэт зүйлсээ дээдэлсэн сургуулийн өмнөх боловсролын тогтолцооноос эхлэн боловсролын салбарыг цогцоор нь шинэчлэх ажлыг эхлүүлэх;</p> <p>-Анхан шатны болон урьдчилан сэргийлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд анхаарлаа хандуулах.</p>	<p>-Шилжилт хөдөлгөөнийг бууруулах, хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдлыг багасгах;</p> <p>-Үндэсний үнэт зүйлс, байгаль орчны боловсрол олгосноор нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн шинэ загварын талаарх мэдлэг ойлголтыг дээшлүүлэх.</p> <p>-Нийгмийн салбарт нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн шинэ загварыг дэмжих сургуулийн өмнөх болон бага боловсролын тогтолцоог сайжруулах;</p> <p>-Нийгмийн сэтгэлгээг өөрчлөх, үндэсний үнэт зүйлсээ хөгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах хүүхдүүдийг төлөвшүүлэх, хөгжүүлэхэд онцгой анхаарах;</p> <p>-Эрүүл мэндийн анхан шатны болон урьдчилан сэргийлэх тусламжийг хөгжүүлэх замаар эрүүл ажиллах хүчээр хангах.</p> <p>-</p>	<p>-Орон нутгийн хотуудад ажлын байр нэмэгдэх нь гэр бүлийн харилцаа, хамт олны эв нэгдлийг хангахад тустай байна;</p> <p>-Орон нутгийн хотжилттой холбоотой нийгмийн шинэ асуудлууд үүсэж болзошгүй;</p> <p>-Шилжин ирэгсдийн тоо нэмэгдсэнээр илүү зөрчилдөөн үүсэж магадгүй;</p> <p>-Гадаадад ажиллаж, амьдарч байгаад Монгол Улсад буцаж ирсэн иргэдийн нийгмийн асуудлыг орхигдуулалгүй бүх хүнд хүртээмжтэй, чанартай нийгмийн цогц үйлчилгээг үзүүлэх;</p> <p>-Иргэдийн амьжиргаагаа дээшлүүлэх үйл ажиллагааг орон нутгийн үйлдвэрлэлтэй нийцүүлж, уялдуулснаар ядуурлыг бүрэн устгах.</p>
Нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт	<p>-Тойрог коридор дагуух гол замуудыг сайжруулах;</p> <p>-Аймгуудыг холбосон хайрган замыг хатуу хучилттай болгох;</p> <p>-Аялал жуулчлал, аж үйлдвэр, уул уурхай дагасан хот, суурин газруудын дэд бүтцийг сайжруулах;</p> <p>-Цөөн хэдэн хотыг сонгож, олон улсын худалдаа логистикийн төв болгон хөгжүүлэх;</p> <p>-Төмөр замын бүтээн</p>	<p>-Тойрог коридорыг холбох холбоос замуудыг барьж байгуулах;</p> <p>-Баруун бүсийн Улиастай болон Зүүн бүсийн Өндөрхаан хотыг Улаанбаатар хотоор дайруулан холбосон харилцаа холбооны бас нэгэн суурь шугамыг байгуулах;</p> <p>-Хотын зэрэглэлийн ангиллын хувьд дээгүүр</p>	<p>-Гол авто замын сүлжээ, түүнийг даган хөдөө, орон нутгийг холбосон замын сүлжээг сайжруулж, тойрог коридорыг бүрэн ашиглалтад оруулах;</p> <p>-Үйлдвэрлэл, боловсруулалт, логистикийн төвүүдийг холбосон олон үйлдэлт системд суурилсан тээвэр, логистикийн сүлжээг байгуулах;</p>

	байгуулалт, хилийн боомтын барилга, байгууламж зэрэг тээвэр, логистикийн сүлжээг бүрдүүлдэг томоохон байгууламжийн ТЭЗҮ-г боловсруулах; -Нийгмийн үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах, хөдөө аж ахуйн боловсруулах үйлдвэрлэлийн түүхий эд бэлтгэх, тээвэрлэх, хөдөө аж ахуйн шинэ бүтээгдэхүүнийг зах зээлд гаргах зорилгоор хөдөө орон нутгийн зарим авто замыг сайжруулах.	эрэмбэлэгдсэн томоохон хот, суурин газрыг тодорхойлсон чиг үүргийн дагуу хөгжүүлэх; -Улс даяар хөдөө орон нутаг руу аялах боломжийг бүрдүүлэх; -Уул уурхай болон аялал жуулчлалын салбарын хөгжлийг түргэсгэх зорилгоор дэд бүтцийг сайжруулах.	-Олон төрлийн тээврийн хэрэгслийн нэг болох төмөр замын зорчигч тээврийг ашиглах; -Том хотуудын чиг үүргийг нарийвчлан тодорхойлж хотуудын зэрэглэлийг илүү боловсронгуй болгох; -Өвөр Монголын Өөртөө Засах орон, ОХУ-ын Бүгд Найрамдах Буриад улсын хотуудыг холбосон сүлжээг бий болгох.
Байгаль орчин	-Уул уурхайгаас хамааралтай байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөө үргэлжлэх боловч хариуцлагатай уул уурхайн талаарх иргэдийн мэдлэг ойлголт сайжирна; -Улаанбаатар хотын дагуул хотуудын хөгжил нь байгаль орчны доройтлыг бууруулахад эерэг нөлөө үзүүлнэ; -Нутгийн удирдлагын байгууллагуудын чадавч бэхжсэнээр байгаль орчны хяналтад орон нутгийн иргэдийн оролцоо нэмэгдэнэ.	-Хариуцлагатай уул уурхайг эрчимтэй хөгжүүлснээр байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөө буурна; -Улаанбаатар хотын дагуул хотууд хөгжихийн хэрээр хотын байгаль орчны доройтол багасна; -Орон нутгийн хотуудад байгаль орчны шинэ асуудлууд тулгамдах магадлалтай; -Нутгийн удирдлагын байгууллагуудын байгаль орчны хяналтыг иргэдийн мэдлэг ойлголтыг дээшлүүлэх замаар бэхжүүлнэ.	-Бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжлөөс хамааран нутгийн удирдлагын байгууллагуудын санхүүгийн, удирдлагын чадавч дээшилнэ; -Орон нутгийн хотуудад байгаль орчинд тулгамдаж буй шинэ асуудлуудыг шийдвэрлэхэд тус нэмэр болох орон нутгийн нэгдэл бий болно; -Улаанбаатар хотын дагуул хотууд хөгжсөнөөр нийслэл хот нөөц бололцоогоо дайчлан хангалттай ногоон байгууламж, амарч зугаалах орчин бүхий чанартай амьдрах орчинг бүрдүүлнэ.

Монгол Улсын 2040 оны хөгжлийн төсөөллийг дараах байдлаар тодорхойлов.

- 1) Төв Азийн улс, орнуудтай эдийн засгийн харилцаагаа бэхжүүлсэн, дэлхийн эдийн засаг, засаглалын хөгжилд хувь нэмэр оруулдаг тогтвортой, хүчирхэг улс;
- 2) Үр ашигтай үйлдвэрлэлийн кластеруудыг хөгжүүлсэн, уламжлалт мал аж ахуй эрхэлдэг, хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлсэн, иргэдийн оролцоотой нөөц, баялгийн ашиглалт, менежментийг хэрэгжүүлдэг өөрийн онцлогтой, байгаль орчинд ээлтэй, байгалийн нөөц, баялгийн хэт ашиглалтаас зайлсхийсэн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг цогцлоосон жишиг улс;

- 3) Ард түмнийхээ баялаг соёлын өв, байгалийн өвөрмөц тогтоцтой газруудад түшиглэсэн, гадаад, дотоодын жуулчдад зориулсан төрөл бүрийн аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн, аяллын хөтөлбөр бүхий аялал жуулчлалын бүс нутаг;
- 4) Говьсүмбэр аймагт цэвэр эрчим хүч үйлдвэрлэх станц, Говь-Алтай аймагт сэргээгдэх эрчим хүч үйлдвэрлэх станц, Дархан-Уул аймагт байгаль орчинд ээлтэй технологийг хөгжүүлэх төвийг байгуулж, өндөр чанартай боловсрол, судалгааны институтуудад түшиглэж байгаль орчинд ээлтэй технологийг хөгжүүлсэн улс;
- 5) Хөрш орнуудтай холбогдсон логистикийн сүлжээ, тусгай чиг үүрэг бүхий томоохон хотуудын сүлжээ, нийгэмд эзлэх байр суурь, оюун санаа, сэтгэхүй, соёлоороо ялгаатай олон угсаатан, ястан хамтран амьдардаг худалдаа, харилцаа холбоог эрчимтэй хөгжүүлсэн бүс нутгийн хамтын ажиллагааг дэмжсэн улс;
- 6) Олон зуун км үргэлжлэх уул нурууд, баялаг ойн сан, өргөн уудам бэлчээрийнхээ байгалийн унаган төрхийг хамгаалах, хадгалах ногоон хөгжлийн бодлоготой улс;
- 7) Орон нутгийн нөөц баялгаа нутгийн иргэд өөрсдөө ашиглаж, боловсруулж үр ашгийг нь хүртдэг зохион байгуулалтыг төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн хүрээнд үр дүнтэйгээр нэвтрүүлсэн бие даасан бүсүүдтэй улс.

7.2 Төсөл, хөтөлбөрүүдийг тодорхойлсон хөгжлийн төлөвлөгөө

Эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбаруудаар төсөл, хөтөлбөрүүдийг боловсруулсан ба аймгуудад хэрэгжүүлэх боломжтой төсөл, хөтөлбөрүүдийн саналыг мөн боловсруулав. Төсөл, хөтөлбөрүүдийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх үүднээс цогц байдлаар нарийвчилж судалсан болно. Төсөл, хөтөлбөрүүдийн уялдаатай байдлыг хангахын тулд дараах байдлаар 4 ангилав. Үүнд:

- I. Эдийн засаг, экспортыг төрөлжүүлэх төслүүд;
- II. Бүх талын оролцоо, хүртээмжийг сайжруулах төслүүд;
- III. Нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийг бэхжүүлэх төслүүд болон
- IV. Ногоон хөгжлийг дэмжих төслүүд багтаж байна.

Санал болгосон төслүүдээс Монгол Улсыг 20-р зууны хөгжлийн загвараас нийгэм, эдийн засгийн тэнцвэртэй хөгжлийг хангасан шинэ загвар руу шилжих үйл явцыг дэмжих гол төслүүдийг сонгоно. Гол төслүүдийг хэрэгжүүлснээр хөгжлийн нэг загвараас нөгөө рүү шилжих явцад нийгэм, эдийн засаг, нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийг хийх нөхцөл бүрдэх ба төслүүдийг хэрэгжүүлж эхлэхийн тулд шилжилтийн I үе шатанд тодорхой арга хэмжээнүүдийг авах шаардлагатай.

(1) Эдийн засаг, экспортыг төрөлжүүлэх төслүүд

Эдгээр төсөл, хөтөлбөрүүд нь байгаль, түүх, соёлын нөөц баялаг ихтэй, дотоодын зах зээлийн багтаамж харьцангуй жижиг Монгол Улсын тэргүүлэх чиглэлийн

бодлогын нэг болох гадагш чиглэсэн хөгжлийн бодлогын хүрээнд эдийн засаг, экспортын бараа бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэх зорилготой. Нэн ялангуяа анхан шатны бүтээгдэхүүнд суурилсан аж үйлдвэрийн босоо кластерыг хөгжүүлж эдийн засаг, экспортыг төрөлжүүлэх төслүүдийг хэрэгжүүлнэ. “*” тэмдэглэгээгээр гол 10 төслийг тэмдэглэв.

I. Эдийн засаг, экспортыг төрөлжүүлэх төслүүд	
Д/д	Төслийн нэр
I1	Чөлөөт худалдааны бүс, Эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг хөгжүүлэх төслүүд
I1.1	Хилийн Чөлөөт худалдааны бүс болон Эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг дэмжих төсөл *
I1.2	Улаанбаатар хотын нисэх онгоцны буудлын Эдийн засгийн тусгай бүс /ЭЗТБ/-ийг хөгжүүлэх төсөл
I2	Аж үйлдвэрийн кластеруудыг дэмжих хөтөлбөрүүд
I2.1	Чацарганы үйлдвэрлэлийн кластер хөгжүүлэх төсөл*
I2.2	МАН-н үйлдвэрлэлийн кластер хөгжүүлэх төсөл *
I3	Инновацид суурилсан ХАА-н салбарыг хөгжүүлэх төслүүд
I3.1	Ухаалаг хөдөө аж ахуйг дэмжих төсөл
I3.2	Хүлэмжийн аж ахуйн хандлагыг дэмжих төсөл *
I3.3	Хөдөө аж ахуйн мэдээллийн технологийн паркийг хөгжүүлэх төсөл *
I4	МАН, газар тариалангийн салбар хосолсон төслүүд
I4.1	Тэжээлийн үйлдвэрлэлийг өргөжүүлэх төсөл
I4.2	Мал аж ахуйд зориулсан МХТ-ийн хяналтын болон дэмжлэг үзүүлэх системийг нэвтрүүлэх төсөл*
I5	Газар тариалангийн салбарыг өргөжүүлэх төслүүд
I5.1	Усжуулалтын төсөл
I5.2	Тосны ургамлын тариалалтын төсөл
I5.3	Чацарганы тариалалтын төсөл*
I6	Үхрийн аж ахуйн хосолсон төслүүд
I6.1	Үхрийн аж ахуй эрхлэх төсөл
I6.2	Эрдэнэ шиш даршлах үйлдвэрийн төсөл
I6.3	Малын тэжээлийн төв байгуулах төсөл
I6.4	Хуурай сүү үйлдвэрлэх технологи нэвтрүүлэх төсөл
I7	Хөдөө аж ахуйн салбарын зах зээлийн орчинг сайжруулах төслүүд
I7.1	Хөргүүр, зоорийн сүлжээ байгуулах төсөл
I7.2	Хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний гарал үүслийг тогтоох систем нэвтрүүлэх төсөл*
I8	Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүд
I8.1	Газрын ховор элементийн хайгуулын төсөл
I8.2	Эрдэс металлын нөөцийн хайгуулын төсөл
I9	Нүүрсний салбарын шинэчлэлийн төслүүд
I9.1	Нүүрс тээвэрлэлт, нүүрсний экспортыг дэмжих төсөл*
I9.2	Нүүрсний ордын хайгуулын төсөл
I9.3	Нүүрсний салбарын мастер төлөвлөгөөг боловсруулах төсөл
I9.4	Нүүрс боловсруулах үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэх төсөл
I10	Жуулчдыг татах шинэ үзвэрүүд бүхий аялал жуулчлалыг цогц хөгжүүлэх төслүүд
I10.1	Үлэг гүрвэлийн музей байгуулах төсөл
I10.2	“Өртөө” авто зам дагуух үйлчилгээний цогцолбор байгуулах төсөл*
I10.3	Гэр хороолол дахь гар урлалын гудамж байгуулах төсөл
I10.4	Өвлийн спорт, амралтын төв байгуулах төсөл*
I10.5	Налайхын уурхайн музей, соёл, боловсролын төв байгуулах төсөл
I10.6	Аялал жуулчлалын салбарын мэдээллийн сан байгуулах төсөл

(2) Бүх талын оролцоо, хүртээмжийг сайжруулах төслүүд

Бүх талын оролцоо, хүртээмжийг сайжруулах зорилгоор хөгжлийн шинэ загвар руу шилжихийн тулд иргэдэд мэдлэг, мэдээлэл өгөх, боловсрол, сургалтын хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах

төслүүдийг хэрэгжүүлнэ. Эдгээр төсөл, хөтөлбөрүүдээс иргэдэд чиглэсэн нийгмийн үйлчилгээ, тэдний амьжиргаатай холбоотой хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн төслүүдийг сонгохыг зорьсон болно. “*” тэмдэглэгээгээр гол 7 төслийг тэмдэглэв.

II. Бүх талын оролцоо, хүртээмжийг сайжруулах төслүүд	
Д/д	Төслийн нэр
II1	Залуу малчдыг дэмжих төслүүд
II1.1	Малчдыг дэмжих бааз байгуулах төсөл *
II1.2	Малчдын хүүхдэд гэр бүлийн орчинд сургуулийн өмнөх боловсрол олгох төсөл
II2	Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийг мал аж ахуйн салбарт ашиглах төслүүд
II2.1	Нутгийн удирдлага болон малчдын харилцаа холбоог бэхжүүлэх төсөл *
II2.2	Малчдын цогц мэдээллийн санг бий болгох төсөл
II3	Залуучууд, насанд хүрэгчдийн ур чадварыг сайжруулах, ажлын байр бий болгох төсөл*
II4	Залуу эмэгтэйчүүдийн ажил, мэргэжлийг дээшлүүлэх, дэмжих хөтөлбөр *
II5	Бизнес чиглэсэн хүний нөөцийг хөгжүүлэх тэтгэлэгт хөтөлбөр
II6	Боловсролын салбарын өргөн хүрээтэй шинэчлэлийн төсөл*
II7	Эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулах төсөл, хөтөлбөрүүд
II7.1	Эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийг сайжруулах төсөл *
II7.2	Эрүүл мэндийн мэдээллийн төв байгуулах төсөл
II7.3	Хүний дархлал хомсдолын вирус (ХДХВ), тэмбүү, гепатитын халдвар эхээс хүүхдэд дамжихаас урьдчилан сэргийлэх төсөл
II7.4	Зайнаас эмнэлзүйн зөвлөгөө өгөх /Телемедицин/ болон Оношлогооны зорилго бүхий эрүүл мэндийн хөдөлгөөнт цахим тусламж үйлчилгээг нэвтрүүлэх төсөл
II8	Нийгмийн даатгал, тэтгэврийн шинэчлэлийн төсөл
II9	Бизнесийн шинэ соёл, сэтгэлгээг хөгжүүлэх төслүүд
II9.1	Бүлгийн динамикийн төв байгуулах төсөл*
II9.2	Гүйцэтгэлийг үр дүнтэй болгоход чиглэсэн үйл ажиллагааны зөвлөгөө өгөх хөтөлбөр
II10	МХХТ-ийг хөгжүүлэх, нэвтрүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүд
II10.1	МХХТ-д суурилсан боловсролын салбарыг бэхжүүлэх төсөл
II10.2	Хөдөө, орон нутагт МХХТ-ийг хөгжүүлэх, МХХТ-т суурилсан загвар хотыг хөгжүүлэх төсөл
II10.3	Хөдөө, орон нутгийн иргэдэд зориулсан мэдээллийн нэгдсэн сүлжээ байгуулах төсөл
II10.4	Програм хангамжийн аутсорсингийг дэмжих төсөл
II10.5	МХХТ-ийн экосистемийн нээлттэй өгөгдлийг хөгжүүлэх төсөл

(3) Нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийг бэхжүүлэх төслүүд

Эдгээр төслүүд нь нийслэл хот болон бусад том хот, аймгийн төвүүдийг холбосон авто замын гол, дэд тэнхлэгүүдийн сүлжээг өндөр түвшинд төлөвлөж, хотын зэрэглэлээр томд тооцогддог сонгогдсон хот, суурин газруудын чиг үүргийг шинэчилж Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалтыг бэхжүүлэх зорилготой. “*” тэмдэглэгээгээр гол 5 төслийг тэмдэглэв.

III. Нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийг бэхжүүлэх төслүүд	
Д/д	Төслийн нэр
III1	Автозамын тойрог сүлжээ барьж байгуулах төсөл*
III2	Аймаг хоорондын авто замуудыг барих, сайжруулах төсөл *
III3	Аймгуудын тусгай зориулалтын авто замыг барьж байгуулах төсөл
III4	Улаанбаатар хотыг тойрон гарах төмөр замын шугам (Богд Хаан шугам) сүлжээг барьж байгуулах төсөл*
III5	Хойд-урд чиглэлийн төмөр замын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх төсөл *
III6	Улаанбаатар хотын тойруу зам, сүлжээг хөгжүүлэх төсөл
III7	Улаанбаатар хотын ачаа тээврийн терминалын газрыг ашиглан дахин төлөвлөлт хийх төсөл
III8	Хотын захын болон орон нутгийн тойруу замуудыг хөгжүүлэх төсөл
III9	Улаанбаатар хотын шинэ нисэх онгоцны буудалд түшиглэсэн дагуул хот байгуулах

	төсөл *
III10	Орон нутгийн агаарын тээврийг хөгжүүлэх
III11	Бүсийн болон орон нутгийн хотуудыг хөгжүүлэх
III12	Орхон гол дээр урсцын тохируулга хийж, говийн бүс нутгийн ус хангамжийг нэмэгдүүлэх төсөл

(4) Ногоон хөгжлийг дэмжих төслүүд

Эдгээр төслүүд нь байгаль орчин, нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн ногоон хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулна. Хог хаягдлыг дахин боловсруулдаг нийгмийг бий болгоход чиглэсэн төслүүдийг хэрэгжүүлэх нь чухал юм. Түүнчлэн усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, усыг зүй зохистой ашиглах менежментийг хэрэгжүүлэх нь чухал ач холбогдолтой. “*” тэмдэглэгээгээр гол 8 төслийг тэмдэглэв.

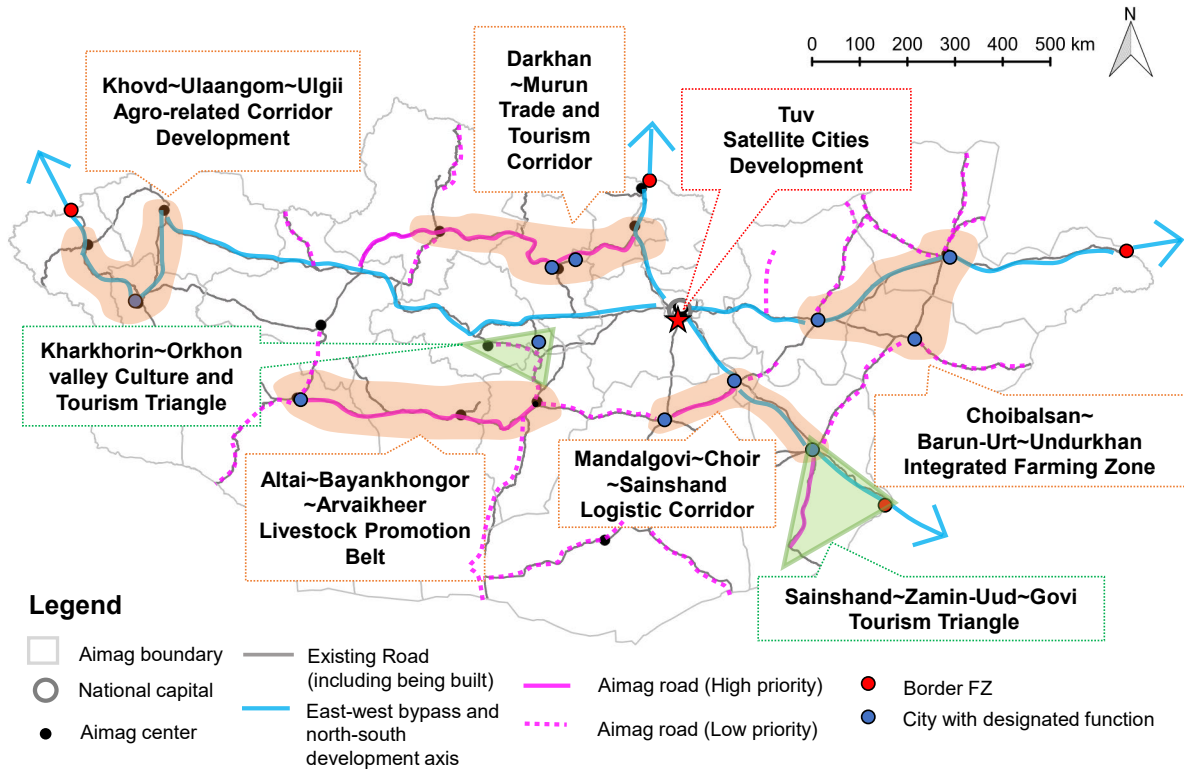
IV. Ногоон хөгжлийг дэмжих төслүүд	
Д/д	Төслийн нэр
IV1	Хөрс хамгаалах, газрын доройтлоос урьдчилан сэргийлэх төсөл
IV2	Хог хаягдлыг дахин боловсруулах төслүүд
IV2.1	Хүнсний бүтээгдэхүүний хаягдлыг бууруулах төсөл
IV2.2	Хаягдал автомашиныг дахин боловсруулах парк байгуулах төсөл*
IV2.3	Цементийн үйлдвэрийг ашиглан хатуу хог хаягдлыг эргэлтэд оруулах төсөл
IV2.4	Эко-парк байгуулах төсөл*
IV3	Гэр хорооллыг хөгжүүлэх төслүүд
IV3.1	Гэр хорооллыг хөгжүүлэх талаарх дүрэм, журам, заавар, нормыг боловсруулах төсөл*
IV3.2	Гэр хорооллын ариун цэврийн байгууламжийг сайжруулах төсөл*
IV4	Хог хаягдлыг байгаль орчинд сөрөг нөлөөлөлгүйгээр газарт булшилж хадгалах байгууламж-ландфилл байгуулах төсөл
IV5	Барилга байгууламжийн ашиглалтын хугацааг уртасгах, сэргээн засварлах төсөл
IV5.1	Насжилт урттай байгууламжийг барьж байгуулах төсөл
IV5.2	Хот байгуулалтын салбарын хууль эрх зүйн баримт бичгийн уялдааг хангах, эрх зүйн тогтолцоог шинэчлэх төсөл
IV6	Туул голын усан цогцолбор байгуулах төсөл*
IV7	Ус хангамжийг сайжруулах төслүүд
IV7.1	Хот, суурины ус хангамжийг сайжруулах төсөл *
IV7.2	Хөдөөгийн ус хангамжийн өргөтгөлийн төсөл
IV8	Бохир ус цэвэрлэх байгууламжийг сайжруулах төслүүд
IV8.1	Бохир ус цэвэрлэх байгууламж барих, шинэчлэх төсөл
IV8.2	Төв цэвэрлэх байгууламжийн цэвэрлэсэн усыг дахин боловсруулж, дулааны цахилгаан станцуудад ашиглах үйлдвэр байгуулах төсөл
IV8.3	Ариутгах татуургын сүлжээг шинэчлэх, өргөтгөх төсөл
IV8.4	Сумын төвийн бага оврын цэвэрлэх байгууламж барих төсөл *
IV8.5	Мал аж ахуйн фермийн бохир усыг цэвэрлэх байгууламж барих төсөл
IV9	Сэлэнгэ мөрний усан цахилгаан станцын далан байгуулах төсөл*

7.3 Бүсчилсэн хөгжлийн цогц төсөл, хөтөлбөрүүд

ҮХЦТ-нд санал болгож буй төслүүдийг холбогдох яам, агентлагууд хэрэгжүүлнэ. Хөгжлийн төсөл, хөтөлбөрүүдийг ангилал нь хөгжлийн бодлогыг тодорхой болгох замаар салбарын агентлагуудын уялдаа холбоог хангах болно. Тодорхой бүсэд хамааралтай төслүүдийг багцлан бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийг тусгайлан тодорхойлох нь уг төслүүдийг илүү үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулна. Ялангуяа, коридор дагуух төслүүд нь тухайн бүс нутгийг хөгжүүлэх хөтөлбөрийг бүрдүүлнэ. Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийг төсөл, хөгжлийн хөтөлбөрийн хамт Хүснэгт S12-д нэгтгэв. Бүс нутгийг хөгжүүлэх хөтөлбөрийг

Зураг S8-д үзүүлэв.

Зураг S8 Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийн хүрээнд бүс нутгийг хөгжүүлэх хөтөлбөр

Хүснэгт S12 Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөр, шинэ бүсчлэлээр

Үндсэн ойлголт	Төслүүд	Хөгжлийн хөтөлбөр
Баруун бүсийн ногоон хөгжлийн загвар хөтөлбөр		
ОХУ, БНХАУ-тай худалдаа, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, аймгийн удирдлага болон нутгийн иргэдийн оролцоог бэхжүүлэх замаар байгаль, соёлын нөөцийг баяжуулж, төрөлжүүлэх, бэлчээрийг хамгаалах, зудын үр дагаврыг бууруулах зэрэг нөөц баялгийг зүй бусаар ашиглахгүйгээр эдийн засгийн үйл ажиллагааг хөгжүүлэх.	<ul style="list-style-type: none"> - Ховд-Өлгий-Улаангом чиглэлийн авто замын төсөл; - Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станцыг барих төсөл; - Цахилгаан дамжуулах агаарын шугам; - Даян нуур-Ташинт чиглэлийн авто замыг сайжруулах төсөл (А15); - “Цагааннуур” чөлөөт бүсийг хөгжүүлэх төсөл; - Ховд аймагт дээд боловсрол, судалгааны төв байгуулах төсөл; - Байгаль, соёлын аялал жуулчлалыг нэгдсэн байдлаар хөгжүүлэх төсөл; - Ховд хотын нисэх онгоцны буудлыг олон улсын нисэх онгоцны буудал болгож хөгжүүлэх төсөл. 	<u>Ховд-Улаангом-Өлгий хотуудыг холбосон хөдөө аж ахуйн үйл ажиллагааг дэмжих коридор:</u> Чацаргана болон МАА-н бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх зорилгоор үйлдвэрлэл болон боловс-руулалтыг нэмэгдүүлэх; ХАА-н боловсруулалт болон үйлчилгээг дэмжих зорилгоор Баян-Өлгий аймгийн төвөөс хойш байрлах Цагааннуур чөлөөт бүсийг хөгжүүлэх.

Хангайн бүсийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн цогц хөтөлбөр		
<p>Өргөн уудам ой мод бүхий газар нутаг, үржил шимтэй бэлчээр, МХХТ-ийг өргөнөөр нэвтрүүлж ашиглаж буй байгалийн болон соёлын баялаг нөөцөө ашиглан ОХУ-тай холбогдох дэвшилтэт технологи, худалдаа, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх замаар газар тариалан болон мал аж ахуйн үйлдвэрлэл, боловсруулалтыг сайжруулах.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Тойрог коридорын хойд хэсгийг сайжруулах, хөгжүүлэх төсөл; - Аялал жуулчлал, хилийн боомттой холбох авто замыг барьж байгуулах төсөл; - Дархан, Цэцэрлэг хотуудад төвлөрсөн мэдээлэл, технологийн сүлжээг хөгжүүлэх төсөл; - Алтанбулаг чөлөөт бүсийг хөгжүүлэх төсөл; - МХХТ бүхий мал аж ахуйн үйлдвэрлэл, ухаалаг хөдөө аж ахуйг хөгжүүлэх төсөл; - Сэлэнгэ, Орхон голын дагуу усжуулалтын системийг хөгжүүлэх төсөл. 	<p><u>Дархан-Мөрөнг</u> холбосон худалдаа, аялал жуулчлалын коридор:</p> <p>Коридор дагуух үйлчилгээний байгууламж, хот суурин, мэдээллийн технологийн сүлжээний тусламжтайгаар ОХУ-тай худалдаа, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх.</p>
Алтайн бүсийн хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх, эрчим хүчний нөөцийг нэмэгдүүлэх хөтөлбөр		
<p>Алтай, Баянхонгор, Арвайхээрийг холбосон зам дагуу үр өгөөжтэй мал аж ахуй, боловсруулах бүсийг хөгжүүлэх, хөрсний үржил шимийн байдлыг харгалзан төрөлжсөн газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг дэмжих, эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх зорилгоор сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлэх.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Тойрог коридорын өмнөд хэсгийг сайжруулах, хөгжүүлэх төсөл; - Аялал жуулчлал, хилийн боомттой холбох авто замыг барьж байгуулах төсөл; - Говь-Алтай аймагт сэргээгдэх эрчим хүчний судалгааны төвийг байгуулах төсөл; - Арвайхээр хотын төлөвлөлтийг сайжруулж, логистикийн байгууламжуудыг барьж байгуулах төсөл; - Завхан голын усыг усан цахилгаан станц, усжуулалтын систем зэрэгт зүй зохистойгоор ашиглах төсөл. 	<p><u>Алтай-Баянхонгор-Арвайхээрийн мал аж ахуй эрхлэлтийг дэмжих бүс:</u></p> <p>Мал аж ахуйн кластер, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг хослуулан төрөлжүүлэх, боловсруулалтыг дэмжих.</p> <p><u>Хархорин, Орхоны хөндийн соёл, аялал жуулчлалын гурвалжин:</u></p> <p>Аялал жуулчлалын чиглэлийн замуудыг сайжруулах, жуулчдад зориулсан жимс жимсгэнэ, эмийн ургамал боловсруулдаг орон нутгийн ЖДҮ-ийг дэмжих, Хархорин сумын аялал жуулчлалын байгууламжуудыг хөгжүүлэх.</p>
Өмнөд бүсийн хариуцлагатай уул уурхай, олон нийтийн хөгжлийн хөтөлбөр		
<p>Орон нутгийн иргэдийн идэвхтэй оролцоотойгоор аймгийн удирдлагууд байгаль орчны хяналтыг хэрэгжүүлж, уул уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотойгоор орон нутгийн иргэдэд зориулсан дэд бүтэц, ногоон байгууламжийг сайжруулж хөгжүүлэх, усны нөөцийг зохистой ашиглах замаар нөөцийн зохистой менежментийг дэмжих.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Аялал жуулчлалын маршрутын дагуух замыг хөгжүүлэх (Сайншанд-Замын-Үүд-Хатанбулаг гурвалжин) төсөл; - Уул уурхайн замыг хөгжүүлэх (Тавантолгой-Гашуун сухайт; Чойр-Дархан чиглэлийн) төсөл; - Говьсүмбэр аймагт МХХТ-ийн аж үйлдвэрийн паркийг хөгжүүлэх төсөл; - Уул уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотойгоор орон нутгийн иргэдэд зориулсан дэд бүтэц, ногоон байгууламжийг сайжруулах, хөгжүүлэх төсөл. 	<p><u>Мандалговь-Чойр-Сайншанд хотуудыг холбосон логистикийн коридор:</u></p> <p>Мандалговь хотын төлөвлөлтийг сайжруулж, логистикийн байгууламжуудыг барьж байгуулах; Чойр хотод цэвэр эрчим хүчний технологи, логистикийн төв байгуулах; Сайншанд хотод логистик, аялал жуулчлалын үйлчилгээний төв байгуулах.</p> <p><u>Сайншанд-Замын-Үүд-Говийн аялал жуулчлалын гурвалжин:</u></p> <p>Замын-Үүдэд хилийн худалдаа, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, тал хээр, цөлөрхөг газруудыг ашиглаж хээрийн судалгаа хийх байдлаар байгаль орчны мэдлэг, боловсрол олгох.</p>

Зүүн бүсийн газар тариалан, худалдаа, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх хөтөлбөр		
Өргөн уудам газар нутагт тулгуурлан МАА-г хөгжүүлж сайн чанарын мах, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, тэжээл, тосны ургамал, жимс жимсгэний импортыг орлуулах газар тариаланг хөгжүүлэх, ОХУ, БНХАУ-тай хийх хилийн худалдаа, хил дамнасан аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх.	<ul style="list-style-type: none"> - Хавирга боомт руу салсан Чойбалсан-Эрээнцав чиглэлийн авто замын төсөл; - Баруун-Урт-Бичигт чиглэлийн авто замын төсөл; - Аялал жуулчлал, хилийн боомттой холбох авто замыг барьж байгуулах төсөл; - Чойбалсан хотын барилга, байгууламжуудыг сайжруулж, хотыг хөгжүүлэх төсөл; - Дорнод их сургуулийн судалгаа, инкубацын баазыг хөгжүүлэх төсөл; - Хэрлэн голын ай савд усжуулалтын системтэйгээр импортыг орлох жимс, хүнсний ногоог тариалах төсөл; - Аялал жуулчлалыг дэмжих үүднээс Эрдэнэцагаан-Дарьганга чиглэлийн замыг сайжруулах төсөл. 	Чойбалсан, Баруун-Урт, Өндөрхаан хотуудыг хамарсан фермерийн нэгдсэн бүс: Хэнтий аймгийн газар тариаланг төрөлжүүлж, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнэ, тосны ургамал, төмсний тариалалтыг нэмэгдүүлэх; Хэрлэн голын дагуу усжуулалтын систем бүхий импортыг орлох жимс, хүнсний ногооны тариалалтыг эрхлэх; Баруун-Урт хотод уламжлалт мал аж ахуй эрхлэлтийг дэмжих байгууламжуудыг барьж байгуулах.
Нийслэлийн бүсийн дэвшилтэт технологи бүхий үйлдвэрлэл, логистикийн баазыг хөгжүүлэх хөтөлбөр		
Төв аймагт Борнуур, Лүн, Баян-Өнжүүл, Баян, Багануурыг холбосон дэвшилтэт технологи бүхий үйлдвэрлэл, логистикийн сүлжээг бий болгож Улаанбаатар хотыг Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн бие даасан хөгжлийг дэмжих өндөр хөгжилтэй хотын үүрэг гүйцэтгэдэг дэлхийн хэмжээний хот болгон хөгжүүлэх.	<ul style="list-style-type: none"> - Борнуур, Лүн, Баян-Өнжүүл, Баян, Багануурыг холбосон замуудыг сайжруулах төсөл; - Улаанбаатар хот орчмын зам харилцааг сайжруулах төсөл; - Улаанбаатар хотыг жишиг ногоон хот болгож хөгжүүлэх төсөл; - Улаанбаатар хотын МХХТ-ийн бааз суурийг сайжруулах төсөл; - Улаанбаатар хотод шинэ мах, сүүн бүтээгдэхүүн нийлүүлэхийн тулд эрчимжсэн мал аж ахуй, малын тэжээлийн үйлдвэрлэл хосолсон нэгдсэн аж ахуйг хөгжүүлэх төсөл; - Нисэх онгоцны шинэ буудлын ойролцоо чөлөөт бүсийг байгуулах төсөл. 	<u>Төв аймагт дагуул хотуудыг хөгжил:</u> Нисэх онгоцны буудлын ажилчдын орон сууцны цогцолбор, чөлөөт бүс, импортын болон дотоодын бараа бүтээгдэхүүний худалдааны төв байгуулах Аэросити; Улс төр, шашны шинэ төв, өндөр чанартай, тансаг зэрэглэлийн орон сууцны цогцолбор; хог хаягдлыг дахин боловсруулдаг эко хот байгуулах Майдар эко хот; Суурьшлын бүс, худалдаа, үйлчилгээний төв байгуулах Зуунмод.

8. Хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө

8.1 Хэрэгжилт

(1) Дөрвөн ангилал бүхий төсөл, хөтөлбөрүүд

ҮХЦТ-нд санал болгож буй төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх арга замаар нь ангилж болно. Эдгээр нь 1) хэрэгжилтийг холбогдох яамд, агентлагууд хариуцах байгууллага дундын төсөл, хөтөлбөрүүд, 2) хэрэгжилтийг нэг байгууллага хариуцах салбарын төсөл, хөтөлбөрүүд, 3) хэрэгжилтийг төр, хувийн хэвшил хамтарч хариуцах хамтын ажиллагааны төсөл, хөтөлбөрүүд, 4) хэрэгжилтийг хот, орон нутгийн захиргааны байгууллагууд хариуцах Улаанбаатар хот, аймагт хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүд, ба 5) бусад төслүүд болно. Эдгээр ангилал тус

бүрд төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх журмыг доор тайлбарлав.

Байгууллага дундын төсөл, хөтөлбөрүүдийн хувьд үндсэн хэрэгжүүлэх байгууллагыг томилох бөгөөд төслийн цар хүрээ, бүрэлдэхүүнийг эцэслэн тодорхойлох зорилгоор байгууллага дундын хороог байгуулна. Төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх хуваарийг тодорхойлж, төсвийг нь бүхэлд нь эсвэл оролцогч байгууллагуудаар гаргаж, хэрэгжилтийг хангана.

Салбарын төсөл, хөтөлбөрүүдийн хувьд ихэнх тохиолдолд нэг хэрэгжүүлэгч байгууллага байх боловч эрчим хүчний эх үүсвэр болох ашигт малтмалтай холбоотой төслүүдэд УУХҮЯ, ЭХЯ хамтран хэрэгжүүлэгчээр оролцоно. Салбарын төслүүд нь ХХААХҮЯ болон хувийн хэвшлийн оролцоотой хэрэгжинэ. ХХААХҮЯ нь үйлдвэрлэл, бүтээн байгуулалт, үйл ажиллагаа, менежмент, хөрөнгө оруулалт зэрэг төслийн үйл ажиллагаанд хувийн хэвшлийг оролцуулах ба мэргэжлийн зөвлөгөө, олон улсын буцалтгүй тусламжийн санхүүжилт, дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг татах зэрэгт дэмжлэг үзүүлнэ.

Төр, хувийн хэвшил хамтарч хэрэгжүүлэх хамтын ажиллагааны төсөл, хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилттэй холбоотойгоор хувийн байгууллагууд, судалгааны хүрээлэн болон бусад байгууллагуудтай хамтран ажиллах чиг үүрэг бүхий зохицуулах байгууллагуудыг тодорхойлсон. Зохицуулах байгууллага нь хэрэгжилттэй холбоотой шалгуур, зорилтуудыг тогтоох боловч хувийн хэвшил төслүүдийг хэрэгжүүлнэ.

Хот, аймагт хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхэд нутгийн иргэд, хувийн хэвшил хот, орон нутгийн захиргааны байгууллагатай хамтран ажиллана. Хот, аймгийн удирдлага нь зардлыг төсөвлөх бөгөөд хандивлагч, хөрөнгө оруулагчдаас санхүүжилт бүрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ. Бусад төслүүдийг хэрэгжүүлэхэд төрийн бус байгууллага оролцож болно.

(2) Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зохицуулалт

4 төрөлд хуваасан төсөл, хөтөлбөрүүдийг багтаасан бүсийн хөгжлийн нэгдсэн 6 хөтөлбөрийг боловсруулсан бөгөөд уг 6 хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд олон төрлийн байгууллагууд оролцоно. Төслүүдийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд холбогдох байгууллагуудын хоорондын уялдаа холбоог зайлшгүй хангах ёстой боловч эдгээр төслүүдийг хариуцаж хэрэгжүүлэх нэг байгууллагыг тодорхойлох нь ярвигтай юм. Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрүүдийг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд дараах хоёр нөхцлийг хангах шаардлагатай. Эдгээр нь 1) хэд хэдэн байгууллагын оролцоог хангах зохицуулалтыг хангах газартай байх, 2) чадавх бүхий захиргааны байгууллагатай байх юм. Нутгийн удирдлагын байгууллагын чадавх хангалтгүй одоо үед Засгийн газар санаачилгатай ажиллах шаардлагатай.

Дээрх нөхцлийг хангахын тулд бүс бүрт ҮХГ-ын санаачилгаар холбогдох аймгийн Засаг даргатай нягт хамтран ажиллах Бүсийн хөгжлийн зөвлөл байгуулахыг санал болгож байна. Энэхүү зорилгоор ҮХГ-т бүс нутгийн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, хэрэгжилтийг хариуцан ажиллах чиг үүрэг бүхий шинэ хэлтэс байгуулж болох юм. Уг зөвлөл нь тухайн бүсийн аймгийн засаг дарга, холбогдох яамд болон харьяа байгууллагууд, орон нутгийн аж ахуйн нэгжүүд, ТББ болон бусад байгууллагуудын төлөөллөөс бүрдэнэ. ҮХГ-ын бүтцэд шинээр байгуулагдах хэлтэс нь Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийг (БХНХ) хэрэгжүүлэх төсөв санхүүгийн асуудлыг хариуцахын зэрэгцээ нутгийн захиргааны байгууллагад БХНХ боловсруулахад нь дэмжлэг үзүүлнэ.

Одоогийн байдлаар бүс нь засаг захиргааны нэгж биш хэдий ч санал болгож буй Бүсийн хөгжлийн зөвлөл нь бүсийн засаг захиргааг бий болгох эхний алхам байж болно. Шинээр тодорхойлсон бүсчлэлийн дагуу нийслэлийн бүсээс бусад бүс нь 200,000~500,000 хүн амтай байна. Энэ нь хөгжлийн үйл явцад шаардлагатай эх үүсвэрийг төвлөрүүлэн эдийн засгийн шинэ үйл ажиллагааг эхлүүлэхэд илүү тохиромжтой байж болох юм.

Бүсийн хөгжлийн зөвлөлийн үндсэн чиг үүрэгт дараах багтана. Үүнд 1) бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийн төслүүдийг хянах, 2) шаардлагатай тохиолдолд зарим төслүүдийг өөрчлөх, нэмэх, 3) бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийн төсөл тус бүрийг хэрэгжүүлэх хугацааг тодорхой болгохын тулд хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үе шат бүхий төлөвлөгөөг боловсруулах, 4) төслүүдийн төсвийг хэрэгжүүлэгч байгууллага тус бүрээр нь тооцох зэрэг багтана.

8.2 Хөрөнгө оруулалтын хуваарилалт

ҮХЦТ-ний төсөл, хөтөлбөрүүдийн тэргүүлэх чиглэлийг Хэсэг 7.1-д тусгасан хөгжлийн хувилбарын үе шаттай уялдуулан үнэлж гурван үе шат бүрт хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө боловсруулсан. Төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай төсөв хөрөнгийн ерөнхий тооцоог гаргаж хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөний дагуу үе шатуудад хуваарилсан. Ихэнх төслүүдийн хувьд хөрөнгө оруулалтын зардал нь төслийн цар хүрээ, үйл ажиллагааг харгалзан ерөнхийлөн тооцоолсон зардал болно. Хөрөнгө оруулалтын эцсийн тооцоог Хэсэг 8.1-д заасан журмаар тодорхойлно.

Төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хөрөнгө оруулалтын хуваарилалтыг үе шат бүрээр Хүснэгт S13-т хураангуйлж харууллаа. Санал болгож буй төсөл, хөтөлбөрүүдийг 2040 оныг хүртэл гурван үе шатаар хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай нийт хөрөнгө оруулалт нь 6,116 сая ам.доллар болж байгаа ба эдийн засаг, экспортыг төрөлжүүлэх төслүүдэд 764 сая ам.доллар (12.4%), бүх талын оролцоо, хүртээмжийг сайжруулах төслүүдэд 427 сая ам.доллар (6.6%), нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийг бэхжүүлэх төслүүдэд 3,197 сая ам.доллар (52.3%), ногоон хөгжлийг дэмжих төслүүдэд 1,728 сая ам.доллар (28.3%) тус бүр ногдож байна.

Хүснэгт S13 4 төрлийн төсөл, хөтөлбөрүүдийн хөрөнгө оруулалтын хуваарилалт

Төслүүд	Хөрөнгө оруулалт (сая ам.доллар)			
	Нийт	I үе шат	II үе шат	III үе шат
Эдийн засаг, экспортыг төрөлжүүлэх төслүүд	764	380	195	160
Бүх талын оролцоо, хүртээмжийг сайжруулах төслүүд	427	126	190	111
Нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийг бэхжүүлэх төслүүд	3,197	1,016	1,441	720
Ногоон хөгжлийг дэмжих төслүүд	1,734	662	962	110
Нийт	6,122	2,184	2,788	1,101

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

8.3 Хяналт-шинжилгээ

(1) Хэрэгжилтийн хяналт-шинжилгээ

Монгол Улсад хөгжлийн төсөл, хөтөлбөрүүдийн хяналтын тогтолцоо болон хэрэгжилтийн хяналт-шинжилгээний хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн байдаг. 2020 оны 5-р сард шинэчлэн найруулсан Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тухай хуулинд хөгжлийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний заалтуудыг тусгасан. Хуулинд зааснаар хөгжлийн бодлого төлөвлөлт, хэрэгжилтийн тогтолцоо тусдаа байгаа ба улсын түвшинд Засгийн газар, орон нутгийн түвшинд нутгийн захиргааны байгууллага хэрэгжүүлэхээр заасан. Эдгээр чиг үүргийг уялдуулахын тулд орон нутгийн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгийг боловсруулахад зориулсан удирдамжийг Засгийн газраас хангах, Засгийн газар болон нутгийн захиргааны байгууллагын хөгжлийн төлөвлөлт, хэрэгжилтийн уялдааг хангасан, хоорондоо уялдаа холбоо бүхий хөтөлбөр боловсруулалт, төсөвлөлт, хяналт, үнэлгээний тогтолцоог бүрдүүлэх зэрэг арга хэмжээг авч, хэрэгжүүлэх нь чухал.

ҮХЦТ-нд санал болгосон Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөр (БХНХ) болон Бүсийн хөгжлийн зөвлөл (БХЗ) нь Засгийн газар болон нутгийн захиргааны байгууллагын хөгжлийн төлөвлөлт, хэрэгжилтийг уялдуулах институцийн үр дүнтэй механизмыг бий болгоно. БХНХ-ийг БХЗ-өөр дамжуулж, ҮХГ-ын заавар, чиглэлийн дагуу тухайн бүсийн аймгуудын төлөөллүүд боловсруулна. Эхний ээлжинд төсөвлөлт, төслийн хэрэгжилтийг салбарын агентлаг хэрэгжүүлж, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээг тухайн агентлагтай хамтран орон нутгийн удирдлага хэрэгжүүлж болно. Харин яваандаа орон нутгийн удирдлагын хөгжлийн бодлого төлөвлөлт, хэрэгжилтийг дэмжих чиг үүрэг бүхий ҮХГ-т шинээр байгуулагдах нэгжээр дамжуулж бүсчилсэн хөгжлийн төсвийг тусад нь төсөвлөж, гүйцэтгэх зохицуулалттай байж болно.

(2) Гүйцэтгэлийн хяналт-шинжилгээ

Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгийн гүйцэтгэлийн хяналт-шинжилгээг салбарын хэрэгжүүлэгч агентлагууд хийдэг. Үндэсний статистикийн хороо (ҮСХ) хөгжлийн зорилтын гүйцэтгэлийг нийгэм, эдийн засгийн болон бусад индексүүдээр нэгтгэн гаргадаг.

НҮБ-ын ТХЗ-уудын хүрээнд жендэр, орлогын хуваарилалт, аймаг, сумд, үндэс угсаа, нийгмийн бүлэг болон бусад холбогдох микро түвшний мэдээллийг цуглуулах шаардлагатай болсон. Үүний дагуу ҮСХ микро түвшний мэдээллийг цуглуулж, нэгтгэх ажлыг эхлүүлсэн. ТХЗ-уудыг хэрэгжүүлэх зорилгоор илүү цогц, өргөн хүрээний мэдээлэл цуглуулахад иргэд, хувийн хэвшил болон орон нутгийн захиргааны байгууллагуудын идэвх оролцоо зайлшгүй шаардлагатай. Энэ ажилд олон талын оролцоог хангаж чадаагүй тохиолдолд ТХЗ-ын хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийхэд шаардлагатай микро өгөгдлийг цуглуулах, нэгтгэх үйл ажиллагаа нь маш өндөр зардалтай болно. Ухаалаг гар утас, үүлэн системийг ашиглан вэбэд суурилсан хөдөлгөөнт хяналт, үнэлгээний системийг бий болгох хэрэгтэй. Энэхүү системд иргэд, ААНБ-ууд сайн дураараа мэдээлэл оруулах боломжтой байх ба орон нутгийн захиргааны байгууллагын мэдээлэл боловсруулалтад Засгийн газраас дэмжлэг үзүүлнэ.

Орон нутгийн иргэд, байгууллагуудын оролцоо, дэмжлэгтэйгээр мэдээлэл цуглуулж, үүсгэдэг тул гаднаас мэдээлэл цуглуулах үйлчилгээ авахаас ихээхэн ялгаатай байдаг. Түүнчлэн энэ нь нэг талаар иргэд, олон нийтийн чадавхыг

хөгжүүлэх үйл ажиллагаа болно. Нөгөө талаар орон нутгийн захиргааны байгууллагууд нутгийн иргэд, олон нийттэй харилцахдаа илүү цогц мэдээлэл, МХХТ-ийн хэрэгслүүдийг ашиглах чадавхаа дээшлүүлнэ. Үр дүнд нь орон нутгийн захиргаа, иргэд хамтарч илүү оновчтой төсөл, хөтөлбөрүүд, институцийн арга хэмжээг боловсруулж хэрэгжүүлэх нөхцөл бүрдэнэ.

(3) “Алсын хараа 2050”, ХАНСХЕТ, БХБ, ҮХЦТ-ний хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

ҮХЦТ-г тусгаж, уялдуулж боловсруулах ХАНСХЕТ, БХБ-ын баримт бичгүүдийг хууль тогтоомжид заасан байдаг тул Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн дагуу хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийнэ. ҮХЦТ-нд тусгагдсан одоогийн нөхцөл байдалд хийсэн дүн шинжилгээ нь хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний суурь мэдээлэл болно. “Алсын хараа 2050” баримт бичигт үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтүүд болон хүрэх түвшинг 2030, 2040, 2050 оноор тодорхойлсон.

“Алсын хараа 2050” баримт бичигт ДНБ, нэг хүнд ногдох ДНБ ба уул уурхайн салбарын ДНБ-д эзлэх хувь зэрэг шалгуур үзүүлэлтүүдийг тусгасан. Тиймээс хяналт-шинжилгээ нь эдгээр шалгуур үзүүлэлтүүд дээр хийгдэнэ. “Алсын хараа 2050”, ҮХЦТ-ийн 2030, 2040 оны хүн амын хэтийн тооцоо нийцэж байна. Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050” баримт бичигт 2050 онд орон нутгийн хүн ам нь нийт хүн амын 50 хувьтай тэнцэнэ гэж тооцоолол хийсэн. ҮХЦТ-нд бүсчилсэн хөгжлөөр дамжуулж орон нутгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг хангах төлөвлөлтүүдийг тусгасан ба орон нутгийн хүн амын нийт хүн амд эзлэх хувь нь бүсчилсэн хөгжлийн үр дүнг илтгэнэ.

“Алсын хараа 2050”-д бүсчилсэн хөгжлийн шалгуур үзүүлэлтүүдэд 1) шинээр байгуулагдсан хүнс, хөнгөн үйлдвэрийн тоо, 2) шинээр байгуулагдсан ХААҮТП-ийн тоо, 3) олон улсын зэрэглэлтэй нисэх буудлын тоо зэрэг үзүүлэлтүүдийг багтаасан. Эдгээр үзүүлэлтүүд нь бүсчилсэн хөгжлийн үр дүнг төдийлөн илтгэхгүй. Харин шинээр байгуулагдсан хөнгөн үйлдвэрүүдийн нийт хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, эдгээр үйлдвэрүүдийн бий болгосон ажлын байрууд, ХААҮТП-ууд дээр байгуулагдсан ААН-үүдийн тоо зэрэг үзүүлэлтүүдийг харгалзаж үзэх нь чухал. ҮХЦТ-нд Чойбалсан, Ховд хотуудын нисэх онгоцны буудлуудыг олон улсын нисэх онгоцны буудал болгож хөгжүүлэхийг санал болгосон. Нисэх онгоцны буудлуудын тогтмол нислэгийн тоо, зорчигчдын тоо нь шалгуур үзүүлэлт болно.

Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийхэд шаардлагатай нийгмийн бусад үзүүлэлтүүдэд ядуурлын түвшин, ажилгүйдлийн түвшин, хөдөө орон нутгийн ус хангамж, ариутгах татуурга, цэвэрлэх байгууламж, хатуу хог хаягдлын менежмент зэрэг багтана. Эдгээр үзүүлэлтүүдэд шаардлагатай жендэрийн, орлогын хуваарилалтын болон бусад холбогдох микро түвшний мэдээллийг ҮХЦТ-нд тусгасан шинэ аргачлалын дагуу үе шаттайгаар цуглуулж, нэгтгэх ба эдгээр нь ТХЗ-ын үнэлгээнд мөн шаардлагатай мэдээлэл юм.

ГАРЧИГ

ЖАЙКА-гийн “Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл”-ийн Эцсийн тайлангийн төсөл 3-ын хураангуй	1
1. Төслийн танилцуулга	1
2. Хөгжлийн загвар, алсын хараа, зорилт, стратеги	3
2.1 Хөгжлийн загвар	3
2.2 Хөгжлийн алсын хараа	5
2.3 Макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратеги	8
2.4 Хөгжлийн зорилт, стратеги (эдийн засгийн салбаруудаар).....	10
3. Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлт ба хөгжлийн хувилбарууд	17
3.1 Хүн ам, ажиллах хүчний хэтийн тооцоо.....	17
3.2 Хөгжлийн хувилбарууд	18
4. ҮХЦТ-нд санал болгож буй нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт	21
4.1 Улсын дэд бүтцийн тэнхлэг, хотын зэрэглэлийг багтаасан нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт.....	21
4.2 Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө.....	24
4.3 Усны нөөц, уур амьсгалын өөрчлөлтийн шинжилгээ	28
5. Бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа ба стратеги	29
5.1 Эдийн засгийн шинэ бүсчлэл	29
5.2 Бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа ба стратеги.....	30
6. Аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээ	34
7. Гол төсөл, хөтөлбөр бүхий үе шаттай хөгжлийн төлөвлөгөө	39
7.1 Хөгжлийн хувилбарууд	39
7.2 Төсөл, хөтөлбөрүүдийг тодорхойлсон хөгжлийн төлөвлөгөө	44
7.3 Бүсчилсэн хөгжлийн цогц төсөл, хөтөлбөрүүд.....	47
8. Хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө	50
8.1 Хэрэгжилт.....	50
8.2 Хөрөнгө оруулалтын хуваарилалт	52
8.3 Хяналт-шинжилгээ.....	53

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт S1. Өргөн цар хүрээтэй хөгжлийн хувилбаруудын харьцуулалт.....	4
Хүснэгт S2 Макро түвшний хөгжлийн хувилбарууд	18
Хүснэгт S3 ДНБ-ий өсөлт, 2030 оны байдлаар, салбараар, хөгжлийн хувилбаруудаар.....	18
Хүснэгт S4 Макро эдийн засгийн хөгжлийн хувилбаруудын үнэлгээ, сонгогдсон үзүүлэлтүүдээр.....	19
Хүснэгт S5 ДНБ-ий өсөлт ба нэмэгдүүлэх шаардлагатай бүтээмж	21
Хүснэгт S6 Хотын зэрэглэл бүрд хамрагдах хотууд болон тэдгээрийн чиг үүрэг.....	22
Хүснэгт S7 Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөн дэх Газрын нэгдмэл сангийн ангиллын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ	25
Хүснэгт S8 2040 онд усны хомсдолд орж болзошгүй сумд (хур тунадас багатай жил).....	28
Хүснэгт S9 Шинэ бүсчлэлд үндэслэсэн бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа ба стратеги.....	31
Хүснэгт S10 Аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээнд үндэслэж тодорхойлсон хөгжлийн хэтийн төлөв, нөөц боломж	35
Хүснэгт S11 Монгол Улсын хөгжлийн хувилбар, үе шатаар	41
Хүснэгт S12 Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөр, шинэ бүсчлэлээр.....	48
Хүснэгт S13 4 төрлийн төсөл, хөтөлбөрүүдийн хөрөнгө оруулалтын хуваарилалт ..	52

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Зураг S1	Төслийн хэрэгжилт, менежментийн ерөнхий бүтэц	2
Зураг S2	Өргөн цар хүрээтэй хөгжлийн хувилбарууд.....	3
Зураг S3	Монгол Улсын үндэсний цогц хөгжлийн гол үзэл баримтлал	7
Зураг S4	Тойрог коридор бүхий нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалт	23
Зураг S5	Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө.....	27
Зураг S6	Хөрш зэргэлдээ аймгийн ижил төстэй байдалд үндэслэсэн шинэ бүсчлэл	30
Зураг S7	Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах ерөнхий зураглал.	34
Зураг S8	Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийн хүрээнд бүс нутгийг хөгжүүлэх хөтөлбөр.....	48

Бүлэг 1 Төслийн танилцуулга

Тус бүлэгт Монгол Улсын Засгийн газар болон Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагын хэрэгжүүлэхээр хэлэлцэн тохиролцсон Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн 2019 оны 1 дүгээр сард боловсруулж гаргасан Эхлэлийн тайланд тусгагдсан зарим хэсгийг дахин боловсруулж оруулав. Түүнчлэн 2019 оны 11 дүгээр сард боловсруулсан төслийн эхний үе шатны ажлын явц, одоогийн нөхцөл байдлын дүн шинжилгээ, Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө (ҮХЦТ)-ний эхний төсөл, 2020 оны 6 дугаар сард боловсруулсан Эцсийн тайлангийн төсөл 1, 2021 оны 2 дугаар сард боловсруулсан Эцсийн тайлангийн төсөл 2-т тусгасан туршилтын төслүүдийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, сурталчлан таниулах чиглэлээр хийж буй үйл ажиллагааны явц болон түүнээс хойш хийгдсэн ажлуудыг хураангуйлж танилцуулав.

Холбогдох яамд, байгууллагууд, зөвлөх, мэргэжилтнүүдээс “Эцсийн тайлангийн төсөл 2”-т олон санал ирүүлсэн. Саналуудыг тусгаж, ҮХЦТ-г шинэчлэн боловсруулж, ҮХЦТ бүхий “Эцсийн тайлангийн төсөл 3”-ыг 2021 оны 6-р сарын 29-нд холбогдох талуудад хүргүүлсэн. БХБЯ, ҮХГ болон ЖАЙКА Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл (ХАНСХЕТ) болон Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг (БХБ) боловсруулахад ҮХЦТ-г тусгах байдлаар дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор ҮХЦТ боловсруулах төслийн хугацааг сунгахаар хэлэлцэж, тохиролцсон.

Тус бүлгийн төгсгөлд Эцсийн тайлангийн бүтэц, агуулгыг тайлбарлав. Семинар, ажлын хэсгийн хурлууд болон Япон улсад зохион байгуулсан чадавхыг бэхжүүлэх сургалтыг тус бүлгийн хавсралт хэсэгт нэгтгэн орууллаа.

1.1 Үндэслэл

1.1.1 Төслийн үндэслэл

Монгол Улсын эдийн засаг 2006-2013 онд уул уурхайн салбарын түлхүү хөгжлийн улмаас хурдацтай өссөн. Энэ хугацаанд нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ 4 дахин өссөн. Нийслэл Улаанбаатар хот болон түүний орчимд хүн ам төвлөрч, аж ахуйн нэгж байгууллагуудын ихэнх нь байршиж байна. 2017 оны байдлаар Монгол Улсын нийт 3.18 сая хүн амын 1.46 сая буюу 46% нь нийслэл хотод амьдарч байна. Мөн идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгж байгууллагуудын 62 хувь буюу 37,000 орчим нь нийслэл хотод байршдаг. Улаанбаатар хотын эдийн засаг болон хүн амын хэт төвлөрөл нь агаар, усны бохирдол, замын түгжрэл, инженерийн дэд бүтцийн хомсдол зэрэг тулгамдсан асуудлуудыг үүсгэж байна.

Улаанбаатар хотын эдийн засаг, хүн амын хэт төвлөрөл нь хот болон хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдалд хүргэсэн. 2017 онд хот, суурин газарт ажил эрхлэхэд сарын дундаж орлого 1,12 сая төгрөг байсан бол тухайн жилд хөдөө орон нутагт 230 мянган төгрөгөөр бага буюу дунджаар 890 мянган төгрөг байсан байна. Мөн 2014 оны байдлаар ядуурлын түвшин хотод 18.8 хувь, хөдөө орон нутагт 26.4 хувь байсан бөгөөд 2016 онд хот, суурин газарт 27,1 хувь болж харин хөдөө, орон

нутагт 34,9 хувь болж өссөн байна.

1990 оноос хойш ардчилал, зах зээлийн эдийн засгийн тогтолцоонд шилжсэний дараа бүс нутгийн хэмжээнд нийгмийн дэд бүтцийг стандартын шаардлагад нийцүүлэн сайжруулах ажлууд хийгдсэн ч чанар, хүртээмж нь орон нутгийн санхүүгийн хязгаарлагдмал байдал мөн ашиглалтын өндөр зардал зэргээс үүдэн улам шаардлага хангахгүй болсон байна. Сүүлийн жилүүдэд дээрх шалтгаан болон уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэн ажил эрхлэх боломж хайх, илүү сайн үйлчилгээ авахын тулд нийслэлийг зорих хүмүүс шилжилт хөдөлгөөнд тодорхой хувь нэмэр оруулсан.

Хүн ам, эдийн засгийн үйл ажиллагааны тэнцвэргүй хуваарилалтаас үүдсэн эдгээр болон бусад асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд Монгол Улсын хэмжээнд хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах шаардлага тулгарсан. Тиймээс Монгол Улсын Засгийн газраас Япон улсын Засгийн газарт хандан Япон улсын туршлагыг ашиглан хот, хөдөөгийн илүү тэнцвэртэй, хүртээмжтэй хөгжлийг дэмжих Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулахад туслалцаа үзүүлэх хүсэлт тавьсан.

Энэхүү хүсэлтийн дагуу 2015 оны 3 дугаар сараас 2016 оны 10 дугаар сар хүртэлх хугацаанд холбогдох мэдээллийг цуглуулах, хэрэгцээ шаардлагыг судлах зорилгоор ЖАЙКА-гийн "Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн нэгдсэн судалгаа" төсөл хэрэгжсэн. Тус судалгаагаар Монгол Улсын одоогийн нөхцөл байдал, тулгарч буй асуудал, хэрэгцээ шаардлагыг тодруулж, хөгжлийн боломжуудад дүн шинжилгээ хийн, хамтын ажиллагааны хамрах хүрээг тодорхойлсон. Дараа нь ЖАЙКА 2018 оны 5 дугаар сард "Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн нарийвчилсан судалгаа"-г хийж, 2018 оны 8 дугаар сарын 22-нд Монгол Улсын Засгийн газар болон ЖАЙКА-гийн төлөөлөл Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах, төлөвлөгөө боловсруулах, өөрчлөн сайжруулах чиглэлээр Монголын талын чадавхыг бэхжүүлэх техникийн хамтын ажиллагааны Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд гарын үсэг зурсан.

1.1.2 Төслийн зорилго ба хамрах хүрээ

(1) Төслийн нэр, зорилго, зорилт

Төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тусгаснаар төслийн нэр нь "Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл" бөгөөд тус төлөвлөгөөг хэрэгжүүлснээр дор дурдсан үр дүнд хүрнэ. Үүнд:

Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл (ХАНСХЕТ) болон Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого (БХБ)-ыг багтаасан Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө (ҮХЦТ)-г боловсруулан, хэрэгжүүлснээр хот, хөдөөгийн ялгаатай байдлыг бууруулан, тэнцвэртэй, хүртээмжтэй хөгжлийг дэмжих замаар хот, тосгон, бусад сууринд тулгарч буй асуудлыг шийдвэрлэж, Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030-ын (ТХҮБ 2030) зорилтыг хангана.

ТХҮБ 2030 баримт бичгийн зорилтуудын хэрэгжилтийг хангахын тулд Монгол Улсын Засгийн газар "Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль" (2020) болон "Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага, зохицуулалтын тухай хууль" (2003)-д үндэслэн БХБ-ыг, "Хот байгуулалтын тухай хууль" (2008)-д үндэслэн ХАНСХЕТ-ийг тус тус боловсруулахаар шийдвэрлэсэн. Төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тохиролцсоны дагуу энэхүү төслийн зорилго нь Үндэсний хөгжлийн газарт (ҮХГ) БХБ-ыг боловсруулахад, Барилга, хот байгуулалтын яаманд (БХБЯ) ХАНСХЕТ-ийг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлнэ.

Зорилгод нийцүүлэн дараах үр дүнд хүрнэ. Үүнд:

- (a) ҮХЦТ-г боловсруулна.
- (b) ҮХЦТ-г боловсруулах, өөрчлөн сайжруулах чиглэлээр Монголын талын чадавхыг бэхжүүлнэ.

Төслийг хэрэгжүүлж эхэлсний дараа Монгол Улсын Засгийн газар урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулахаар шийдэж, 2019 оны 4 дүгээр сарын 30-ны өдөр Монгол Улсын Ерөнхий сайд захирамж гаргаж, 2050 он хүртэлх урт болон дунд хугацааны хөгжлийн бодлогыг боловсруулах ажлын хэсгийг ҮХГ-г оролцуулан байгуулсан. ҮХГ болон холбогдох байгууллагууд энэхүү урт хугацааны хөгжлийн баримт бичгийн төслийг боловсруулж УИХ-д өргөн барьснаар “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого” батлагдсан.

ЖАЙКА болон Монголын талын тохиролцсоны дагуу ҮХЦТ-ний төлөвлөлтийн хугацааг ТХҮБ 2030, ХАНСХЕТ, БХБ-ын баримт бичигтэй нийцүүлэн 2030 он байхаар тогтсон байсан боловч Монголын талын хүсэлтээр төлөвлөлтийн хугацааг 2040 он болгож өөрчилсөн. ҮХЦТ нь “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх баримт бичиг болно.

(2) Төслийн хамрах хүрээ

Төслийн хүрээнд боловсруулах ҮХЦТ нь “Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл” (ХАНСХЕТ) болон “Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого”-ыг (БХБ) агуулна. ҮХЦТ-нд үндэслэн ХАНСХЕТ-ийг БХБЯ, БХБ-ыг ҮХГ тус тус боловсруулна. ХАНСХЕТ болон БХБ боловсруулах аргачлал, хамрах хүрээ, үйл ажиллагааг Зураг 1.1.1-д үзүүлэв. ҮХЦТ-ний төслийг боловсруулахдаа БХБЯ болон ҮХГ-тай хэлэлцэж, Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тусгагдсан шаардлагууд болон Монгол Улсын холбогдох хуулиудыг дагаж мөрдөнө.

1.1.3 Төслийн хэрэгжилт ба удирдлагын бүтэц

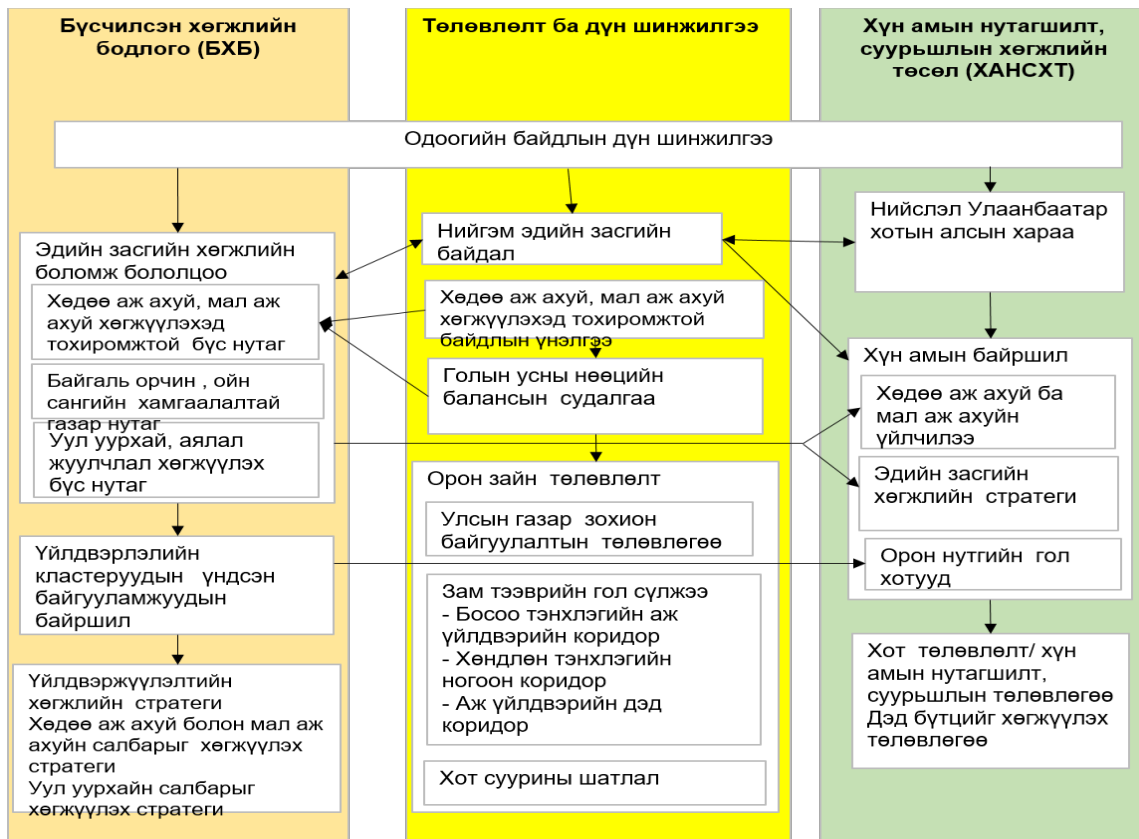
Төслийг ЖАЙКА-гийн Төслийн баг болон Монгол Улсын хамтран ажиллагч байгууллагууд хамтран хэрэгжүүлнэ. Монгол Улсын хамтран ажиллагч гол байгууллагууд нь БХБЯ болон ҮХГ байна. Төслийн Хамтарсан зохицуулах хороо нь төслийн хэрэгжилтийг удирдан чиглүүлэх бөгөөд ТХЗХ-ны даргаар Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга, дэд даргаар БХБЯ-ны Төрийн нарийн бичгийн дарга, ҮХГ-ын дарга, ЖАЙКА-гийн Монгол дахь Төлөөлөгчийн Газрын дарга нар тус тус ажиллана. ТХЗХ-ны гишүүдийг төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тусган оруулсан.

ЖАЙКА-гийн Төслийн багтай өдөр тутамд хамтран ажиллах Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагуудын төлөөллөөс бүрдсэн Төслийн Ажлын хэсэг (ТАХ) байгуулагдана. ТАХ-ийн бүрэлдэхүүнд БХБЯ, ҮХГ болон Газар зохион байгуулалт, геодези, зураг зүйн газар (ГЗБГЗЗГ), Барилгын хөгжлийн төв (БХТ), Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам (БОАЖЯ), Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам (ХХААХҮЯ) болон Нийслэлийн Засаг даргын Тамгын газар (НЗДТГ) болон бусад холбогдох яам, агентлагуудын төлөөлөл багтана. Өдөр тутам нягт хамтран ажиллахын тулд ТАХ нь дэд ажлын хэсгүүдэд хуваагдаж үйл ажиллагаагаа явуулна. Үүнд: 1) хөдөө аж ахуй ба мал аж ахуй, 2) аж үйлдвэр, 3) байгаль орчин, аялал жуулчлал, 4) нийгмийн салбар ба 5) хотын дэд бүтэц ба зам

тээврийн дэд бүтэц зэрэг болно. Эдгээр дэд ажлын хэсгүүд нь хуралд оролцогчдод чөлөөтэй, нээлттэй хэлэлцүүлэг өрнүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлнэ.

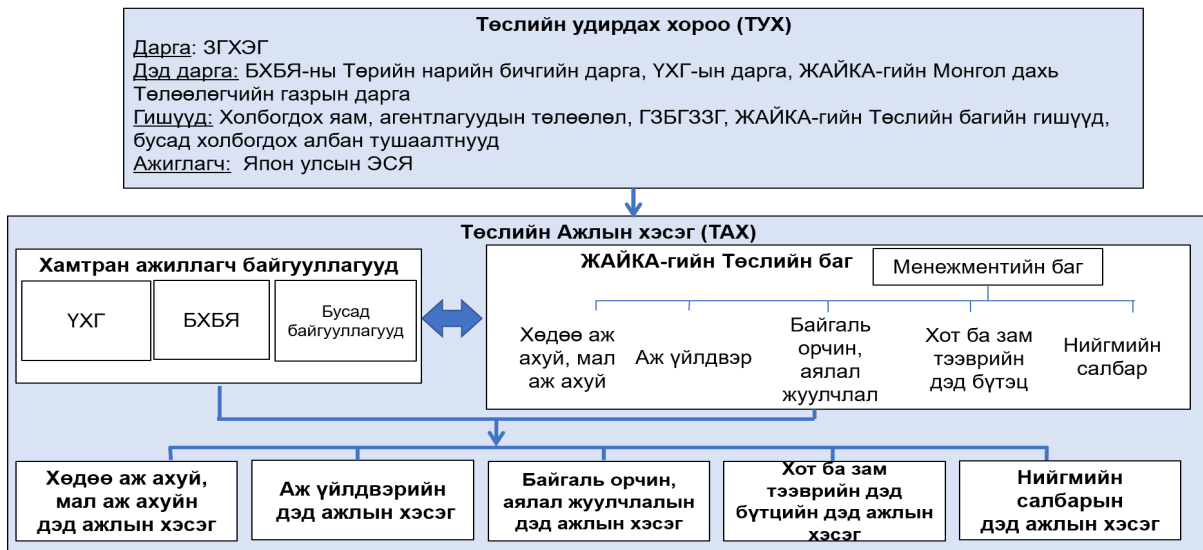
ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь төслийн удирдлага, хэрэгжилтийн доорх бүтцийг хэрэгжүүлэхээр санал болгосон. Төслийн удирдлага, хэрэгжилтийн ерөнхий бүтцийг Зураг 1.1.2-т харуулав.

Зураг 1.1.1 ХАНСХЕТ болон БХБ боловсруулах үйл явц ба үр дүн

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 1.1.2 Дэд ажлын хэсэг бүхий төслийн хэрэгжилт ба удирдлагын бүтэц

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Тайлбар: Хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн Дэд ажлын хэсэг: БХБЯ, ҮХГ, БХТ, ГЗБГЗЗГ, ХХААХҮЯ;

Аж үйлдвэрийн Дэд ажлын хэсэг: БХБЯ, ҮХГ, БХТ, ГЗБГЗЗГ, УУХҮЯ, ХХААХҮЯ;

Байгаль орчин, аялал жуулчлалын Дэд ажлын хэсэг: БХБЯ, ҮХГ, БХТ, ГЗБГЗЗГ, БОАЖЯ;

Хотын дэд бүтэц ба зам тээврийн дэд бүтцийн Дэд ажлын хэсэг: БХБЯ, ҮХГ, БХТ, ГЗБГЗЗГ, ЗТХЯ

Нийгмийн салбарын Дэд ажлын хэсэг: БХБЯ, ҮХГ, БХТ, ГЗБГЗЗГ, БСШУСЯ, ХНХЯ, ЭМЯ-ны төлөөллүүд.

1.2 Төслийн үйл ажиллагааны явц

1.2.1 Төслийн үйл ажиллагааны эхний шатны ажлууд

ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагатай төсөл хэрэгжүүлэх гэрээ байгуулсны дараа 2018 оны 12 дугаар сараас Япон Улсад төслийн үйл ажиллагааг эхлүүлсэн. Түүний өмнө 11 дүгээр сарын 14-нд Төслийн багийн анхны хурлаар төслийн хамрах хүрээ, хэрэгжилтийн явц, аргачлал болон ажлын төлөвлөгөөг хэлэлцэн, баталгаажуулсан бөгөөд Төслийн баг нь статистик тоо баримт, мэдээлэл, судалгааны тайланг нарийвчлан судалж эхэлсэн. Судалгаа, дүн шинжилгээнд үндэслэн хөгжлийн асуудлуудыг салбаруудаар урьдчилсан байдлаар тодорхойлж, цуглуулах шаардлагатай нэмэлт мэдээллийн жагсаалтыг гаргасан.

Төслийн багийн гишүүд 2019 оны 1 дүгээр сарын 9-ний өдрөөс Монгол Улсад томилогдон ажилласан. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь Японд боловсруулсан Эхлэлийн тайлангийн төслийг танилцуулж, Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагуудтай хэд хэдэн уулзалтуудыг зохион байгуулсан. Төслийн хамтарсан зохицуулах хорооны (ТХЗХ) хурлыг 1 дүгээр сарын 18-нд зохион байгуулж, Эхлэлийн тайлангийн төслийг танилцуулсан. Эхлэлийн тайланд ТХЗХ-ны гишүүдийн санал, зөвлөмжийг тусган, эцэслэн боловсруулсан бөгөөд хурлын дараа ирүүлсэн саналуудыг Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тусган оруулсан болно. ТХЗХ-ны хурлын Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд БХБЯ, ҮХГ, ЖАЙКА болон ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн төлөөлөл гарын үсэг зурсан. Хурлын Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлийг тус бүлэгт хавсаргав.

Төслийн үйл ажиллагааны эхний шатанд Төслийн баг нь “Төлөвлөлтийн

хувилбарууд, ТХЗ болон хөгжлийн чиг хандлага” сэдэвт семинарыг зохион байгуулж, төслийн Ажлын хэсгийн гишүүдийг урьж оролцуулсан.

1.2.2 Одоогийн байдлын дүн шинжилгээ

ТХЗХ-ны хурлын дараа хот байгуулалт, зам тээвэр, нийгэм-эдийн засгийн салбарын одоогийн байдлын судалгааны ажлыг үргэлжлүүлэн хийсэн. 2019 оны 2 дугаар сарын сүүлээр Төслийн багийн гишүүд Монгол Улсад томилогдон ажилласан. ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн зөвлөхүүд урьдчилсан байдлаар тодорхойлсон хөгжлийн асуудлуудыг өөрсдийн хариуцсан салбар тус бүрээр Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагуудын мэргэжилтнүүд, бусад холбогдох яам, агентлагуудын мэргэжилтнүүдтэй хэлэлцсэн. Уулзалтын хүрээнд ҮХЦТ боловсруулахад шаардлагатай нэмэлт мэдээллийг авсан бөгөөд хэлэлцүүлгийг үр дүнтэй зохион байгуулах үүднээс төслийн дэд Ажлын хэсгийн хурлуудыг зохион байгуулсан.

Мөн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг Япон улсын Газар, дэд бүтэц, зам тээвэр, аялал жуулчлалын яамны мэргэжилтнүүдтэй хамтарч нэмэлт семинарыг зохион байгуулсан. Тус бүлэгт ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн зохион байгуулсан семинар, дэд Ажлын хэсгийн хурлуудтай холбоотой мэдээллийг нэгтгэн, оруулсан болно.

Одоогийн байдлын дүн шинжилгээний хүрээнд БХБЯ болон ҮХГ-тай хамтран аймгуудын хөгжлийн асуудлуудын талаарх хэлэлцүүлгийг зохион байгуулсан. 2019 оны 5 дугаар сарын эхэн үеийн байдлаар нийт 11 аймагт томилолтоор ажилласан байв. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг аймаг, орон нутгийн төрийн албан хаагчид болон бусад төлөөллүүдэд ҮХЦТ боловсруулах төсөл болон тухайн аймгийн хөгжлийн асуудлуудыг урьдчилсан байдлаар тодорхойлсноо танилцуулж, аймгийн хөгжлийн тулгамдаж буй асуудал, хөгжлийн хэтийн төлвийн талаар хэлэлцүүлэг зохион байгуулсан.

Салбар тус бүрийн одоогийн байдлын дүн шинжилгээ, хөгжлийн асуудлуудад үндэслэн Монгол Улсын урт хугацаанд баримтлах хөгжлийн чиг хандлагыг нарийвчлан судалж, макро эдийн засгийн хөгжлийн хувилбаруудыг боловсруулан, урьдчилсан байдлаар үнэлгээ хийсэн. ҮХЦТ-г боловсруулах ажлын хүрээнд нийгэм-эдийн засгийн болон нутаг дэвсгэр, орон зайн хөгжлийн нөөц боломжийн талаарх урьдчилсан дүн шинжилгээг хийж гүйцэтгэсэн.

1.2.3 Төслийн явцын тайлан

Төслийн хүрээнд 5 дугаар сарын эхэн үе хүртэл хийж гүйцэтгэсэн ажлын үр дүнг нэгтгэн, Явцын тайланг боловсруулж 2019 оны 5 дугаар сарын 10-нд ЖАЙКА-д хүргүүлсэн. 5 дугаар сарын 23-нд ЖАЙКА-гийн Төв байгууллагад ЖАЙКА-гийн Зөвлөлдөх хорооны эхний хурлыг зохион байгуулж, Явцын тайлангийн төслийг таницуулсан. Зөвлөлдөх хорооны хурлын санал, зөвлөмжийг Явцын тайланд тусган, Монголын талд хүргүүлсэн болно. 2019 оны 6 дугаар сарын 7-нд төслийн явцын тайланг Төслийн Хамтарсан зохицуулах хорооны хоёрдугаар хурлаар хэлэлцүүлсэн. Төслийн Хамтарсан зохицуулах хорооны хоёрдугаар хурлын үеэр хэлэлцсэн асуудал, санал, зөвлөмжийг хурлын тэмдэглэлд эмхэтгэн тусгаж Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга, БХБЯ, ҮХГ, ЖАЙКА болон ЖАЙКА-гийн төслийн багийн төлөөлөгчид гарын үсэг зурж баталсан (Хавсралт 2). Нэмэлт санал хүсэлтийг 2019 оны 6 дугаар сарын 24-ний дотор хүлээн авсан.

1.2.4 ҮХЦТ-ний эхний төслийг боловсруулах үйл ажиллагаа

Шаардлагатай нэмэлт мэдээллийг салбаруудаар цуглуулах зорилгоор төслийн багийн газар дээр нь очиж танилцах ажлууд, Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагууд болон холбогдох байгууллагуудын мэргэжилтнүүд, хувийн хэвшлийн төлөөлөлтэй хийх уулзалтууд үргэлжилсэн. Төслийн дэд Ажлын хэсгүүдийн хурлууд, хэлэлцүүлгүүдийг ойр ойрхон зохион байгуулсан. Түүнчлэн ЖАЙКА-гийн Төслийн багаас нэмэлт семинаруудыг зохион байгуулсан. Төслийн өмнөх үе шатанд эхлүүлсэн аймгийн хэлэлцүүлгийг үргэлжлүүлэн зохион байгуулсан ба 8 дугаар сарын дунд үе хүртэл бүх аймагт хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж дууссан.

Төслийн үйл ажиллагааны эхний шатны үр дүнг танилцуулж, түгээхийн тулд улс төрчид, эрдэмтэн судлаачид, манлайлагчид болон хувийн хэвшлийн төлөөлөгчдийг хамруулж хэд хэдэн хурал, уулзалтыг зохион байгуулсан. Эдгээр хурал, уулзалтуудыг нэгтгэж "Оролцогч талуудын нэгдсэн хурал"-ыг хуралдуулахаар төлөвлөж байсан ч салбар тус бүрээр нь зохион байгуулсан. Тухайлбал хөнгөн үйлдвэрийн салбарын оролцогч талуудыг оролцуулсан хурлыг зохион байгуулсан ба тус хурлын үеэр төслийн явцын тайланг танилцуулж, тэдний санал, хүсэлтийг хүлээн авсан.

Хөгжилд тулгарч буй асуудлуудыг судалсны дүнд хөгжлийн зорилт, стратегийг салбар тус бүрээр тодорхойлж, хөгжлийн төсөл, хөтөлбөрүүдийг боловсруулсан болно. Салбарын эдгээр зорилт, стратегийг макро түвшний хөгжлийн зорилтууд, үндсэн стратеги, нутаг дэвсгэрийн орон зайн бүтэц болон нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлтийн хүрээнд боловсруулав. Хөгжлийн хувилбаруудыг олон талаас нь судалж, хамгийн оновчтой хувилбарыг сонгон нарийвчлан судалж, боловсруулсан. Ийнхүү хөгжлийн хамгийн оновчтой хувилбарт үндэслэн ҮХЦТ-ний эхний төслийг боловсруулсан болно.

1.2.5 Төслийн дунд хугацааны тайлан 1

2019 оны 10 дугаар сар хүртэлх хугацаанд хийж гүйцэтгэсэн ажлуудын үр дүнг нэгтгэн, Дунд хугацааны тайлан 1-ийн төслийг боловсруулж, 2019 оны 10 дугаар сарын 31-нд ЖАЙКА-д хүргүүлсэн. ЖАЙКА-гийн Зөвлөлдөх хорооны хоёрдугаар хурал 11 дүгээр сарын 15-нд ЖАЙКА-гийн Токио дахь Төв оффист хуралдаж, төслийн Дунд хугацааны тайлан 1-ийн агуулгын талаар хэлэлцэв. Зөвлөлдөх хорооны хурлаас гарсан зөвлөмжийг тайланд тусган, эцэслэн боловсруулж Монголын талд хүргүүлсэн.

1.2.6 ҮХЦТ-ийг шинэчлэн боловсруулах үйл ажиллагаа

2019 оны 11 дүгээр сарын 25-д зохион байгуулсан төслийн ХЗХ-ны 3 дугаар хуралд төслийн Дунд хугацааны тайлан 1-ийг танилцуулсан (Хавсралт 3). Хуралдааны үеэр ХЗХ-ны гишүүд асуулт асууж, санал бодлоо илэрхийлсэн. Холбогдох байгууллагууд саналаа бичгээр төслийн багт 2019 оны 12-р сард багтаан ирүүлсэн. ХЗХ-ны 3 дугаар хурал, төслийн Дунд хугацааны тайлан 1-ийг холбогдох байгууллагуудад хүргүүлсний дараа төслийн үйл ажиллагаа ажлын төлөвлөгөөний дагуу үргэлжилж байна.

2020 оны 1 дүгээр сараас төслийн зөвлөхүүд Улаанбаатар хотод томилолтоор ажилласан. ҮХЦТ-ий төслийг өргөн хүрээнд сурталчлан танилцуулах зорилгоор 2020 оны 1 дүгээр сарын 22-нд оролцогч талуудын нэгдсэн хурлыг зохион

байгуулсан. Хуралд эрдэмтэн судлаачид, хэвлэл мэдээллийн байгууллага, хувийн хэвшлийн төлөөлөл, 21 аймгийн Засаг дарга, ИТХ-ын дарга нар, төслийн Ажлын хэсгийн гишүүд зэрэг нийт 162 оролцогч оролцлоо. Төслийн багаас ҮХЦТ-ний төслийг танилцуулж, илтгэл тавьсаны дараа хуралд оролцогчид 1) хөгжлийн загвар, алсын хараа, зорилт, стратеги 2) нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт, газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөө сэдвээр хэлэлцүүлэг хийсэн.

ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь Хөгжлийн хөтөлбөрийн нам, Дэлхийн Монголчууд нам, Монголын Ардчилсан хөдөлгөөний нам зэрэг улс төрийн намуудын төлөөлөлтэй уулзаж, ҮХЦТ боловсруулах төслийн талаар танилцуулж, тэдний саналыг хүлээн авсан. Төслийн зүгээс хамтран ажиллагч байгууллага, төслийн Ажлын хэсгийн гишүүдтэй нягт хамтран ажиллаж байгаа ба тухайлбал төслийн Дунд хугацааны тайлан 1-д тусгасан нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт, газар ашиглалтын төлөвлөгөөний талаар нарийвчлан хэлэлцэж, шинэчлэн өөрчилсөн болно. Мөн эдийн засгийн шинэ бүсчлэл, бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа, стратегийг боловсруулж хамтран ажиллагч байгууллагуудад хүргүүлсэн. 1 дүгээр сарын 20-24-ний өдрүүдэд БХТ-ийн мэргэжилтнүүдэд зориулан ГМС-ийн талаарх анхны сургалтыг зохион байгуулсан. Энэ оны 3 дугаар сарын эхээр аж үйлдвэр, аялал жуулчлал, усны салбарын асуудлыг хариуцсан зөвлөхүүд Улаанбаатар хотод томилогдон ажиллаж, ажил үүргээ хийж гүйцэтгэсэн. Дэлхий даяар дэгдсэн COVID-19 цар тахлын улмаас Монгол Улсад ажиллах томилолт цуцлагдсан.

1.2.7 Эцсийн тайлангийн төсөл 1

1 дүгээр сард Улаанбаатар хотод ажиллаж байх үед хамтран ажиллагч байгууллагаас төслийн ажлын төлөвлөгөөнд тусгасан үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж, Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулиас өмнө 2020 оны 6 дугаар сард төслийн Дунд хугацааны тайлан 2-ын оронд Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг боловсруулан ирүүлэх хүсэлт гаргасан. ЖАЙКА-гийн зүгээс тус саналыг хүлээн авсан. Энэхүү шийдвэр гарсны дараа Монгол Улсад ажиллах томилолт цуцлагдсан тул ЖАЙКА-гийн төслийн зөвлөхүүд нь Монгол Улсын холбогдох байгууллага, мэргэжилтнүүдтэй шууд болон төслийн багийн Монгол гишүүдээр дамжуулан харилцаж, Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг Японд боловсруулахаар шийдсэн.

Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийн хүрээнд ЖАЙКА-гийн төслийн зөвлөхүүд Дунд хугацааны тайлан 1-д тусгасан төсөл, хөтөлбөрийг нэмэлт тоо баримт мэдээлэлд үндэслэн дүн шинжилгээ хийж шинэчилсэн ба ҮХЦТ-ий бүрэлдэхүүн хэсэг болох салбарын тайланг боловсруулсан. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа, стратегитай холбоотой нэмэлт судалгаа хийж, шинээр тодорхойлсон 6 бүсийг хөгжүүлэх хөтөлбөрийг боловсруулсан. Төслийн баг хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийг санал болгосон. Дээр дурдсан бүхий л ажлыг нэгтгэн Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг боловсруулж, 2020 оны 5 дугаар сарын 15-нд ЖАЙКА-д хүргүүлсэн. ЖАЙКА-гийн Зөвлөлдөх хорооны 4-р хурал 2020 оны 5 дугаар сарын 28-нд цахимаар хуралдсан.

6 дугаар сарын 11-д төслийн Хамтарсан зохицуулах хорооны 4-р хурлыг Zoom видео хурлын програм ашиглан зохион байгуулж, төслийн Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг танилцуулсан (Хавсралт 4). Монголын тал УИХ-ын ээлжит сонгууль болохтой холбогдуулан зав чөлөөгүй байсан хэдий ч хуралд идэвхтэй оролцож, хэлэлцүүлэг өрнүүлсэн. ЖАЙКА болон Монголын талаас ирүүлсэн саналыг тусган, Эцсийг тайлангийн төсөл 1-ийг 6 дугаар сард эцэслэн боловсруулав.

Улсын Их Хурлын 2020 оны 5 дугаар сарын 13-ний өдрийн 52 дугаар тогтоолоор “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ыг батласан. Уг тогтоолоор “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа” болон “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хяналт шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшин”-г баталсан. Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлт нь 2020 оны 5 дугаар сард хүчин төгөлдөр болсноор төрийн захиргааны төв байгууллагаар дамжуулан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн залгамж чанарыг хадгалахыг баталгаажуулсан. Мөн Монгол Улсын Их хурлын 2020 оны 8 дугаар сарын 28-ны өдрийн 23-р тогтоолоор “Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”, “Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийг тус тус баталсан. Эдгээр бодлогын баримт бичгүүдийг ҮХЦТ боловсруулах ажлын хүрээнд нягталж үзсэн.

1.2.8 ҮХЦТ-г сайжруулан боловсруулах, туршилтын төслүүдийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, сурталчлан таниулах үйл ажиллагааны явц

Монгол талаас буюу ЗГХЭГ, БОАЖЯ, ХХААХҮЯ, ХНХЯ, УУХҮЯ, ЭХЯ, ЗТХЯ, БХБЯ, ҮХГ-аас ирүүлсэн саналууд, ТХЗХ-ны 4 дүгээр хурлын үеэр өгсөн саналуудыг тусгаж ҮХЦТ-ний Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг сайжруулан боловсруулсан. 2020 оны 8-р сарын 17-ны өдөр залуучуудын төлөөллийг оролцуулсан Оролцогч талуудын нэгдсэн хурлыг онлайн аар зохион байгуулж, ҮХЦТ-г танилцуулав. 100 гаруй монгол залуус Улаанбаатар хотоос, орон нутгаас, мөн гадаадын 12 улсаас холбогдож, оролцсон. Тус хурлын дараа 100 гаруй санал, сэтгэгдэл хүлээж авсан бөгөөд Төслийн баг (ЖТБ) тэдгээрт хариу өгч, үүнийгээ онлайн аар нээлттэй байршуулсан. Дараагийн хурлыг 9 дүгээр сарын 7-ны өдөр зохион байгуулж, тус хуралд өмнөх хурлын оролцогчид оролцож, онлайн аар багийн хэлэлцүүлэг хийсэн.

ЖАЙКА нь ҮХЦТ-д тусгасан төсөл, хөтөлбөрүүдийн эрт хэрэгжилтийг хангах, гол төсөл, хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтэд оролцох өргөн хүрээний оролцогч талуудад ҮХЦТ-г таниулах, түүнчлэн ҮХЦТ-ний ерөнхий хэрэгжилтийг хангах зорилгоор хэд хэдэн туршилтын төслүүдийг хэрэгжүүлэх шийдвэр гаргасан. ЖТБ нь 2019 оны 12-р сараас хойш ҮХЦТ боловсруулах төслийн хүрээнд хэрэгжүүлж болох туршилтын төслүүдийг ЖАЙКА-тай хамтарч судалсан. ЖТБ-ийн мэргэжилтнүүдийн саналд үндэслэн 17 туршилтын төслийн танилцуулгыг боловсруулсан ба эдгээр төслүүдийг ЖАЙКА болон Монголын талтай хэлэлцсэн. ЖАЙКА 2020 оны 4 дүгээр сард эдгээр 17 туршилтын төслөөс 4 төслийг, 2020 оны 10 дугаар сард 1 төслийг нэмж батлав. Мөн туршилтын төслийн хэмжээнд биш ч судалгааны түвшинд хийх төслүүдийг нэмэлтээр баталсан.

ҮХЦТ-нд тусгасан Монгол Улсын хөгжлийн алсын хараа, стратеги, төсөл, хөтөлбөрүүдийн саналууд, төлөвлөгөөг боловсруулах оролцогч талуудын оролцоонд суурилсан арга зүйг сурталчлан таниулах зорилгоор видео танилцуулгыг бэлтгэсэн. Түүнчлэн ҮХЦТ-тэй холбоотой нийтлэлүүдийг медиа компанийн цахим хуудас дээр нийтлүүлсэн.

1.2.9 Эцсийн тайлангийн төсөл 2

ҮХЦТ-ний Эцсийн тайлангийн төсөл 2-ыг боловсруулахын тулд ЖТБ-ийн салбарын мэргэжилтнүүд 2020 онд нийтлэгдсэн Статистикийн эмхэтгэл 2019-ийн

мэдээллээр салбарын тайлангуудаа шинэчлэн боловсруулсан. Төслийн баг нь ТХЗХ-ны гишүүд, холбогдох байгууллагууд болон ЖАЙКА-гийн саналыг тусгахын тулд байгууллагуудтай онлайнаар холбогдож, ЖТБ-ийн монгол ажилтнуудаар дамжуулж ажиллалаа. ЖТБ нь усны балансын шинжилгээ, уур амьсгалын өөрчлөлтийн дүн шинжилгээг хийж дууссан ба үр дүнг Эцсийн тайлангийн төсөл 2-т тусгав. Олон улсын байгууллагуудын мэдээ, тайланд үндэслэн COVID-19-ийн болзошгүй нөлөөллийг тодорхойлж, тайлангийн хэсгүүдэд нэгтгэв.

2020 оны 12 дугаар сарын 15-ны өдөр ҮХЦТ-ний Эцсийн тайлангийн төсөл 2-ыг эхний байдлаар ЖАЙКА-д хүргүүлж, 2020 оны 12-р сарын 25-ны өдөр ЖАЙКА-гийн Зөвлөлдөх хорооны дөрөвдүгээр хурлыг онлайнаар хуралдуулав. Эцсийн тайлангийн төсөл 2-ыг танилцуулах ТХЗХ-ны хурлыг зохион байгуулаагүй боловч Эцсийн тайлангийн төсөл 2-т ЖАЙКА-гийн салбар хэлтэсүүд болон Монголын талаас 300 гаруй саналуудыг ирснийг 2021 оны 2 дугаар сарын эцэс хүртэл хүлээн авсан.

1.2.10 ҮХЦТ-г ХАНСХЕТ болон БХБ-ын баримт бичигтэй уялдуулах үйл ажиллагаа болон Төслийн хүрээнд хийсэн туршилтын төсөл, судалгааны хэрэгжилт

ҮХЦТ-ний Эцсийн тайлангийн төсөл 2-ыг боловсруулахын сацуу ҮХЦТ-г ХАНСХЕТ болон БХБ-тэй хэрхэн уялдуулах тал дээр анхаарч ажилласан. БХБЯ, БХТ-тэй ХАНСХЕТ-тэй уялдуулах талаар, ҮХГ-тай БХБ-ын баримт бичигтэй уялдуулах талаар хэд хэдэн удаа уулзалт, хэлэлцүүлэг хийсэн. Эхний ээлжинд ЖАЙКА-гийн Монгол дахь төлөөлөгчийн газрын санаачилгаар 2 дугаар сарын 19-ний өдөр ҮХГ-тай, 2 дугаар сарын 23-ны өдөр БХБЯ, БХТ-тэй уулзалт зохион байгуулсан. ҮХГ-тай хийсэн уулзалтын үеэр БХБ-ыг боловсруулах ажлын явц, ҮХЦТ-тэй хэрхэн уялдуулах талаар хэлэлцсэн. БХБЯ, БХТ-тэй хийсэн уулзалтын үеэр ХАНСХЕТ-ийг боловсруулах ажлын явцыг БХТ-өөс танилцуулж, мөн ҮХЦТ-тэй хэрхэн уялдуулах талаар хэлэлцсэн.

Эцсийн тайлангийн төсөл 2-т ЗГХЭГ, ЭМЯ, УУХҮЯ, ЗТХЯ, ХХААХҮЯ, СЯ, ХНХЯ, БШУЯ, БХБЯ, ҮХГ, ГЗБГЗЗГ, БХТ болон эрдэмтэн судлаачид, ХАНСХЕТ-ийг боловсруулах зөвлөх багийн зөвлөхүүдээс саналууд хүлээн авсан. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг ирүүлсэн саналуудыг сайтар нягталж, тэдгээрийг тусгах боломжтой эсэх талаар тодруулж хариу илгээсэн. Тодруулбал Төслийн баг нь бусад баримт бичгүүдтэй уялдуулах, шийдвэрлэх гол асуудлуудтай холбоотой саналыг хүлээн авсан ба төслийн ажлын хамрах хүрээнд багтаагүй цөөн саналыг ҮХЦТ-нд тусгагдах боломжгүй гэсэн тайлбар, тодруулгыг илгээсэн.

Бүх саналыг хүлээн авч, хянасны дараа БХБЯ, БХТ болон ҮХГ-тай хамтарсан уулзалт зохион байгуулж, Эцсийн тайлангийн төсөл 2-т Монголын талаас гаргасан саналуудын гол гол асуудлуудыг хэлэлцсэн. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг 4 дүгээр сарын 15-ны өдөр зохион байгуулсан хурлын үеэр Монголын талаас тавьсан дараах гол асуудлуудад тайлбар хийсэн. Үүнд:

- (a) Хүн амын хэтийн төлөв,
- (b) Эдийн засгийн хэтийн төлөв,
- (c) Хотын зэрэглэл,
- (d) Тойрог коридор,
- (e) Нийслэл хотын чиг үүргийг шилжүүлэх,

- (f) Эдийн засгийн бүсчлэл болон
- (g) Эдийн засгийн кластерийг хөгжүүлэх.

Хуралд оролцогчдод дээрх гол асуудлуудтай холбоотой ҮХЦТ-ний хүрээнд дэвшүүлж буй саналыг тайлбарлаж, оролцогчидтой хэлэлцүүлэг өрнүүлж, цаашид хэлэлцэх асуудлуудыг тодруулсан. Ялангуяа нийслэлийн чиг үүргийг шилжүүлэх, эдийн засгийн бүсчлэлийг шинэчлэн тогтоох талаар хэлэлцүүлэг цаашид ч үргэлжилнэ. Хурлын дараа хэлэлцсэн асуудлуудтай холбоотой саналыг оролцогчдоос бичгээр хүлээн авсан.

4 дүгээр сарын 23-ны өдрийн хурлаар БХТ-өөс ХАНСХЕТ-ийг боловсруулах ажлын явцыг танилцуулж, хэлэлцүүлгийг үргэлжлүүлсэн. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь Алсын хараа 2050 баримт бичиг болон ҮХЦТ-ний зөрүүтэй байдлыг хэрхэн нийцүүлэх талаар хэлэлцэж, оролцогчдоос санал хүлээн авч, хариу тайлбар өгсөн. Төслийн баг хурлын дараа мөн хэлэлцүүлэгтэй холбоотойгоор санал хүлээн авч, бичгээр хариу тайлбар илгээсэн.

Мөн 5 дугаар сарын 14-ний өдрийн хамтарсан хурлаар ЖАЙКА-гийн Төслийн баг “Алсын хараа 2050 баримт бичгийн хэрэгжилтэд дэмжлэг үзүүлэх ҮХЦТ” сэдвээр танилцуулга хийсэн. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг ҮХЦТ болон Алсын Хараа 2050 баримт бичгийн ижил төстэй төлөвлөлтүүдийг онцлон тэмдэглэж, ХАНСХЕТ болон БХБ-ын баримт бичигт тусгагдах шаардлагатай зарим ялгаатай төлөвлөлтүүдийг онцолсон. Талууд ихэнх асуудлууд дээр ижил байр суурьтай байсан ч ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй эдийн засгийн бүсчлэл, Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөр, Бүсийн хөгжлийн зөвлөлийн талаар дахин хэлэлцэх шаардлагатай гэж үзсэн.

Туршилтын төслүүд болон нэмэлт судалгааг хийж дууссан ба төсөл, судалгаа бүр эцсийн тайлангаа гаргасан. Эдгээр тайлангуудыг нэгтгэн Эцсийн тайлангийн төсөл 3-ыг дагалдуулж тусад нь тайлан бэлтгэсэн.

ҮХЦТ-ний Эцсийн тайлангийн төсөл 2-г боловсруулснаас хойш хийсэн ажлуудыг Эцсийн тайлангийн төсөл 3-т тусган боловсруулж 2021 оны 5 дугаар сарын 20-ны өдөр тайланг ЖАЙКА-д хүлээлгэн өгсөн. Эцсийн тайлангийн төсөл 2-той холбоотой саналууд болон саналуудын тайлбаруудыг Эцсийн тайлангийн төсөл 3-т тусгасан болно.

1.2.11 Төслийг сунгасан хугацаанд хийсэн үйл ажиллагаа

ТХЗХ-ны хурлыг хуралдуулж, ҮХЦТ-ний “Эцсийн тайлангийн төсөл 2”-ыг танилцуулж, хэлэлцүүлээгүй ч, тус төсөлд холбогдох яамд, байгууллагууд, зөвлөх, мэргэжилтнүүдээс олон санал хүлээж авсан. Саналуудыг тусгаж, ҮХЦТ-г шинэчлэн боловсруулж, ҮХЦТ бүхий “Эцсийн тайлангийн төсөл 3”-ыг 2021 оны 6-р сарын 29-нд холбогдох талуудад хүргүүлсэн. Энэ хугацаанд ХАНСХЕТ, БХБ-ыг боловсруулахад ҮХЦТ-г хэрхэн тусгах талаар хэлэлцэхээр БХБЯ, БХТ, ҮХГ-тай хэд хэдэн уулзалт, хэлэлцүүлгийг зохион байгуулсан.

ХАНСХЕТ болон БХБ-ыг боловсруулах ажил удаашралтай байсан тул ЖАЙКА нь БХБЯ, ҮХГ-тай хэлэлцэж, “Төслийг сунгасан хугацаанд хийж гүйцэтгэх үйл ажиллагаа”-ны хүрээнд төсөл хэрэгжих хугацааг сунгахаар тохиролцсон. Үүний дагуу 2018 оны 8-р сарын 22-ны өдөр тохиролцож, гарын үсэг зурсан төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд 2021 оны 6-р сарын 30-нд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан.

COVID-19 цар тахлын улмаас ҮХЦТ-г ХАНСХЕТ, БХБ-ын төсөлд хэрхэн тусгах

талаарх БХБЯ, БХТ, ҮХГ-тай хийсэн уулзалт, хэлэлцүүлгүүдийг цахим хэлбэрээр зохион байгуулсан. 2021 оны 8-р сарын 27-ны өдөр Төслийн ХЗХ-ны хурлын өмнөх уулзалтыг зохион байгуулсан. Тус уулзалтын үеэр ҮХГ болон БХТ-өөс БХБ болон ХАНСХЕТ-ийг боловсруулах ажлын явцын талаар танилцуулж, эдгээр баримт бичгүүдийг боловсруулахад тулгамдаж буй асуудлуудын талаар болон нэмэлт мэдээлэл шаардлагатай байгаа талаар дурдсан. Төслийн баг уулзалтын дараа тулгамдаж буй асуудал болон нэмэлт мэдээлэлтэй холбоотойгоор хариу санал, зөвлөмж, мэдээллийг цаг алдалгүй хүргүүлсэн.

ТХЗХ-ны 5 дугаар хурал, төслийн семинарыг зохион байгуулах зорилгоор Төслийн баг БХБЯ, БХТ, ҮХГ-тай хамтран япон мэргэжилтнүүдийг Монгол Улсад ажиллуулах хуваарь, төлөвлөгөөг төлөвлөсөн. Төслийн багийн япон мэргэжилтнүүд 10-р сарын 10-наас 29-ний хооронд Монгол Улсад ажилласан. ТХЗХ-ны 5 дугаар хурлыг 2021 оны 10 дугаар сарын 26-ны өдөр Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга удирдаж, хуралдуулсан. Хурлын үеэр талууд ҮХЦТ-нд тусгасан төлөвлөлт, саналуудыг хэрэгжүүлэх зорилгоор ҮХЦТ-г ХАНСХЕТ, БХБ-ын хамт өргөн хүрээний оролцогч талуудад танилцуулж, хэлэлцүүлэх, ҮХЦТ-нд санал болгож буй хөгжлийн шинэ загварын талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлж, гүнзгийрүүлэх талаар санал нэгдсэн. Нэмэлт тайланд төслийг сунгасан хугацаанд хийж гүйцэтгэсэн ажлуудыг дэлгэрэнгүй тайлагнав.

1.3 ҮХЦТ-ний Эцсийн тайлан

ҮХЦТ-ний Эцсийн тайлангийн агуулга нь Эцсийн тайлангийн төсөл 3-ын агуулгатай ерөнхийдөө ижил ба төслийг сунгасан хугацаанд хийж гүйцэтгэсэн ажлуудыг тайлагнах зорилгоор Нэмэлт тайланг нэмж боловсруулсан. Тус бүлэгт төслийн танилцуулга, Бүлэг 2-11-д ҮХЦТ-ний агуулгыг эцсийн байдлаар оруулсан. Салбарын тайлангууд нь “Газар тариалан, мал аж ахуй, уул уурхай, аж үйлдвэр, аялал жуулчлалын салбар”, “Байгаль орчин, нийгэм, усны салбар” болон “Тээвэр, логистик, дэд бүтэц, дижитал шилжилт ба мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи, хот байгуулалтын салбар” гэсэн багц тайлангаас бүрдэнэ.

Үндсэн тайлангийн агуулгыг дор дурдав. Бүлэг 2-т Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн макро түвшний тойм, Монгол Улсын ТХҮБ 2030-ын биелэлтийн тоймыг тусгасан. Дараах гурван бүлэгт салбаруудын одоогийн нөхцөл байдалд хийсэн дүн шинжилгээ, тулгарч буй асуудлууд, бодлогын чиглэлийг танилцуулав. Бүлэг 3-т хөгжлийн чиг хандлагын хувилбар, ҮХЦТ-ний макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратеги, салбарын хөгжлийн зорилт, стратегийг тусгасан. Бүлэг 4-т хотын зэрэглэл, гол коридор, газар зохион байгуулалтыг хамарсан нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалтын асуудлыг тусгасан.

Бүлэг 4-т ҮХЦТ-ний нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, эдийн засаг, хүн амын хэтийн төлвийн хувилбарын тооцоог тусган оруулсан. Хөгжлийн хувилбаруудыг үнэлж, хамгийн сайн хувилбарыг санал болгож, нарийвчлан боловсруулав. Бүлэг 5-д хотын зэрэглэл, авто замын сүлжээ, газар зохион байгуулалтыг хамруулсан нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалтын төлөвлөлтийг тусгав. Усны балансын шинжилгээ, уур амьсгалын өөрчлөлтийн дүн шинжилгээний үр дүнг тус бүлэгт нэгтгэв. Бүлэг 6-д эдийн засгийн шинэ 6 бүс, бүс тус бүрийн хөгжлийн алсын хараа, стратегийг санал болгосон. Бүлэг 7-д 2019 оны 3 дугаар сараас 8 дугаар сарын хооронд зохион байгуулсан 21 аймгийн хэлэлцүүлгийн үр дүнг танилцууллаа.

Бүлэг 8-д ҮХЦТ-ний үе шаттай хөгжлийн төлөвлөгөөг хөгжлийн хувилбараар танилцуулж, хэрэгжүүлэх арга хэмжээг 4 ангилалд хуваасан гол төсөл,

хөтөлбөрийн хамт санал болгосон ба эдийн засгийн шинэ 6 бүсэд хэрэгжүүлэхээр санал болгож буй бүсчилсэн хөгжлийн цогц төсөл, хөтөлбөрүүдийг тусгасан. Бүлэг 9-д ҮХЦТ-ний төлөвлөлтийн хувилбарууд болон төслийн байгаль орчны стратегийн үнэлгээний талаар нэгтгэн оруулсан. Мөн ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй гол төсөл, хөтөлбөрүүдийн байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын ерөнхий үнэлгээг оруулсан. Бүлэг 10-т ҮХЦТ-г хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийн хамт тусган орууллаа. Эцэст нь Бүлэг 11-д ҮХЦТ-ний хэрэгжилтийн төлөвлөгөө, хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний аргачлалыг танилцуулсан.

1.4 Төслийн ажлын төлөвлөгөө, төлөвлөгдөж буй үйл ажиллагаа

Дээр дурдсанаар Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагын хүсэлтээр төслийн ажлын төлөвлөгөөнд тусгасан үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна. Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулиас өмнө 2020 оны 6 дугаар сард төслийн Дунд хугацааны тайлан 2-ын оронд Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг боловсруулан хүргүүлсэн бөгөөд Эцсийн тайлангийн төсөл 2-ыг 2021 оны 2 дугаар сард хүргүүлсэн.

Туршилтын төслүүдийг 2021 оны 4 дүгээр сард хэрэгжүүлж дуусгасан. Нэмэлт судалгааг мөн 2021 оны 3 дугаар сард багтаан дуусгасан. COVID-19 цар тахлын хөл хорионы улмаас төслийн багийн мэргэжилтнүүд Монголын талын байгууллагуудтай онлайнаар хамтарч ажилласан. ТХЗХ-ны хурлыг 7 дугаар сард онлайнаар зохион байгуулахаар төлөвлөж байна. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг төслийн хугацаа дуусахаас өмнө ҮХЦТ-г таниулах, сайжруулан боловсруулах зорилгоор салбар бүрийн оролцогч талуудыг хамруулсан хэлэлцүүлгийг үргэлжлүүлэн зохион байгуулна.

Бүлэг 1-ийн нэмэлт хэсэг: Чадавхыг бэхжүүлэх үйл ажиллагаа

Төслийн чадавхыг бэхжүүлэх үйл ажиллагаа нь хөгжлийн хувилбарыг төлөвлөх үйл ажиллагаатай нягт уялдаатай. Энэхүү үйл ажиллагаа нь Монгол Улсад зохион байгуулах сургалт, семинарууд, Япон улсад зохион байгуулах сургалт, ажлын байран дээрх дадлага, сургалтаас бүрдэнэ.

S1.1 Семинар

ҮХЦТ-ний төлөвлөлтийн хувилбаруудын хүрээнд Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагууд болон бусад холбогдох мэргэжилтнүүдэд цуврал семинаруудыг зохион байгуулсан. Одоогийн байдлаар семинарт оролцогчид нь зөвхөн төслийн Ажлын хэсгийн гишүүдээр хязгаарлагдаж байна. Төлөвлөлтийн хувилбарыг бодитой, илүү үр дүнтэй боловсруулахын тулд бусад холбогдох мэргэжилтнүүдийг урьж оролцуулах шаардлагатай байна. Семинарын хүрээнд Монголын талын хамтран ажиллагч мэргэжилтнүүдэд асуудлыг өөр өнцгөөс харах, дүн шинжилгээ хийх болон төлөвлөлтийн аргачлалын талаар танилцуулж, тэдний мэдлэг мэргэжлийг дээшлүүлэх зорилготой. Хүснэгт S1.1-т төслийн эхэн үед зохион байгуулсан семинаруудыг нэгтгэж үзүүлэв.

Хүснэгт S1.1 Төслийн хүрээнд зохион байгуулсан семинарууд

Огноо	Семинарын нэр	Илтгэгч	Хариуцан ажилласан	Оролцогч -дын тоо
2019 оны 1 дүгээр сарын 15	Төлөвлөлтийн хувилбарууд, ТХЗ ба хөгжлийн чиг хандлага	Цүёоши Хашимото	ЖАЙКА-гийн Төслийн баг	35
2019 оны 3 дугаар сарын 05	“Монгол үндэстний аз жаргалын тухай” Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах үндэс -иргэдийн аз жаргалтай амьдрал	Харүо Яманэ	ЖАЙКА-гийн Төслийн баг	24
2019 оны 3 дугаар сарын 11	Япон улсын Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулсан туршлага	Тошиясү Нода	Япон улсын Сэйнан Гақун Их сургууль	38
	Улсын газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөө, олон улсын туршлагын харьцуулалт	Саторү Оба	Япон улсын Хот, байгаль орчны хөгжлийн судалгааны хүрээлэн	
	Орон зайн төлөвлөлтийн платформ ба газрын мэдээллийн санг ашиглан улсын газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөг боловсруулах нь	Эико Тояама	Япон улсын Газар, дэд бүтэц, зам тээвэр, аялал жуулчлалын яам	
2019 оны 3 дугаар сарын 18	Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө (ҮХЦТ): Төлөвлөлтийн хувилбарууд; Макро түвшний хөгжлийн хувилбарууд	Цүёоши Хашимото	ЖАЙКА-гийн Төслийн баг	20
2019 оны 6 дугаар сарын 19	Ази-Европын бүс нутгийн логикийн чиг хандлага ба Монгол Улсын тээврийн салбарын үүрэг, оролцоо	Риючи Шибасаки Б. Гэрэлням Б. Гүнболд Ёошия Накагава	Токиогийн Их сургууль ЗТХЯ БХБЯ ЖАЙКА-гийн Төслийн баг	50
2019 оны 8 дугаар сарын 21	Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд, ТХҮБ-2030 ба хөгжлийн шинэ загвар	Ёожи Кавамура	ЖАЙКА-гийн Төслийн баг	33
	Дэлхийн улс орнуудын орон зайн төлөвлөлтийн туршлага	Масарү Токура		
2019 оны 10 дугаар сарын 9	Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд, ТХҮБ-2030 ба хөгжлийн шинэ загвар (хоёр дахь удаагийн семинар)	Ёожи Кавамура	ЖАЙКА-гийн Төслийн баг	19
	Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлт	Харүо Яманэ		

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

S1.2 Дэд Ажлын хэсгийн хурлууд

Тус бүлгийн 1.1.3-т тайлбарласны дагуу ЖАЙКА-гийн Төслийн багтай өдөр тутамд хамтран ажиллах Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагаар ТХЗХ-ны удирдлаган дор төслийн Ажлын хэсэг (ТАХ) байгуулагдсан бөгөөд ТАХ нь таван Дэд ажлын хэсэгт хуваагдсан болно. 2019 оны 10 дугаар сарын эхэн үеийн байдлаар зохион байгуулсан Дэд ажлын хэсгийн хурлыг Хүснэгт S1.2-т үзүүлэв. Түүнчлэн дэд ажлын хэсгийн хурлын сэдвийг дор нэгтгэн үзүүлэв.

Хүснэгт S1.2 Дэд ажлын хэсгүүдийн хурлууд

No.	Салбар	Огноо	Сэдэв	Оролцогч-дын тоо
1	Хотын дэд бүтэц болон зам, тээврийн дэд бүтэц	2019 оны 3 дугаар сарын 12	Дэд бүтцийн салбарын судалгааны ерөнхий аргачлал, хоёрдогч хотуудын судалгаа, хот, тосгон, бусад суурины зэрэглэл, замын хөдөлгөөний эрчмийн судалгаа ба эрчмийн тооцоолол	17
2	Байгаль орчин, аялал жуулчлал Нийгмийн хөгжил (Хамтарсан хурал)	2019 оны 3 дугаар сарын 13	ҮХЦТ-ний хүрээнд хийсэн нийгэм, аялал жуулчлалын салбарын одоогийн нөхцөл байдлын дүн шинжилгээ болон аргачлал	21
3	Аж үйлдвэр, хөдөө аж ахуй (Хамтарсан хурал)	2019 оны 4 дүгээр сарын 16	ҮХЦТ-ний хүрээнд хийсэн аж үйлдвэр, хөдөө аж ахуйн салбарын одоогийн нөхцөл байдлын дүн шинжилгээ болон аргачлал	18
4	Хотын дэд бүтэц ба зам тээврийн дэд бүтэц (Хоёрдугаар хурал)	2019 оны 4 дүгээр сарын 17	Нутаг дэвсгэр, орон зайн хөгжлийн дүн шинжилгээний арга зүй, эдийн засгийн коридорын хөгжил болон хотуудын чиг үүрэг	25
5	Нийгмийн салбар (Хоёрдугаар хурал)	2019 оны 5 дугаар сарын 28	ҮХЦТ-ний Явцын тайланд тусгагдсан нийгмийн салбарын асуудлууд	10
6	Нийгмийн салбар (Гуравдугаар хурал)	2019 оны 10 дугаар сарын 09	ТХЗ-ын хэрэгжилтийн талаарх Үндэсний сайн дурын тойм тайлан, ҮХЦТ-д тусгасан урьдчилсан зөвлөмж	19

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(1) Хотын дэд бүтэц болон зам, тээврийн дэд бүтцийн дэд Ажлын хэсгийн хурлууд

Дэд ажлын хэсгийн хурлаар хэлэлцсэн асуудлууд:

- (a) Хот, тосгтн, бусад суурины шатлалын одоогийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийснээр судалгаа хийх бүс болон хотуудыг тогтоож, судалгааг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх;
- (b) “Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030”, “Тогтвортой хөгжлийн зорилтууд”-тай уялдуулан салбар тус бүрийн болон бусад салбар хоорондын харилцан хамаарлыг хэлэлцэх боломжийг бүрдүүлэх;
- (c) Дэд бүтцийг хөгжүүлэх замаар Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтыг оновчтой шийдвэрлэхийн тулд эдийн засгийн хөгжлийн коридор зэрэг орон зайн хөгжлийн стратегийг хөгжүүлэх, авах арга хэмжээг тодорхойлох,
- (d) Төлөвлөлтийн үйл явц болон арга зүйн талаар мэдээлэл хуваалцаж, хэлэлцэх замаар чадавхыг бэхжүүлэх.

2019 оны 3 дугаар сарын 12-нд ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн дэд бүтцийн салбарын асуудал хариуцсан мэргэжилтнүүд дэд Ажлын хэсгийн хурлыг зохион байгуулсан. Хурлаар судалгаа хийх зорилтот хотуудыг сонгох, хот, суурины зэрэглэл, замын хөдөлгөөний судалгаа ба замын хөдөлгөөний эрчмийн тооцоо хийх аргачлалын талаар танилцуулсан. Хурлын дараа зарим оролцогчид ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн гишүүдтэй тухайн сэдвийн талаар үргэлжлүүлэн ярилцсан бөгөөд цахим шуудангаар дамжуулан санал, бодлоо солилцсон.

Дэд ажлын хэсгийн 2-р хурлыг 2019 оны 4 дүгээр сарын 17-нд зохион байгуулсан. Хурлаар ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн зүгээс боловсруулсан эдийн засгийн хөгжлийн коридорын газрын зурагт тулгуурлан эдийн засгийн хөгжлийн коридорын талаар хэлэлцсэн. Монголын талаас төрөөс баримтлах бодлоготой уялдуулан эдийн засгийн хөгжлийн коридорыг хөгжүүлэх талаар танилцуулсан.

Фото зураг: Хотын дэд бүтэц болон зам, тээврийн дэд бүтцийн дэд Ажлын хэсгийн 1 ба 2-р хурал

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Байгаль орчин, аялал жуулчлал, нийгмийн салбарын хамтарсан дэд Ажлын хэсгийн хурал

Байгаль орчин, аялал жуулчлал, нийгмийн салбарын дэд Ажлын хэсгийн хамтарсан хурлыг зарим нэг ижил асуудал болон ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн зөвлөхүүдийн томилолтын хугацааг харгалзан 2019 оны 3 дугаар сарын 13-нд ҮХГ-ын хурлын танхимд зохион байгуулсан. Тухайн дэд Ажлын хэсгүүдийн дараагийн хурлыг тус тусад нь зохион байгуулна. ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн байгаль орчны асуудал хариуцсан мэргэжилтэн Монголд томилогдон ирээгүй байсан тул тус хурлаар байгаль орчны асуудлаар хэлэлцүүлэг хийгдээгүй болно.

Дэд ажлын хэсгийн хурлаар хэлэлцсэн асуудлууд:

- (a) Аялал жуулчлал болон нийгмийн салбарын одоогийн байдлын дүн шинжилгээг урьчилсан байдлаар танилцуулах,
- (b) Тухайн салбарын хувьд ҮХЦТ-ий хүрээнд боловсруулах аргачлалыг танилцуулах,
- (c) (a) болон (b)-д дурдсан сэдвийн хүрээнд дэд Ажлын хэсгийн гишүүдийн саналыг авах

ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь ҮХЦТ-ий хүрээнд аялал жуулчлал болон нийгмийн салбарын одоогийн байдлын дүн шинжилгээ, аргачлал, хүлээгдэж буй үр дүнгийн талаар илтгэл тавьсан. Илтгэлийн дараа хуралд оролцогчдын зүгээс асуулт тавьж, санал бодлоо солилцсон. Доор дурдсан асуудлуудыг хөндсөн. Үүнд:

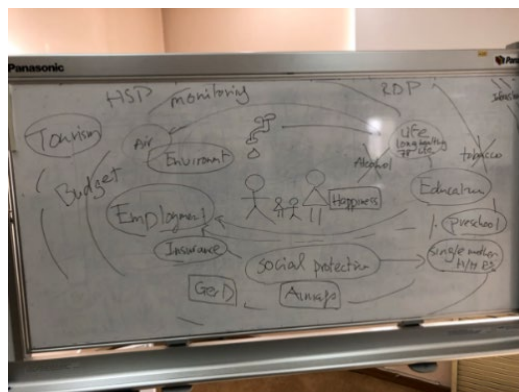
- (i) Монголын Талын хамтран ажиллагч байгууллагуудын мэргэжилтнүүдийн цагийг хэмнэх үүднээс 5 дэд Ажлын хэсгийн хурлыг нэгтгэн нэг өдөр зохион байгуулах,
- (ii) Татах, түлхэх хүчин зүйлсийг харгалзан хөдөө, орон нутгаас хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөний авч үзэх,
- (iii) Хөгжих ирээдүйтэй аймаг, сумдыг харгалзан хөрөнгө оруулалтыг хуваарилах,
- (iv) Монголын талаас шаардлагатай мэдээллээр хангах, зөвлөгөө өгөх,
- (v) Бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой уялдуулан аялал жуулчлалын салбарын хөгжлийн хэтийн төлвийг тодорхойлох,
- (vi) Өвлийн улирлын аялал жуулчлалын талаар сурталчлах,
- (vii) Сүүлийн үед залуу малчид уламжлалт аргаар мал маллахгүй байгааг харгалзан Монголын уламжлалт амьдралын хэв маягийг хадгалан үлдэх талаар анхаарах,
- (viii) ТХҮБ 2030-д тусгасны дагуу 2020 онд 1 сая гадаадын жуулчдыг хүлээн авах нөөц боломжийг үнэлэх,
- (ix) ҮХЦТ-г боловруулахдаа тоон болон чанарын судалгааны аргыг нэгтгэн хэрэглэх.

Фото зураг: Байгаль орчин, аялал жуулчлал, нийгмийн салбарын хамтарсан дэд Ажлын хэсгийн хурал

Байгаль орчин, аялал жуулчлал, нийгмийн салбарын хамтарсан дэд Ажлын хэсгийн хурал

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Аялал жуулчлал, нийгмийн салбарын холбогдох хүчин зүйлсийг харуулсан схем

2019 оны 4 дүгээр сарын 16-нд БХБЯ-ны хурлын танхимд Аж үйлдвэр, хөдөө аж ахуйн салбарын дэд Ажлын хэсгийн хамтарсан хурлыг зохион байгуулсан. ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн Хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэр болон институци, хууль эрх зүйн асуудал хариуцсан зөвлөхүүд тус тусын хариуцсан салбарын хүрээнд илтгэл тавьсан бөгөөд дараа нь хэлэлцүүлэг хийж, санал бодлоо солилцсон.

Дэд ажлын хэсгийн хурлаар хэлэлцсэн асуудлууд:

- (a) Аж үйлдвэрийн хөгжлийн хэтийн төлөв,
- (b) Эдийн засгийн чөлөөт бүс болон Эдийн засгийн тусгай бүсүүдийн талаарх гадаад улс орны амжилттай хэрэгжүүлсэн жишээ, чиг хандлага,
- (c) Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих хууль, дүрэм журам, байгууллага, маркетинг болон чанарын менежмент,
- (d) Холбогдох яамдын аж үйлдвэрийн хөгжлийн платформ,
- (e) Бие даасан хөгжил, байгаль орчинд ээлтэй байдал, зах зээл, аж үйлдвэрийн кластер зэрэг хөдөө аж ахуйн салбарын хөгжлийн үзэл баримтлал,
- (f) Үр дүнтэй усжуулалтын технологи, хөрс элдэншүүлэлтгүй газар тариалан зэрэг хөдөө аж ахуйн салбарын шинэ технологи зэрэг болно.

(3) Нийгмийн салбарын дэд Ажлын хэсгийн 2, 3-р хурлууд

Нийгмийн салбарын ДАХ-ийн 2-р хурлаар хэлэлцсэн асуудлуудыг дор дурдав. Үүнд:

- (a) Төслийн явцын тайланд тусгагдсан нийгмийн салбарын хүрээнд судалсан асуудлууд;
- (b) ТХҮБ 2030-ын хэрэгжилтийн явцын талаарх БСШУСЯ, ЭМЯ, ХНХЯ-ны мэдээлэл;

- (с) Боловсрол, эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллын чиглэлээр ҮХЦТ-д оруулах санал, зөвлөмжүүд.

Хурлаас гарсан санал, зөвлөмжийг дараах байдлаар нэгтгэв. Үүнд,

- (а) Улсын төсвийн 25%-ийг энэ салбарт хөрөнгө оруулж байгаа нь ҮХЦТ-нд тусгагдсан нийгмийн салбарын зорилтуудад ач холбогдол өгч буйг онцоллоо. ҮХЦТ-ний хүрээнд зөв стратегийг тодорхойлох шаардлагатай. Түүнчлэн Төслийн Хамтарсан зохицуулах хорооны 2-р хурлын талаар дурдав.
- (b) Нэгдүгээр үе шат болох 2016-2020 онуудад ТХҮБ 2030-ын боловсрол, эрүүл мэнд, хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын салбарын зорилтуудыг хэлэлцсэний дараа зарим санал, асуултууд гарсан.
- (с) Хувийн хэвшлийн оролцоог хангах, нийгмийн салбарын дэд салбаруудын нягт уялдаа холбоог хангах шаардлагатай байгаа талаар дурдав.
- (d) Нийгмийн салбарт буй олон тооны судалгаа, мэдээлэл, түүний дотор Газарзүй, геоэкологийн хүрээлэнгээс Төвийн болон Зүүн аймгуудад олон жилийн турш хийж буй малчдын амьжиргааны талаарх судалгааны талаар дурдсан. Энэ судалгаагаар дотоодын шилжилт хөдөлгөөний шалтгаанд нарийвчилсан дүн шинжилгээ хийсэн нь ҮХЦТ-нд чухал ач холбогдолтой байх болно.
- (e) Боловсролын салбарт хувийн хэвшлийн оролцоо их байгаагаас үүдэн төгсөгчдийн мэдлэг, боловсрол шаардлага хангахгүй байгаа нь чанаргүй их, дээд сургуулиудын тоо хэт олширч, хувийн их, дээд сургуулиудын мөнгө хөөсөн курс дамжаа зэргээс шалтгаалж буй бөгөөд хэрэв энэ байдлыг засч залруулахгүй бол төгсөгчид ажлын байрны шаардлага хангахгүй байх явдал хэвээр байх болно.
- (f) Залуучуудыг ур чадварт сургах, ажлын байранд таарч тэнцэхүйц болгох асуудалд үйлдвэрлэлийн салбарын тэргүүлэх үүргийг дурдав. Үүний зэрэгцээ монгол оюутнуудын давуу тал болон ур чадварыг тухайлбал тэдний математикийн өндөр ур чадварыг таниулах, хүлээн зөвшөөрүүлэх шаардлагатай байна.

2019 оны 10 дугаар сарын 9-ний өдөр хуралдсан нийгмийн салбарын ДАХ-ийн 3-р хурлаар хэлэлцсэн асуудлуудыг дор дурдав. Үүнд:

- (а) ТХЗ-уудын биелэлтийг тайлагнасан “Үндэсний сайн дурын илтгэл” тайлангийн талаар;
- (b) ҮХЦТ-ний хүрээнд судлагдсан нийгмийн салбарын асуудлууд;
- (с) ҮХЦТ-ний хүрээнд урьдчилсан байдлаар боловсруулсан саналууд;
- (d) ДАХ-ийн гишүүдийн санал, зөвлөмжүүд.

ЖАЙКА-гийн Төслийн баг Үндэсний сайн дурын илтгэл тайлангийн талаар тоймлож танилцуулсан. Тайланд эдийн засаг өсөлттэй байгаа хэдий ч ядуурал, ажилгүйдэл байсаар байгааг онцолсон байна.

ДАХ-ийн гишүүдийн санал, хүсэлтээр дотоодын шилжилт хөдөлгөөний шалтгаан, нүүдэлчин амьдралын хэв маягийг хэрхэн хадгалах талаар танилцуулсан. Түүнчлэн хурлын үеэр нийгмийн салбарын хүрээнд урьдчилсан байдлаар боловсруулсан санал болох зайлшгүй шаардлагатай үйлчилгээ, орон сууц, нийгмийн халамжийг авах боломжийг олгох үүднээс Улаанбаатарт шилжин ирэгсдийг албан ёсоор бүртгэх тухай танилцуулав. Хөдөлмөрийн оролцоо, бүтээмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд ажлын ёс зүй, зохистой хөдөлмөрийн соёлыг дэмжих шаардлагатай байгааг онцлон тэмдэглэв.

S1.3 Япон улсад зохион байгуулсан удирдах албан тушаалтны сургалт

(1) Сургалтын зорилго, агуулга

2019 оны 6 дугаар сарын 26-наас 7 дугаар сарын 2-ны хооронд Япон улсад удирдах албан тушаалтны сургалтыг зохион байгуулав. Энэхүү сургалтын зорилго нь Японы Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөний талаарх мэдлэг, туршлагыг Монголын талын мэргэжилтэн, албан тушаалтнуудтай хуваалцах, ҮХЦТ боловсруулах, хэрэгжүүлэх үйл явцыг танилцуулах, хэлэлцүүлэх явдал байв. ҮХЦТ боловсруулах үйл ажиллагаатай холбоотой байгууллагуудын уялдааг хангасан төлөвлөлтийн үзэл баримтлалын талаар нийтлэг ойлголттой болоход тус сургалт чухал үүрэг гүйцэтгэв.

Доорх сургалтын сэдвүүдийг сонгохдоо Төслийн төлөвлөгөөтэй уялдуулсан.

- (a) Япон улсын үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөө;
- (b) Япон улсын бүсчилсэн хөгжил.

Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагуудын удирдах албан тушаалтнуудаас сургалтанд оролцогчдыг сонгосон (Хүснэгт S1.3).

Хүснэгт S1.3 Япон улсад зохион байгуулсан удирдах албан тушаалтны сургалтад оролцогчид

No.	Байгууллага	Албан тушаал
1	БХБЯ	Дэд сайд
2	ҮХГ	Дэд дарга
3	БХБЯ	Хот байгуулалт, газрын харилцааны бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын дарга
4	БХБЯ	Хот байгуулалт, газрын харилцааны бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын зөвлөх
5	ҮХГ	Салбарын хөгжлийн бодлого зохицуулалтын газрын дарга
6	ҮХГ	Салбарын хөгжлийн бодлого зохицуулалтын газрын ахлах мэргэжилтэн
7	БХТ	Хот суурин, дэд бүтцийн судалгаа, төлөвлөлтийн хэлтсийн дарга
8	БХТ	Хүн амын нутагшилт, бүс нутгийн судалгаа төлөвлөлтийн хэлтсийн дарга
9	ГЗБГЗЗГ	Хот төлөвлөлтийн хэлтсийн дарга
10	ЗГ-ын ХЭГ	Стратегийн удирдлага, зохицуулалтын газрын ахлах мэргэжилтэн
11	ЗГ-ын ХЭГ	Стратегийн удирдлага, зохицуулалтын газрын мэргэжилтэн
12	МУИС	Шинжлэх ухааны сургуулийн профессор

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Сургалтын агуулга нь нийт оролцогчдын төлөөлж буй салбаруудыг бүхэлд нь хамарсан үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөөний өргөн цар хүрээтэй байв. Сургалтын агуулгын хүрээнд очиж үзэж, танилцах газруудыг сонгосон. Сургалтын сэдэв, агуулгыг Хүснэгт S1.4-т харуулав.

Хүснэгт S1.4 Япон улсад зохион байгуулсан удирдах албан тушаалтны сургалтын сэдэв ба агуулга

Сэдэв	Судлах зүйлс	Агуулга
Сэдэв 1 : Үндэсний хөгжлийн төлөвлөлт	1. Японы туршлагыг ҮХЦТ-нд тусгах; 2. ҮХЦТ-д суурилсан хот, суурины төлөвлөлт, газар зохион байгуулалт.	(1) Хичээл 1) Японы ҮХЦТ-ий ерөнхий тойм, батлах, хэрэгжүүлэх процесс; 2) Монголын хөгжилд тусгаж болох Японы жишээний талаарх хэлэлцүүлэг. (2) Очиж танилцах газар 1) Цүкүба хотын төлөвлөлт.
Сэдэв 2 Бүсчилсэн хөгжлийн төлөвлөгөө	1. Өргөн хүрээтэй дэд бүтцийн үүрэг; 2. Орон нутгийн төрөл бүрийн эх үүсвэрийг аялал жуулчлалд ашиглах нь; 3. Бүс нутгийн хөгжилд зориулсан дэвшилтэт технологи.	(1) Хичээл 1) Нисэх буудлын дагуул хотын төлөвлөлт; 2) Үйлдвэрийн байршил сонгох арга, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих нь. (2) Очиж танилцах газрууд 1) Түүхийн дурсгалд суурилсан аялал жуулчлалын төвтэй танилцах; 2) Нисэх буудлын дагуул хоттой танилцах; 3) Хувийн компанийн логистикийн төвтэй танилцах; 4) Аж үйлдвэрийн жижиг төвтэй танилцах.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Үр дүн

Япон улсад зохион байгуулсан сургалт маш үр дүнтэй болсон. Японы туршлагаас суралцах, туршлагыг ҮХЦТ-д тусгах боломжийн талаарх бүх оролцогчид идэвхтэй хэлэлцүүлэг өрнүүлж, оролцлоо. Лекц, хэлэлцүүлэг, газар дээр нь очиж үзэх дадлага, асуулт, хариултыг оролцогчид сайнаас үр дүнтэй гэсэн үнэлгээгээр үнэлэв. Санал асуулгаас үзэхэд 11 оролцогч уг сургалтыг маш үр дүнтэй байсан гэж үнэлсэн байна.

Япон улсын Газар, дэд бүтэц, тээвэр, аялал жуулчлалын яаман дээр сургалтанд оролцогчдод хандан тус яамны дэд сайд үг хэлж халуун дотно хүлээн авсныг онцлох хэрэгтэй. ГДБТАЖЯ-нд зохион байгуулсан уулзалтын үеэр Монгол, Японы хооронд цаашид хэрхэн хамтран ажиллах талаар ярилцсан. Сургалтын явцад ярьж хэлэлцсэн асуудлууд, оролцогчдын санал хүсэлтийг чадавхыг бэхжүүлэх дараагийн үйл ажиллагаанд, ялангуяа Япон улсад зохион байгуулах хоёр дахь сургалтад, түүнчлэн ҮХЦТ-г боловсруулахад ашиглана.

Фото зураг: Япон улсад зохион байгуулсан удирдах албан тушаалтны сургалт

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

S1.4 ГМС-ийн мэдлэг олгох сургалт

ҮХЦТ боловсруулах төслийн чадавхыг бэхжүүлэх зорилтын хүрээнд Монголын талын холбогдох байгууллагын сонгогдсон мэргэжилтнүүдэд ГМС-ийн мэдлэг олгох сургалтыг зохион байгуулав. Монголын талын мэргэжилтнүүд ГМС-ийн мэдлэг олгох сургалтыг ихээхэн сонирхож байгаа бөгөөд бүсчилсэн хөгжил, орон зайн төлөвлөлтөд ГМС-ийн дүн шинжилгээ чухал байр суурийг эзэлдэг. ҮХЦТ-ний хүрээнд ГМС-ийн дүн шинжилгээнд үндэслэн төлөвлөлтийн зарим шийдлүүдийг гаргасан ба төслийг хэрэгжүүлж дууссаны дараа ч хамтран ажиллагч байгууллагын мэргэжилтнүүд шинэ мэдээлэл, өгөгдөлд үндэслэн төлөвлөлтийн шийдлийг боловсруулах боломжтой юм. Тиймээс мэргэжилтнүүдэд ГМС-ийн мэдлэг олгох, ГМС-ийн хэрэглээний үр чадварыг сайжруулах зорилгоор уг сургалтыг зохион байгуулсан. Сургалтаар Arc GIS програмыг эзэмшин, судалгаа хийх, ашиглах мэдлэг олгоно.

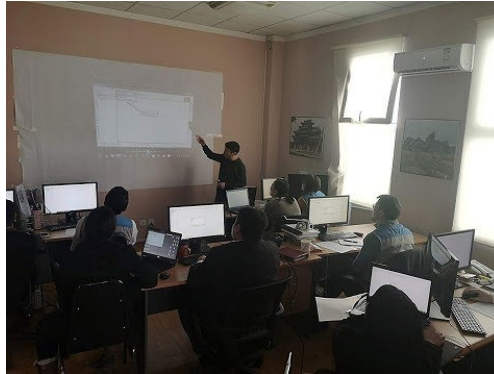
Анхан болон ахисан шатны мэдлэг олгох 2 удаагийн сургалт зохион байгуулахаар төлөвлөсөн. БХТ-ийн залуу мэргэжилтнүүдээс сонгон сургалтад хамруулсан ба Монгол багшийг гэрээгээр ажиллуулсан. Сургалтын агуулгыг ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, багш, оролцогчдын төлөөлөл хэлэлцэн тохиролцож, боловсруулсан. Сургалтыг видео хичээл, зааврын дагуу дасгал ажиллах зэргээр хослуулан зохион байгуулсан.

ГМС-ийн анхан шатны мэдлэг олгох сургалтыг 1 дүгээр сард зохион байгуулсан. ГМС-ийн ахисан шатны мэдлэг олгох сургалтыг 3 дугаар сард зохион байгуулахаар төлөвлөсөн байсан боловч COVID-19-ын цар тахлын улмаас хойшлогдсон.

ГМС-ийн анхан шатны мэдлэг олгох сургалтын талаарх мэдээллийг дор дурдав. Сургалтын үр дүнгийн талаар онлайн санал асуулга авсан. Сургалтанд хамрагдагсадын олонх нь зорилгодоо хүрсэн гэж хариулжээ.

Хугацаа	2020 оны 1 дүгээр сарын 20 – 24, (13:00 ~ 16:00)
Оролцогчдын тоо	БХТ-ийн 8 залуу мэргэжилтэн + 1 төслийн багийн ажиглагч
Агуулга	(i) Программыг эхлүүлэх, (ii) Хүснэгтэн мэдээлэл (iii). Координатын систем, (iv) Шэп файлын таних тэмдэг, (v) ШФ-ын тоон хэмжээ, (vi) ШФ-ын засвар, (vii) Мэдээллийг танилцуулах, хэвлэлийн эх бэлтгэх

Фото зураг: Сургалт

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хавсралт 1: Төслийн Хамтарсан зохицуулах хорооны анхдугаар хурлын тэмдэглэл

**БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛЛАЛТЫН ЯАМ БОЛОН ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН
ГАЗАР**

**ЯПОНЫ ОЛОН УЛСЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ БАЙГУУЛЛАГА
ХООРОНД БАЙГУУЛСАН**

“ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ БОДЛОГО БОЛОВСРУУЛАХ ТӨСӨЛ”-ИЙН

ТӨСЛИЙН УДИРДАХ ХОРООНЫ АНХДУГААР ХУРЛЫН ТЭМДЭГЛЭЛ

2019 оны 01 дүгээр сарын 18-ны өдөр

Улаанбаатар хот

ТАМУРА Эрико
ЖАЙКА-гийн Монгол дахь
Төлөөлөгчийн газрын орлогч дарга

Сандаг МАГНАЙСҮРЭН
Барилга, хот байгууллалтын
яамны Төрийн нарийн
бичгийн дарга

ХАШИМОТО Цүёоши
ЖАЙКА-гийн төслийн багийн ахлагч

Банзрагч БАЯРСАЙХАН
Үндэсний хөгжлийн газрын
дарга

Идэш БАТХҮҮ
Сангийн яамны Хөгжлийн
санхүүжилтийн газрын дарга

“Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого боловсруулах төсөл”-ийн Төслийн удирдах хороо (ТУХ)-ны анхдугаар хурлыг 2019 оны 01 дүгээр сарын 18-ны өдөр Барилга, хот байгууллалтын яам (БХБЯ), Үндэсний хөгжлийн газар (ҮХГ), Монгол Улсын бусад холбогдох байгууллагууд, мөн Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага (ЖАЙКА)-ын төлөөллүүдийн оролцоотойгоор зохион байгуулсан.

ТУХ-ны анхдугаар хуралд ЖАЙКА-гийн Төслийн баг уг төслийн агуулга, хэрэгжүүлэх механизмын талаар танилцуулсан. ТУХ-ны анхдугаар хурлын шийдвэрээр төсөл хэрэгжүүлэх хугацаанд төслийн үндсэн зорилго, үр дүнд хүрэхийн тулд төсөлд оролцогч талууд идэвхи санаачлагатай хамтран ажиллаж, төслийг ямар нэгэн саадгүйгээр хэрэгжүүлэхээр тохиролцсон.

1. Төслийн эхлэлийн тайлан:

- 1) Хавсралт (2), (3)-д тусгасан ЖАЙКА-гийн Төслийн багаас танилцуулсан “Төслийн эхлэлийн тайлангийн төсөл”-ийн талаар төсөлд оролцогч талуудын ойлголт нэгдсэн. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь шаардлагатай тохиолдолд ТУХ-ны гишүүдийн саналын дагуу “Төслийн эхлэлийн тайлангийн төсөл”-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулж Монголын талд танилцуулна. ТУХ-ны гишүүд ямар нэгэн санал эсхүл нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хүсэлтэй байвал 2019 оны 01 дүгээр сарын 25-ны өдрийн дотор багтаан төслийн багт саналаа ирүүлнэ.
- 2) “Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд” тохиролцсоны дагуу ЖАЙКА-гийн Төслийн багаас танилцуулсан төсөл хэрэгжүүлэх бүтэц болон холбогдох бусад байгууллагуудыг хооронд нь хэрхэн зохицуулах тал дээр талууд санал нэгдсэн.

2. Санал нэгдсэн гол саналууд:

- 1) Монголын талаас ТУХ-ны даргыг томилж, ЖАЙКА-гийн талд мэдэгдэнэ.
- 2) ЖАЙКА-гийн Төслийн багаас тавьсан хүсэлтийн дагуу гаргасан мэдээллийн жагсаалтад тулгуурлан Монголын тал боломжтой мэдээллээр шуурхай хангана.
- 3) 2019 оны 01 дүгээр сарын 31-ний өдрийн дотор Төслийн ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнийг эцсийн байдлаар баталгаажуулна.
- 4) 2019 оны 10 дугаар сард “Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого” (БХБ) болон “Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл”-ийн (ХАНСХЕТ) хэрэгжилттэй холбоотой гол түлхүүр хөгжлийн төслүүдийг “Дунд хугацааны тайлан 1”-т тусгаж, эцэслэн боловсруулна.

- 5) “Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого” (ҮХЦБ)-д нийгмийн салбарыг хамруулна. Нийгмийн салбарт боловсрол, эрүүл мэнд, мөн бусад холбогдох салбаруудыг багтаасан байна.
- 6) Талууд Төслийн ажлын хэсгийн доор Дэд ажлын хэсгүүдийг байгуулна. Монголын талын хүсэлтээр Хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн дэд ажлын хэсэг, Аж үйлдвэрийн дэд ажлын хэсэг, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын дэд ажлын хэсэг, Хот болон тээврийн дэд бүтцийн дэд ажлын хэсэг дээр Нийгмийн салбарын дэд ажлын хэсгийг нэмж байгуулна.
- 7) Төслийн хүрээнд ашиглаж буй нэр томъёог Монгол Улсын хууль тогтоомж болон бодлогын баримт бичгүүдтэй нийцүүлнэ.
- 8) ЖАЙКА-гийн төслийн багаас “Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого” боловсруулах ажлын хүрээнд “Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн бодлого, Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”, “Монгол Улсын хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл” бодлогын баримт бичгүүдийг боловсруулах нэгдсэн арга зүй, аргачлалыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, онолын түвшинд тодорхойлж БХБЯ, ҮХГ-т танилцуулна.
- 9) ЖАЙКА-гийн төслийн баг ОХУ, БНХАУ, Казакстан, Австрали, Канад, Франц гэх мэт бүсчилж хөгжсөн улс орнуудын туршлагыг судалж, Монгол Улсад тохирох 2-3 хувилбарыг арга зүйн хувьд сонгож, БХБЯ, ҮХГ-т танилцуулна.
- 10) ЖАЙКА-гийн төслийн баг нь холбогдох хороод болон бусад талуудтай хамтран ҮХЦБ, БХБ ба ХАНСХЕТ-г боловсруулахтай холбоотой үйл ажиллагааны уялдааг ханган ажиллана.
- 11) ЖАЙКА-гийн төслийн багаас 2019 оны 05 дугаар сард “Төслийн явцын тайлан”-г боловсруулж хүлээлгэн өгнө. Тус тайланд Монгол Улсын хэмжээнд салбар тус бүрийн одоогийн нөхцөл байдлыг тодорхойлж, тулгамдаж буй хөгжлийн асуудлуудыг тусгана.
- 12) ТУХ-ын хоёрдугаар хурлыг 2019 оны 05 дугаар сард зохион байгуулах бөгөөд тус хурлаар “Төслийн явцын тайлан”-гийн агуулгыг хэлэлцэнэ.

Төгсөв.

Хавсралт:

- (1) Төслийн танилцуулга
- (2) Эхлэлийн тайлангийн төслийн хураангуй

- (3) Эхлэлийн тайлангийн төсөл
- (4) Хуралд оролцогчдын нэрсийн жагсаалт
- (5) Төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэл (R/D)

Хавсралт 2: Төслийн Хамтарсан зохицуулах хорооны хоёрдугаар хурлын
тэмдэглэл

**БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛЛАЛТЫН ЯАМ БОЛОН ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН
ГАЗАР**

ЯПОНЫ ОЛОН УЛСЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ БАЙГУУЛЛАГА

ХООРОНД БАЙГУУЛСАН

**“ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ БОЛОВСРУУЛАХ ТӨСӨЛ”-
ИЙН**

**ТӨСЛИЙН ХАМТАРСАН ЗОХИЦУУЛАХ ХОРООНЫ ХОЁРДУГААР ХУРЛЫН
ТЭМДЭГЛЭЛ**

2019 оны 6-р сарын 7

Улаанбаатар хот

Eriko TAMURA
ЖАЙКА-гийн Монгол дахь Төлөөлөгчийн
газрын дарга

Л. Оюун-Эрдэнэ
Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын
Хэрэг эрхлэх газрын дарга

Tsuyoshi HASHIMOTO
ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн ахлагч

С. Магнайсүрэн
Барилга, хот байгуулалтын яамны
Төрийн нарийн бичгийн дарга

Б. Баярсайхан
Үндэсний хөгжлийн газрын дарга

“Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл”-ийн Төслийн хамтарсан зохицуулах хорооны (ТХЗХ) хоёрдугаар хурлыг 2019 оны 06 дугаар сарын 07-ны өдөр Барилга, хот байгууллалтын яам (БХБЯ), Үндэсний хөгжлийн газар (ҮХГ), Монгол Улсын бусад холбогдох байгууллагууд мөн Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагын (ЖАЙКА) төлөөллүүдийн оролцоотойгоор зохион байгуулав.

ТХЗХ-ны хуралд ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн (ЖТБ) зүгээс макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратеги, хөгжлийн хүрээ болон макро түвшний хөгжлийн хувилбаруудыг агуулсан Явцын тайлангийн талаар танилцуулсан болно. ТХЗХ-ны хурлаар төсөл хэрэгжүүлэх хугацаанд төслийн үндсэн зорилго, үр дүнд хүрэхийн тулд төсөлд оролцогч талууд идэвхи санаачлагатай хамтран ажиллаж, төслийг амжилттай хэрэгжүүлэхээр тохиролцсон.

1. Явцын тайлан болон цаашид хийж гүйцэтгэх ажлууд

- (1) ЖТБ нь макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратеги, хөгжлийн хүрээ болон макро түвшний хөгжлийн хувилбаруудыг Төслийн Ажлын хэсэг болон дэд Ажлын хэсгийн гишүүдээр хэлэлцүүлэн, Явцын тайланд тусгасан бөгөөд бусад оролцогч талуудад танилцуулан, хэлэлцүүлэх болно.
- (2) Макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратеги, хөгжлийн хүрээ болон макро түвшний хөгжлийн хувилбаруудыг төслийн Ажлын хэсгийн гишүүдээс гадна бусад холбогдох мэргэжилтнүүд, байгууллагуудын төлөөллөөр хэлэлцүүлэх талаар хоёр тал санал нэгдэв. Энэхүү зорилгоор ойрын хугацаанд Эхлэлийн тайланд санал болгосон Оролцогч талуудын нэгдсэн хурлыг зохион байгуулна. Оролцогч талуудын дараагийн хурлын сэдэв, товыг анхны хурлаар хэлэлцэн, шийдвэрлэнэ.
- (3) ТХЗХ-ны гишүүд нь Явцын тайлангийн талаарх санал, зөвлөмжөө 2019 оны 6-р сарын 24-ний дотор БХБЯ-нд бичгээр хүргүүлнэ.
- (4) 2019 оны сүүлээр ҮХЦТ-ний төслийг эхний байдлаар боловсруулж, Дунд хугацааны 1 дүгээр тайланд нэгтгэн оруулах үүднээс ТХЗХ-ны гишүүн байгууллагууд болон ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хамтын ажиллагааг ирэх саруудад улам эрчимжүүлэх шаардлагатай гэдэг дээр талууд санал нэгдэв. Талуудын хамтын ажиллагааны хүрээнд ТХЗХ-ны гишүүд байгууллагуудын дэмжлэгтэйгээр ГЗБГЗЗГ, ЖАЙКА-гийн Төслийн баг хамтран ГМС-ийг ашиглаж, орон зайн судалгаа, төлөвлөлтийг хийх ажил багтаж байгааг онцлов.
- (5) 2019 оны 6 дугаар сарын сүүлээр ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь БХБЯ, ҮХГ-ын боловсруулсан ХАНСХЕТ, БХБ-ын агуулгад үндэслэн ҮХЦТ-ний агуулгыг эцэслэн боловсруулна.

- (6) ЖАЙКА-гийн төслийн хүрээнд нийлүүлэх тоног төхөөрөмжийн жагсаалтыг эцэслэн гаргаж, ойрын ирээдүйд худалдан авах үйл ажиллагааг эхлүүлнэ.

2. Гол санал, зөвлөмжүүд

ТХЗХ-ны хурлын үеэр дэвшүүлсэн гол санал, зөвлөмжүдийг доор дурдав.
Үүнд:

- (1) Төслийн хэрэгжилтэд Гадаад харилцааны яамны төлөөллийг оролцуулах шаардлагатай. Гадаад харилцааны яамны төлөөллийг ТХЗХ-ны гишүүнээр эсвэл Оролцогч талуудын нэгдсэн хуралд оролцуулах нь зүйтэй.
- (2) Монгол Улсын эдийн засгийн голлох салбар нь хөдөө аж ахуй тул хөдөө аж ахуйн тогтвортой өсөлтийг хангах, бүтээгдэхүүнийг зах зээлд гаргах шаардлагатай.
- (3) Ажиллах хүчний хомсдолоос сэргийлэхэд хүн амын өсөлт чухал ач холбогдолтой.
- (4) Газар зүйн байршлын сул талыг давуу тал болгон ашиглах боломжтой. Жишээлбэл: далайд гарцгүй байдал нь хөрш орнуудад хялбар нэвтрэх боломжийг олгодог.
- (5) ҮХЦТ-д эрүүл мэндийн салбарыг багтаасан нийгмийн салбарын хүний нөөц, боловсон хүчний асуудлыг сайтар тусгах шаардлагатай.
- (6) Хөгжлийн хувилбаруудыг үнэлэх, оновчтой хувилбарыг сонгохдоо уул уурхайн салбарын хамаарлаас зайлсхийх нь зүйтэй.
- (7) Нөөцөд тулгуурласан бус оюунаа ашигласан хөгжлийн бодлогыг боловсруулах ба бид ямар салбарт дэлхийд өрсөлдөх чадвартайг тодорхойлох шаардлагатай.
- (8) ҮХЦТ-ий төслийг Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлоготой 2045 уялдуулан боловсруулах ба тэдгээрийн уялдаа холбоо, зохицуулалт нь 2019 оны 11-р сард хүргүүлэх тайлангийн үр дүнгээр баталгаажина.
- (9) ҮХЦТ-нд ногоон хөгжлийн бодлогын зарчмыг тусгах нь зүйтэй.
- (10) Цаашдын усны эрэлтийг тооцоход Усны сав 21 газрын усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөөг ашиглах шаардлагатай.
- (11) 2018 онд Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоолоор Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөг баталсан бөгөөд түүнийг ҮХЦТ боловсруулахад ашиглах нь зүйтэй.

- (12) ГЗБГЗЗГ нь Төслийн багт геоморфологийн мэдээлэл, дэд бүтцийн хангамж, холбогдох тоо баримт, мэдээлэл, газрын зургийг өгнө.
- (13) Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн хуваарилалтыг дахин авч үзэх нь нэн чухал ач холбогдолтой боловч засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж нь төрийн үйлчилгээ үзүүлэх чадавхтай байх шаардлагатай.
- (14) Бүсийн тулгуур төв хотууд, улсын зэрэглэлтэй хотуудыг тоон үнэлгээний аргад тулгуурлан тодорхойлох нь зүйтэй.
- (15) Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлогын баримт бичиг нь бодлогын зорилго, зорилтыг тогтоон, түүнийг хэрэгжүүлэх богино болон дунд хугацааны төлөвлөгөө бүхий нэгдмэл цогц, залгамж чанарыг агуулсан байх бөгөөд ТХҮБ-ын 2030 хэрэгжилтийг үргэлжлүүлэх тогтвортой хөгжлийг хангах үндсэн баримт бичиг байна.
- (16) Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлого нь төслийн хүрээнд тодорхойлох гол төслүүдэд нөлөөлөхгүй бөгөөд тус төслүүд нь бодлогын хэрэгжилтийг дэмжих болно.
- (17) Явцын тайланд урьдчилсан саналуудыг тусгасан ба цаашид нарийвчлан боловсруулна.
- (18) Ур чадвар бүхий хүний нөөц хангалтгүй байгаа нь хөгжилд саад болох ёсгүй ба мэдлэгт суурилсан эдийн засгийн хөгжлийг хангах технологийн шинэчлэлийг хийх шаардлагатай.

3. ТХЗХ-ны дараагийн хурал

- (1) ТХЗХ-ны гуравдугаар хурлыг 2019 оны 11-р сард зохион байгуулж, Дунд хугацааны 1 дүгээр тайлангийн талаар хэлэлцүүлнэ.
- (2) Шаардлагатай тохиолдолд ТХЗХ-ны даргын шийдвэрээр хугацаанаас өмнө хуралдуулж болно.

Төгсөв.

Хавсралт:

- (1) Явцын тайлангийн хураангуй
- (2) Хуралд оролцогчдын жагсаалт
- (3) Төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэл
- (4) ТХЗХ-ны нэгдүгээр хурлын тэмдэглэл

Хавсралт 3: Төслийн Хамтарсан зохицуулах хорооны гуравдугаар хурлын
тэмдэглэл

БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ЯАМ, ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ГАЗАР

ЯПОНЫ ОЛОН УЛСЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ БАЙГУУЛЛАГА

ХООРОНД БАЙГУУЛСАН

**“ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ БОЛОВСРУУЛАХ ТӨСӨЛ”-
ИЙН**

**ТӨСЛИЙН ХАМТАРСАН ЗОХИЦУУЛАХ ХОРООНЫ ГУРАВДУГААР ХУРЛЫН
ТЭМДЭГЛЭЛ**

2019 оны 11-р сарын 25-ны өдөр
хот

Улаанбаатар

Eriko TAMURA
ЖАЙКА-гийн Монгол дахь Төлөөлөгчийн
газрын дарга

Л.Оюун-Эрдэнэ
Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын
Хэрэг эрхлэх газрын дарга

Tsuyoshi HASHIMOTO
ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн ахлагч

С.Магнайсүрэн
Барилга, хот байгуулалтын яамны
Төрийн нарийн бичгийн дарга

Б.Баярсайхан
Үндэсний хөгжлийн газрын дарга

“Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл”-ийн Төслийн хамтарсан зохицуулах хорооны (ТХЗХ) гуравдугаар хурлыг 2019 оны 11 дүгээр сарын 25-ны өдөр Барилга, хот байгуулалтын яам (БХБЯ), Үндэсний хөгжлийн газар (ҮХГ), холбогдох яамны бодлого төлөвлөлтийн газрын дарга, ахлах мэргэжилтэн, мөн Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагын (ЖАЙКА) төлөөллүүдийн оролцоотойгоор зохион байгуулав.

ТХЗХ-ны хуралд ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн (ЖТБ) зүгээс хөгжлийн алсын хараа, макро түвшний болон салбарын хөгжлийн зорилт, стратеги, Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлт, нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, хөгжлийн хувилбарууд, хөгжлийн төсөл, хөтөлбөрүүдийг тусгасан “Дунд хугацааны тайлан 1”-ийн талаар танилцуулсан. ТХЗХ-ны хурлаар “Дунд хугацааны тайлан 1”-д тусгах “Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөний төсөл”-ийг цаашид нарийвчлан боловсруулах зорилгоор оролцогч талууд хэлэлцүүлэг өрнүүлж, хамтран ажиллахаар тохиролцов.

1. Доорх асуудлуудыг хэлэлцэн, тохиролцов. Үүнд:

- (1) ЖТБ нь Дунд хугацааны тайлан 1-д тусгагдсан Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөний төслийг Төслийн Ажлын хэсэг болон дэд Ажлын хэсгийн гишүүдийн хэлэлцүүлгийн үр дүнд үндэслэн боловсруулсан бөгөөд ЖТБ, Төслийн Ажлын хэсэг үргэлжлүүлэн хамтран ажиллаж ҮХЦТ-г цаашид нарийвчлан боловсруулна.
- (2) Монгол Улсын хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох ҮХЦТ-г боловсруулах зорилгоор Дунд хугацааны тайлан 1-ийг өргөн хүрээний оролцогч талуудыг хамруулан хэлэлцүүлэх шаардлагатай талаар хоёр тал санал нэгдэв. Энэхүү зорилгоор оролцогч талуудын нэгдсэн хурлыг 2020 оны 6 дугаар сар хүртэл тогтмол хуралдуулах шаардлагатай байна.
- (3) ҮХЦТ-г боловсруулах хугацаа нь “Алсын хараа-2050: Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ын төслийг боловсруулах хугацаатай уялдах ба нэгдсэн үр дүнд хүрэхийн тулд тэдгээрийн хоорондын уялдаа холбоо, зохицуулалтыг хангах шаардлагатай байна.
- (4) ТХЗХ-ны гуравдугаар хурлын дараа ҮХЦТ-ний төслийг нарийвчлан боловсруулахад шаардлагатай чухал асуудлуудыг тодруулах зорилгоор оролцогч талуудын нэгдсэн хурлыг зохион байгуулж, өргөн хүрээнд уулзалт, хэлэлцүүлэг өрнүүлнэ. Оролцогч талуудын дараагийн хурлын сэдэв, товыг анхны хурлаар хэлэлцэн, шийдвэрлэнэ.
- (5) ТХЗХ-ны гишүүд нь “Дунд хугацааны тайлан 1”-ийн талаарх санал, зөвлөмжөө 2019 оны 12 дугаар сарын 16-ны дотор БХБЯ-нд бичгээр хүргүүлнэ.
- (6) Япон улсад зохион байгуулах хоёр дахь сургалтыг 11 дугар сарын 27-ны өдрөөс 12 дугаар сарын 6-ны өдрийн хооронд зохион байгуулж, Монголын талаас 9 оролцогч хамрагдана.

(7) ЖАЙКА-гийн төслийн хүрээнд нийлүүлэх тоног төхөөрөмжийг худалдан авах үйл ажиллагааг дуусгаж, БХБЯ болон ҮХГ-т хүргүүлсэн. ҮХГ, БХБЯ, БХТ, ГЗБГЗЗГ зэрэг бусад холбогдох байгууллагууд холбогдох ажилтныг томилж, шинэ тоног төхөөрөмжийг ашиглах чадавхыг бэхжүүлэх ажлын байран дээрх дадлага, сургалтад хамруулна.

2. Санал, зөвлөмж, асуулт, хариулт:

ТХЗХ-ны хурлын үеэр дэвшүүлсэн гол санал, зөвлөмжийг доор дурдав.

Үүнд:

- (1) “Дунд хугацааны тайлан 1”-д тусгасан Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөний (ҮХЦТ) төслийн агуулга нь ҮХГ-аас боловсруулсан “Алсын хараа-2050: Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ын баримт бичигтэй 90% нийцэж байна. Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга Л.Оюун-Эрдэнэ эдгээр баримт бичгийг нэгтгэн боловсруулах талаар үүрэг чиглэл өгсөн.
 - (2) “Алсын хараа-2050: Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ын баримт бичгийн хүрээнд бүх яамд, ажлын хэсгээс боловсруулсан төсөл, хөтөлбөрүүдийн жагсаалтыг ЖАЙКА-гийн Төслийн багт ҮХГ хүргүүлж, санал авах, үнэлгээ хийлгэх, эрэмбэлүүлэх юм. Үүний үр дүнд төсөл, хөтөлбөрийн жагсаалт илүү дэлгэрэнгүй тодорхой болох юм.
 - (3) Санал болгож буй төсөл, хөтөлбөрүүдээр ажиллах хүчний эрэлт, хэрэгцээг тодорхойлох нь зүйтэй.
 - (4) ҮХЦТ-г бодлогын хувилбар, үр нөлөөг харгалзан цаашид нарийвчлан боловсруулах шаардлагатай байна.
 - (5) Асуулт: ҮСХ-ны тооцоогоор Монгол Улсын хүн ам 2040 он гэхэд 4,6 саяд хүрэх бол Улаанбаатар хотын хүн ам хэд болох вэ?
Хариулт: Улаанбаатар хотын хүн амын улсын нийт хүн амд эзлэх хувь 45 буюу одоогийн түвшинтэй адил түвшинд байна.
 - (6) Улаанбаатар хотын хүн амын төвлөрлийг сааруулж, хөдөө орон нутгаас нийслэлд ирэх шилжилт хөдөлгөөнийг бууруулах санал боловсруулах шаардлагатай байна.
- Баруун бүсийн Завхан, Говь-Алтай аймгийн хувьд бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот байхгүй болсон байна.
 - Матад сумын газрын тосны ордын ашиглалтаас бусдаар Зүүн бүсийн хувьд хөгжлийн ямар боломж байгааг тодорхойлох хэрэгтэй.
 - Өрнө-Дорныг хамгийн дөт маршрутаар холбох шаардлагатай.
Хариулт: ҮХЦТ баримт бичгийн төсөлд хүн амын нутагшилт, суурьшлыг оновчтой болгох үүднээс хөдөө орон нутагт ажлын байрыг бий болгохоор тусгасан. Санал болгож буй тойрог коридор нь эдийн засгийн үйл

ажиллагаа, хүн амыг илүү тэнцвэртэй суурьшуулах үүднээс баруун бүсэд хотуудын хөгжлийг дэмжих болно.

(7) Асуулт: Улиастайг Улаанбаатар хоттой холбох нь чухал хэдий боловч одоогийн байдлаар тухайн авто зам нь 2,3-р зэрэглэлийн зам юм. Баян-Өлгийг Новосибирск төдийгүй Төв Азитай холбох нь чухал.

Хариулт: Зам тээвэр, ложистикийн судалгаанд үндэслэн гол авто замын сүлжээг боловсронгуй болгоно.

(8) Хэт төвлөрлийг сааруулах үүднээс нийслэл хотыг нүүлгэх талаар дорвитой алхам хийх нь зүйтэй.

(9) ҮСХ-ны хүн амын хэтийн төлвийн тооцоог ашиглах нь учир дутагдалтай байгаа тул санал болгож буй нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт, төсөл, хөтөлбөрүүдтэй нийцүүлэн хүн амын шилжилт хөдөлгөөний тооцоог хийх шаардлагатай байна.

(10) Бодлогын тэргүүлэх арга хэмжээний нэг нь макро эдийн засгийн хувьд өрийн дарамтыг бууруулах явдал тул “Эдийн засгийг төрөлжүүлэхийн тулд шаардлагатай дэд бүтцийг барьж байгуулахад хөрөнгө оруулалт хийх зорилгоор уул уурхайн салбараас олсон орлогыг хуримтлуулах” хөгжлийн зорилт нь Засгийн газрын бодлоготой нийцэж байна. Мөн эдийн засгийн салбарт хэрэгжүүлэхээр санал болгож буй арга хэмжээ нь Монгол Улсын хөгжлийн бодлоготой, ялангуяа хөдөө аж ахуйн салбарын бодлоготой уялдаж байна.

(11) Хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалахад чухал шаардлагатай урьдчилан сэргийлэх, эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үйлчилгээнд илүүтэй анхаарал хандуулжээ.

(12) Асуулт: Хотуудын зэрэглэлтэй уялдуулан эмнэлгийн яаралтай тусламж, үйлчилгээг төлөвлөсөн үү?

- Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудаар шинээр тодорхойлогдсон хотуудад Бүсийн оношлогоо, эмчилгээний төвүүдийг ямар үе шатанд байгуулахаар төлөвлөж байна вэ?

- Говь-Алтай аймгийн Нэгдсэн эмнэлгийг түшиглэн эрүүл мэндийн салбарын ажилтнуудыг бэлтгэх сургалтын төвийг байгуулахад нэлээдгүй хугацаа шаардагдахаар байна.

- Орхон аймгийн Бүсийн оношлогоо, эмчилгээний төвд түшиглэн эрүүл мэндийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ. Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв Эрдэнэт хотод эрүүл мэндийн ямар тусламж, үйлчилгээг хүргэхээр төлөвлөсөн бэ?

Хариулт: Хотуудын зэрэглэлд нийцүүлэн эмнэлгийн яаралтай тусламж, үйлчилгээг бэхжүүлснээр эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанарыг сайжруулах боломжтой.

- (13) ДНБ өсөлт, эрчим хүчний хэрэглээ харилцан уялдаатай байдаг ч эрчим хүчний салбарыг хөгжүүлэх тодорхой төлөвлөгөө байхгүй байна.
Хариулт: Монгол Улсад нүүрсэнд суурилсан эрчим хүчийг сэргээгдэх эрчим хүчтэй хослуулан хөгжүүлэх шаардлагатай тул ҮХЦТ-ний хүрээнд сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлэхэд анхаарал хандуулна.
- (14) Төлөвлөгөөний төсөлд микро түвшний төлөвлөгөө/төслүүдийг тусгасан байна.
- (15) Санал болгож буй эрдэс баялгийн салбарын мэдээллийн санг Монголын Үндэсний геологийн алба хариуцах боломжтой.
- (16) Эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийн үндсэн үзэл баримтлал юу вэ?
Хариулт: Эдийн засгийн шинэ бүсчлэл нь “орон нутгийн нөөц баялгийг тухайн орон нутагт амьдарч буй иргэдийн тусын тулд ашиглан бүс нутгийн эдийн засгийг хөгжүүлэх” үзэл санаанд тулгуурладаг.
- (17) Монгол Улсаас ажиллах хүч гадаадад гарч байгааг зогсоохын тулд юу хийх шаардлагатай вэ?
Хариулт: Бүс нутгийг хөгжүүлэн ажлын байрыг боломжит дээд хэмжээгээр нэмэгдүүлснээр гадаадад ажиллаж, амьдарч буй монгол иргэд буцаж ирнэ.
- (18) Газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөг газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээнд тулгуурлан боловсруулах шаардлагатай. Ялангуяа Баянхонгор, Говь-Алтайд эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэхэд газрын нөөц, даац хүрэлцэх үү?
Хариулт: Баянхонгор аймгийн төвийн ойролцоо, Арвайхээр хоттой холбосон авто зам дагуу эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэхэд тохиромжтой газар нутаг бий.
- (19) Химийн бордоо, пестицид, ялзмагийг хязгаарлалттай хэрэглэдэг Монгол Улсад тэг элдэншүүлэлтийн технологи тохиромжгүй. Түүний оронд усалгаатай газар тариалан хөгжүүлэх нь зүйтэй.
- (20) Монгол Улс хүнсний ногооны 70%-ийг импортоор хангадаг тул хүнсийг дотоодын хэрэгцээгээр хангахад анхаарал хандуулах шаардлагатай. Түүний дараа чацаргана, малын тэжээлийн асуудлыг шийдвэрлэх хэрэгтэй.
- (21) “Орхон голын усыг говь руу татах” төсөл байгаль орчинд маш хохиролтой төсөл юм.
- (22) Дэд бүтцийн төслүүдийг хэрэгжүүлэх хөрөнгө санхүүгийн тооцоо, үндэслэл юу вэ?
- (23) Төлөвлөгөөний төсөлд тусгасан мал аж ахуй, газар тариалангийн төслүүдээс илүүтэй бага хөрөнгө оруулалт оруулан, үр ашиг түргэн хугацаанд олох МХХТ-ийн төслүүдийг тусгах шаардлагатай.
- (24) Зах зээлийн судалгаа, ялангуяа дэлхийн зах зээлийн өөрчлөлтийн талаар судлах шаардлагатай.
-

(25) ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь эдийн засгийн макро, мезо, микро бүсүүдийн хоорондын ялгаа, бүс тус бүрийн тодорхойлолт, тэргүүлэх чиглэл, тухайн бүсийн зохицуулалт, чиг үүрэг, хуваарилалтын үндэслэлийг тодорхойлно.

(26) ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь эдийн засгийн макро, мезо, микро бүс тус бүрт хэрэгжүүлэх төслүүдийн жагсаалтыг нарийвчлан тодорхойлно.

3. ТХЗХ-ны дараагийн хурал

(1) ТХЗХ-ны дөрөвдүгээр хурлыг Монгол Улсын 2020 оны УИХ-ын сонгуулиас өмнө 2020 оны 06-р сард зохион байгуулж, сайжруулан боловсруулсан Дунд хугацааны 2 дугаар тайлангийн талаар хэлэлцүүлнэ.

(2) Шаардлагатай тохиолдолд ТХЗХ-ны даргын шийдвэрээр хугацаанаас өмнө хуралдуулж болно.

Төгсөв.

Хавсралт:

- (1) Дунд хугацааны тайлан 1-ийн хураангуй
- (2) Хуралд оролцогчдын нэрсийн жагсаалт
- (3) Төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэл
- (4) ТХЗХ-ны хоёрдугаар Хурлын тэмдэглэлийн хуулбар

Хавсралт 4: Төслийн Хамтарсан зохицуулах хорооны дөрөвдүгээр хурлын
тэмдэглэл

БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ЯАМ, ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ГАЗАР

ЯПОНЫ ОЛОН УЛСЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ БАЙГУУЛЛАГА

ХООРОНД БАЙГУУЛСАН

**“ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ БОЛОВСРУУЛАХ ТӨСӨЛ”-
ИЙН**

**ТӨСЛИЙН ХАМТАРСАН ЗОХИЦУУЛАХ ХОРООНЫ ДӨРӨВДҮГЭЭР ХУРЛЫН
ТЭМДЭГЛЭЛ**

2020 оны 6 дугаар сарын 11-ний өдөр
Улаанбаатар хот

Эрико ТАМУРА
ЖАЙКА-гийн Монгол дахь Төлөөлөгчийн
газрын дарга

Л.Оюун-Эрдэнэ
Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын
Хэрэг эрхлэх газрын дарга

Цүёоши ХАШИМОТО
ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн ахлагч

С.Магнайсүрэн
Барилга, хот байгуулалтын яамны
Төрийн нарийн бичгийн дарга

Б.Баярсайхан
Үндэсний хөгжлийн газрын дарга

“Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл”-ийн Төслийн хамтарсан зохицуулах хорооны (ТХЗХ) дөрөвдүгээр хурлыг 2020 оны 6 дугаар сарын 11-ний өдөр Барилга, хот байгуулалтын яам (БХБЯ), Үндэсний хөгжлийн газар (ҮХГ), холбогдох яамны бодлого төлөвлөлтийн газрын дарга, ахлах мэргэжилтэн, мөн Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагын (ЖАЙКА) төлөөллүүдийн оролцоотойгоор зохион байгуулав.

ТХЗХ-ны хурал дээр ЖАЙКА-гийн Төслийн баг (ЖТБ) нь “Дунд хугацааны тайлан 1”-д тусгасан “Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө”-ний төслийг шинэчилэн боловсруулж тусгасан “Эцсийн тайлангийн төсөл 1”-ийг танилцуулсан. Хурлын үеэр оролцогч талуудад “Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө”-ний шинэчилсэн төслийг танилцуулах, төслийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор Монгол, Япон талууд хамтарч, өргөн хүрээний оролцогч талуудыг хамруулж, цахим болон бусад хэлбэрээр хэлэлцүүлгүүдийг зохион байгуулахаар тохиролцов.

1. Доорх асуудлуудыг хэлэлцэн, тохиролцов. Үүнд:

- (1) ЖТБ нь Эцсийн тайлангийн төсөл 1-д тусгагдсан Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөний шинэчилсэн төслийг Төслийн багийн мэргэжилтнүүдийн 2020 оны 1 дүгээр сараас 3 дугаар сарын эхэн хүртэл Монгол Улсад хийсэн ажил, Монгол, Япон талуудын COVID-19-ийн дэгдэлтийн дараа зайнаас хамтарч ажилласан ажлуудын үр дүнд үндэслэн боловсруулсан.
- (2) ЖТБ нь 2020 оны 1 дүгээр сарын 29-нд зохион байгуулсан Оролцогч талуудын нэгдсэн хурлын үеэр хэлэлцүүлсэн 1) хөгжлийн загвар, алсын хараа, зорилт, стратеги, 2) нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийн талаарх багийн хэлэлцүүлгийн үр дүнг Эцсийн тайлангийн төсөл 1-д тусгасан.
- (3) Монголын тал Эцсийн тайлангийн төсөл 1-д тусгасан хөгжлийн загвар, алсын харааг ерөнхийд нь дэмжиж, хөгжлийн хувилбаруудыг илүү боловсронгуй болгох шаардлагатай гэж үзэж буйгаа илэрхийлсэн.
- (4) Монгол Улсын хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох ҮХЦТ-г боловсруулах зорилгоор Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг өргөн хүрээний оролцогч талуудыг хамруулан хэлэлцүүлэх, ҮХЦТ-ний төсөлд тусгасан саналуудыг танилцуулж, санал болгож буй хөгжлийн шинэ загварын талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлж, гүнзгийрүүлэх талаар хоёр тал санал нэгдэв.
- (5) УИХ-ын сонгуулийн дараа ҮХЦТ-ний төслийг таниулах, төслийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх зорилгоор туршилтын төслүүдийг төлөвлөн хэрэгжүүлж, ҮХЦТ-д санал болгож буй зарим гол төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж эхлүүлэх талаар хоёр тал санал нэгдэв.
- (6) ҮХЦТ-г боловсруулах хугацаа нь Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг “Алсын хараа 2050”, Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого (БХБ) болон Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төслийг

боловсруулах хугацаатай уялдах ба нэгдсэн үр дүнд хүрэхийн тулд тэдгээрийн хоорондын уялдаа холбоо, зохицуулалтыг хангах шаардлагатай байна.

- (7) ТХЗХ-ны гишүүд Эцсийн тайлангийн төсөл 1-тэй холбоотой санал, зөвлөмжөө 2020 оны 6 дугаар сарын 22-ны дотор БХБЯ-нд бичгээр хүргүүлнэ.
- (8) ҮХЦТ боловсруулах төслийн Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг шинээр эмхлэн байгуулагдсан Засгийн газарт танилцуулах ба Монгол, Япон талууд ҮХЦТ-г илүү боловсронгуй болгох тал дээр хамтарч ажилласаар байна.

2. Санал, зөвлөмж, асуулт, хариулт:

ТХЗХ-ны хурлын үеэр дэвшүүлсэн гол санал, зөвлөмжийг доор дурдав. ЖТБ-ын хариултуудыг “→” тэмдэгээр тэмдэглэв.

- (1) Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын дагуу Монгол Улсын Засгийн газар “Монгол Улсыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”-ийн төслийг 9 дүгээр сарын 1-ний дотор Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлнэ. ҮХЦТ дэх хөгжлийн үе шат нь “Монгол Улсыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”-тэй цаг хугацааны хувьд давхцаж байвал тус баримт бичигт тусгагдах боломжтой.
→ ЖТБ энэ тал дээр хамтарч ажиллана.
- (2) ҮХЦТ боловсруулах төсөл нь 2019 оноос буюу Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль батлагдахаас өмнө хэрэгжээд явж байгаа ба Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг танилцуулж байна. Тус тайланд санал болгож буй төсөл, хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор туршилтын төслүүдэд санал авч байгааг оролцогчид анхаарна уу. Түүнчлэн төсөл, хөтөлбөрүүдийн хөрөнгө оруулалтын зардлыг тоймлон илтгэлийн үеэр танилцуулсан.
→ ҮХЦТ дэх хөгжлийн үе шат нь “Монгол Улсыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”-тэй цаг хугацааны хувьд давхцаж байвал тус баримт бичигт ҮХЦТ-д санал болгож буй саналуудыг тусгах талаас нь ажиллах нь зүйтэй гэж үзэж байна. ҮХЦТ-д тусгасан төсөл, хөтөлбөрүүдийн хөрөнгө оруулалтын зардлыг ерөнхий байдлаар боловсруулсан. Туршилтын төслийн тухайд БХБЯ саналаа ирүүлсэн байгаа ба бусад байгууллагуудаас санал хүлээж авах болно.
- (3) ҮХГ “Малчдын харилцаа холбоог бэхжүүлэх төсөл”-ийг туршилтын төслөөр хамтарч хэрэгжүүлэх саналаа ЖТБ-т бичгээр хүргүүлнэ.

- (4) БХБЯ “Хаягдал автомашиныг дахин боловсруулах парк байгуулах төсөл”-ийн хүрээнд Батарей дахин боловсруулах үйлдвэр байгуулах төслийн саналыг ирүүлсэн.
- (5) ҮХЦТ нь Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг “Алсын хараа 2050”-тай уялдаж байгаа юу? ҮХЦТ-г батлах уу? Хэрхэн баталгаажуулах вэ?
- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг “Алсын хараа 2050”-д тусгагдсан Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого болон Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төслийг (ХАНСХЕТ) боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор ҮХЦТ-г боловсруулж байна. Дээр дурдсан хоёр баримт бичгийг холбогдох байгууллагууд батлах юм.
- (6) Санал болгож буй бүсийн шинэ төвүүдэд бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвүүд хэрхэн төлөвлөгдсөн байна вэ? Энэ талаар ҮХЦТ-д тусгасан уу?
- Бүсийн шинэ төвүүдийг тодорхойлсон ч одоо үйл ажиллагаагаа явуулж буй бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвүүд нь хэвээр үлдэж болох юм. Түүнчлэн шаардлагатай үйлчилгээг үзүүлэх үүднээс бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төвийг нэмж байгуулах хэрэгцээ, шаардлага үүсч болно.
- (7) ҮХЦТ-д санал болгож буй төсөл, хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийг хэрхэн эрэмбэлсэн бэ? Төсөл, хөтөлбөрүүдийг аль үе шатанд, ямар эрэмбэ, дараатайгаар хэрэгжүүлэх вэ? Эдийн засаг, орон зайн зохион байгуулалттай холбоотой төслүүд тодорхой харагдаж байгаа боловч нийгмийн салбарын төслүүдийн тухайд тодорхой биш байна.
- ҮХЦТ-д санал болгож буй нийгмийн салбарын төсөл, хөтөлбөрүүдийг “Монгол Улсыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”-тэй уялдуулах шаардлагатай гэж үзэж байна.
- (8) “Алсын хараа 2050”-д санал болгосон шинэ бүсүүдтэй нийцэж байгаа ҮХЦТ-д тусгагдсан эдийн засгийн шинэ бүсүүдийг газар нутгийн хэмжээ, газарзүйн байршил, нийгэм, эдийн засгийн таталцал, түүх соёл, үндэсний өв уламжлал зэргийг хэрхэн авч үзэж, тодорхойлсон бэ? “Алсын хараа 2050”-д санал болгосон шинэ бүсүүдийг батлаагүй үлдээсэн.
- Хөрш зэргэлдээ оршиж буй аймгуудыг 30 үзүүлэлт ашиглан “ижил төстэй” байдлаар нь харьцуулж, бүлэг болгож, бүсүүдийн хуваарийг боловсруулсан. Ийнхүү аймгуудыг ижил төстэй байдлаар нь харьцуулсны дүнд зөвхөн Завхан болон Өмнөговь аймгуудыг хөрш зэргэлдээ аймгуудтай нь харьцуулахад ижил төстэй байдал нь бага байсан.
- (9) ҮХГ болон Монгол Улсын эрдэмтэн, судлаачдын боловсруулсан шинэ бүс болон ЖТБ-ын боловсруулсан эдийн засгийн шинэ бүсүүдийн үр дүн ижил байсан. Бүсийн хуваарийг боловсруулахад ашигласан аргачлалыг ҮХГ,

ЖТБ нь БХБЯ, БХТ-тэй хэлэлцэж, нэгдсэн шийдвэрт хүрнэ гэж найдаж байна.

(10) ЖАЙКА-гийн асуулт: Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг “Алсын хараа 2050” батлагдсантай холбоотойгоор Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030 болон тус баримт бичгийн алийг нь тэргүүлэх чиглэлээр хэрэгжүүлэх вэ?

→ “Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”-ын үр дүнг илэрхийлэх үзүүлэлтүүд, Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн зорилтууд нь “Алсын хараа 2050”-д тусгагдсан тул “Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030”-ыг Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор хүчингүй болсонд тооцсон.

(11) ҮХЦТ-д нийгэм, эдийн засаг болон нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийн саналуудыг тусгаж байгаа ба Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлт “Алсын хараа 2050”-д тусгагдсан. Харин нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлт буюу эдийн засгийн шинэ бүсийг ХАНСХЕТ-тэй уялдуулж боловсруулна. Бүсийн оношилгоо, эмчилгээний төв зэргийг хүн ам, хот, суурингийн төлөвлөлттэй уялдуулж төлөвлөнө.

(12) ЖАЙКА-гийн санал: Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зохион байгуулалтын саналтай холбоотойгоор Монголын талаас саналаа хэлнэ гэж найдаж байна. Бүсийн хөгжлийн зөвлөлийг хэрхэн байгуулах, зөвлөл нь ямар чиг үүрэгтэй байх зэргийг тодорхой болгох шаардлагатай.

→ Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага, зохицуулалтын тухай хуулийн дагуу Үндэсний хороо, Бүсийн зөвлөлийг байгуулж, ажиллуулж болдог. Тиймээс ЖТБ-ын санал нь хүчин төгөлдөр хэрэгжиж буй хуулийн зохицуулалттай нийцэж байна гэж үзэж байна.

3. ТХЗХ-ны дараагийн хурал

(1) ҮХЦТ боловсруулах төслийн Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийг шинээр эмхлэн байгуулагдсан Засгийн газарт танилцуулах ба ҮХЦТ-д Монгол талын саналыг тусгаж, шинэчлэн сайжруулна.

(2) ҮХЦТ-г шинэчлэн сайжруулж, Эцсийн тайлангийн төсөл 2-ыг боловсруулна.

(3) ТХЗХ-ны тавдугаар хурлыг хуралдуулж, Эцсийн тайлангийн төсөл 2-ыг танилцуулна.

(4) ТХЗХ-ны тавдугаар хурлыг 2021 оны 2 дугаар сард хуралдуулахаар урьдчилсан байдлаар төлөвлөж байгаа ба ЖАЙКА болон Монгол Улсын Засгийн газрын хэлэлцэн тохиролцсоны дагуу хурлын товыг өөрчилж болно.

Төгсөв.

Хавсралт:

- (1) Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийн хураангуй
- (2) Хуралд оролцогчдын нэрсийн жагсаалт
- (3) Төслийн Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэл
- (4) ТХЗХ-ны гуравдугаар хурлын тэмдэглэлийн хуулбар

Бүлэг 2 Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030 (ТХҮБ 2030) баримт бичгийн зорилтуудын хэрэгжилтийн үнэлгээ болон “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын тойм

Тус тайлангийн 4 дүгээр бүлэгт Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлтийг тодорхойлохын тулд нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны макро түвшний асуудлуудыг дүгнэв. Ийнхүү дүгнэхийн тулд тус бүлэгт Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд, Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 (ТХҮБ 2030)-ын үзүүлэлтүүдийн дагуу нийгэм, эдийн засгийн асуудлуудыг авч үзэв. Нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны асуудлуудад эдийн засгийн өсөлт, нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ), хүний хөгжлийн индекс, хүн ам, шилжилт хөдөлгөөн, дундаж наслалт, ядуурлын түвшин, орлогын хуваарилалт, дэлхийн өрсөлдөх чадварын индекс, бизнес эрхлэх үзүүлэлт, тусгай хамгаалалттай газар нутаг, нийгмийн даатгалд хамрагдсан байдал, эх, нялхсын эндэгдэл гэх мэт эрүүл мэндийн үзүүлэлтүүд, аялал жуулчлал, цахилгаан эрчим хүчний эх үүсвэрээр хангагдсан байдал зэрэг өргөн хүрээний асуудлуудыг хамруулж авч үзэв. ТХҮБ 2030 баримт бичгийн үр дүнг илэрхийлэх үзүүлэлтүүд нь агуулгаараа “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод тусгагдсан тул ТХҮБ 2030-ыг хүчингүйд тооцсон. Тиймээс “Алсын хараа-2050” баримт бичгийг ҮХЦТ-тэй харьцуулан нягталж үзэв. Тогтвортой хөгжлийн зорилгуудтай уялдуулан тогтвортой, хүртээмжтэй хөгжлийг бий болгохтой холбоотой асуудлуудыг тодруулах зорилгоор Монгол Улсын ТХҮБ 2030, “Алсын хараа-2050”-ийн үнэлгээг хийж, 3 дугаар бүлэгт тусгасан болно.

2.1 Хүн ам зүй

2.1.1 Сүүлийн жилүүдийн хүн амын өсөлт, өөрчлөлт

(1) Хүн амын өсөлт, өөрчлөлт

Монгол Улсад зургаан сар ба түүнээс дээш хугацаагаар оршин суугаа хүн амын тоо 2019 оны байдлаар 3,296,900 байсан (Хүснэгт 2.1.1). 2010 оныг хүртэл хүн амын өсөлт буурч байсан бөгөөд 2005-2010 онд жилийн дундаж өсөлт 0.9%-тай байв. 2010-2016 онд хүн амын жилийн дундаж өсөлт 2.4%-д хүрсэн бол 2017, 2018 онд өмнөх онуудынхаас бага зэрэг буурсан. 2019 онд хүн ам өсөлттэй байсан нь Улаанбаатар хотын хүн амын өсөлттэй хамааралтай байна. 1990-ээс 2019 оны хооронд буюу 29 жилийн хугацаанд хүн амын жилийн дундаж өсөлт 1.7% байв. Өнгөрсөн 29 жилийн хугацаанд бүс, нутгуудийн хүн амын өсөлт хэлбэлзэлтэй байсан ч Баруун бүсээс бусад бүх бүс, нутгийн хүн ам тодорхой хэмжээнд өссөн байна. Зураг 2.1.1-д Монгол Улсын эдийн засгийн бүсүүдийг харуулав.

Хүснэгт 2.1.1 Монгол Улсын хүн ам

		Монгол Улсын хүн ам (1,000)									
Бүс/аймаг	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Баруун бүс	422.3	444.7	425.7	410.6	352.4	386.9	393.6	401.1	407.2	412.0	
Хангайн бүс	469.9	535.7	546.3	545.5	515.2	573.1	585.7	593.6	600.4	605.2	
Төвийн бүс	421.3	435.8	435.9	431.4	442.0	477.2	492.1	502.8	511.4	516.6	
Зүүн бүс	199.9	206.1	198.0	193.5	185.5	207.5	211.4	216.8	222.6	223.3	
Улаанбаатар-ын бүс	536.6	612.1	773.6	952.4	1,158.7	1,345.5	1,380.8	1,417.1	1,444.7	1,539.8	
Монгол Улс	2,050.0	2,234.4	2,379.5	2,533.4	2,653.8	2,990.2	3,063.6	3,131.7	3,186.3	3,296.9	
Бүс/аймаг	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	1990-2019	
Баруун бүс	1.0	-0.9	-0.7	-3.0	1.9	1.7	1.9	1.5	1.2	0.0	
Хангайн бүс	2.7	0.4	0.0	-1.1	2.2	2.2	1.3	1.2	0.8	0.9	
Төвийн бүс	0.7	0.0	-0.2	0.5	1.5	1.5	2.2	1.7	1.0	0.7	
Зүүн бүс	0.6	-0.8	-0.5	-0.8	2.3	2.3	2.6	2.7	0.3	0.4	
Улаанбаатар-ын бүс	2.7	4.8	4.2	4.0	3.0	2.6	2.7	2.0	6.6	3.7	
Монгол Улс	1.7	1.3	1.3	0.9	2.4	2.5	2.2	1.7	3.5	1.7	

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019

Зураг 2.1.1 Монгол Улсын эдийн засгийн бүсүүд

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

1990 оноос ардчилал, зах зээлийн тогтолцоонд шилжсэний дараа Монгол Улсын хүн ам өссөөр ирсэн бөгөөд Хүснэгт 2.1.2-т харуулсан хугацаанд хүн амын өсөлт эрчимжсэнийг харж болно. Хүн амын жилийн дундаж өсөлт 1990-2000 онд 1.10%-иар, 2000-2010 онд 1.40%-иар, 2010-2018 онд 2.01%-иар тус тус өссөн байна.

Хүснэгт 2.1.2 Хүн амын жилийн дундаж өсөлт (1990-2019)

Он	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Хүн ам	2,153.4	2,243.0	2,403.1	2,551.1	2,761.0	3,057.8	3,119.2	3,177.9	3,238.5	3,296.9
Хугацаа	1990-2000			2000-2010			2010-2019			
Өсөлт, %	1.10			1.40			1.99			

(2) Шилжилт хөдөлгөөн

Шилжилт хөдөлгөөн, бүсээр

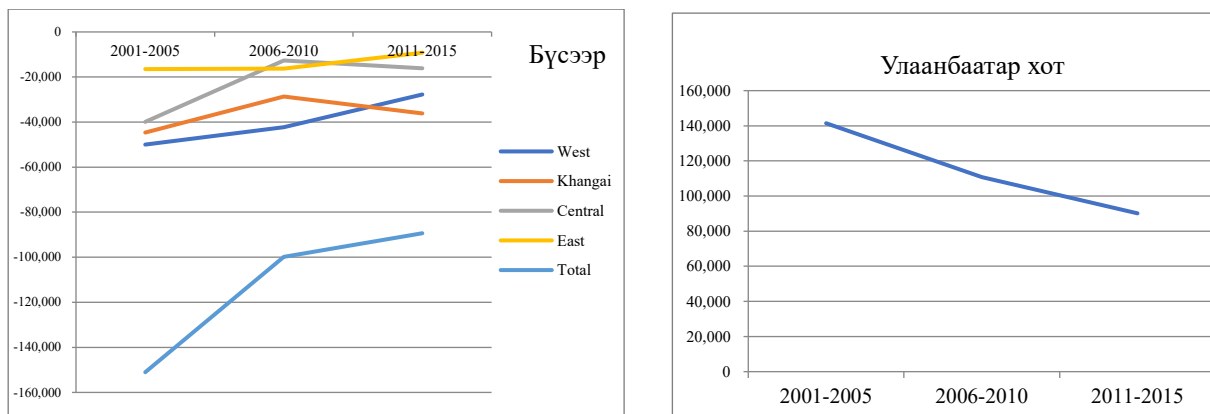
Хүснэгт 2.1.3-т бүс нутгууд дахь шилжилт хөдөлгөөнийг ҮСХ-ны цахим өгөгдлийг ашиглаж үзүүлэв.

Хүснэгт 2.1.3 Шилжилт хөдөлгөөнд оролцсон хүмүүсийн тоо, бүсээр, 5 жилээр

Бүс, аймаг	Нэгж	2001-2005	2006-2010	2011-2015
Баруун бүс	Хүн	-49,991	-42,301	-27,759
Хангайн бүс		-44,649	-28,669	-36,209
Төвийн бүс		-39,905	-12,669	-16,171
Зүүн бүс		-16,492	-16,242	-9,210
4 бүсийн нийт		-151,037	-99,881	-89,349
Улаанбаатар		141,446	110,764	90,135

Эх сурвалж: ҮСХ-ны цахим өгөгдөл

Зураг 2.1.2 2001-2015 оны хооронд шилжилт хөдөлгөөнд оролцсон хүмүүсийн тоо, бүсээр

Эх сурвалж: http://www.1212.mn/tables.aspx?TBL_ID=DT_NSO_0300_040V1

2016 онд Нийслэлийн Засаг даргын захирамжийн дагуу хөдөө, орон нутгаас нийслэлд байнга оршин суухаар ирэх иргэдийн шилжилт хөдөлгөөнийг түр хугацаанд зогсоосонтой холбоотойгоор 2016, 2017, 2018 оны тоон мэдээг хамруулаагүй болно. Тус захирамжийн хүрээнд нийслэл рүү чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөний албан ёсны тоон мэдээ 2016, 2017, 2018 онд буурсан ч нийслэл рүү чиглэсэн албан ёсоор бүртгүүлж, шилжилт хийлгээгүй иргэдийн шилжилт хөдөлгөөн байсаар байна. Эдгээр иргэдийн ихэнх нь гэр бүл, садан төрлийнхөө хашаанд гэр барьж буудаг байна. Хэдийгээр эдгээр иргэд нь тэтгэвэр, тэтгэмж авах боломжгүй ч эрүүл мэндийн үйлчилгээ авч, түр оршин суух бүртгэлтэйгээр хүүхдээ сургуульд явуулах боломжтой байдаг.

Хангайн болон Зүүн бүсээс бусад бүсийн гадагш чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн 2006 оноос хойш ерөнхийдөө буурсан байна. Улаанбаатар хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн 2001 оноос хойш буурч эхэлсэн. Эдгээр тоон мэдээ нь албан ёсны буюу бүртгэлгүй иргэдийн шилжилт хөдөлгөөнийг тооцоогүй тоон мэдээ тул бодит байдал дээр шилжилт хөдөлгөөн илүү их байх магадлалтай талаар мэргэжилтнүүдийн санал нэгддэг. Хөдөө, орон нутагт амьдрах орчин, нөхцөл сайжирч, эдийн засаг сэргэж байгаатай холбоотойгоор шилжилт хөдөлгөөн саарч

байна.

Гадаадад амьдардаг Монгол иргэд

ҮСХ-ны статистикийн мэдээллээр Монгол Улсын (МУ) хүн ам гэж МУ-ын нутаг дэвсгэрт байнга оршин суугаа МУ-ын харьяат иргэд болон гадаадад амьдарч байгаа МУ-ын харьяат иргэдийн нийлбэр дүн юм. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт оршин суугаа хүн ам гэж МУ-ын нутаг дэвсгэрт байнга оршин суугаа МУ-ын харьяат иргэд, гадаадын харьяат болон харьяалалгүй иргэдийн нийлбэр дүн юм. ҮСХ-ны статистикийн мэдээлэлд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт оршин суугаа гадаадын харьяат иргэдийн тоог хөдөлмөрийн гэрээгээр ажил эрхэлж буй гадаадын иргэдийн тоонд үндэслэн гаргадаг хэдий ч энэ нь бодит байдлаас доогуур үзүүлэлт юм. Хүснэгт 2.1.4-т үзүүлснээр гадаадад амьдарч байгаа МУ-ын харьяат иргэдийн тоог Монгол Улсын нийт хүн амын тооноос Монгол Улсад амьдарч буй нийт хүний тоог хасаж ойролцоогоор тооцдог. Энэхүү үр дүнгээс харахад гадаадад амьдарч байгаа Монгол Улсын харьяат иргэдийн тоо 50,000-142,000 байна. НҮБ-ын Шилжилт Хөдөлгөөний Байгууллага 2016 оны байдлаар гадаадад амьдарч байгаа Монгол Улсын харьяат иргэдийн тоог 130,000 гэж тооцсон нь ойролцоо үзүүлэлт юм.

Хүснэгт 2.1.4 Гадаадад амьдардаг Монгол иргэд

Жил	Монгол Улсын нийт хүн амын тоо (a) (1,000 хүн)	Монгол Улсад амьдарч буй нийт хүний тоо(b) (1,000 хүн)	Зөрүү (a)-(b)= (c) (1,000 хүн)	Бүртгэлтэй гадаад иргэдийн тоо (d) (1,000 хүн)	Гадаадад амьдардаг Монгол иргэдийн тоо (c)+(d) (1,000 хүн)
2016	3,199.9	3,063.6	136.3	5.9	142.2
2017	3,177.9	3,131.7	46.2	4.7	50.9
2018	3,238.5	3,186.3	52.2	4.5	56.7
2019	3,296.9	3,197.0	99.9	4.6	104.5

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо 2019, ҮСХ

2.1.2 Хүн ам зүйн үзүүлэлтүүд

(1) Төрөлт, нас баралтын тоо

1990 онд ардчилсан тогтолцоо руу шилжсэнээс хойш 2005 оныг хүртэл төрөлтийн тоо буурсан бол 2005 оноос хойш өссөн. Дээрх хугацаанд нас баралтын тоо тогтмол буурсан бол 2010 онд ялимгүй өссөн үзүүлэлттэй гарсан. Тиймээс хүн амын ердийн өсөлт 2005 оныг хүртэл буурсан үзүүлэлттэй байснаа 2005 оноос хойш өсч эхэлсэн. Сүүлийн жилүүдэд хүн амын ердийн өсөлт дунджаар 2.0%-тай байна (Хүснэгт 2.1.5).

Хүснэгт 2.1.5 Хүн амын төрөлт, нас баралт, ердийн өсөлтийн тоо

Он	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
1,000 хүнд ногдох төрөлтийн тоо	34.4	24.4	20.4	17.8	23.1	27.1	25.9	23.9	24.5	24.4
1,000 хүнд ногдох нас баралтын тоо	8.3	7.5	6.5	6.5	6.7	5.8	5.8	5.5	5.6	5.6
Хүн амын ердийн өсөлт, жилээр, %	2.61	1.69	1.39	1.13	1.64	2.13	2.01	1.84	1.89	1.88

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019

Саяхныг хүртэл Монгол Улсын хүн амын өсөлт нь хүн амын ердийн өсөлтөөс

доогуур үзүүлэлттэй байсан. Зөвхөн сүүлийн жилүүдэд хүн амын өсөлт нь хүн амын ердийн өсөлттэй ойролцоо үзүүлэлттэй болсон.

(2) Хүн амын насны бүтэц ба хөдөлмөр эрхлэлтийн үзүүлэлтүүд

Ардчилсан тогтолцоо руу шилжсэний дараа буюу 1990-2005 оны хооронд төрөлт багассан тул насны бүлэгт эзлэх залуу хүн амын тоо (10-29 насны) харьцангуй бага байна. 2000-2010 оны хооронд төрөлт нь өмнөх болон дараах үеэсээ бага байгааг Хүснэгт 2.1.5-аас харж болно.

1990-2010 оны хооронд нийт хүн ам эсвэл ажиллах хүчний идэвхийн коэффициентэд ногдох 15-аас 64 настай хөдөлмөрийн насны хүн амын харьцаа тасралтгүй өсч байснаа 2018, 2019 онд буурсан байна. Хүснэгт 2.1.6-г харна уу. 2019 оны байдлаар хөдөлмөрийн насны хүн ам 2,034,700 байсан нь ажиллах хүчний идэвхийн коэффициентийг 63.6%-д хүргэв. Эдийн засгийн идэвхтэй хүн ам хурдтай өсч, 2018 оны байдлаар 1,358,600 байснаас 1,253,000 нь ажилтай, 105,600 нь эрхэлсэн ажилгүй байв. Үүнээс харахад 2018 оны байдлаар ажиллах хүчний оролцооны түвшин 65.9%-тай байсан байна. Ажиллах хүчний оролцооны түвшин 2000 онд 57.3% байсан бол 2010 онд 63.4% болж өссөн байна. Ажиллах хүчний идэвхийн тусгай коэффициент (АХИТК) нь хүн амын насны бүтцийн үзүүлэлт бол Ажиллах хүчний оролцооны түвшинд (АХОТ) нь хөдөлмөрийн зах зээл дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо, их, дээд сургуульд суралцаж буй хөдөлмөрийн насны хүн ам зэрэг нийгмийн үзүүлэлтүүд туссан байдаг.

Хүснэгт 2.1.6 Хүн амын насны бүтцийн өөрчлөлт

Нэгж: 1000 хүн

Насны бүлэг	1990	2000	2010	2017	2018	2019
0-14	853.4	813.1	743.3	946.5	995.2	1,026.5
15-64	1,115.1	1,481.5	1,808.7	2,060.6	2,061.8	2,034.7
65-аас дээш	81.5	84.9	101.9	124.6	129.3	135.8
Нийт	2,050.0	2,379.5	2,653.9	3,131.7	3,186.3	3,197.0
Ажиллах хүчний оролцооны түвшин (%)	54.4	62.2	68.2	65.8	64.7	63.6

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2019, Үндэсний статистикийн хороо

2.2 Макро эдийн засгийн үзүүлэлтүүд

2.2.1 Эдийн засгийн өсөлтийн чиг хандлага

(1) Сүүлийн жилүүдийн үзүүлэлтүүд

1995-2017 оны хооронд Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт ихээхэн хэлбэлзэлтэй байсаар ирсэн бөгөөд 1995-2000 онд эдийн засгийн өсөлт 2.7% байсан бол 2005-2010 онд 10.2% хүрч байсан. Хүснэгт 2.2.1-ийг харна уу.

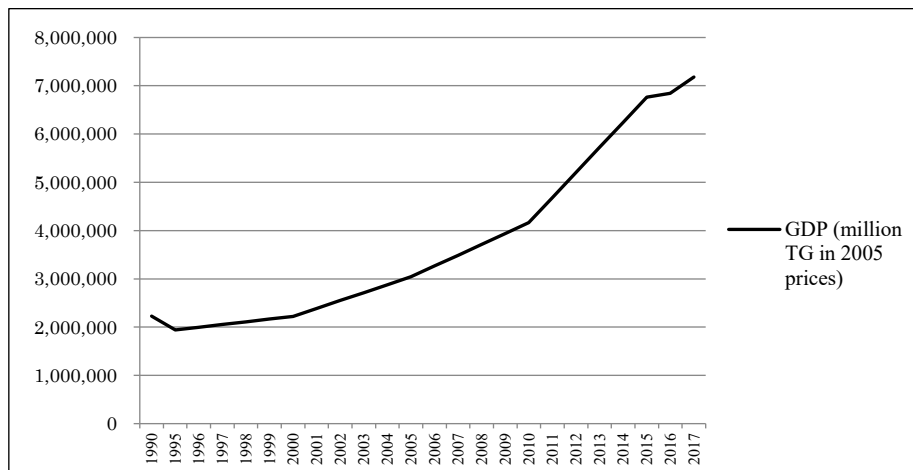
Хүснэгт 2.2.1 Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт, хувиар

ДНБ, 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр		Жилийн дундаж өсөлт (%/жил)	
Он	(сая төгрөг)	Он	(%/жил)
1990	2,227,311	1990-1995	-.27
1995	1,941,470	1995-2000	2.7
2000	2,221,690	2000-2005	6.5
2005	3,041,406	2005-2010	6.5
2010	4,162,785	2010-2015	10.2
2015	6,762,785	2015-2016	1.2
2016	6,841,925	2016-2017	5.1
2017	7,189,074	2017-2018	7.2
2018	7,705,331	2018-2019	5.1
2019	8,100,470	2010-2019	7.7
-	-	1990-2019	4.6

Эх сурвалж: (1) Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019, Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо, (2) Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал, 2019 оны 2-р сар, Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо

Ардчилсан тогтолцоонд шилжсэний дараах Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжлийг 3 үед хувааж, авч үзэж байна. Үүнд, (i) эдийн засаг хумигдсан үе (1990 оны дунд хүртэл), (ii) зах зээлийн эдийн засагт шилжиж, эдийн засаг сэргэсэн үе (1995-2015), (iii) эдийн засгийн өсөлт удааширсан үе (2016 оноос хойш).

Зураг 2.2.1 Монгол Улсын ДНБ (сая төгрөг, 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр)

Эх сурвалж: (1) ДНБ, 2005, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр, Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2013, (2) Бусад мэдээллийг Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017-гоос.

Тайлбар: 1995-2000 оны хоорондох онуудын (1996, 1997, 1998, 1999) ДНБ-ийг интерполяц хийж гаргав.

(2) Эдийн засаг хумигдсан үе (1990-1995)

Монгол Улсын эдийн засаг Зөвлөлт Холбоот Улсаас (ЗХУ) ихээхэн хамааралтай байсан бөгөөд нийт гадаад худалдааны 80%-ийг нь ЗХУ-аас импортлон оруулж ирдэг байсан машин механизм, нефть, хувцас, барилгын материал зэрэг эзэлж байв. ЗХУ-ын задрал нь зах зээлийн болон түүхий эдийн нийлүүлэлтийн сүлжээг унахад хүргэж, Монгол Улсын эдийн засгийг их хэмжээгээр доройтуулсан. Тиймээс Монгол Улсын Засгийн газар 1980-аад оны сүүлээр жижиг болон томоохон аж ахуйн нэгж, байгууллагуудыг хувьчлах, үнэ чөлөөлөх, татварын шинэчлэл хийх, бартерийн болон валютын системийн зохицуулах зэрэг хэд хэдэн эдийн засгийн шинэчлэлийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн.

Ийнхүү арга хэмжээнүүдийг авч байсан хэдий ч үр дүн нь төдийлөн хурдан гараагүй бөгөөд 1992 оныг хүртэл Монгол Улсын эдийн засаг хумигдсаар байсан. 1993 оноос Монгол Улсын эдийн засаг сэргэж эхэлсэн ба 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр 1995 онд ДНБ 1,941 тэрбум төгрөг байсан нь 1990 оныхоос (2,227 тэрбум төгрөг) бага хэвээр байв. Эдийн засгийн энэ үед инфляцийн түвшин гурван оронтой тоонд хүрч, ажилгүйдэл газар авч, өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн, хүнс хомсдох зэрэг асуудлууд тулгарсан.

(3) Эдийн засгийн сэргэлтийн үе (1995-2015)

1995-2015 оны хооронд зах зээлийн эдийн засгийн шинэчлэлийн хэд хэдэн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсний үр дүнд эдийн засаг сэргэж эхэлсэн. Монгол Улсын эдийн засаг дараахь байдлаар өссөн байна. Үүнд:

- 1995-2000 онд жилд 2.7%-иар;
- 2000-2005 онд жилд 6.5%-иар;
- 2005-2010 онд жилд 6.5%-иар;
- 2010-2015 онд жилд 10.2%-иар;
- 1995-2015 онд жилд 6.4%-иар тус тус өссөн.

2010-2015 онд эдийн засаг жилд 10.2%-иар өссөн нь маш өндөр үзүүлэлт байв. 2013 оноос Оюу Толгойн зэсийн ордыг олборлох ажил эхэлснээс хойш уул уурхайн салбарын өсөлт нь эдийн засаг өсөх гол хүчин зүйл болж, эдийн засгийн жилийн өсөлтийг 13.5%-д хүргэсэн байна. Энэ хугацаанд өсөлттэй гарсан бусад салбаруудыг дурдвал, хөдөө аж ахуй, ой, загас агнуур 12.6%, барилгын салбар 18.6%, бөөний болон жижиглэн худалдаа, машин, мотоциклын засвар үйлчилгээ 10.9%, санхүү, даатгалын үйл ажиллагаа 33.4%-иар тус тус өссөн байна.

Дэлхийн зах зээл дээрх зэс, нүүрсний үнийн хэлбэлзэл, БНХАУ-аас ихээхэн хамааралтай экспорт, байгаль, цаг агаарын нөхцөл байдал, Азийн санхүүгийн хямрал, ОХУ-ын санхүүгийн хямрал зэрэг гадаад, дотоодын хүчин зүйлсээс үүдэн 1995-2015 оны хооронд эдийн засаг уналт, сэргэлттэй байв.

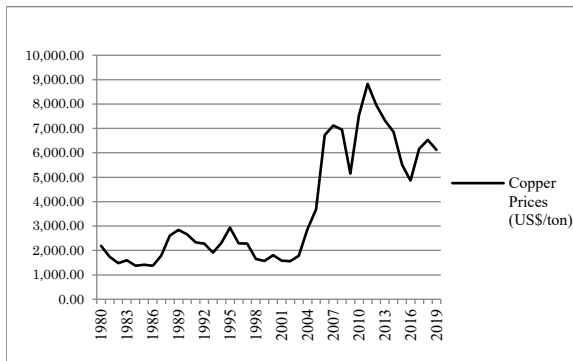
2010-2015 оны хооронд Монгол Улсын зэс, нүүрсний экспорт огцом өсч эхэлсэн. Экспортын мэдээллийг Хүснэгт 2.2.2-оос харна уу. Мөн энэ үеэр Зураг 2.2.2, 2.2.3-т үзүүлсэнчлэн америк долларын ханшийн уналт, америкийн ипотекийн зээлийн хямралаас үүдэн хөрөнгийн худалдан авалт буурсан зэрэг санхүүгийн хүчин зүйлстэй холбоотойгоор ашигт малтмалын үнэ дэлхийн зах зээл дээр өсч эхэлсэн.

Хүснэгт 2.2.2 Монгол Улсын нүүрс, зэсийн баяжмалын экспорт

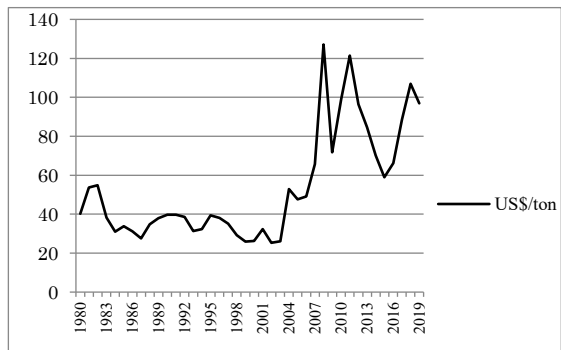
Он	Нэгж: сая тонн	
	Зэсийн экспорт	Нүүрсний экспорт
2005	0.6	2.2
2010	0.6	16.7
2010	0.6	16.7
2015	1.5	14.5
2016	1.6	25.8
2017	1.4	33.4
2018	1.4	36.2
2019	1.4	36.6

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019

Зураг 2.2.2 Зэсийн үнэ

Зураг 2.2.3 Нүүрсний үнэ (Австрали)

Эх сурвалж: <https://ecodb.net/commodity/copper.html>; https://ecodb.net/commodity/group_coal.html.

Дэлхийн зах зээл дээр зэс, нүүрсний үнэ өсч байх үед байгалийн баялгаа экспортолж эхэлсэн нь Монгол Улсад ашигтай байсан ч үнийн хэлбэлзэл нь яваандаа Монгол Улсын ДНБ, экспортын орлогод нөлөөлж, эдийн засгийн тогтворгүй байдалд нөлөөлөх хүчин зүйл болсон. Ашигт малтмалын үнэ өсөхөд эдийн засгийн суурь хүчин зүйлс бус санхүүгийн бусад хүчин зүйлс нөлөөлсөн нь цаашид ашигт малтмалын үнэ гадны хүчин зүйлсээс хамаарч хэлбэлзэх магадлалтайг харуулж байгаа ба энэ нь эдийн засгийн тогтворгүй байдалд хүргэх эрсдэлтэй.

2000-2005 оны хооронд Монгол Улсын нийт экспортод БНХАУ-ын эзлэх экспортын хэмжээ эрчимтэйгээр нэмэгдэж 50%-д хүрсэн ба 2010 онд улам нэмэгдэж 85%-д хүрсэн. Ийнхүү нэмэгдсэн нь БНХАУ-руу экспортолж буй нүүрсний хэмжээтэй холбоотой юм. Хүснэгт 2.2.3-ыг харна уу.

Хүснэгт 2.2.3 Монгол Улсын нийт экспортод БНХАУ-ын эзлэх экспортын хувь хэмжээ

Он	Монгол Улсын нийт экспортод БНХАУ-ын эзлэх хувь
1990	1.7
1995	17.1
2000	51.2
2005	48.2
2010	84.8
2015	83.7
2016	79.4
2017	85.6
2018	93.3
2019	89.1

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019

БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт нь Монгол Улсын экспортод эерэг ба сөрөг нөлөөг үзүүлж байна. Ирээдүйд БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлтийн эрч буурах тусам, Хятад руу гаргаж буй экспортын хэмжээ хумигдах нь дамжиггүй юм.

Түүнчлэн Монгол Улсын эдийн засагт байгаль, цаг уурын нөхцөл байдал нөлөөлсөөр ирсэн. 2000 онд зудаас үүдэн нийт мал сүргийн 30% буюу 8.98 сая толгой мал хорогдсон бол 2010 онд нийт мал сүргийн 45% буюу 32.3 сая толгой мал хорогдсон байна. Мөн 2009, 2010 онд болсон зудаас үүдэн мах, сүү төдийгүй ноолуурын үйлдвэрлэл буурсан байна.

(4) Эдийн засгийн өсөлт удааширсан үе (2016-Одоог хүртэл)

Ашигт малтмалын үнэ, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт (ГШХО) буурсантай холбоотойгоор 2016 онд ДНБ зөвхөн 1.2%-иар өссөн байна. ГШХО буурсан шалтгаан нь хөрөнгө оруулагчид Монгол Улсын хууль, эрх зүйн орчинд эргэлзэж эхэлсэн, уул уурхайн компаниудтай байгуулсан гэрээтэй холбоотой маргаан, 2014 оноос хойш хэрэгжсэн тусгай зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагаа зэрэгтэй холбоотой.

2017 онд ДНБ-ий өсөлт 5.3% байсан нь эдийн засаг сэргэж буйг харуулсан. Уул уурхайн салбар 5.5%-иар буурсан үзүүлэлттэй гарсан ч бусад салбарууд эдийн засгийн өсөлтөд нөлөөлсөн. Үүнд боловсруулах үйлдвэрлэл 19.9%, бөөний болон жижиглэн худалдаа, машин, мотоциклын засвар үйлчилгээ 6.8%, тээвэр ба агуулахын үйл ажиллагаа 14.2%, мэдээлэл, харилцаа холбоо 13.3%-ийг тус тус эзэлж байна.

2018 онд ДНБ 7.3%, 2019 онд 5.1%-иар өссөн байна. Хүснэгт 2.2.4-т харуулсанчлан энэхүү өсөлтөд экспорт, боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өсөлт нөлөөлсөн байна.

Хүснэгт 2.2.4 Монгол Улсын экспорт ба боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар, 2017, 2018, 2019 он

Он	Экспорт		Боловсруулах үйлдвэрлэл	
	Мянган ам.доллар	Жилийн өсөлт (%/жил)	Сая төгрөг	Жилийн өсөлт (%/жил)
2017	6,200.6	-	6,780,347	-
2018	7,011.8	13.1	8,635,069	27.4
2019	7,619.6	8.7	9,873,603	14.3

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2019

Тайлбар: Инфляцийн түвшин 2018, 2019 онуудад 8.1% ба 5.2% байсан нь үйлдвэрлэлийн салбарын өсөлт өндөр байсныг харуулж байна.

2.2.2 ДНБ, салбараар

2000 оноос хойш уул уурхайн томоохон төслүүдэд оруулсан гадаадын шууд хөрөнгө оруулалттай холбоотойгоор Монгол Улсын эдийн засаг хурдацтай өсч эхэлсэн. Монгол Улсын ДНБ 2005-2010 оны хооронд жилд 6.5%-иар өсч, 2010-2015 оны хооронд жилд 10.2%-иар өссөн байна. Тухайлбал 2012 онд ДНБ-ий өсөлт 13.2%-д хүрсэн нь дэлхийн бусад улс, орнуудтай харьцуулахад маш өндөр үзүүлэлт байлаа. Үүний дараа Хятадын эдийн засгийн өсөлт саарч, дэлхийн зах зээл дээр ашигт малтмалын үнэ буурснаар ДНБ-ий өсөлт буурч эхэлсэн. 2005-2019 оны хооронд ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт 8.2% байв.

Хүснэгт 2.2.5 ДНБ, салбараар, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр

сая төгрөг, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан

Салбар	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Хөдөө аж ахуй	1,248,468	1,144,698	2,071,966	2,200,717	2,240,489	2,340,627	2,536,122
Уул уурхай	1,331,306	2,102,158	3,957,728	3,964,084	3,745,575	3,936,676	3,950,523
Боловсруулах үйлдвэр	363,168	664,815	919,391	912,053	1,093,302	1,267,064	1,404,048
Цахилгаан, хий, уур, агааржуулалтын хангамж	185,978	221,423	280,096	284,420	298,765	323,342	347,350
Барилга	168,971	250,231	586,940	558,131	621,858	568,861	689,377
Санхүү, даатгалын үйл ажиллагаа	232,943	239,607	1,011,837	1,035,154	1,128,919	1,267,883	1,313,309
Үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа	332,827	687,698	802,870	812,869	867,475	905,615	944,841
Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа	1,796,029	3447606	4831894	4873040	5,241,678	5,463,024	5,760,606
Бүтээгдэхүүний цэвэр татвар	646,357	998,362	1,388,004	1,395,457	1,653,707	1,986,392	2,093,434
Бүгд	6,306,047	9,756,598	15,850,726	16,035,925	16,891,768	18,059,484	19,039,610
	ДНБ-д эзлэх хувь (%)						
	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Хөдөө аж ахуй	19.8	11.7	13.1	13.7	13.3	13.0	13.3
Уул уурхай	21.1	21.5	25.0	24.7	22.2	21.8	20.7
Боловсруулах үйлдвэр	5.8	6.8	5.8	5.7	6.5	7.0	7.4
Цахилгаан, хий, уур, агааржуулалтын хангамж	2.9	2.3	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8
Барилга	2.7	2.6	3.7	3.5	3.7	3.1	3.6
Санхүү, даатгалын үйл ажиллагаа	3.7	2.5	6.4	6.5	6.7	7.0	6.9
Үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа	5.3	7.0	5.1	5.1	5.1	5.0	5.0
Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа	28.5	35.3	30.5	30.4	31.0	30.3	30.2
Бүтээгдэхүүний цэвэр татвар	10.2	10.2	8.8	8.7	9.8	11.0	11.0
Бүгд	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	Жилийн дундаж өсөлт (%/жил)						
	2005-10	2010-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2005-19
Хөдөө аж ахуй	-1.7	12.6	6.2	1.8	4.5	5.0	5.2
Уул уурхай	9.6	13.5	0.2	-5.5	5.1	8.7	8.1
Боловсруулах үйлдвэр	12.9	6.7	-0.8	19.9	15.9	10.1	10.1
Цахилгаан, хий, уур, агааржуулалтын хангамж	3.6	4.8	1.5	5.0	8.2	4.3	4.6
Барилга	8.2	18.6	-4.9	11.4	-8.5	9.8	10.6
Санхүү, даатгалын үйл ажиллагаа	0.6	33.4	2.3	9.1	12.3	13.9	13.1
Үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа	15.6	3.1	1.2	6.7	4.4	8.0	7.7
Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа	13.9	7.0	0.9	7.6	4.2	8.9	8.7
Бүтээгдэхүүний цэвэр татвар	9.1	6.8	0.5	18.5	20.1	9.0	8.8
Бүгд	9.1	10.2	1.2	5.3	6.9	8.4	8.2

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019

1990 онд ардчилсан тогтолцоо руу шилжсэний дараа хөдөө аж ахуйн салбар зогсонги байдалд орсон ч 2000 оноос сэргэж эхэлсэн. Байгаль, цаг уурын нөхцөл байдал, малын тоо толгойн өөрчлөлт зэргээс үүдэн ДНБ-ий хөдөө аж ахуйн

салбарын өсөлт жил бүр өөр байна. 2010-2015 оны хооронд хөдөө аж ахуйн салбар өндөр өсөлттэй гарсан нь ямааны тоо толгой өсч, ноолуурын үйлдвэрлэл нэмэгдсэнтэй холбоотой. Сүүлийн жилүүдэд салбарын өсөлт удааширсан нь байгаль, цаг агаарын хатуу ширүүн нөхцөл, ямааны тоо толгой өссөнөөс үүдэн бэлчээрийн даац хэтэрсэн зэрэгтэй холбоотой. 2005-2019 оны хооронд ДНБ-ий хөдөө аж ахуйн салбарын жилийн дундаж өсөлт 5.2% байв.

2000 оноос хойш уул уурхайн салбарын өсөлт Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийг тодорхойлсоор байна. 2010-2015 оны хооронд ДНБ-ий уул уурхайн салбарын өсөлт хамгийн өндөр буюу 13.5%-д хүрсэн ба мөн энэ хугацаанд ДНБ хамгийн өндөр өсөлттэй байв. 2005-2017 оны хооронд ДНБ-ий уул уурхайн салбарын жилийн дундаж өсөлт 8.7%-тай байв. Түүнчлэн хөдөө аж ахуй, уул уурхайн салбар өссөн ч боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар тодорхой цаг хугацааны дараа өссөн үзүүлэлттэй гарч байна. 2005-2010 оны хооронд ДНБ-ий өсөлт их байсан нь уул уурхайн салбарын өсөлттэй холбоотой ба сүүлийн жилүүд дэх хөдөө аж ахуйн салбарын өсөлт нь ДНБ-д боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын эзлэх хувь нэмэгдэхэд нөлөөлсөн байна. 2005-2019 оны хооронд ДНБ-ий боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын жилийн дундаж өсөлт 10.1%-тай байв.

2.2.3 ДНБ-ий өсөлт, салбараар

1990 оноос хойш эдийн засгийн бүтцэд ихээхэн өөрчлөлт гарсан. 1995 оны байдлаар ДНБ-д хөдөө аж ахуйн салбарын эзлэх хувь 32.5% байсан бол 2018 онд 13%, 2019 онд 13.3% болж буурсан. 2000 оноос хойш ДНБ-д уул уурхайн салбарын эзлэх хувь өссөөр 2019 онд 20.8%-д хүрсэн. 2005 оноос хойш боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өсөлт тогтвортой байсан ба 2016 оноос өсч эхлэн 2019 онд ДНБ-ий 7.4%-д хүрсэн байна.

Ерөнхийд нь авч үзвэл 1995 оноос хойш ДНБ-д хөдөө аж ахуйн салбарын эзлэх хувь багасаж, үйлчилгээний салбарын эзлэх хувь өссөн байна. 2000 оноос хойш ДНБ-д үйлчилгээний салбарын эзлэх хувьд томоохон өөрчлөлт гараагүй ч, санхүү, даатгал, үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа ихээхэн өргөжиж, 2015 оны байдлаар нийлээд ДНБ-ий 10%-ийг бүрдүүлж эхэлсэн. Энэ нь уул уурхайн салбарт оруулж буй гадаадын хөрөнгө оруулалт, эдийн засгийн огцом өсөлттэй холбоотой.

2.3 Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 баримт бичгийн хэрэгжилт болон “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын зорилтууд

2.3.1 ДНБ болон нэг хүнд ногдох ДНБ

ТХҮБ 2030 баримт бичигт 2030 он хүртэл эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлтийг 6.6%-иас доошгүй байлгах зорилт тавьсан бол “Алсын хараа-2050”-д урт хугацааны эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлтийг 6% байхаар тогтоосон. 1990 оноос хойш Монгол Улсын эдийн засаг 4.4%-ийн өсөлттэй байсан ба 2010-2017 оны хооронд эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт 8.1%-д хүрч ТХҮБ 2030-ын зорилтыг давж байв. Хүснэгт 2.2.1-ийг харна уу.

ТХҮБ 2030-д нэг хүнд ногдох ДНБ-ийг 2030 онд 17,500 ам.долларт хүргэх зорилт тавьсан. Харин “Алсын хараа-2050”-д энэхүү зорилтыг илүү бодитоор үнэлж 2030 онд 8,299 ам.доллар, 2040 онд 12,000 ам.доллар, 2050 онд 15,000 ам.долларт хүргэх зорилт тавьсан. ТХҮБ 2030 дахь зорилт нь Чех (18,160 ам.доллар), Эстони (18,980 ам.доллар), Грек (18,090 ам.доллар), Словак (16,610 ам.доллар) улсуудын нэг хүнд ногдох ДНБ-тэй тэнцэх үзүүлэлт юм.

Хүснэгт 2.3.1-д 1995 оноос хойших Монгол Улсын нэг хүнд ногдох ДНБ-ийг үзүүлэв. Монгол Улсын нэг хүнд ногдох ДНБ 2015 оныг хүртэл байнга өссөн үзүүлэлттэй байсан бөгөөд 2000-2005 оны хооронд жилд 16%-иар, 2005-2010 оны хооронд жилд 24.4%-иар өссөн байдаг. Нэг хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлт 2016 онд 19%-иар буурсан бол 2017, 2018 онд тодорхой хэмжээнд сэргэж 2017 онд 3,574, 2018 онд 4,073 ам.долларт хүрсэн байна. 1995-2018 оны хооронд Монгол Улсын нэг хүнд ногдох ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт 8.6% байв. 2030 оныг хүртэл энэ өсөлтийг хадгалж чадвал нэг хүнд ногдох ДНБ-ийг 10,961 ам.долларт хүргэж, ТХҮБ 2030-ын зорилтын 63%-д хүрнэ. Гэвч КОВИД-19 цар тахлын дараа энэ түвшинд хүрэх магадлал бага байна.

Хүснэгт 2.3.1 Монгол Улсын нэг хүнд ногдох ДНБ

Он	Валютын ханш (жилийн дундаж, төгрөг, ам.д)	ДНБ, оны үнээр (сая төгрөг)	ДНБ, оны үнээр (сая ам.д)	Хүн ам (мянга)	1 хүнд ногдох ДНБ (ам.д)	Жилийн дундаж өсөлт (%/жил)
1995	473.48	651,456	1,376	2,234.4	616	-
2000	1,097.00	1,224,062	1,116	2,379.5	469	(1995-2000) -5.3
2005	1,221.00	3,041,406	2,491	2,533.4	983	(2000-05) 16.0
2010	1,257.18	9,756,588	7,761	2,653.9	2,924	(2005-10) 24.4
2015	1,995.51	23,150,286	11,601	2,990.2	3,880	(2000-15) 5.8
2016	2,489.53	23,942,866	9,617	3,063.6	3,193	(2015-16) 19.1
2017	2,427.13	27,167,035	11,193	3,131.7	3,574	(2016-17) 13.9
2018	2,472.67	32,093,615	12,979	3,186.3	4,073	(2017-18) 14.0
2019	2,664.41	36,897,640	13,858	3,296.9	4,203	(2018-19) 3.2

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019

Монгол Улсын ТХҮБ 2030-д тусгасан эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт, нэг хүнд ногдох ДНБ-ий зорилтууд болон Үндэсний статистикийн хорооноос 2017 онд гаргасан “Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо”-ны тооцоолол зөрүүтэй байна. Ийнхүү зөрүүтэй байгаа нь Хүснэгт 2.3.2-т үзүүлсэн 2030 оны

ДНБ-ий болон 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийн зорилт нь эдийн засгийн хэтийн төлвөөс давсан байгаатай холбоотой юм.

Хүснэгт 2.3.2 Хүн ам, ДНБ-ий өсөлтийн таамаг 1

Нэр	Таамаг
(a) Хүн амын тоо (2030)	3,862,808
(b) 1 хүнд ногдох ДНБ, 2030 оны зорилт	17,500 ам.доллар
(c) ДНБ, 2030 оны зорилт = (a*b)	67,599 сая ам.доллар
(d) 11 жилийн хугацаанд 13,858 сая ам.доллараас 67,599 сая ам.долларт хүрэх	2018-аас 2030 оны хооронд 15.5% (ТХҮБ 2030-ын зорилт болох 6.6%-иас хэд дахин өндөр)

Эх сурвалж: Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо, Үндэсний статистикийн хороо

Нөгөө талаар 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийг ДНБ-ий өсөлтөөс илүү гарч, хүн ам өсөлтгүй байна гэж тооцоолсонтой холбоотой байж болох юм.

Хүснэгт 2.3.3 Хүн ам, ДНБ-ий өсөлтийн таамаг 2

Нэр	Таамаг
(a) 1 хүнд ногдох ДНБ, 2030 оны зорилт	17,500 ам.доллар
(b) ДНБ, 2019	13,858 сая ам.доллар
(c) Эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт	6.6%
(d) ДНБ, 2030 оны зорилт b)-гээс e) хүртэл	27,991 сая ам.доллар
(e) Хүн амын тоо (2030) = d) / a)	1,599,528 хүн (2019 оны суурин хүн амын 49%)

Эх сурвалж: Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо, Үндэсний статистикийн хороо

Одоогоор Монгол Улсын хүн ам өсөх хандлагатай байгаа тул 2030 оныг хүртэл хүн амын тоо их хэмжээгээр буурна гэж тооцоолол хийх нь бодит бус юм. Ийнхүү зөрүүтэй үр дүн гарч байгаагийн шалтгаан нь ДНБ-ий өсөлтөөс их 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийн зорилт тавьсан явдал юм. 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийг тодорхойлох нэг арга нь ДНБ-ий өсөлтөөс хүн амын өсөлтийг хасах юм. Хэрэв 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлт нь ДНБ-ий өсөлтийг давсан тохиолдолд хүн ам өсөлтгүй байна гэсэн үг. Тиймээс ТХҮБ 2030-ын ДНБ болон 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийн зорилтыг илүү бодит болгох үүднээс тооцоо хийн, өөрчлөх шаардлагатай. “Алсын хараа-2050”-д тодорхойлсон шинэ зорилтод хүрэх магадлал илүү өндөр байна.

2.3.2 Хүний хөгжлийн индекс

Хүний хөгжлийн индекс (ХХИ) нь хүн амын дундаж наслалтын индекс, боловсролын түвшний индекс, нэг хүнд ногдох орлогын индексээс бүрддэг. Хүний хөгжлийн эдгээр суурь үзүүлэлтүүд нь тухайн улс, орны хөгжлийн нэг хэмжигдэхүүн болдог. ХХИ-ийг 0-оос 1 оноогоор үнэлдэг. 2018 оны байдлаар хамгийн өндөр оноотой улс нь 0.953, хамгийн бага оноотой улс нь 0.354 оноотой байна. ЭЗХАХБ-ын гишүүн орнуудын дундаж оноо 0.895 байна.

2010 он хүртэл Монгол Улсын ХХИ тогтвортойгоор өсч байсан бол 2010 оноос хойш ХХИ бага багаар буурсан үзүүлэлттэй байна. ТХҮБ 2030-д Монгол Улсыг хүний хөгжлийн өндөр үзүүлэлт бүхий эхний 70 орны нэг болгох зорилт тавьсан. Монгол Улс тус үзүүлэлтээр 2014 онд 90, 2018 онд 92-р байрт эрэмбэлэгдсэн байдаг. 2019 онд Монгол Улсын ХХИ 0.74 байсан бөгөөд “Алсын хараа-2050”-д энэхүү үзүүлэлтийг 2030 онд 0.8, 2040 онд 0.85, 2050 онд 0.9-д хүргэх зорилт

тавьсан. Дээрх 3 индексээс дундаж наслалтын индекс болон нэг хүнд ногдох орлогын индекс 2000 оноос хойш тогтвортойгоор өсч байгаа ба боловсролын түвшний индекс буурсан үзүүлэлттэй байна. “Алсын хараа-2050”-д тодорхойлсон зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд боловсролын түвшний индексийг тогтмол нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Хүснэгт 2.3.4 Хүний хөгжлийн индексийн өөрчлөлт, бүсээр

	Он					
	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Нийт	0.756	0.736	0.734	0.734	0.740	0.744
Баруун бүс	0.697	0.667	0.664	0.659	0.664	0.667
Хангайн бүс	0.747	0.677	0.682	0.680	0.682	0.689
Төвийн бүс	0.735	0.695	0.693	0.690	0.693	0.704
Зүүн бүс	0.706	0.689	0.695	0.691	0.695	0.704
Улаанбаатарын бүс	0.776	0.813	0.814	0.814	0.822	0.823

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

*2016-2018 оны ХХИ-г шинэчилсэн аргачлалын дагуу тооцоолов.

2.3.3 Хүн амын дундаж наслалт

2018 онд хүн амын дундаж наслалт 70.19 буюу эрэгтэй хүний дундаж наслалт 66.11, эмэгтэй хүний дундаж наслалт 75.78 байв. Өнгөрсөн 28 жилийн хугацаанд эмэгтэй хүний дундаж наслалт 9.22 жилээр, эрэгтэй хүний дундаж наслалт 5.74 жилээр өссөн байна. ТХҮБ 2030-ын дундаж наслалтыг 78-д хүргэх зорилтод хүрэхийн тулд хүн амын дундаж наслалтыг жилд 0.65 жилээр нэмэгдүүлэх шаардлагатай. “Алсын хараа-2050”-д энэхүү зорилтыг илүү бодитоор үнэлж дундаж наслалтыг 2030 онд 71.2, 2040 онд 72.9, 2050 онд 73.5-д хүргэх зорилт тавьсан. 2005-2010 оны хооронд хүн амын дундаж наслалт жилд 0.57 жилээр өссөн нь өнгөрсөн 28 жилийн хамгийн өндөр үзүүлэлт байв. Зарим бүс, нутгуудад хүн амын дундаж наслалт жилд 0.62-оос ихээр өссөн үзүүлэлтүүд байна. Тухайлбал хүн амын дундаж наслалт жилд Баруун бүсэд 0.69, Төвийн бүсэд 0.67, Зүүн бүсэд 0.81, Улаанбаатар хотод 0.69 жилээр тус тус өсч байсан үзүүлэлтүүд байна.

Хүснэгт 2.3.5 Хүн амын дундаж наслалт

Он	Нийт	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Дундаж наслалтын зөрүү	Дундаж наслалтын өөрчлөлт (жил)
1990	63.37	60.37	66.22	-5.85	-
1995	63.78	62.01	65.43	-3.33	0.08
2000	63.18	60.40	66.10	-5.70	-0.12
2005	65.21	62.11	68.61	-6.50	0.41
2010	68.05	64.93	72.26	-7.33	0.57
2015	69.89	66.02	75.84	-9.82	0.37
2016	69.57	65.58	75.10	-9.52	-0.32
2017	69.89	65.88	75.44	-9.56	0.32
2018	70.19	66.11	75.78	-9.67	0.45
2019	70.41	66.38	75.96	-9.58	0.22
1990-2019 еөрчлөлт	7.04	6.01	9.74	-3.73	0.37

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2019, Үндэсний статистикийн хороо

2.3.4 Ядуурлын түвшин ба орлогын хуваарилалт

(1) Ядуурлын түвшин

ТХҮБ 2030-д ядуурлын бүх төрлийг эцэс болгох зорилт тавьсан. “Алсын хараа-2050”-д ядуурлын түвшинг 2030 онд 15%, 2040 онд 10%, 2050 онд 5%-д хүргэн бууруулах илүү бодитой зорилт тавьсан. Үндэсний статистикийн хорооны 2018 оны тоон мэдээгээр Монгол Улсын бүсүүдийн ядуурлын шугамыг дараах байдлаар гаргасан байна.

- Баруун бүс: 1 хүний сарын орлого 178,000 төгрөг;
- Хангайн бүс: 1 хүний сарын орлого 182,600 төгрөг;
- Төвийн бүс: 1 хүний сарын орлого 175,600 төгрөг;
- Зүүн бүс: 1 хүний сарын орлого 174,000 төгрөг;
- Улаанбаатар: 1 хүний сарын орлого 198,600 төгрөг.

Хот, суурин газрын тодорхойлолтыг Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хуулинд “Хот нь 15000-аас доошгүй оршин суугчтай, тэдгээрийн дийлэнх хувь нь голлон үйлдвэр, үйлчилгээний салбарт ажилладаг, хот бүрдүүлэгч дэд бүтэц хөгжсөн, өөрийн удирдлага бүхий төвлөрсөн суурин газар юм” гэж заасан байдаг.

Хүснэгт 2.3.6-д үзүүлсэн сүүлийн жилүүдийн ядуурлын түвшний өөрчлөлтөөс дараах ажиглалтыг хийв. Үүнд:

- 2018 онд Монгол Улсын ядуурлын түвшин 28.4 хувь байсан. Ядуурлын бүх төрлийг эцэс болгох ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэхийн тулд 2030 оныг хүртэл ядуурлын түвшинг жилд 2.4%-иар бууруулах шаардлагатай. Гэвч доор тайлбарласан гүйцэтгэлийг харахад энэ зорилтод хүрэхэд хүндрэлтэй байна.
- Монгол Улсын ядуурлын түвшин 2014 оныг хүртэл буурч байснаа эдийн засгийн өсөлт удааширсантай холбоотойгоор 2016 онд өссөн байна. Үүнээс харахад эдийн засгийн өсөлтийн удаашрал нь ядуурлын түвшин нэмэгдэхэд нөлөөлж, бага орлоготой өрхүүдэд илүү хүнд нөлөө үзүүлж байна. 2018 онд эдийн засгийн өсөлт 7.2% байхын хажуугаар ядуурлын түвшинд бага зэрэг сайжирсан үзүүлэлт харагдаж байна.
- Хотод болон хөдөөд ядуурлын түвшний чиг хандлага ижил байна. Хөдөөд ядуурлын түвшин илүү өндөр ч, 2010 онд 15.8%-тай байсан ядуурлын түвшин, 2018 онд 3.6% болж буурсан байна.
- Таван бүсэд ядуурлын түвшний чиг хандлага ижил байна. 2010 онд Баруун бүсэд, 2012 онд Хангайн бүсэд, 2014, 2016, 2018 онд Зүүн бүсэд ядуурлын түвшин хамгийн өндөр байв.
- Аймаг, сумдын төв болон хөдөө орон нутагт мөн ижил чиг хандлагатай байгаа нь ажиглагдсан. Аймаг, сумдын төвийн ядуурлын түвшний ялгаа багасч байгааг 2010 онд аймаг, сумдын төвийн ядуурлын түвшний ялгаа 2.4% байснаа 2018 онд 1.2% болсноос харж болно. Харин 2012 онд сумын төвийн ядуурлын түвшин аймгийн төвийнхөөс бага байсан байна.

- 2018 онд Улаанбаатарын бүсээс бусад бүх бүсэд ядуурлын түвшин буурсан үзүүлэлттэй байна. Энэ нь нийслэлд байнга оршин суух шилжилт хөдөлгөөнийг 2016 онд зогсоосон шийдвэрийн дараа албан ёсоор бүртгүүлж, шилжилт хийлгээгүй иргэдийн тоо өсч, эдгээр иргэд эрхэлсэн ажилгүй байгаатай холбоотой байж болох юм.

Хүснэгт 2.3.6 Ядуурлын түвшний өөрчлөлт, бүсээр, аймаг, сумын төвөөр

хувиар (%)

	Он				
	2010	2012	2014	2016	2018
Нийт	38.8	27.4	21.6	29.6	28.4
Хот, тосгон, бусад суурин	33.2	23.3	18.8	27.1	27.2
Хөдөө орон нутаг	49.0	35.4	26.4	34.9	30.8
Баруун бүс	52.7	32.3	26.0	36.0	31.8
Хангайн бүс	51.9	38.5	25.3	33.6	30.8
Төвийн бүс	29.9	28.2	22.2	26.8	26.1
Зүүн бүс	42.3	33.4	31.4	43.9	37.4
Улаанбаатарын бүс	31.2	19.9	16.4	24.8	25.9
Аймгийн төв	37.3	30.4	23.8	31.8	30.1
Сумын төв	39.7	27.5	24.7	32.3	28.9
Хөдөө	56.1	29.6	27.9	38.0	32.9

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

Тайлбар: Ядуурлын шугам (1 хүний сарын орлого): Баруун бүсэд 178,000 төгрөг, Хангайн бүсэд 182,600 төгрөг, Төвийн бүсэд 175,600 төгрөг, Зүүн бүсэд 174,000 төгрөг, Улаанбаатарын бүсэд 198,600 төгрөг.

(2) Орлогын хуваарилалт

ТХҮБ 2030-д орлогын тэгш бус байдлын коэффициентийг 2030 он гэхэд 0.30-д хүргэх зорилт тавьсан. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг Монгол Улсын сүүлийн жилүүдийн орлогын хуваарилалтын үзүүлэлтийг үнэлэхийн тулд Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019-ийн орлогын хуваарилалтын мэдээллийг ашиглаж, орлогын тэгш бус байдлын коэффициентийг хялбар аргаар тооцов. Хүснэгт 2.3.7-г харна уу.

Хүснэгт 2.3.7 Монгол Улсын орлогын тэгш бус байдлын коэффициент

хувиар (%)

Он	Нийт	Хот	Хөдөө
2010	0.433	0.421	0.390
2015	0.419	0.398	0.421
2016	0.412	0.394	0.418
2017	0.424	0.410	0.418
2018	0.423	0.408	0.416
2019	0.432	0.421	0.438

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019-ийн орлогын хуваарилалттай холбоотой мэдээллийг ашиглаж, ЖАЙКА-гийн Төслийн баг тооцоолов.

Тайлбар: 2010, 2015, 2016, 2017, 2018 оны орлогод 2010 оны зэрэгцүүлэх үнийг, 2019 оны орлогод 2015 оны зэрэгцүүлэх үнийг ашиглав.

Хүснэгт 2.3.7-гоос 2010-2018 оны хооронд орлогын тэгш бус байдлын коэффициент хот болон хөдөө, орон нутагт их зөрүүгүй буюу 0.39-өөс 0.43-ын хооронд хэлбэлзэж байгааг харж болно.

Хүснэгт 2.3.8-д ТХҮБ 2030-ын зорилт болох орлогын тэгш бус байдлын

коэффициент 0.30 байх үеийн орлогын хуваарилалтыг 2018 оны хуваарилалттай харьцуулж үзүүлэв. Энэ тохиолдолд хамгийн бага орлоготой хоёр орлогын бүлэг (сарын орлого нь 300,000 хүртэлх болон 300,001-500,000 төгрөгийн орлоготой өрхүүд) болон хамгийн их орлоготой дөрвөн орлогын бүлгийн (сарын орлого нь 900,000 төгрөгөөс дээш орлоготой өрхүүд) харьцааг багасгаж, дунд орлогын бүлгийн (300,001-ээс 900,000 төгрөгийн орлоготой өрхүүд) харьцааг нэмэгдүүлж орлогын хуваарилалт илүү тэгш болох нөхцөл бүрдэж байна. ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэхийн тулд бага орлоготой өрхүүдийн амьжиргааг сайжруулах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Хүснэгт 2.3.8 ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэх орлогын хуваарилалтын жишээ

Өрхийн сарын орлого, төгрөгөөр, 2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр	Орлогын хуваарилалт	
	Орлогын тэгш бус байдлын коэффициент = 0.43 (2019 оны байдлаар)	Орлогын тэгш бус байдлын коэффициент = 0.30 (ТХҮБ 2030-ын зорилт)
-300,000	6.0	1.0
300,001-500,000	14.3	24.0
500,001-700,000	16.3	32.0
700,001-900,000	14.2	21.0
900,001-1,100,000	11.8	11.0
1,100,001-1,600,000	19.4	6.0
1,600,001-2,100,000	9.5	3.0
2,100,001-	8.5	2.0
Нийт	100.0	100.0

Эх сурвалж: 2017 онд харгалзах утгуудыг Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018-аас авсан ба, ЖАЙКА-гийн Төслийн баг орлогын тэгш бус байдлын коэффициент 0.30 байх үеийн харгалзах утгуудыг тооцож гаргав.

2.3.5 Дэлхийд өрсөлдөх чадварын үзүүлэлт

Өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтийг байгууллагууд, дэд бүтэц, макро эдийн засгийн орчин зэрэг 12 суурь үзүүлэлтээр үнэлдэг. Дэлхийн Эдийн засгийн форумаас эрхлэн гаргадаг “Дэлхийн улсуудын өрсөлдөх чадварын индекс”-ийн 2016-2017 оны тайланд Монгол Улс 138 орноос 102-т жагссан байна. Монгол Улс 2016 онд макро эдийн засгийн орчин, санхүүгийн зах зээлийн бүтээмж, технологийн бэлэн байдал, дээд боловсрол, сургалт гэсэн 4 үзүүлэлт дээр ахиц гаргасан байна. Эдгээр үзүүлэлтүүд ахихад нөлөөлсөн хүчин зүйлсэд гар утас хэрэглэгчдийн тоо, интернетийн хурд болон интернет хэрэглэгчдийн тоо нэмэгдсэн зэрэг багтана. Түүнчлэн инфляцийн түвшин буурч 5.9% болсон нь макро эдийн засгийн орчны үзүүлэлтэд эерэгээр нөлөөлсөн байна. Монгол Улсын хувьд бизнесийн ур чадвар, хөдөлмөрийн зах зээлийн бүтээмж, зах зээлийн багтаамж, байгууллагууд гэсэн 4 үзүүлэлт дээр буурсан үзүүлэлттэйгээр үнэлэгдсэн байна.

Дэлхийн Эдийн засгийн форумаас гаргасан “Дэлхийн улсуудын өрсөлдөх чадварын индекс”-ийн 2019 оны тайланд Монгол Улс өмнөх оныхоос 0.1 оноогоор буурч 52.6 оноотойгоор 141 орноос 102-т жагссан байна. Энэ нь өмнөх оныхоос 3 байр ухарсан үзүүлэлт юм.

ТХҮБ 2030-д Монгол Улсыг өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтээр эхний 70 орны нэг болгох зорилт тавьсан. Монгол Улс тус үзүүлэлтээр 2014 онд 104, 2019 онд 102-р

байрт эрэмбэлэгдсэн байна. Өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтэд сүүлийн жилүүдийн чиг хандлагаар өөрчлөлт гарсан тохиолдолд ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэхэд хүндрэл үүснэ.

2.3.6 Бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлт

Дэлхийн банкны “Бизнес эрхлэхүй” тайлангийн мэдээллээс харахад бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлт өндөр байна гэдэг нь шинээр бизнес эхлүүлж, эрхлэхэд бизнесийн орчин таатай байна гэсэн үг юм. Бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлт нь хэд хэдэн шалгуур үзүүлэлт бүхий 10 суурь үзүүлэлтээс бүрдэнэ.

2018 онд Монгол Улс 190 орноос эдгээр 10 суурь үзүүлэлтийн барилгын зөвшөөрөл авах үзүүлэлтээр 23-т, цахилгаан эрчим хүчээр хангагдах үзүүлэлтээр 148-д, хөрөнгө бүртгүүлэх үзүүлэлтээр 49-т, зээл авах үзүүлэлтээр 22-т, жижиг хувьцаа эзэмшигчдийг хамгаалах үзүүлэлтээр 33-т, татвар төлөх үзүүлэлтээр 61-д, хил дамнасан худалдаа эрхлэх үзүүлэлтээр 117-д, гэрээний хэрэгжилтийг сайжруулах үзүүлэлтээр 66-т, төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх 152-т тус тус жагссан байна. Монгол Улсын хувьд шинээр бизнес эхлүүлэх, хөрөнгө бүртгүүлэх, гэрээний хэрэгжилтийг сайжруулах үзүүлэлтээр сайн байгаа ч цахилгаан эрчим хүчээр хангагдах, төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх үзүүлэлтүүд нь байр ухрахад нөлөөлж байна.

Хүснэгт 2.3.9-с бүртгэлтэй аж ахуйн нэгж байгууллагуудын тоо бүсүүдэд жигд нэмэгдэж байгааг харж болно.

Хүснэгт 2.3.9 Бүртгэлтэй аж ахуйн нэгж байгууллагын тоо, бүсээр

	Он					
	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Нийт	73,795	126,560	141,502	155,065	170,166	187,126
Баруун бүс	4,382	7,867	8,462	9,197	9,801	10,315
Хангайн бүс	5,964	10,812	11,758	12,792	13,633	14,340
Төвийн бүс	7,685	11,700	12,587	13,804	15,258	16,304
Зүүн бүс	2,138	3,815	4,217	4,600	5,037	5,445
Улаанбаатарын бүс	53,626	92,366	104,478	114,672	126,437	140,722

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019

Хэдийгээр ТХҮБ 2030-д Монгол Улсыг бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлтээр дэлхийн эхний 40 орны нэг болгох зорилт тавьсан ч 2014 онд 56-р байрт жагсаж байсан Монгол Улс 2015 онд 64-р байрт, 2016, 2017 онд 62-р байрт, 2018 онд 74-р байрт ухарч жагссан байна. Уул уурхайн салбарын хөрөнгө оруулалттай холбоотой хэд хэдэн хүчин зүйлс үүнд нөлөөлсөн байх талтай. Монгол Улс 2019 онд бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлтээр 67.74 оноогоор 74-р байрт жагссан байна. Энэ нь өмнөх оныхоос 0.27 оноогоор ахисан үзүүлэлт юм. 2019 онд 40 дүгээр байрт Словен улс 75.61 оноогоор жагссан байна. 2019 оны бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлтийн хувьд Монгол Улс хөрөнгө оруулалтын орчноо жил бүр 0.716 хувиар тогтвортойгоор сайжруулж байж 2030 онд дэлхийн эхний 40 орны нэг болох нөхцөл бүрдэнэ. ТХҮБ 2030-ын зорилтот түвшинд хүрэхийн тулд сүүлийн жилүүдийн үзүүлэлтүүдээс илүү үзүүлэлтүүдийг гаргах шаардлагатай.

Монгол Улсын бизнесийн орчны үнэлгээг Хүснэгт 2.3.10-аас харна уу.

Зураг 2.3.1 Дэлхийн банкны “Бизнес эрхлэхүй-2018” тайлан

Үзүүлэлт	Оноо	Байр
----------	------	------

Бизнес эхлүүлэх	86.90	87
Барилгын зөвшөөрөл авах	78.19	23
Цахилгаан эрчим хүчээр хангагдах	54.88	148
Хөрөнгө бүртгүүлэх	74.14	49
Зээл авах	80.00	22
Жижиг хувьцаа эзэмшигчдийг хамгаалах	68.33	33
Татвар төлөх	77.32	61
Хил дамнасан худалдаа эрхлэх	66.89	117
Гэрээний хэрэгжилтийг сайжруулах	61.36	66
Төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх	29.39	152
Нийт дүн	67.74	74

Эх сурвалж: “Бизнес эрхлэхүй 2019: Шинэтгэлийн төлөө суралцах нь” тайлан, Дэлхийн банк

Нийт дүнгээс доогуур оноо авсан хүчин зүйлсэд “цахилгаан эрчим хүчээр хангагдах” (148), “хил дамнасан худалдаа эрхлэх” (117), “төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх” (152) зэрэг орж байна. Цахилгаан эрчим хүчний дэд бүтцийг шийдэж, сайжруулснаар эрчим хүчээр хангагдахтай холбоотой тулгарч буй бэрхшээлийг шийдвэрлэх боломжтой. Харин хил дамнасан худалдаа эрхлэлтийг сайжруулах нь илүү нарийн төвөгтэй асуудал бөгөөд тус үзүүлэлтийг хангахын тулд тээвэр, логистикийн дэд бүтцийг сайжруулах, хууль, эрх зүйн орчныг шинэчлэх, хөрш орнуудтай зөвшилцөлд хүрэх шаардлагатай. “Төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх”-тэй холбоотой асуудлыг хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож, хэрэгжилтийг сайжруулснаар шийдвэрлэх боломжтой. ТХҮБ 2030-ын зорилтуудад хүрэхийн тулд эдгээр бага үнэлгээ авсан хүчин зүйлсийг сайжруулахаар тогтмол хүчин чармайлт гаргаж, ТХҮБ 2030-ын зорилтыг давсан үнэлгээ авсан “барилгын зөвшөөрөл авах” (23), “зээл авах” (22), “жижиг хувьцаа эзэмшигчдийг хамгаалах” (33) зэрэг хүчин зүйлсийг хадгалж авч үлдэх нь чухал.

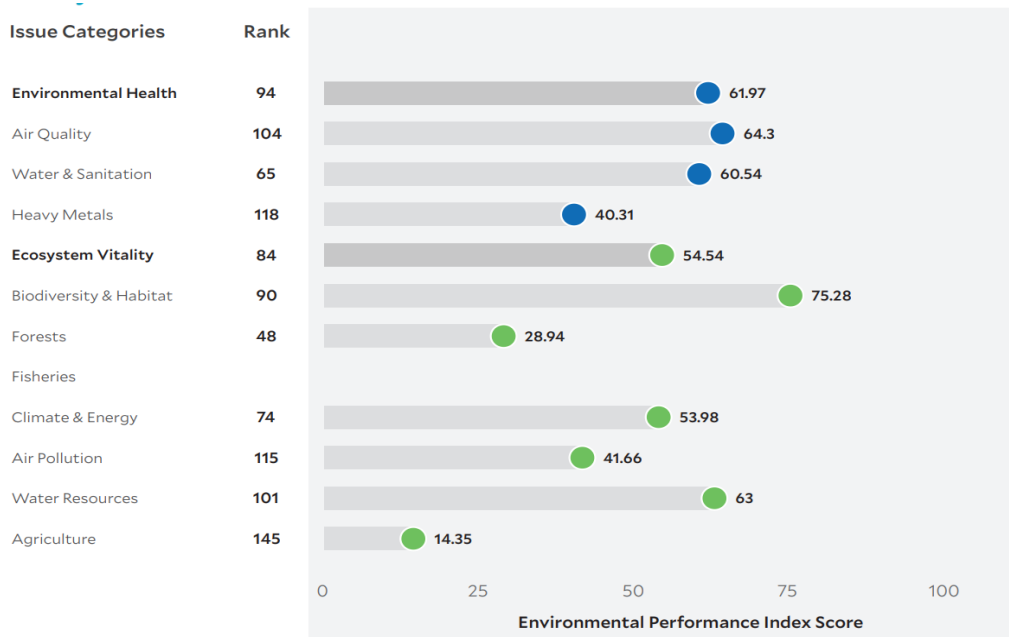
2.3.7 Байгаль орчны үзүүлэлт

Байгаль орчны гүйцэтгэлийн үнэлгээ (БОГҮ) нь улс орнуудын Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй байгаль орчны бодлогын хэрэгжилтийг хянадаг арга хэрэгсэл юм. БОГҮ нь орчны эрүүл мэнд, байгалийн экосистемийн бүрэн бүтэн байдлын гэсэн үндсэн хоёр үнэлгээ, агаарын бохирдол, байгалийн болзошгүй аюулд өртөмтгий байдал, шаардлага хангаагүй ус, ариун цэврийн байгууламж зэрэг хэд хэдэн шалгуур үзүүлэлтүүдээс бүрдэнэ.

ТХҮБ 2030-д Монгол Улсыг байгаль орчны багц үзүүлэлтээр эхний 90 орны нэг болгох зорилт тавьсан. 2018 оны байдлаар Монгол Улс тус үзүүлэлтээр 83-т эрэмбэлэгдэж байгаа ба дээрх зорилтод хүрсэн байна. “Алсын хараа-2050”-д БОБҮ-ний одоогийн 57.2 оноог 2030 онд 59, 2040 онд 60, 2050 онд 61-ээс дээш гаргахаар зорилт тавьсан.

Зураг 2.3.1-д үзүүлсэнчлэн ХАА-ын салбарын үзүүлэлт бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад маш доогуур байна. ХАА-ын салбар нь аж амьдралтай салшгүй холбоотой ч зөв менежментгүй тохиолдолд байгаль орчинд ихээхэн хор хөнөөлтэй байгааг харж байна. БОГҮ-г сайжруулахын тулд тэг элдэншүүлэлтийн технологийг нэвтрүүлэх зэргээр ХАА-ын салбарын үйл ажиллагааг сайжруулах шаардлагатай.

Зураг 2.3.2 2018 оны Монгол Улсын байгаль орчны гүйцэтгэлийн үнэлгээний оноо

Эх сурвалж: <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-country-report/MNG>, Yale University

2.3.8 Эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын нийгмийн даатгалд хамрагдсан байдал

ТХҮБ 2030-д эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын нийгмийн даатгалд хамрагдалтыг 99%-д хүргэнэ гэсэн зорилт тавьсан. 2014 оны байдлаар энэ хувь дөнгөж 84.4% байсан байна. ТХҮБ 2030-ын дээрх зорилтод хүрэх нь Монгол Улсын хувьд сорилт болох ба энэ зорилтод хэрхэн хүрэх арга зам нь тодорхойгүй байна. 16 жилийн хугацаанд 14.6%-ийн өсөлт буюу жилд 0.91%-ийн өсөлтийг үзүүлж байж тус зорилтод хүрэх нөхцөл бүрдэнэ.

ЖАЙКА 4 жилийн хугацаатай “Нийгмийн даатгалын үйл ажиллагааны чадавхыг бэхжүүлэх төсөл”-ийг 2016 оноос хэрэгжүүлж байна. Тус төслийн зорилго нь НДЕГ-ын нийгмийн даатгалын хамруулалт, шимтгэл хураалт болон даатгал олгох үйл ажиллагааг сайжруулах зорилготой. Төслийн үйл ажиллагаагаар дамжуулж нийгмийн даатгалын салбарын менежментийг сайжруулах ажилд хувь нэмэр оруулах боломжтой.

2.3.9 Эрүүл мэнд

(1) Нялхсын эндэгдэл

ТХҮБ 2030-д нялхсын эндэгдлийн түвшинг 1000 амьд төрөлтөд 8 болгож бууруулах зорилт тавьсан. Хүснэгт 2.3.11, Зураг 2.3.2-т 1990 оноос хойших нялхсын эндэгдлийн түвшний өөрчлөлтүүдийг бүсээр харуулав. “Алсын хараа-2050”-д нялхсын эндэгдлийн түвшинг 2040 онд 4.5%, 2050 онд 2.3%-д барихаар зорилт тавьсан.

Нялхсын эндэгдлийн түвшинтэй холбоотойгоор дараахь дүгнэлтүүдийг хийв. Үүнд:

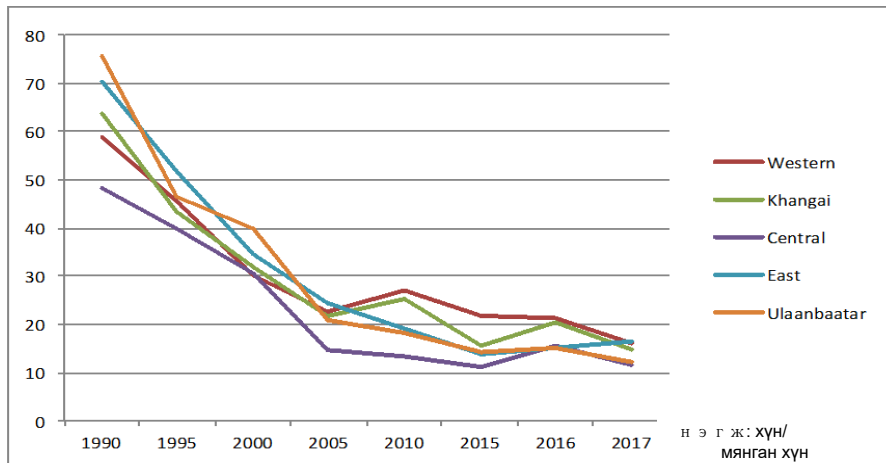
- 2019 оны байдлаар нялхсын эндэгдлийн түвшин 1000 амьд төрөлтөд 13.0 байгаа нь Дэлхийн банкны тодорхойлсон дундаж орлоготой буюу нэг хүнд ногдох ҮНО нь 996 ам.доллараас 3,895 ам.доллар байдаг улс, орнуудын нялхсын эндэгдлийн дундаж түвшний талтай тэнцүү байна. ТХҮБ 2030-ын нялхсын эндэгдлийн түвшинг 1000 амьд төрөлтөд 8 болгож бууруулах зорилт нь дундаас дээш орлоготой улс, орнууд (1000 амьд төрөлтөд 12) болон өндөр орлоготой улс, орнуудын (1000 амьд төрөлтөд 5) нялхсын эндэгдлийн түвшний хооронд байна.
- 2005 оныг хүртэл бүх бүс нутагт нялхсын эндэгдлийн түвшин огцом буурсан ба түүнээс хойш сайжрах явц удаашралтай байна.
- Улаанбаатарын болон Зүүн бүсэд нялхсын эндэгдлийн түвшинг хамгийн ихээр бууруулж чадсан бөгөөд 1990-2019 оны хооронд эндэгдлийг 1000 амьд төрөлтөд 62.6, 59.3-аар тус тус бууруулсан байна.
- 2016 онд нялхсын эндэгдлийн түвшин Баруун бүсээс бусад бүсүүдэд нэмэгдсэн ч дараагийн жилүүдэд буурсан үзүүлэлттэй байна.
- 1990-2019 оны хооронд нялхсын эндэгдлийн түвшин жилд дунджаар 5.4%-иар буурсан бөгөөд энэ хувийг цаашид тогтвортой баривал 2030 он гэхэд нялхсын эндэгдлийн түвшинг 1000 амьд төрөлтөд 6.9-д хүргэж, ТХҮБ 2030-ын зорилтыг давуулах юм. 2005-2019 оны хооронд нялхсын эндэгдлийн түвшин жилд дунджаар 3.2%-иар буурсан бөгөөд 2030 оныг хүртэл энэ хувиар эндэгдлийн түвшинг бууруулбал нялхсын эндэгдлийн түвшин 1000 амьд төрөлтөд 9.0 болох ба ТХҮБ 2030-ын зорилтод хараахан хүрэхгүй.

Хүснэгт 2.3.10 Нялхсын эндэгдлийн түвшин, бүсээр

Он	Нялхсын эндэгдлийн түвшин (1000 амьд төрөлт тутамд)						Хамгийн их/ хамгийн бага	
	Баруун	Хангай	Төв	Зүүн	Улаан баатар	Монгол		
1990	58.8	63.5	48.1	70.3	75.6	64.4	1.57	
1995	45.4	43.3	39.8	51.7	46.6	44.4	1.30	
2000	30.3	31.8	30.6	34.4	39.9	32.8	1.32	
2005	22.7	21.9	14.7	24.4	20.8	20.7	1.66	
2010	26.9	25.3	13.5	19.3	18.2	20.2	1.99	
2015	21.6	15.8	11.2	13.8	14.3	15.0	1.93	
2016	21.3	20.5	15.7	15.3	15.0	16.8	1.42	
2017	16.1	14.8	11.4	16.3	12.2	13.6	1.43	
2018	15.6	14.0	11.7	8.3	13.6	13.4	1.88	
2019	17.0	14.0	11.0	11.0	13.0	13.0	1.55	
1990-2019 өөрчлөлт	Тоогоор	-41.8	-49.5	-37.1	-59.3	-62.6	-51.4	-
	%/жил	-4.2	-5.3	-5.0	-6.2	-5.9	-5.4	-

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019 Үндэсний статистикийн хороо

Зураг 2.3.3 Нялхсын эндэгдлийн түвшин, бүсээр

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2019 Үндэсний статистикийн хороо

(2) Эхийн эндэгдэл

ТХҮБ 2030-д эхийн эндэгдлийн түвшинг 100,000 амьд төрөлтөд 15 болгож бууруулах зорилт тавьсан. Монгол Улсад эхийн эндэгдлийн түвшин 100,000 амьд төрөлтөд 2018 онд 26.6, 2019 онд 23.0 байсан нь Дэлхийн банкны 2015 оны судалгаа дахь Зүүн Ази, Номхон далайн орнууд (59.0), дундаж орлоготой орнуудынхаас (180.0) хэд дахин бага байв. Эхийн эндэгдлийн түвшин 2016 онд нэмэгдэж, 2017 онд буурсан нь нялхсын эндэгдлийн түвшинтэй ижил байв. Хүснэгт 2.3.11-ийг харна уу. “Алсын хараа-2050”-д эхийн эндэгдлийн түвшинг 2040 онд 100,000 амьд төрөлтөд 10, 2050 онд 100,000 амьд төрөлтөд 5 болгож бууруулах зорилтыг тодорхойлсон.

Дэлхийн банкны судалгаанаас харахад 1990 онд Монгол Улсад эхийн эндэгдлийн түвшин 100,000 амьд төрөлтөд 186 байсан байна. Эхийн эндэгдлийн түвшин буурсан тоог хувиар авч үзвэл 1990-2019 оны хооронд жилд дунджаар -7.0% байна. Цаашид ийм хувиар эндэгдлийн түвшин буурна гэж үзвэл 2030 он гэхэд эхийн эндэгдлийн түвшин 100,000 амьд төрөлтөд 11.5 болж, ТХҮБ 2030-ын зорилт 10.4-т хүрэх юм. Түүнчлэн өндөр орлоготой улс орнуудын эхийн эндэгдлийн түвшингээс (2015 оны байдлаар 13.0) бага эндэгдэлтэй болно. 2014-2018 оны хооронд эндэгдлийн түвшин жилд дунджаар 5.6%-иар буурсан ба 2030 хүртэл энэ хувиар буурвал, эхийн эндэгдлийн түвшин 100,000 амьд төрөлтөд 12.2 болж ТХҮБ 2030-ын зорилтод (15.0) хүрнэ.

Хүснэгт 2.3.11 Эхийн эндэгдлийн түвшин

Он	Эхийн эндэгдлийн түвшин /100,000 амьд төрөлт тутамд/
2014	30.6
2015	26.6
2016	49.0
2017	27.0
2018	26.6
2019	23.0
2030 оны зорилт	15.0

Эх сурвалж: (1) Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019, Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо, (2) Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал, 2019 оны 2-р сар

(3) Эрүүл мэндийн үйлчилгээ, зардал

2015 онд 100,000 амьд төрөлтөд 26.0 байсан эхийн эндэгдлийн түвшин мөн 1000 амьд төрөлтөд 15.0 байсан нялхсын эндэгдлийн түвшин 2016 онд 49.0, 16.8 болж тус тус өссөн байна. Харин 2017 онд эх, нялхасын эндэгдлийн түвшин 2015 оныхоос ч буурсан байна. 2016 онд эрүүл мэндийн үзүүлэлтүүд тийнхүү буурсан нь тус онд Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт дөнгөж 1.2% байсантай холбоотой. Эдийн засгийн өсөлт бага байсны дүнд 2015 оноос 2016 оны хооронд ядуурлын түвшин 21.6%-иас 29.6%-д хүрч, орлогын тэгш бус байдлын коэффициент 0.37-гоос 0.42 болж өссөн байна. Түүнчлэн 2015 онд иргэд нэг сард дунджаар 13,505 төгрөгийг эрүүл мэнддээ зарцуулдаг байсан бол 2016 онд 15.7%-иар буурч, 11,383 төгрөг болсон байна. Хүснэгт 2.3.13-т үзүүлсэн онуудад эрүүл мэндийн салбарын нөөц, зардлын хэмжээ өссөн ч өрхийн эрүүл мэнддээ зарцуулж буй төсөв багассан нь эх, нялхсын эндэгдлийн түвшин нэмэгдэхэд нөлөөлөх хүчин зүйл болсон байна. Энэ нь эдийн засгийн тогтворгүй байдал иргэдийн амьдралын чанарт шууд нөлөөлж байгааг харуулж байна.

Хүснэгт 2.3.12 Эрүүл мэндийн салбарын зардал, эмнэлгийн хүчин чадал

Он	Эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн зардал (сая төгрөг)	Эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн зардлын эзлэх хувь (%)		Эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн зардал, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр (сая төгрөг)	Эмнэлгийн хүчин чадал	
		Улсын төсвийн зарлагад эзлэх хувь	ДНБ-д эзлэх хувь		Эмнэл-гийн орны тоо	Их эмчийн тоо
2005	15,947	2.1	0.5	15,947	18,285	6,788
2010	42,014	1.4	0.4	23,368	17,821	7,497
2015	86,008	1.2	0.4	30,285	21,720	9,563
2016	117,933	1.2	0.5	41,007	22,960	10,000
2017	118,944	1.3	0.4	38,860	23,897	10,576
2018	137,979	1.5	0.4	байхгүй	24,884	11,169
2019	151,322	1.4	0.4	78,084	25,661	11,788

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019 Үндэсний статистикийн хороо

Бусад хөгжиж буй орнуудын эрүүл мэндийн үйлчилгээтэй харьцуулахад Монгол Улсын эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанар, хүртээмж өндөр байна. Тухайлбал Монгол Улсад 1 эмчид ногдох хүний тоо 2017 оны байдлаар 296 байсан нь Австрали (286), Дани (270), Франц (312) зэрэг улсуудтай ойролцоо, Япон (397), Солонгосоос (434) бага байв. Гэвч эх, нялхсын эндэгдлийн түвшний үзүүлэлтүүдийг авч үзвэл Монгол Улсын эрүүл мэндийн салбар нь үйлчилгээ авч буй хүмүүсийн тооноос илүү, чанарт анхаарах шаардлага тулгарч байгаа нь харагдаж байна.

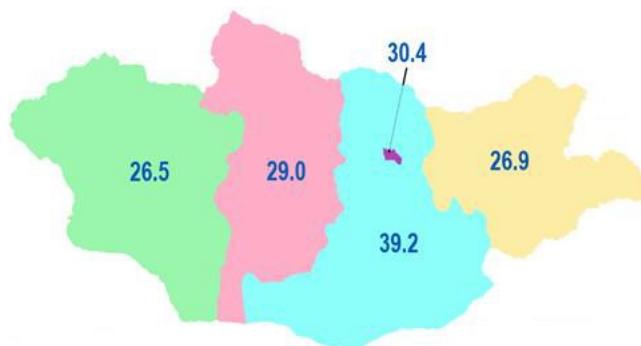
(4) Эрүүл мэнд ба амьдралын хэв маяг

Халдварт бус өвчний тархалт буюу таргалалт, зүрх судасны өвчин, цусны даралт ихсэх, чихрийн шижин, согтууруулах ундаа, тамхины хэрэглээ зэрэг амьдралын хэв маягтай холбоотой эрүүл мэндийн асуудал байсаар байгаа бөгөөд энэ нь 2013¹ оноос хойш өөрчлөгдөөгүй эсвэл нэмэгдсэн байна. Тамхины хэрэглээнээс татгалзах талаар зөвлөгөө авсан иргэдийн хувь 38.5 байгаа нь 1.3 дахин буюу бага зэрэг өссөн үзүүлэлт бөгөөд халдварт бус өвчин, эрүүл хооллолт, идэвхтэй

¹ Халдварт бус өвчний эрсдэлт хүчин зүйлийн тархалтын үндэсний 4-р судалгаа, 2019

дасгал хөдөлгөөн хийх талаар зөвлөгөө авсан иргэдийн хувь 57.6 - 64.4 байна. Эрүүл мэндийн даатгалын хамрах хүрээ 2013 онд 13.5%, 2019 онд 78.6%-иар буурч 2019 онд иргэдийн хувиас эрүүл мэнддээ зарцуулсан дундаж зардал 131.837 төгрөг болсон нь асуудал үүсгэж байна. Цаашид COVID-19 цар тахлын нөлөөгөөр орлого багасах, аялал жуулчлалыг хязгаарласнаас идэвхтэй дасгал хөдөлгөөн буурах, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авах, эмчилгээ хийлгэх зэрэгт хүндрэл учирч болзошгүй юм. Цаашид эрүүл мэндийн даатгалын менежмент болон хяналтыг сайжруулах шаардлагатай.

Зураг 2.3.4 Халдварт бус өвчнөөр өвчлөх эрсдэлтэй хүн ам, бүсээр

Эх үүсвэр: Халдварт бус өвчний эрсдэлт хүчин зүйлийн тархалтын үндэсний 4-р судалгаа 2019

Хүснэгт 2.3.13 Архи, согтууруулах ундааны хэрэглээ

15-69 насны Монгол Улсын иргэд (95%-иас дээш)	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй
Архи, согтууруулах ундаа хэрэглэдэггүй	30.6 (28.4 - 32.7)	25.0 (22.4 - 27.7)	36.0 (33.5 - 38.4)
Сүүлийн 12 сарын хугацаанд архи, согтууруулах ундаа хэрэглээгүй	12.0 (11.0 - 13.1)	9.6 (8.3 - 11.0)	14.4 (12.9 - 16.0)
Сүүлийн 1 сарын хугацаанд хэрэглэсэн архи, согтууруулах ундаа	34.8 (32.8 - 36.7)	44.9 (42.2 - 47.6)	24.8 (22.7 - 27.0)
Сүүлийн 1 сарын хугацаанд байнга хэрэглэсэн архи, согтууруулах ундаа	4.8 (4.4-5.3)	5.7 (5.0-6.3)	3.3 (3.0-3.7)
Сүүлийн 1 сарын хугацаанд 1 удаа хэрэглэсэн архи, согтууруулах ундаа: 1 удаа хэрэглэх согтууруулах ундааны стандарт хэмжээ (стандарт хэмжээ = 25 мл архи буюу 100 мл вино)	9.3 (8.7-9.9)	11.4 (10.6-12.2)	5.7 (5.2-6.2)
Сүүлийн 1 сарын хугацаанд хэтрүүлэн хэрэглэсэн архи, согтууруулах ундаа (1 удаа стандарт хэмжээнээс 6 дахин их)	19.8 (18.4 - 21.2)	28.2 (26.1 - 30.3)	11.5 (10.1 - 12.9)

Эх үүсвэр: Халдварт бус өвчний эрсдэлт хүчин зүйлийн тархалтын үндэсний 4-р судалгаа

Архи, согтууруулах ундааны хэрэглээ нь хүн амын эрүүл мэндийн байдал, халдварт бус өвчний тархалтад нөлөөлдөг хүчин зүйл болдог. 2016 онд Монгол Улсад эрэгтэйчүүдийн архи, согтууруулах ундааны хэрэглээ 27.6 литр, эмэгтэйчүүдийнх 9.9 литр байсан ба насанд хүрсэн нэг хүний жилийн дундаж хэрэглээ 21.9 литр байсан байна. Энэ нь дэлхийн болон Номхон далайн Баруун бүс нутгийн дунджаас их үзүүлэлт юм. Нийт архи, согтууруулах ундаа хэрэглэсэн эрэгтэйчүүдийн 27.9%, эмэгтэйчүүдийн 5.3% (дунджаар 16.4%) нь 30 хоногийн хугацаанд хамгийн багадаа нэг удаа 60 граммаас дээш согтууруулах ундаа хэрэглэсэн байв.

2.3.10 Тусгай хамгаалалттай газар нутаг

Уур амьсгалын өөрчлөлт, хүний үйл ажиллагаа байгаль орчин доройтож, байгалийн нөөц шавхагдахад ихээхэн нөлөөлөх болсон. Тиймээс байгалийн нөөц баялгийг хамгаалж, экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалахын тулд тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тоог нэмэгдүүлэх хэрэгцээ шаардлага урьд урьдынхаас их байна. Үүнтэй холбогдуулан Монгол Улсын Засгийн Газар 2019 оны 5-р сарын 2-ны өдөр улсын хэмжээнд 22 газрыг улсын тусгай хамгаалалтад авах шийдвэрийг гаргасан бөгөөд үүний дүнд тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээ 2.1%-иар нэмэгдэж 314 сая га талбайг хамарч, Монгол Улсын нийт нутаг дэвсгэрийн 19.8 хувь нь тусгай хамгаалалтанд багтах юм. “Алсын хараа-2050”-д тусгай хамгаалалттай газар нутаг нь 2030 онд улсын нийт газар нутгийн 30%, 2040 онд 33%, 2050 онд 35%-ийг эзэлнэ гэж тодорхойлсон.

Хүснэгт 2.3.15-т ТХҮБ 2030-ын зорилт болон тусгай хамгаалалтад авсан газар нутгийн хэмжээг оноор үзүүлэв. ГЗБГЗЗГ-ын боловсруулж, батлуулсан Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд мөн тусгай хамгаалалтад авах газар нутгийг багтаасан. Тиймээс ТХҮБ 2030, “Алсын хараа-2050”-ийн зорилтод хүрэх боломжтой.

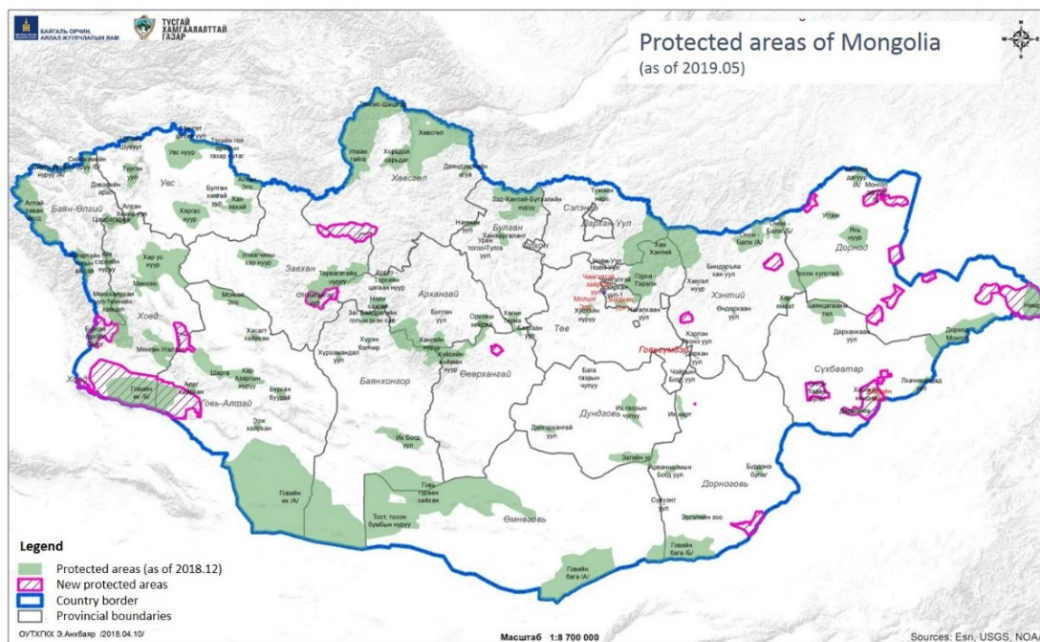
Хүснэгт 2.3.14 ТХҮБ 2030-ын байгаль орчны зорилтын шалгуур үзүүлэлт

Шалгуур үзүүлэлт	Нэгж	2014*	2015	2016	2017	2019**	2030***
Тусгай хамгаалалтад авсан газар нутгийн хэмжээ	%	3.5	13.5	13.5	13.5	19.8	30.0

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017.

Тайлбар: * суурь; ** http://mongolia.panda.org/en/how_you_canhelplatest_news/?uNewsID=346744, WWF тайлан; *** зорилтот түвшин.

Зураг 2.3.5 Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг

Эх сурвалж: WWF Mongolia

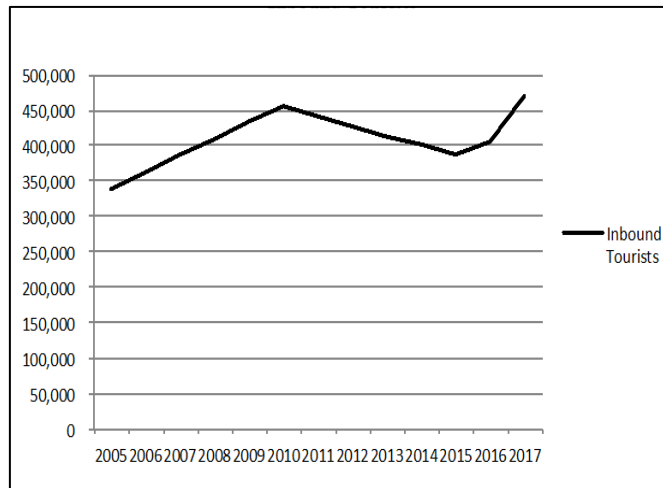
2.3.11 Аялал жуулчлал

Монгол Улсын ТХҮБ 2030-д хүлээн авах гадаадын жуулчдын тоог 2.0 саяд хүргэх

зорилт тавьсан. Хүснэгт 2.3.16-д сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсад ирсэн гадаадын жуулчдын тоог харуулав. Гадаадын жуулчдын тоо 2015 онд багассан ч 2016-2018 онд жуулчдын тоо нэмэгдсэн байна. 2019 оны жилийн эцсээр жуулчдын тоо 577,300-д хүрч, 2018 оноос 9.1%-иар өссөн. “Алсын хараа-2050”-д гадаадын жуулчдын тоог 2030 онд 2.0 сая, 2040 онд 4 сая, 2050 онд 6 саяд хүргэх зорилт тавьсан. Гэхдээ КОВИД-19-ийн дэгдэлттэй холбоотойгоор энэ зорилтод хүрэх нь хүндрэлтэй тулгарч байна.

Хүснэгт 2.3.15 Гадаадын жуулчдын тоо

Он	Гадаадын жуулчдын тоо	Өсөлт (%/жил)
2005	338,768	-
2010	456,090	6.1
2015	368,204	-3.3
2016	404,163	4.7
2017	469,309	16.1
2018	529,370	12.8
2019	577,300	9.1

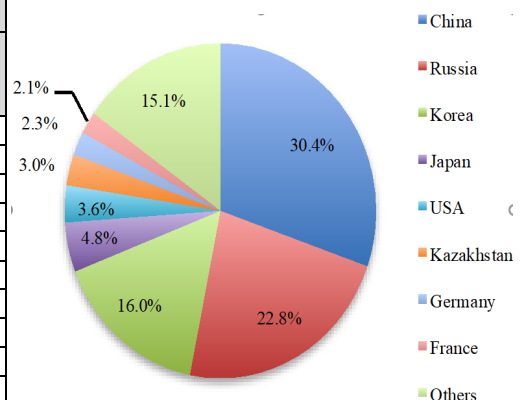

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019, Үндэсний статистикийн хороо
Тайлбар: 2005, 2010, 2015 оны хоорондох завсрын онуудын үзүүлэлтийг интерполяц хийж гаргав.

Хүснэгт 2.3.17-оос харахад жуулчид ихэвчлэн БНХАУ, ОХУ, Солонгос, Япон, АНУ, Казакстан, Герман, Францаас ирж байгааг харж болно.

Хүснэгт 2.3.16 Гадаадын жуулчдын тоо, улсаар

Улс	Гадаад жуулчид			Харьцаа (%)	
	2005	2019	Өөрчлөлт (2005-19) (%/жил)	2005	2019
БНХАУ	170,345	168,298	0.0	50.3	29.2
ОХУ	57,926	141,927	6.6	17.1	24.6
Солонгос	30,787	101,279	8.9	9.1	17.5
Япон	12,952	24,419	4.6	3.8	4.2
АНУ	10,153	18,838	4.5	3.0	3.3
Казакстан	3,928	16,264	10.7	1.2	2.8
Герман	8,168	12,405	3.0	2.4	2.1
Франц	5,822	10,572	4.3	1.7	1.8
Бусад	38,687	83,298	5.6	11.4	14.4
Нийт	338,768	577,300	3.9	100.0	100.0

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019 Үндэсний статистикийн хороо

БНХАУ-ын жуулчдын тоо буурсан үзүүлэлттэй байгаа ч ОХУ, Солонгос, Япон, АНУ, Казакстан, Франц зэрэг орнуудаас ирдэг жуулчдын тоо жилээс жилд нэмэгдэж байна. 2019 оны байдлаар гадаадын жуулчдын тоо 577,300 байсан нь Монгол Улсын ТХҮБ 2030-ын зорилт болох 2030 он гэхэд Монгол Улсад ирэх жуулчдын тоог 2 саяд хүргэнэ гэснээс 1,423,000-аар зөрүүтэй байна. Энэ зорилтод хүрэхийн

тулд жуулчдын тоог жилд 129,000-аар буюу 12.0%-иар өсгөх шаардлагатай.

ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэхийн тулд дараах арга хэмжээг авах шаардлагатай. Үүнд:

- Жуулчин хүлээн авах хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх;
- Олон улсын нислэг, боомтуудыг нэмэгдүүлэх
- Аялал жуулчлалын салбарын хүний нөөцийг хөгжүүлэх (тоо болон чанар);
- Үйлчилгээний чанарыг сайжруулах;
- Аялал жуулчлалын салбарын дэд бүтцийг сайжруулах;
- Аялал жуулчлалын улирлын хугацааг уртасгах чиглэлээр бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг нэмэгдүүлэх,
- Аялал жуулчлалын тусгай бүсийг тогтоох.

Жуулчин хүлээн авах хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, аялал жуулчлалын салбарын улирлын хамаарлыг бууруулахад чиглэсэн үйл ажиллагааг уялдаатайгаар төлөвлөж, хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Жуулчдыг хүлээн авах одоогийн хүчин чадлыг хамгийн их түвшинд хүргэх үеийн доорх тооцооллыг харна уу.

- Жуулчдыг хүлээн авах одоогийн хүчин чадал буюу зочид буудлын өрөөний тоо: 6,726 (НҮБ Дэлхийн аялал жуулчлалын байгууллага, eLibrary)
- Зочид буудлын өрөө ашиглалт жилд дунджаар 70% (255 өдөр/жил);
- 1 өрөөнд буудаллах хүний дундаж тоо: 1.5 хүн;
- Зочид буудалд буудаллах боломжтой хүний тоо: 2,572,000/жил

2 сая жуулчин хүлээн авахын тулд гадаадын жуулчид жилийн турш тогтмол тоогоор Монгол Улсад ирнэ гэж үзээд дараах тооцооллыг хийв. Бодит байдал дээр гадаадын жуулчид ихэвчлэн зуны улиралд Монгол Улсад жуулчилж ирдэг. Улирлаас хамааралтай нөхцөл байдлыг харгалзаж үзвэл одоогийн хүчин чадлаар 6-аас 9 дүгээр сарын хооронд 859,000 жуулчныг хүлээн авах боломжтой. 6-аас 9 дүгээр сарын хооронд 2 сая жуулчин хүлээн авахын тулд ойролцоогоор 15,900 өрөө шаардлагатай болж байгаа нь 2018 оны хүчин чадлыг 2.4 дахин ихэсгэх шаардлагатай болж байна.

Шаардлагатай зочид буудлын өрөөний тоо = 2,000,000 зочин/4 сарын туршид (120 өдөр) жуулчид хүлээн авах /1 өрөөнд 1.5 хүн/70%-ийн ашиглалт = 15,873 өрөө

Аялал жуулчлалын салбарын улирлын хамаарлыг багасгаж, 6 сарын турш жуулчид хүлээн авах тохиолдолд одоогийн хүчин чадлыг 29%-иар нэмэгдүүлж, ойролцоогоор 10,600 өрөөтэй болох шаардлагатай.

Шаардлагатай зочид буудлын өрөөний тоо = 2,000,000 зочин / 6 сарын туршид (180 өдөр) жуулчид хүлээн авах / 1 өрөөнд 1.5 хүн / 70%-ийн ашиглалт = 10,582 өрөө

2.3.12 Цахилгаан эрчим хүчний найдвартай эх үүсвэрээр хангагдсан байдал

ТХҮБ 2030-д цахилгаан эрчим хүчний найдвартай эх үүсвэрээр хангагдсан өрхийг 100%-д хүргэнэ гэсэн зорилт тавьсан. 2016 оны байдлаар Монгол Улс хэдийнэ тус зорилтын 99.2%-д хүрсэн. Алслагдсан хөдөө, орон нутаг дахь өрхүүдийг цахилгаан эрчим хүчний эх үүсвэрээр хангагдаагүй үлдсэн 0.8%-д багтаагүй гэж тооцоолж байна.

Системийн дундаж тасалдлын давтамжийн индексээр (SAIFI) цахилгаан эрчим хүчний эх үүсвэрийн найдвартай байдлыг үнэлдэг. Тус индекс нь жилийн хугацаанд нэг хэрэглэгчид ногдох тасалдлын дундаж тоог илтгэнэ. Өнгөрсөн 10 жилийн хугацаанд тус индексийн Монгол Улсын үзүүлэлт эрс сайжирсан. Нэн ялангуяа төвийн бүсэд SAIFI индекс 2.0-3.0 хооронд хэлбэлзэж байна. Тиймээс Монгол Улс дээрх зорилгод хүрэх бүрэн боломжтой.

2.3.13 Эдийн засгийн хөгжилд тулгарч буй сорилтууд

Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжилд тулгарч буй сорилтуудыг доор дурдав. Үүнд:

- БНХАУ болон уул уурхай, олборлох салбараас ихээхэн хамааралтай эдийн засгийг төрөлжсөн, олон түнш бүхий эдийн засгийн бүтэцтэй болгож, эдийн засгийн тогтворгүй байдлыг бууруулах;
- Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний нэмүү өртгийн сүлжээг бүтэц, зохион байгуулалтад оруулж, нэгтгэх, МАА-н салбарын экспортод чиглэсэн бүтээгдэхүүн боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх;
- Хүнсний аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор газар тариалангийн салбарын бүтцийн шинэчлэл хийх, худалдааны тэнцвэртэй байдлыг нэмэгдүүлж, газар тариалангийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж, импортын бараа бүтээгдэхүүний хараат байдлыг бууруулах;
- Гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг татаж, эдийн засгийг төрөлжүүлэхийн тулд хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах;
- Төсвийн хөрөнгө оруулалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэхийн тулд байгууллага, мэргэжилтний түвшинд чадавхыг дээшлүүлэх;
- Эдийн засгийн хэтийн төлөвт үндэслэж эдийн засгийн хөгжлийн бодлогыг тодорхойлох;
- Эдийн засгийг төрөлжүүлэх зорилгоор аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэх;
- Хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулж, хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг сэргээх;
- Хөрөнгө оруулалт, төсвийн зарцуулалтын оновчтой шийдвэр гаргах.

Ойрын жилүүдэд уул уурхай, олборлох салбар Монгол Улсын эдийн засгийн томоохон хэсгийг бүрдүүлсэн хэвээр байх төлөвтэй хэдий ч хөдөө аж ахуй, боловсруулах үйлдвэрлэл болон аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлж, тэдгээрийн ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээг нэмэгдүүлж, дэлхийн зах зээлийн өөрчлөлтөд тэсвэртэй эдийн засгийн бүтцийг бий болгохоор зорих нь чухал.

Хүснэгт 2.3.17 ДНБ-д УУ, ХАА, боловсруулах үйлдвэрлэл, аялал жуулчлалын салбарын эзлэх хувийн өөрчлөлт

Салбар	ДНБ-д эзлэх хувь (%)		
	2000	2010	2019
Уул уурхай	19.5	21.5	20.7
Хөдөө аж ахуй	27.8	11.7	13.3
Боловсруулах үйлдвэрлэл	5.1	6.8	7.4
Аялал жуулчлал	0.7	0.5	0.5

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2019, Үндэсний статистикийн хороо
Тайлбар: Аялал жуулчлалын салбарт зочид буудал, зоогийн газрыг голчилж авч үзэв.

2018 оны байдлаар Монгол Улсаас БНХАУ руу экспортолсон нүүрс нийт

экспортын 93%-ийг бүрдүүлж байв. БНХАУ-ын эдийн засгаас хэт хамааралтай байдлыг бууруулж, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахын тулд бусад улс, орнууд руу бараа бүтээгдэхүүнийг экспортлох шаардлагатай. Хүснэгт 2.3.19-д үзүүлсэн улс орнууд руу чиглэсэн экспортыг нэмэгдүүлэх боломжтой. Эдгээр улс орнуудтай хийсэн экспорт 2010-17 эсвэл 2010-18 оны хооронд нийт экспортын жилийн дундаж өсөлтийн үзүүлэлтээс давсан ба цаашид БНХАУ (2018 оны нийт экспортын 93%), ОХУ (1.2%), БНСУ-аас (0.3%) гадна эдгээр улсууд руу экспортыг нэмэгдүүлэх боломжтой.

Хүснэгт 2.3.18 Монгол Улсын экспортын өсөлт, улсаар, 2010, 2017-2019 он

Улс	(%/жил)					
	Экспорт (сая ам.доллар)		Өсөлтийн хувь, жилээр (2010-2018)		Өсөлтийн хувь, жилээр (2010-2019)	
	2010	2017	2018	2019		
Австрали	0.3	3.5	1.3	39.6	20.1	72.0
АНЭУ	0.5	2.9	0.5	1.1	0.0	9.1
Бельги	0.5	1.3	0.3	0.5	-6.2	0.0
Индонез	0.0	3.3	0.2	0.0	-	-
Их Британи	67.4	660.5	172.9	291.1	12.5	17.7
Нидерланд	0.2	0.9	1.3	0.8	26.4	16.6
Сингапур	2.5	26.1	30.0	154.5	36.4	58.1
Турк	0.2	2.8	4.5	2.4	47.6	31.8
Швед	0.1	0.6	0.1	0.8	0.0	26.0
Энэтхэг	0.7	1.8	1.0	1.2	4.6	6.2
Япон	2.7	14.8	26.5	15.5	33.0	21.4
БНХАУ	2,466.4	5,307.4	6,542.8	6,789.7	13.0	11.9
ОХУ	82.7	67.7	85.9	68.1	0.5	-2.1
БНСУ	30.5	11.6	21.2	27.8	-4.4	-1.0
Нийт	2,908.5	6,200.6	7,011.8	7,619.6	11.6	11.3

Эх сурвалж: Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, 2019, Үндэсний статистикийн хороо

Хязгаарлагдмал төсөв хөрөнгө, санхүүгийн нөөц бололцоог үр дүнтэйгээр зарцуулах нь эдийн засгийн хөгжлийг зөв залж, чиглүүлэх чухал хүчин зүйл болдог. Дэлхийн банкнаас 2018 оны 7 дугаар сард гаргасан “Монголын эдийн засгийн тойм: Улсын хөрөнгө оруулалтын үр ашиг” тайланд дурдсанаар Монгол Улс дэлхийн өрсөлдөх чадварын индексийн үзүүлэлт болох төсвийн зарлагын үр өгөөжийн үзүүлэлтээр 124 дүгээр байрт орсон байна. ОУВС-гийн 2016 оны Төсвийн хөрөнгө оруулалтын удирдлагын үнэлгээгээр Монгол Улс бусад хөгжиж буй улс орнуудаас харьцангуй бага оноо авсан байна. Улсын төсвийн үр дүнтэй удирдлага, зохицуулалтыг хангахын тулд Монгол Улсын Засгийн газар (i) хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүдийг улс төрийн бус техник, төлөвлөлтийн талаас нь үнэлэх, (ii) төсвийн удирдлагыг нэгдсэн болгож, төсөвтэй холбогдолтойгоор бие даасан, тусдаа байдлаар шийдвэр гаргахгүй байх, (iii) төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх, үнэлэх чадавхыг сайжруулах зэрэг арга хэмжээг авах шаардлагатай.

2.3.14 Нийгмийн хөгжилд тулгарч буй сорилтууд

Нийгмийн хөгжилтэй холбоотойгоор иргэдэд үзүүлж буй нийгмийн үйлчилгээг сайжруулах үйл ажиллагаанд тулгарч буй дараах сорилтуудыг тодорхойлов. Үүнд:

- Хот, суурин газруудад ажлын байрыг бий болгож, аймаг, сумдаас шилжин явагсдын тоог хамгийн бага түвшинд байлгах;

- Эрүүл бус амьдралын хэв маягаас үүдэлтэй өвчинтэй тэмцэж, урьдчилан сэргийлж, дундаж наслалтыг уртасгах;
- Орон нутаг дахь бизнес эрхлэгчдийг дэмжиж, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх замаар ядуурлын шугамын доогуур орсон иргэдийг ядуурлаас гаргаж, орлогын илүү тэгш хуваарилалтыг хангах;
- Эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулах замаар эх, нялхсын эндэгдлийг бууруулж, эрүүл мэндийн салбарын нөхцөл байдлыг сайжруулах.

2.3.15 Байгаль орчны менежменттэй холбоотой тулгарч буй сорилтууд

Монгол Улсад байгаль орчин болон хүмүүсийн уламжлалт ахуйг хамгаалж, амьдрахад таатай нөхцөлийг бүрдүүлж, тогтвортой хөгжлийн менежментийг нэвтрүүлэхэд дараах сорилтууд тулгарч байна. Үүнд:

- Олборлох салбарын үйл ажиллагаатай уялдуулан тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээг бодитойгоор тэлж, нэмэгдүүлэхийн тулд зорилтот хэмжээг тогтоох, байгаль орчны доройтолтой тэмцэж, байгалийн нөөц баялгийн хэрэглээг зохицуулах;
- Бэлчээрийг доройтохоос урьдчилан сэргийлэх зорилгоор бэлчээрийн зохистой менежментийг хэрэгжүүлэх;
- Суурин газруудыг хүртээмжтэй, эрүүл ахуйн шаардлага хангасан ундны усаар хангах зорилгоор усны менежментийг сайжруулах, гүний усны бохирдлыг бууруулахын тулд хотууд, үйлдвэрүүдийн бохир усыг цэвэрлэх үйл ажиллагааг сайжруулах;
- Мал аж ахуй эрхлэлтээс үүдсэн хөрсний эвдрэл, усны бохирдлыг хянах,
- Цөлжилтийг бууруулж, үүний зэрэгцээ ойн санг нэмэгдүүлэх;
- Тэг элдэншүүлэлтийн зэрэг дэвшилтэт технологийг ашиглаж газар тариалангийн салбарын үйл ажиллагааг сайжруулж, байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөг бууруулах.

2.4 “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого болон Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө

2.4.1 “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого болон Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө

Монгол Улсын Засгийн газар болон Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагын төлөөлөл 2018 оны 8-р сарын 22-нд тохиролцсон Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд үндэслэн Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө (ҮХЦТ) боловсруулах төсөл нь 2019 оны 1-р сараас хэрэгжиж эхэлсэн. Нэгдсэн үндэсний байгууллагаас (НҮБ) санаачилсан дэлхийн Тогтвортой хөгжлийн зорилгуудын (ТХЗ) хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газар нь Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 (ТХҮБ) баримт бичгийг боловсруулан баталсан бөгөөд Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө тус баримт бичгийн хэрэгжилтийг хангахад дэмжлэг үзүүлэх зорилготой байсан. Монгол Улсын Ерөнхий сайдын 2019 оны 4-р сарын 30-ны өдрийн 52 дугаар захирамжаар Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, түүнийг хэрэгжүүлэх дунд хугацааны төлөвлөгөө боловсруулах Ажлын хэсгийг байгуулсан. Ийнхүү Ажлын хэсэг “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт

хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн төслийг боловсруулж УИХ-д өргөн барьсан бөгөөд УИХ-ын 2020 оны 5-р сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолоор “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг баталж, ТХҮБ 2030 баримт бичгийг хүчингүй болгосон.

Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тусгасны дагуу хууль эрх зүйн үндэслэл бүхий Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл (БХБЯ боловсруулах) болон Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг (ҮХГ боловсруулах) тус тус боловсруулахад ҮХЦТ-ний баримт бичгийг ашиглана. ХАНСХЕТ болон БХБ-ын төслийг 2020 онд боловсруулж дуусган, 2021 онд УИХ-аар батлуулахаар төлөвлөж байсан боловч ХАНСХЕТ-ыг 2021 оны эцсээр эцэслэн боловсруулах төлөвтэй байна. ҮХГ нь БХБ-ын үзэл баримтлалыг боловсруулан 2021 оны эхний хагаст УИХ-д өргөн барьж, батлагдсаны дараа бүс тус бүрээр Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрийг боловсруулна. Хэдийгээр ҮХЦТ нь хууль тогтоомжид томъёологдоогүй боловч “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл, Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын баримт бичигтэй уялдуулан боловсруулна.

Энэхүү хэсэгт “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого болон ЖАЙКА-гийн Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төслийн Эцсийн тайлангийн төсөл 1-ийн уялдаа холбоог судална. 2019 оны 12-р сард боловсруулсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг (бодлогын хүрээнд хэрэгжүүлэх төслийн хамт) өөрчилж эцэслэн боловсруулсан. Түүнчлэн Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хэрэгжүүлэх Монгол Улсын 2021-2025 оны Хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийг 2020 оны 9-р сард боловсруулсан. Эдгээр баримт бичгийн төсөлд үндэслэн энэхүү дүгнэлтийг боловсруулав. ХАНСХЕТ, БХБ-ын баримт бичгийн төслийг эцэслэн боловсруулж 2021 оны УИХ-ын намрын чуулганд өргөн барихаар төлөвлөсөн. “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг япон хэл дээр орчуулсан хувилбарт дүн шинжилгээ хийсэн бөгөөд ЖАЙКА-гийн Төслийн баг англи хэл дээр боловсруулсан.

2.4.2 “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын тойм

(1) Монгол Улсын хөгжлийн загвар: Урт хугацааны хөгжлийг тэтгэх үндэсний үнэт зүйлс

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт тусгасан суурь үнэт зүйлс нь хүн-байгалийн харилцан шүтэлцээт нүүдлийн соёл иргэншлийн үнэт зүйлээр төлөвшсөн “оюун санаа”, зам тээвэр, харилцаа холбооны дэд бүтцээр тэтгэгдэж эдийн засгийн үйл ажиллагаагаар хэрэгжсэн “бүтээмж”, Пакс Монголика (Монголын энх тайван) зэрэг түүхэн хөгжил дэвшлийг авчирсан “мөн чанар”-т оршино.

Тодорхой тусгаагүй боловч Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод социалист нийгмийн үеийн нийгмийн халамжийн бодлогоос хүн төвтэй хөгжил рүү шилжиж, дундаж давхаргыг нийт хүн амын 80%-д хүргэхээр тусгасан. Урт хугацааны хөгжлийн бодлогын эрхэм зорилгын нэг нь хүчирхэг дундаж давхаргыг бий болгох боловч энэ нь дундаж давхаргын тодорхойлолтоос үл хамааран зорилго, ач холбогдлыг өөрчлөх замаар хэрэгжүүлэх хөгжлийн үр дүн юм. ҮХЦТ-ний хүрээнд 1990 оноос өмнөх социализм, сүүлийн жилүүдийн капитализмын загвар болох байгалийн нөөц баялгийг зүй бусаар ашигладаг, зөвхөн эдийн

засгийн үр ашигт чиглэсэн 20-р зууны хөгжлийн загвараас хөгжлийн шинэ загвар болох нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар руу шилжих шаардлагатайг санал болгож байна.

“Алсын хараа-2050” баримт бичигт Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийг байгалийн баялаг нөөц, байршлын давуу талд тулгуурлан 1) ногоон хөгжил 2) эдийн засгийн хөгжил 3) нийгмийн хөгжлийг даяаршлын үзэл баримтлалтай уялдуулан хөгжүүлэхээр тусгасан. Бүсчилсэн хөгжил нь баялгийг илүү тэгш хуваарилах замаар эдийн засгийн хөгжлийг хангахын тулд байгалийн нөөц баялгийг нутгийн захиргааны байгууллага, орон нутгийн иргэдийн зохистой менежментийн дагуу үр ашигтай ашиглах боломж олгодог. ОХУ, БНХАУ-тай хиллэн орших газар зүйн байршлын давуу талыг ашиглан худалдаа арилжаа, аялал жуулчлал зэрэг байгалийн нөөц баялагт түшиглэсэн бус эдийн засгийн үйл ажиллагааг хөгжүүлэх боломжтой. Эдгээрийн аль нь ч ногоон хөгжлийг хангана. Алсын харааны энэхүү тайлбар нь ҮХЦТ-ний алсын хараатай бүрэн нийцэж байна.

(2) Монгол Улсын нийгэм, эдийн засаг

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт тулгарч буй хүндрэл бэрхшээлийг зөв тодорхойлсон. Үүнд авилгал, засаглал сул, улс төрийн намуудын бодлого оновчгүй, шүүх, хууль тогтоомжийн хэрэгжилт сул, засаглал тогтворгүй, сонгуулийн тогтолцоо зохисгүй, импортоос хамааралтай эрчим хүчний салбар, уул уурхай, уламжлалт мал аж ахуйгаас хамааралтай төрөлжөөгүй эдийн засаг зэрэг орно. Одоогийн байдлаар Улаанбаатар хотод хүн ам, эдийн засгийн үйл ажиллагаа, хөрөнгийн хэт төвлөрөл бий болсон. Нийслэл Улаанбаатар хот болон хөдөө, орон нутгийн хөгжлийн ялгаатай байдал нь зөвхөн орлогын түвшнээс хамаарч байгаа бус хамгийн чухал нь чадварлаг хүний нөөц, санхүүгийн эх үүсвэр зэрэг хөгжлийн нөөц боломжоос хамаарч байна. ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй бүсчилсэн хөгжил нь (орон нутгийн эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх) үнэн хэрэгтээ хөгжлийн нөөц боломжийг дахин хуваарилах арга юм.

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт дурдсан зарим тоо баримтууд нийгэм, эдийн засгийн өнөөгийн нөхцөл байдлыг тодорхойлж байна. Үүнд: ядуурлын түвшин 28.4%, нийт ажилгүйчүүдийн тоо 100,000; 221,000 ажил, үйлчилгээ эрхлэгчид татвар төлдөггүй зэрэг болно. Нийгмийн халамж үйлчилгээний хувьд 4 хүн тутмын нэгд төрөөс халамж үзүүлж байгаа нь ДНБ-ий 4%-тай тэнцэж байгаа бол шинжлэх ухаан, инновацид зарцуулж буй төсвийн хэмжээ нь ДНБ-ий 0.25%-тай (дэлхийн дундаж 1.7%) тэнцэж байна. Монгол Улсын иргэдийн 70% нь 900,000 хүртэлх төгрөгийн цалин авдаг ба өр зээлээ төлж 306,000 төгрөгөөр амьдардаг. Өрхийн секторын өр ДНБ-ий 40%, Монгол Улсын гадаад өр ДНБ-ий 220%-тай тус тус тэнцэж байна.

Нийт 175,000 өрх орон сууцны хороололд, 343,000 өрх инженерийн дэд бүтцийн хангамжгүй гэр хороололд оршин сууж байна. “Алсын хараа-2050” баримт бичигт тусгаснаар Монгол Улсын хүн амын тоо 2045 он гэхэд 5.4 саяд хүрэх бөгөөд энэхүү нөхцөл байдал нь ноцтой бэрхшээл учруулахаар байна.

“Алсын хараа-2050” баримт бичигт “Орлогын голчийн 67-200 хувьтай тэнцэх хэмжээний орлоготой, байнгын хөдөлмөр эрхэлдэг, орон сууцанд амьдардаг, жилд ядаж нэг удаа эрүүл мэндийн үзлэгт бүрэн хамрагдаж чаддаг, жилд ядаж нэг удаа гэр бүлээрээ өөрсдийн хүссэн улс орон руу аяллаар явах боломжтой, хадгаламж хуримтлалтай (хүүхдийнхээ ирээдүйд зориулсан эсвэл өрхийн

санхүүгийн эрсдэлт байдлыг даван туулах хэмжээний), нийгмийн идэвх оролцоо сайтай” хүн амыг “дундаж давхарга гэж тодорхойлсон.

Энэхүү тодорхойлолтод ажлын байр, орон сууц, нийгмийн үйлчилгээ зэрэг төрөөс шийдвэрлэх асуудал болон хувь хүн өөрөө шийдвэрлэн хийж гүйцэтгэх ажлыг хольж тусгасан байна. Хүн төвтэй хөгжлийн бодлогыг үл харгалзан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод боловсрол, сургалт, бусад дэмжлэг бүхий хүний хөгжилд хандуулж байгаа анхаарал сул байгаа нь харамсалтай байна.

(3) “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын тойм

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого нь эрхэм 9 зорилготой, 50 зорилттой бөгөөд 3 үе шаттайгаар хэрэгжинэ (2020-2030, 2031-2040, 2041-2050).

- (a) Үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл: Үндэсний нэгдмэл үнэт зүйлийн гүн ухамсар дархлаатай улс үндэстэн болно.
- (b) Хүний хөгжил: Монгол Улсын Хүний хөгжлийн индексийг 0.9-д хүргэж, аз жаргалын индексээр дэлхийн эхний 10 орны тоонд багтана.
- (c) Амьдралын чанар ба дундаж давхарга: Сэтгэл хангалуун амьдрах нөхцөлөөр тэтгэгдсэн дундаж давхаргыг 2050 он гэхэд нийт хүн амын 80 хувьд хүргэнэ.
- (d) Эдийн засаг: ДНБ 6.1 дахин нэмэгдэж нэг хүнд ногдох ДНБ 3.6 дахин өсөж, 15,000 ам. долларт хүрч, дэлхийн өндөр хөгжилтэй орнуудын босгыг давна.
- (e) Сайн засаглал: Тогтвортой засаглал тогтож, хүний эрхийг бүрэн хангасан, шударга ёсны тогтолцоо төлөвшсөн, авлигагүй улс болно.
- (f) Ногоон хөгжил: Ногоон хөгжлийг эрхэмлэн байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангана.
- (g) Амар тайван, аюулгүй нийгэм: Үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хамгаалах гадаад дотоод таатай орчин бүрдэнэ.
- (h) Бүсчилсэн хөгжил: Бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцад нэгдсэн, хүн амын нутагшилт, суурьшлын тогтвортой тогтолцоотой, өрсөлдөх чадвартай улс доторх бүсүүдийг хөгжүүлнэ.
- (i) Улаанбаатар ба дагуул хот: Амьдрахад таатай, байгаль орчинд ээлтэй, хүн төвтэй хот болгон хөгжүүлнэ.

Эдгээр зорилгууд нь харилцан бие биенээ нөхөхийн зэрэгцээ нэг зорилгод хүрэх нь өөр зорилгод хүрэх урдчилсан нөхцөл болох шаталсан бүтэцтэй байдаг. “Амьдралын чанар ба дундаж давхарга” зорилго нь “Эдийн засаг”-ийн зорилгод хүрэх урдчилсан нөхцөл болох бөгөөд энэ нь мөн “Амар тайван, аюулгүй нийгэм”-ийн зорилгод хүрэх нөхцлийн нэг байж болох юм. “Бүсчилсэн хөгжил” зорилго нь “Эдийн засаг” болон “Ногоон хөгжил” зорилгуудыг хэрэгжүүлэх арга зам бөгөөд үүнд “Хүний хөгжил”, “Сайн засаглал”-ын зорилгууд нь зайлшгүй чухал нөхцөл юм. “Улаанбаатар ба дагуул хот” зорилго нь “Бүсчилсэн хөгжил” зорилгод хүрэх нэмэлт нөхцөл болно. “Үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл” зорилго нь эдгээр зорилгод

хүрэхийн тулд иргэдэд хүчин чармайлтаа нэгтгэхэд тусална.

ҮХЦТ-нд эдийн засгийг төрөлжүүлэх, ногоон хөгжлийг дэмжих зорилгоор экспортын зах зээлд чиглэсэн орон нутгийн баялаг нөөцөд тулгуурласан бүсчилсэн хөгжлийг санал болгож байна. Үүнийг хэрэгжүүлэх чухал нөхцөл нь сургуулийн өмнөх боловсролоос дээд сургуулийн боловсрол, насан туршийн боловсролыг хамруулсан өргөн цар хүрээтэй хүний хөгжил юм. Нийгэм, эдийн засгийн хувилбар бүхий хөгжлийн шинэ загвараар хөгжихөд дэмжлэг үзүүлэх үнэт зүйлийг хөгжүүлэх нь сургуулийн өмнөх боловсролын түвшингээс хэрэгжиж эхлэх шаардлагатай бөгөөд ингэснээр хүүхдүүд нийгмийн сэтгэлгээг өөрчлөх хүч болно. Өөр нэг чухал зүйл нь сайн засаглалын хүрээнд эрх мэдлийг орон нутагт үе шаттайгаар шилжүүлэх явдал юм. Алсын харааг хэрэгжүүлэх эдгээр тодорхой арга хэмжээнд анхаарал хандуулан “Алсын хараа-2050” баримт бичгийг цаашид боловсронгуй болгож болох юм.

2.4.3 9 зорилго, 50 зорилт бүхий “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого

(1) Үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл

Тус зорилгын хүрээнд орчин үеийн шинжлэх ухааны арга зүйгээр нарийвчлан судалсан, хөдөлшгүй бодит баримтад үндэслэсэн эх хэл, түүх, өв соёлыг нийт хүн амд төлөвшүүлж, үндэсний ижилсэл, ондоошлын гүн ухамсар, дархлаатай үндэстэн-улс байгуулахад тулгуур болохуйц нэгдмэл үнэт зүйлсийг цогцлоох ба доорх 5 зорилтыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд,

Зорилт 1.1. Дэлхий дахинд Монгол үндэсний үнэт зүйлсийн дархлаа тогтож, монгол соёлыг түгээн дэлгэрүүлж, гадаад нэр хүнд, үнэлэмжийг дээшлүүлэх, хилийн чанад дахь монголчууд, монгол угсаатны хамтын ажиллагаа төлөвшинө.

Зорилт 1.2. Үндэсний оюун санаа, өв соёл, сэтгэлгээнд тулгуурласан бүтээгч монгол хүн төвтэй нүүдлийн соёл иргэншлийг хадгалсан тэргүүлэх улс болно.

Зорилт 1.3. Монгол хэл, бичгээ үндэсний үнэт зүйлийн бүрдэл болгон иргэн бүр чанартай эзэмшиж хэрэглэж хэвшинэ.

Зорилт 1.4. Төрт ёсны уламжлал, түүх соёлын дурсгал, утга зохиол, урлагийн бүтээлээр үндэсний бахархал төлөвшүүлж, эх оронч үзэл, эв нэгдлийг нягтруулна.

Зорилт 1.5. Үнэт зүйлийн судалгаа болон олон улсын монгол судлалын тэргүүлэх чиглэл болсон нүүдлийн соёл иргэншил, Монголын түүх, хэл соёл, ёс заншил, шашин, гүн ухааны судалгаа хийж нийтийн хүртээл болгон хэвшүүлж, нийгмийн соён гэгээрлийг өндөр түвшинд хүргэнэ.

Зорилт 1.1 нь Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын үндэс суурь буюу гол зорилго юм. Зорилт 1.2-оос 1.4-т нүүдлийн соёл иргэншил, хэл, бичиг үсэг, уламжлал, түүхийг хамруулсан үнэт зүйлийн бүрдлийг тодорхойлж, холбогдох зорилтуудыг тусгасан. Зорилт 1.5-д дээрх үнэт зүйлийн бүрдэлд судалгаа хийж, нийгмийн соён гэгээрлийг өндөр түвшинд хүргэнэ гэж заасан байна. “Алсын хараа-2050” баримт бичигт үндэстний эх орон, газар нутаг, тусгаар тогтнолоороо бахархах үзлийг сэргээж, Чингис хааны тахилгыг сэргээн, иргэн бүр эрхэмлэн дээдэлсэн нэр төр, бахархалтай байна гэсэн нь ҮХЦТ-ний хөгжлийн алсын харааны Монголчуудын үнэл зүйлстэй нийцэж байна.

Байгалийг шүтэх, хүн, байгаль харилцан шүтэлцээтэй байх нь Монголчуудын эртнээс уламжилсан шүтлэг, үнэт зүйл (бөө мөргөл, анимизм, Төвдийн Буддын

шашин) юм. Төвдийн Буддын шашинд ертөнцийн үүсэл, мөн чанарын зүй тогтлыг хоосон чанараар тайлбарладаг. Анимизм буюу сүнс шүтэх шүтлэг нь байгалийн бүх элементийг сүнстэй гэж үзэж үүнд хүн хүндэтгэлтэй хандах ёстой гэж үздэг бол бөө мөргөл нь өвөг дээдсийнхээ сүнстэй холбогдож, харилцаа үүсгэдэг сүсэг бишрэл юм.

Чингис хааны үеэс уламжилж ирсэн уламжлалт зан үйлүүд нь эдгээр шашин шүтлэгийн сургаал, номлолтой нийцдэг. Монголчууд эрт дээр үеэс газар ухах, ус, гол мөрөн бохирдуулахыг цээрлэдэг байсан ба малынхаа түүхий эдийг хаягдалгүй, бүрэн ашиглахыг эрмэлздэг байсан. ҮХЦТ-д санал болгож буй нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар нь энэ үзэл баримтлалтай нийцэж байна.

(2) Хүний хөгжил

“Алсын хараа-2050” баримт бичигт “чанартай амьдралын баталгаа бүхий нийгмийн хамгаалалтай, аз жаргалтай амьдралын ээлтэй орчинд, гэр бүлийн амьдралын баталгаа, улс орны хөгжлийн суурь болсон чанартай боловсролыг хүн бүр эзэмших боломжийг бүрдүүлэн нийгмийн идэвхтэй Монгол хүнийг хөгжүүлж, Хүний хөгжлийн индексийг 0.9-д хүргэж, аз жаргалын индексээр эхний 10 орны тоонд багтах” зорилго тавьсан. Тус зорилгын хүрээнд боловсрол, эрүүл мэнд, хүн амын өсөлт, судалгаа, хөгжүүлэлт, нийгмийн үйлчилгээ, хөдөлмөр эрхлэлт, өв залгамжлал зэргийг хамруулсан доорх зорилтуудыг хэрэгжүүлнэ.

- Зорилт 2.1. Хүн бүрт чанартай боловсрол эзэмших тэгш боломж бүрдүүлж, боловсролыг хувь хүний хөгжил, гэр бүлийн амьдралын баталгаа, улс орны хөгжлийн суурь болгон насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлнэ.
- Зорилт 2.2. Эрүүл дадал хэвшилтэй, идэвхтэй амьдралын хэв маягтай иргэн төлөвшүүлэн эрүүл мэндийн чанар, хүртээмж, үр дүнтэй тогтолцоог хөгжүүлнэ.
- Зорилт 2.3. Хүн амын тогтвортой өсөлтийг дэмжиж идэвхтэй, бүтээлч иргэн, гэр бүлийг төлөвшүүлнэ.
- Зорилт 2.4. Олон улсад өрсөлдөх чадвар бүхий үндэсний шинжлэх ухаан, инновацийн тогтолцоог хөгжүүлнэ.
- Зорилт 2.5. Амьдралын хэрэгцээ хангасан эрүүл, ая тухтай, таатай орчин бүрдүүлж баталгаат хүнсээр хангана.
- Зорилт 2.6. Хөдөлмөрийн эдийн засгийн тэнцвэрийг хангаж, мэдлэгийн эдийн засгийг бүрдүүлж, иргэн бүрийг ажилтай, орлоготой болгоно.
- Зорилт 2.7. Монгол хүний удмын санг хамгаалж, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх чадавхыг бэхжүүлж, монгол хүний хөгжлийг дэмжинэ.

Зорилт 2.1-д хүний хөгжилд чанартай боловсрол, насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог чухалчилсан. “Алсын хараа-2050” баримт бичигт нээлттэй, хүртээмжтэй, ерөнхий болон насан туршийн боловсрол, хос хэлний боловсрол, зайн болон онлайн сургалт, багш нарын цалин, хөлсийг нэмэгдүүлэх, тэднийг

сургах, багш, суралцагчдад сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлэх талаар тусгасан.

Харин боловсролын олон улсын чанарын үнэлгээд /PISA/ нийцсэн боловсролын тогтолцооны шинэчлэл хийх талаар зорилт тусгагдаагүй байна. ҮХЦТ-ний боловсролын салбарын төлөвлөлтийг 2021 онд Монгол Улс PISA үнэлгээнд хамрагдана гэсэн үндэслэлд тулгуурлан боловсруулсан бөгөөд одоо хэрэгжиж буй боловсролын салбарын шинэчлэлд санхүүгийн болон техникийн дэмжлэгийг авахаар болсон. Тус үнэлгээнд хамрагдахын тулд 1) бүх сургуулийг 2 ээлжтэй болгох (ингэхийн тулд багш нарын тоог нэмэх, зарим сургуулиудыг сэргээн засварлах шаардлагатай), 2) малчдын амьдралын хэв маягт зохицсон ерөнхий боловсрол олгох үйл ажиллагааг нэвтрүүлэх гэсэн 2 нөхцөлийг юуны түрүүнд хангах шаардлагатай юм.

Зорилт 2.4-т үндэсний судалгааны их сургуультай болох талаар дурдсан ч одоо байгаа их сургуулиудын үүрэг ролийг авч үзэж, тодруулаагүй. “Алсын хараа-2050” баримт бичигт тусгаснаар чанартай, хүртээмжтэй боловсрол олгохын тулд сургууль, цэцэрлэгийн тоог нэмж, сургуулиудыг 1 ээлжээр хичээллэх нөхцөлийг хангах хүртэл ихээхэн хугацаа шаардагдах буюу 2050 он хүртэл үргэлжлэх төлөвтэй байна. Дижитал эринд шаардагдах ур чадварыг эзэмшүүлэх, хөгжүүлэхэд чиглэсэн хөрөнгө оруулалтыг нэлээд хожуу буюу 2040 оноос нэмэгдүүлж эхлэхээр байна. Түүнчлэн Зорилт 2.4-тэй холбоотойгоор авч үзэхэд шинжлэх ухаан, технологи, инновацийн салбарын дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувийг 2%-д хүргэнэ гэсэн нь харьцангуй бага юм.

Зорилт 2.2-той холбоотойгоор эрүүл мэндийн салбарын санхүүгийн бие даасан байдлыг хангана, иргэн бүрийг 2 жил тутамд урьдчилан сэргийлэх, эрт илрүүлэх үзлэг, оношилгоо, шинжилгээнд заавал хамрагддаг болгож хэвшүүлнэ (дундаж давхаргын тодорхойлолтоос зөрүүтэй), зайн үзлэг, оношилгоог нэвтрүүлнэ, хүн амын эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлөх архи, тамхи, эм, чихэрлэг ундааны онцгой албан татварын тодорхой хувийг эрүүл мэндийг дэмжих санд төвлөрүүлнэ гэсэн зорилтуудыг тусгасан. Залуу гэр бүлд сэтгэл зүйн чиглэлээр зөвлөгөө өгөх үйлчилгээг нэвтрүүлнэ гэж заасан ч гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх зорилтууд дутмаг байна.

Зорилт 2.6-гийн хүрээнд иргэн бүрийг ажилтай, орлоготой болгож, мэдлэгийн эдийн засгийг бүрдүүлнэ. Мөнгөний бодлогоор ажлын байрыг нэмэгдүүлж, ажлын байр олноор бий болгож буй салбаруудыг хөгжүүлж, ААН, байгууллагуудыг урамшуулна. Энэ зорилтод хүрэхийн тулд хөдөлмөрийн эрэлтэд нийцсэн хүний нөөцийг бүрдүүлэх нь шалгуур болох ба хөдөлмөрийн нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээс илүүтэйгээр чанартай хүний нөөцийг бэлдэхэд анхаарах шаардлагатай. “Алсын хараа-2050” баримт бичигт тусгаснаар 2050 он гэхэд хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшинг 56.3 хувиас 80 хувьд хүргэх зорилт тавьсан.

Зорилт 2.3-ын хүрээнд идэвхтэй, бүтээлч иргэн, гэр бүлийг төлөвшүүлэхийн тулд шаардлагатай арга хэмжээ авах, үйлчилгээ үзүүлэх зорилтот хүн амыг тодорхойлсон.

Зорилт 2.5 нь хүний хөгжлийн суурь нөхцөл болох амьдрах орчин, хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэгдсэн зорилт юм.

(3) Амьдралын чанар ба дундаж давхарга

Зорилго 3-ын хүрээнд хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, идэвхтэй бүтээлч гэр бүлийг төлөвшүүлэн, хэрэгцээндээ

нийцсэн байр сууц бүхий, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин, нөхцөлд өрсөлдөхүйц бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэн өрх, гэр бүл, өөрийгөө тэтгэн амьдрах боломжтой, сэтгэл хангалуун амьдрах нөхцөлөөр тэтгэгдсэн дундаж давхаргыг 2050 он гэхэд нийт хүн амын 80 хувьд хүргэх болно. 2050 он гэхэд нийт хүн амын 80 хувьд хүргэх нь “Алсын хараа-2050” баримт бичгийн гол зорилго мэт харагдаж байгаа ч энэ нь үнэндээ орлогын тэгш бус байдлыг бууруулахад чиглэгдсэн зорилго юм. Үүнийг дараах 6 зорилтын хүрээнд хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- Зорилт 3.1. Амьдралын баталгааг хангах нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хөгжүүлнэ.
- Зорилт 3.2. Өрх, гэр бүлийн худалдан авах чадварт нийцсэн өртөгтэй, эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн байр сууцаар хангах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.
- Зорилт 3.3. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, бизнес эрхлэх арга, ур чадварыг хөгжүүлж, жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлнэ.
- Зорилт 3.4. Дундаж давхаргыг дэмжсэн санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлж эрсдэлээс хамгаална.
- Зорилт 3.5. Идэвхтэй амьдралын хэвшилтэй иргэн, гэр бүлийг дэмжиж, биеийн тамир, спортын ээлтэй орчин бүрдүүлнэ.
- Зорилт 3.6. Ухаалаг, иргэн төвтэй газрын нэгдмэл удирдлага, менежментийн тогтолцоог хэрэгжүүлэх замаар тэгш байдал, шударга ёс, үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, тогтвортой хөгжлийг хангана.

Эдгээр зорилтууд нь нийгмийн хамгаалал, төлбөрийн чадварт нийцсэн орон сууц, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд чиглэсэн дэмжлэг, санхүүгийн үйлчилгээнүүд, газар зохион байгуулалт, түүнчлэн хүн амын бие бялдрыг хөгжүүлэх үйл ажиллагаагаар дамжуулж хувь хүн болон бизнесүүдийг дэмжиж, чинээлэг-дундаж давхаргыг бий болгоно. Үүнд төрийн байгууллагууд өөрсдийн чиг үүргийг гүйцэтгэж оролцоно. Амьдралын баталгааг хангах нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хөгжүүлэх (3.1), ухаалаг, иргэн төвтэй газрын нэгдмэл удирдлага, менежментийн тогтолцоог хэрэгжүүлэх (3.6) зэрэгт төр шууд оролцоотой байж, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд дэмжлэг үзүүлэхэд (3.3) төр дэмжих, хөнгөвчлөх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж болох юм. Санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэх (3.4), хүн амын бие бялдрыг хөгжүүлэх арга хэмжээг авахад (3.5) төрийн оролцоо давамгайлах шаардлагагүй.

Олон тооны тусгай сантай байх нь давуу болон сул талуудтай байна. Засгийн газрын 29 тусгай сан байдаг бөгөөд тухайлбал нийгмийн даатгалын сангийн зарлага 700 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдсэн дүнтэй байна. “Алсын хараа-2050” баримт бичигт дурдсанчлан 2030 оноос нийгмийн даатгалын сангийн хөрөнгө оруулалтын бодлогыг тодорхойлох бөгөөд 2040 оноос тэтгэврийн даатгалын тогтолцоог бүрэн хуримтлалын тогтолцоонд шилжүүлэх үе шаттай үйл ажиллагааг эхлүүлнэ. Орон сууцны хуримтлалын сан бүрдүүлснээр хөдөлмөр эрхлэгч нь цалингийнхаа 30%-ийг хүүтэй хуримтлуулж, орон сууцтай болох боломжтой. Харин 2050 он гэхэд инженерийн бүрэн хангамжтай орон сууцаар хангагдсан өрхийн эзлэх хувь 49.8 болно гэсэн нь 2050 онд сэтгэл хангалуун амьдрах нөхцөлөөр тэтгэгдсэн дундаж давхаргыг нийт хүн амын 80 хувьд хүргэнэ гэснээс бага байна.

Түүнчлэн тус баримт бичигт экспортыг дэмжих нийлүүлэлтийн сүлжээг байгуулж, мэдээлэл, маркетингийн нэг цэгийн үйлчилгээ үзүүлж, жижиг, дунд бизнесүүдийг дэмжих талаар тусгасан ч жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх санг шинэчлэх талаар санал тусгагдаагүй байна. ҮХЦТ-д ЖДҮ-т ажиллагсдыг сургахад дэмжлэг үзүүлэх, ЖДҮ-ийн техник, технологийг сайжруулах арга хэмжээ авах, ЖДҮ эрхлэгчдэд зээл олгох нөөц, боломжийг нэмэгдүүлэхийн тулд тусгай сан (төр), арилжааны банкуудын хамтын ажиллагааны уялдааг хангах зэрэг саналыг тусгасан.

(4) Эдийн засаг

Тус баримт бичигт 2030 хүртэлх эдийн засгийн хөгжлийн тооцоолол, төсөөллийг 1) суурь хувилбар буюу эдийн засгийн хөгжлийн өнөөгийн хандлага цаашид хэвээр хадгалагдах, 2) “ногоон эдийн засаг” хувилбар буюу малын тоо толгойн өсөлтийг бэлчээрийн даацад нийцүүлэх, 3) “томоохон төсөл хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх нөхцөлийг тооцсон хувилбар” гэсэн гурван хувилбараар хийж гүйцэтгэсэн. Үүнд бүх боломжит хувилбарыг хамруулахаас илүүтэйгээр уул уурхайн салбарт түшиглэж эдийн засгийн хөгжлийг хангах хувилбаруудыг чухалчилсан байна. ҮХЦТ-нд боловсруулах үйлдвэрлэл (анхдагч бүтээгдэхүүнийг нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн болгох), аялал жуулчлал, худалдаа, үйлчилгээний салбарыг эдийн засгийн хөгжлийг хангах боломжит хувилбаруудаар судалсан.

“Алсын хараа-2050” баримт бичигт төсвийн алдагдлыг бууруулах, Засгийн газрын өрийн ДНБ-д эзлэх хэмжээг 40-өөс доош хувьд хүргэх, 2030 он гэхэд 110 мянган ажлын байрыг шинээр бий болгох, мөнгө угаахтай тэмцэх тогтолцоог боловсронгуй болгох зэрэг оновчтой зорилтуудыг дэвшүүлсэн. Харин эдгээр зорилтуудад хүрэх тодорхой алхамуудыг дурдаагүй. Түүнчлэн 2050 онд инфляцийн түвшинг 2%-д хүргэх, ядуурлын түвшинг 5%-д хүргэх, нэг хүнд ногдох ДНБ-ий хэмжээг 15,000 ам.доллар болгох зорилтуудыг тавьсан.

Тус баримт бичигт боловсруулах аж үйлдвэр, олборлох болон боловсруулах үйлдвэрлэл бүхий уул уурхайн салбар, эрчим хүч, тээвэр, логистикийн салбар, аялал жуулчлал, мэдлэгжсэн, бүтээлч эдийн засгийн салбарыг /creative industry/ эдийн засгийн үндсэн салбарууд гэж тодорхойлсон. Хөдөлмөр эрхлэгчдийн 30% нь ХАА-н салбарт ажилладаг ч салбарын бүтээмж бага байдаг. Тиймээс мах, ноос, ноолуур, арьс шир, органик хүнс зэрэг хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх зорилгоор дотоодын боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх бодлого баримтална.

Макро эдийн засаг, эдийн засгийн үндсэн салбарууд, санхүүгийн салбар, бүс нутгийн эдийн засаг, худалдаа, ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх зорилгод хүрэхийн тулд дараах зургаан зорилтыг тодорхойлж, шинэ сан байгуулах саналыг дэвшүүлсэн.

- Зорилт 4.1. Макро эдийн засгийн тогтвортой орчинг бүрдүүлж, дундаж давхаргыг нийгмийн зонхилох бүлэг болгоно.
- Зорилт 4.2. Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бий болгоно.
- Зорилт 4.3. Олон улсын санхүүгийн зах зээлтэй холбогдсон, олон тулгуурт, хүртээмжтэй санхүүгийн системийг хөгжүүлнэ.
- Зорилт 4.4 Бүс нутгийн эдийн засаг, худалдааны интеграцад нэгдэж, худалдааг хөнгөвчилнө.

- Зорилт 4.5. Олон улсад өрсөлдөх чадвартай бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг хөгжүүлж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ.
- Зорилт 4.6. Эдийн засгийн төрөлжилт, инноваци, шинэ технологи, хүний хөгжил, ногоон хөгжлийн зорилтуудыг дэмжих чадавхтай олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн баялгийн санг бий болгоно.

“Алсын хараа-2050”-д дурдсанаар эрчим хүчний хараат байдлаас гарах зорилгоор тус салбарт томоох он хөрөнгө оруулалтуудыг хийнэ. Одоогийн байдлаар цахилгаан, эрчим хүчний 20%-ийг, шатахууныг бараг 100% ОХУ-аас импортолж байна. Жилд 1.5 сая тонн газрын тос боловсруулах хүчин чадал бүхий үйлдвэрийг барьж байгуулбал дотоодын хэрэгцээг бүрэн хангах боломж бүрдэнэ. Түүнчлэн Тавантолгойн нүүрсний ордыг түшиглэн 450 МВт-ын цахилгаан станц, Шивээ-Овоогийн хүрэн нүүрсний ордыг түшиглэн 5280 МВт-ын чадал бүхий цахилгаан станц барьж байгуулснаар эрчим хүчний хангамжийг нэмэгдүүлнэ. Тээвэр, дэд бүтцийн салбарт 16 их наяд төгрөгийн өртгөөр одоо байгаа 1,933 км төмөр замын сүлжээг сайжруулж, 6,600 км урт төмөр замыг шинээр барих хөрөнгө оруулалт хийгдэнэ.

“Алсын хараа-2050”-д уул уурхайн салбараас тодорхой хувийг төвлөрүүлэн Үндэсний баялгийн сан байгуулж, томоохон дэд бүтцийн төслүүдийг хэрэгжүүлэх санхүүжилтийг бүрдүүлэх заалт орсон нь дээрх цахилгаан станц, төмөр замын төслүүд юм. Үндэсний баялгийн сан байгуулж, мөнгийг эргэлтэд оруулах нь санхүүжилт босгохын тулд гадаад валют зээлэхээс илүү санаачилга юм. Энэ нь ҮХЦТ-нд тусгасан “хөрөнгийн валют” гаргах саналтай уялдаж, нийцнэ. Сангийн эх үүсвэр, зарцуулалтын удирдлагад анхаарч, гадаад валютын өрийг нэмэгдүүлэхгүй байх нь чухал юм. Дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийг татан оролцуулах зорилгоор ҮХЦТ-нд Олон нийтийн хөгжлийн сан байгуулах саналыг тусгасан ба уул уурхай, аялал жуулчлалын томоохон төслүүдээс хөрөнгө бүрдүүлж, орон нутгийн авто зам, нийгмийн байгууламжийг сайжруулах ажлыг санхүүжүүлэх юм.

(5) Засаглал

Зорилго 5-ын хүрээнд Монгол хүний хөгжлийг хангасан ухаалаг, тогтвортой засаглал тогтож, захиргааны оновчтой бүтэц зохион байгуулалт бүхий төрийн алба төлөвшин, цахим технологид тулгуурласан иргэн төвтэй төрийн үйлчилгээнд бүрэн шилжиж, төр-хувийн хэвшил-иргэний нийгмийн хамтын ажиллагаа бүх хүрээнд өргөжин, хүний эрхийг бүрэн хангасан, шударга ёсны тогтолцоо төлөвшсөн, авлигагүй улс болохоор зорьж байгаа ба доорх зорилтуудыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- Зорилт 5.1. Эрх мэдлийн хуваарилалт, хяналт, тэнцлийг оновчтой болгож, засаглалын тогтвортой байдлыг хангана.
- Зорилт 5.2. Төрийн захиргааны байгууллагуудын бүтэц, зохион байгуулалтыг оновчтой тодорхойлох замаар чиг үүрэг, эрх мэдлийн хуваарилалтыг нарийвчилна.
- Зорилт 5.3 . Хүний хөгжлийг дэмжсэн, үр дүн, үр нөлөөтэй цахим засаглалыг төлөвшүүлнэ.
- Зорилт 5.4. Иргэндээ үйлчилдэг, мэргэшсэн, чадварлаг, ил тод, үр нөлөөтэй, ухаалаг төрийн албыг төлөвшүүлнэ.

- Зорилт 5.5. Иргэний нийгэм-Хувийн хэвшил-Төрийн түншлэлийг бэхжүүлэх замаар үндэсний хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, хэрэгжилтэд хамаарал бүхий талуудын оролцоог хангасан зохистой тогтолцоо бүрдүүлнэ.
- Зорилт 5.6 . Үндэсний шударга ёсны тогтолцоог бэхжүүлэх замаар авлига, албан тушаалын гэмт хэргийг бууруулна.

“УИХ-д Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн байнгын хороо, Засгийн газрын бүтцэд хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагыг байгуулж, аймаг, нийслэл, сум, дүүрэгт хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, хөрөнгө оруулалт хариуцсан нэгжийг бий болгоно” гэсэн зорилт нь Зорилт 5.1-ийн цомхон, үр ашигтай төрийн албыг төлөвшүүлнэ гэсэн саналтай зөрчилдөж байна. Түүнчлэн ҮХЦТ-нд хөгжлийн удирдлагыг үе шаттайгаар төрийн захиргааны төв байгууллагаас орон нутгийн захиргааны байгууллагуудад хуваарилах саналыг боловсруулсан нь дэлхийн улс орнуудын өнөөгийн чиг хандлага юм. Зорилт 5.2, 5.5-ын хүрээнд иргэдийн оролцоог хангасан, илүү хүчирхэг чиг үүрэг бүхий орон нутгийн захиргааны байгууллагуудаас бүрдсэн, нээлттэй, хариуцлагатай, хяналттай засаглалыг төлөвшүүлнэ. Цахим засаглалыг төлөвшүүлэх зорилгын хүрээнд төрийн захиргааны төв байгууллага болон орон нутгийн захиргааны байгууллагуудын үйл ажиллагааны уялдааг хангана. Мөн төр-хувийн хэвшил-иргэний нийгмийн хамтын ажиллагааг сайжруулж, төрийн байгууллагын зарим чиг үүргийг төрийн бус байгууллагад шилжүүлэх талаар тусгасан нь оновчтой юм.

(6) Ногоон хөгжил

Тус зорилго нь 2.(1)-д дурдсанчлан “Алсын хараа-2050” баримт бичгийн гол зорилго ба тус зорилгын хүрээнд доорх зорилтуудыг хэрэгжүүлнэ.

- Зорилт 6.1. Байгалийн үнэ цэнэ, өгөөжийг үнэлэн хамгаалж, анхдагч экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгална.
- Зорилт 6.2. Байгалийн нөөц баялгийг нөхөн сэргээж, хомсдолыг бууруулан, ашиглалтын нөөц бий болгож, байгалийн үр өгөөжийг ирээдүй хойч үедээ өвлүүлнэ.
- Зорилт 6.3. Усны нөөцийн хомсдолоос сэргийлж хуримтлуулан, хэрэгцээг хүртээмжтэй хангах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.
- Зорилт 6.4 . Нүүрстөрөгч багатай, бүтээмжтэй, хүртээмжтэй ногоон эдийн засгийг хөгжүүлж уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах олон улсын хүчин чармайлтад хувь нэмэр оруулна.

Тус баримт бичигт “2050 он гэхэд газар нутгийн 35%-ийг улсын тусгай хамгаалалтад авна, улсын тусгай хамгаалалтад авсан гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийн талбайн эзлэх хувийг 75%-д хүргэнэ, улсын тусгай хамгаалалтад авсан ойн сан бүхий газрын талбайн эзлэх хувийг 60%-д хүргэнэ, биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, тархац нутаг, амьдрах орчныг нь тэтгэж хомсдолоос сэргийлэх, ашигт зүйлийг үржүүлэх, тарималжуулах, ойн агропарк байгуулна” гэж тусгасан. Түүнчлэн ойгоор бүрхэгдсэн талбайн хэмжээг 9%-д хүргэж, гадаргын усны харуулын тоог 150-иас 450 болгож, менежментийг үр дүнтэй болгоно.

ҮХЦТ-ний газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд ойгоор бүрхэгдсэн талбайн хэмжээг 11.7%, хагас эрчимжсэн мал аж ахуйн талбайг 8.9%, хяналттай

бэлчээрийг 8.2% байхаар тусгасан. Мөн усны нөөцийн ашиглалт, менежментийн зохистой тогтолцоог бүрдүүлж, ногоон эдийн засгийг хөгжүүлэх санал тусгагдсан. Эдгээр санал нь “Алсын хараа-2050” баримт бичигт тусгасан саарал усны хэрэглээг нэмэгдүүлэх, үйлдвэрийн хаягдал усны 80%-ийг дахин ашиглах, томоохон гол мөрөнд урсацын тохируулгатай усан сан байгуулах 11.4 их наяд төгрөгийн өртөг бүхий Хөх морь төслийг хэрэгжүүлэх зэрэг зорилтуудтай уялдаж байна.

“Алсын хараа-2050”-д хог хаягдалыг эх үүсвэр дээр нь бууруулах, дахин ашиглах, дахин боловсруулах 3R цогц менежментийг нэвтрүүлж, хэрэгжүүлэх, аюултай хог хаягдлын менежментийн тогтолцоог бий болгох зорилтууд багтсан. ҮХЦТ-нд санал болгож буй төсөл, хөтөлбөрүүдэд хог хаягдлын менежментийн хэд хэдэн төсөл багтсан. Мөн урт хугацааны хөгжлийн бодлогод салбаруудын хүлэмжийн хийн ялгарлыг хэмжих, тооцоолох чадавхыг бий болгох, татвараар уур амьсгалын ногоон санхүүжилтийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэх, байгальд ээлтэй технологийг дэмжиж, татварын хөнгөлөлт бий болгох зэрэг саналууд тусгагдсан байна. “Алсын хараа-2050” баримт бичигт 2019 онд батлагдсан АХБ-ны 145 сая ам.долларын санхүүжилттэй сэргээгдэх эрчим хүч, гэр хорооллыг хөгжүүлэх төсөл багтсан. ҮХЦТ-нд мөн сэргээгдэх эрчим хүч, гэр хорооллыг хөгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүд тусгагдсан.

(7) Амар тайван, аюулгүй нийгэм

Зорилго 7-гийн хүрээнд улсын батлан хамгаалах чадавхыг бэхжүүлж, хүний эрх, эрх чөлөө, нийгмийн дэг журам, иргэдийн амьдрах орчны аюулгүй байдлыг хангах, гамшгийн эрсдлийг бууруулах замаар хүн, нийгмийн аюулгүй байдлыг хангахаар зорьж байгаа ба доорх зорилтуудыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд,

- Зорилт 7.1. Улс орны батлан хамгаалах тогтолцоог боловсронгуй болгож, чадавхыг бэхжүүлнэ.
- Зорилт 7.2. Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангаж, хил хамгаалалтын чадавхыг дээшлүүлнэ.
- Зорилт 7.3 . Уламжлалт бус аюулын эрсдлийг бууруулах, эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чадавхыг бэхжүүлж, хүн-нийгмийн амар тайван орчныг бэхжүүлнэ.
- Зорилт 7.4 Хууль сахиулах салбарын эрх зүйн орчинг сайжруулан, бүтээн байгуулалтыг дэмжих, ажиллах нөхцөлийг сайжруулах, мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцийг бэлтгэн өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлнэ.
- Зорилт 7.5. Төр, иргэн, хувийн хэвшлийн мэдээллийн бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдлыг баталгаажуулж, өрсөлдөх чадвар бий болгоно.

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд батлан хамгаалахын салбарын эзлэх хувийг тасралтгүйгээр өсгөж 2%-д хүргэнэ гэсэн нь шинжлэх ухаан, инновацийн төсөвтэй ижил байна.

“Оюуны өмчийн газрын байр, сургалтын төв, хөгжлийн төвийн цогцолбор барилгыг барьж олон улсын стандартад нийцсэн үйлчилгээг хөгжүүлнэ” гэсэн заалт нь цагаа олсон шийдэл болон улс орнууд оюуны өмчийг хамгаалж, хөгжүүлэхийн тулд өмчийн бусад хэлбэрүүдтэй адил авч үздэг болсон. Энэ зорилтод хүрэхийн

тулд бусад зорилтуудын уялдааг хангана.

Зэвсэгт хүчнийг бэхжүүлж, хилийн дархан байдлыг хангахаас гадна Монгол Улсын өргөн уудам газар нутаг, маш их хүйтэрдэг цаг агаарыг харгалзан шинэ техник технологийг нэвтрүүлж, ашиглах эсвэл энэ нөхцөл байдалд зохицсон технологийн туршилт хийх зорилтуудыг тусгах нь чухал юм. Тухайлбал өргөн уудам газар нутгийг хянах дрон, хүйтэнд тэсвэртэй батарей зэргийг хөгжүүлж болно. Ийнхүү шинэ технологи, бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлсэнээр цаашид экспортод гаргаж болох тул ШУ, технологи, инновацийн салбарын төсвийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

(8) Бүсчилсэн хөгжил

Энэ нь 2.(1)-т тайлбарласан “Алсын хараа-2050”-ын бас нэгэн үндсэн зорилго юм. “Алсын хараа-2050”-д шинээр 6 бүсийг тодорхойлсон. Эдгээр нь ҮХЦТ-нд санал болгосон бүсчлэлтэй ихээхэн нийцэж байна. Шинээр тодорхойлсон 6 бүс тус бүрт дараах зорилтуудыг тодорхойлсон болно.

- Зорилт 8.1 Дорнод Монголын талын экосистемийн унаган төрхийг хадгалж, Зүүн хойд Азийн эдийн засгийн интеграцад идэвхтэй оролцсон, ногоон технологид суурилсан хөдөө аж ахуй, боловсруулах үйлдвэрлэл, аялал жуулчлалын зохистой хослол бүхий бүс нутаг болгон хөгжүүлнэ.
- Зорилт 8.2 Говийн экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалж, Зүүн Азийн эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд идэвхтэй оролцдог, хариуцлагатай уул уурхай, өндөр технологид суурилсан үйлдвэрлэл, үйлчилгээ хөгжсөн бүс нутаг болгон хөгжүүлнэ.
- Зорилт 8.3 Говийн уулс, тал хээрийн экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалж, бүс нутгийн интеграцид идэвхтэй оролцдог, мал аж ахуй, аялал жуулчлал рекреацийн бүс нутаг болгон хөгжүүлнэ.
- Зорилт 8.4 Монгол Алтай, Их нууруудын хотгорын экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалж, өндөр уулын мал аж ахуй, Өрнө-Дорныг холбосон олон улсын тээвэр, логистик, аялал жуулчлалын бүс нутаг болгон хөгжүүлнэ.
- Зорилт 8.5 Хангай-Хөвсгөлийн экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалж, хүн төрөлхтөний цэнгэг усны нөөцийг хамгаалсан, хөрш орон, олон улсын хамтын ажиллагаанд идэвхтэй оролцдог, аялал жуулчлал, эрчимжсэн хөдөө аж ахуй, боловсруулах үйлдвэрлэлийн зохистой хослол бүхий бүс нутаг болгон хөгжүүлнэ.
- Зорилт 8.6 Улаанбаатар хот, Төвийн бүсэд бий болсон хүн ам, нийгэм, эдийн засгийн төвлөрлийг төлөвлөлттэйгөөр задлах, төв, дагуул хотуудын зохистой бүтцийг бүрдүүлж, мэдлэгт суурилсан эдийн засаг бүхий, олон улсын түвшинд өрсөлдөх чадвартай бүс нутаг болгон хөгжүүлнэ.

Эдгээр зорилтууд нь ерөнхий утгаараа ҮХЦТ-нд туссан бүсийн хөгжлийн стратегитай нийцэж байна. ҮХЦТ-нд бүс тус бүрийн хөгжлийн стратегид суурилан Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөр (БХНХ)-үүдийг боловсруулсан бөгөөд бүс тус бүрийн БХНХ-ийг уялдуулан хэрэгжүүлэх зорилгоор Бүсийн хөгжлийн зөвлөл

(БХЗ) байгуулахыг санал болгосон. ҮХЦТ-нд санал болгосноор БХНХ тус бүр нь олон төрлийн үйлдвэрлэлийн кластерыг байгуулахад шаардлагатай гол дэд бүтэц, хот, суурин газар дахь бүтээн байгуулалт болон орон нутгийн онцлог шинж чанарт суурилсан хөгжих ирээдүй бүхий үйлдвэр, үйлчилгээний үйл ажиллагааг дэмжих арга хэмжээнүүдээс бүрдэнэ. Бүсийн хөгжлийн энэ хандлага нь эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих төдийгүй нийгмийн олон төрлийн үйлчилгээг илүү үр дүнтэй хүргэхэд дэмжлэг болно. БХНХ-үүдийг илүү үр дүнтэй хэрэгжүүлэх зорилгоор БХЗ-ийн үйл ажиллагаагаар дамжуулан хөтөлбөрүүдийг цаашид улам дэлгэрүүлэх шаардлагатай.

(9) Улаанбаатар ба дагуул хот

“Алсын хараа-2050”-д тусгаснаар Улаанбаатар хотыг амьдрахад таатай, байгаль орчинд ээлтэй, хүн төвтэй ухаалаг хот болгон хөгжүүлэхээр зорьж байна. Энэ нь ҮХЦТ-ний зорилготой мөн нийцэж байна. Энэхүү зорилгын хүрээнд дараах 5 зорилтыг дэвшүүлсэн байна.

- Зорилт 9.1 Иргэдийнхээ хөгжих боломжийг хангасан эрүүл чийрэг, бүтээгч, хөдөлмөрийн үнэлэмж өндөртэй иргэдтэй хот болно.
- Зорилт 9.2 Иргэдийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлж, экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хангасан, хүлэмжийн хийн ялгарал багатай ногоон технологи бүхий амьдралын таатай орчинтой болж хөгжинө.
- Зорилт 9.3 Орон зайн оновчтой төлөвлөлт бүхий суурьшлын зөв тогтолцоотой, эрчимтэй хөгжиж буй дагуул хотуудтай олон улсад өрсөлдөгч метрополитан болж хөгжинө.
- Зорилт 9.4 Сайн засаглалтай, хууль эрх зүйн тогтвортой орчинтой, орчны стандартыг хангасан хот болж хөгжинө.
- Зорилт 9.5 Үндэсний онцлог бүхий аялал жуулчлал, соёлын үйлчилгээг бий болгосон, Зүүн хойд Азийн тээвэр, логистикийн болон олон улсын харилцааны зангилаа төв хот болсон дагуул хотуудыг хөгжүүлнэ.

“Алсын хараа-2050” нь Улаанбаатар хотыг өмнөд хэсгийн залгаа дагуул хотуудыг хамарсан нийслэлийн бүс болгон хөгжүүлэх ҮХЦТ-ний үндсэн санааг мөн агуулж байна. ҮХЦТ нь Улаанбаатар хотыг ирээдүйд улс төр, засаг захиргааны гол төв, нийслэлийн бүс, олон улсын бизнесийн төв болсон дэлхийн хэмжээний хот, чанартай ногоон байгууламж, тохилог орчин бүхий ногоон хөгжлийн загвар мега хот, МХХТ-д суурилсан, метроны сүлжээ бүхий нийтийн тээврийн дэвшилтэт системтэй гол зангилаа хот болно гэж тодорхойлж байна. Түүнчлэн ҮХЦТ нь өөрийн чиг үүрэг бүхий дагуул хотуудыг тодорхойлсон. Үүнээс гадна ҮХЦТ-ний хүрээнд Улаанбаатар хот болон Төв аймгийг хамруулсан нийслэлийн бүсийн засаг захиргааг нийслэлд байхаар санал болгож байна.

“Алсын хараа-2050”-д дагуул хотуудыг өөртөө нэгтгэсэн ирээдүйн Улаанбаатар хотын удирдлагын асуудал тодорхойгүй байна. Түүнчлэн “Алсын хараа-2050” нь зарим чамин дэд бүтцийн байгууламжуудыг санал болгон материаллаг хөрөнгийг бүтээхэд илүү чиглэсэн байна. Эдгээрийг иргэдийн эрх ашигт нийцүүлэхийн тулд бүс нутагт суурилсан хотын удирдлагыг онцлох хэрэгтэй. “Алсын хараа-2050” нь хотын түүх, соёлын өв болсон барилга байгууламжийг хүчитгэх, сэргээх бодлогыг боловсруулж хэрэгжүүлэхийг санал болгож байгаа нь сайшаалтай.

2.4.4 Төсөл, хөтөлбөрүүд

(1) “Алсын хараа-2050” ба ҮХЦТ-ний хамрах хүрээ, ялгаа

“Алсын хараа-2050” болон ҮХЦТ аль аль нь Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн төлөвлөгөө хэдий ч төлөвлөлтийн хамрах хүрээ нь хоорондоо харилцан адилгүй байна. “Алсын хараа-2050” нь зөвхөн улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт төдийгүй томоохон хэмжээний уул уурхайн хөгжил зэрэг үндэсний нийгэм, эдийн засагт чухал нөлөөтэй хувийн хэвшлийн томоохон хөрөнгө оруулалтын бүхий л салбар, асуудлуудыг хамарсан илүү өргөн цар хүрээтэй юм. Харин ҮХЦТ-ний хамрах хүрээ нь Монгол Улсын Засгийн газар болон ЖАЙКА-гийн төлөөлөл хэлэлцэн техникийн хамтын ажиллагааны Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд гарын үсэг зурж баталсан цар хүрээгээр тодорхойлогдоно. Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тусгаснаар ҮХЦТ-ий зорилтот он 2030 байсан хэдий ч Монгол Улсын Засгийн газрын хүсэлтээр 2040 он болгож өөрчилсөн.

Тодруулбал ҮХЦТ нь төрийн бодлого төлөвлөлтийг багтаах бөгөөд хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг хамрахгүй. Төрийн бодлого төлөвлөлтийн хувьд ч гэсэн зарим дэд салбарууд, асуудлуудыг бүрэн хамрахгүй. Тухайлбал хот байгуулалтын хувьд зөвхөн ус хангамж, ариутгах татуурга, дулаан хангамж, хатуу хог хаягдлын менежмент зэрэг хот, суурин нийтийн аж ахуйн үйлчилгээг хамран судлах боловч хотын зам, явган хүний зам байгууламж зэрэг хотын байгууламжийг багтаахгүй. Эрчим хүчний салбарын хувьд ҮХЦТ нь сэргээгдэх эрчим хүчний төслүүдийг санал болгож байгаа боловч дулааны эрчим хүч үйлдвэрлэх томоохон төслүүд эсвэл цахилгаан, эрчим хүчийг улсын хэмжээнд дамжуулах сүлжээг санал болгохгүй.

(2) Хөгжлийн загвар, хувилбаруудын ялгаа

3. (1)-д тодруулсны дагуу “Алсын хараа-2050” болон ҮХЦТ нь үндсэндээ ижил хэтийн төсөөлөлтэй байна. Гэхдээ “Алсын хараа-2050” болон ҮХЦТ-ний сонгосон хөгжлийн загварууд нь хоорондоо ялгаатай. 1. (2)-д тодруулсанаар ҮХЦТ нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн загварыг сонгосон. Харин “Алсын хараа-2050” нь нөөц баялгийг тэр дундаа ашигт малтмалыг эрчимтэй ашиглаж, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих томоохон дэд бүтцийн төслүүдэд хөрөнгө оруулалт хийх замаар эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэхэд тэмүүлсэн 20-р зууны хөгжлийн загварыг хэрэгжүүлэхээр байна.

Хөгжлийн хувилбаруудыг тодорхойлоход дээрх ялгаа нь илүү тод харагдаж байна. “Алсын хараа-2050” нь эдийн засгийн хөгжлийн хувилбаруудыг явцуу хүрээнд тодорхойлсон байна. Үүнд: суурь хувилбар, ногоон эдийн засгийн хувилбар, томоохон төсөл хөтөлбөрүүдийн нөхцөлийг оруулан тооцсон хувилбар. Дэд бүтцийн томоохон төслүүдийг хэрэгжүүлснээр эдийн засгийн хөгжлийн хөдөлгөгч хүч нь уул уурхай хэвээр байх болно гэж харагдаж байна. Энэ утгаараа “Алсын хараа-2050”-д тодорхойлсон гурван хувилбар нь 20-р зууны хөгжлийн загварт багтаж байна. ҮХЦТ нь үйлдвэрлэл, ялангуяа анхан шатны бүтээгдэхүүнийг боловсруулах үйлдвэр, аялал жуулчлал, худалдаа, холбогдох үйлчилгээг уул уурхайтай хослуулахыг эдийн засгийн хөгжлийн өөр нэгэн хөдөлгөгч хүч гэж үзэж байна. Эдгээр салбаруудыг уул уурхайн салбартай хослуулж уул уурхайн салбарын ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээг нь бууруулсан ч эдийн засгийн ижил түвшний өсөлтийг бий болгож болно.

(3) “Алсын хараа-2050” баримт бичигт тусгагдсан томоохон төслүүд

УИХ-д өргөн барьсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн төсөлд бүсчилсэн хөгжлийн зорилгын хүрээнд хэрэгжүүлэх олон төсөл багтсан. Гэсэн ч “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого нь тухайн төсөлгүйгээр батлагдсан. Анх баримт бичгийн төсөлд санал болгосон төслүүдийг энд нягталж үзэв. Уг төсөлд олон тооны томоохон төслүүд багтсан байна. 1 их наяд төгрөгөөс дээш төсөвтэй бүх төслийг Хүснэгт 2.4.1-д жагсаав. Эдгээр нь томоохон цахилгаан станц, төмөр зам, авто зам, уул уурхайн томоохон бүтээн байгуулалт болон бусад төслүүд болно.

Хүснэгт 2.4.1 “Алсын хараа-2050” баримт бичгийн төсөлд тусгагдсан томоохон төслүүд

Төсөл	Төсөвт өртөг (их наяд төг)	ТЭЗҮ
Эрчим хүчний салбарын төслүүд		
Шивээ овоогийн цахилгаан станц төсөл	17.5	5,280 МВт
Таван Толгойн цахилгаан станц төсөл	2.7	450 МВт
Багануурын цахилгаан станц төсөл	2.6	700 МВт
Эгийн голын УЦС төсөл	2.3	315 МВт
Бөөрөлжүүт цахилгаан станц төсөл	1.1	300 МВт
ТЭЦ3 өргөтгөл төсөл	1	250 МВт
ТЭЦ2 өргөтгөл төсөл	1	300 МВт
Төмөр зам, авто замын төслүүд		
Богдхаан төмөр зам (Төв)	5.7	
Эрдэнэт-Овоот чиглэлийн төмөр замын төсөл	5.7	
Тавантолгой-Зүүнбаян чиглэлийн төмөр замын төсөл	3	415 км
Зүүнбаян-Ханги чиглэлийн төмөр замын төсөл	2.9	
Тавантолгой - Гашуунсухайт чиглэлийн төмөр замын төсөл	1	
Тавантолгой - Гашуунсухайт чиглэлийн авто замын төсөл	1	
Уул уурхайн төслүүд		
Тавантолгойн нүүрсний ордыг ашиглах төсөл (Өмнөговь аймаг, Цогтцэций сум)	8.3	
Овоотын нүүрсний ордыг ашиглах төсөл (Хөвсгөл аймаг, Цэцэрлэг сум)	7.2	
Нүүрснээс нийлэг байгалийн хий үйлдвэрлэх үйлдвэрийн төсөл (Улаанбаатар, Багануур дүүрэг)	6.8	
Зэсийн баяжмал боловсруулах үйлдвэр (Өмнөговь аймаг, Ханбогд сум)	5.7	
Дархан-Сэлэнгийн бүсэд хар төмөрлөгийн цогцолборыг дэд бүтцийн хамт байгуулах төсөл (Дархан-Уул аймаг, Дархан хот)	4	
Дулаан уул, Зөвч Овоо ураны ордыг ашиглах төсөл (Дорнод аймаг, Улаанбадрах сум)	3	
Газрын тос боловсруулах үйлдвэрийн төсөл (Дорноговь аймаг, Алтанширээ сум)	3	
Цагаан суваргын зэс-молибдены төсөл (Дорноговь аймаг, Мандах сум)	1.7	
Бусад төслүүд		
Багануур дахь шинжлэх ухаан, үйлдвэрлэл технологийн цогцолбор төсөл /Их сургуулиудын хотхон/	11.7	
Усны нөөцийг хуримтлуулах Хөх морь төсөл /урсацын тохируулгатай усан сангууд/, Хөх сувд төсөл /хөв цөөрмүүд/	11.4	
Төрийн орон сууцны төсөл (Улаанбаатар)	1.5	
Шинжлэх ухааны парк байгуулах төсөл (Төв аймаг, Сэргэлэн сум)	1	

Хүснэгт 2.4.1-д тусгасан эрчим хүчний төслүүдийг хэрэгжүүлж, эрчим хүч үйлдвэрлэх хүчин чадлыг 7595 МВт-аар нэмэгдүүлэхийн тулд нийт 28.2 их наяд төгрөгийг төсөвлөсөн байна. Дэлхий нийтээрээ сэргээгдэх эрчим хүч рүү шилжиж байгаа энэ үед нүүрсний цахилгаан станцуудын үйлдвэрлэсэн цахилгаан, эрчим хүчийг зарж борлуулахад хүндрэлтэй байж магадгүй юм. Зарим станцууд эрт оройгүй “stranded assets” буюу “үр ашиггүй хөрөнгө” болж хувирна. Төмөр замын

төслүүдийг хэрэгжүүлж нийт 6,600 км шинэ төмөр замыг барихад нийт 16 их наяд төгрөгийг төсөвлөсөн байна. Хүснэгт 2.4.1-д жагсаасан уул уурхайн төслүүд нь нийтдээ 39.7 их наяд төгрөгийн өртөгтэй болж байна. “Алсын хараа-2050”-д төлөвлөсөн нийт 145 их наяд төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаас 83.9 их наяд төгрөгийг эдгээр томоохон төслүүдэд зарцуулахаар байна. Хүснэгт 2.4.1-д жагсаасан авто зам болон бусад төслүүдийг оруулаад бүх томоохон төслүүдийн нийт өртөг 110.5 их наяд төгрөг болж байна. Харин үлдсэн 34,6 их наяд төгрөг бусад төслүүдэд хуваарилагдаж байна.

(4) “Алсын хараа-2050” ба ҮХЦТ-ний төслүүдийн нийцэл, давхцал

“Алсын хараа-2050” баримт бичгийн төсөлд ба ҮХЦТ-ний төсөл, хөтөлбөрүүдийн нийцэл, давхцалыг нягтлахаар “Алсын хараа-2050” баримт бичгийн төсөлд анх санал болгосон төсөл, хөтөлбөрүүдийг ҮХЦТ-нд тусгасан төсөл, хөтөлбөрүүдтэй харьцуулав. “Алсын хараа-2050” баримт бичгийн төсөлд тусгасан бүх төсөл, хөтөлбөрүүд болон Монгол Улсын 2021-2025 оны хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрт багтсан төслүүдийг судалж үзсэн. “Алсын хараа-2050” баримт бичгийн төсөлд санал болгосон хувийн хэвшлийг хөгжүүлэх төслүүд Хэлэлцүүлгийн тэмдэглэлд тусгаснаар ҮХЦТ-ний хамрах хүрээнд багтахгүй тул харьцуулалтаас хасагдсан. Үр дүнг Хүснэгт 2.4.2-т хураангуйлав.

Хүснэгт 2.4.2 “Алсын хараа-2050” баримт бичгийн төсөл, ҮХЦТ-нд тусгасан төсөл, хөтөлбөрүүд

Төсөл	Төсөвт өртөг (тэрбум төг.)	ҮХЦТ-д тусгасан ижил төстэй төсөл
Үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл хөтөлбөр	177	ҮХЦТ-ний алсын хараатай нийцэж байна
Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэр		
Хөдөө аж ахуй, хөдөөгийн хөгжлийн төсөл	142	Төслийн дугаар. 14.1, Төслийн дугаар. 14.2, Төслийн дугаар. 15.1, Төслийн дугаар. 15.2, Төслийн дугаар. 15.3, Төслийн дугаар. 16.1
Мал аж ахуйн салбарын эдийн засгийн эргэлтийг нэмэгдүүлэх төсөл	86	Мал аж ахуйг кластераар хөгжүүлэх саналд тусгасан; Төслийн дугаар. 12
Хүнсний ногооны тариалалт, усалгаатай газар тариаланг дэмжих төсөл	114	Төслийн дугаар. 15.1
Сүү, сүүний ферм байгуулах төсөл	98	Мал аж ахуйг кластераар хөгжүүлэх саналд тусгасан; Төслийн дугаар. 16.4
Махны үйлдвэр, хорио цээрийн бүс бүхий цогцолбор байгууламж барих техникийн шинэчлэл хийх төсөл	221	Мал аж ахуйг кластераар хөгжүүлэх саналд тусгасан; Төслийн дугаар. 13.3
Экспортыг дэмжих төсөл	56	Мал аж ахуйг кластераар хөгжүүлэх саналд тусгасан; Төслийн дугаар. 12
Цаг уурын өөрчлөлтөд тэсвэртэй мал аж ахуй эрхлэх төсөл	85	Төслийн дугаар. 14.1, Төслийн дугаар. 14.2, Төслийн дугаар. 16.1
Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих бизнес инкубацийн төсөл	142	Төслийн дугаар. 113, Төслийн дугаар. 114,

		Төслийн дугаар. II5
Дөрвөн улирлын хүлэмж төсөл	101	Төслийн дугаар. I3.2
Эрүүл малын тусгаарласан аж ахуй бүхий махны үйлдвэр байгуулах төсөл	169	Зүүн бүсэд мал аж ахуйг кластераар хөгжүүлэх саналд тусгасан
Экспортын санхүүжилт төсөл	212	Кластераар хөгжүүлэх саналд тусгасан; Төслийн дугаар. I2
Зээлийн баталгаа, эдийн засгийн төрөлжилт, ажил эрхлэлтийг бий болгох төсөл	170	Кластераар хөгжүүлэх саналд тусгасан; Төслийн дугаар. I2
Улаанбаатар хотод төмс, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнэ, махны хадгалалт, борлуулалтын цогцолбор төв байгуулах төсөл	69	Төслийн дугаар. I2
Алслагдсан орон нутагт сүүн бүтээгдэхүүнийг кластерын зарчмаар үйлдвэрлэж, импортыг орлож, экспортыг нэмэгдүүлэх төсөл	117	Төслийн дугаар. I2
Дүн	1,782	
Аж үйлдвэр ба логистик		
Эмээлтийн хөнгөн үйлдвэрийн үйлдвэрлэл технологийн парк байгуулах төсөл	479	ҮХЦТ-д нэн даруй хөгжүүлэхийг зөвлөсөн
Хилийн боомтын дэд бүтцийг хөгжүүлэх төсөл	141	Төслийн дугаар. I1.1
Эдийн засгийн чөлөөт бүсийг хөгжүүлэх төсөл	85	Төслийн дугаар. I1.1
Алтанбулаг, Сайншанд, Хөшигийн хөндий, Цагааннуур тээвэр логистикийн төв байгуулж, хуурай боомтын статустай болгох төсөл	200	Бүсийн хөгжлийн нэгдсэн хөтөлбөрт тусгасан
Дүн	905	
Аялал жуулчлал		
Аялал жуулчлалын гол чиглэлийн автозам дагуух үйлчилгээний цогцолбор	84	Төслийн дугаар. I10.2
Тогтвортой аялал жуулчлалыг дэмжих төсөл-1	108	Аялал жуулчлалын сал-барын зөвлөмжид тусгасан; Төслийн дугаар. I10.6
Дүн	192	
Нийгмийн хөгжил		
Бага дунд боловсролын орчин нөхцөл тоног төхөөрөмжийг сайжруулах төсөл	208	Төслийн дугаар. II6-д багтаасан
Асрамжийн газраас 18 нас хүрсэн залуучуудыг бие даан амьдрахад дэмжлэг үзүүлэх төсөл	100	Төслийн дугаар. II3
Ахмад настны тусламж, үйлчилгээний тогтолцоог бүрдүүлэх төсөл	72	Нийгмийн салбарын зөвлөмжид тусгасан
Эмзэг бүлгийн иргэдийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийн 1 дүгээр үе шатны төсөл	227	Эрүүл мэндийн салбарын зөвлөмжид тусгасан
200 сургууль, 273 цэцэрлэг барих төсөл	997	Санал болгосны дагуу Олон улсын суралцагчдын үнэлгээний хөтөлбөр /PISA/-т хамрагдах ажлын нэг хэсэг болгон тусгасан
Боловсролын чанарын шинэчлэл төсөл	77	Төслийн дугаар. II6
Өрсөлдөх чадвартай дээд боловсрол төсөл	71	Боловсролын салбарын зөвлөмжид тусгасан
Инженер технологийн дээд боловсрол төсөл	200	Боловсролын салбарын зөвлөмжид тусгасан
Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бие даан амьдрах үйлчилгээг дэмжих төсөл	300	Нийгмийн салбарын зөвлөмжид тусгасан
Ахмадуудыг дахин мэргэшүүлэх төсөл	50	Нийгмийн салбарын зөвлөмжид тусгасан
Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг сайжруулах төсөл	200	Нийгмийн салбарын зөвлөмжид тусгасан

Дүн	2,502	
Дэд бүтэц		
Тавантолгой - Гашуунсухайт чиглэлийн 250 км хүнд даацын хатуу хучилттай авто зам төсөл	1,086	Өмнөд бүсийн хариуцлага-тай уул уурхай, олон нийтийн хөгжлийн хөтөлбөрүүдэд багтсан; Төслийн дугаар. III3 (2-р үе шат)
Өмнөговь аймгийн Ханхонгор сумын Тавантолгой-Барууннаран чиглэлийн 32 км авто замын төгсгөлөөс "Цагаандэл уул" хилийн боомт хүртэлх 270 км авто зам	733	Өмнөд бүсийн хариуцлагатай уул уурхай, олон нийтийн хөгжлийн хөтөлбөрүүдэд багтсан
Тавантолгой-Манлай-Ханги чиглэлийн авто зам төсөл	1,422	Төслийн дугаар. III2 (Хоёрдахь тэргүүлэх чиглэл)
Улаанбаатар-Дархан чиглэлийн замын шинэчлэл, Дархан-Алтанбулаг чиглэлийн авто замын засвар арчлалт, Улаанбаатар-Арвайхээр чиглэлийн 58 км замын их засварын ажил	336	Төслийн дугаар. III1
Баруун бүсийн босоо тэнхлэгийн автозамыг хөгжүүлэх 2 дахь шатны төсөл /Азийн авто замын сүлжээний АН-4 - Ховд-Өлгий-Улаан байшинт чиглэлийн 189.7 км авто зам төсөл	355	Баруун бүсийн ногоон хөгжлийн загвар хөтөлбөрүүдэд багтсан
Хархорин сум-Шанхын хийд-Бат-Өлзий сум-Улаан цутгалан хүрхрээ-Төвхөн хийд чиглэлийн 91 км авто зам төсөл	86	Төслийн дугаар. III3
Баруун-Урт-Бичигт чиглэлийн 272 км цемент бетон хучилттай их даацын авто зам төсөл	220	Төслийн дугаар. III3 (одоо хэрэгжиж буй)
Жаргалтхаан сум-Өмнөдэлгэр сум-Рашаан хад-Өглөгчийн хэрэм-Биндэр сум-Баян-Адарга сум-Дадал сумыг холбосон 290 км авто зам төсөл	276	Төслийн дугаар. III3 (2-р үе шат~3-р үе шат)
Чойбалсан хотоос Ульхан боомт чиглэлийн 223.48 км хатуу хучилттай авто зам төсөл	221	Төслийн дугаар. III3 (1-р үе шат)
Чойбалсан хотоос Хавиргын боомт чиглэлийн 124.5 км хатуу хучилттай авто зам төсөл	119	Төслийн дугаар. III3 (1-р үе шат)
Чойбалсан-Эрэнцав чиглэлийн 242 км авто зам төсөл	232	Төслийн дугаар. III3 (2-р үе шат)
Өндөрхаан - Норовлин чиглэлийн 200 км хатуу хучилттай авто зам төсөл	190	Төслийн дугаар. III2 (Хоёрдахь тэргүүлэх чиглэл)
Дархан – Сэлэнгийн авто замаас Шаамар – Зүүнбүрэн – Цагааннуур – Түшиг - Зэлтэрийн боомт чиглэлийн 120,85 км хатуу хучилттай авто зам төсөл	215	Төслийн дугаар. III2 (Хоёрдахь тэргүүлэх чиглэл)
Улаанбаатар-Дархан чиглэлийн 204.6 км автозамын шинэчлэлийн төсөл	455	Төслийн дугаар. III1
Даланзадгад-Баяндалай -Гурвантэс чиглэлийн 220 км хатуу хучилттай авто замын барилгын ажлыг үргэлжлүүлэн дуусгах төсөл	209	Төслийн дугаар. III3 (3-р үе шат)
Тавантолгой-Барууннаран чиглэлийн 32 км замын төгсгөлөөс "Цагаан дэл" уул хилийн боомт хүртэлх 270 км авто зам төсөл	710	Төслийн дугаар. III3 (3-р үе шат)
Булган аймаг-Хишиг Өндөр- Гурван булаг чиглэлийн 133.7 км хатуу хучилттай авто замын барилгын ажил	126	Төслийн дугаар. III3 (3-р үе шат)
Дашинчилэн-Орхоны гүүр чиглэлийн авто замаас Өлзийт сум Мөрөн-Тариалан чиглэлийн авто замын төгсгөлийг холбох 120 км хатуу хучилттай авто зам төсөл	107	Төслийн дугаар. III2 (Хоёрдахь тэргүүлэх чиглэл)
Өлгий (БӨ)-Улаанхус сум-Алтай таван богд уул чиглэлийн 118 км авто зам төсөл	112	Төслийн дугаар. III3 (3-р үе шат)
Улиастай-Алтай чиглэлийн 194 км хатуу хучилттай авто замын барилгын ажил	150	Төслийн дугаар. III1
Ховд-Улаангом чиглэлийн 163 км хатуу хучилттай авто зам төсөл	155	Төслийн дугаар. III2 (2-р үе шат)

Багануур үйлдвэрлэл, технологийн парк /дэд бүтэц/ байгуулах төсөл	161	ҮХЦТ-д нэн даруй хөгжүүлэхийг зөвлөсөн
Зургаан бүсийн нисэх буудлыг олон улсын нисэх буудал болгон өргөжүүлж, хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх төсөл	580	Төслийн дугаар. III10 (Ховд, Чойбалсанд голлон анхаарсан)
Дүн	8,256	
Байгаль орчин		
Улаанбаатар хотын төв цэвэрлэх байгууламжийн төсөл	743	Төслийн дугаар. IV8.1
Улаанбаатар хотын ус хангамжийг урт хугацаанд тогтвортойгоор нэмэгдүүлэх төсөл	1,311	Төслийн дугаар. IV6
Туул, Сэлбэ голын урсацыг нэмэгдүүлж, орчныг сайжруулах төсөл	178	Төслийн дугаар. IV6
Сэргээгдэх эрчим хүчийг нэмэгдүүлэх төсөл	172	Алтайн бүсийн хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх, эрчим хүчний нөөцийг нэмэгдүүлэх хөтөлбөрүүдэд багтсан
Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц барих төсөл, 90МВт	854	Баруун бүсийн ногоон хөгжлийн загвар хөтөлбөрүүдэд багтсан
Газрын доройтол, цөлжилтөөс урьдчилан сэргийлэх, ойжуулалт хийх төсөл	189	Төслийн дугаар. IV1
Хатуу хог хаягдлыг боловсруулах замаар эрчим хүчийг дахин боловсруулах төсөл	472	Төслийн дугаар. IV2.3
Гэр хорооллын дундын бүсэд хэсэгчилсэн инженерийн хангамжийг нэвтрүүлэх “Дэд бүтцийн төв” төсөл	460	Төслийн дугаар. IV3
Гэр хорооллын газрыг дахин төлөвлөн барилгажуулах төсөл /гадна шугам сүлжээ/	298	Төслийн дугаар. IV3.1, Төслийн дугаар. IV3.2
Эко яармаг-1 гэр хорооллын дахин төлөвлөлтийн төсөл	212	Төслийн дугаар. IV3.1, Төслийн дугаар. IV3.2
Дүн	4,889	
Нийт дүн	18,703	

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 2.4.2-т жагсаасан бүх төсөл, хөтөлбөрийн нийт өртөг нь 18.7 их наяд төгрөг буюу 6.58 сая ам.доллар (1 доллар = 2.840 төгрөг) болно. Эдгээр төсөл, хөтөлбөрүүдийн нийт өртөг нь 6,12 их наяд доллараар хэмжигдсэн ҮХЦТ-ний 2021-2040 онуудад хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүдийн нийт өртөгтэй нилээд ойролцоо байна (Бүлэг 11). Үлдсэн 15.9 их наяд төгрөг нь ҮХЦТ-д багтаагүй бусад салбарын төсөл, хөтөлбөрт зориулагдахаар байна. Үүнд номын сан, төрөлжсөн мэргэшлийн эмнэлэг, лаборатори, музей, театр, орон сууц, цахилгаан дамжуулах шугам, хотын барилга байгууламж зэрэг олон нийтийн барилга байгууламжийн бүтээн байгуулалт багтаж байна.

(5) “Алсын хараа-2050” ба ҮХЦТ хоорондын нийцэл, давхцал

“Алсын хараа-2050” ба ҮХЦТ баримт бичигт тусгасан хөгжлийн алсын хараа нь үндэсний нэгдмэл үнэт зүйлс болон хүн төвтэй хөгжилд суурилсан байна. Мөн 1. (2)-т тайлбарласнаар “Алсын хараа-2050” ба ҮХЦТ аль аль нь Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийг бүс нутгийн хөгжил болон ногоон хөгжилд тулгуурлах нь үр дүнтэй гэж үзэж байна. ҮХЦТ-нд социалист, капиталист хөгжлийн загвараас нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн загвар руу шилжих талаар тодорхой тусгасан. Харин “Алсын хараа-2050” баримт бичигт хөгжлийн 3 хувилбарыг үнэлж, эдийн засгийн гол хөдөлгөгч хүчийг уул уурхайн салбар гэж тодорхойлсон нь 20-р зууны хөгжлийн загварыг үргэлжлүүлэхээр харагдаж байна. “Алсын хараа-2050” нь төмөр замын сүлжээг нэмэгдүүлэх, нүүрсээр ажилладаг дулааны цахилгаан

станцуудыг өргөтгөх замаар эрчим хүчний хангамжийг сайжруулж уул уурхайд түшиглэсэн хөгжлийг дэмжиж буйг мега төслүүдэд түшиглэсэн хөгжил гэж нэрлэж болох юм. Энэ нь экспортыг нэмэгдүүлж, импортын цахилгаан эрчим хүчээс хараат байдлыг бууруулах хэдий ч хүрээлэн буй орчны бохирдол, доройтолд хүргэнэ. Түүнчлэн эдийн засаг, экспортын бүтээгдэхүүнийг хэрхэн төрөлжүүлэх нь тодорхойгүй байна.

ҮХЦТ-ний хүрээнд үйлдвэрлэл, түүний дагалдах үйлчилгээг аж үйлдвэрийн кластер зэрэг дэд бүтцийн хөгжилтэй уялдуулан дэмжиж, өрхийн амьжиргааг экспортод чиглэсэн орон нутгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлтэй уялдуулахыг санал болгож байна. Энэ нь эдийн засаг болон экспортын бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлж, Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийг хямралд тэсвэртэй болгоно. “Алсын хараа-2050” баримт бичгийн дагуу Монгол Улсын нийгэм, эдийн засаг олон улсын санхүүгийн хямрал, цар тахал зэрэг гадны хүчин зүйлсэд өртөмтгий хэвээр байх болно. ҮХЦТ-нд санал болгосноор нөөцийг хог хаягдалгүйгээр бүрэн ашиглах нь ногоон хөгжилд хувь нэмэр оруулна.

ҮХЦТ-нд эрчим хүчний салбарын хувьд алслагдсан хөдөө орон нутгийг хамарсан томоохон хэмжээний цахилгаан станцыг барьж байгуулах, нэгдсэн сүлжээг өргөтгөхийг санал болгоогүй. Харин орон нутгийн эрчим хүчний хангамжийн сүлжээг бий болгохын тулд тухайн орон нутгийн эрчим хүчний эх үүсвэрийг, тэр тусмаа сэргээгдэх эрчим хүчний нөөцийг аль болох их ашиглахыг санал болгож байна. Орон нутгийн эрчим хүчний хангамжийг зарим бүс нутагт байгуулах бүс нутгийн эрчим хүчний компаниуд хэрэгжүүлэх боломжтой.

“Алсын хараа-2050”-д санал болгож буй эдийн засгийн шинэ бүсчлэл нь ҮХЦТ-ний хүрээнд хийгдсэн хөрш зэргэлдээ аймгуудын ижил төстэй байдлын дүн шинжилгээгээр бүрэн дэмжигдэж байна. Уг дүн шинжилгээг байгаль орчин, нийгэм, эдийн засаг, газар ашиглалт, санхүү зэрэг 30 шалгуур үзүүлэлтийн дагуу хийсэн. “Алсын хараа-2050” болон ҮХЦТ-нд тусгагдсан эдийн засгийн 6 бүсийг хөгжүүлэх үндсэн стратеги нь хоорондоо нийцэж байгаа хэдий ч зарим бүсийн нэр болон зарим стратегийн илэрхийллийг нэгтгэх нь зүйтэй.

Эдийн засгийн хурдацтай өсөлтийг дэмжихийн тулд гадаад валютаар зээл авахад найдахгүйгээр дотоодын мөнгөн тэмдэгтийн гүйлгээг нэмэгдүүлэх тухайд “Алсын хараа-2050” болон ҮХЦТ ижил үзэл бодолтой байна. “Алсын хараа-2050” баримт бичигт Үндэсний баялгийн сан байгуулахыг санал болгож байгаа бол ҮХЦТ-д олон нийтийн зориулалт бүхий дэд бүтцийг хөгжүүлэх Олон нийтийн хөгжлийн сан байгуулахыг зөвлөж байна. Үндэсний баялгийн сан байгуулах нь үндэслэлтэй байж болох ч сангийн эх үүсвэр, ашиглалтыг сайтар нягталж, засгийн газар болон Монгол Улсын ард иргэдэд өр нэмэхгүй байхыг анхаарах хэрэгтэй.

Хөгжлийн удирдлагын хувьд ихээхэн ялгаатай байна. “Алсын хараа-2050” баримт бичигт тусгасан хөгжлийн удирдлага нь Засгийн газрын шийдвэрээс ихээхэн хамааралтай хэвээр байна. Харин ҮХЦТ-нд хөгжлийн удирдлагыг тухайн орон нутагт нь шилжүүлэхийг зөвлөж байна. ҮХЦТ-нд бүсийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн, орон нутгийн нөөцөд тулгуурласан төслүүдийг төлөвлөх, зохицуулах, хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий Бүсийн хөгжлийн зөвлөлийг (БХЗ) байгуулахыг санал болгож байна (Бүлэг 8). Энэ нь хүчин төгөлдөр мөрдөж буй Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага, зохицуулалтын тухай хуулийн дагуу байгуулагдсан Бүсийн зөвлөлөөс өөр юм.

БХЗ нь эхний ээлжинд ҮХЦТ-нд санал болгож буй БХНХ-үүдэд төсвийн хөрөнгийг зохистой хуваарилах, хэрэгжилтийг түргэтгэх зорилгоор аймаг, хот, яамд болон

орон нутгийн бусад байгууллагын төлөөллөөс бүрдсэн, ҮХГ-ын дэмжлэгтэй, аймгийн Засаг дарга нартай нягт хамтран ажилладаг түр байгууллага байж болох юм. Энэ нь хөгжлийн удирдлагыг орон нутагт нь шилжүүлэхэд чиглэсэн анхны бодит алхам бөгөөд аймаг, орон нутгийн удирдлага болон яамдын ажлын уялдаа холбоог хангах чадавхыг бэхжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.

(4)-т хийсэн харьцуулалтын дагуу төмөр замын сүлжээг өргөтгөх, нүүрсээр ажилладаг дулааны станцуудын үйл ажиллагааг дэмжин эрчим хүчний хангамжийг нэмэгдүүлэх, уул уурхайн хөгжлийг дэмжих томоохон дэд бүтцийн төслүүдийг эс тооцвол “Алсын хараа-2050” баримт бичиг нь ҮХЦТ-тэй ихээхэн нийцэж байна. ҮХЦТ-тэй нийцэж буй “Алсын хараа-2050” баримт бичигт тусгагдсан хөрөнгө оруулалтын зардлыг Хүснэгт 2.4.3-т үзүүлэв.

Хүснэгт 2.4.3 ҮХЦТ-тэй нийцэж буй “Алсын хараа-2050” баримт бичигт тусгагдсан хөрөнгө оруулалтын зардал

Нэр	Төсөвт өртөг (тэрбум төг.)	Эзлэх хувь (%)
Үндэсний нэгдсэн үнэт зүйл	177	0.9
Хөдөө аж ахуй ба хөдөө аж ахуйн боловсруулалт	1,782	9.5
Аж үйлдвэр болон логистик	905	4.8
Аялал жуулчлал	192	1.0
Нийгмийн салбар	2,502	13.4
Дэд бүтэц	8,256	44.1
Байгаль орчин	4,889	26.1
Дүн	18,703	100.0

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 2.4.3-т үзүүлснээр хөрөнгө оруулалтын хуваарилалт тэнцвэртэй байна. Үүнд хөдөө аж ахуй, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулалт, аж үйлдвэр, логистик, аялал жуулчлал зэргийг багтаасан эдийн засгийн салбарт 15.4%, нийгмийн салбарт 13.2%, дэд бүтцэд 44.1%, байгаль орчинд 26.1% тус тус ногдож байна. Хэрэв эдийн засгийн салбарын хөрөнгө оруулалт нь шаардлагатай дэд бүтэц бүхий анхдагч бүтээгдэхүүнд суурилсан олон төрлийн аж үйлдвэрийн кластеруудыг хөгжүүлэхэд чиглэгдсэн тохиолдолд эдийн засгийн өсөлт, эдийн засаг болон экспортын бүтээгдэхүүний төрөлжилтийг дэмжиж чадна. Ойрын ирээдүйд уул уурхай нь эдийн засгийн хөгжлийн хөдөлгөгч хүч хэвээр хадгалагдвал ашигт малтмалын боловсруулалтын түвшинг эрс нэмэгдүүлж (үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж), уул уурхайн салбарын ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээг бууруулах болно. Нийгэм, байгаль орчны салбарт хөрөнгө оруулалтыг зохистой хуваарилах аваас хүн төвтэй хөгжлийн урьдач нөхцөл болох амьдрах орчны чанарыг сайжруулах боломжтой.

Бүлэг 3 Хөгжлийн загвар, алсын хараа, зорилт, стратеги

Энэхүү бүлэгт ирэх хэдэн арван жилд Монгол Улсын дагаж мөрдөх Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд (ТХЗ), Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 (ТХҮБ 2030), “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигтэй уялдуулсан хөгжлийн загварын эхний хувилбарыг авч үзнэ. “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн зорилтод хүрэх чухал нөхцөл нь дэвшилтэт технологи, хүний нөөцийн асуудал юм. Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагын (ЖАЙКА) Төслийн багийн (ЖТБ) зохион байгуулсан семинарт үндэслэн өргөн цар хүрээг хамарсан хөгжлийн хувилбаруудыг тодорхойлох аргачлалыг тайлбарлаж, хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгах зарим саналыг танилцуулна. Илүү чухал санал зөвлөмжийг тусгасан хөгжлийн алсын харааг дэвшүүлнэ. Түүнчлэн тус бүлэгт макро түвшний хөгжлийн зорилтын тодорхойлолт, бүсчилсэн хөгжлийн төлөвлөлтийн үр дүнтэй арга болох асуудлын бүтцийн шинжилгээнд суурилсан Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөний (ҮХЦТ) үндсэн стратегийг танилцуулна. Дараа нь эдийн засаг, дэд бүтэц, байгаль орчны салбарын хөгжлийн зорилт, стратегийг макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратегитэй уялдуулан тодорхойлно.

3.1 ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичгүүдэд үндэслэсэн хөгжлийн загвар

3.1.1 Үндэслэл

(1) ТХЗ ба ТХҮБ 2030

Нэгдсэн үндэсний байгууллагаас (НҮБ) санаачилсан дэлхийн Тогтвортой хөгжлийн зорилгуудын (ТХЗ) хүрээнд НҮБ-ын Хөгжлийн Хөтөлбөрийн дэмжлэгтэйгээр Монгол Улсын Засгийн газар нь Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 (ТХҮБ) баримт бичгийг соёрхон баталж, үе үеийн Засгийн газар тогтвортой хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд бүхий л оролцогч талууд улс төрийн байр сууриас үл хамааран хөгжлийн алсын хараа хэмээн хүлээн зөвшөөрсөн билээ. Тиймээс энэ нь Монгол Улсыг тогтвортой хөгжүүлэх үндсэн баримт бичиг юм. УИХ-ын 2020 оны 5-р сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолоор “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг баталж, ТХҮБ 2030 баримт бичгийг хүчингүй болгосон. “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод ТХҮБ 2030 баримт бичгийн зорилтуудыг тусгасан бөгөөд хэрэгжүүлэх хугацааг сунгасан.

Уур амьсгалын дулааралт, тогтвортой хөгжлийн төдийгүй хүн төрөлхтөний оршин тогтнохтой холбоотой олон асуудал дэлхий нийтийн өмнө тулгамдаж байгаатай холбогдуулан НҮБ-ын санаачилсан ТХЗ-ын өмнөх Мянганы хөгжлийн зорилтуудыг амжилттай хэрэгжүүлж, дууссан. Тиймээс НҮБ-ын бүх гишүүн орнууд болох хөгжиж буй болон хөгжингүй орнууд ТХЗ -уудыг баталсан. Энэ нь нөөц баялгийг эрчимтэй ашигладаг (зүй бусаар) 20-р зууны хөгжлийн загвараас эдийн засгийн үр ашигт тулгуурласан үйл ажиллагаа явуулдаг шинэ үед шилжих шаардлагатай болсоныг харуулж байна.

ТХЗ нь улс орныг тогтвортой хөгжүүлэх үүднээс ямар төрлийн хөгжлийн загварыг мөрдөх шаардлагатайг тулгаагүй. НҮБ-ын ТХЗ-ын хүрээнд Монгол Улсын ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичгийг боловсруулсан бөгөөд хөгжлийн шинэ загвараар хөгжих шаардлагатай хэдий ч тухайн загварыг хараахан тодорхойлоогүй байна. ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичигт тусгасан тогтвортой хөгжлийн зорилтыг хэрэгжүүлэх үүднээс Монгол орны өвөрмөц нөөц баялагт үндэслэн хөгжлийн загварыг тодорхойлно.

(2) Монгол Улсын хөгжлийн одоогийн нөхцөл байдал болон ТХЗ

2010-2015 онуудад Монгол Улсын эдийн засгийн дундаж өсөлт 10% байсан ба энэхүү эдийн засгийн өсөлтийн үр шимийг олон хүн хүртсэн. Уул уурхайгаас үүдэлтэй эдийн засгийн өндөр өсөлт нь нөөц баялгийг эрчимтэй ашиглах тодорхойлолтод багтаж байна. Уул уурхайгаас хамааралтай эдийн засгийн өндөр өсөлтийг үргэлжлүүлэх нь ашигт малтмалыг үргэлжлүүлэн олборлоно гэсэн үг бөгөөд дэлхийн ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050”-д тусгагдсан тогтвортой байдлын үзэл санаатай нийцэхгүй байна гэсэн үг юм. Монгол Улсын нийгэм-эдийн засгийн энэхүү хандлагыг Хүснэгт 3.1.1.-д нэгтгэн үзүүлэв. “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичгийн зорилго нь Монгол Улсыг хөгжингүй орнуудын жишигт хүрсэн эдийн засгийн өсөлт, бүс нутгийн түвшинд өрсөлдөх чадвар бүхий тогтвортой хөгжлийг хангасан улс болгож хөгжүүлэх юм.

Монгол Улсын хөгжлийн одоогийн нөхцөл байдал нь Тогтвортой хөгжлийн зорилго, зорилтуудтай зөрчилдөж буйг Хүснэгт 3.1.1-д үзүүлэв. Хэрэв одоогийн хөгжлийн чиг хандлага хэвээр хадгалагдвал ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050”-ын хэрэгжилт хангагдахгүй байх магадлалтай байна. Өөрөөр хэлбэл (Хүснэгт 3.1.1) Монгол Улс нь хөгжлийн шинэ загвараар хөгжих шаардлагатайг харуулж байна.

Хүснэгт 3.1.1 Монгол Улсын хөгжлийн одоогийн байдал Тогтвортой хөгжлийг зорилго, зорилтуудын харьцуулалт

Салбар	Зүйл	Монгол Улсын хөгжлийн одоогийн нөхцөл байдал	Тогтвортой хөгжлийг зорилго, зорилт
Эдийн засаг	Аж үйлдвэрийн төрөлжилт, хөдөлмөр эрхлэлт	Ашигт малтмал, мал аж ахуйгаас хэт хамааралтай байдлаас үүдэн сүүлийн жилүүдэд ажилгүйдлийн түвшин нэмэгдсэн.	Нэмүү өртөг шингэсэн, ажиллах хүч их шаарддаг салбаруудад анхаарал хандуулан бүтээмжийг дээшлүүлэх, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх.
	Аж үйлдвэр, орлого	Сүүлийн жилүүдэд ядуурлын түвшин нэмэгдсэн. Хөдөө аж ахуйн бүтээмж бага, малын тоо толгойг хязгаарлах шаардлагатай.	Ядуурлын бүх хэлбэрийг бүрэн устгах, зохистой арга хэмжээ авах.
	Орлогын хуваарилалт	Сүүлийн жилүүдэд Жини коэффициент 32, 33 байна (дэлхийн хэмжээнд дундуур байр).	Бүх нийтээрээ бүрэн, бүтээмжтэй, зохистой хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих.
Нийгэм	Нийгмийн хөгжил	Боловсрол, бичиг үсгийн түвшин ахисан.	Хүн бүр чанартай боловсролыг ижил тэгш, хүртээмжтэй эзэмших нөхцөлийг бүрдүүлэх, насан турш сурч боловсрох боломжийг дэмжих.
	Хүний хөгжлийн индекс	Хүний хөгжлийн индекс (ХХИ) 0.74 байгаа нь 189 улсаас 92-р байранд орсон.	Бүх нийтээрээ насан турш эрүүл энх, сайн сайхан амьдрах нөхцөлөөр хангах.

Байгаль орчин	Байгалийн нөөц баялаг, байгаль орчныг хадгалан, хамгаалах	Эдийн засгийн өсөлтийг хангах үүднээс эрдэс баялгийг зүй бусаар ашиглаж байгаа ба зарим газарт бэлчээрийн талхлалтын улмаас хөрсний доройтол үүссэн.	Хариуцлагатай, тогтвортой хэрэглээ болон үйлдвэрлэлийг дэмжих, газрын доройтлыг бууруулах, биологийн олон янз байдлыг мөхөж, устахаас сэргийлэх.
	Амьдрах орчин	Агаарын бохирдол, авто замын ноцтой түгжрэл, хөрсний бохирдол нь хот, суурин газрын байгаль орчны чанарыг доройтуулж байна.	Хот, суурин газруудын аюулгүй, хүртээмжтэй, найдвартай, тогтвортой хөгжлийг дэмжих.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(3) Хөгжлийн шинэ загварыг тодорхойлох хэрэгцээ, шаардлага

Төрөл бүрийн салбарын нэмэлт онцлогийг тусгах замаар ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн зорилтуудыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх үүднээс Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөг (ҮХЦТ) боловсруулна. Энэхүү зорилгоор салбар тус бүрийн асуудал хариуцсан оролцогч талуудын салбар хоорондын хамтын ажиллагааг хангах хөгжлийн загварыг тодорхойлох шаардлагатай.

ТХЗ нь НҮБ-аас баталсан хөгжлийн зорилго боловч хөгжлийн ямар зорилго, зорилт бүхий хөгжлийн загварыг томъёолох нь тухайн бүс нутаг, улс орноос хамааран харилцан адилгүй байна. ТХҮБ 2030 болон “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлоготой нийцүүлэн Бүсчилсэн хөгжлийн бодлого (БХБ), Хүн амын нутагшилт, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төсөл (ХАНСХЕТ), Бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа (БХАХ) зэрэг холбогдох бодлого, төлөвлөгөөг боловсруулж, Монгол Улсын хөгжлийн өвөрмөц загварыг тодорхойлох шаардлагатай. ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичгүүдтэй уялдаа холбоо бүхий ХАНСХЕТ, БХБ, БХАХ-ны харилцан хамаарлыг Зураг 3.1.1-д үзүүлэв.

Зураг 3.1.1 ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичгүүдтэй уялдаа холбоо бүхий ХАНСХЕТ, БХБ, БХАХ-ны харилцан хамаарал

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь Монголын талтай хамтран 2019 оны 1-р сард “ТХЗ, ТХҮБ 2030 ба хөгжлийн загвар” сэдэвт семинар болон Оролцогч талуудын

нэгдсэн хурлыг зохион байгуулсан. Төлөвлөлтийн хувилбарууд, ТХЗ болон ТХҮБ 2030 баримт бичиг хоорондын уялдаа зэрэг олон талын оролцогч талуудын хамтын хүчин чармайлтын үр дүнд хөгжлийн загварыг тодорхойлох талаар хэлэлцсэн. Олон талын оролцогчдын нэгдсэн хурлаар (ОТОНХ) төлөвлөлтийн хувилбаруудыг хэлэлцэн, тодорхойлно. Түүнчлэн 2019 оны 3-р сард “Аз жаргалын үзүүлэлтүүд: баяр баясал, зорилго, бахархал” сэдэвт семинарыг зохион байгуулсан бөгөөд энэхүү семинар нь хөгжлийн загварыг томъёолоход чиглэгдсэн. Эдгээр семинарууд хөгжлийн шинэ загварын талаар цаашид хэлэлцэх үндэс суурь болсон билээ.

Монгол Улсын хөгжлийн загварыг 1) ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050”-д үндэслэсэн аргачлал ба 2) Монголын хамтран ажиллагч байгууллагуудтай семинар, хэлэлцүүлэг хийх замаар оролцооны аргыг хослуулан тодорхойлно.

3.1.2 Монгол Улсын хөгжлийн загварыг тодорхойлох үйл ажиллагаа

Монголын талын хамтран ажиллагч байгууллагууд болон ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хамтын ажиллагааны хүрээнд хөгжлийн загварыг тодорхойлох бөгөөд ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь хэлэлцүүлэг өрнүүлэх үүднээс дүн шинжилгээ хийн, танилцуулах болно. Хүснэгт 3.1.2-т үйл ажиллагаа, огноо, хариуцах байгууллагыг нэгтгэн үзүүлэв.

Хүснэгт 3.1.2 Хөгжлийн загварыг тодорхойлох ажлын төлөвлөгөө

Үйл ажиллагаа	Огноо	Хариуцах байгууллага
ТХЗ-тай холбоотой макро түвшний асуудлуудыг тодруулах	2019 оны 7-р сарын сүүлээр	ЖАЙКА-гийн Төслийн баг
ТХЗ, ТХҮБ 2030-тай холбоотой макро түвшний дүн шинжилгээ	2019 оны 8-р сарын сүүлээр	Монголын тал болон ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хамтарсан семинар
ТХҮБ 203-тай холбоотой салбаруудын хөгжлийн гол асуудлуудад дүн шинжилгээ хийх	2019 оны 9-р сарын эхээр	ЖАЙКА-гийн Төслийн баг
Салбарын өнөөгийн байдлын болон ТХЗ, ТХҮБ 2030-ын хүрээнд хүлээгдэж байгаа үр дүнд дүн шинжилгээ хийх	2019 оны 9-р сарын эхээр	ЖАЙКА-гийн Төслийн баг
Хөгжлийн шинэ загвартай холбоотой үзэл санаа, санал боловсруулах	2019 оны 10-р сарын эхээр	Монголын тал болон ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хамтарсан семинар
Хөгжлийн загварыг томъёолох	2019 оны 12-р сарын дунд, сүүлээр	Монголын тал болон ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хамтарсан семинар
Хөгжлийн загварыг нарийвчлан боловсруулах	2020 оны 1-5-р сар	Оролцогч талуудын нэгдсэн хурал
“Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичигтэй уялдуулан ҮХЦТ, хөгжлийн загварыг нарийвчлан боловсруулах	2020 оны 6-р сараас 2021 оны 1-р сар хүртэл	Монголын тал болон ЖАЙКА-гийн Төслийн баг (онлайнаар хамтарч ажиллана)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(1) ТХЗ-той холбоотой макро түвшний асуудлуудыг тодруулах нь

Макро түвшний дүн шинжилгээ хийхэд НҮБ-ийн Улс төрийн дээд форумд зориулан 2019 онд боловсруулсан Үндэсний сайн дурын тайланг ашиглана. Түүнчлэн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь ҮХЦТ боловсруулах төслийн Явцын тайланд үндэслэн асуудлын дүн шинжилгээ хийнэ.

1) Монгол Улсын Үндэсний сайн дурын тайлан 2019

Монгол Улсын Үндэсний сайн дурын тайланд ТХЗ, зорилгуудыг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй бэрхшээл, хүчин чармайлтыг дараах байдлаар харуулав. Үүнд:

- Монгол Улс нь ТХЗ-ыг батлагдсан эхэн үеэс хэрэгжүүлж эхэлсэн улс боловч хэрэгжилтийн үр дүн хангалтгүй байна.
- Хөгжлийн цогц зорилтыг тусгасан дунд, богино хугацааны хөгжлийн бодлогыг эрэмбэлэн, улсын төсвийг Монгол Улсын дотоодын нөхцөл байдалд нийцүүлэн боловсруулах ажил үргэлжилж байна.
- Уул уурхай, нөөц баялаг, хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн салбараас ихээхэн хамааралтай эдийн засаг нь түүхий эдийн үнийн хэлбэлзэл зэрэг гадаад хүчин зүйлийн нөлөөнд тэсвэртэй бус байна. Түүнчлэн хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй эрхлэлт байгалийн гамшгийн аюулд өртөмтгий байна.
- Ажлын байр хомс, бүс нутгийн нийгмийн үйлчилгээний ялгаатай, тэгш бус байдал нь зарим иргэдийн амьдрах нөхцлийг дордуулж байна.
- Агаарын чанарын үзүүлэлт ялангуяа Улаанбаатар хотод өмнөхөөс хавьгүй дордсон. Байгалийн гамшиг ойр ойрхон давтагдах нь иргэдийн амьжиргаанаас гадна хүрээлэн буй орчны чанарт шууд нөлөөлдөг бөгөөд эдийн засгийн нөхцөл байдлыг муутгах шалтгаан болдог.

Эдгээр асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд хүртээмжтэй, тогтвортой байдлыг тусгасан хөгжлийн бодлогыг боловсруулан, хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Тиймээс Монгол Улс нь ТХЗ-ыг Засгийн газар болон бусад оролцогч талуудыг зөвшилцөлд хүргэх үндсэн баримт бичиг болгон ашиглах боломжтой. Төрийн захиргааны бүх шатны байгууллага, нийгмийн бүхий л давхарга оролцсон “нийт Монгол” арга хандлага нь хамтран ажиллах, хүртээмжтэй, тогтвортой зорилтуудыг хангахад чухал ач холбогдолтой.

2) Макро түвшний асуудлуудын дүн шинжилгээ

ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь ТХЗ-ыг хэрэгжүүлэхтэй шууд холбоотой дараах асуудлуудыг тодорхойлсон. 6.3-р хэсэгт илүү дэлгэрэнгүй тусгасан. Үүнд:

- Ажилгүйдлийн түвшин өндөр, хөдөлмөр эрхлэлт тогтвортой бус,
- Хөдөө орон нутагт ажлын байр хомс,
- Эдийн засаг болон экспортын бараа бүтээгдэхүүн төрөлжөөгүй,
- Улаанбаатар хотын эдийн засаг, хүн амын хэт төвлөрөл,
- Хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаа их,
- Ядуурлын түвшин өндөр, тогтвортой хэвээр,
- Капиталын хуримтлал ханалтгүй.

(2) ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичгүүдийн макро түвшний дүн шинжилгээ

Тогтвортой хөгжлийн зорилгуудыг биелүүлэхэд ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” нийцэж буй эсэхийг нягтлах үүднээс “Нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангаж” буй талаарх макро түвшний дүн шинжилгээг хийнэ. Дараах үйл ажиллагаа багтана. Үүнд:

- ТХЗ-аас ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050”-д тусгагдаагүй хүчин зүйлсийг тодорхойлох,

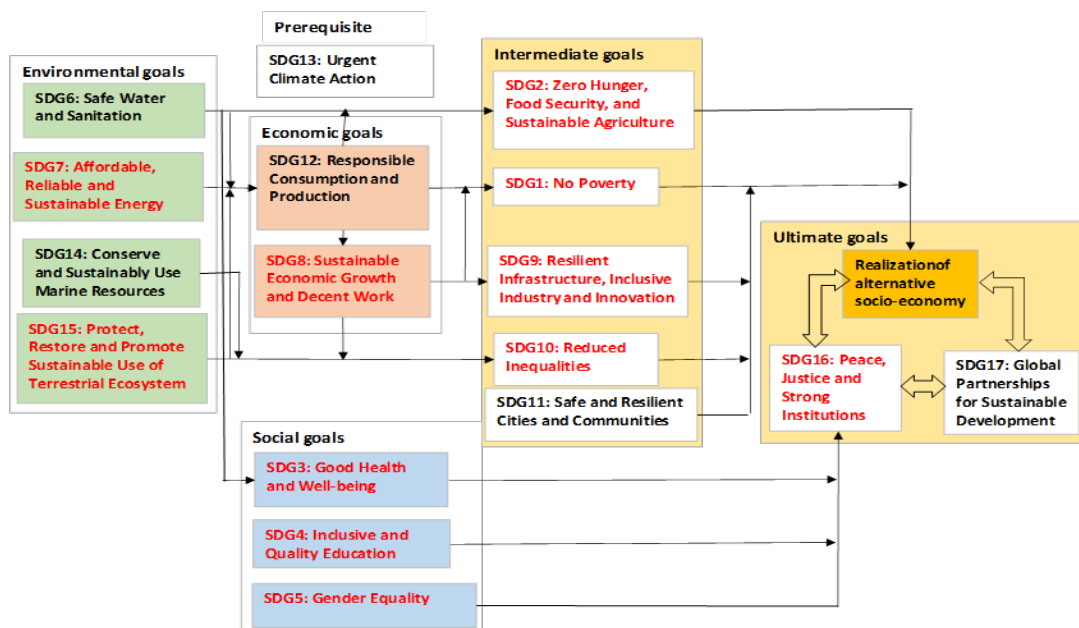
- Тогтвортой хөгжлийн зорилгуудыг биелүүлэхэд шаардлагатай ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050”-д тусгагдаагүй хүчин зүйлсийг тодорхойлох,
- ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050”-ын бүтцийн дүн шинжилгээгээр салбар тус бүрт тулгарч буй хүндрэлтэй асуудлыг тодорхойлон, танилцуулах.

1) ТХЗ-ын бүтцийн эхний дүн шинжилгээ

ТХЗ-ын бүтцийн эхний дүн шинжилгээг Зураг 3.1.2-т үзүүлэв. Уг бүтцээс үзэхэд ТХЗ-ын туйлын зорилго нь 20-р зууны хөгжлийн загвараас илүүтэйгээр нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн өөр хувилбар болох “Нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг” хангах явдал юм. Энэхүү хөгжлийг хангахын тулд “16. Энх тайван, шударга ёсыг цогцлоох”, “17. Хөгжлийн төлөөх түншлэлийг бэхжүүлэх” зорилгууд хоорондоо уялдах шаардлагатай.

Эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчны зорилгуудыг дунд хугацааны зорилгод багтаасан. Үүнд: “1. Ядуурлыг устгах”, “Тэгш бус байдлыг бууруулах” болон бусад холбогдох зорилгууд багтана. ТХЗ-ын үндсэн философи болох “Хөгжлөөс хэнийг ч орхигдуулахгүй байх” зарчим нь дунд хугацааны зорилгуудаар хэрэгжих ба цаашид “Нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг” хангахад чиглэгддэг.

Зураг 3.1.2 ТХЗ-ын бүтэц

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

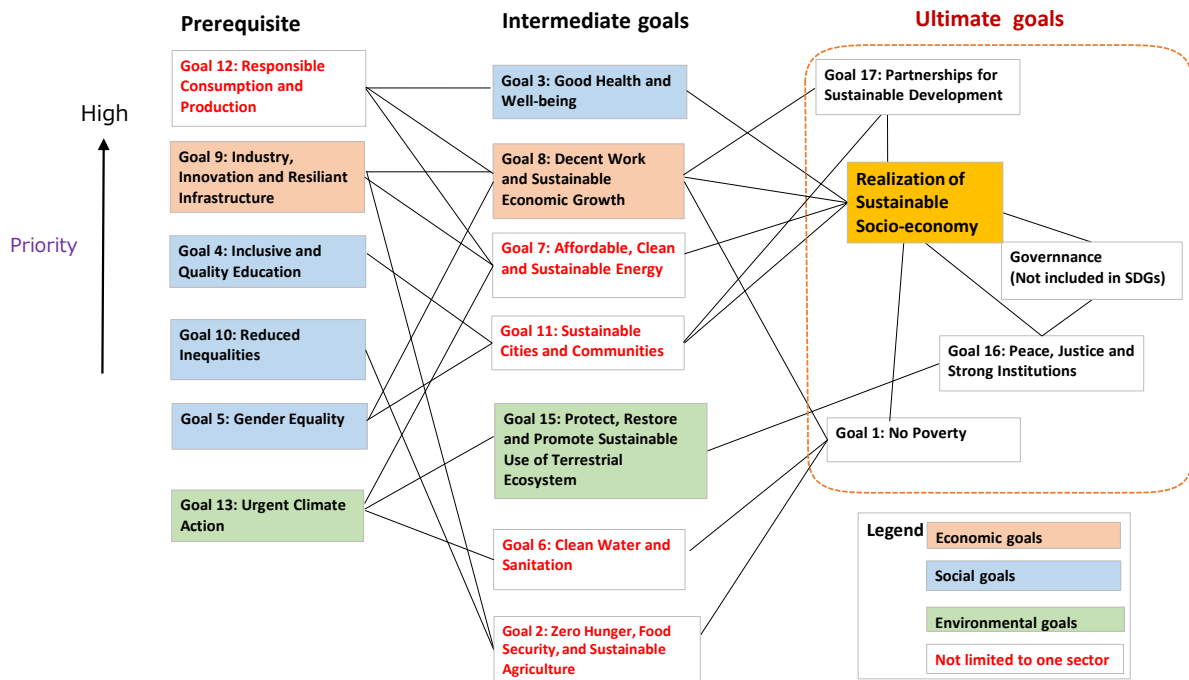
Тайлбар: ТХЗ-ын улаанаар тэмдэглэсэн зорилтууд ТХҮБ 2030-д тусгагдсан.

2) Эхний Ажлын хэсгийн хэлэлцүүлгийн үр дүнд шинэчилсэн дүн шинжилгээ

ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн боловсруулсан ТХЗ-ын бүтцийн дүн шинжилгээний төсөлд эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчны зорилгууд болон урьдчилсан нөхцөл, дунд хугацааны болон эцсийн зорилгууд хоорондын шалтгаан-үр дагаврын харилцан хамаарлыг тусгав. 2019 оны 8-р сарын 21-нд зохион байгуулсан Ажлын хэсгийн (АХ) анхны хурлаар ажлын хэсгийн гишүүдтэй хамтран, зарим зорилгууд нь эдийн засаг, байгаль орчны зорилгуудын аль алинтай нь хамааралтай болохыг тогтоож, урьдчилсан нөхцөл, дунд хугацааны болон эцсийн зорилгууд хоорондын харилцан хамаарлаас шалтгаалан зорилгуудыг эрэмбэлсэн.

ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь эдгээр асуудлуудыг тусган, ТХЗ-ын бүтцийг өөрчлөн Зураг 3.1.3.-т үзүүлэв. Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичигт хөгжлийн зорилтуудыг эдийн засгийн тогтвортой хөгжил, нийгмийн тогтвортой хөгжил, байгаль орчны тогтвортой хөгжил, тогтвортой хөгжлийн засаглалын хүрээнд тодорхойлсон тул ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” болон ТХЗ-ыг харьцуулахад хялбар байна. Түүнчлэн энэхүү бүтэц нь хөгжлийн загварыг боловсруулахад ТХЗ тус бүрийн эрэмбийг тодорхой харуулна.

Зураг 3.1.3 ТХЗ-ын бүтэц (шинэчилсэн байдлаар)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(3) ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн дагуу салбаруудад тулгамдаж буй асуудлуудын дүн шинжилгээ

1) ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичиг: Эдийн засгийн салбарын хөгжил

ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн боловсруулсан ТХЗ-ын бүтцийн дүн шинжилгээний бүрэлдэхүүн хэсэг болгон ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн салбар тус бүрийн зорилтуудын шаталсан бүтцийг тодруулах үүднээс судалсан. ТХЗ-ыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан боловсруулан, баталсан Монгол Улсын ТХҮБ 2030-ын үр дүнг илэрхийлэх үзүүлэлтүүд, зорилтууд нь “Алсын хараа 2050”-д мөн тусгагдсан. ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичигт засаглалын зорилтуудыг эдийн засаг, нийгэм (хүний хөгжил), байгаль орчны (ногоон хөгжил) зорилтуудын адилаар чухалчилж авч үзсэн. ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн зорилтод дүн шинжилгээ хийн, үр дүнг Хүснэгт 3.1.3 болон Зураг 3.1.4-д үзүүлэв.

ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн зорилт нь “Урт хугацааны эдийн засгийн дундаж өсөлтийг тогтвортой хадгалах” явдал юм. Энэ нь салбар тус бүрээр дэлгэрэнгүй дүн шинжилгээ хийх

үндэс суурь болсон бөгөөд тэдгээрийг дараагийн хэсэгт тусган, оруулсан.

Хүснэгт 3.1.3 ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичгүүдийн зорилтуудын харилцан хамаарал

(1) Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030

Салбар	ТХҮБ 2030 Гол зорилтууд	ТХЗ-тай харилцан хамаарал	ТХЗ-тай нийцэж буй эсэх
Хөдөө аж ахуйн салбар (мал аж ахуй)	Үр тариа, төмс, хүнсний ногооны хэрэгцээг дотоод эх үүсвэрээр бүрэн хангана.	Энэ нь Зорилго ②, Зорилго ③, Зорилго ⑫-ын үр дүнтэй холбоотой бөгөөд “Нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг” хангахтай шууд холбоотой. Зорилго ⑫ нь Зорилго ⑧-ын үр дүнд хувь нэмэр оруулна.	Сайн нийцэж байна
	Олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадвартай мал аж ахуйн салбарыг хөгжүүлнэ.	Энэ нь Зорилго ③, Зорилго ⑧-тай холбоотой бөгөөд эдгээр нь Зорилго ① болон “Нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг” хангахад хувь нэмэр оруулна. Зорилго ⑨ нь урьдчилсан нөхцөлд чухал ач холбогдолтой.	Сайн нийцэж байна
Аж үйлдвэр-ийн салбар	Нийт экспортод боловсруулах үйлдвэрлэлийн эзлэх хувийн жинг нэмэгдүүлнэ.	Энэ нь “Нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг” хангахад хувь нэмэр оруулах ба Зорилго ⑧-аас ТХЗ-ын нийтлэг зорилгыг харах боломжтой.	Сайн нийцэж байна
	Хот, суурин газрын бүсэд хөдөө аж ахуй, хүнсний үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлнэ.	Хэдийгээр Зорилго ⑪-тэй ойролцоо боловч агуулга нь бага зэрэг ялгаатай. Зорилго ①-ын үр дүнд хувь нэмэр оруулна.	Нийцэж байна
Эрдэс баялагийн салбар	Ил тод, хариуцлагатай олборлох үйлдвэрлэлийг төлөвшүүлж, уул уурхайн салбарын өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлнэ.	Энэ нь Зорилго ⑦, Зорилго ⑨, Зорилго ⑧, Зорилго ⑮-тай хамааралтай. Түүнчлэн Зорилго ⑯-ын үр дүнд хувь нэмэр оруулна. Мөн Зорилго ⑰-д шууд бусаар нөлөөлнө.	Нийцэж байна
Аялал жуулчлал-ын салбар	Монгол Улс нүүдлийн соёл, аялал жуулчлалын олон улсын төв болно.	Энэ нь Зорилго ⑧, Зорилго ⑰-д ихээхэн хувь нэмэр оруулна. Мөн байгаль орчныг хамгаалах үүднээс Зорилго ⑮-тай хамааралтай.	Сайн нийцэж байна
Эрчим хүчний салбар	Эрчим хүчний хэрэгцээг дотоодын найдвартай, тогтвортой эх үүсвэрээр бүрэн хангаж, цахилгаан эрчим хүч экспортолно.	Энэ нь голчлон Зорилго ⑦-той хамааралтай. Мөн Зорилго ⑧, Зорилго ⑨-тэй хамаатай.	Нийцэж байна

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого

Дугаар	“Алсын хараа 2050”-ын зорилтууд	ТХЗ-тай харилцан хамаарал	ТХЗ-тай нийцэж буй эсэх
4.1	Макро эдийн засгийн тогтвортой орчинг бүрдүүлж, дундаж давхаргыг нийгмийн зонхилох бүлэг болгоно.	Энэхүү зорилт нь “Алсын хараа 2050”-ын ерөнхий зорилго, түүнчлэн Зорилго 1, 2, 8, 12-той хамааралтай.	Макро түвшинд нийцэж байна.
4.2	Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бий болгоно.	Энэхүү зорилт нь Зорилго 2, 8-тай хамааралтай.	Эдийн засгийг төрөлжүүлэх зорилтуудыг хэрэгжүүлж уялдуулна.

4.3	Тогтвортой эдийн засгийн хөгжлийг хангахын тулд санхүүгийн системийг бэхжүүлнэ.	Энэхүү зорилт нь эдийн засгийн хөгжлийг дэмжиж, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах замаар Зорилго 8, 12-ын хэрэгжилтэд хувь нэмэр оруулна.	ТХЗ-тай нийцэж байна
4.4	Бүс нутгийн эдийн засаг, худалдааны интеграцад нэгдэж, худалдааг хөнгөвчилнө.	Энэхүү зорилт нь Зорилго 9, 11, 12-той хамааралтай.	Бүс нутгийг хөгжүүлэх зорилтуудыг хэрэгжүүлж уялдуулна.
4.5	Олон улсад өрсөлдөх чадвартай бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг хөгжүүлж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ.	Энэхүү зорилт нь Зорилго 1, 8, 12-той хамааралтай.	Зорилт 4.4-ийн хамт хэрэгжүүлж уялдуулна.
4.6	Эдийн засгийн төрөлжилт, инновац, шинэ технологи, хүний хөгжил, ногоон хөгжлийн зорилтуудыг дэмжих чадавхтай олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн баялгийн санг бий болгоно.	Энэхүү зорилт нь бүх зорилгын хэрэгжилтийг дэмжих ба ялангуяа Зорилго 16, 17-той хамааралтай.	ТХЗ-тай нийцэж байна

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

2) Эдийн засгийн салбар

ТХЗ-ын философийг ТХҮБ 2030 баримт бичигт тусгагдсан эдийн засгийн хөгжлийн асуудлуудад зүй зохистойгоор тусган оруулжээ. Хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй, аялал жуулчлалын салбарын зорилтуудыг эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчны тогтвортой хөгжлийн тэнцвэрийг хадгалан, тодорхойлсон байна. Түүнчлэн Монгол Улсын бүс нутгийн онцлог, уламжлал, соёлыг тусгасан эдгээр зорилтууд нь эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэгдэж байна. Нөгөө талаар уул уурхай, эрчим хүчний салбарын зорилтууд нь агуулгын хувьд хязгаарлагдмал байна.

“Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичгийн зорилтуудын хүрээнд макро эдийн засгийн тогтвортой байдал, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин бүхий санхүүгийн найдвартай системийг бүрдүүлж эдийн засгийн бүтцэд динамик, цогц өөрчлөлтийг хийнэ. Цаашид эдийн засгийн өсөлт уул уурхайн салбараас хамааралтай хэвээр төлөвтэй ба анхан шатны бүтээгдэхүүний боловсруулалтыг нэмэгдүүлж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн болгон экспортод гаргана. Хөдөө аж ахуй, газар тариалангийн салбарын тухайд экспортод гаргах анхдагч бүтээгдэхүүнийг нийлүүлж, гол нэр төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэж, импортыг орлуулна. “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичигт МХХТ болон дэвшилтэт технологид тулгуурласан бүтээлч эдийн засаг, өвөрмөц өв соёл, нөөцөд түшиглэсэн олон улсын аялал жуулчлал, ОХУ, БНХАУ-тай хийх худалдааг өргөжүүлэх замаар тогтвортой олон улсын харилцааг хөгжүүлэхтэй холбоотой зорилтууд тусгагдсан. Бүх салбарт инноваци, брэндийг хөгжүүлэх талаар онцолсон.

Хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн салбар

ТХҮБ 2030 баримт бичгийн бүтцийн дүн шинжилгээгээр хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн салбарт тулгамдаж буй асуудал нь үр тариа, төмс, хүнсний ногооны хэрэгцээг дотоод эх үүсвэрээр бүрэн хангах, эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэх, малын гаралтай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх явдал юм. Үр тариа,

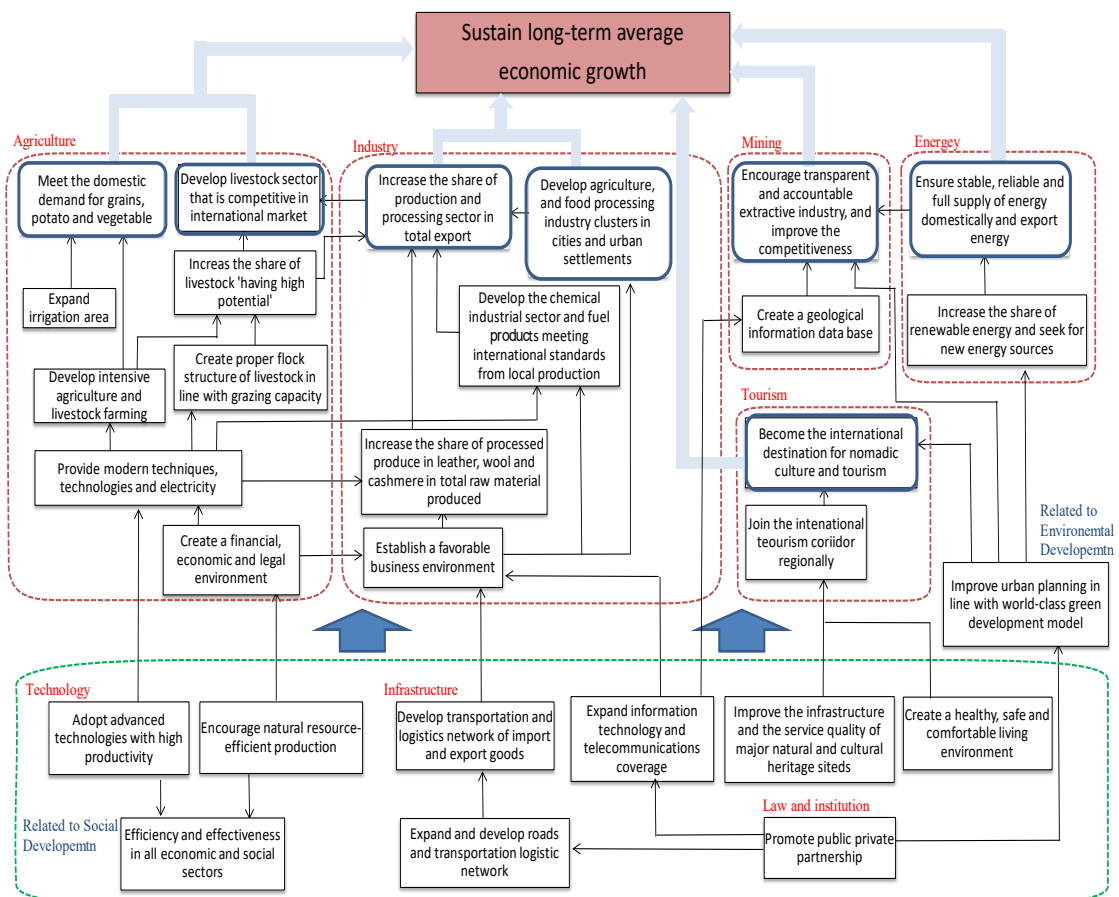
төмс, хүнсний ногооны хэрэгцээг дотоодын эх үүсвэрээр бүрэн хангах үйл ажиллагааны хүрээнд тариалангийн газрын хөрсний үржил шимийг нэмэгдүүлэх, байгаль, цаг уурын гамшигт үзэгдэлд тэсвэртэй, дасан зохицох чадвартай байх, байгаль орчинд ээлтэй технологийг нэвтрүүлэх шаардлагатай. Хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэн, малын гаралтай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг өргөжүүлэх нь малчдын орлого, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ гэсэн үг бөгөөд нөөц баялгийг хэмнэлттэй, зохистой ашиглахад хувь нэмэр оруулна.

ТХЗ нь нэмүү өртөг өндөртэй, хөдөлмөр шингээлт ихтэй салбарыг хөгжүүлэхэд түлхүү анхаарах шаардлагатайг онцолсон ба хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх орон нутгийн үйлдвэрийг хөгжүүлэх нь тус зорилтод нийцэж байна. Энэхүү зорилтод технологийг шинэчлэх, эдийн засаг, санхүү хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах асуудлууд багтана.

ТХҮБ 2030 баримт бичигт тусгагдсан чухал зорилтуудын нэг нь бэлчээрийн менежментийн асуудал юм. Монгол орны өргөн уудам бэлчээрийг тухайн орон нутгийн иргэд, олон нийтийн оролцоотойгоор байгалийн нөөцийн менежментийн тогтолцоог бүрдүүлэх нь зүйтэй.

Мал аж ахуй, хөдөө аж ахуйд суурилсан экспортын баримжаатай боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх нь аж үйлдвэрийн салбарын томоохон зорилт бөгөөд энэ нь мал аж ахуй, хөдөө аж ахуйн үйл ажиллагааг сайжруулахад тус дэм үзүүлнэ. Эдгээр уялдаа холбоотой үйл ажиллагаа нь экспортын бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх 6 дахь салбар хэмээн нэрлэгдэх болно.

Зураг 3.1.4 ТХҮБ 2030 бүтэц (эдийн засгийн салбараар)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Аж үйлдвэр, уул уурхай, аялал жуулчлалын салбар

ТХҮБ 2030 баримт бичигт тусгагдсан аж үйлдвэрийн салбарын гол зорилт нь химийн аж үйлдвэрийн салбар, нүүрс боловсруулах үйлдвэрлэл, хөдөө аж ахуй болон хүнсний үйлдвэрлэл, ноос ноолуур, арьс шир зэрэг түүхий эдийг бүрэн боловсруулах үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэх явдал юм. Түүнчлэн экспортын баримжаатай нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлнэ. Эдгээр зорилтууд нь “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичигт тусгагдсан.

ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичигт ил тод, хариуцлагатай олборлох үйлдвэрлэлийг төлөвшүүлэх зорилтууд тусгагдсан. Аж үйлдвэрийг дэвшилтэт техник технологи, МХХТ-д суурилан хөгжүүлж, найдвартай, тогтвортой эрчим хүчний эх үүсвэрээр хангана. Эрдэс баялгийн нөөцийн ашиглалтыг багасгаж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн, уул уурхайн салбарын тогтвортой хөгжлийг дэмжинэ.

ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичигт тусгасан Монгол Улс нүүдлийн соёл, аялал жуулчлалын олон улсын төв болох зорилтын хүрээнд олон улсын аялал жуулчлалын коридорыг байгуулна.

Эрчим хүчний салбар

Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангахын тулд эрчим хүчний хэрэгцээг дотоодын найдвартай, тогтвортой эрчим хүчний эх үүсвэрээр бүрэн хангах сорилт тулгарч байна. ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичигт нийт эрчим хүчинд сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувийг нэмэгдүүлж, эрчим хүчний шинэ эх үүсвэрийг ашиглан найдвартай, тогтвортой эрчим хүчний эх үүсвэрээр бүрэн хангахаар тусгагдсан.

Технологи, хууль эрх зүй, институци, дэд бүтцийн салбар

Дээр дурдсанаар ТХҮБ 2030 баримт бичигт төрөл бүрийн салбарын хөгжлийг дэмжих дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх, дэд бүтэц, институци, хууль эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох зорилтуудыг тусгасан. Тус баримт бичигт дэд бүтцийн салбарын хувьд эдийн засгийн өсөлтийг хангах зам, тээвэр, логистикийн сүлжээг хөгжүүлэхээр тусгасан. Институцийн хувьд төр хувийн хэвшлийн түншлэлийг хангаснаар (ТХХТ) хот байгуулалт, дэд бүтцийн хөгжлийг дэмжин, дэвшилтэт технологид суурилсан боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, бүтээмжийг нэмэгдүүлэхээр тусгасан.

(4) ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050”-ын одоогийн байдал, хүлээгдэж буй үр дүнгийн дүн шинжилгээ (салбаруудаар)

Монгол Улсын ТХҮБ 2030-ын үр дүнг илэрхийлэх үзүүлэлтүүд, зорилтууд нь “Алсын хараа 2050”-д тусгагдсан тул ТХҮБ 2030-ын зорилтуудад хүрснээр “Алсын хараа 2050”-ын зорилтуудын хэрэгжилтийг хангах юм. Тиймээс ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь ТХҮБ, “Алсын хараа 2050”-ын зорилтууд болон ТХЗ-ыг салбар тус бүрээр харьцуулан, хүснэгтэд нэгтгэн үзүүлэв. Тоон мэдээлэлд үндэслэсэн үнэлгээг голчлон хийхийн зэрэгцээ чанарын үнэлгээг хийх шаардлагатай. ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн зорилтууд нь ТХЗ-тай нийцэж буй эсэхийг судалсан. Энэхүү дүн шинжилгээ нь ТХҮБ 2030/“Алсын хараа 2050” баримт бичгийн зорилтуудыг өөрчлөх зорилгоор хийгдээгүй болно. Харин ТХҮБ 2030/“Алсын хараа 2050” баримт бичгийн зорилтуудад үндэслэн Монгол Улсын хөгжлийн шинэ загварыг тодорхойлохоор зорьсон.

Салбар тус бүрийн гол зорилтуудыг үр дүнтэй хангах арга, хандлагыг тодруулна. Энэ нь “Алсын хараа 2050” баримт бичигт тусгах зарим нэмэлт нөхцлийг тодорхойлоход хүргэж болзошгүй юм.

1) Хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн салбар

Хүснэгт 3.1.4-т ТХҮБ 2030 баримт бичгийн зорилтууд болон хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн салбарын зорилтуудад хүрэх хэтийн төлвийг үзүүлэв.

ТХЗ-ын ядуурлыг устгах, өлсгөлөнг зогсоох зорилго, зорилтуудтай хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн салбарын зорилтууд нягт холбоотой байна. ТХҮБ 2030 баримт бичгийн зорилтууд ерөнхийдөө ТХЗ-ын зорилго, зорилтуудтай нийцдэг. Жишээлбэл үр тарианы үйлдвэрлэлийн талбайд тэг элдэншүүлэлтийн технологи нэвтрүүлэх нь хөрс хамгаалах, ган гачгийн хохирлыг бууруулах үр дүнтэй арга технологи юм. Тэг элдэншүүлэлтийн технологи зэрэг бодит технологиос гадна хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн салбарт МХТ-ийг нэвтрүүлэхээр тусгасан. Ийм дэвшилтэт технологи нэвтрүүлсэнээр уур амьсгалын өөрчлөлт, ган, зудын аюулыг даван туулахад тус дөхөмтэй. Тогтвортой хөгжлийн үндсэн зарчим нь эдийн засгийн үр дүнтэй үйл ажиллагаа явуулах ба байгаль орчныг хамгаалах явдал юм.

ТХҮБ 2030 баримт бичигт эдийн засгийн даяаршлын хүрээнд үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэн дэлхий нийтийн нэмүү өртгийн гинжин хэлхээнд нэгдэх боломжийг нэмэгдүүлэхээр тусгасан. Энэхүү нэмүү өртгийн гинжин хэлхээнд нэгдсэнээр нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, ажлын байрыг ихээхэн нэмэгдүүлэх боломж олдохгүй байж болзошгүй ба Монгол Улсын гадна эдгээр үйл ажиллагаа явагдах боломжтой. Үүнээс зайлсхийхийн тулд үйлдвэрлэлийн кластерыг хөдөө орон нутгийн иргэдийн амьжиргааг сайжруулах, орон нутгийн үйлдвэрлэлийг экспортын чиг баримжаатайгаар хөгжүүлэх зэрэгтэй уялдуулан, нэмүү өртгийн гинжин хэлхээг дотооддоо бий болгох нь чухал юм.

Мэдээлэл хангалтгүй байгаагаас үүдэн ТХҮБ 2030 баримт бичигт тусгагдсан зорилтыг хангах цаашдын үр дүн тодорхойгүй байна. ТХЗ “12.3 хүнсний хаягдлыг бууруулах”-аар тусгагдсан боловч ТХҮБ 2030 баримт бичигт дахин боловсруулах, хаягдал бууруулахтай холбоотой зорилт тусгагдаагүй байна. Энэ нь үр дүнтэй хэрэгжүүлэх чухал зорилтын нэг юм.

Хүснэгт 3.1.4 ТХҮБ 2030 баримт бичиг Мал аж ахуй, хөдөө аж ахуйн салбарын зорилтуудын хэрэгжилт

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилгот
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		Түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Ядуурлыг устгах	1.4	Шинэ технологи нэвтрүүлэх	2.1.1	4	Малчин, тариаланчдын 75 хүртэл хувийг цахилгааны эх үүсвэр, техник, технологиор хангана.	Өндөр	Тодорхойгүй	Тодорхойгүй
	1.4	Санхүүгийн үйлчилгээнд хамрагдах	2.1.1	4	Малчин, тариаланчдын 75 хүртэл хувьд хөнгөлөлттэй зээл, бусад төрлийн санхүүгийн дэмжлэг үзүүлнэ.	Өндөр	Тодорхойгүй	Тодорхойгүй

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		хүрэх хэтийн төлөв
Өлс-гөлөнг зогсоох	2.1	Ядуу, эмзэг нөхцөлд амьдарч байгаа хүмүүсийг шим тэжээллэг, хангалттай хэмжээний хүнсээр хангах	2.1.1	3	Үр тариа, төмс, хүнсний ногооны дотоодын хэрэгцээг хангах хүрээнд газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг эрчимжүүлэн хөгжүүлнэ.	Өндөр	2020 оны байдлаар хүнсний ногооны дотоодын хэрэгцээний 60%-ийг хангаж байна (ХХААХҮЯ).	Өндөр
	2.3	Санхүүгийн үйлчилгээ авах	2.1.1	4	Малчин, тариаланчдын 75 хүртэл хувьд хөнгөлөлттэй зээл, бусад төрлийн санхүүгийн дэмжлэг үзүүлнэ.	Өндөр	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
	2.3	Малын гаралтай, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх	2.1.1	2	Нийт мал сүрэгт өндөр ашиг шимт мал, амьтны эзлэх хувийг 8 %-д хүргэнэ.	Өндөр	Сүүлийн жилүүдэд эрчимжсэн, хагас эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэгчдийн тоо нэмэгдсэн.	Өндөр
	2.3	Хүнсний ногооны нэмүү өртгийг нэмэгдүүлэх	2.1.3	1	Үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж, экспортыг нэмэгдүүлнэ.	Өндөр	Агро-Мэдээллийн Технологийн (МТ) паркийн төлөвлөгөө боловсруулсан.	Дунд зэрэг
	2.3	Хүнсний ногооны нэмүү өртгийг нэмэгдүүлэх	2.1.3	1	Үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж, экспортыг нэмэгдүүлнэ.	Өндөр	Мах, махан бүтээгдэхүүн, арьс шир зэрэг бусад малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулалтгүйгээр буюу зөвхөн анхан шатны боловсруулалт хийн худалдаалж байна.	Дунд зэрэг
	2.4	Хөдөө аж ахуйг тогтвортой хөгжүүлэх	2.1.3	2	Үр тариа, төмс, хүнсний ногооны хэрэгцээг дотоод эх үүсвэрээр бүрэн хангана.	Өндөр	Үр тариа, төмсний дотоодын хэрэгцээг 100 %, хүнсний ногооны дотоодын хэрэгцээний 60%-ийг хангаж байна (ХХААХҮЯ).	Өндөр
	2.4	Газрын болон хөрсний чанарыг сайжруулах	2.1.1	3	Үр тарианы үйлдвэрлэлийн талбайд тэг элдэншүүлэлтийн технологи нэвтрүүлэх ажлыг 90% хүргэнэ.	Өндөр	2019 оны байдлаар хөрс хамгаалах арга хэмжээг 8 аймагт хэрэгжүүлж, нийт 123,000 га (тариалсан талбайн 24%) талбайг хамруулсан (ХХААХҮЯ).	Дунд зэрэг
	2.4	Газрын болон хөрсний чанарыг сайжруулах	2.1.1	3	Мал, амьтны өвчингүй статустай нутгийн хэмжээг нийт газар нутгийн 60-аас доошгүй хувьд хүргэнэ.	Өндөр	Тодорхойгүй	Тодорхойгүй
	2.4	Хөдөө аж ахуйн найдвартай арга туршлагыг хэрэгжүүлэх	-	-	Байхгүй	-	-	-

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Баталгаат ундны ус, ариун цэврийн байгууламжаар хангах	6.4	Ус ашиглалтын үр ашгийг сайжруулах	2.1.1	3	Усалгаатай тариалангийн талбайг 120 мянган га-д хүргэнэ.	Өндөр	2019 оны байдлаар 57 мянган га усалгаатай тариалангийн талбай байна (ХХААХҮЯ).	Өндөр
Зохистой хөдөлмөр ба эдийн засгийн өсөлтийг хангах	8.2	Нэмүү өртөг өндөртэй, хөдөлмөр шингээлт ихтэй салбарыг хөгжүүлэх	2.1.3	1	Үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж, экспортыг нэмэгдүүлнэ.	Өндөр	Агро-МТ паркийн төлөвлөгөө боловсруулсан.	Өндөр
	8.2	Нэмүү өртөг өндөртэй, хөдөлмөр шингээлт ихтэй салбарыг хөгжүүлэх	2.1.3	1	Үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж, экспортыг нэмэгдүүлнэ.	Өндөр	Мах, махан бүтээгдэхүүн, арьс шир зэрэг бусад малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулалтгүйгээр буюу зөвхөн анхан шатны боловсруулалт хийн худалдаалж байна.	Дунд зэрэг
Аж үйлдвэр, инноваци, дэд бүтцийг хөгжүүлэх	9.3	Зах зээлийн сүлжээнд нэгдэх боломжийг нэмэгдүүлэх	2.1.1	4	Малчин, тариаланчдын 75 хүртэл хувийг цахилгааны эх үүсвэр, техник, технологиор хангана.	Дунд зэрэг	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
	9.3	Нэмүү өртгийн гинжин хэлхээнд нэгдэх боломжийг нэмэгдүүлэх	2.1.3	1	Үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж, экспортыг нэмэгдүүлнэ.	Өндөр	Агро-МТ паркийн төлөвлөгөө боловсруулсан.	Өндөр
	9.3	Нэмүү өртгийн гинжин хэлхээнд нэгдэх боломжийг нэмэгдүүлэх	2.1.3	1	Үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж, экспортыг нэмэгдүүлнэ.	Өндөр	Мах, махан бүтээгдэхүүн, арьс шир зэрэг бусад малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулалтгүйгээр буюу зөвхөн анхан шатны боловсруулалт хийн худалдаалж байна.	Дунд зэрэг
	9.4	Байгаль орчинд ээлтэй цэвэр технологи нэвтрүүлэх	2.1.1	3	Үр тарианы үйлдвэрлэлийн талбайд тэг элдэншүүлэлтийн технологи нэвтрүүлэх ажлыг 90% хүргэнэ.	Дунд зэрэг	Тодорхойгүй	Тодорхойгүй
Хариуцлагатай хэрэглээ, үйлдвэрлэлийг дэмжих	12.3	Хүнсний хаягдлыг бууруулах	-	-	Байхгүй	-	-	-

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үр нөлөөг багасгах	13.1	Уур амьсгалтай холбоотой бэрхшээлийг даван туулах	2.1.1	1	Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон бэлчээрийн малын удмын сан, тэсвэрт чанарыг хадгална.	Өндөр	Тодорхойгүй	Тодорхойгүй
Хуурай газрын экосистемийг хамгаалах	15.3	Газар, хөрсийг нөхөн сэргээх	2.1.1	3	Үр тарианы үйлдвэрлэлийн талбайд тэг элдэншүүлэлтийн технологи нэвтрүүлэх ажлыг 90% хүргэнэ.	Өндөр	2019 оны байдлаар хөрс хамгаалах арга хэмжээг 8 аймагт хэрэгжүүлж, нийт 123,000 га (тариалсан талбайн 24%) талбайг хамруулсан (ХХААХҮЯ).	Дунд зэрэг

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

2) Аж үйлдвэр, уул уурхай, аялал жуулчлалын салбар

Энэхүү тайлангийн Бүлэг 8-д ТХҮБ 2030/Алсын хараа 2050 баримт бичгийн зорилтуудтай уялдуулан, бодит төсөөлөлд тулгуурлан нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг тодорхойлсон. 2017-2019 оны хооронд ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт 6.2% байгаа нь ТХҮБ 2030 баримт бичигт тусгасан зорилтоос доогуур үзүүлэлттэй байна (2016-2030 оны хооронд дунджаар 6.6%). Энэхүү зорилтод хүрэхийн тулд аж үйлдвэр, уул уурхайн салбарын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Мөн нийт экспортод боловсруулах үйлдвэрлэлийн эзлэх хувийн жинг нэмэгдүүлэх зорилтыг тусгасан.

Зөвхөн арьс шир, ноос ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх бус мах, сүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх нь экспортыг нэмэгдүүлэх, төрөлжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Ил тод, хариуцлагатай олборлох үйлдвэрийг төлөвшүүлж, эрдэс баялгийн нөөцийг зүй зохистой ашиглах шаардлагатай. ТХҮБ 2030/Алсын хараа 2050 баримт бичигт хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэхээр тусгасан хэдий ч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ тодорхойгүй байна.

ТХЗ 9.3-ын тогтвортой үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилт болох үйлдвэр, аж ахуйнуудаа нэмүү өртгийн гинжин хэлхээ болон зах зээлийн сүлжээнд нэгдэх боломжийг нэмэгдүүлэх талаар ТХҮБ 2030/Алсын хараа 2050 баримт бичигт мөн тусгасан. Гэвч мах, сүү, нүүрсийг боловсруулан нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл дорвитой хөгжөөгүй байгаа тул энэхүү зорилтыг хангахад хүндрэлтэй.

Эко аялал жуулчлал, аялал жуулчлалын коридор, нүүдлийн соёлын давуу талаа ашиглан гадаадын жуулчид зорин ирэх чиглэл болгон хөгжүүлэх нь ТХЗ-ын Зорилт 11.4-тэй бүрэн нийцэж байна. Өв уламжлал, соёл, байгалийн унаган төрхийг хадгалан, хамгаалах нь чухал юм. Орон нутгийн соёл, бүтээгдэхүүнийг хөхүүлэн дэмждэг тогтвортой аялал жуулчлалд тогтвортой хөгжлийн үзүүлж буй нөлөөнд хяналт шинжилгээ хийх арга хэрэгслийг боловсруулж, нэвтрүүлэхэд чиглэсэн ТХЗ-ын 8.9 ба 12.b-д тусгасан зорилтын хувьд Монгол Улс нь аялал жуулчлалын салбарын эдийн засгийг төрөлжүүлэхэд ач холбогдол өгч буйг илтгэж байна. Гэвч хэрэгжүүлэлтэд илүү анхаарал хандуулах шаардлагатай.

Хүснэгт 3.1.5 ТХҮБ 2030 баримт бичиг
Уул уурхай, аж үйлдвэр, аялал жуулчлалын салбарын
зорилтуудын хэрэгжилт

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэс-лэл		Түвшинд
								хүрэх хэтийн төлөв
Зохистой хөдөлмөр ба эдийн засгийн өсөлтийг хангах	8.1	Эдийн засгийн өсөлтийг хадгалах	2.1		ДНБ-ий бодит өсөлтийг 6.6%-д хүргэнэ (2016-30 дунджаар).	Өндөр	ДНБ-ий бодит өсөлт 5.3% (2017), 7.1% (2018) ба 5.1% (2019) байна.	Дунд зэрэг
	8.2	Нэмүү өртөг өндөртэй салбарыг хөгжүүлэн, эдийн засгийн бүтээмжийг өндөр түвшинд хүргэх	2.1.3	1	Нийт экспортод боловсруулах үйлдвэрлэлийн эзлэх хувийн жинг 15%-д хүргэнэ.	Өндөр	2019 оны байдлаар нийт экспортод боловсруулах үйлдвэрлэлийн эзлэх хувийн жин 14.7% байна. (Статистикийн эмхэтгэл 2019)	Өндөр
Зохистой хөдөлмөр ба эдийн засгийн өсөлт	8.9	Тогтвортой аялал жуулчлалыг хөгжүүлэн дэмжих бодлогыг боловсруулж, хэрэгжүүлэх	2.1.2	1	Гадаадын жуулчдын тоог 2 саяд хүргэнэ.	Өндөр	2018 оны байдлаар гадаадын жуулчдын тоо 500,000 гаруй байна. Аялал жуулчлалын салбар нь эдийн засгийн гуравдахь чухал салбар хэдий ч хууль эрх зүйн орчныг боловсрон-гүй болгох шаард-лагатай байна.	Дунд зэрэг
Аж үйлдвэр, инноваци, дэд бүтцийг хөгжүүлэх	9.2	Тогтвортой аж үйлдвэр-жилтийг дэмжих	2.1.3	1	Нийт экспортод боловсруулах үйлдвэрлэлийн эзлэх хувийн жинг 15%-д хүргэнэ.	Өндөр	2019 оны байдлаар нийт экспортод боловсруулах үйлдвэрлэлийн эзлэх хувийн жинг 14.7% байна.	Өндөр
	9.2	Тогтвортой аж үйлдвэр-жилтийг дэмжих	2.1.3	1	Арьс шир, ноос ноолуур зэрэг түүхий эдийн бүрэн боловсруу-лалтыг 80%-д хүргэнэ.	Өндөр	Сүүлийн жилүүдэд хувцас, арьсан эдлэлийн үйлдвэрлэл өссөн байна.	Дунд зэрэг
	9.2	Тогтвортой аж үйлдвэр-жилтийг дэмжих	2.1.4	2	Уул уурхайн салбарын өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлнэ.	Өндөр	Монгол Улс нь нүүрсний давхаргын метан, нүүрс хийжүүлэх технологийг судлан, үзэж байна.	Дунд зэрэг
	9.3	Нэмүү өрт-гийн гинжин хэлхээ болон зах зээл-ийн сүлжээнд нэгдэх боломжийг нэмэгдүүлэх	2.1.3	2	Хүн амын хэрэг-цээнд нийлүүлж байгаа махны 70 %, сүүний 80 %-ийг үйлдвэрлэлийн аргаар боловсруулна.	Өндөр	Мах, сүүний анхан шатны боловсруу-лалтыг хийж байна. Дараагийн шатны боловсруу-лалтын нөхцөл байдал тодорхойгүй байна.	Дунд зэрэг
	9.4	Байгаль орчинд ээлтэй цэвэр технологи нэвтрүүлэх	2.1.3	3	Гол нэр төрлийн шатахууны хэрэгцээг Евро 5 стандартад нийц-сэн дотоодын үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнээр 100% хангана.	Дунд зэрэг	Одоогийн байдлаар хэрэгжилт 0%-тай байна.	Бага

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэс-лэл		хүрэх хэтийн төлөв
	9.4	Байгаль орчинд ээлтэй цэвэр технологи нэвтрүүлэх	2.1.4	2	Ил тод, хариуцлагатай олборлох үйлдвэрийг төлөвшүүлнэ.	Өндөр	Багануур хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулан, батлуулсан ба нүүрс хийжүүлэх технологийг нэвтрүүлэн, хаягдлыг дахин боловсруулан, нүүрстөрөгч бага ялгаруулахаар зорино.	Дунд зэрэг
	9.5	Эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлыг өргөжүүлэх	2.2.3	5	Шинжлэх ухаан, технологийн судалгаа, туршин нэвтрүүлэх санхүүжилтийг ДНБ-ий 3%-д хүргэнэ.	Өндөр	Тодорхойгүй	Бага
Ээлтэй хот, иргэдийн оролцоог дэмжих	11.4	Дэлхийн соёлын болон байгалийн өвийг хадгалан хамгаалах үйл хэргийн хүчин чармайлтыг бэхжүүлэх	2.1.2	1	Монгол Улс нүүдлийн соёл, аялал жуулчлалын олон улсын төв болон, эко аялал жуулчлал, аялал жуулчлалын коридорыг хөгжүүлнэ.	Өндөр	Соёлын өвийн үндэсний төв нь 2017 онд “Монголын соёлын өвийн хадгалалт хамгаалал-тад нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн газарзүйн зурагт лавлах” төслийг хэрэгжүүлсэн.	Дунд зэрэг
Хариуцлагатай хэрэглээг дэмжих	12.b	Шинээр ажлын байр бий болгодог, орон нутгийн соёл, бүтээгдэхүүнийг хөхүүлэн дэмждэг тогтвортой аялал жуулчлалд тогтвортой хөгжлийн үзүүлж буй нөлөөнд хяналт шинжилгээ хийх арга хэрэгслийг боловсруулж, нэвтрүүлэх	2.1.2	1	Монгол Улс нь нүүдлийн соёл, аялал жуулчлалын хувьд олон улсын жуулчдын зорьж очих газар болно: Эко-аялал жуулчлалын бүсийг хөгжүүлэх, байгаль орчин, эрүүл мэндийн шаардлагад нийцсэн аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг хөгжүүлэх, аялал жуулчлалын салбараас олох орлогыг нэмэгдүүлэх.	Өндөр	Бодлогын баримт бичигт аялал жуулчлалын салбарыг нэн тэргүүний салбараар эрэмбэлсэн боловч хэрэгжүүлэлт хангалтгүй байна.	Дунд зэрэг
Хөгжлийн төлөөх түншлэлийг бэхжүүлэх	17.3	Нэмэгдэл санхүүгийн нөөц хөрөнгийг дайчлах	-	-	Байхгүй	-	-	-

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

3) Зам, тээвэр, хот байгуулалт, дэд бүтцийн салбар

ТХЗ-ын аж үйлдвэр, инноваци, дэд бүтцийг хөгжүүлэх болон ээлтэй хот, иргэдийн оролцоог дэмжих зорилтуудтай зам, тээвэр, хот байгуулалтын салбар нягт уялдана. Зам, тээврийн салбарт авто зам, төмөр зам, нисэх буудлыг хамруулан бүтээн байгуулалтын ажил хийгдэж байна. Зам, тээврийн бүтээн байгуулалт нь нүдэнд харагдахуйц бөгөөд удаан ашиглагддаг тул ТХЗ-ын зорилтуудтай нийцэж буй эсэх нь ойлгомжтой байдаг.

Хот байгуулалтын үйл ажиллагааг хүн амын нутагшилт, суурьшлын зохистой тогтолцоонд тулгуурлан явуулна. Гэвч ТХҮБ 2030/Алсын хараа 2050 баримт бичигт тогтвортой хот байгуулалтын талаар тодорхой тусгаагүй байна. Нөгөө талаар ТХЗ-д хүн амын суурьшлын цогц, зохистой төлөвлөлт, менежментийг хэрэгжүүлэх талаар тусгасан. Одоогийн байдлаар Улаанбаатар хотыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний тодотгол, 2030 он хүртэлх хөгжлийн чиг хандлагын баримт бичгийн хэрэгжилтийн хугацаа дуусаж байгаа тул Улаанбаатар хотын 2040 он хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулж эхэлсэн бөгөөд аймгийн нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн төлөвлөгөө боловсруулах хууль эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгож байна. Тиймээс Алсын хараа 2050 баримт бичгийн хот байгуулалттай холбоотой зорилтуудад эдгээрийг тусгах шаардлагатай. Мөн Нийслэлийн бүс болох дагуул хотууд бүхий Улаанбаатар хотын чиг үүргийг тодруулах шаардлагатай. ТХҮБ 2030/Алсын хараа 2050 баримт бичигт байгаль орчны зарим асуудлууд тухайлбал тодорхой нутаг дэвсгэрийн хөрсний ноцтой бохирдол, экосистемийн доройтлыг бууруулах асуудал орхигдсон байна. Алсын хараа 2050 баримт бичигт байгаль орчны менежмент, бохир ус цэвэрлэх, хог хаягдлын менежментийн тогтолцоог сайжруулах зорилтууд тусгагдсан боловч томоохон хот, тосгон, бусад суурин газруудад хэрэгжүүлэх тодорхой арга хэмжээг эрт тодорхойлох шаардлагатай.

ТХҮБ 2030/Алсын хараа 2050 баримт бичигт орон нутагт өндөр хурдны сүлжээ нэвтрүүлэх, орон нутгийн иргэд өндөр хурдны интернет, гар утсыг ашиглан мэдээллийг шуурхай авах нь орон нутгийн хөгжил, дэвшилд ихээхэн ач холбогдолтойг зөв тусгасан.

Хүснэгт 3.1.6 ТХҮБ 2030 баримт бичиг Зам, тээвэр, хот байгуулалт, дэд бүтцийн салбарын зорилтуудын хэрэгжилт

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		түвшинд
							хүрэх хэтийн төлөв	
Аж үйлдвэр, инноваци, дэд бүтцийг хөгжүүлэх	9.1	Чанартай, найдвартай, тогтвортой, эрсдэлд тэсвэртэй дэд бүтцийг хөгжүүлэх	2.1.5	3	Эдийн засгийн өсөлтийг хангах зам, тээвэр, ложистикийн сүлжээг хөгжүүлнэ.	Өндөр	Ухаа худаг- Гашуун сухайт чиглэлийг өөрчлөн Ухаа худаг-Зүүнбаян чиглэлийн 430 км төмөр замыг барьж эхлүүлсэн.	Өндөр
	9.2	Хүртээмжтэй, тогтвортой аж үйлдвэр-жилтийг дэмжих	2.1.5	3	Аж үйлдвэрийн салбарт түшиглэсэн тээвэр, ложистикийн шинэ төвүүдийг барьж байгуулна.	Дунд зэрэг	Замын-Үүд, Алтанбулагт тээвэр ложистикийн төв байгуулна.	Өндөр

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		хүрэх хэтийн төлөв
	9.3	Жижиг оврын үйлдвэр, аж ахуйнуудад санхүү, нэмүү өртгийн гинжин хэлхээ болон зах зээлийн сүлжээнд нэгдэх боломжийг нэмэгдүүлэх	2.1.5	4	Тээврийн зардлыг бууруулна.	Дунд зэрэг	1) Улаанбаатар хотын Олон улсын нисэх онгоцны шинэ буудлын үйл ажиллагааг эхлүүлэх хугацааг 2021 оны 4-р сар хүртэл хойшлуулсан 2) Замын-Үдийн Логистикийн төвийг 2019 онд ашиглалтад оруулж, төмөр замын хуучин терминалын үйл ажиллагааг өөрчилсөн. (2020 оны 10-р сар) 3) Улаанбаатар хот дахь төмөр замын чингэлэг/ачаа тээврийн терминалууд шинэчлэгдээгүй бөгөөд УБТЗ нь дан шугамтай учраас нэвтрүүлэх чадвар бага түгжрэл үүсдэг.	Дунд зэрэг
	9.4	Байгаль орчинд ээлтэй цэвэр технологи нэвтрүүлэх замаар дэд бүтцээ шинэчлэх	2.1.5	3	Төмөр замуудыг барьж байгуулна.	Өндөр	Ухаа худаг- Гашуун сухайт төмөр замын чиглэлийг өөрчилсөн.	Өндөр
	9.4	Байгаль орчинд ээлтэй цэвэр технологи нэвтрүүлэх замаар дэд бүтцээ шинэчлэх	-	-	Байхгүй	-	Хот, суурин газрын ариутгах татуурга, хог хаягдлын менежмент хангалтгүй байна.	-
	9.a	Санхүүгийн туслалцааг өргөжүүлэх замаар тогтвортой, найдвартай дэд бүтцийг хөгжүүлэх	2.1.5	4	Гадаад, дотоодын худалдаа, хилийн боомтын барилга байгууламжийг барьж байгуулна.	Өндөр	Замын-Үүд боомтын шинэчлэлийн ажил, боомтын ачаа тээврийн терминалын барилга угсралтын ажлыг 2021 оны 4-р улиралд бүрэн дуусгана. (2020 оны 10-р сар) (https://www.montsame.mn/mn/read/240695)	Дунд зэрэг
Найдвартай дэд бүтцийг дэмжих	9.c	Мэдээлэл, харилцааны технологийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэн, интернетийн	2.1.5	7	Нийт хүн амын 95%-ийг өндөр хурдны интернетийн сүлжээнд холбож,	Өндөр	311 сумын иргэд интернетийн сүлжээнд холбогдсон ба бараг 100% гар утас ашигладаг.	-

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		хүрэх хэтийн төлөв
		хэрэглээг бүх нийтийн хүртээл болгох			төрөөс иргэдэд чиглэсэн үйлчилгээний 85-аас доошгүй хувийг цахим хэлбэрт шилжүүлнэ.			
Ээлтэй хот, иргэдийн оролцоог дэмжих	11.3	Бүх нийтийн оролцоотой хүн амын суурьшлын цогц, зохистой төлөвлөлтийг хэрэгжүүлэх	-	-	Байхгүй	-	Улаанбаатар хотыг 2040 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулна. Аймгийн нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн төлөвлөгөө боловсруулах хууль эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгож байна.	-
	11.5	Гамшгийн улмаас хохирсон хүмүүсийн тоог үлэмж хэмжээгээр бууруулах	-	-	Байхгүй	-	Даван туулах, дасан зохицох чадавхыг бэхжүүлэх нь чухал.	-
	11.7	Хүртээмжтэй, ногоон нийтийн эзэмшлийн орон зайгаар хангагдах	2.1.5	6	Байхгүй	-	Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгаснаар 2020 онд Улаанбаатар хотын нэг хүнд ногдох ногоон байгууламжийг 20 м2-д хүргэнэ.	Өндөр
	11.a	Үндэсний болон бүс нутгийн хөгжлийн төлөвлөгөөг боловсруулах	2.1.5	5	ХАНСХЕТ боловсруулна.	Өндөр	Хэрэгжүүлж байна.	Өндөр
	11.b	Гамшгийн эрсдэлийн менежментийг хэрэгжүүлэх	-	-	Байхгүй	-	-	-

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

4) Уур амьсгалын өөрчлөлт

ТХЗ-д цаг ууртай холбоотой аюул осол, байгалийн гамшгийг даван туулах, тэдгээрт зохицох чадавхыг бэхжүүлэх талаар тодорхой тусгасан. Тиймээс Алсын хараа 2050 баримт бичгийн хүрээнд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах тогтолцоо, гамшгийн эрсдэлийн менежментийн чадавхыг бэхжүүлэх стратегийг боловсруулах шаардлагатай.

Алсын хараа 2050 зорилтод уур амьсгалын өөрчлөлтийн менежментийн чиглэлээр дэвшилтэт технологи нэвтрүүлэхээр тусгасан. Жишээлбэл Монгол

Улсад интернет, гар утас ашиглан болзошгүй гамшгийг урьдчилан мэдээлэх тогтолцоог боловсронгуй болгох боломжтой.

Хүснэгт 3.1.7 ТХҮБ 2030 баримт бичиг
Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох зорилтуудын хэрэгжилт

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		
Ядуурлыг устгах	1.5	Ядуу болон эмзэг бүлгийн хүн амын аливаа эрсдэлийг даван туулах чадавхыг нэмэгдүүлэх	2.3.2	1	Байгалийн аюулт үзэгдэл, болзошгүй гамшгийг эрт илрүүлэх тогтолцоог боловсронгуй болгоно.	Өндөр	137/152 (уур амьсгал/усны түвшний ажиглалт)	Өндөр
	1.5	Байгалийн гамшиг, аюулд өртөх эмзэг байдлыг бууруулах	2.3.2	1	Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох стратеги боловсруулж, хэрэгжүүлнэ.	Өндөр	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний хөтөлбөрийг боловсруулсан (2021).	Өндөр
	1.5	Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдсэн гамшигт үзэгдэл, аюулд өртөх эмзэг байдлыг бууруулах	2.3.2	1	Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох жишиг төслүүдийг хэрэгжүүлнэ.	Өндөр	Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох 2 туршилтын төслийг хэрэгжүүлсэн.	Тодорхойгүй
	1.5	Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдсэн гамшигт үзэгдэл, аюулд өртөх эмзэг байдлыг бууруулах	2.3.2	1	Гамшгийн эрсдэлийн менежментийн чадавхыг бэхжүүлнэ.	Өндөр	Онцгой байдлын ерөнхий газар байгуулагдсан.	Дунд зэрэг
Өлсгөлөнг зогсоох	2.4	Уур амьсгалын өөрчлөлт ийг даван туулж, дасан зохицох чадавхыг бэхжүүлэх	2.3.2	1	Байгалийн аюулт үзэгдэл, болзошгүй гамшгийг эрт илрүүлэх тогтолцоог боловсронгуй болгоно.	Өндөр	137/152 (уур амьсгал/усны түвшний ажиглалт)	Өндөр
	2.4	Гамшигт үзэгдлийг даван туулж, дасан зохицох чадавхыг бэхжүүлэх	2.3.2	1	Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах стратеги боловсруулна.	Өндөр	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний хөтөлбөрийг боловсруулсан (2021).	Өндөр
	2.4	Уур амьсгалын өөрчлөлтийг даван туулж, дасан зохицох чадавхыг бэхжүүлэх	2.3.2	1	Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох жишиг төслүүдийг хэрэгжүүлнэ.	Өндөр	Тодорхойгүй	Өндөр
	2.4	Уур амьсгалын өөрчлөлтийг даван туулж, дасан зохицох	2.3.2	1	Гамшгийн эрсдэлийн менежментийн чадавхыг бэхжүүлнэ.	Өндөр	Онцгой байдлын ерөнхий газар байгуулагдсан.	Дунд зэрэг

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		
Ээлтэй хот, иргэдийн оролцоог дэмжих	11.5	Гамшгийн улмаас нас барсан хүмүүсийн тоог үлэмж хэмжээгээр багасгах	2.3.2	1	Гамшгаас үүдэлтэй хохирлыг бууруулна.	Өндөр	Томоохон газар нутгийг хамарсан цасан шуурга, зуд болдог.	Дунд зэрэг
	11.b	Гамшгийн эрсдэлийн менеж-ментийг боловсруулан хэрэгжүүлэх	2.3.2	1	Гамшгаас үүдэлтэй хохирлыг бууруулна.	Өндөр	Зудын эрсдэлийн зураглалыг боловсруулсан.	Дунд зэрэг
Уур амьсгалын нөлөөг багасгах	13.1	Уур амьсгалтай холбоотой элдэв бэрхшээлийг даван туулж, дасан зохицох чадавхыг бэхжүүлэх	2.3.2	1	Гамшгаас үүдэлтэй хохирлыг бууруулна.	Өндөр	3,400,000 / 2,400,000 мал хорогдсон. (1999/2003)	Дунд зэрэг
	13.1	Уур амьсгалтай холбоотой элдэв бэрхшээлийг даван туулж, дасан зохицох чадавхыг бэхжүүлэх	2.3.2	1	Гамшгаас үүдэлтэй хохирлыг бууруулна.	Өндөр	Зудын эрсдэлийн зураглалыг боловсруулсан.	Дунд зэрэг
	13.2	Үндэсний хөгжлийн бодлогод уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой арга хэмжээ тусгах	2.3.2	1	Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох жишиг төслүүдийг хэрэгжүүлнэ.	Өндөр	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний хөтөлбөрийг боловсруулсан	Өндөр
	13.2	Үндэсний хөгжлийн бодлогод уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой арга хэмжээ тусгах	2.3.2	1	Гамшгийн эрсдэл, эмзэг байдлыг бууруулах ажлыг үндэсний хэмжээнд тогтмол зохион байгуулна.	Өндөр	Тодорхойгүй	Өндөр
	13.3	Хүний болон институцийн чадавхыг дээшлүүлэх	2.3.2	1	Гамшгаас хамгаалах мэдлэгийг насан туршийн боловсролын тогтолцоогоор олгоно.	Өндөр	Тодорхойгүй	Өндөр

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5) Усны нөөц, байгаль орчны салбар

Усны нөөц нь эрүүл мэнд, хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй, аж үйлдвэр, байгаль орчны асуудлуудтай салшгүй холбоотой. Тиймээс ТХЗ нь аюулгүй ундны усаар хангах, усаар дамжин халдварладаг өвчинтэй тэмцэх, хөрсний бохирдолыг бууруулах зэрэг зорилтуудыг агуулсан. Алсын хараа 2050 баримт бичгийн зорилтууд ТХЗ-ын шаардлагатай нийцэж байна. Монгол Улс нь далайд гарцгүй орон тул

тогтвортой хөгжлийн хангахын тулд хуурай газрын экосистем, усны нөөцийг хамгаалах нь онц чухал ач холбогдолтой юм.

Алсын хараа 2050 баримт бичгийн байгаль орчны тогтвортой хөгжлийн зорилтууд, байгаль орчны мониторингийн зорилтуудыг ТХЗ-д нийцүүлэн, сайтар тодорхойлсон. Гэвч зорилтот түвшинд хүрэхийн тулд хэрэгжүүлэх арга хэмжээ болон хэтийн төлөв ч тодорхойгүй байна. Цөлжилтийг сааруулах, экосистемийн доройтлыг бууруулахад сорилтууд тулгарсаар байна.

Хүснэгт 3.1.8 ТХУБ 2030 баримт бичиг Усны нөөцийн нэгдсэн менежмент, байгаль орчны салбарын зорилтуудын хэрэгжилт

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Эрүүл мэндийг дэмжих	3.3	Усаар дамжин халдварладаг өвчинтэй тэмцэх	2.3.1	2	Баталгаат ундны усаар хангагдсан хүн амын эзлэх хувийг 90%-д хүргэнэ.	Өндөр	2010 оны байдлаар баталгаат ундны усаар хангагдсан хүн амын эзлэх хувь 50% байна. (Хүн амын ундны усны аюулгүй байдлын төлөвлөгөө 2015)	Өндөр
	3.3	Усаар дамжин халдварладаг өвчинтэй тэмцэх	2.3.1	2	Хүн амын 60%-ийг сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай болгоно.	Өндөр	2010 оны байдлаар хүн амын 31% нь сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай байна.	Дунд зэрэг
	3.9	Агаар, ус, хөрсний бохирдол, халдвараас үүдэлтэй өвчлөлийн тоог үлэмж хэмжээгээр бууруулах	2.3.1	2	Баталгаат ундны усаар хангагдсан хүн амын эзлэх хувийг 90%-д хүргэнэ.	Өндөр	2010 оны байдлаар баталгаат ундны усаар хангагдсан хүн амын эзлэх хувь 50 байна. 2016 оны байдлаар агаар, ус, хөрсний бохирдол, халдвараас үүдэлтэй өвчлөлийн нас баралтын түвшин 1.7% байна (ҮСДТ).	Өндөр
	3.9	Агаар, ус, хөрсний бохирдол, халдвараас үүдэлтэй өвчлөлийн тоог үлэмж хэмжээгээр бууруулах	2.3.1	2	Хүн амын 60%-ийг сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай болгоно.	Өндөр	2010 оны байдлаар хүн амын 31% нь сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай байна.	Дунд зэрэг
Баталгаат ундны ус, ариун цэврийн байгууламжаар хангах	6.1	Хүн амыг аюулгүй ундны усаар хангах	2.3.1	2	Баталгаат ундны усаар хангагдсан хүн амын эзлэх хувийг 90%-д хүргэнэ.	Өндөр	Хүн амын 30% нь төвлөрсөн ус хангамжаас, 25% нь зөөврийн ус ашигладаг ба 35%-аас илүү нь ус түгээх байраас ус авч ашигладаг. Хүн амын 10%-	Өндөр

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		
							аас доошх нь булаг шанд, гол, цас мөсний усыг ахуйдаа ашиглаж байна (2018).	
	6.2	Эрүүл ахуйн шаардлага хангасан ариун цэврийн байгууламжийг ижил тэгш хүртээмжтэй болгох	2.3.1	2	Хүн амын 60%-ийг сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай болгоно.	Өндөр	2012 оны байдлаар хүн амын 51% нь сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай байна.	Дунд зэрэг
	6.3	Усны бохирдлыг багасгах	2.3.1	2	Хүн амын 60%-ийг сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай болгоно.	Өндөр	2012 оны байдлаар Хүн амын 51% нь сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай байна.	Дунд зэрэг
	6.3	Эрсдэлгүйгээр дахин ашиглах хаяг-дал усны хэмжээг нэмэгдүүлэн, ундны усны чанарыг сайжруулах	2.3.1	1	Усны нөөц, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийн 60-аас доошгүй хувийг тусгай хамгаалалтад авна.	Өндөр	2020 оны байдлаар усны нөөц, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийн 21% нь тусгай хамгаалалттай байна.	Дунд зэрэг
	6.3	Ундны усаар тогтвортой хангах	2.3.1	1	Усны нөөц, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийн 60-аас доошгүй хувийг тусгай хамгаалалтад авна.	Өндөр	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
	6.3	Ундны усаар тогтвортой хангах	2.3.1	1	Хур тунадас, гадаргын ус хуримтлуулах улсын хэмжээний томоохон усан сан байгуулна.	Өндөр	10 бага оврын усан цахилгаан станц, 2 усан цахилгаан станц байна.	Дунд зэрэг
	6.5	Усны нөөцийн цогц менежментийг бүх түвшинд хэрэгжүүлэх	2.3.1	1	Усны нөөц, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийн 60-аас доошгүй хувийг тусгай хамгаалалтад авна.	Өндөр	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
	6.6	Усны экосистемийг хамгаалах	2.3.1	1	Усны нөөц, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийн 60-аас доошгүй хувийг тусгай хамгаалалтад авна.	Өндөр	Тодорхойгүй	Тодорхойгүй
	6.a	Ариун цэврийн байгууламжтай холбоотой олон улсын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх	2.1	-	Олон улсын санхүүгийн байгууллагуудтай хамтарч ажиллана.	Бага	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
	6.b	Ундны ус, ариун цэврийн байгууламжийн	-	-	-	-	-	-

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		
		менеж-ментийг сайжруулахад орон нутгийн ард иргэдийн дэмжлэг оролцоог нэмэгдүүлэх						
Аж үйлдвэр, инноваци, дэд бүтцийг хөгжүүлэх	9.4	Нөөц баялгийнхаа хэрэглээ үр ашгийг нэмэгдүүлэх	2.3.2	2	Хүлэмжийн хийн ялгарлыг өнөөгийн төсөөллөөр тооцсон хэмжээнээс 14%-иар бууруулна.	Өндөр	Хүлэмжийн хийн ялгаруулалт 1990-2012 оны хооронд 3.7 (7%)-иар нэмэгдсэн.	Дунд зэрэг
	9.4	Байгаль орчинд ээлтэй цэвэр технологи нэвтрүүлэх	2.3.2	2	Байгаль орчны удирдлагын MNS Олон улсын стандартчиллын байгууллага (ISO) 14001 багц стандарт нэвтрүүлнэ.	Өндөр	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
Хариуцлагатай хэрэглээ, үйлдвэрлэлийг дэмжих	12.4	Химийн бодис болон бүх төрлийн хаягдлыг багасгах	2.3.3	2	Хог хаягдлыг дахин боловсруулах хэмжээг нийт хог хаягдлын 40%-д хүргэнэ.	Өндөр	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
Хуурай газрын эко-системийг хамгаалах	15.1	Хуурай газрын цэнгэг усны экологийн тогтолцоог хамгаалах	2.3.1	1	Усны нөөц, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийн 60-аас доошгүй хувийг тусгай хамгаалалтад авна.	Өндөр	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
	15.1	Хуурай газрын цэнгэг усны экологийн тогтолцоог хамгаалах	2.3.3	1	Эко-системийн үйлчилгээний тогтвортой байдлыг хадгална.	Өндөр	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
	15.3	Цөлжилттэй тэмцэх	2.3.3	1	Цөлжилтийг сааруулна.	Өндөр	Улсын нутаг дэвсгэрийн 77% нь цөлжилтөд өртсөн.	Дунд зэрэг
	15.3	Хөрсийг нөхөн сэргээх, газрын доройтлыг саармагжуулах	2.3.3	1	Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээг 30%-д хүргэнэ.	Бага	2012 оны байдлаар улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээ 13.78% байна.	Дунд зэрэг

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

6) Эрчим хүчний салбар

ТХҮБ 2030/Алсын хараа 2050 баримт бичигт эрчим хүчний салбарын зорилтуудыг ТХЗ-д нийцүүлэн зүй зохистой тодорхойлсон. Эдийн засгийг тогтвортой хөгжүүлэхэд тулгамдаж буй гол сорилт нь эрчим хүчний хэрэгцээг дотоодын найдвартай, тогтвортой эрчим хүчний эх үүсвэрээр бүрэн хангах явдал юм. Эрчим хүчний хэрэгцээг дотоодын найдвартай, тогтвортой эрчим хүчний эх үүсвэрээр бүрэн хангахын тулд нийт эрчим хүчинд сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувийг

нэмэгдүүлж, эрчим хүчний шинэ эх үүсвэрийг ашиглахаар тусгасан боловч Алсын хараа 2050 баримт бичигт эрчим хүчний хэрэгцээг дотоодын эх үүсвэрээр хангах бодлого тодорхой тусгагдаагүй. Гэвч нар салхины эх үүсвэрүүдийн эрчим хүч үйлдвэрлэл нь байгаль цаг уураас хамаараад тогтворгүй байдаг тул нийт эрчим хүчинд сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувийг 30-д хүргэх зорилтын хангахад хүндрэлтэй. Тиймээс газрын гүний дулааныг ашиглах өөр нэг сонголт байж болох юм.

Газрын гүний дулааныг ашиглах нөөцийн судалгааг ихэвчлэн Баянхонгор, Архангай аймагт хийсэн ба нийт 40 байршилд 230 МВт нөөц байгааг тогтоожээ. Бусад улс орнуудын газрын гүний дулааны эрчим хүчний нөөцийг доор дурдав. Үүнд: АНУ 39,000 МВт, Индонез 27,000 МВт, Япон 23,000 МВт, Филиппин, Мексик 6,000 МВт. Газрын гүний дулааны станцын суурилуулсан хүчин чадал АНУ-д 3,570 МВт, Индонезид 2,130 МВт, Филиппинд 2,130 МВт байна. Газрын гүний дулааны станцын суурилуулсан хүчин чадал Японд 601 МВт байгаа нь дэлхийд 10-р байранд орж байна.

Хүснэгт 3.1.9 ТХҮБ 2030 баримт бичиг Эрчим хүчний салбарын зорилтуудын хэрэгжилт

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		
Сэргээгдэх эрчим хүчийг нэвтрүүлэх	7.1	Орчин үеийн эрчим хүчний үйлчилгээгээр хүн бүрийг хангах	2.1.5	1	Эрчим хүчний хэрэгцээг дотоодын найдвартай, тогтвортой эх үүсвэрээр бүрэн хангана.	Өндөр	Эрчим хүчний хэрэгцээний 80.46% дотоодын эх үүсвэрээр хангаж байна. (2015, ЭХЯ)	Өндөр
	7.2	Эрчим хүчний хэрэглээнд сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувийг үлэмж хэмжээгээр нэмэгдүүлэх	2.1.5	2	Нийт эрчим хүчинд сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувийг 30-д хүргэнэ.	Өндөр	2019 оны байдлаар нийт эрчим хүчинд сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувь 20% байна.	Дунд зэрэг
	7.3	Эрчим хүчний үр ашиг, хэмнэлтийн хурдыг дэлхийн түвшинд хоёр дахин нэмэгдүүлэх	-	-	-	-	Эрчим хүчний үр ашиг 61.14% байна.	-
	7.a	Цэвэр эрчим хүчний технологид оруулах хөрөнгө оруулалтыг хөхүүлэн дэмжих	-	-	-	-	-	-
	7.b	Тогтвортой эрчим хүчний үйлчилгээгээр хангах дэд бүтцийг өргөжүүлж, технологийг шинэчлэх	2.1.5	2	Цөмийн эрчим хүч ашиглах бэлтгэл ажлыг хангана.	-	0% (2019)	-

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

7) Нийгмийн тогтвортой хөгжил

ТХҮБ 2030 баримт бичигт ядуурлын бүх төрлийг эцэс болгохоор тусгасан нь харьцангуй ерөнхий зорилт юм. Харин “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт

бичигт ядуурлын түвшинг 2030 онд 15%, 2040 онд 10%, 2050 онд 5%-д хүргэж бууруулах илүү бодитой зорилтуудыг тавьсан. Энэхүү зорилтод хүрэхийн тулд ажлын байраар хангах, боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг бүхий л салбарын үйл ажиллагааг уялдуулан, дэмжин ажиллах шаардлагатай. Ядуурлыг устгах нь “Хөгжлөөс хэнийг ч орхигдуулахгүй байх” туйлын зорилгыг хангана.

ТХЗ-д нийгмийн тогтвортой хөгжлийг боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт, эрүүл мэндийн салбарт төрөөс хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, төсвийн хуваарилалтаар дэмжиж, ажиллахаар тусгасан. ТХҮБ 2030/Алсын хараа 2050 баримт бичигт нийгмийн тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг ТХЗ-д нийцүүлэн зүй зохистой тодорхойлсон. ТХҮБ 2030 баримт бичгийн зарим зорилтуудад хүрэхээр ихээхэн хүчин чармайлт гарган ажиллаж байна. Ялангуяа нийгмийн даатгалын тогтолцоо сайжирч байгаа бөгөөд 2016 оноос “Нийгмийн даатгалын үйл ажиллагааны чадавхыг бэхжүүлэх” ЖАЙКА-гийн техникийн хамтын ажиллагааны төслийг хэрэгжүүлсэнээр цаашид улам сайжрах болно.

2017 оны байдлаар Монгол Улсын ажилгүйдлийн түвшин 8.8%-тай байсан байна. Алсын хараа 2050 баримт бичигт ажилгүйдлийн түвшинг 2030 онд 7%, 2040 онд 5%, 2050 онд 3 хувьд хүргэх харьцангуй өндөр зорилт тавьсан. ТХЗ-д тусгаснаар бүх нийтээрээ бүрэн бүтээмжтэй, зохистой хөдөлмөр эрхлэх нь чухал юм.

Хүснэгт 3.1.10 ТХҮБ 2030 баримт бичиг Нийгмийн салбарын зорилтуудын хэрэгжилт

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд хүрэх хэтийн төлөв
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		
Ядуурлыг устгах	1.2.	Ядуу амьдарч байгаа бүх насны эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдийн хувийн жинг наад зах нь хоёр дахин бууруулах	2.1.2	1	Ядуурлын бүх төрлийг эцэс болгоно.	Өндөр	28.4% (2018)	Дунд зэрэг
	-	-	2.1.2	1	2030 он гэхэд нийгмийн дундаж давхаргын хүн амд эзлэх хувийг 80%-д хүргэнэ.	Дунд зэрэг	Тодорхойгүй	Дунд зэрэг
Нийгмийн хамгаалал /Хөдөлмөр эрхлэлт	1.3, 8.b.	Нийгмийн хамгааллын тогтолцоог бүрдүүлж, нийгмийн хамгааллын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, хөдөлмөр эрхлэлтийн стратегийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх	2.1.2	3	Нийгмийн даатгалын тогтолцооны шинэчлэлийг хэрэгжүүлж, сангуудын бие даасан байдал, удирдлага, засаглалыг сайжруулна.	Өндөр	Хүүхдийн 88.9%, ахмад настны 97.5%, ажилгүйдлийн 44.7% нь нийгмийн хамгааллын үйлчилгээнд хамрагдсан.	Өндөр
Эрүүл мэндийг дэмжих	-	-	2.1.2	1	Урьдчилан сэргийлэх үндэсний тогтолцоог бүрдүүлэн, оношилгоо үйлчилгээний	Өндөр	2019 оны байдлаар хүн амын дундаж наслалт 70.41 байна.	Дунд зэрэг

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		хүрэх хэтийн төлөв
					чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлж, хүн амын дундаж наслалтыг уртасгана.			
	3.1	Нялхсын болон 5 хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдлийг арилгах	2.2.2	2	Эхийн эндэгдэл, тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдлийг бууруулна.	Өндөр	2019 оны байдлаар эхийн эндэгдэл 100,000 амьд төрөлтөд 23, тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгд-лийн түвшин 1,000 амьд төрөлтөд 16.0 байна.	Тодорхойгүй
	3.4	Зүрх судасны өвчин, хорт хавдар, чихрийн шижин болон амьсгалын замын архаг өвчний шалтгаант нас баралтыг бууруулах	2.2.2	3	10,000 хүн амд ногдох зүрх, судасны өвчлөлөөс шалтгаалсан нас баралтыг 14, хорт хавдраас шалтгаалсан нас баралтыг 8 хүртэл бууруулна.	Өндөр	2019 оны байдлаар 10,000 хүн амд ногдох зүрх судасны өвчнөөр нас барсан хүний тоо 17.3, 10,000 хүн амд ногдох хорт хавдраар нас барсан хүний тоо 14.4 байна.	Тодорхойгүй
	3.3	Сүрьеэ өвчний тохиолдлын түвшин (1,000 хүн амд ногдох), В вирус гепатит өвчний тохиолдлын түвшинг (100, 000 хүн амд ногдох) бууруулах	2.2.2	4	10,000 хүн амд вирус гепатитын өвчлөлийг 2, сүрьеэгийн тохиолдлыг 13 болгон бууруулна.	Өндөр	2019 оны байдлаар 1,000 хүн амд ногдох сүрьеэгийн өвчлөлийн тохиолдол 11.2, 10,000 хүн амд ногдох гепатит В-гийн тохиолдол 0.7 байна.	Өндөр
Чанартай боловсролыг дэмжих	4.2	Бага насны хүүхдүүдийг сургуулийн өмнөх боловсролд хамруулах	2.2.3	1	Сургуулийн өмнөх боловсролын нэг багшид ногдох хүүхдийн тоог 20 хүртэл бууруулж, сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээнд сургуулийн өмнөх насны нийт хүүхдийн 90%-ийг хамруулах нөхцөл бүрдүүлнэ.	Өндөр	2019/2020 оны хичээлийн жилд сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээнд сургуулийн өмнөх насны нийт хүүхдийн 81.5% хамрагдсан.	Өндөр
	4.а, 4.с	Үр дүнтэй суралцах орчин нөхцлийг бүрдүүлэх, мэргэжилтэй багш нарын тоог нэмэгдүүлэх	2.2.3	2	Боловсролын олон улсын чанарын үнэлгээнд /PISA/ хамрагдах бэлтгэлийг хангана.	Өндөр	Боловсролын олон улсын чанарын үнэлгээнд /PISA/ хамрагдах бэлтгэлийг хангана. Зарим сургуулиуд 3 ээлжээр хичээллэдэг.	Тодорхойгүй
	4.3	Нийт эрэгтэй, эмэгтэйчүүд мэргэжлийн	2.2.3	3	Хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлүүдэд	Өндөр	Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын	Тодорхойгүй

Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах төсөл
Эцсийн тайлан

Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд			Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030				Одоогийн байдал	Зорилтот түвшинд
Зорилго	№	Зорилт	№	№	Зорилт	Үндэслэл		хүрэх хэтийн төлөв
		сургалт, их, дээд сургуулиудад адил тэгш хамрагдах			нийцүүлэн мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тогтолцоог боловсронгуй болгоно.		багшлах боловсон хүчнийг чадваржуулах шаардлагатай. Суралцагчдын тоо 60,000-аас доош байна.	
	4.3, 4.6	Нийт эрэгтэй, эмэгтэйчүүд мэргэжлийн сургалт, их, дээд сургуулиудад адил тэгш хамрагдах, Бичиг үсэгт тайлагдсан байх	2.2.3	4	Дээд боловсролын тогтолцоог хөгжүүлж, насан туршийн боловсролын тогтолцоог боловсронгуй болгоно.	Өндөр	Сургуулиас завсардсан (малчдын хүүхдүүд) хүүдүүдийг давтан сургах шаардлагатай байна.	Тодорхойгүй
	-	-	2.2.2	5	Шинжлэх ухаан, үйлдвэрлэлийн харилцан уялдааг хангаж, мэдлэгт суурилсан нийгмийг хөгжүүлнэ.	Дунд зэрэг	Шинжлэх ухаан, үйлдвэрлэлийн уялдаа, холбоо тодорхойгүй байна.	Тодорхойгүй
Жендер-ын эрх тэгш байдлыг хангах	5.2	Охид, эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийг бүрэн устгах	2.2	-	Нийгмийн хөгжил дэвшилд жендэрийн эрх тэгш оролцоог хангана.	Өндөр	17.3% (2017)	Байхгүй
	5.5	Улс төр, эдийн засаг, нийгмийн амьдралын шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүд оролцох	2.2	-	Нийгмийн хөгжил дэвшилд жендэрийн эрх тэгш оролцоог хангана.	Өндөр	17.1% (2016)	Байхгүй
	5.5	Улс төр, эдийн засаг, нийгмийн амьдралын шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүд оролцох	2.2	-	Нийгмийн хөгжил дэвшилд жендэрийн эрх тэгш оролцоог хангана.	Өндөр	43 % (2019)	Байхгүй
Зохистой хөдөлмөр ба эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих	8.5	Бүтээмжтэй, зохистой хөдөлмөр эрхлэх боломж бүрдүүлэх	2.1.2	2	Хөдөлмөрийн насны хүн амын эдийн засгийн идэвхтэй байдлыг 70%-д, ажилгүйдлийн түвшинг 3%-д хүргэнэ.	Өндөр	2019 оны байдлаар ажиллах хүчний оролцооны түвшин (АХОТ) 60.5%, ажилгүйдлийн түвшин 10% байна.	Өндөр

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг Хөгжлийн загвар, алсын хараа

3.2 Хөгжлийн загвар, алсын хараа

3.2.1 Хөгжлийн загварыг томъёолох нь

(1) ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичгүүдэд нийцүүлэн хөгжлийн загварыг томъёолох нь

“Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг нь ТХЗ-д нийцүүлэн боловсруулсан Монгол Улсын ТХҮБ 2030-ын зорилтуудыг багтааж байгаа бөгөөд ҮХЦТ-г тус баримт бичгүүдэд тулгуурлан боловсруулна. ҮХЦТ нь ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050” баримт бичгүүдийн зорилтуудыг хангахад дэмжлэг үзүүлнэ. ТХЗ, ТХҮБ 2030, “Алсын хараа 2050”-ын зорилго, зорилтуудын талаар дүн шинжилгээ хийж, Бүлэг 3.1-д тусгасан. Хүртээмжтэй, тогтвортой хөгжлийг хангах ерөнхий зорилгод хүрэхэд зарим нэг зорилго, зорилтыг биелүүлэхэд хүндрэл учирч болзошгүй байна. “Тодорхойгүй” буюу “Бага” үнэлгээ авсан зорилтуудыг доор дурдав. Үүнд:

- (a) Ядуурлыг бууруулахын тулд зохих шинэ технологи, санхүүгийн үйлчилгээнд хамрагдах боломжийг бүрдүүлэх,
- (b) Шинэ технологи нэвтрүүлэн бэлчээрийн газрын доройтлыг бууруулж, нөхөн сэргээх, газар тариалан хөгжүүлэх, мал, амьтны өвчний хяналтыг сайжруулах,
- (c) Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох, даван туулах,
- (d) Гол нэр, төрлийн шатахууны хэрэгцээг олон улсын стандартад нийцсэн дотоодын үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнээр бүрэн хангах
- (e) Байгаль орчинд ээлтэй технологи нэвтрүүлэн ил тод, хариуцлагатай олборлох үйлдвэрлэлийг төлөвшүүлэх,
- (f) Аж үйлдвэрийн салбарыг хөгжүүлэхийн тулд шинжлэх ухаан, технологи, инновацийг хөгжүүлэх,
- (g) Усны нөөц, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийг тусгай хамгаалалтад авах,
- (h) Эхийн эндэгдэл, тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдлийг бууруулах,
- (i) Хүн амын зүрх, судасны өвчлөл, хорт хавдраас шалтгаалсан нас баралтыг бууруулах,
- (j) Хүн амын вируст гепатитын өвчлөлийг бууруулах,
- (k) Боловсролын олон улсын чанарын үнэлгээний /PISA/ дагуу ерөнхий боловсролын чанарыг сайжруулах,
- (l) Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тогтолцоог боловсронгуй болгох,
- (m) Дээд боловсролын тогтолцоог хөгжүүлж, насан туршийн боловсролын тогтолцоог боловсронгуй болгох,
- (n) Шинжлэх ухаан, үйлдвэрлэлийн харилцан уялдааг хангаж, мэдлэгт суурилсан нийгмийг хөгжүүлэх.

Эдгээр зорилтуудын ихэнх нь техник, технологитой холбоотой байна. Бусад нь хүний нөөцтэй холбоотой зорилтууд байна. Эдгээр нь хөгжлийн шинэ загварыг томъёолоход анхаарах хамгийн чухал асуудлууд юм. ТХҮБ 2030, “Алсын хараа

2050” баримт бичгийн зорилтуудыг хангахад ямар техник, технологийг нэвтрүүлэх нь зүйтэйг анхаарах хэрэгтэй. “Алсын хараа 2050” баримт бичгийн хэрэгжилтийг хангахад дэмжлэг үзүүлэх боловсрол, сургалт нь шинэ мэдлэг, ур чадвар олгоход чиглэгдэнэ.

Зохистой техник, технологийг нэвтрүүлэх, хүний нөөцийг хөгжүүлэх үүднээс “Алсын хараа 2050” баримт бичгийг боловсронгуй болгох хэрэгтэй. Салбаруудын дүн шинжилгээний үр дүнг техник, технологи, хүний нөөцийн хөгжилтэй уялдуулан, Монгол Улсын хувьд өвөрмөц хөгжлийн загварыг томъёолно. Энэхүү бүлэгт тус уялдаа, холбоог хангах загварын талаар танилцуулна.

(2) Бүсчилсэн хөгжлийн загвар

ҮХЦТ боловсруулах эхний үе шатанд ирэх хэдэн арван жилд Монгол Улсын дагаж мөрдөх хөгжлийн чиг хандлагыг авч үзлээ. Тус үйл ажиллагаанд түлхэц болох үүднээс 2019 оны 1-дүгээр сарын 15-нд зохион байгуулсан семинарын үеэр ЖТБ нь хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох аргуудыг танилцуулсан. Өргөн цар хүрээтэй хөгжлийн хувилбаруудыг тодорхойлдог ерөнхий арга болох бүсчилсэн хөгжлийн загварыг танилцуулсан. Энэхүү арга нь Зураг 3.2.1-д харуулсанаар байгалийн нөөц баялаг болон зах зээлийг хооронд нь холбох аргаар хөгжлийн бусад чиг хандлагуудыг тодорхойлдог.

Зураг 3.2.1 Бүсчилсэн хөгжлийн өргөн цар хүрээ бүхий хувилбарууд

		Зах зээл	
		Дотоод	Экспорт
Нөөц	Дотоод	A	B
	Импорт	C	D

Хувилбарууд: A: Импортыг орлуулах
B: Экспортыг дэмжих
C: Импортын үйлдвэрлэл
D: Экспортын үйлдвэрлэл

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

А хувилбар нутагшуулах загварт хамаарна. Дотоодын бүтээгдэхүүнийг дотооддоо хэрэглэн хөгжих санааг агуулж байгаа боловч доор харуулснаар зөвхөн хязгаарлагдмал нэр төрлийн бүтээгдэхүүнд хамаарна. Дотоодын зах зээл том бол C хувилбар тохирно. Энэ хувилбар Монгол Улсад тохирохгүй. D хувилбар экспортын нийтлэг үйлдвэрлэлийг илтгэх боловч тухайн орон нутгийн аж үйлдвэрийг автоматаар дэмжинэ гэсэн үг биш юм. Бие даасан бүсчилсэн хөгжлийн хувьд B хувилбар хамгийн үр дүнтэй. Тус хувилбарын амжилтын гол түлхүүр нь өрсөлдөх чадвар өндөртэй экспортын онцлог бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлэх явдал юм.

Монгол Улс нь байгалийн болон соёлын арвин нөөц баялагтай боловч хүн амын тархай бутархай суурьшлын улмаас дотоодын зах зээл харьцангуй жижиг тул хөгжлийн ерөнхий чиг хандлагын хувьд B хувилбар хамгийн тохиромжтой. Тус хувилбар нь дотоодын бүтээгдэхүүнүүдийг дотооддоо хэрэглэх буюу нутагшуулах загвартай зөрчилдөхгүй. Тус санааны цар хүрээг тэлж болох боловч Монгол Улсын нөхцөл байдалд нийцүүлэн, сайтар судлах шаардлагатай.

Жишээ нь ус хангамжийн хувьд томоохон усан сан барьж байгуулах, алсаас ус зөөвөрлөх зэрэг өртөг өндөртэй үйл ажиллагаанаас зайлсхийхийн тулд газрын доорх ус олборлох болон гол, мөрний усыг ашиглах талаар сайтар судлах хэрэгтэй. Дотоодын эрчим хүчний нөөц болох биомасс, бага оврын усан цахилгаан станц, салхи болон нарны эрчим хүч зэрэг сэргээгдэх эрчим хүчийг ашиглах шаардлагатай. Монгол Улсад газрын гүний дулааныг ашиглаж болох

хувилбар байна. Цаашид тухайн орон нутгийн нийгэм, соёл, соёлын өвтэй холбоотой нөөц баялгийг аялал жуулчлал болон онцлог бүтээгдэхүүний тусгай зах зээл бий болгоход ашиглах хэрэгтэй. Эдгээр нөөц нь бүс нутгийн нийгэм эдийн засгийг идэвхжүүлэх үүднээс орон нутгийн засаг захиргаа болон иргэдийн дэмжлэгтэйгээр гадагш чиглэсэн хөгжилд ашиглагдаж болно.

(3) Хөгжлийн загварын хувилбар

Хөгжлийн өргөн цар хүрээ бүхий хувилбаруудыг тодорхойлохдоо хөгжлийн хоёр ялгаатай загварыг авч үзлээ. Үүнд: 20-р зууны хөгжлийн загвар болон нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарууд болно. Тус хоёр загварыг Хүснэгт 3.2.1-д өөр өөр өнцгөөс харьцуулан үзүүлээ. Түүхэндээ 20-р зууны хөгжлийн загварыг аж үйлдвэрийн хувьсгалаас хойш ихэнх хөгжингүй орнууд 20-р зууны турш дагаж мөрдсөөр ирсэн. Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарыг сүүлийн үед зарим хөгжингүй болон хөгжиж буй орнууд хэрэгжүүлж эхэлсэн.

20-р зууны хөгжлийн загвар нь нөөц баялгийг орлого эсвэл хурдан ашиг өгөх зүйл гэж үздэг. Үүнд шатах ашигт малтмал болон бусад газрын доорхи нөөц баялаг багтана. Тус үзэл бодол нь нөөц баялгийг хэтрүүлэн ашиглах байдлыг дэмжих хандлагатай байдаг. Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар нь нөөц баялгийг хөгжлийн үндэс суурь болох хөрөнгө хэмээн үздэг. Тасралтгүй хөгжлийг дэмжих үүднээс хөрөнгийг аль болох хадгалан, хамгаалах шаардлагатай. 20-р зууны хөгжлийн загварын гол шалгуур үзүүлэлт нь эдийн засгийн үр ашиг харин нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын хувьд нийгэм болон байгаль орчинд чухал ач холбогдол өгдөг.

Хүснэгт 3.2.1 Өргөн цар хүрээ бүхий хөгжлийн хувилбаруудын харьцуулалт

	20-р зууны хөгжлийн загвар	Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар
Түүх	Ихэнх хөгжингүй орнууд дагадаг.	Зарим хөгжингүй болон хөгжиж буй улс орнууд сүүлийн үед хэрэгжүүлж эхэлсэн.
Нөөц баялаг	Орлого → Хэтрүүлж ашиглах	Хөрөнгө → Хадгалалт, хамгаалалт
Шалгуур үзүүлэлт	Эдийн засгийн үр ашиг	Байгаль орчны болон нийгмийн асуудлууд
Үр дүн	Орлогыг максимаар нэмэгдүүлэх.	Ажил эрхлэлтийг максимаар нэмэгдүүлэх.
Технологи	Орчин үеийн технологи	Зохистой (дундын) технологи

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Түүхээс үзэхэд 20-р зууны хөгжлийн загвар нь орлогыг максимаар нэмэгдүүлдгээрээ үр дүн өндөртэй. Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар нь ажил эрхлэлтийг максимаар нэмэгдүүлэхэд илүү их анхаарал хандуулдаг. Тус загвар нь ажил эрхлэлтийн боломжийг бий болгохын тулд эдийн засгийн өсөлтийг орхигдуулна гэсэн үг биш юм. Орлогын өндөр түвшинд хүрэх аргууд нь тус 2 хувилбарын хувьд харилцан адилгүй байдаг.

20-р зууны хөгжлийн загвар нь аж үйлдвэрийн хувьсгалаас эхлэн хөгжингүй орнуудад нэвтэрсэн дэвшилтэт технологид түшиглэж ирсэн. 20-р зууны үед дэвшилтэт технологийн тусламжтайгаар нөөц баялгийг эрчимтэй ашигласнаар эдийн засгийн үр ашигт тэмүүлэх боломжийг олгосон. Технологийн шинэчлэл нь саяхнаас хязгаарлагдмал нөөц баялгийг дахин боловсруулах, хадгалан үлдэх тал

дээр анхаарал хандуулж эхэлсэн билээ. Нөөц баялгийг хадгалан хамгаалах аргын хувьд уламжлалт ур чадвар, мэдлэг, оюун ухаанаас бүрдсэн хүн төрөлхтний хамтын мэргэн ухаанаас их зүйлийг сурч болно. Монголчууд эрт дээр үеэс газар ухах, ус гол мөрөн бохирдуулахыг цээрлэдэг ард түмэн билээ. Малынхаа түүхий эдийг хаягдалгүй, бүрэн дүүрэн ашиглахыг эрмэлздэг бөгөөд Монголын ард түмэн Чингис хааны сургааль гэж үздэг. Эдгээр үзэл санааг дэвшилтэт технологи ашиглан хэрэгжүүлж болно. Чухамдаа нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарыг дэмжих зохистой эсвэл дундын технологийг хөгжүүлэх үүднээс уламжлалт ур чадвар, мэдлэг, оюун ухааныг дэвшилтэт технологиор бэхжүүлэх хэрэгтэй.

3.2.2 Хөгжлийн алсын харааны үзэл санаа, үнэт зүйл

(1) Семинарын хэлэлцүүлгийн үеэр тодорхойлсон аз жаргалын тухай ойлголтууд

ЖТБ-ийн зүгээс хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох Монгол үндэстний аз жаргалын тухай семинарыг 2019 оны 3-р сарын 5-нд зохион байгуулсан. Тус семинарын зорилго нь хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдах санал санаа, үнэт зүйлсийн талаар санал бодлоо уралдуулахад чиглэгдсэн юм. Семинарт оролцогчид монголчуудын үнэт зүйлсийн талаар хэлэлцүүлэг хийж, санал бодлоо уралдуулан 3 P-г тодорхойлсон. Үүнд: Баяр басал (Pleasure), Зорилго (Purpose), Бахархал (Pride) зэрэг юм. Хэлэлцүүлгийн үр дүнг Хүснэгт 3.2.2-т нэгтгэн дүгнэв.

Хүснэгт 3.2.2 Хөгжлийн алсын хараанд тусгах монголчуудын үнэт зүйлс

Баг 1				
Оролцогчид	Баяр баясал (Pleasure)	Зорилго (Purpose)	Бахархал (Pride)	Бусад
Эмэгтэй	- Гэр бүл - Өргөн уудам тал нутаг - Ойр дотны хүмүүстэйгээ цагийг өнгөрүүлэх - Мөнгө, дэлгүүр хэсэх - Найз нөхөд - Чөлөөт цаг	- Нүүдлийн соёлд тулгуурласан дэлхийн аялал жуулчлалын үүд хаалга болсон улсад амьдрах - Аялал - Эрүүл амьдрал - Албан тушаал ахих - Ажлын үүрэг даалгаврыг зохицуулах чадвартай байх	- Эх, эхнэр, охидоо хүндэлдэг Монгол эрчүүд - Ажил хөдөлмөр - Ажлын ололт амжилт - Гэр бүл - Боловсрол - Ажил, ажлын хамт олон, найз нөхөд, гэр бүл	- Манай улсын оюуны өндөр чадамжтай (IQ) хүүхдүүдийн мэдлэг боловсролд тулгуурлан хиймэл оюун ухааныг (ХОУ) хөгжүүлэх - Шинэ зүйлс сурах
Эрэгтэй	- Тогтвортой байдал - Гэр бүл - Найз нөхөд - Амьдралын таатай нөхцөл (байр сууц, аюулгүй байдал г.м)	- Засаглал - Боловсрол - Мөрөөдөл - Ур чадвар, мэдлэг эзэмших	- Түүх - Соёл - Өөрийн мэдлэг, ур чадвар	- Орлогын ялгаатай байдлыг багасгах
Баг 2				
Оролцогчид	Баяр баясал (Pleasure)	Зорилго (Purpose)	Бахархал (Pride)	Бусад

Эмэгтэй	<ul style="list-style-type: none"> - Тус хүргэсний дараа хүмүүсийн царайнд илрэх инээмсэглэл - Ээжтэйгээ хамт байх - Чөлөөт цаг - Хобби - Экологийн тэнцвэрт байдал - Өөрөөрөө байх - Эрүүл байх - Гэр бүл (миний гурван хүүхэд, нөхөр) - Эрүүл, эрх чөлөөтэй амьдрах, гэр бүлийн гишүүдийн эрүүл мэнд (эцэг эх, хүүхдүүд, ач зээ) - Аюулгүй, эрүүл орчинд амьдрах - Ажилтай байх - Дуртай зүйлээ хийх боломжтой байх 	<ul style="list-style-type: none"> - Санхүүгийн мэргэшсэн шинжээч болох - Мөрөөдлөө биелүүлэх - Улс эх орныхоо хөгжил дэвшилд хувь нэмэр оруулах - Боловсрол - Мөрөөдлөө биелүүлэх - Санхүүгийн боломж, боллоцотой байх - Мэдлэг - Спортоор хичээллэх - Дэлхийг тойрон аялах - Дуртай зүйлээ хийх (зураг зурах, керамик урлал) 	<ul style="list-style-type: none"> - Миний эцэг, эх - Эх орны түүх, соёл - Эх орон, гэр бүл - Өөрийн эзэмшсэн мэргэжил - Амлалтаа биелүүлэх - Монгол Улсын аз жаргалтай иргэн байх - Итгэл даах 	<ul style="list-style-type: none"> - Аялал - Аюулгүй, эрүүл орчин - Гамшиг, эрсдэлгүй орчин
Эрэгтэй	<ul style="list-style-type: none"> - Тэтгэвэрт эрт гарах - Гэр бүл - Эрүүл мэнд 	<ul style="list-style-type: none"> - Хүүхдүүдийн боловсрол - Боловсрол - Монгол Улсаа хөгжүүлэх 	<ul style="list-style-type: none"> - Аз жаргалын индекс - ҮХЦТ-д оролцож байгаа нь - Түүх - Монгол эр хүн 	-

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг
Тайлбар: IQ- оюуны хөгжил

(2) Аз жаргалын индекс

“Монгол Улсын аз жаргалын индекс”-ийг албан ёсоор тооцдоггүй бөгөөд статистикийн мэдээлэл хэрэглэгчдэд зориулж Үндэсний Статистикийн хороо “Монгол Улсын аз жаргалын индексийг олон улсын түвшинтэй харьцуулсан судалгаа”, “Монгол Улсын аз жаргалын индекс” гэсэн 2 судалгааг 2016 оны байдлаар хийсэн. Аз жаргалын 2016 оны тайланд нийт 140 орны аз жаргалын индексийг тооцоолж, эрэмбэлсэн бөгөөд Монгол Улс (дэлхийн дундаж индекс 26.4) 14.3 гэсэн үнэлгээгээр 136 дугаар байранд эрэмбэлэгджээ. АЖИ-ийн үр дүнгээр нэгдүгээрт эрэмбэлэгдэж байгаа Коста Рика улс 44.7, Мексик, Колумб улсууд 40.7 үнэлгээтэй байна.

Аз жаргалын индексийн үзүүлэлт тус бүрээр авч үзэхэд тогтвортой сайн сайхан байдал 4.9 (дэлхийн дундаж 5.4) гэсэн үнэлгээгээр 90, хүн амын дундаж наслалт 68.6 нас (2012) үнэлгээгээр 95 дугаар байранд тус тус эрэмбэлэгджээ. Харин Швейцари улсын сайн сайхан байдал хамгийн өндөр буюу 7.8, Япон улс болон БНСУ 6.0, БНХАУ 5.1 үнэлгээтэй байна.

Монгол Улс нь нэг хүнд ногдох экологийн нөөцийн хувьд дэлхийд дээгүүр ордог. Экологийн нөөцийн ихэнх хувийг бэлчээр, ой хээрийн нөөц эзлэдэг бөгөөд нийт экологийн нөөц эрэлтээсээ их байна. Япон, БНХАУ, БНСУ орнууд болон дэлхий

нийтээр өөрсдийн нөөцөөс илүү их хэрэглээтэй байгаа нь харагдаж байна. Монгол Улсын нэг хүнд ногдох экологийн нөөцийн хэмжээ 15.6 га байгаа нь дэлхийн дундаж 1.7 га-аас хамаагүй өндөр үзүүлэлт юм.

Аз жаргалын индексийг цөөн хэдэн үзүүлэлтээр үнэлдэг нь хангалтгүй юм. Ялангуяа сайн сайхан байдал буюу амьдралын сэтгэл ханамжийн түвшин нь субъектив шинж чанартай бөгөөд аз жаргалын хүчин зүйлсэд Ажлын хэсгийн гишүүдийн зүгээс өндөр ач холбогдол өгсөн нийгэм, соёл, уламжлалын үнэ цэнийг оруулаагүй болно (Хүснэгт 3.2.2). Монгол Улс нь хүн амын дундаж наслалтыг нэмэгдүүлэх, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах, байгаль экологийн нөөц баялгийг хэмнэлттэй, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх шаардлагатай байна.

3.2.3 Хөгжлийн алсын хараа

(1) Санал болгож буй алсын хараа

Бүс нутгийн тэнцвэртэй хөгжилд тулгуурлан Монгол Улсын үндэсний хөгжлийн алсын харааг тодорхойлно. Энэхүү алсын харааг иргэд, угсаатны бүлэг, ТББ, төрийн төв байгууллага, нутгийн захиргааны байгууллагууд зэрэг бүхий л оролцогч талуудын оролцоотойгоор тодорхойлно. Энэ нь улс, бүс нутгийн хөгжлийг хангах талаар нийтлэг ойлголт, үзэл баримтлалыг бий болгох, нийгэм, эдийн засгийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд оролцогч талуудын хүчин чармайлтыг нэгтгэх ач холбогдолтой юм. Монгол Улсын онгон дагшин байгаль, нүүдлийн өв соёл бүхий өвөрмөц онцлогийг тусган, бүсчилсэн хөгжил ба нийгэм, эдийн засгийн хувилбарын (Бүлэг 3.2.1) үзэл баримтлал, үзэл санаанд нийцүүлэн доор дурдсан алсын харааг санал болгож байна. Энэхүү алсын харааг Монгол Улсын иргэд, олон нийтийн оролцоотойгоор тодорхойлсон бол Алсын хараа 2050 баримт бичгийн алсын хараа нь дундаж давхаргыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн Засгийн газрын түвшинд тодорхойлсон алсын хараа юм.

Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа

Байгалийн нөөц баялгийг зохистой ашигладаг, эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааг ажлын байр бий болгох үйл явцтай нягт уялдуулсан, олон нийтийн оролцоог хангасан ил тод, хариуцлагатай засаглалтай, баялаг өв соёлтой, олон ястан амьдардаг, бүх салбарт дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлсэн, өөрийгөө шинэ мэдлэг, боловсролоор тасралтгүй хөгжүүлдэг хүний нөөц бүхий нэг талаас дэлхий нийтэд нээлттэй, өөрчлөгдөж буй дэлхий ертөнцийн үр нөлөөнд дасан зохицох чадвартай хүчирхэг, уян хатан нийгэм, эдийн засагтай, нөгөө талаас тогтвортой, хүртээмжтэй хөгжлийг хангана.

Энэхүү алсын харааг нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын хүрээнд хэрэгжүүлэхэд доор дурдсан нөхцөл, үйл ажиллагаагаар дэмжих боломжтой. Үүнд:

- (a) Байгалийн нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих,
- (b) Байгаль орчинд сөрөг нөлөө харьцангуй бага үзүүлэх эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих,
- (c) Ажлын байр, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг ихээхэн нэмэгдүүлэх эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих,

- (d) Орон нутгийн иргэд, олон нийт төрөлх нутгийнхаа нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах, хамгаалах механизмыг нэвтрүүлэх,
- (e) Уламжлалт арга ухааныг дэвшилтэт техник, технологитой хослуулсан шинэ технологийг боловсруулах, тогтолцоо бүрдүүлэх.

Эдгээр нөхцлүүд нь өөр хоорондоо харилцан холбоотой байна. Нөхцөл 1) байгалийн нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь нөхцөл 2) нөөц баялагийг үр ашигтай, хаягдал багатайгаар ашиглан байгаль орчинд сөрөг нөлөө харьцангуй бага үзүүлэх эдийн засгийн үйл ажиллагааг хангахад хувь нэмэр оруулна. Эдгээр нөхцлийг хангах эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь иргэд, олон нийтийг хаягдал, дайвар бүтээгдэхүүнийг ашиглах үйл ажиллагаанд татан оролцуулсанаар нөхцөл 3)-ыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.

Эдгээр эдийн засгийн үйл ажиллагааг бүхэлд нь хэрэгжүүлэхэд нөхцөл 4)-д тусгасан орон нутаг, орон нутгийн иргэдэд ашиг тус өгөх нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах, хамгаалах механизмыг нэвтрүүлэх нь зүйтэй. Энэхүү нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарыг хэрэгжүүлэхэд нөхцөл 5) уламжлалт арга ухааныг дэвшилтэт техник, технологитой хослуулсан шинэ технологийг боловсруулах, тогтолцоо бүрдүүлэх шаардлагатай.

Алсын харааг дараах үйл ажиллагааг хийж, гүйцэтгэснээр хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- (a) Улаанбаатар хот, бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудыг хөрш орнуудтай холбосон чанартай, тээвэр, логистикийн дэд бүтцийн сүлжээг хөгжүүлэх,
- (b) Ядуу, бага орлоготой иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх үйл ажиллагаатай уялдуулан газар тариалан, мал аж ахуйн түүхий эдэд анхан шатны боловсруулалт хийж, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд тулгуурласан үйлдвэрлэлийн босоо кластеруудыг хөгжүүлэх, орон нутгийн үйлдвэрүүдийг дэлхийн зах зээлд гаргах экспортын төрөл бүрийн бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг үйлдвэрүүдтэй холбох,
- (c) Байгаль орчинд ээлтэй, нөөц баялгийн зохистой ашиглалт, ард түмний уламжлалт арга ухааныг орчин үеийн дэвшилтэт технологитой хослуулсан хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх,
- (d) Иргэдийн бахархал, зочид жуулчдын талархалыг хүлээсэн уламжлалт соёлын үйл ажиллагааг сэргээн, олон ястан зэрэгцэн оршсон тайван, цэцэглэн хөгжсөн нийгмийг цогцлоох,
- (e) Нутгийн захиргааны байгууллага, орон нутгийн иргэд төрөлх нутгийнхаа нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглаж, хамгаалсанаар энх тайван, амар амгалан, цэцэглэн хөгжсөн нийгмийг цогцлоох болно.

Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийг хангах нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын үзэл санаа нь нөхцөл 2) ба 3)-аар баталгаажсан. Нөхцөл 1) нь Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан хөрш орнуудтай харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд чиглэгдсэн. Нөхцөл 4) нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын хэрэгжилтийн үр дүнг илэрхийлэх ба нөхцөл 5) нь тогтвортой менежмент, байгалийн нөөц баялгийг үр ашигтай ашиглах нь

Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үндэс суурь болох юм.

Аймгуудад зохион байгуулсан хэлэлцүүлэгт үндэслэн аймгийн хөгжлийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, аймгийн хөгжлийн хэтийн зорилтыг тодорхойлсон. Бүлэг 7-д аймгуудын хөгжлийн дүн шинжилгээг тусган, оруулав.

(2) Алсын харааг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай чухал үзэл баримтлал

Бүх оролцогч талуудын хүчин чармайлтын үр дүнд хөгжлийн загварыг томъёолон, бүгд хүлээн зөвшөөрсөн хөгжлийг хангах талаар нийтлэг ойлголтыг бий болгох нь ач холбогдолтой юм. Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийг хангах бүх оролцогч талуудын хүлээн зөвшөөрсөн нийтлэг ойлголт, үзэл баримтлалыг Зураг 3.2.2-т үзүүлэв. Эдгээр үзэл баримтлалыг салбаруудын одоогийн байдлын дүн шинжилгээний үр дүнд тодорхойлсон Монгол Улсын онцлогийг тусган, Ажлын хэсгийн гишүүдийн хэлэлцүүлэгт үндэслэн боловсруулсан. Үзэл баримтлал тус бүрийг доор тайлбарлав.

Зураг 3.2.2 Монгол Улсын үндэсний хөгжлийн гол үзэл баримтлал

Монгол Улсын үндэсний цогц хөгжлийг

Олон хэл, соёлтой ястан хамтран амьдрах

Хүчирхэгжилтийн төлөөх нэгдмэл байдлыг хангах

Нүүдлийн соёл, уламжлал бүхий харилцаа холбооны технологи нэвтрүүлэх

Дэлхийн чиг хандлагад нийцсэн сайн засаглалыг бэхжүүлэх

Хөрш орнуудтай харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх

Өрнө, Дорныг холбох, зохицуулах

МХХТ-ийг нэвтрүүлсэн үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэх

Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн дэвшилтэт хувилбарыг хэрэгжүүлэх

үйл ажиллагаагаар дамжуулан хангана.

Нийгэмд эзлэх байр суурь, оюун санаа, сэтгэхүй, шашин шүтлэг, соёлоороо ялгаатай, олон ястан хамтран амьдарч байгааг **олон хэл, соёлын нийгэм** хэмээн тодорхойлж болох юм. Энэ нь хүний нөөц, эдийн засгийн төрөлжилт, нийгмийн тогтолцоо, дэд бүтцийн хөгжил болон Монгол Улсын бүс нутгийн уян хатан, тогтвортой хөгжилд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Иргэдийн сайн сайхны төлөө улс орон хөгжин дэвшихэд **хүчирхэгжилтийн төлөөх нэгдмэл байдал** чухал ач холбогдолтой юм. Энэ нь Монгол Улсын өвөрмөц өв соёлын онцлогийг тусгасан, улс төр болон санхүүгийн хувьд бие даасан, хариуцлагатай, олон нийтийн оролцоог хангасан, ил тод засаглалын хүрээнд хүний эрхийг дээдэлсэн, энх тайван, амар амгалан, цэцэглэн хөгжсөн нийгмийг цогцлооход оршино.

Нүүдлийн соёл, уламжлал бүхий харилцаа холбооны технологи нэвтрүүлэх нь алслагдсан бүс нутгийн малчид болон өргөн уудам нутаг дэвсгэрт тархан суурьшин, амьдарч буй иргэдийг мэдээлэл харилцаа холбооны үйлчилгээнд хамруулсанаар илэрхийлэгдэнэ. Энэ нь нийгэмд эзлэх байр суурь, оюун санаа, сэтгэхүйгээрээ ялгаатай хүмүүс өөрсдийн өв уламжлалыг хадгалахын зэрэгцээ орчин үеийн үйлчилгээнд хамрагдах боломжийг олгож байна.

Дэлхийн чиг хандлагад нийцсэн сайн засаглал нь 2 үр дагавартай. Нэгдүгээрт нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг хангах үүднээс байгалийн нөөц баялгийг зохистой

ашиглах, сайн засаглалыг бүрдүүлэх шаардлагатай. Хоёрдугаарт Төв Азийн бүс нутгийн улс орнуудтай эдийн засгийн харилцаагаа гүнзгийрүүлэх замаар дэлхийн эдийн засаг болон дэлхий нийтийн засаглалд хувь нэмэр оруулах боломжтой. Монголын эзэнт гүрэнд харьяалагдаж байсан нүүдэлчин орнуудын либерал нийгмийн загвараас сургамж авч болно. Олон улс орнуудыг хамарсан ийм маягийн дэглэм нь Европ болон Ойрхи Дорнодод хэрэглэж болохуйц дэлхийн засаглалын ирээдүйн хэлбэрийг төлөөлж болно.

Монгол Улсын дотоод зах зээлийн багтаамж бага тул **хөрш орнуудтай харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх** зайлшгүй шаардлагатай. ОХУ, БНХАУ-тай хөрш зэргэлдээ орших Монгол Улс нь газар зүйн стратегийн байршлын давуу талыг ашиглан бусад улс оронтой холбогдох боломжтой. Байгалийн нөөц баялгийн зохистой ашиглалт, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл бүхий эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн үзэл баримтлалтай бүрэн нийцэж байгаа бөгөөд олон улсын худалдаатай холбоотой үйлчилгээгээр илэрхийлэгддэг.

Өрнө Дорныг холбох, зохицуулах нь Монгол Улсын олон улсын болон дипломат харилцаанд гүйцэтгэх үүргийг илэрхийлнэ. Өрнө Дорныг холбосноор Монгол болон Төв Азийн бүсийн бусад улс орнуудын хооронд төрөл бүрийн соёл, нийгмийн солилцоо болон харилцан ойлголцолыг нэмэгдүүлэх юм. Жишээ нь бүс нутагт өргөн тархсан буддын шашинтай холбогдолтой түүх, соёлын дурсгалыг нээн илрүүлэх, нөхөн сэргээхэд хамтран ажиллах явдал юм. Мөн аялал жуулчлалын хөгжлөөр дамжуулан нийгэм, соёлын солилцоог дэмжих боломжтой болно.

Анхан шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлд түшиглэсэн, **МХХТ-г нэвтрүүлсэн үйлдвэрлэлийн кластерыг** хөгжүүлсэнээр өргөн хүрээг хамарсан, хүртээмжтэй хөгжил, нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбар, байгалийн нөөц баялгийн зохистой менежмент бүхий бүс нутгийн бие даасан хөгжлийг хангах боломжийг олгоно. Ингэснээр ядуу, бага орлоготой иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх үйл ажиллагаатай уялдуулан орон нутгийн үйлдвэрүүдийг экспортын бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг үйлдвэрүүдтэй холбох, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын үзэл баримтлалтай нийцүүлэн байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүйгээр ажлын байр, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг ихээхэн нэмэгдүүлэх болно. Үйлдвэрлэлийн кластер тус бүрийг холбох МХХТ нь кластеруудын хөгжил, үйл ажиллагааг дэмжих болно.

Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн дэвшилтэт хувилбарыг доор дурдсан үйл ажиллагаагаар хэрэгжүүлнэ. Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг хангах зохих технологийг ард түмний уламжлалт арга ухааныг орчин үеийн дэвшилтэт технологитой хослуулан хөгжүүлэх замаар хэрэгжүүлэх нь хамгийн үр дүнтэй юм.

3.3 Макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратеги

3.3.1 Асуудлын бүтцийн шинжилгээ

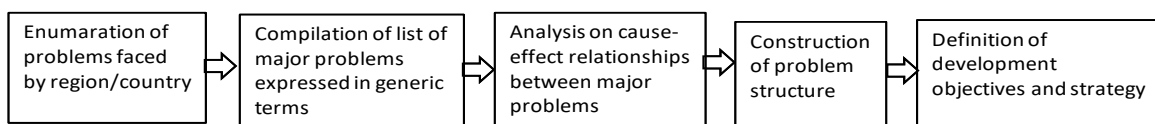
(1) Аргачлал ба үйл ажиллагаа

Монгол Улсын одоогийн нөхцөл байдлын макро түвшний дүн шинжилгээг үндсэн тайлангийн Бүлэг 2 болон 3 ботиос бүрдэх Салбарын тайланд нэгтгэн тусгав. Хэдийгээр Монгол Улс хөгжлийн потенциал өндөртэй боловч үндэсний болон бүсчилсэн хөгжилд тулгамдаж буй олон асуудал байна. Эдгээр асуудлуудын олонхи нь өөр хоорондоо уялдаа холбоотой бөгөөд одоогийн тулгарч буй сөрөг үзэгдлүүдийн учир шалтгаан нь болж байдаг. Асуудлын бүтцийн шинжилгээ нь тухайн харилцан уялдааг нүдэнд харагдахуйц болгон тодруулах арга юм. Энэхүү дүн шинжилгээг ихэнхдээ төлөвлөлтийн эхний үе шатанд хийдэг бөгөөд төлөвлөлтийн шийдлээр дамжуулан гол бэрхшээлүүд болон чухал хүчин зүйлсийг тодорхойлох үүднээс нарийвчилж үзэлгүйгээр өргөн цар хүрээ бүхий хэтийн төлвийг хадгалж үлдэх боломжийг олгодог.

Асуудлын бүтцийн шинжилгээг ихэвчлэн оролцооны аргад тулгуурлан, цуврал семинарын тусламжтайгаар үндэсний эсвэл бүсчилсэн хөгжлийн зорилт, үндсэн стратегийг тодорхойлох зорилгоор хийдэг. Эхлээд улс орон ба бүс нутгийг хөгжүүлэхэд тулгарч буй асуудлуудыг тодорхойлон, жагсаана. Ижил төстэй асуудлуудыг нэгтгэн, харьцангуй ноцтой асуудлуудыг тодорхойлох ба үүгээрээ хэт нарийвчилсан дүн шинжилгээнээс зайлсхийнэ. Холбогдох салбарын асуудлуудыг тодорхойлохын тулд ихэнх асуудлуудыг ерөнхийд нь илэрхийлнэ.

Бүхий л гол чухал асуудлыг тодорхойлсоны дараа улсын эсвэл бүс нутгийн хэмжээнд асуудлын бүтцийн шинжилгээг хийнэ. Асуудлын бүтцийн шинжилгээнд ажиглагдсан асуудлын феноменыг баруун талд байрлуулах бол олон тооны харилцан хамааралтай асуудлуудын үндэс болсон хүчин зүйлсийг зүүн талд байрлуулна. Асуудлын бүтцийн шинжилгээ нь тодорхой бүс нутгийн эсвэл олон тооны нарийн асуудлуудыг харуулахын тулд асуудлын гол хүчин зүйлүүд болон нөхцөл байдлыг ерөнхийд нь тодотгоно. Зөвхөн гол уялдаа холбоонд анхаарал хандуулснаар өмнө нь тодорхойлсон асуудлууд хоорондын шалтгаан-үр дагаврын харилцан хамаарлыг харуулна. Асуудлын бүтцийн шинжилгээнд үндэслэн макро түвшний хөгжлийн зорилтыг асуудлын феноменыг харгалзан тодорхойлох ба үндсэн стратегийг асуудлын хүчин зүйлсийг харгалзан тодорхойлно. Үйл явцыг Зураг 3.3.1-т харуулав.

Зураг 3.3.1 Хөгжлийн зорилт ба үндсэн стратегийг тодорхойлох асуудлын бүтцийн шинжилгээний үйл явц

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Монгол Улсын хөгжлийн үндсэн стратеги болон макро түвшний хөгжлийн зорилтыг тодорхойлоход асуудлын бүтцийн шинжилгээг ашиглах нь үр дүнтэй. Тус дүн шинжилгээ нь нөхцөл байдлын шинжилгээний нэг төрөл бөгөөд олон салбарыг хамарсан төлөвлөлтийн эхний үе шатанд оролцооны аргад тулгуурлан

хийдэг. ЖТБ нь асуудлын бүтцийн шинжилгээг одоо байгаа судалгааны тайлан, тоо баримт болон зарим оролцогч талуудаас хүлээн авсан мэдээлэлд үндэслэн боловсруулж байна.

(2) Монгол Улсыг бүсчлэн хөгжүүлэхэд тулгарч буй асуудлууд

Монгол Улсыг бүсчлэн хөгжүүлэхэд тулгарч буй асуудлуудыг одоо байгаа судалгааны тайлан, тоо баримт мэдээлэлд тулгуурлан тодорхойлсон. Жижиг асуудлуудыг орхиж ижил төстэй асуудлуудыг нэгтгэн харьцангуй ноцтой асуудлуудыг тодорхойлж ерөнхий байдлаар илэрхийлнэ. Хүснэгт 3.3.1-т 40 макро түвшний асуудлыг салбаруудаар тодорхойлон үзүүлэв. Үүнд үндэслэн Зураг 3.3.2-т харуулснаар асуудлын бүтцийн шинжилгээг хийв.

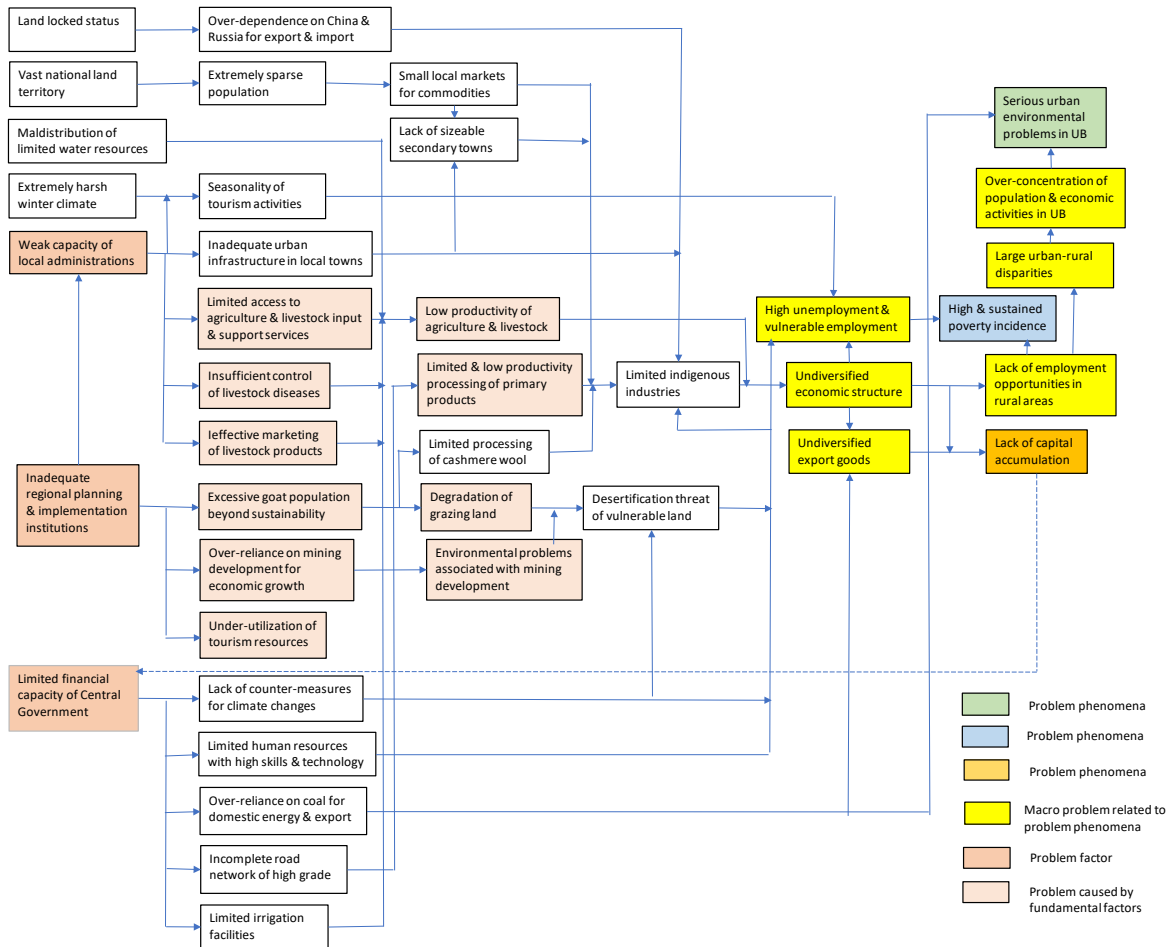
Хүснэгт 3.3.1 Монгол Улсыг бүсчлэн хөгжүүлэхэд тулгарч буй асуудлууд

Үндсэн асуудлууд
1) Өргөн уудам газар нутаг 2) Өвлийн хатуу ширүүн уур амьсгал 3) Хязгаарлагдмал усны нөөцийн тэгш бус тархац 4) Далайд гарцгүй байдал
Эдийн засгийн асуудлууд
5) Уул уурхайд хэт түшиглэсэн эдийн засгийн өсөлт 6) ХАА, МАА-н салбарын бүтээмж бага 7) Хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй эрхлэлтэнд үзүүлэх дэмжлэг хангалтгүй 8) Анхан шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл хязгаарлагдмал 9) Ямааны тоо толгойн хэт өсөлт 10) Малын өвчнийг хянах хяналт сул 11) Малын гаралтай бүтээгдэхүүний борлуулалт хангалтгүй 12) Ноос, ноолуурын боловсруулалт хязгаарлагдмал 13) Дотоодын үйлдвэрлэл хязгаарлагдмал 14) Хөрөнгийн хуримтлал хангалтгүй 15) Экспортын бүтээгдэхүүн төрөлжөөгүй 16) Эдийн засгийн бүтэц төрөлжөөгүй 17) Бараа, бүтээгдэхүүний дотоодын зах зээл жижиг 18) Аялал жуулчлалын нөөц бололцоог бүрэн дүүрэн ашигладаггүй 19) Аялал жуулчлалын үйл ажиллагаа улирлын чанартай
Байгаль орчны асуудлууд
20) Уул уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотой байгаль орчны асуудлууд 21) Улаанбаатар хотын хүн ам, эдийн засгийн үйл ажиллагааны хэт төвлөрөл 22) Бэлчээрийн доройтол 23) Улаанбаатар хотын байгаль орчны ноцтой асуудлууд 24) Газар нутгийн эмзэг байдал, цөлжилтөд өртөх аюул
Институцийн асуудлууд
25) Засгийн газрын хөрөнгө, санхүүгийн чадавх хязгаарлагдмал 26) Нутгийн удирдлагын байгууллагуудын чадавх сул 27) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг арга хэмжээ хангалтгүй 28) Бүсчилсэн төлөвлөлт хийх, хэрэгжүүлэх институци дутмаг 29) Экспорт, импорт нь БНХАУ, ОХУ-аас хэт хамааралтай
Нийгмийн асуудлууд
30) Хүн амын нягтрал бага 31) Хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаа их 32) Хоёрдогч томоохон хотуудын тоо цөөн 33) Ажилгүйдэл болон хөдөлмөр эрхлэлт тогтворгүй 34) Ядуурлын түвшин өндөр, энэ түвшин хадгалагдсаар байна 35) Хөдөө, орон нутгийн хөдөлмөр эрхлэлтийн боломж дутмаг

36) Ур чадвар сайтай хүний нөөц, технологи хязгаарлагдмал
Дэд бүтцийн асуудлууд
37) Дотоодын эрчим хүчний нөөц нүүрсэд түшиглэсэн, эрчим хүч экспортолдог
38) Чанартай авто замын сүлжээ дутмаг
39) Усжуулалтын байгууламж хязгаарлагдмал
40) Орон нутгийн хотуудын дэд бүтэц хангалтгүй

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 3.3.2 Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжилд тулгарч буй макро түвшний асуудлын бүтцийн шинжилгээ

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 3.3.2-т гурван асуудлуудын феноменыг тодорхойлсон. Үүнд: 1) Улаанбаатар хотод байгаль орчны ноцтой асуудлууд тулгарсан 2) ядуурлын түвшин өндөр, тогтвортой хэвээр байна 3) хөрөнгийн хуримтлал хангалтгүй байна. Тэдгээр асуудлуудын феноментэй холбогдолтой макро түвшний асуудлууд нь ажилгүйдлийн түвшин өндөр, хөдөлмөр эрхлэлт тогтвортой бус, эдийн засаг төрөлжөөгүй, экспортын бараа бүтээгдэхүүн төрөлжөөгүй, хөдөө орон нутаг ажлын байр хомс, хот хөдөөгийн хөгжлийн ялгаа их ба Улаанбаатар хотын эдийн засаг, хүн амын хэт төвлөрөл зэрэг болно.

Монгол Улсыг бүсчлэн хөгжүүлэхэд тулгарч буй дөрвөн асуудлуудыг Зураг 6.3.2-т үзүүлэв. Үүнд: далайд гарцгүй, өргөн уудам газар нутаг, хязгаарлагдмал усны нөөцийн хуваарилалт, өвлийн хатуу ширүүн уур амьсгал зэрэг болно. Шийдвэрлэхэд бэрхшээлтэй эдгээр асуудлуудаас гадна гурван үндсэн хүчин

зүйлс байна. Үүнд: 1) Нутгийн удирдлагын байгууллагуудын чадавх сул, 2) Бүс нутаг төлөвлөлт болон хэрэгжүүлэх институци хангалтгүй, 3) Засгийн газрын хөрөнгө, санхүүгийн боломж хязгаарлагдмал зэрэг болно.

Эдгээр хүчин зүйлс нь олон чухал асуудлуудын феномен үүсгэх шалтгаан болдог. Нутгийн удирдлагын байгууллагуудын чадавх сул байгаа нь хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй эрхлэлтэнд үзүүлэх дэмжлэг хязгаарлагдмал, малын өвчнийг хянах хяналт сул, малын гаралтай бүтээгдэхүүний борлуулалт хангалтгүй, хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн салбарын бүтээмж бага, анхан шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл хязгаарлагдмал, бүтээмж бага зэрэг асуудлыг үүсгэж байна.

Бүсчилсэн хөгжлийн төлөвлөлт болон хэрэгжүүлэлтийн чадавх хангалтгүй байгаа нь ямааны болон бусад малын тоо толгой хэт өсөх, эдийн засгийн өсөлтийг уул уурхайн үйл ажиллагаанд хэт найдах, аялал жуулчлалын нөөц бололцоог дутуу ашиглах, уул уурхайн хөгжилтэй холбоотойгоор байгаль орчин, бэлчээр доройтох зэрэг асуудал үүсгэж байна. Эдгээр асуудлуудыг бүс нутгийн түвшинд шийдвэрлэнэ.

Дэд бүтцийн хөгжил, технологи, хүний хөгжилтэй холбогдолтой бусад асуудлуудыг үндэсний түвшинд шийдвэрлэнэ. Эдгээрт уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг хариу арга хэмжээ хангалтгүй, өндөр ур чадвар бүхий хүний нөөц болон технологи хязгаарлагдмал, дотоодын эрчим хүч болон экспорт зөвхөн нүүрснээс хамааралтай, чанарын шаардлага хангасан замын сүлжээ дутмаг, усжуулалтын байгууламж хангалтгүй зэрэг орно.

3.3.2 Макро түвшний хөгжлийн зорилт ба үндсэн стратеги

(1) Макро түвшний хөгжлийн зорилт

Дээр тайлбарласны дагуу макро хөгжлийн зорилтуудыг асуудлын феноменыг харгалзан тодорхойлох ба асуудлын хүчин зүйлсийг үндэслэн үндсэн стратегийг боловсруулна. Монгол Улсыг бүсчлэн хөгжүүлэхэд тулгарч буй макро түвшний асуудлууд болон гурван асуудлын феноменд үндэслэн макро хөгжлийн зорилтыг дараах байдлаар тодорхойлж болно. Үүнд:

- (a) Хөрөнгийн хуримтлалыг нэмэгдүүлэхийн тулд эдийн засгийн бүтэц, экспортын бараа, бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэх (эдийн засгийн зорилт);
- (b) Ядуурал, хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдлыг бууруулахын тулд хөдөө, орон нутагт үр өгөөжтэй, тогтвортой ажлын байрыг бий болгох (нийгмийн зорилт);
- (c) Улаанбаатар хотын эдийн засаг, хүн амын хэт төвлөрлийг сааруулж, хотын байгаль орчинтой холбоотой асуудлуудыг шийдвэрлэх (байгаль орчны зорилт).

(2) Үндсэн стратеги

Асуудлуудад нөлөөлж буй хүчин зүйлс болон ажиглагдсан олон асуудлуудын уг үндсийг харгалзан үзэж, Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үндсэн стратегийн талаар дараах асуудлуудыг авч үзэж болно. Үүнд:

Эдийн засгийн стратеги

- (a) Үр ашигтай анхдагч бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхийн тулд байгалийн баялгийг үр дүнтэй, ухаалгаар ашиглах;
- (b) Экспортын анхдагч бүтээгдэхүүнийг нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн болгох.

Орон зайн хөгжлийн стратеги

- (a) Дэлхийн зах зээлд гарахын тулд хөрш орнуудын байршлын онцлог байдлыг ашиглах;
- (b) Ногоон хөгжлийг хангахын тулд усны нөөцийг хөгжүүлэх, нөөцийн менежмент хийх.

Институцийн стратеги

- (a) Хөгжлийн удирдлагын тогтолцооны төвлөрлийг тасралтгүйгээр сааруулж, нутгийн захиргааны байгууллагын үйл ажиллагааг бэхжүүлэх.

Түүнчлэн дараах стратеги, бодлогын хүрээнд нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, үр ашигтай дэд бүтцийн хөгжлийг нэгтгэх байдлаар үйлдвэрлэлийг кластераар хөгжүүлнэ.

Үйлдвэрлэлийн кластерын хөгжлийн стратеги

- (a) Нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, үр ашигтай дэд бүтцийн хөгжлийг хангахын тулд анхан шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлд тулгуурласан үйлдвэрлэлийн босоо кластеруудыг хөгжүүлэх.

Анхан шатны бүтээгдэхүүнд суурилсан аж үйлдвэрийн босоо кластер нь уламжлалт мал аж ахуй зэрэг орон нутгийн ядуу иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэх, мах, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл зэрэг дотоодын үйлдвэрлэлийг холбох, цаашлаад чанартай хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл зэрэг экспортын аж үйлдвэрийг холбоно. Олон улсын зах зээл дээр борлуулагдах боломжтой экспортын бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэснээр аж үйлдвэрийн кластер тэдэнтэй холбогддог. Энэ нь ядуурлыг бууруулах үр дүнтэй арга хэмжээ болох юм.

Монгол Улсад үйлдвэрлэлийг кластераар хөгжүүлэх стратегийг хэрэгжүүлж болох жишээг чацаргана жимсний үйлдвэрлэлийн кластерын жишээгээр Зураг 3.3.3-т харуулав. Бусад боломжит үйлдвэрлэлийн кластерын жишээнүүдийг Бүлэг 3.4.8-д үзүүлсэн (Хүснэгт 3.4.19).

Зураг 3.3.3 Анхан шатны бүтээгдэхүүнд суурилсан үйлдвэрлэлийн босоо кластерын жишээ: Чацаргана жимсний үйлдвэрлэлийн кластер

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

3.4 Эдийн засгийн салбаруудын хөгжлийн зорилтууд ба стратеги

3.4.1 Газар тариалангийн салбар

(1) Газар тариалангийн салбарын хөгжлийн зорилтууд

Бодлогын баримт бичгийг судалж, хамтран ажиллагч байгууллагуудтай хэлэлцүүлэг хийсний үр дүнд газар тариалангийн салбарын хөгжлийн гол асуудлуудыг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- Гол нэр төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэгцээг дотоодын үйлдвэрлэлээр хангах;
- Эдийн засгийн төрөлжүүлэхийн тулд хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх;
- Импортыг орлуулж, экспортод гаргах хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх;
- Ногоон хөгжлийг хангах байгаль орчинд ээлтэй хөдөө аж ахуйг хөгжүүлэх.

Тус салбарын хөгжлийн зорилтуудыг ҮХЦТ-ний хүрээнд дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- Үр тариа, төмс, зарим хүнсний ногооны хэрэгцээг дотоод эх үүсвэрээр бүрэн хангах,
- Хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх, цогц арга хэмжээ авах,
- Иргэдийн амьжиргааг сайжруулах зорилгоор хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, зах зээлд гаргах,
- Нийгэм, байгаль орчинд ээлтэй хөдөө аж ахуйг хөгжүүлэх.

(2) Газар тариалангийн салбарын хөгжлийн стратеги

Дээрх зорилтуудын хүрээнд Монгол Улсын хөдөө аж ахуйн салбарын хөгжлийн үндсэн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Үйлдвэрлэлийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх зохистой технологи нэвтрүүлэх,
- (b) Мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг хослуулсан нэгдсэн фермерийн аж ахуйг хөгжүүлэх,
- (c) Хүнсний аюулгүй байдал, байгаль орчны тогтвортой хөгжилд хувь нэмэр оруулах,
- (d) Нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, хэрэглэгчдийн сэтгэл ханамж, зах зээлийн орчинг сайжруулах,
- (e) Хөдөө аж ахуйн тогтвортой хөгжлийг хангах үүднээс байгаль орчинд ээлтэй газар тариалангийн арга, технологи нэвтрүүлэх.

3.4.2 Мал аж ахуйн салбар

(1) Мал аж ахуйн салбарын хөгжлийн зорилтууд

Монгол Улсад мал аж ахуйн салбар нь эдийн засгийн хөгжлийн нэгэн хөшүүрэг болоод зогсохгүй уламжлалт, нүүдлийн мал аж ахуй нь олон зуун жилийн туршид нийгэм соёл, эдийн засгийн хөгжлийн тулгуур байсаар ирсэн. Салбарын холбогдох бодлогын баримт бичгүүдийг судалж, хамтран ажиллагч байгууллагуудтай хэлэлцүүлэг хийсний үр дүнд мал аж ахуйн салбарын хөгжлийн гол асуудлуудыг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Бэлчээрийн газрын доройтлыг бууруулах байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээг авах;
- (b) Зудыг хохирол багатай даван туулах;
- (c) Халдварт өвчин, ариун цэвэр, чанарын хяналтын аюулгүй байдал, хяналтыг хангах;
- (d) Малын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг боловсруулах үйлдвэрт нийлүүлэх;
- (e) Нүүдэлчин соёлыг сурталчлах аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх.

Тус салбарын хөгжлийн зорилтуудыг ҮХЦТ-ний хүрээнд дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Малын гаралтай түүхий эдийг хаягдалгүй боловсруулж хэрэглэн, органик хөдөө аж ахуйг эрхэлж мал аж ахуйн салбарын хөгжлөөр дэлхийд тэргүүлэгч улс болох,
- (b) Дотоод болон гадаадын зах зээлд дээд зэргэлэлийн мах, махан бүтээгдэхүүн, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн зэрэг мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн нийлүүлэх,
- (c) Нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, ажлын байрыг дорвитой нэмэгдүүлэх мал аж ахуйн нөөцөд түшиглэсэн боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх үндэс суурийг бүрдүүлэх,

- (d) Монгол Улсын соёлын өв уламжлал болох нүүдэлчдийн ахуй, соёлыг хамгаалах, олон улсын жуулчдыг татах хүчин зүйл болгох.

(2) Мал аж ахуйн салбарын хөгжлийн стратеги

Салбарын тайланд тусгасан эдийн засгийн хөгжлийн бодлого, чиглэлтэй нийцүүлэн дээрх зорилтуудын хүрээнд мал аж ахуйн салбарын хөгжлийн үндсэн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Хүн амын төвлөрөл, экспортын зах зээлийн эрэлтэд нийцүүлэн мах, махан бүтээгдэхүүн, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, тогтвортой хангах, эрчимжсэн, хагас эрчимжсэн мал аж ахуйг түлхүү хөгжүүлэх,
- (b) Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарт тусгасан уламжлалт мал аж ахуйд түшиглэсэн малчдын бүлэг, хоршоог сэргээх, соёлын өвийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, экосистемийг хадгалан, хамгаалах,
- (c) Бэлчээрийг талхагдлаас сэргийлэх зорилгоор бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газрыг тодорхойлох,
- (d) Үнэ цэнийн сүлжээг хөгжүүлэх замаар мал аж ахуйн гаралтай түүхий эдийг хаягдалгүй бүрэн боловсруулж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх,
- (e) Экспортын бараа бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэх үүднээс мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нийлүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх,
- (f) Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний боловсруулалт, үйлдвэрлэл, борлуулатад МХХТ зэрэг дэвшилтэт технологийг ашиглах.

3.4.3 Уул уурхайн салбар

(1) Уул уурхайн салбарын хөгжлийн зорилтууд

Монгол Улс нь нүүрс, зэс, алт, уран, ховор металл, газрын тос зэрэг байгалийн баялаг ихтэй. Уул уурхайн салбар сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийг хангах тэргүүлэх салбар байсан ч тус салбарын байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөллийн асуудал анхаарал татаж эхэлсэн. Монгол Улс нь ОХУ, БНХАУ-тай хиллэдэг, далайд гарцгүй орон тул гуравдагч улс руу бүтээгдэхүүн экспортлохын тулд олон асуудалтай тулгардаг. Монгол Улсын Засгийн газар олон жилийн турш нэмүү өртөг шингэсэн уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэхээр ажиллаж байна. Тухайлбал нүүрсийг хийжүүлж, шингэрүүлэх үйлдвэр, нүүрсний уурхайг түшиглэсэн цахилгаан станц барьж, байгуулах ажлуудыг төлөвлөөд байна.

Холбогдох бодлогын баримт бичгийг судалж, хамтран ажиллагч байгууллагуудтай хэлэлцүүлэг хийсний үр дүнд уул уурхайн салбарыг хөгжүүлэх дараах зорилтуудыг тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Уул уурхайн салбарыг Монгол Улсын эдийн засгийн тасралтгүй өсөлтийг хангах, экспортыг нэмэгдүүлэх тэргүүлэх салбар болгон хөгжүүлэх,

- (b) Хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй, боловсруулах үйлдвэрлэл, эдийн засгийн бусад үйл ажиллагаа болон эдийн засгийг төрөлжүүлэхийн тулд шаардлагатай дэд бүтцийг барьж байгуулахад хөрөнгө оруулалт хийх зорилгоор уул уурхайгаас олсон илүүдэл орлогыг хуримтлуулах,
- (c) Иргэдийн амьдрах орчин нөхцлийг сайжруулах, байгаль орчныг хадгалан, хамгаалах үүднээс нийгэм, байгаль орчинд ээлтэй, хариуцлагатай уул уурхай хөгжүүлсэн загвар улс болох.

(2) Уул уурхайн салбарын хөгжлийн стратеги

Салбарын тайланд тусгасан эдийн засгийн хөгжлийн бодлого, чиглэлтэй нийцүүлэн дээрх зорилтуудын хүрээнд уул уурхайн салбарын хөгжлийн үндсэн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Тогтвортой өсөлтийг хангах уул уурхайн үйл ажиллагааны бодлого, зохицуулалт хийх
 - ✓ Нүүрсийг баяжуулан, нэмүү өртөг шингээсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, дотоодын болон гадаадын зах зээлд нийлүүлэх,
 - ✓ Эрдэс түүхий эдийг дотооддоо боловсруулан, эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, экспортод гаргах үйл ажиллагааг дэмжих,
 - ✓ Цахилгаан, эрчим хүчийг дотооддоо тогтвортой үйлдвэрлэх.
- (b) Уул уурхайн салбарын тогтвортой өсөлтийг хангах зорилгоор эрдэс баялгийн мэдэллийн сан бүрдүүлэх
 - ✓ Геологи, эрдэс баялгийн судалгаа, эрэл, хайгуулын ажлыг хийх,
 - ✓ Геологийн судалгаа, эрдэс баялгийн эрэл хайгуулын ажил, дүн шинжилгээ, ашигт малтмалын олборлолтод дэвшилтэт технологи нэвтрүүлэх,
 - ✓ МХХТ-ийг ашиглан, мэдээллийн сан бүрдүүлэх.
- (c) Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх
 - ✓ Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл эзэмших, гэрээ байгуулах зэрэг уул уурхайн үйл ажиллагаанд баримтлах зарчмыг сайжруулан, томъёолох,
 - ✓ Уул уурхайн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгж байгууллагууд, хөрөнгө оруулагчдад зориулан гэрээний стандарт, загварыг боловсруулах,
 - ✓ Хөгжлийн менежментийн хүрээнд орон нутгийн санаачилгаар байгаль орчны хяналтын тогтолцоог бүрдүүлэх.

3.4.4 Аж үйлдвэрийн салбар

(1) Аж үйлдвэрийн салбарын хөгжлийн зорилтууд

Бодлогын баримт бичгийг судалж, хамтран ажиллагч байгууллагуудтай хэлэлцүүлэг хийсний үр дүнд аж үйлдвэрийн салбарын хөгжлийн гол асуудлуудыг ҮХЦТ-д дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, хөгжүүлэлтийн судалгаанд үндэслэн хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйд суурилсан ирээдүйтэй аж үйлдвэрийн

кластеруудыг байгуулах, экспортын зах зээлийг өргөжүүлэх үйл ажиллагааг дэмжих;

- (b) Чөлөөт бүсүүд, хил орчмын нутаг дэвсгэрийг хөгжүүлэх;
- (c) Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг боловсруулж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, эдийн засгийн салбаруудын холбоог сайжруулах;
- (d) Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын импортыг орлох үйлдвэрлэлийг дэмжих, технологийг шинэчлэх;
- (e) Хөдөлмөр эрхлэлт, тохирсон ажлын байрны зуучлалыг (job matching) нэмэгдүүлэхийн тулд ур чадварын сургалт зохион байгуулах;
- (f) Холбогдох мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтарч мэдээллийн болон инкубатор төв байгуулах.

Тус салбарын хөгжлийн зорилтуудыг ҮХЦТ-ний хүрээнд дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Ашигт малтмал, газар тариалан, мал аж ахуйн түүхий эдэд анхан шатны боловсруулалт хийж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн, хөдөлмөр эрхлэх боломжийг нэмэгдүүлэхэд үнэтэй хувь нэмэр оруулах,
- (b) Эдийн засаг болон экспортын бараа бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах,
- (c) Хөдөө, орон нутагт ажлын байр бий болгох замаар эдийн засгийн үйл ажиллагаа, хүн амыг нутаг дэвсгэртээ тэнцвэртэй, оновчтой суурьшуулан, нийслэл Улаанбаатар хот болон бүс нутгийн иргэдийн орлогын ялгаатай байдлыг бууруулах.
- (d) Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбартай уялдуулан байгалийн нөөц баялгийг зүй зохистой ашиглахад чиглэсэн нийгэм, эдийн засгийн өргөн хүрээний үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор МХХТ-ийг нэвтрүүлэх.

(2) Аж үйлдвэрийн салбарын хөгжлийн стратеги

Салбарын тайланд тусгасан эдийн засгийн хөгжлийн бодлого, чиглэлтэй нийцүүлэн дээрх зорилтуудын хүрээнд аж үйлдвэрийн салбарын хөгжлийн үндсэн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагын чиг үүргийг ялган зааглаж, тодорхой болгох,
- (b) Аж үйлдвэрийн салбарыг хөгжүүлэх үүднээс тогтвортой, ил тод бодлого, хууль эрх зүйн орчин бүрдүүлэх,
- (c) Хувийн хөрөнгө оруулагчдад технологи боловсруулан, шинэ бүтээгдэхүүн хөгжүүлж, экспортыг зах зээлд нийлүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх.

3.4.5 Аялал жуулчлалын салбар

(1) Аялал жуулчлалын салбарын хөгжлийн зорилтууд

Жуулчдын очих газрын үнэлэмж нь тухайн газрын байгаль, соёлын онцлог шинж

чанар болон тэдгээр нь нутгийн иргэдийн аж байдалтай хэрхэн нийцэж байгаагаар тодорхойлогддог тул аялал жуулчлалын салбарын өрсөлдөх чадвар, тогтвортой байдал нь нэг зорилгын хоёр гол бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Монгол Улс нь ардчиллаар замнаж, соёл, нийгмийн өв уламжлалаа дахин сэргээж буй улсын хувьд байгалийн өвөрмөц онцлог, хүний гар хүрээгүй онгон зэлүүд нутаг, нүүдэлчин ахуй, соёлын өв уламжлалаа сурталчлах замаар илүү их жуулчдыг татах боломжтой. Ингэхийн тулд аялал жуулчлалын чиглэл, олон улсад нээлттэй байдал, оролцогч талуудын хамтын ажиллагаа, аялал жуулчлалын үйлчилгээний дэд бүтэц, байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангах тогтолцооны систем зэргийг сайжруулах шаардлагатай.

Аялал жуулчлалын салбарын хөгжлийн зорилтуудыг ҮХЦТ-ний хүрээнд дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Аялал жуулчлалын салбарыг нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбарын шинэ загварыг дэмжих гол салбар болгон хөгжүүлэх (нөөцийн ашиглалтаас үл хамааран),
- (b) Эдийн засгийн өсөлтийг хангах, ажлын байрыг бий болгохоос гадна байгаль орчин, өв соёл, түүх соёлын дурсгалт барилга байгууламжийг хадгалж, хамгаалахад хувь нэмэр оруулах,
- (c) Үзэсгэлэнт байгаль, баялаг соёл, өв уламжлал бүхий Монгол Улсын нэр хүндийг олон улсын түвшинд нэмэгдүүлэх,
- (d) Олон улсын аялал жуулчлалыг шинэ эриний хөгжил дэвшил, эрдэм мэдлэгийн төлөө бусад улс оронтой харилцаа холбоогоо бэхжүүлэх боломж болгон ашиглах, Улаанбаатар хотын Олон улсын нисэх онгоцны шинэ буудалд MICE-ын (хурал цуглаан, урамшуулалт хөтөлбөр, чуулга уулзалт, үзэсгэлэн яармаг) үйл ажиллагааг зохион байгуулах, нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн шинэ загвартай уялдуулан шинэ дэвшилтэт технологийг судлах, хөгжүүлэх.

(2) Аялал жуулчлалын салбарын хөгжлийн стратеги

Салбарын тайланд тусгасан эдийн засгийн хөгжлийн бодлого, чиглэлтэй нийцүүлэн дээрх зорилтуудын хүрээнд аялал жуулчлалын салбарын хөгжлийн үндсэн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Онгон дагшин байгаль, нүүдлийн өв соёл бүхий өвөрмөц онцлогт түшиглэн гадаадын жуулчдыг татах, аялал жуулчлалын маршрутыг бий болгох, тэлэх,
- (b) Бүс нутгийн болон олон улсын аялал жуулчлалын хамтын ажиллагаанд тулгуурлан аялал жуулчлалын бүтээгдэхүүн хөгжүүлэх чиглэлээр идэвх, санаачилга гаргах,
- (c) Бүс нутаг руу шууд нислэг үйлдэх нээлттэй агаарын зайн бодлого баримтлах, виз олгох нөхцлийг хялбаршуулах,

- (d) Аялал жуулчлалын нөөцийг хамгаалах, ашиглах, жуулчдын зорьж очдог бүс нутаг, газрыг тогтвортой хөгжүүлэх зорилгоор хамтран идэвх санаачилгатай маркетинг хийх,
- (e) Нисэх онгоцны буудал, авто зам зэрэг зам тээврийн дэд бүтэц, зочид буудал, ресторан зэрэг аялал жуулчлалын байгууламжийг сайжруулах,
- (f) Орон нутгийн эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэх зорилгоор аялал жуулчлалын гол маршрутын дагуу зохих үйлчилгээг хөгжүүлэх, аялал жуулчлалын мэдээлэл, чанартай үйлчилгээг үзүүлэх,
- (g) Аялал жуулчлалаас олсон орлогын тодорхой хэсгийг ундны ус, хог хаягдлын менежмент зэрэг тухайн орон нутагт тулгамдаж буй асуудлуудыг шийдвэрлэхэд зарцуулах механизмыг нэвтрүүлэх.

3.5 Дэд бүтцийн салбарын хөгжлийн зорилтууд ба стратеги

3.5.1 Зам, тээвэр, логистикийн дэд бүтэц

(1) Зам, тээвэр, логистикийн дэд бүтцийн хөгжлийн зорилтууд

XXI зуунд дэлхий нийтэд логистикийн үйл ажиллагаа хөгжихийн зэрэгцээ Монгол Улсын хөрш зэргэлдээ орнуудаа холбох байр суурь улам ач холбогдолтой болж байна. Тээвэр, логистикийн салбар дахь өнөөгийн нөхцөл байдал, чухал асуудлуудад дүн шинжилгээ хийж, дамжин өнгөрөх худалдаа, логистикийн дэд бүтцийн хэтийн төлвийг авч үзсэний үндсэн дээр дараах төлөвлөлтүүдийг салбарын хувьд чухал ач холбогдолтой гэж үзэв. Үүнд:

- (a) Нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлтийг бэхжүүлж, авто замын сүлжээнд түшиглэн орон нутгийн авто замыг хөгжүүлж, хот байгуулалт ба нийгмийн үйлчилгээг сайжруулж үйлчилгээний тээврийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх;
- (b) Экспорт ба дамжин өнгөрөх худалдааны логистикийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх;
- (c) Эдийн засгийг төрөлжүүлэх бүсийн авто замыг хөгжүүлэх.

Тус салбарын хөгжлийн зорилтуудыг ҮХЦТ-ний хүрээнд дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Монгол Улсын орон зайн төлөвлөлтийг сайжруулах,
- (b) Эдийн засаг болон экспортын бараа бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх,
- (c) Хот, суурин, хөдөө орон нутагт нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэхэд дэмжлэг, туслалцаа үзүүлэх.

(2) Зам, тээвэр, логистикийн дэд бүтцийн хөгжлийн стратеги

Дээрх зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх үүднээс зам, тээвэр, логистикийн дэд бүтцийн хөгжлийн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Улсын чанартай гол авто замуудыг үе шаттайгаар барьж байгуулах,

- (b) Орон нутгийн чанартай авто замуудыг ач холбогдлоор нь эрэмбэлэн, сайжруулах,
- (c) Түүхий эд бэлтгэл, анхан шатны боловсруулалт, экспортын зах зээлийг холбосон авто замыг барьж байгуулан, үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх,
- (d) Транзит тээвэр, экспортыг нэмэгдүүлэх төмөр замын шугамыг барьж байгуулах,
- (e) Хот, хоорондын агаарын тээврийн үйлчилгээг хөгжүүлэх,
- (f) Улаанбаатар хот болон гол хотуудын чиг үүргийг сайжруулах,
- (g) Транзит тээвэр, экспортыг нэмэгдүүлэх хилийн боомтын дэд бүтцийг сайжруулах,
- (h) Аялал жуулчлалын гол бүс нутагт хүрэх боломжийг сайжруулах,
- (i) Төмөр замын тээврээр зорчих зорчигчдын тоог нэмэгдүүлэх нөхцлийг бүрдүүлэх,
- (j) Нүүрс болон экспортын бараа бүтээгдэхүүнийг тээвэрлэхэд тулгарч буй бэрхшээлийг шийдвэрлэх,
- (k) Төрийн үйлчилгээг шуурхай хүргэх үүднээс хөдөө орон нутгийн авто замыг сайжруулах,
- (l) Хөдөө орон нутгийн авто замыг сайжруулах үр дүнтэй механизмыг нэвтрүүлэх.

3.5.2 Цахилгаан эрчим хүч, дулааны эрчим хүчний хангамж

(1) Цахилгаан эрчим хүч, дулааны эрчим хүчний салбарын хөгжлийн зорилтууд

Монгол Улсад дотоодын эрчим хүчний эх үүсвэрийн хүчин чадал дутагдалтай байдаг ба хэрэглээг хангах үүднээс ОХУ-ын Сибирь болон БНХАУ-ын Өвөр Монголоос эрчим хүч импортоор авч байна. Улсын хэмжээнд цахилгаан үйлдвэрлэлийн ихэнх хувийг нүүрсээр ажилладаг дулаан, цахилгааныг хослон үйлдвэрлэх станц, үлдсэн бага хувийг усан цахилгаан станц, салхин парк, нарны болон дизел цахилгаан станц бүрдүүлдэг. Энэ нь байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлж байна. Дулаан хангамжийн системийн хувьд хөрөнгө оруулалт, урсгал засварын төсөв хөрөнгө хангалтгүйн улмаас төвлөрсөн дулаан хангамжийн сүлжээ хуучирч муудсан, найдваргүй, хүртээмж хангалтгүй байна. Цаашид нүүрсээр ажилладаг дулааны цахилгаан станцад дэвшилтэт техник, технологийг нэвтрүүлэх, орон нутагт сэргээгдэх эрчим хүчний нөөцийг ашиглах, нийслэл, орон нутгийг нэгдсэн бодлого, зохицуулалтаар хангах, эрэлтийн хэлбэлзлийг тогтворжуулах хэрэгцээ шаардлага байна.

Тус салбарын хөгжлийн зорилтуудыг ҮХЦТ-ний хүрээнд дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор цахилгаан болон дулааны эрчим хүчний хэрэгцээг чанартай, тогтвортой эх үүсвэрээр хангах;
- (b) Тухайн орон нутгийн эрчим хүчний нөөцөд тулгуурлан бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих;
- (c) Хот, хөдөө орон нутгийн иргэдийн амьдрах орчныг сайжруулах.

(2) Цахилгаан эрчим хүч, дулааны эрчим хүчний салбарын хөгжлийн стратеги

Дээрх зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх үүднээс цахилгаан болон дулааны эрчим хүчний салбарын хөгжлийн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Байгаль орчны сөрөг нөлөөллийг багасгахын тулд нүүрсээр ажилладаг цахилгаан станцад шинэ дэвшилтэт техник, технологи нэвтрүүлэх,
- (b) Орон нутгийн сэргээгдэх эрчим хүчний нөөцөд тулгуурлан орон нутгийн эрчим хүчний хөгжлийг дэмжих,
- (c) Бүс нутгийн хэмжээнд цахилгаан болон дулааны эрчим хүчний асуудал хариуцсан байгууллага, компани байгуулах,
- (d) Цахилгаан болон дулааны эрчим хүчний улирлын, хоногийн эрэлтийн хэлбэлзлийг үнэ тариф, оргил цагаас бусад үеийн цахилгаан хэрэглээний урамшуулал, эрчим хүчний хэмнэлт зэргээр эрэлтийн менежментийн хүрээнд тогтворжуулах.

3.5.3 Дижитал шилжилт, МХХТ

(1) Дижитал шилжилт, МХХТ-ийг хөгжүүлэх зорилтууд

Монгол Улс далайд гарцгүй, өргөн газар нутагтай, хүн ам хамгийн сийрэг суурьшсан улсуудын нэг юм. Монгол Улсын өвөрмөц онцлог нь хөдөөгийн иргэдийн олонх нь нүүдэллэн аж төрдөг ба томоохон хотууд нь гэр хороолол ихтэй. Мэдээлэл, харилцаа холбооны дэд бүтцийг техник хангамж, дижитал шилжилтийг програм хангамж болгон хөгжүүлэх нь чухал бөгөөд энэ нь сорилт болж байна. Мэдээлэл, харилцаа холбооны дэд бүтэц нь нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэх, эдийн засгийн салбаруудын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, нутгийн захиргааны байгууллага болон иргэд хоорондын харилцаа холбоог сайжруулах зэрэг бүхий л салбарын хөгжилд дэмжлэг үзүүлэх бөгөөд дижитал шилжилт нь дэд бүтцийн ашиглалтын үр ашгийг дээшлүүлнэ.

Тус салбарын хөгжлийн зорилтуудыг ҮХЦТ-ний хүрээнд дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Нийгэм, эдийн засгийн бүхий л салбар, төрийн байгууллагад мэдээллийн технологийг нэвтрүүлэх;
- (b) Эдийн засгийн бүхий л салбарт хөдөлмөрийн бүтээмжийг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх;

- (с) Иргэдэд төрийн үйлчилгээг хүртээмжтэй хүргэх.
- (d) Мэдээллийн тэгш бус байдал эсвэл дижитал хуваагдлыг бууруулах, хүртээмжийг сайжруулахад хувь нэмэр оруулна.

(2) Дижитал шилжилт, МХХТ-ийн салбарын хөгжлийн стратеги

Дээрх зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх үүднээс мэдээлэл, харилцаа холбооны салбарын хөгжлийн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) ТХЗ-той нийцүүлэн цогц, хүртээмжтэй хөгжлийг хангахын тулд бүхий л салбарт мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи нэвтрүүлэх ажлыг түргэвчлэх,
- (b) 5G, 6G суурилуулахад зориулан МХХТ-ийн дэд бүтцийг шинэчлэх,
- (c) Агро-МТ-ийн парк, аж үйлдвэрийн паркийг Засгийн газар, нутгийн удирдлагын байгууллага, хувийн хэвшлийн хамтран ажиллах талбар болгон хөгжүүлэх,
- (d) Боловсролын салбарт хийгдэж буй шинэчлэлийн хүрээнд бага боловсролын сургалтын хөтөлбөрийг МХХТ-ийг ашиглан боловсруулах,
- (e) Нутгийн удирдлагын байгууллага болон малчид, орон нутгийн иргэдийн хоорондын харилцаа холбоог сайжруулах зорилгоор холбогдоход хялбар нээлттэй өгөгдлийн систем бүхий орон нутгийн мэдээллийн платформыг хөгжүүлэх.

3.5.4 Хот байгуулалт

(1) Хот байгуулалтын салбарын хөгжлийн зорилтууд

Монгол Улсын хот байгуулалтын салбарын онцлог нь а) хүн ам, эдийн засгийн үйл ажиллагааны хэт төвлөрөл бүхий Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурь, б) хүн ам, эдийн засгийн үйл ажиллагаа төвлөрөл багатай хоёрдогч хотууд, в) Улаанбаатар хот болон томоохон суурингуудад хөдөө орон нутгаас шилжин ирэгсэд суурьшдаг гэр хороолол бий болсон, г) дэд бүтэц, байгууламж хөгжөөгүй хил орчмын суурин газрууд зэрэг юм. Зарим хот, суурингуудад хүн ам ихээр нэмэгдэж байгааг шийдвэрлэх хот байгуулалтын төлөвлөгөөг боловсруулах, шинэчлэх нь тус салбарын хувьд сорилт болж байна. Хотын чиг үүрэг өөрчлөгдөж буй өнөө үед харилцан адилгүй хэмжээ, байршилтай хот, суурин газруудын чиг үүргийн хуваарилалтыг тодорхой болгохын тулд хотын зэрэглэлийг ашиглах шаардлагатай гэж үзсэн.

Тус салбарын хөгжлийн зорилтуудыг ҮХЦТ-ний хүрээнд дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Дэлхийн хот болох нийслэл Улаанбаатар хотын чиг үүргийг сайжруулах,
- (b) Эдийн засгийг төрөлжүүлэх үүднээс бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудын чиг үүргийг сайжруулах,
- (c) Төрийн үйлчилгээ хүргэх, амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх зорилгоор хотуудын харилцаа холбоо, хамтын ажиллагааг сайжруулах.

(2) Хот байгуулалтын салбарын хөгжлийн стратеги

Дээрх зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх үүднээс хот байгуулалтын салбарын хөгжлийн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Хотын авто зам болон ХТЗТ (хөнгөн төмөр замт тээвэр), ТЗА (тусгай замын автобус), метро зэрэг нийтийн тээврийн үйлчилгээг нэвтрүүлж, Улаанбаатар хотыг олон төвт хот болгон хөгжүүлэх,
- (b) Улаанбаатар хотын дагуул хотуудыг хөгжүүлэх,
- (c) Улаанбаатар хотын дагуул хотууд болон хоёрдогч хотуудад Улаанбаатар хотын зарим чиг үүргийг шилжүүлэх боломжийн талаар судлах,
- (d) Гэр хорооллын газрыг дахин төлөвлөн барилгажуулах, дахин зохион байгуулах төсөл хэрэгжүүлэх замаар амьдрах орчин нөхцлийг сайжруулах,
- (e) Хот төлөвлөлт, холбогдох норм, дүрэм журмыг боловсронгуй болгох,
- (f) Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах,
- (g) Гэр хороололд орон сууцны хороолол төлөвлөх, барьж байгуулах журам, заавар боловсруулах,
- (h) Цаашид хүн ам нь хурдацтай өсөх бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот, орон нутгийн хөгжлийн төв хотуудын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах, тодотгох.

3.6 Байгаль орчны салбарын хөгжлийн зорилтууд ба стратеги

3.6.1 Байгаль орчны менежмент

(1) Байгаль орчны салбарын хөгжлийн зорилтууд

Салбарын тайланд тусгасан макро түвшний асуудлын дүн шинжилгээний үр дүнд байгаль орчны тулгамдаж буй 5 гол асуудлыг тодорхойлсон. Үүнд:

- (a) Уул уурхайн үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй байгаль орчны асуудлууд,
- (b) Улаанбаатар хотын эдийн засгийн үйл ажиллагаа, хүн амын хэт төвлөрөл,
- (c) Бэлчээрийн доройтол,
- (d) Уланбаатар хотын агаарын бохирдол, замын түгжрэл зэрэг экологи, байгаль орчны ноцтой асуудлууд,
- (e) Цөлжилтийн аюул.

Дүн шинжилгээний үр дүнд Монгол Улсад тулгарч буй асуудлуудыг тодорхойлсон. Үүнд: өргөн уудам газар нутаг, өвлийн хатуу ширүүн уур амьсгал, хязгаарлагдмал усны нөөцийн тэгш бус тархац, далайд гарцгүй зэрэг болно. Монгол Улсад тулгамдаж буй сорилтын нэг нь уур амьсгалын өөрчлөлт юм. Байгаль орчны салбарын дүн шинжилгээний үр дүнд хөрсний бохирдол, хатуу хог хаягдлын менежмент, тусгай хамгаалалттай газар нутаг, биологийн төрөл зүйл, ойн сангийн менежментийн асуудлуудыг тодорхойлсон.

Одоогийн нөхцөл байдал, тулгамдаж буй асуудлуудыг харгалзан Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөний хүрээнд байгаль орчны зорилтыг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбартай уялдуулан тогтвортой, хүртээмжтэй хөгжлийн нэн чухал хөрөнгө болох хүрээлэн буй орчны чанарыг сайжруулах,
- (b) Иргэдийн мэдлэгийг дээшлүүлэх, байгаль орчны менежментийн асуудал хариуцсан байгууллагуудыг чадавхжуулах замаар орон нутгийн түүхий эд, нөөц баялгийг тухайн орон нутаг, бүс нутагт эзэмшүүлэх,
- (c) Улсын хэмжээнд хот, хөдөө орон нутгийн иргэдийн амьдрах орчны таатай нөхцлийг бүрдүүлэх.

(2) Байгаль орчны салбарын хөгжлийн стратеги

Дээрх зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх үүднээс байгаль орчны салбарын хөгжлийн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Экологи, байгаль орчны чанарыг сайжруулах шаардлагатай. Үүнд:
 - ✓ Бэлчээрийн зохистой менежментийг хэрэгжүүлэх,
 - ✓ Ойн сан, усны сан бүхий газар, эмзэг экосистемийг хадгалан, хамгаалах,
 - ✓ Уул уурхай, зам, шугам сүлжээний газар, хот, тосгон, суурины нийтийн эдэлбэрийн газрыг хамруулан газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөө боловсруулах, хэрэгжүүлэх,

- ✓ Хариуцлагатай уул уурхай, түүхий эд материалыг хаягдалгүй, иж бүрэн боловсруулах зэрэг байгаль орчинд ээлтэй эдийн засгийн үйл ажиллагааг хөхүүлэн дэмжих.
- (b) Орон нутгийн нөөц баялгийг эзэмших, зохистой ашиглах шаардлагатай. Үүнд.
- ✓ Байгалийн нөөц баялагийн талаарх иргэдийн ухамсар, мэдлэгийг дээшлүүлэх,
 - ✓ Нутгийн захиргааны байгууллага, орон нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор орон нутагт байгаль орчны хяналтын тогтолцоог бий болгох.
- (c) Хот, хөдөөд тав тухтай, таатай амьдрах орчныг бүрдүүлнэ. Үүнд:
- ✓ Хот, суурин газрын хөгжлийн төлөвлөгөө боловсруулах,
 - ✓ Ус хангамж, ариутгах татуурга, эрчим хүч, хог хаягдлын менежментийг багтаасан дэд бүтцээр хангах,
 - ✓ Орон нутгийн нөөц баялагт түшиглэсэн зохистой ажлын байрыг бий болгох.

(3) Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох арга зам, зорилт, стратеги

Монгол Улсад тулгарч буй ноцтой сорилтуудын нэг нь уур амьсгалын өөрчлөлт юм. Бүлэг 5-ын 5.5-д дурдсанчлан уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөгөөр өвлийн улиралд орох хур тунадасны хэмжээ ихэссэн ба агаарын температур нэмэгдсэн. Монгол орон хүйтэн, хатуу ширүүн уур амьсгалтайн хувьд агаарын температурын өсөлт өвлийн улиралд зарим талаар эерэг нөлөө үзүүлдэг. Хэдийгээр өвөл цас их унаж байгаа ч жилийн дундаж хур тунадасны хэмжээ жилийн дундаж орчим байна. Энэ нь зуны улиралд хур тунадас багасч, хуурайшилт ихсэх, ганд нэрвэгдэх эрсдэлтэйг харуулж байна. Илүү ноцтой үзэгдэл нь зудын гамшгийн давтамж ихэссэн явдал юм. Зуны улиралд орох хур тунадасны хэмжээ багассанаар ургамлын гаралт буурч, бэлчээрийн даац хэтрэх эрсдэлтэй. Энэ нь малын тарга тэвээрэгт сөргөөр нөлөөлж, зудын гамшиг, хүйтнийг тэсвэрлэх чадварыг нь бууруулдаг.

Эдгээр нөхцөл байдлыг харгалзан цаг уурын өөрчлөлтөд дасан зохицох, даван туулах үүднээс дараахь зорилтуудыг тодорхойлсон болно. Үүнд:

- (a) НҮБ-ын Европын эдийн засгийн комиссоос Монгол Улсын Байгаль орчны гүйцэтгэлийн үнэлгээг хийсэн бөгөөд 2018 оны 8-р сард тус үнэлгээ эмхлэгдэн ном болон хэвлэгдсэн. Тус үнэлгээнд санал болгосноор цаг уурын өөрчлөлтөд дасан зохицох цогц арга хэмжээ авах шаардлагатай.
- (b) Байгалийн аюулт үзэгдэл, болзошгүй ган, зудын гамшгийг тандан судлах, эрт илрүүлэх, орон нутгийн байгууллага болон иргэдийн харилцаа холбоог сайжруулан, малчид, алслагдсан хөдөө орон нутгийн иргэдэд урьдчилан мэдээлэх тогтолцоог боловсронгуй болгох нь зүйтэй.

Монгол Улсын Байгаль орчны гүйцэтгэлийн үнэлгээний зорилго, зорилт, шаардлагыг Салбарын тайланд тусган, үзүүлэв. Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- Бэлчээр ашиглалтыг хянах нутаг дэвсгэрийг тогтоон, бэлчээрийн менежментийг сайжруулах,
- Үр тарианы үйлдвэрлэлийн талбайд тэг элдэншүүлэлтийн технологи ашиглах зэрэг шинэ техник, технологи нэвтрүүлэх,
- Бүс нутгийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн усны нөөцийг зохистой хөгжүүлэх,
- Хөрсний үржил шим, ус барих чадварыг сайжруулах зорилгоор ойн санг хамгаалах, ойжуулах,
- Орон нутгийн байгууллага болон иргэд, алслагдсан хөдөө орон нутгийн малчид хоорондоо харилцах харилцаа холбооны үр дүнтэй тогтолцоо бүрдүүлэх, Засгийн газрын дэмжлэгтэйгээр мэдээллийн сан бүрдүүлэх.

3.6.2 Нийгмийн тогтвортой хөгжил

(1) Нийгмийн тогтвортой хөгжлийн зорилтууд

Нийгмийн орчныг ерөнхийдөө хүн ба байгалийн харилцан үйлчлэл гэж ойлгох ба нийгмийн хөгжил буюу нийгмийн орчны хөгжил нь хүн ба байгалийн харилцан үйлчлэлд нөлөөлдөг бүх хүчин зүйлсийг хамруулна. Энэхүү хүчин зүйлст хүмүүс хоорондын харилцааны ур чадвар, хүний хөгжилд дэмжлэг үзүүлэх институци, хүний харилцан үйлчлэлээр дамжуулан олон нийтийн хөгжлийг дэмжих бодит дэд бүтэц орно.

Энэхүү үзэл баримтлалын хүрээнд ҮХЦТ-ний нийгмийн хөгжлийн зорилтуудыг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Шаардлага хангасан нийгмийн дэд бүтэц, төрийн үйлчилгээ, хөдөлмөр эрхлэлтийн боломжийг нэмэгдүүлсэнээр хот, хөдөөгийн нөхцөл байдлыг сайжруулах,
- (b) Боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, мэргэжлийн сургалт зэрэг нийгмийн үйлчилгээгээр дамжуулан хувь хүний чадавхыг бэхжүүлэх,
- (c) Орон нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор мал аж ахуйн барилга байгууламж, эмнэлэг, хүүхдийн цэцэрлэг зэрэг олон нийтийн барилга байгууламжийг төлөвлөх, барьж байгуулах замаар олон нийтийг татан оролцуулах, бэхжүүлэх.

(2) Нийгмийн тогтвортой хөгжлийн стратеги

Нийгмийн тогтвортой хөгжлийг хангах зорилтуудыг хэрэгжүүлэх үүднээс нийгмийн хөгжлийн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Боловсролын олон улсын чанарын үнэлгээнд /PISA/ хамрагдах, сургуулийн өмнөх боловсролын хамран сургах түвшинг нэмэгдүүлэх, боловсролын хүртээмжийг сайжруулах, малчин өрхийн онцлог нөхцөл байдалд нийцүүлэн малчдын хүүхдийг сурч, боловсрох боломжоор хангах, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй уялдуулан дээд боловсролын сургалтын хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх зэргээр боловсролын салбарын шинэчлэл хийх,

- (b) Урьдчилан сэргийлэх болон анхан шатны тусламж үйлчилгээнд чиглэсэн эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулах, хот, хөдөөгийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний ялгаатай байдлыг бууруулах, эмч, эмнэлгийн мэргэжилтний хүрэлцээ, хангамжийг сайжруулах,
- (c) Нийгмийн хамгаалал, халамжийг зорилтот бүлэг рүү чиглүүлэх,
- (d) Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах, боловсрол, ур чадвартай эмэгтэйчүүдийг цалин хөлс өндөртэй албан тушаалд томилон, ажиллуулах,
- (e) Тасралтгүй суралцах, насан туршийн боловсролын тогтолцоог боловсронгуй болгох,
- (f) Сургалт, боловсрол болон хөдөлмөрийн зах зээлийн уялдаа холбоог сайжруулах,
- (g) Үе шаттайгаар төвлөрлийг сааруулан нутгийн удирдлагын бие даасан байдлыг хангах, орон нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор олон нийтийн барилга байгууламжийг төлөвлөх, барьж байгуулах,
- (h) COVID19 цар тахлын нийгэм, эдийн засагт үзүүлсэн нөлөөллийн эсрэг хариу арга хэмжээ авах, ялангуяа эмзэг бүлгийг хамгаалах.¹

3.6.3 Усны нөөцийн менежмент, хөгжүүлэлт

(1) Усны нөөцийг хөгжүүлэх зорилтууд

Монгол оронд усны нөөц нийт нутаг дэвсгэрийн хувьд жигд бус, хомс байдаг бөгөөд жилд унах хур тунадас дунджаар 200-400 мм бөгөөд хуурай, хагас хуурай уур амьсгал давамгайлдаг. Өвлийн улиралд хур тунадас ихэнхдээ цас хэлбэрээр орж, жилийн турш өндөр ууланд хуримтлагддаг. Газрын хөрс өвлийн улиралд хөлдөж, газар нутгийн хойд хэсгээр мөнх цэвдэг үүсдэг. Эдгээр нөхцөл байдал нь усны хүртээмж, ашиглалтад нөлөөлдөг. Түүнчлэн хүн ам, бизнесийн үйл ажиллагааны төвлөрлийн улмаас нийслэлд усны эрэлт нэмэгдэж, усны хүртээмж багасахад нөлөөлж байна.

Тус салбарын хөгжлийн зорилтуудыг ҮХЦТ-ний хүрээнд дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

- (a) Хүний үйл ажиллагаанаас үүдсэн сөрөг нөлөө, уур амьсгалын өөрчлөлтийг даван туулах, дасан зохицох,
- (b) Ойн сан, ландшафт болон байгалийн нөөц баялгийг хамгаалах, нөхөн сэргээх,
- (c) Чанартай ундны ус, ариун цэврийн байгууламжаар хангах, усны нөөц, түүний ай сав газрыг хамгаалах,

¹ Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, залуус, өрх толгойлсон эмэгтэйчүүд, саяхан шилжин суурьшсан иргэд, малчид, ахмад настнууд (НҮБ, Монгол Улсын COVID19 цар тахлын нийгэм, эдийн засгийн нөлөөллийн үнэлгээ, эмзэг бүлэгт зориулсан хариу арга хэмжээ, 2020 оны 5-р сар)

- (d) Эдийн засгийн өсөлтийг хангах, төрөлжүүлэх үүднээс сэргээдэх эрчим хүчний эх үүсвэр болох усан цахилгаан станц болон бусад холбогдох дэд бүтцийг хөгжүүлэх.

(2) Усны нөөцийг хөгжүүлэх стратеги

ҮХЦТ-ий хүрээнд усны нөөцийн хөгжил, менежментийг үндсэн стратегийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг болох ногоон хөгжлийг хангах арга хэрэгсэл болгон авч үзнэ. Дээрх зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх үүднээс усны нөөцийн хөгжил, менежментийн үндсэн стратегийг санал болгон, доор дурдав. Үүнд:

- (a) Усан цахилгаан станц барьж байгуулах бэлтгэл ажлыг хангах, эхлүүлэх,
- (b) Төвлөрсөн шугам сүлжээнд холбосон ус түгээх цэгүүдийг нэмэгдүүлэн, шугам сүлжээг өргөтгөх, засварлах,
- (c) Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот, орон нутгийн хөгжлийн төв хотуудад бохир ус цэвэрлэх байгууламжийг шинэчлэх, шинээр барих,
- (d) Худаг, уст цэгийг сэргээн засварлах, шинээр гаргах,
- (e) Ариутгах татуургын шугам сүлжээг сэргээн засварлах, шинээр барьж байгуулах,
- (f) Хаягдал усыг дахин боловсруулах, сумын төвүүдэд бага оврын бохир ус цэвэрлэх байгууламж барих,
- (g) Гэр хорооллын ариун цэврийн байгууламж, бохир усны цооногийг сайжруулах,
- (h) Цаашдын усны эрэлтийг хангах үүднээс усны нөөцийг хөгжүүлэх төслүүдийн ТЭЗҮ-ийг боловсруулах,
- (i) Ус хэмнэх, хаягдал усыг дахин боловсруулах чиглэлээр иргэдийн мэдлэг ойлголтыг сайжруулах.

Бүлэг 4 Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлт ба хөгжлийн хувилбарууд

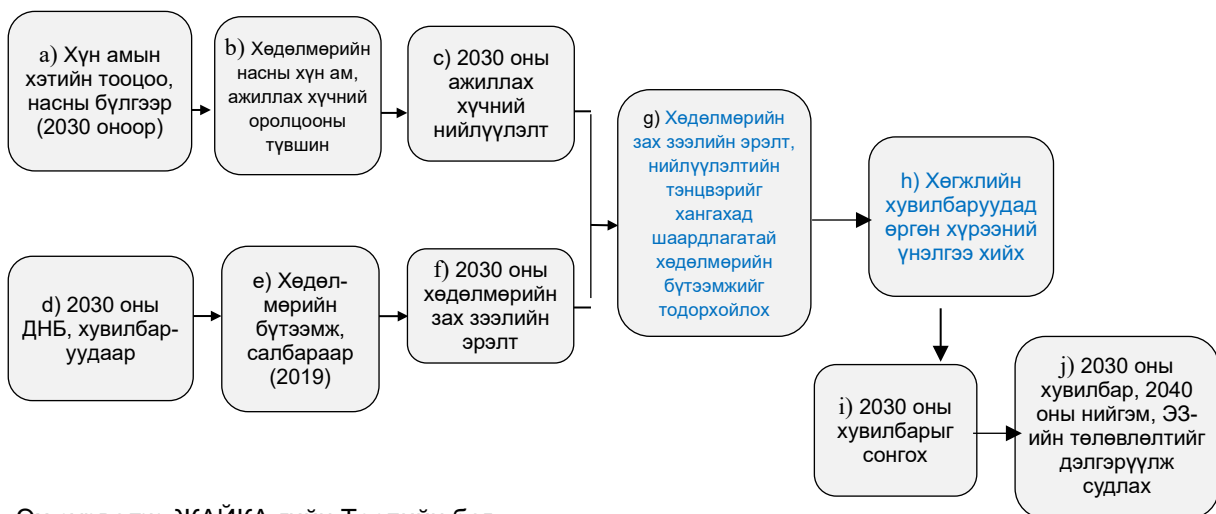
Тус бүлэгт төслийн Ажлын хэсгийн гишүүдтэй хийсэн хэлэлцүүлэгт үндэслэн боловсруулсан Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлт, хөгжлийн хувилбаруудыг тусгав. Дэлгэрэнгүй судалгааны үр дүнг эхний байдлаар 2019 оны 10 дугаар сарын 9-ний өдөр зохион байгуулсан Төслийн Ажлын хэсгийн хурлын үеэр танилцуулав. Төслийн багийн гишүүд хуралд оролцогчдын саналыг цаашдын судалгаанд тусган, шинэчлэн боловсруулж Дунд хугацааны тайлан 1-д нэгтгэн оруулав. Түүнчлэн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлтийг оролцогч талуудад танилцуулсан. Энэхүү бүлэгт тусгасан нийгэм, эдийн засгийн хэтийн төлвийг суурь болгон авсан 2019 оны мэдээлэлд үндэслэн боловсруулсан болно. Олон улсын байгууллагуудын урьдчилсан мэдээлэлд үндэслэн шинэчилсэн хэтийн тооцоонд COVID-19 цар тахлын нөлөөг тусгав.

4.1 Зорилго ба аргачлал

Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлтийг 2030, 2040 оны хүн ам, ажиллах хүч, Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний (ДНБ) хэтийн тооцоог судалж, боловсруулав. Энэ төрлийн төлөвлөлт нь Монгол Улсын хөгжлийн зорилтуудыг тодорхойлох, дэд бүтцийн төлөвлөлтийн суурь болох хүн ам, эдийн засгийн төлөвлөлтийн бодлогын чиглэлүүдийг тодорхойлоход чухал ач холбогдолтой.

Зураг 4.1.1-д үзүүлсэн схемийн дагуу нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлтийг боловсруулсан ба тус схем нь хүн ам, ажиллах хүч, ДНБ-ий хэтийн тооцооны уялдаатай байдлыг хангасан схем юм. Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлтийг доорх дарааллын дагуу боловсруулав.

Зураг 4.1.1 Нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлтийг боловсруулах ажлын дараалал

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(a) 2030 оны хүн амын хэтийн тооцоог насны бүлгээр тооцож гаргах;

(b) Хөдөлмөрийн насны хүн ам, ажиллах хүчний оролцооны түвшинг тооцох;

- (c) Ажиллах хүчний нийлүүлэлтийг тооцох;
- (d) 2030 оны ДНБ-ийг хөгжлийн хувилбаруудаар тооцох;
- (e) 2019 оны хөдөлмөрийн бүтээмжийг салбаруудаар гаргах;
- (f) Хөгжлийн хувилбаруудын ДНБ-ий өсөлтийг хангахад шаардлагатай хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлтийг 2019 оны хөдөлмөрийн бүтээмжийн түвшинтэй харьцуулж тооцох;
- (g) Хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт, нийлүүлэлтийн тэнцвэрийг хангахад шаардлагатай хөдөлмөрийн бүтээмжийг тодорхойлох;
- (h) Хөгжлийн хувилбаруудад өргөн хүрээний үнэлгээ хийх;
- (i) 2030 оноор хамгийн сайн хувилбарыг сонгох;
- (j) Сонгосон хувилбарын хүн ам, ДНБ-ий 2030 оны хэтийн төлвийн тооцоог нарийвчлан гаргах, 2040 оны нийгэм, эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийг гаргах.

4.2 Хүн ам, ажиллах хүчний хэтийн тооцоо

4.2.1 Хүн амын хэтийн тооцоо

Хүн амын 2030 оны хэтийн тооцоог гурван өөр хувилбараар тооцсон байна. Үндэсний статистикийн хороо (ҮСХ) хүн амын албан ёсны хэтийн тооцоог гаргаснаас гадна НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгмийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын Хүн амын хэлтсийн хүн амын хэтийн тооцоо бий. Мөн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг (ЖТБ) “Spectrum” програмыг ашиглаж хүн амын хэтийн тооцоог хийсэн. ҮСХ-ны хүн амын хэтийн тооцоогоор 2030 онд хүн амын тоо 3,863,000, НҮБ-ын тооцоогоор 3,635,000-3,797,000, ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн тооцоогоор 3,740,000 байна гэж тус тус тооцоолсон. Хүснэгт 4.2.1, Зураг 4.2.1-ээс хэтийн тооцоог харна уу.

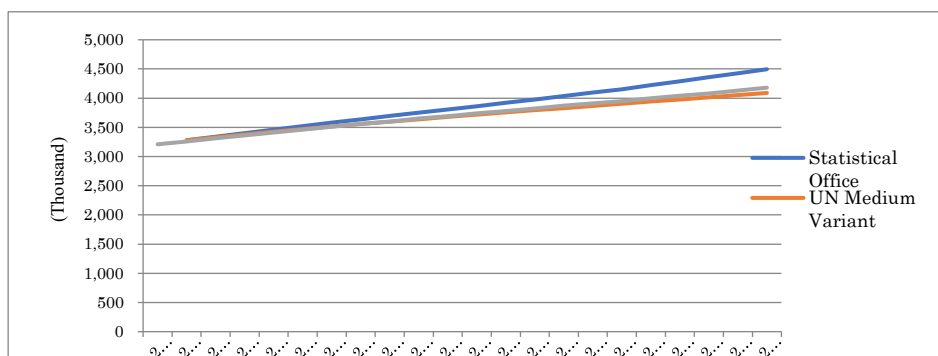
Хүснэгт 4.2.1 ҮСХ, НҮБ, ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хүн амын хэтийн тооцоо

Он	Хүн ам (мянга)					Төрөлтийн нийлбэр коэффициент				
	ҮСХ	НҮБ			ЖТБ	ҮСХ	НҮБ			ЖТБ
		Их байх тохиол -долд	Дундаж байх тохиол-долд	Бага байх тохиол -долд			Их байх тохиол -долд	Дундаж байх тохиол-долд	Бага байх тохиол -долд	
2018 (оны байдлаар)	3,186					2.90				
2030	3,863	3,797	3,716	3,635	3,740	3.30	2.99	2.59	2.19	2.90
2040	4,495	4,309	4,089	3,870	4,180	3.40	2.86	2.36	1.86	2.90

Эх сурвалж: (i) ҮСХ-ны Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо, (ii) “Дэлхийн хүн амын төлөв байдал 2019”, НҮБ-ын ЭЗ, нийгмийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын Хүн амын хэлтэс, <https://population.un.org/wpp/>, (iii) “Spectrum” програмыг ашиглаж хийсэн ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хэтийн тооцоо.

* Тайлбар: ҮСХ-ны хэтийн тооцоо болон 2018 оны хүн амын тоо нь суурин хүн амын тоо болно. НҮБ болон ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хэтийн тооцоо нь Монгол Улсын нийт хүн амын хэтийн тооцоо юм.

Зураг 4.2.1 ҮСХ, НҮБ, ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хийсэн Монгол Улсын хүн амын хэтийн тооцоо (2040 оноор)

Эх сурвалж: (i) ҮСХ-ны Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо, (ii) “Дэлхийн хүн амын төлөв байдал 2019”, НҮБ-ын ЭЗ, нийгмийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын Хүн амын хэлтэс, <https://population.un.org/wpp/>, (iii) “Spectrum” програмыг ашиглаж хийсэн ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн хэтийн тооцоо.

Төрөлтийн нийлбэр коэффициент (ТНК) буюу нэг эмэгтэйн нөхөн үржихүйн насныхаа туршид төрүүлсэн хүүхдийн тоо нь хүн амын хэтийн тооцоог хийхэд ашигладаг хүн ам зүйн нэгэн чухал үзүүлэлт юм. Зураг 4.2.2-г үзүүлснээр төрөлтийн нийлбэр коэффициент нь 2005 он хүртэл буурч, 2014 он хүртэл аажмаар нэмэгдсэн ба 2018 оноос хойш 3.0 болж тогтвортой хадгалагдаж байна. ҮСХ төрөлтийн нийлбэр коэффициентийг өснө гэж тооцоолсон бол НҮБ-ын тооцоонд ТНК нь хүн амын хэтийн тоо их, дунд, бага байх тохиолдлуудад харилцан адилгүй байдлаар буурсан байна. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг 2018 онд 2.9 байсан ТНК-ийг ирээдүйд хэвээр хадгалагдана гэж тооцоолов. Зураг 4.2.2-ыг харна уу.

ҮСХ-ны хэтийн тооцоо нь төрийн захиргааны байгууллагуудын төлөвлөлтүүдэд ашиглагддаг албан ёсны статустай тул нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлтийг боловсруулахад тус тооцоог ашиглав. Тус тооцоо нь хүн амыг харьцангуй өндөр байхаар тооцоолсон ба энэ нь Монгол Улсын эдийн засаг өсч тэлэх үеийн төлөвлөлттэй илүү уялдана. Тиймээс цаашид хүн амын хэтийн тооцоог зөвхөн тооцоолол гэх техникийн талаас нь бус бодлогын түвшний зорилт гэж авч үзэх нь чухал юм.

Зураг 4.2.2 Монгол Улсын төрөлтийн нийлбэр коэффициентийн өөрчлөлт

Эх сурвалж: Монгол Улсын статистикийн эмхэтгэл 2016, 2018, ҮСХ

4.2.2 Ажиллах хүчний хэтийн тооцоо

Хүснэгт 4.2.2-т насны бүлгээр үзүүлсэн ҮСХ-ны Монгол Улсын суурин хүн амын 2030 оны хэтийн тооцооноос хөдөлмөрийн насны хүн амын тооцоог харж болно. 2030 оны байдлаар хөдөлмөрийн насны хүн амыг (15-64 насны) 2,404,000 байна гэж тооцсон байна. Энэ нь ажиллах хүчний идэвхийн коэффициент (АХИК) 62.2% байна гэсэн үг юм.

Хүснэгт 4.2.2 ҮСХ-ны Монгол Улсын суурин хүн амын хэтийн тооцоо (2030 оноор, насны бүлгээр)

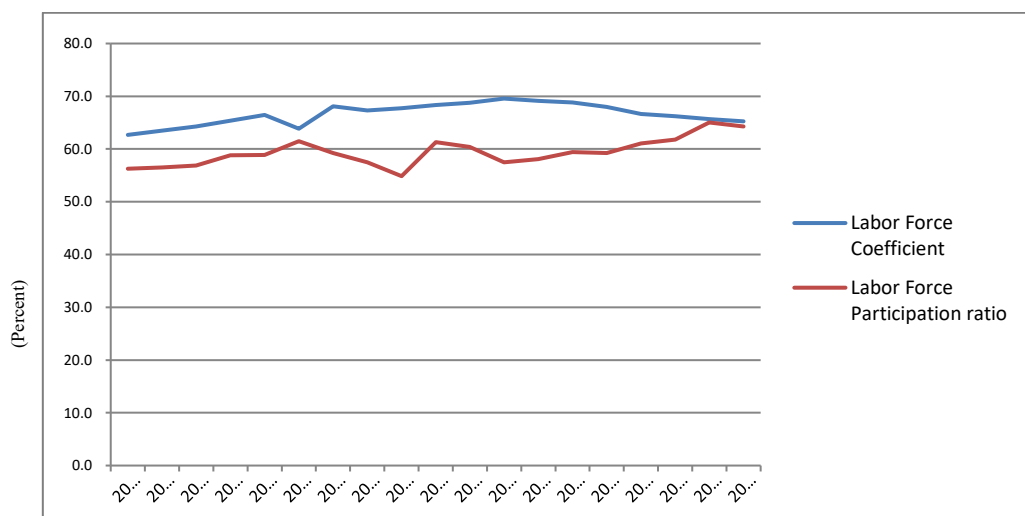
Насны бүлэг	Хүн ам, насны бүлгээр		
	Нийт	Эрэгтэй	Эмэгтэй
0-4	398,462	200,131	198,331
5-9	400,861	200,765	200,097
10-14	405,539	202,367	203,171
15-19	357,070	181,554	175,516
20-24	268,893	135,423	133,470
25-29	200,224	100,912	99,312
30-34	222,478	112,048	110,431
35-39	255,386	128,180	127,206
40-44	292,703	145,976	146,727
45-49	246,081	121,503	124,578
50-54	217,325	105,590	111,735
55-59	189,564	89,732	99,832
60-64	154,322	70,403	83,919
65-69	121,798	53,414	68,384
70+	132,102	51,538	80,564
Нийт	3,862,808	1,899,536	1,963,273
<i>15-65 (хөдөлмөрийн насны хүн ам)</i>	<i>2,404,046</i>	<i>1,191,321</i>	<i>1,212,726</i>

Эх сурвалж: ҮСХ-ны Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо

Зураг 4.2.3-т үзүүлснээр ажиллах хүчний оролцооны түвшинг (АХОТ) тооцохдоо хөдөлмөрийн насны хүн амд эдийн засгийн идэвхтэй хүн амыг харьцуулдаг. АХОТ 2018 онд 64.3% байв. 2030 он хүртэл ажиллах хүчний оролцооны буурах, нэмэгдэх түвшин тэнцвэртэй байж АХОТ нэг түвшинд хадгалагдана гэж таамаглав. Эмэгтэйчүүд хөдөлмөрийн зах зээлд идэвхтэй оролцох үед ажиллах хүчний оролцооны түвшин нэмэгдэх ба залуу буюу хөдөлмөрийн насны хүн ам их, дээд сургууль, коллежид ихээр хамрагдах тохиолдолд АХОТ буурна. Дээрх хоёр тохиолдлын аль аль нь хэрэгжих боломжтой ч хэр хэмжээнд биелэхийг нь тооцоолоход хүндрэлтэй юм. Тиймээс АХОТ ижил хэмжээнд нэмэгдэж, буурна гэж үзэж 2030 оныг хүртэл ажиллах хүчний оролцоо нэг түвшинд хадгалагдана гэж тооцоолов.

2030 оны хөдөлмөрийн насны хүн ам, ажиллах хүчний оролцооны түвшинг харгалзан үзэж 2030 онд ажиллах хүчний нийлүүлэлт 1,567,400 байна гэж тооцоолов.

Зураг 4.2.3 Монгол Улсын ажиллах хүчний идэвхийн коэффициент, ажиллах хүчний оролцооны түвшний өөрчлөлт

Эх сурвалж: Монгол Улсын статистикийн эмхэтгэл 2016, 2017, 2018, ҮСХ

4.2.3 Монгол Улсын эдийн засгийн хэтийн төлөв

(1) Монгол Улсын эдийн засгийн өнөөгийн байдал болон хэтийн төлөв

Хүснэгт 4.2.3-т Монгол Улсын эдийн засгийн сүүлийн жилүүдийн төлөв байдлыг салбараар харуулав. Сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсын эдийн засаг нь уул уурхайн салбараас ихээхэн хамааралтай байсан ба уул уурхайн салбарын өсөлт буурч, зогсонги байдалтай болоход эдийн засгийн өсөлт удааширсан байна. Энэхүү чиг хандлагыг харгалзан үзэж уул уурхайн салбарын ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээ 2030 онд 2018 оныхоос буурахгүй гэж үзэв. Энэ нь уул уурхайн салбарын өсөлт ДНБ-ий нийт өсөлттэй ижил түвшинд байх төлөвтэй гэсэн үг юм. Хүснэгт 4.2.3-т үзүүлснээр 2000-2018 оны хооронд хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэр (нийтийн аж ахуйг оролцуулаад), үйлчилгээний салбарууд жилд тус бүр 4.7%, 7.0%, 7.5%-иар өссөн байна. (Зураг 4.2.4 ба Зураг 4.2.5).

Хүснэгт 4.2.3 Монгол Улсын ДНБ (салбараар, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр)

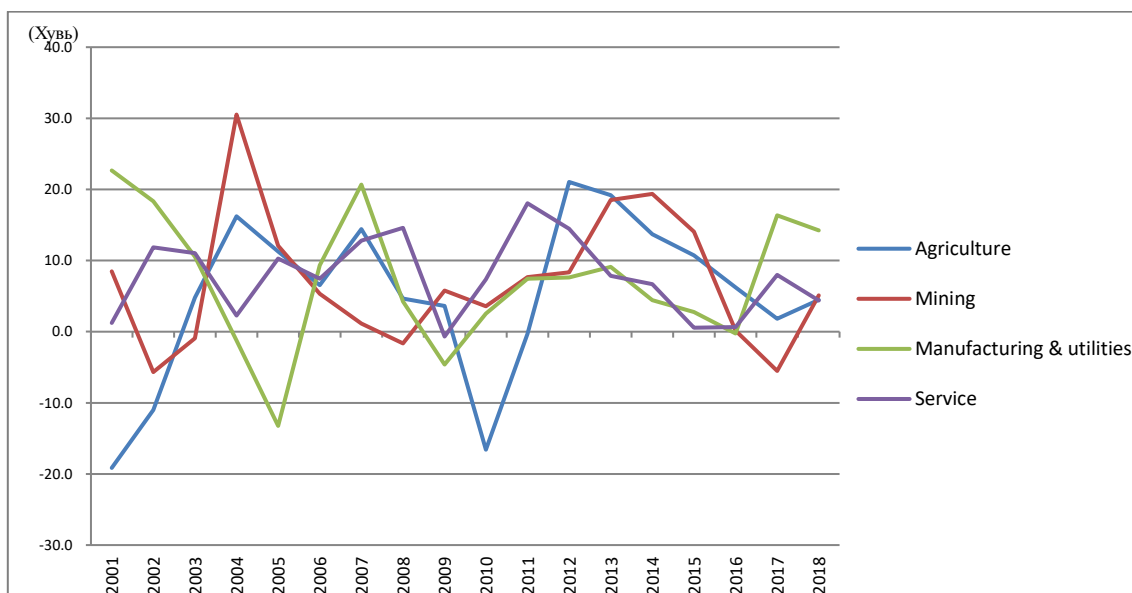
(сая төгрөг)

Он	Хөдөө аж ахуй	Уул уурхай	Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	Үйлчилгээ	ДНБ
2000	1,064,152	1,235,460	478,713	2,200,963	4,979,289
2005	1,037,814	1,831,581	658,392	3,122,175	6,649,962
2010	1,144,698	2,102,158	886,238	4,625,133	8,758,226
2015	2,071,966	3,957,728	1,199,486	7,233,543	14,462,723
2018	2,340,628	3,936,676	1,590,406	8,205,381	16,073,092
2019	2,536,122	3,950,523	1,718,198	8,741,333	16,946,176
ДНБ-д эзлэх хувь (%)					
2000	21.4	24.8	9.6	44.2	100.0
2005	15.6	27.5	9.9	47.0	100.0
2010	13.1	24.0	10.1	52.8	100.0
2015	14.3	27.4	8.3	50.0	100.0
2018	14.6	24.5	9.9	51.1	100.0

2019	14.9	23.3	10.1	51.6	100.0
Жилийн дундаж өсөлт, 5 жилээр (%/жил)					
2000-2005	-0.5	8.2	6.6	7.2	6.0
2005-2010	2.0	2.8	6.1	8.2	5.7
2010-2015	12.6	13.5	6.2	9.4	10.6
2015-2019	5.2	-0.0	9.4	4.8	4.0
Хамгийн их үед	12.6	13.5	9.9	9.4	10.6
Хамгийн бага үед	-0.5	-0.2	6.1	4.3	3.6
2010-2019	9.2	7.3	7.6	7.3	7.6
2000-2019	4.7	6.3	7.0	7.5	6.7

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2016, 2017, 2018-ын мэдээлэлд үндэслэн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг тооцоолол хийв

Зураг 4.2.4 2000-2018 оны хоорондох Монгол Улсын ДНБ-ий өсөлт (салбараар)

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2016, 2017, 2018-ын мэдээлэлд үндэслэн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг тооцоолол хийв

Хүснэгт 4.2.4-т үзүүлснээр дээрх тооцоонд үндэслэж ДНБ-ийг тооцов. Хэтийн төлвийн тооцоо нь ДНБ-ий өсөлтийн 2000-2019 оны чиг хандлагатай ихээхэн ижил төстэй байна. ДНБ-ий хэтийн төлвийн тооцоог хийхийн тулд 2019 оны үнийг суурь үнэ болгож сонгов.

Хүснэгт 4.2.4 Монгол Улсын 2030 оны ДНБ-ий хэтийн төлөв (2019 оны зэрэгцүүлэх үнээр)

Салбар	2019	2030	Жилийн дундаж өсөлт % 2019-2030 оноор
Хөдөө аж ахуй	4,062,667	6,733,250	4.7
Уул уурхай	8,799,222	17,230,988	6.3
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4,176,313	8,790,520	7.0
Үйлчилгээ	15,931,144	35,297,185	7.5
ДНБ	32,846,794	68,051,943	6.8

сая төгрөг

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 4.2.4-т үзүүлсэн ДНБ-ий хэтийн төлвийн хувьд Монгол Улсын эдийн засагт бүтцийн өөрчлөлт гарахгүй. Өөрөөр хэлбэл:

- (a) Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг ихэвчлэн бүрэн боловсруулалгүйгээр экспортод гаргадаг ба энэ байдал цаашид ижил түвшинд байна;
- (b) Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулалт одоогийн түвшинд хэвээр байна.

Монгол Улсын эдийн засаг одоогийн бүтцээ хадгалсан хэвээр байх нь дараах үндэслэлээр эдийн засгийн хэтийн төлвийн хамгийн сайн хувилбар байж чадахгүй. Үүнд:

- (a) ДНБ-ий өсөлт уул уурхайн салбараас хамааралтай байна;
- (b) Уул уурхайн олборлолтыг 2.2 дахин нэмэгдүүлэх нь байгаль орчны ноцтой асуудал үүсгэж болзошгүй;
- (c) Уул уурхай, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулалт хязгаарлагдмал байгаагаас үүдэн хөдөө, орон нутагт ажлын байр хангалтгүй байна;
- (d) Эдийн засгийн өсөлт өндөр хэдий ч нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл хязгаарлагдмал тул хөрөнгийн хуримтлал бий болох нөхцөлийг бүрдүүлж чадахгүй.

Дээрх хөгжлийн чиг хандлага сонирхол татахуйц байж болох ч хөдөө аж ахуйн салбар жилд тогтвортойгоор 4.7%-иар өсөх боломжгүй юм. Илүү бодитой байх үүднээс ДНБ-ий хөдөө аж ахуйн салбарын жилийн дундаж өсөлтийг тогтвортой 3.5% байхаар тооцсон. ДНБ-ий аж үйлдвэрийн салбарын жилийн дундаж өсөлт 7.0%-ийн түвшнээ барих болно. Энэ байдлаар Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийн хэтийн төлвийг Хүснэгт 4.2.5-д нэгтгэн үзүүлэв. ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт 6.7%-д хүрэх ба энэ нь ТХҮБ 2030-д тусгасан эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлтийн зорилтот 6.7%-тай тэнцэж байна. Тиймээс энэхүү 6.7%-ийн эдийн засгийн өсөлтийн түвшинг нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн боломжуудыг тооцож, тодорхойлоход ашиглана.

Хүснэгт 4.2.5 Монгол Улсын ДНБ-ий хэтийн төлөв, хөдөө аж ахуйн салбарын бодит өсөлтийн төсөөллөөр (2019 оны зэрэгцүүлэх үнээр) (Хөгжлийн хувилбар А)

Салбар	2019	2030	сая төгрөг
			Жилийн дундаж өсөлт % 2019-2030 оноор
Хөдөө аж ахуй	4,062,667	5,931,371	3.5
Уул уурхай	8,799,222	17,230,988	6.3
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4,091,963	8,790,520	7.0
Үйлчилгээ	15,931,144	35,297,185	7.5
ДНБ	32,884,996	67,250,064	6.7

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Эдийн засгийн үзүүлэлтүүд

Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг одоо байгаагаас өндөр түвшинд боловсруулсан

тохиолдолд уул уурхайн салбарын өсөлт бага байсан ч салбарын ДНБ-д эзлэх хувийг ижил түвшинд хангаж чадна. Тун онцгой тохиолдолд уул уурхайн салбар өсөлтгүй байсан хэдий ч ДНБ-д эзлэх хувийг ижил түвшинд байлгаж болох юм. Энэхүү тохиолдлыг Хүснэгт 4.2.6 дахь хэтийн төлвийн тооцоогоор үзүүлэв. Хөдөө аж ахуйн салбарын жилийн дундаж өсөлтийг дээрх хэтийн төлвийн тооцоонд тусгасантай ижил хэмжээнд байна гэж үзэв.

Хүснэгт 4.2.6 Монгол Улсын ДНБ-ий 2030 оны хэтийн төлөв, уул уурхайн салбар өсөлтгүй төсөөллөөр (2019 оны зэрэгцүүлэх үнээр)

Салбар	2019	2030	сая төгрөг
			Жилийн дундаж өсөлт % 2019-2030 оноор
Хөдөө аж ахуй	4,062,667	5,931,371	3.5
Уул уурхай	8,799,222	8,799,222	0.0
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4,091,963	17,222,286	14.0
Үйлчилгээ	15,931,144	35,297,185	7.5
ДНБ	32,884,996	67,250,064	6.7

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 4.2.6-д үзүүлснээр ДНБ-ий энэхүү өсөлтийг хангахын тулд аж үйлдвэрийн салбарын жилийн дундаж өсөлтийг маш өндөр буюу 14.0%-д хүргэх шаардлагатай болно. Энэ нь боломжтой хэдий ч бодит бус юм. Тиймээс ДНБ-ий хэтийн төлвийг уул уурхайн салбарын жилийн дундаж өсөлтийг бага зэрэг буюу 5% байхаар тооцов. Үр дүнг Хүснэгт 4.2.7-д нэгтгэн үзүүлэв.

Хүснэгт 4.2.7 Монгол Улсын ДНБ-ий хэтийн төлөв, уул уурхайн салбар бага зэргийн өсөлттэй төсөөллөөр (2019 оны зэрэгцүүлэх үнээр) (Хөгжлийн хувилбар В)

Салбар	2019	2030	сая төгрөг
			Жилийн дундаж өсөлт % 2019-2030 оноор
Хөдөө аж ахуй	4,062,667	5,931,371	3.5
Уул уурхай	8,799,222	15,049,656	5.0
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4,091,963	10,971,852	9.4
Үйлчилгээ	15,931,144	35,297,185	7.5
ДНБ	32,884,996	67,250,064	6.7

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Дээрх төсөөллүүдийн хувьд эдийн засгийн өсөлтийн гол хөдөлгөгч хүч нь уул уурхай эсвэл аж үйлдвэрийн салбарууд байна. Эдийн засгийн өсөлтийг хангахын тулд эдгээр салбарууд нь үйлчилгээний салбарыг өсөхөд нөлөөлнө. Үйлдвэрлэлийн бус үйлчилгээний салбар нь эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэх нэмэлт хөдөлгөгч хүч болох тохиолдол бий. 3-р сард зохион байгуулсан семинарт онцлон тэмдэглэснээр Монгол Улсын эдийн засгийн ирээдүйтэй салбарын нэг нь транзит тээвэр юм. БНХАУ-аас бараа бүтээгдэхүүнийг импортолж, Монгол Улсаар дамжуулан тээвэрлэж, ОХУ-д экспортлохоос гадна буцаад бараа бүтээгдэхүүнийг ОХУ-аас Монгол Улсаар дамжуулан тээвэрлэж, БНХАУ руу экспортолно. Зарим импортолж буй бараа бүтээгдэхүүнийг Монгол Улсад боловсруулан, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, экспортын боловсруулалтын загвараар экспортолж болох юм. Бараа бүтээгдэхүүнийг боловсруулахгүй байсан ч Монгол Улсад тээвэрлэлт, хадгалалт, санхүүгийн үйлчилгээ, даатгал, захиргаа болон

туслах үйлчилгээний үйл ажиллагаа зэрэг үйлчилгээний салбарт нэмүү өртөг бий болгох боломжтой.

Транзит тээврийн үйлчилгээг тооцох бодит тоо баримт байхгүй боловч эдгээр үйл ажиллагааны дүнд ДНБ-ий үйлчилгээний салбарын хамгийн өндөр өсөлтийг хангах боломжтой. Хэтийн төлвийн тооцоог хийхдээ үйлчилгээний салбарын дундаж өсөлтийг дээрх төсөөллөөс өндөр буюу 8.0% байхаар тооцов. Хэтийн төлвийн тооцоог Хүснэгт 4.2.8-д нэгтгэн үзүүлэв.

Хүснэгт 4.2.8 Монгол Улсын ДНБ-ий хэтийн төлөв, транзит тээвэр бүхий төсөөллөөр (2019 оны зэрэгцүүлэх үнээр) (Хөгжлийн хувилбар С)

сая төгрөг

Салбар	2019	2030	Жилийн дундаж өсөлт % 2019-2030 оноор
Хөдөө аж ахуй	4,062,667	5,931,371	3.5
Уул уурхай	8,799,222	15,049,656	5.0
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4,091,963	9,123,360	7.6
Үйлчилгээ	15,931,144	37,145,677	8.0
ДНБ	32,884,996	67,250,064	6.7

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 4.2.8-аас үзэхэд аж үйлдвэрийн салбарын өсөлт бага зэрэг байсан ч транзит тээврийг хөгжүүлснээр эдийн засгийн ижил өсөлтийг хангаж чадна. Энэ төсөөллийн хувьд уул уурхай болон хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулалт бага байх ба ДНБ-ий аж үйлдвэрийн салбарын өсөлт нь хэтийн төлвийн өсөлтийн түвшнээс ердөө бага зэрэг өндөр байна. Анхдагч бүтээгдэхүүнийг одоо байгаагаас өндөр түвшинд боловсруулсан тохиолдолд аж үйлдвэрийн салбар болон ДНБ бүхэлдээ өсөх боломжтой. Энэхүү тохиолдлыг Хүснэгт 4.2.9-д үзүүлэв.

Хүснэгт 4.2.9 Монгол Улсын ДНБ-ий хэтийн төлөв, аж үйлдвэр болон транзит тээврийг хослуулан хөгжүүлэх төсөөллөөр (2019 оны зэрэгцүүлэх үнээр) (Хөгжлийн хувилбар D)

сая төгрөг

Салбар	2019	2030	Жилийн дундаж өсөлт % 2019-2030 оноор
Хөдөө аж ахуй	4,062,667	5,931,371	3.5
Уул уурхай	8,799,222	15,049,656	5.0
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4,091,963	10,971,852	9.4
Үйлчилгээ	15,931,144	38,296,579	8.3
ДНБ	32,884,996	70,249,458	7.1

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

4.3 Хөгжлийн хувилбарууд

4.3.1 Хөгжлийн хувилбарын тодорхойлолт

Тайлангийн 4.2 дугаар хэсэгт нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбаруудын тооцоо судалгааг үзүүлэв. Эдгээр хувилбаруудаас уул уурхайн салбар өсөлтгүй

байх нь бодит бус хувилбар байх магадлалтай. Бусад дөрвөн хувилбар нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувилбаруудыг боловсруулах үндэс болно.

Макро түвшний хөгжлийн хувилбаруудыг боловсруулахад нутаг дэвсгэр, орон зайн хөгжлийн хувьд Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурь чухал ач холбогдолтой. Тиймээс нэн түрүүнд Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурьтай холбогдолтой боломжуудыг судлан үзсэн. Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурийг Монгол Улсын нийт хүн амд нийслэлийн хүн амын эзлэх хувь нэмэгдэх, ижил түвшинд байх, буурах үзүүлэлтүүдээр тодорхойлов. Тухайлбал 2040 оны байдлаар Монгол Улсын нийт хүн амд Улаанбаатар хотын хүн амын эзлэх хувийг 60%, 46% эсвэл 40% байхаар тооцов. Хүснэгт 4.3.1-д эдгээр хувилбаруудыг харьцуулав.

Хүснэгт 4.3.1 Нутаг дэвсгэр, орон зайн хөгжлийн гурван хувилбарын харьцуулалт

Хувилбар	I	II	III
Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурь	Өснө	Хэвээр хадгалагдана	Буурна
Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурийн түвшин, хувиар	60	46	40
Улаанбаатар хотын 2040 оны хүн ам, сая хүнээр	3.0	2.3	2.0
Улаанбаатар хотын хүн амын өсөлт, мянган хүнээр	1,537	837	537
Улаанбаатар хотын хүн амын жилийн өсөлт, хувиар	3.17	1.99	1.37
Бусад аймаг, хотуудын хүн амын өсөлт, мянган хүнээр	296.3	996.3	1,296.3
Бусад аймаг, хотуудын хүн амын жилийн өсөлт, хувиар	0.70	2.01	2.48

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хувилбар I-ийн хувьд Улаанбаатараас бусад орон нутгийн хүн амын жилийн дундаж өсөлт зөвхөн 0.70% байна. Энэхүү хүн амын өсөлтийн хувьд орон нутаг дахь хот, тосгон, бусад суурины хүн ам ердийн өсөлтөөр өсч, хөдөөгийн хүн ам буурах магадлалтай. Улаанбаатар хотын хүн амын жилийн дундаж өсөлт 3.17% байгаа нь сүүлийн үеийн хандлагаас арай доогуур үзүүлэлт юм.

Хувилбар II нь нийслэл хотын тэргүүлэх байр суурь нэмэгдэхээс сэргийлж, хүн амын тэнцвэрт байдлыг хангана. Хувилбар III-ын хувьд Улаанбаатар хотын хүн амын жилийн дундаж өсөлт 1.37% байгаа нь сүүлийн үеийн хандлагаас нэлээд доогуур үзүүлэлт тул тус хувилбарыг хэрэгжүүлэхэд ихээхэн хүчин чармайлт гаргах шаардлагатай. Улаанбаатар хот болон бусад бүс нутгийн хүн амын тэнцвэртэй байдлыг сайжруулах үүднээс орон нутгийн хүн амыг хурдан хугацаанд өсгөх шаардлагатай болно. Орон нутгийн хүн амын жилийн дундаж өсөлт 2.48% байгаа нь Улаанбаатар болон түүний ойр орчмын хот, сууринаас бусад хот, тосгон, суурины хүн амын өсөлтийн хандлагатай ойролцоо байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй. Тус өсөлт нь 2010-2017 онд 2.49% байсан байна.

2019 оны 3-р сард зохион байгуулсан семинарын үеэр тус хувилбаруудыг танилцуулан, Ажлын хэсгийн гишүүдээр хэлэлцүүлсэн болно. Семинарт оролцогчдын ихэнх нь Улаанбаатар хотын өнөөгийн тэргүүлэх байр суурийг хэвээр хадгалахыг дэмжсэн. ҮСХ-ны хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоогоор 2015 онд хүн амын жилийн дундаж өсөлт 2.1% байсан бол

2045 онд 1.57% болон буурч, Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурь 2045 оныг хүртэл тогтвортойгоор өсч 57.3% болох төлөвтэй байна. Хэрэв хүн амын өсөлт нь дээрх тооцооллын дагуу өндөр байх тохиолдолд Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурь нэмэгдэх бөгөөд энэ нь хүн амын өсөлтийн хувилбаруудаас сайн нь биш юм. Нөгөө талаар Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурийг хүчээр барьж тогтоох нь бодит бус бөгөөд Хувилбар III-т тусгасан Улаанбаатар хотын хүн амын жилийн дундаж өсөлт 1.37% байгаа нь сүүлийн үеийн хандлагаас ихээхэн доогуур үзүүлэлт юм. Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурь одоогийнхтой ижил түвшинд буюу 45% орчим байх нь бодит хувилбарын нэг юм.

4.3.2 Хөгжлийн хувилбарын тодорхойлолт

Тайлангийн 5.2 дугаар хэсэгт тусгасан дөрвөн тооцоололд үндэслэн хөгжлийн хувилбаруудыг А: уул уурхайд түшиглэсэн хөгжил, В: боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өндөр хөгжил, С: транзит тээврийн чиг баримжаатай хөгжил, D: өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжил гэж тодорхойлов. Дараах дэд хэсэгт үзүүлсэн хөдөлмөрийн эрэлт, нийлүүлэлтийн тэнцвэрт үндэслэж эдгээр хувилбаруудын нийгэм, эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийг тодорхойлов.

4.3.3 Ажиллах хүчний эрэлт, нийлүүлэлтийн тэнцвэр

4.2.3 дугаар хэсэгт үзүүлсэн хөгжлийн хувилбаруудын ДНБ-ий өсөлтийн тооцооллыг Хүснэгт 4.3.2-т нэгтгэж үзүүллээ.

Хүснэгт 4.3.2 ДНБ-ий өсөлт 2030 оны байдлаар, салбараар, хөгжлийн хувилбаруудаар

Салбар	Уул уурхайд түшиглэсэн хөгжил	Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өндөр хөгжил	Транзит тээврийн чиг баримжаатай хөгжил	хувь/жил
				Өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжил
Хөдөө аж ахуй	3.5	3.5	3.5	3.5
Уул уурхай	6.3	5.0	5.0	5.0
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	7.0	9.4	7.6	9.4
Үйлчилгээ	7.5	7.5	8.0	8.3
ДНБ	6.7	6.7	6.7	7.1

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

4.2.2 дугаар хэсэгт хөдөлмөрийн зах зээлийн шаардлагатай эрэлтийг нийлүүлэлттэй харьцуулж, Хөгжлийн хувилбар тус бүрээр тооцоо хийсэн. Нэн түрүүнд Хүснэгт 4.3.3-т үзүүлснээр 2019 оны хөдөлмөрийн бүтээмж буюу нэгж хөдөлмөрөөс тухайн салбарт орж буй нэмүү өртгийг салбаруудаар тооцов. Хоёрдугаарт хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлтийг Хөгжлийн хувилбар тус бүртэй уялдуулан салбараар тооцоолсон бөгөөд 2030 оны хөдөлмөрийн бүтээмжийг мөн салбараар тооцож гаргав. Эцэст нь салбарын ДНБ-ий хэтийн төлвийг салбар тус бүрийн хөдөлмөрийн бүтээмжид хуваан 2030 оны хөдөлмөрийн эрэлтийг тооцоолов. Үр дүнг Хүснэгт 4.3.4-т нэгтгэв.

Хүснэгт 4.3.3 2019 оны хөдөлмөрийн бүтээмж (салбараар)

Салбар	ДНБ (мян. төг)	Ажиллах хүч (мян. хүн)	Хөдөлмөрийн бүтээмж (төг/ажиллах хүч)
Хөдөө аж ахуй	4,062,667	290,160	14,001.5
Уул уурхай	8,799,222	57,923	151,912.4
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4,091,963	109,726	37,292.6
Үйлчилгээ	15,931,144	688,352	23,143.9
Нийт	32,884,996	1,146,161	226,350.3

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 4.3.4 2030 оны хөдөлмөрийн бүтээмж, ажиллах хүч (салбар тус бүрийн хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлтийн таамаглалаар, Хөгжлийн хувилбараар, салбараар)

Хэтийн төлвийн хувилбар	Салбар	Хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлт (%, жилээр)	Хөдөлмөрийн бүтээмж (төг/ажиллах хүч)	ДНБ (1,000 төг)	ДНБ-д эзлэх хувь (%)	Ажиллах хүч (1,000)	ДНБ-д эзлэх хувь (%)
А	Хөдөө аж ахуй	3.5	20,442	5,931,371	8.8	290.2	18.6
	Уул уурхай	4.0	233,862	17,230,988	25.6	73.7	4.7
	Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4.0	57,410	8,790,520	13.1	153.1	9.8
	Үйлчилгээ	3.5	33,789	35,297,185	52.5	1044.6	66.9
	Нийт		43,065	67,250,064	100.0	1,561.6	100.0
В	Хөдөө аж ахуй	3.5	20,442	5,931,371	8.8	290.2	18.6
	Уул уурхай	4.0	233,862	15,049,656	22.4	64.4	4.1
	Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4.5	60,520	10,971,852	16.3	181.3	11.6
	Үйлчилгээ	3.7	34,515	35,297,185	52.5	1022.7	65.6
	Нийт		43,151	67,250,064	100.0	1,558.5	100.0
С	Хөдөө аж ахуй	3.5	20,442	5,931,371	8.8	290.2	18.6
	Уул уурхай	4.0	233,862	15,049,656	22.4	64.4	4.1
	Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4.0	57,410	9,123,360	13.6	158.9	10.2
	Үйлчилгээ	4.0	35,629	37,145,677	55.2	1042.6	67.0
	Нийт		43,220	67,250,064	100.0	1556.0	100.0
D	Хөдөө аж ахуй	3.5	20,442	5,931,371	8.4	290.2	18.7
	Уул уурхай	4.0	233,862	15,049,656	21.4	64.4	4.1
	Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	4.5	60,520	10,971,852	15.6	181.3	11.7
	Үйлчилгээ	4.5	37,559	38,296,579	54.5	1,019.6	65.6
	Нийт		45,164	70,249,458	100.0	1,555.4	100.0

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 4.3.4-т салбар тус бүрийн хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлтийг Хөгжлийн хувилбар бүрээр дараах байдлаар тооцов. Хөдөө аж ахуйн салбарын хувьд хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлт бүх хувилбараар жилд 3.5% байгаа бөгөөд ДНБ-ий хувьд мөн л бүх хувилбараар ижил дүнтэй байна. Энэ нь хөдөө аж ахуйн салбарт ажиллагсдын тоо одоогийн түвшнээс өөрчлөгдөхгүй гэсэн үг юм. Уул

уурхайн салбарын хувьд хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлт бүх хувилбараар жилд 4.0% байна. Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуйн салбарын тухайд хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлт А, С хувилбарын хувьд 4.0% байгаа бол боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өндөр хөгжлийг илэрхийлэх хувилбар В болон өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжлийг илэрхийлэх D хувилбарын хувьд хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлт 4.5% байна. Үйлчилгээний салбарын хувьд хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлт А хувилбарын хувьд 3.5%, В хувилбарт 3.7%, С хувилбарт 4.0%, D хувилбарт 4.5% байна. 4.2.2 дугаар хэсэгт 2030 онд бүх хувилбарын хувьд хөдөлмөрийн эрэлт 1,567,400-тэй тэнцэнэ гэж тооцоолсон нь нийт ажиллах хүчний нийлүүлэлтийн 99.2~99.6% байна.

4.3.4 Хөгжлийн хувилбаруудын үнэлгээ

Хүснэгт 4.3.5-д хөгжлийн дөрвөн хувилбарыг хотжилт, хүн амын тархалт, байршил, нийгэм, байгаль орчны нөлөөлөл болон хөгжлийн менежментийн үзүүлэлтүүдээр үнэлэв.

Хүснэгт 4.3.5 Макро эдийн засгийн хөгжлийн хувилбаруудын үнэлгээ, сонгогдсон үзүүлэлтүүдээр

Хөгжлийн хувилбар	А: Уул уурхайд түшиглэсэн хөгжил	В: Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өндөр хөгжил	С: Транзит тээврийн чиг баримжаатай хөгжил	D: Өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжил
Хүн амын 2030 оны хэтийн төлөв (мянган хүн)	3,740			
Эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт, %			6.7	7.1
Нэг хүнд ногдох ДНБ, 2030 оноор (мянган төгрөг)			17,933	18,848
Шаардлагатай хөдөлмөрийн эрэлт (мянган хүн)	1,562	1,559	1,556	1,555
Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өсөлт	7.0	9.4	7.6	9.4
Үйлчилгээний салбарын өсөлт	7.5	7.5	8.0	8.3
Хотжилт ба хүн амын тархалт, байршил	-Нийслэлийн тэргүүлэх байр суурь нэмэгдэж, Улаанбаатар хотын хүн амын төвлөрөл үргэлжилнэ. - Иргэдийн гадаад улсад ажиллаж, амьдрах явдал үргэлжилнэ. - Хөдөө, орон нутгийн хүн ам буурна.	-Боловсруулах үйлдвэрлэл болон холбогдох үйлчилгээ бүхий орон нутгийн хотууд хөгжинэ. - Нийслэлийн тэргүүлэх байр суурь хэвээр хадгалагдана. - Иргэдийн гадаад улсад ажиллаж, амьдрах явдал зогсоно.	- Гол тэнхлэгийн дагуу үйлчилгээний үүрэг функц бүхий орон нутгийн хотууд хөгжинэ. - Үйлчилгээний чиг баримжаатайгаар Улаанбаатар хотын тэргүүлэх байр суурь бага зэрэг нэмэгдэнэ. - Иргэдийн гадаад улсад ажиллаж, амьдрах явдал зогсоно.	- Иргэдийн гадаад улс орноос шилжин ирэх хөдөлгөөн ихэснэ. -Улаанбаатар болон орон нутгийн хотууд хөгжинэ. - Улаанбаатар хот нь өндөр зэрэглэлийн үйлчилгээ бүхий дэлхийн хот болон хөгжинэ. - Бүс нутаг хоорондын тэнцвэрт байдал

				сайжирна.
Нийгмийн нөлөөлөл	- Хөдөө, орон нутагт ажлын байр хязгаарлагдмал байгаагаас үүдэлтэй хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдал ихэснэ. - Иргэд гадаад улсад ажиллаж, амьдрах болсны улмаас нийгмийн болон гэр бүлийн харилцаа муудна.	-Орон нутгийн хотуудад ажлын байр нэмэгдсэнээр хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаа багасна. - Орон нутгийн хотууд болон хөдөө орон нутагт бүтээгдэхүүний анхан шатны үйлдвэрлэл болон хөдөө аж ахуй, мал аж ахуй эрхлэлт нэмэгдсэнээр нийгмийн болон гэр бүлийн харилцаа сайжирна.	- Ихэвчлэн гол тэнхлэгийн дагуу хүн ам төвлөрч буйгаас үүдэлтэй хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдал үргэлжилнэ. - Орон нутагт хотжилт, үйлчилгээний чиг баримжаатай хөгжлөөс үүдсэн нийгмийн асуудлууд тулгарна.	- Хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдал багасна. - Хөдөө орон нутагт анхан шатны бүтээгдэхүүний боловсруулалттай холбоотойгоор ажлын байр нэмэгдэж, нийгмийн болон гэр бүлийн харилцаа сайжирна. - Гадаад улс орноос шилжин ирэгсэдтэй холбоотойгоор нийгмийн зөрчилдөөн үүсч болзошгүй.
Байгаль орчны нөлөөлөл	- Уул уурхайн үйл ажиллагааг өргөжүүлэхтэй холбоотой-гоор байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлнэ. - Улаанбаатар хотын хэт төвлөрлөөс үүдэн хотын байгаль орчин доройтно.	- Орон нутгийн хотуудад байгаль орчны асуудлууд үүснэ. - Уул уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотой байгаль орчны асуудлууд багасна.	- Улаанбаатар хотын байгаль орчин доройтож болзошгүй. - Орон нутгийн хотуудад байгаль орчны асуудлууд үүснэ. - Уул уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотой байгаль орчны асуудлууд багасна.	- Улаанбаатар хотын байгаль орчин доройтож болзошгүй. - Орон нутгийн хотуудад байгаль орчны асуудлууд үүснэ.
Хөгжлийн менежмент	- Нийгэм, байгаль орчны асуудлуудыг шийдвэрлэх менежментийг сайжруулна. -Хязгаарлагдмал капиталын хуримтлалаас үүдсэн хөгжлийн менежментийн хүндрэл үүснэ.	-Бүтээгдэхүүн хөгжүүлэх боловсруулах үйлдвэрийг технологи, зах зээлээр дэмжинэ. - Орон нутгийн байгаль орчны асуудлуудыг орон нутгийн захиргаа шийдвэрлэх шаардлагатай.	- Улаанбаатар болон орон нутгийн хотуудад дэд бүтцийг сайжруулах шаардлагатай. -Улаанбаатар хотын үйлчилгээний өрсөлдөх чадварыг сайжруулахын тулд менежментийг сайжруулна. - Орон нутгийн засаг захиргаа орон нутгийн хотуудын дэд бүтцийг хөгжүүлэх шаардлагатай.	- Улаанбаатар хотыг дэлхийн хот болгох зорилгоор менежментийг сайжруулна. - Боловсруулах үйлдвэрийг технологи, зах зээлээр дэмжинэ. - Орон нутгийн засаг захиргаа орон нутгийн хотуудын дэд бүтцийг хөгжүүлэх шаардлагатай.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

4.4 Хөгжлийн хувилбарын санал

4.4.1 Санал болгож буй хөгжлийн хувилбар

4.3 дугаар хэсэгт дурдсан хөгжлийн дөрвөн хувилбар нь хүн ам, ажиллах хүчний хувьд ойролцоо байх боловч технологийн хөгжлийн үр нөлөө нь харилцан адилгүй

байна. Боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өндөр хөгжлийг илэрхийлэх В хувилбар болон өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжлийг илэрхийлэх D хувилбарын хувьд хөдөлмөрийн бүтээмжийг хамгийн ихээр нэмэгдүүлэхэд технологийн томоохон хөгжил шаардагдана. Хөгжлийн хувилбар В, С болон D-г хэрэгжүүлэхэд үйлчилгээний салбарын технологийн хөгжлийг дэмжих шаардлагатай. Технологийг хөгжүүлснээр аж үйлдвэрийн салбар өсч, үйлчилгээний салбарын өсөлтийг нэмэгдүүлнэ. Тиймээс өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжил нь нэг хүнд ногдох ДНБ болон хамгийн их өсөлтийг хангана. Өөрөөр хэлбэл энэ нь хамгийн сайн хувилбар юм. Хүснэгт 4.3.5-д дүгнэсэнчлэн энэ хувилбар нь эдийн засгийн аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбарыг төрөлжүүлэх бөгөөд байгаль орчинд ээлтэй хувилбар юм.

4.4.2 Хүн ам, ДНБ-ий 2030 оны хэтийн тооцоо

(1) Хүн ам ба ажиллах хүчний нийлүүлэлт

ҮСХ-ны хүн амын 2030 оны хэтийн тооцоог нарийвчлан судалж үзэв. Өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжлийн хувилбарын хувьд хүн амын өсөлтийг ийнхүү өндөр байлгахын тулд хөрш орнуудтай харилцаагаа өргөжүүлж, сайжруулах шаардлагатай. Үүний үр дүнд бусад улс, орнуудаас Монгол Улс руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн ихсэх боломжтой. Түүнчлэн ажлын байр бий болгосноор гадаадад ажиллаж, амьдардаг Монголчуудын Монгол Улс руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн нэмэгдэнэ. Ингэснээр хүн амын өсөлтийн хэтийн тооцоог өндөр байхаар тооцоолох боломжтой.

Үүнтэй холбогдуулан Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хуульд заасан Монгол Улсад цагаачлан амьдрах, оршин суух гадаадын иргэдийн тооны хязгаарлалтын талаарх заалтыг өөрчилж болох юм. Монгол Улсад цагаачлан амьдрах, оршин суух гадаадын иргэдийн тоо нь Монгол Улсын харьяат хүн амын 3 хувиас илүүгүй, үүний дотор нэг улсын иргэн 1 хувь хүртэл байж болно. 2019 оны 10 дугаар сарын байдлаар Монгол Улсад оршин сууж буй гадаадын иргэдийн тоо 25,419 байгаа нь Монгол Улсын харьяат хүн амын 3 хувь болох 97,154 хүнээс доогуур үзүүлэлт юм.

Гадаадад амьдарч байгаа Монгол Улсын харьяат иргэдийн тоог 2.1.1-р хэсэгт 50,000-142,000 гэж тооцсон. ҮСХ-ны мэдээллээр 2018 оны байдлаар гадаадад амьдарч байгаа Монгол Улсын харьяат иргэн 87,300 байгаа бөгөөд энэхүү тоонд үндэслэн тооцов. Хэтийн тооцоонд 2030 оны байдлаар эдгээр 87,300 иргэний хагас нь буюу 44,000 нь Монгол Улсад шилжин ирнэ гэж тооцов. Түүнчлэн хөрш зэргэлдээ орноос ирсэн гадаадын иргэдийн тоог Монгол Улсын хилээр орсон зорчигчдын тоо болон Монгол Улсад хөдөлмөрийн гэрээгээр ажил эрхэлж буй гадаадын иргэдийн тоонд үндэслэж гаргасан. ТХҮБ 2030 баримт бичигт тусгасан зорилтыг хангахын тулд улсын хилээр орсон зорчигчдын тоо 2018 оны байдлаар 598,000 байсан бол 2030 онд 2.0 сая болж 3.34 дахин өсөх боломжтой. Хүснэгт 2.1.4-д үзүүлснээр Монгол Улсад хөдөлмөрийн гэрээгээр ажил эрхэлж буй гадаадын иргэдийн тоо 5,000 байна. Энэ нь гадаадын нийт иргэдийн тоо 15,000-тай нийцэж байна. Монгол Улсад оршин суух гадаадын иргэдийн тоо улсын хилээр орсон зорчигчдын тооноос илүү буюу 4 дахин нэмэгдэхээр төсөөлсөн. Монгол Улсад оршин суух гадаадын иргэдийн тоо 2030 онд 60,000 орчим болж магадгүй юм.

Гадаадын иргэдийг оролцуулаад нийт 104,000 хүнийг 2030 оны хэтийн тооцоон дээр нэмж тооцов. Ингэснээр хүн амын 2030 оны хэтийн тооцоо болон ажиллах

хүчний нийлүүлэлт дараах байдлаар өөрчлөгдөв.

Хүн амын 2030 оны 3,966,800
хэтийн тооцоо:

Хөдөлмөрийн насны 2,467,000 (ажиллах хүчний идэвхийн коэффициент 62.2%
хүн ам: хэвээр байх тохиолдолд)

Ажиллах хүчний 1,586,000 (ажиллах хүчний оролцооны түвшин 64.3%
нийлүүлэлт: хэвээр байх тохиолдолд)

(2) ДНБ, хөдөлмөрийн бүтээмж

ДНБ-ий өсөлтийг салбараар, мөн хөдөлмөрийн бүтээмжийг нарийвчилж тооцов. Өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжлийн хувилбарын хувьд ДНБ-ий зорилтот өсөлтөд хүрэхийн тулд хөдөө аж ахуй, уул уурхай, аж үйлдвэр (нийтийн аж ахуйг оролцуулаад), үйлчилгээний салбаруудын бүтээмжийг 3.5%, 4.0%, 4.5%, 4.5%-иар тус тус нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Бусад улсын туршлага болон Монгол Улсын өмнөх чиг хандлагыг харгалзан үзвэл аж үйлдвэр (нийтийн аж ахуйг оролцуулаад), үйлчилгээний салбаруудын хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлтийг хангах боломжтой юм. Хүснэгт 4.4.1-д Монгол Улсын хөдөлмөрийн бүтээмжийн өөрчлөлт, Хүснэгт 4.4.2-т Япон улсын хөдөлмөрийн бүтээмжийн өөрчлөлтийг тус тус харуулав.

Хүснэгт 4.4.1 Монгол Улсын хөдөлмөрийн бүтээмжийн өөрчлөлт

Салбар	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2019	2000-2019
Хөдөө аж ахуй	-0.1	2.0	12.3	13.4	6.4
Уул уурхай	-7.1	2.8	12.3	-7.8	0.1
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	6.1	6.1	-5.5	0.7	1.8
Үйлчилгээ	1.6	7.5	10.1	-2.3	4.5
Нийт	3.3	5.6	9.3	1.4	5.0

хувь/жил

Эх сурвалж: Монгол Улсын статистикийн эмхэтгэл 2017, 2019-ийн мэдээлэлд үндэслэн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг тооцоолол хийв

Хүснэгт 4.4.2 Япон улсын хөдөлмөрийн бүтээмжийн өөрчлөлт, урт хугацаагаар

Он	Хөдөө аж ахуй, загас агнуур	Уул уурхай	Аж үйлдвэр	Барилга	Цахилгаан, хий, ус, дулаан хангамж, тээвэр, харилцаа холбоо	Бөөний болон жижиглэн худалдаа, ресторан, санхүү, даатгал, УХХ	Үйлчилгээ	Нийтийн үйлчилгээ
1955-1960	5.8	20.3	7.1	7.6	8.1	5.4	3.5	1.6
1960-1965	4.1	14.5	9.4	4.0	7.6	8.1	0.2	2.9
1965-1970	2.3	11.3	10.9	7.9	8.1	8.7	10.8	3.3
1970-1975	8.5	6.5	4.9	0.6	3.5	4.7	0.5	0.2
1975-1980	0.6	10.7	5.5	-1.4	1.1	5.0	1.2	3.6

1980-1985	4.9	4.0	4.0	-0.1	4.8	2.1	2.7	2.3
1985-1990	3.3	1.4	4.1	5.7	2.9	4.6	-0.3	1.7
1990-1995	1.7	-	1.5	-1.8	-0.4	1.2	1.1	-1.2
1955-1995	3.9	9.7*	5.9	2.8	4.4	5.0	2.4	1.8

Тайлбар: * Уул уурхайн салбарын жилийн өсөлт 9.7% байгаа нь 1955-1990 оны хооронд хамаарна.

Эх сурвалж: Япон улсын Дотоод хэрэг, харилцаа холбооны яамны Статистикийн товчооноос гаргасан Статистикийн мэдээг ашиглаж ЖАЙКА-гийн Төслийн баг боловсруулав.

(3) Хүн амын 2030 оны хэтийн тооцоо, аймгаар

Доорх төсөөллүүдэд үндэслэж аймгуудын хүн амын 2030 оны хэтийн тооцоог хийв. Үүнд:

- (a) Төвлөрлийг сааруулж, бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих үйл ажиллагааны дүнд 2030 оныг хүртэл Улаанбаатар хотын хүн ам нь нийт хүн амын 45.3% буюу 2018 оныхоор хэвээр хадгалагдана;
- (b) ҮСХ-ны хэтийн тооцоонд үндэслэн аймаг, орон нутгийн хүн амын тархалтыг тооцов.

Хүснэгт 4.4.3-т үзүүлснээр 2030 онд Улаанбаатар хотын хүн ам 1,799,000, аймгуудын хүн амыг 2,168,700 байхаар тооцоолов.

Хүснэгт 4.4.3 Хүн амын 2030 оны хэтийн тооцоо, аймаг, бүсээр

Бүс, аймаг	ҮСХ-ны хүн амын 2030 оны хэтийн тооцоо					Хүн амын 2030 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо		
	Хүн ам			Эзлэх хувь (%)		2030 Эзлэх хувь (%)	2030 (хэтийн тооцоо)	2018- 2030 (жилийн дундаж өсөлт, %)
	2018	2030 (хэтийн тооцоо)	2018- 2030 (жилийн дундаж өсөлт, %)	2018	2030 (хэтийн тооцоо)			
Улсын хэмжээнд	3,186.3	3,862.8	1.6	100.0	100.0	100.0	3,967.6	1.8
<i>Баруун бүс</i>	407.2	440.6	0.7	12.8	11.4	13.3	526.1	2.2
Баян-Өлгий	103.8	120.2	1.2	3.3	3.1	3.6	143.6	2.7
Говь-Алтай	58.3	58.5	0.0	1.8	1.5	1.8	69.8	1.5
Завхан	73.1	72.4	-0.1	2.3	1.9	2.2	86.1	1.4
Увс	83.6	84.8	0.1	2.6	2.2	2.6	101.6	1.6
Ховд	88.4	104.7	1.4	2.8	2.7	3.2	125.0	2.9
<i>Хангайн бүс</i>	600.4	641.3	0.6	18.8	16.6	19.3	765.4	2.0
Архангай	96.0	100.9	0.4	3.0	2.6	3.0	120.2	1.9
Баянхонгор	88.4	98.6	0.9	2.8	2.6	3.0	117.4	2.4
Булган	61.8	61.8	0.0	1.9	1.6	1.9	73.8	1.5
Орхон	103.2	106.1	0.2	3.2	2.8	3.2	127.0	1.7
Өвөрхангай	116.6	125.9	0.6	3.7	3.3	3.8	150.4	2.1
Хөвсгөл	134.4	148.0	0.8	4.2	3.8	4.5	176.6	2.3
<i>Төвийн бүс</i>	511.4	506.3	-0.1	16.0	13.1	15.2	604.6	1.4
Говьсүмбэр	17.5	22.0	1.9	0.5	0.6	0.7	26.2	3.4
Дархан-Уул	104.2	105.4	0.1	3.3	2.7	3.2	125.8	1.6
Дорноговь	69.6	68.3	-0.2	2.2	1.8	2.1	81.7	1.3
Дундговь	46.8	48.5	0.3	1.5	1.3	1.5	58.3	1.8
Өмнөговь	69.1	69.3	0.0	2.2	1.8	2.1	82.5	1.5
Сэлэнгэ	109.2	104.8	-0.3	3.4	2.7	3.2	125.0	1.1
Төв	95.0	88.0	-0.6	3.0	2.3	2.7	105.1	0.8
<i>Зүүн бүс</i>	222.6	227.9	0.2	7.0	5.9	6.9	271.7	1.7
Дорнод	82.3	81.0	-0.1	2.6	2.1	2.4	96.8	1.4
Сүхбаатар	62.6	67.7	0.7	2.0	1.8	2.0	80.5	2.1
Хэнтий	77.7	79.2	0.2	2.4	2.1	2.4	94.4	1.6
<i>Улаанбаатар</i>	1,444.7	2,046.7	2.9	45.3	53.0	45.3	1,798.9	1.8

Эх сурвалж: (1) Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2018 (2) ҮСХ-ны Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо

4.4.3 Хүн ам, ДНБ-ий хэтийн төлвийн тооцоо, 2040 оноор

2040 оны байдлаар хүн ам, ДНБ-ий хэтийн төлвийн тооцоог 2030 оны шинэчилсэн хэтийн тооцооны аргачлалын дагуу тооцсон болно.

(1) Хүн ам, ажиллах хүч

Хүн ам, ажиллах хүчний нийлүүлэлтийн 2040 оны хэтийн төлвийн тооцоог дараах байдлаар хийв. ҮСХ-ны хэтийн тооцоогоор Монгол Улсын хүн ам 2040 онд 4,495,000-д хүрнэ. 2040 онд 50,000 гадаадад амьдарч байгаа Монгол Улсын харьяат иргэд эргэж ирэхээр тооцлоо. Монгол Улсад оршин суух гадаадын харьяат иргэдийн тоо 2030 онд 60,000 байснаас 1.5 дахин нэмэгдэж 90,000 болох бөгөөд улсын хилээр орох гадаадын зорчигчдын тоо 2030 онд 2.0 сая, 2040 онд 3.0 сая болно. Иймд 2040 оны байдлаар нийт хүн ам, хөдөлмөрийн насны хүн ам, ажиллах хүчний нийлүүлэлтийг тооцов. Үүнд:

- Хүн амын 2040 оны хэтийн тооцоо: 4,635,000
- Хөдөлмөрийн насны хүн ам: 2,883,000 (62.2%)
- Хөдөлмөрийн нийлүүлэлт: 1,854,000 (64.3%)

Хүн амын 2040 оны хэтийн тооцоог хийсэн аргачлалын дагуу Улаанбаатар хот болон аймгуудын хүн амын хэтийн тооцоог хийв. Улаанбаатар хотын хүн амын нийт хүн амд эзлэх хувь 45.3 хэвээр хадгалагдаж, ҮСХ-ны хэтийн тооцоонд үндэслэн аймаг, орон нутгийн хүн амын тархалтыг тооцов. Хүснэгт 4.4.4-ийг харна уу.

Хүснэгт 4.4.4 Хүн амын хэтийн төлвийн тооцоо (2040 оноор, аймаг, бүсээр)

мянган хүн			
Аймаг	Хүн амын 2040 оны хэтийн тооцоо (мян)	Аймаг	Хүн амын 2040 оны хэтийн тооцоо (мян)
Улсын хэмжээнд	4,637.6	Төвийн бүс	686.8
<i>Баруун бүс</i>	636.3	Говьсүмбэр	35.2
Баян-Өлгий	182.7	Дархан-Уул	142.4
Говь-Алтай	77.9	Дорноговь	95.5
Завхан	97.4	Дундговь	65.9
Увс	118.3	Өмнөговь	98.3
Ховд	160.0	Сэлэнгэ	135.9
<i>Хангайн бүс</i>	893.6	Төв	113.6
Архангай	139.6	Зүүн бүс	318.2
Баянхонгор	141.4	Дорнод	110.4
Булган	81.6	Сүхбаатар	97.4
Орхон	144.7	Хэнтий	110.4
Өвөрхангай	176.7	Улаанбаатар	2,102.7
Хөвсгөл	209.6		

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) ДНБ ба хөдөлмөрийн бүтээмж

ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлтийг 2030-аас 2040 оны хооронд ТХҮБ 2030-ын зорилтот түвшинд буюу 6.7% байна гэж тооцоход ДНБ-ий өсөлт ба хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх шаардлагыг харгалзан дараах байдлаар тооцож гаргав. Хүснэгт 4.4.5-г харна уу.

Хүснэгт 4.4.5 2030-2040 оны ДНБ-ий өсөлт ба хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх шаардлага

Салбар	ДНБ-ий өсөлт (хувь/жил)	Нэмэгдүүлэх шаардлагатай бүтээмж (хувь/жил)
Хөдөө аж ахуй	3.0	3.0
Уул уурхай	5.0	5/0
Аж үйлдвэр, нийтийн аж ахуй	7.5	6.0
Үйлчилгээ	7.0	4.9
ДНБ	6.7	4.7

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(3) Бодлогын зөвлөмж

Дээрх дүн шинжилгээнд үндэслэн дараах бодлогын зөвлөмжүүдийг хураангуйлав. Үүнд:

- Эдийн засгийн өндөр өсөлтийг хангах ажиллах хүчний нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх шаардлага үүсч байна. Хангалттай ажиллах хүчний нийлүүлэлтгүйгээр ТХҮБ 2030 дахь зорилтот түвшнүүдэд хүрч эсвэл өндөр өсөлттэй, холимог бүтэцтэй хөгжлийн хувилбарыг хэрэгжүүлж чадахгүй. Ажиллах хүчний нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэхийн тулд бодлогоор Монгол Улсын суурин хүн амын тоог өсгөж, хүн амын ердийн өсөлтийг дэмжиж, гадаадаас Монгол Улс руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөнийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Ажиллах хүчний нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авахдаа зөвхөн тоог нэмэгдүүлэхэд анхаараад зогсохгүй илүү сайн боловсрол олгох, ур чадварын сургалтуудыг зохион байгуулах замаар чанарыг сайжруулах үйл ажиллагаанд ач холбогдол өгөх нь чухал юм.
- Хөдөлмөрийн бүтээмж буюу нэгж хөдөлмөрөөс тухайн салбарт оруулж буй нэмүү өртгийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, түүний үр ашигтай байдлыг сайжруулан, дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлж, бүх түвшний ажилчдын ур чадварыг нэмэгдүүлэх замаар өсгөн, нэмэгдүүлэх шаардлагатай.
- Робот, хиймэл оюун ухаан, блокчейн, нанотехнологи, квант компьютер, биотехнологи, зүйлсийн интернэт, 3D принтер, автомат жолоодлого гэх мэт “аж үйлдвэрийн дөрөв дэх хувьсгал”-ын төрөл бүрийн технологиудыг ашигласнаар хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлж, урт хугацаанд хадгалах хэрэгтэй.
- Хөгжлийн бодлого, зорилго, зорилтуудыг тодорхойлохдоо хүн ам, ДНБ зэрэг чухал үзүүлэлтүүдийн зорилтот түвшнүүдийн хоорондын уялдааг хангах шаардлагатай.

Япон улсын хүн ам, эдийн засгийн өсөлтийн жишээ

Эдийн засгийн өсөлтийг хангахад шаардлагатай хүн амын тоо Монгол Улс, Япон улсын аль алинд нь хангалттай биш байна. Япон улсын хүн амын тоо 2008 оноос хойш буурч байгаа ба хөдөлмөрийн насны хүн амын тоо 1995 оноос хойш буурсан. 2065 он гэхэд Япон улсын хүн амын тоо 88 сая болж, хөдөлмөрийн насны хүн амын тоо 45 сая болж буурах төлөвтэй байна.

Японы Эдийн засаг, санхүүгийн зөвлөгөөний мэргэжлийн хорооны гаргасан “Ирээдүйгээ сонгох нь” тайланд хүн амын тоо буурах тохиолдолд хөдөлмөрийн бүтээмжийн түвшний өсөлтөөс хамаарч ДНБ-ий өсөлт жилд 1 болон түүнээс дээш хувийн өөрчлөлттэй байна гэж тооцоолсон.

График дээр харуулснаар 2040 оны байдлаар хүн амын тоо буурсан үзүүлэлттэй байх ч хөдөлмөрийн бүтээмжийн өсөлтөөс үүдэн ДНБ өсөлттэй гарах тооцоолол бий. Хамгийн сайн хувилбар нь улбар шар өнгөөр харуулсан хөдөлмөрийн насны хүн амын тоо болон хөдөлмөрийн бүтээмж өсч байх үеийн хувилбар юм. Монгол Улсад мөн ижил сорилт тулгарч байна.

Төсөөлөл:

1. Хүн амын өсөлт тогтвортой. (i) 2030 он гэхэд ТНК 2.07 болж, түүнээс хойш хэвээр хадгалагдана. (ii) 50 жилийн дараа хүн амын тоо 100 сая байна.
2. Хүн амын тоо буурна. (i) 2024 он гэхэд ТНК 1.33 болж, түүнээс хойш 1.35 болж хэвээр хадгалагдана. (ii) 50 жилийн дараа хүн амын тоо 85 сая байна.
3. Хөдөлмөрийн бүтээмж нэмэгдэнэ. 2020 онд бүтээмжийн түвшин 1.8% болно.
 - Хөдөлмөрийн бүтээмж нэмэгдэхгүй. Бүтээмжийн түвшин хэвээр хадгалагдана. (i) 2030 он гэхэд ТНК 2.07 болж, түүнээс хойш хэвээр хадгалагдана. (ii) 50 жилийн дараа хүн амын тоо 100 сая байна.
 - Хөдөлмөрийн бүтээмж буурна. (i) 2024 он гэхэд ТНК 1.33 болж, түүнээс хойш 1.35 болж хэвээр хадгалагдана. (ii) 50 жилийн дараа хүн амын тоо 85 сая байна.
 - Хөдөлмөрийн бүтээмж нэмэгдэнэ. 2020 онд бүтээмжийн түвшин 1.8% болно.
 - Хөдөлмөрийн бүтээмж нэмэгдэхгүй: Үндсэн хүчин зүйлийн бүтээмж 2020 оны эхээр 1.0% байна

Эх сурвалж: Япон улсын ЗГ-ын Газар, дэд бүтэц, тээвэр, аялал жуулчлалын салбарын мэдээ, 2017 он

4.4.4 COVID-19 цар тахлын нөлөө ба хэтийн төлвийн тооцоо

Энэ бүлэгт Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн дөрвөн хувилбарыг тодорхойлж, хотжилт, хүн амын тархалт, байршил, нийгмийн нөлөөлөл, байгаль орчны нөлөөлөл, хөгжлийн менежментийн үзүүлэлтүүд болон 2019 оны мэдээлэлд үндэслэсэн ДНБ-ий тооцооллын дагуу үнэлэв. 2018 оны хүн амын мэдээлэлд үндэслэсэн ҮСХ-ны албан ёсны хэтийн тооцоог мөн авч үзэв. ДНБ ба хүн амын хэтийн тооцоонд COVID-19 цар тахлын үр нөлөөг тооцож, өөрчлөлт оруулах хэрэгтэй боловч одоогийн байдлаар үүнийг бодитойгоор үнэлэх боломжгүй юм.

Монгол Улсын Засгийн газар сургууль, цэцэрлэгийн үйл ажиллагааг зогсоож, улсын хилийг хаах шийдвэрийг эрт гаргасан бөгөөд хүн амын нягтрал багатай зэргээс шалтгаалан Монгол Улс нь цар тахлын эхэн үед сөрөг үр дагаврыг

амжилттайгаар хязгаарлаж чадсан орнуудын нэгд тооцогдож байна. Гэвч корона вирусын дотоодын халдварын анхны тохиолдол 11 дүгээр сард бүртгэгдсэнээс хойш цар тахал хурдацтай тархаж, Монгол Улсын макро эдийн засаг болон ард иргэдийн амьдралд нөлөө үзүүлж байна. Дэлхийн банк, ОУВС, НҮБ, Азийн хөгжлийн банк болон бусад олон улсын байгууллагуудын 2020 оны эхээр урьдчилан таамагласан цар тахлын үр нөлөө хоорондоо нийцэж байна.

2017-2019 оны 6%-ийн тогтвортой өсөлттэй харьцуулахад 2020 онд ДНБ-ий өсөлт -1.0~2.0%-ийн хооронд хэлбэлзэх төлөвтэй байна. Дэлхийн банкны мэдээлснээр худалдааны эргэлт буурч, эрүүл мэндийн зардал, хөрөнгийн зардал болон санхүүгийн туслалцаа үзүүлэх арга хэмжээ нэмэгдсэнтэй холбоотойгоор төсөв ихээхэн алдагдалд орохоор байна. Гэхдээ дээрх олон улсын байгууллагууд эдийн засаг ойрын хугацаанд сэргэж 2021 онд ДНБ-ий өсөлт 4.7~8.0%-д хүрнэ гэж өөдрөгөөр таамаглаж байна.

Монгол Улсын эдийн засгийн сэргэлт нь бусад улс орнууд, тэр дундаа БНХАУ, ОХУ-ын эдийн засгийн үзүүлэлтүүдээс шалтгаална. COVID-19 цар тахлын нөлөөг тооцсон ДНБ-ий өсөлтийн урьдчилсан тооцоог сонгосон улс, бүс нутгаар Хүснэгт 4.4.6-д үзүүлэв.

Хүснэгт 4.4.6 COVID-19 цар тахлын нөлөөг тооцсон ДНБ-ий өсөлтийн урьдчилсан тооцоо

Улс/Бүс нутаг	2020	2021
Монгол Улс	-5.2	4.3
БНХАУ	2.0	7.9
ОХУ	-4.0	2.6
Азийн хөгжиж буй орнууд	-0.4	6.8
Хөгжингүй орнууд	-5.1	4.4

Эх сурвалж: ДБ-ны Дэлхийн эдийн засгийн хэтийн төлөв, 2021 оны 1 дүгээр сар (Монгол Улс, БНХАУ, ОХУ); АХБ-ны Хөгжлийн төлөв, 2020 оны 12 дугаар сар (бусад)

Олон улсад цар тахлын 2, 3 дахь давлагаа дэгдэж байгааг харгалзан үзэж дээрх урьдчилсан тооцоонд өөрчлөлт орох нь зүйн хэрэг боловч одоогийн байдлаар тодорхой тооцоо гаргах боломжгүй юм. БНХАУ-ын эдийн засгийн үзүүлэлт сайн байгаа нь Монгол Улсад давуу талтай. ҮХЦТ-нд санал болгож буй орон нутгийн нөөц баялагт түшиглэн эдийн засаг, экспортын бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэх нь Монгол Улсын байр суурийг бэхжүүлнэ.

Хамгийн муу хувилбарын хувьд ч Монгол Улсын эдийн засаг 2020 онд өндөр хөгжилтэй орнуудын адилаар агшихгүй бөгөөд бусад хөгжиж буй улс орнуудтай харьцуулахад 2021 онд эдийн засгийн сэргэлт харьцангуй хурдацтай байх болно. Хамгийн муу хувилбараар төсөөлөхөд 2020-2021 онд COVID-19 цар тахлын нөлөөгөөр эдийн засаг тэг өсөлттэй байна. Энэ нь Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт энэ бүлэгт тусгасан хэтийн тооцооноос ердөө 2 жилээр хоцорно гэсэн үг юм. Тиймээс 2030 онд ДНБ 61,193,432 сая төгрөгт хүрч, 2019-2030 оны хооронд жилийн 5.8%-иар өснө.

Бүлэг 5 Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөөний орон зайн төлөвлөлт

Энэхүү бүлгийн эхний хэсэгт Монгол Улсын орон зайн төлөвлөлтийг одоо мөрдөж буй бодлогын баримт бичиг, судалгаа болон бусад орнуудын жишээнд үндэслэн боловсруулж, тусгасан болно. Нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөлт нь хотын зэрэглэл, авто замын сүлжээ, газар зохион байгуулалтын асуудлуудыг хамарна. Энэхүү бүлэгт нэмэлтээр зарим орнуудын нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлсэн жишээ болон Монгол Улсын нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжит нөхцөлийн талаар тусгав.

Энэхүү бүлгийн хоёрдугаар хэсэгт Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн орон зайн төлөвлөлтөд нөлөөлөх усны нөөц, уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой орон зайн дүн шинжилгээг тусгасан. Усны эрэлт, нийлүүлэлтийн балансыг математик тоон загвар ашиглан тооцож, усны хомсдолд орж болзошгүй сумдыг тогтоов. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үр нөлөөг тодорхойлохын тулд температур, хур тунадас, зуд зэрэг цаг уурын эрс тэс үзэгдэл, бусад нөхцөл байдлыг харгалзан усны балансын дүн шинжилгээ хийсэн.

5.1 Үндэсний орон зайн төлөвлөлт

5.1.1 Орон зайн төлөвлөлтийн тогтолцоо

Монгол Улсын орон зайн төлөвлөлт нь үндэсний (макро), бүсийн/аймгийн (мезо), сумын (микро) түвшний төлөвлөлтөөс бүрдэнэ. Орон зайн төлөвлөлт, газар зохион байгуулалтын талаарх төрийн бодлогыг тусгах үүднээс аймаг, орон нутаг нь орон зайн төлөвлөлтийн схем, газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөгөө тус бодлогод нийцүүлэн боловсруулах зарчмыг бий болгох шаардлагатай. Энэхүү зарчмыг орон зайн төлөвлөлт, газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний баримт бичигт тусгах нь зүйтэй. ҮХЦТ-ий орон зайн төлөвлөгөө нь улсын болон бүсийн түвшний орон зайн зохион байгуулалт, газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнөөс бүрдэнэ. Хүснэгт 5.1.1-д улсын, бүсийн, аймагийн болон сумын түвшний орон зайн төлөвлөгөөний бүтэц, агуулгыг үзүүлэв.

Хүснэгт 5.1.1 Орон зайн төлөвлөгөөний бүтэц, агуулга

Түвшин	Онцлог	Агуулга
Улсын (Макро)	Ерөнхий	Орон зайн төлөвлөлт, зам, тээврийн тогтолцоо, хотын зэрэглэл, түүний чиг үүрэг, газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө, томоохон аж үйлдвэр, олон нийтийн барилга байгууламжийн байршил.
Бүс нутгий (Мезо)	Ерөнхий	Дээрхтэй ижил.
Аймгийн (Мезо)	Дэлгэрэнгүй	Зам, тээврийн сүлжээний бүрэлдэхүүн ба улсын төлөвлөгөөнд тусгагдсан хотын/аж үйлдвэрийн барилга байгууламж, газар зохион байгуулалтын дэлгэрэнгүй төлөвлөгөө.
Сумын (Микро)	Дэлгэрэнгүй	Газар зохион байгуулалтын нарийвчилсан төлөвлөгөө, аймаг тус бүрийн олон нийтийн барилга байгууламж болон олон нийтийн үйлчилгээний зориулалттай барилга байгууламжийн байршлыг нутгийн захиргааны байгууллага шийдвэрлэнэ.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.1.2 Орон зайн төлөвлөлтийн аргачлал

ҮХЦТ-ний хүрээнд макро түвшний хөгжлийн зорилтыг тайлангийн 3.3 дугаар хэсэгт доорх байдлаар тодорхойлсон. Үүнд:

- (a) Хөрөнгийн хуримтлалыг нэмэгдүүлэх замаар эдийн засаг болон экспортыг төрөлжүүлэх;
- (b) Ядуурал, хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаатай байдлыг бууруулах зорилгоор хөдөө орон нутаг болон орон нутгийн хот, суурин газруудад орон нутгийн орлогыг нэмэгдүүлэх, тогтвортой ажлын байрыг бий болгох;
- (c) Улаанбаатар хотын эдийн засгийн үйл ажиллагаа, хүн амын хэт төвлөрлийн сөрөг үр дагаврыг арилгах замаар хотын байгаль орчны асуудлыг шийдвэрлэх.

Макро түвшний хөгжлийн зорилтыг хангах нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалтын үндсэн стратегийг тайлангийн 3.3 дугаар хэсэгт доорх байдлаар тусгасан. Үүнд:

- (a) ОХУ, БНХАУ-тай хөрш зэргэлдээ орших газар зүйн байршлаа ашиглан дэлхийн зах зээлд гарах;
- (b) Ногоон хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхийн тулд усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, усны менежментийг сайжруулах.

Орон зайн төлөвлөлтөд баримтлах зарчмыг дээр дурдсан макро түвшний хөгжлийн зорилт, үндсэн стратегийг хэрэгжүүлэх зорилгоор тодорхойлсон. Үүнд:

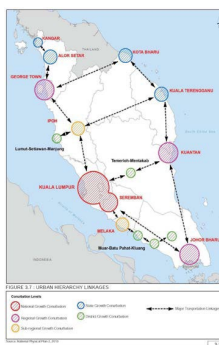
- (a) Монгол Улсын эдийн засгийн өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх зорилгоор дэлхийн эдийн засгийн интеграцид холбогдох гол зангилаа хот болох Улаанбаатар хотын чиг үүргийг бэхжүүлэх хэрэгтэй. Энэхүү гол зангилаа хот нь эдийн засгийн харьцангуй олон төрлийн үйл ажиллагаа хэрэгжүүлдэг, баялаг соёлтой, амьдрах таатай орчин бүрдүүлсэн, хүн ам ихтэй томоохон хот байх шаардлагатай. Доор тайлбарласнаар бусад улс орнуудад гол зангилаа хотуудаар ихэвчлэн 1.5 саяас дээш хүн амтай хотуудыг тодорхойлдог. Иймд Улаанбаатар хот нь дэлхий нийттэй холбогдох цорын ганц гол зангилаа хот байна. Нийгмийн болон байгаль орчны асуудал үүсгэхгүйгээр улсын нийслэлийн чиг үүргийн (чанартай дэд бүтэц бүхий) хэрэгжилтийг сайжруулах;
- (b) Хөдөө орон нутаг, орон нутгийн хот, тосгон, бусад суурины төрийн үйлчилгээ хүргэх болон эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор улсын нийслэл, бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот, орон нутгийн хөгжлийн төв хот, орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотуудын зэрэглэлийг шинээр бий болгох;

- (с) Улсын нийслэл, бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот, орон нутгийн хөгжлийн төв хотыг ОХУ болон БНХАУ-тай холбох эдийн засгийн коридорыг бий болгож, эдийн засгийг хөгжүүлэх;
- (д) Хөдөө орон нутаг, орон нутгийн хот, тосгон, бусад суурины төрийн үйлчилгээ хүргэх, хөгжлийн боломжийг сайжруулах зорилгоор хотын зэрэглэл бүхий хот, аймгийн төвүүдийг холбох аймаг хоорондын коридорыг бий болгох зэрэг болно.

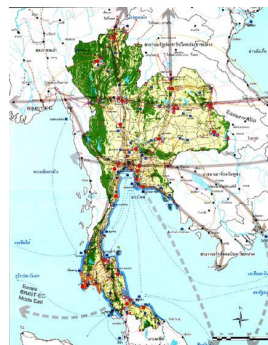
Бусад орнуудын орон зайн төлөвлөлтийн жишээ

Малайзын Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөө 2-т тусгаснаар Зүүн өмнөд Ази болон дэлхийд Малайз Улсын эдийн засгийн өрсөлдөх чадварыг сайжруулах үүднээс улсын нийслэл болон 1,5 саяас дээш хүн амтай томоохон хотуудыг гол зангилаа хотуудаар тодорхойлсон. Үндэсний орон зайн хөгжлийн төлөвлөгөөнд (2057 он хүртэлх) Тайланд улсын Бангкок хотыг ASEAN болон БНХАУ-ын өмнөд хэсэгтэй холбох зангилаа хот болгохоор тусгасан. БНСУ-ын Үндэсний орон зайн цогц төлөвлөгөөний 4 дүгээр тодотголд Сөүл болон далайн эргийн томоохон хотуудыг Номхон далайд нэвтрэх зангилаа хотуудаар тодорхойлж, тусгасан. ХБНГУ-ын Нутаг дэвсгэрийн орон зайн хөгжлийн үзэл баримтлал, стратегийн баримт бичигт их хотын бүсүүдийг Европын холбооны гишүүн орнуудын гол бүсүүдээр тодорхойлсон. Эдгээр улс орнуудын хөгжлийн үзэл баримтлал, төлөвлөгөөнөөс харахад 1,5 саяас дээш хүн амтай томоохон хотууд нь улсынхаа эдийн засгийг хөгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг байна.

Зураг 5.1.1 Малайз, Тайланд, БНСУ, ХБНГУ-ын Үндэсний орон зайн төлөвлөлт

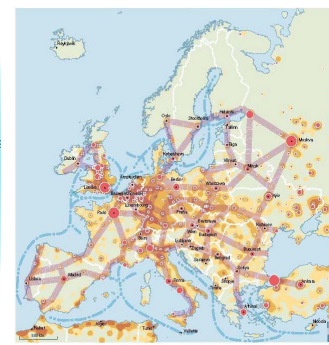
Малайзын
Куала Лумпур
болон 3 том хот

Бангкокоос ASEAN
ба Өмнөд Хятад,
Тайланд

Сөүл ба БНСУ-ын
Номхон далайн эргийн
томоохон хотууд

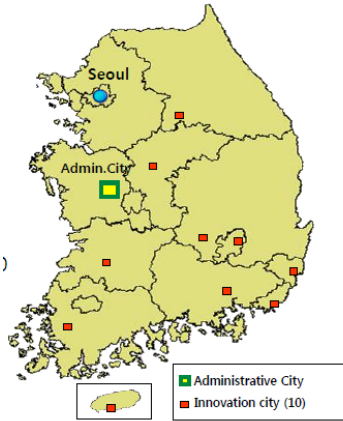
Герман: ЕХ-ны гишүүн
орнуудын их хотын бүс

хот хоорондын сүлжээгээр холбогддог. БНСУ-д бүсийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор засаг захиргааны чиг үүрэг бүхий хот болон 10 инновацийн хотуудыг тодорхойлсон.

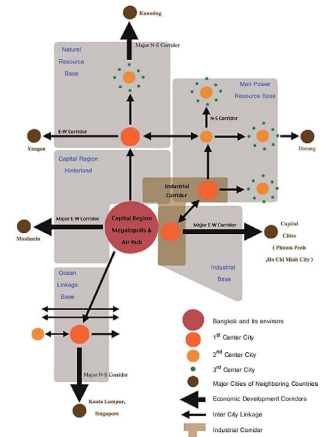
Зураг 5.1.2 Малайз, Тайланд, БНСУ, ХБНГУ-ын Үндэсний нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалт

Малайзын хотуудын зэрэглэл, хөгжлийн коридор

БНСУ-ын засаг захиргааны хот, инноваци бүхий хот, бүсүүдийн хуваарилалт

Тайландын хотуудын зэрэглэл, эдийн засгийн хөгжлийн коридор, бүсүүдийн хуваарилалт

Эх сурвалж: Малайзын Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөө 2, Тайландын Үндэсний нутаг дэвсгэрийн орон зайн хөгжлийн төлөвлөгөөнд (2057 он хүртэлх), БНСУ-ын Үндэсний нутаг дэвсгэрийн цогц төлөвлөгөөний 4 дүгээр тодотгол

5.1.3 Улсын орон зайн төлөвлөлт ба БНХАУ, ОХУ, Казахстан улсуудын бодлого, төлөвлөлт

Монгол Улс нь ОХУ, БНХАУ-тай хиллэн оршдог, далайд гарцгүй орон юм. Монгол Улсын орон зайн төлөвлөлтийг боловсруулахдаа газар зүйн байршлыг харгалзан үзэхийн тулд Монгол Улсын хөрш зэргэлдээ улс орнуудын хөгжлийн нөхцөл байдлыг судалсан.

(1) Орон зайн төлөвлөгөө

БНХАУ

Монгол Улсын хилийн дагуу БНХАУ-ын Өвөр Монголын өөртөө засах орон, Ганьсү муж, Шинжаан Уйгурын өөртөө засах орон оршдог (Зураг 5.1.3). Засаг захиргааны бүс тус бүрт зориулсан орон зайн төлөвлөгөөг боловсруулсан. Өвөр Монголын өөртөө засах орны хот байгуулалтын баримт бичигт (2015-2030 он) зүүн хойд бүсийн түүхий эдийн ханган нийлүүлэлт, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, нутгийн төв, баруун бүсэд түүхий эд нийлүүлэх зорилгоор Монгол Улстай холбогдох гарцыг тодорхой тусгаж оруулсан. Монгол Улсаас нүүрс, газрын тосыг нийлүүлэх боломжтой хилийн боомтуудыг тодорхойлсон. Энэхүү бодлоготой уялдуулан хилийн боомт хүрэх төмөр замын шугамыг барьж байгуулсан. Ганьсү мужийн хөгжлийн төлөвлөгөө, хот байгуулалтын баримт бичиг (2013-2030 он) болон Шинжаан Уйгурын өөртөө засах орны хот байгуулалтын баримт бичигт (2012-2030 он) Монгол Улстай холбоотой тодорхой бодлогыг тусгаагүй байна.

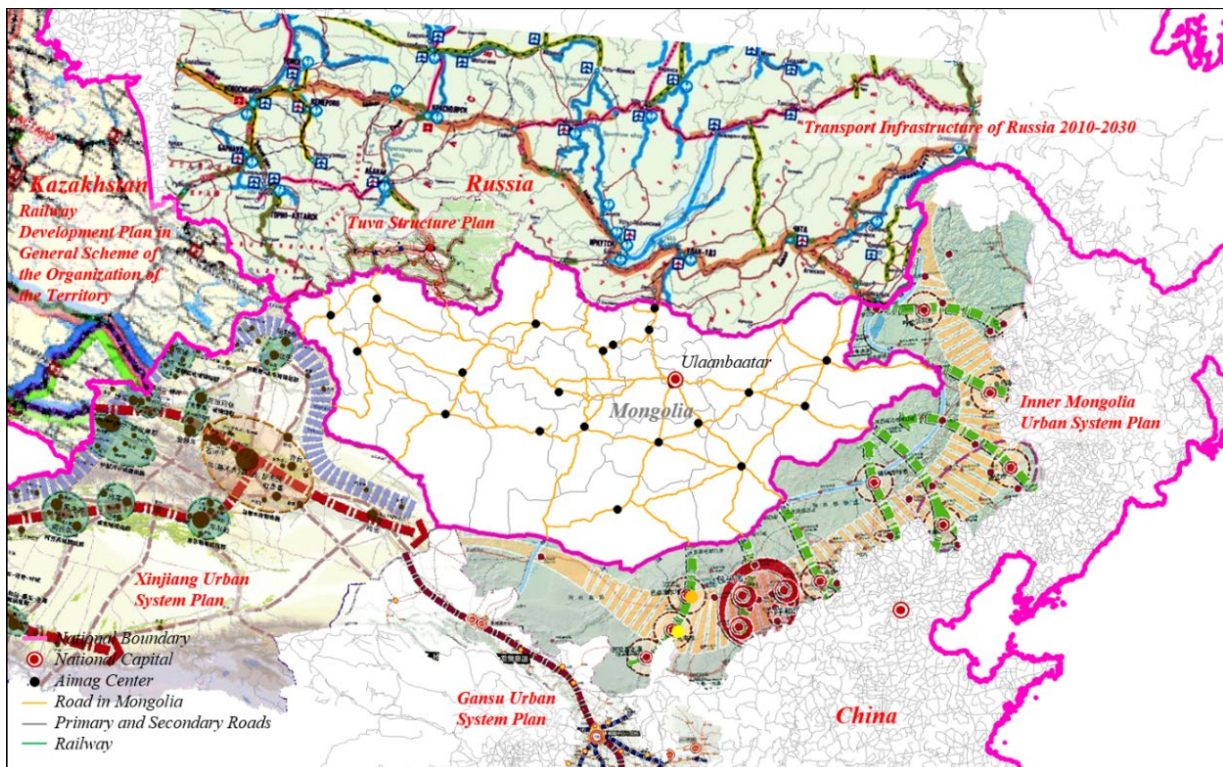
ОХУ

ОХУ-ын “Зам, тээврийн дэд бүтцийг 2010-2030 оноор хөгжүүлэх төлөвлөгөө”-нд олон улсын тээврийн коридорыг Монгол Улсаар дайруулан БНХАУ руу хүргэхээр тусгасан. ОХУ-ын Бүгд Найрамдах Тува улсын Орон зайн төлөвлөгөөнд Монгол Улсын баруун хойд бүс нутагтай харилцах бүс нутаг хоорондын харилцаа холбоог тусгасан.

Бүгд Найрамдах Казахстан улс

Монгол Улс нь Казахстан улстай хиллэдэггүй. Казахстан улс нь “Улсын нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтын ерөнхий схем”-ийг боловсруулсан (Зураг 5.1.3).

Зураг 5.1.3 БНХАУ, ОХУ, Казахстан Улсын орон зайн төлөвлөгөө

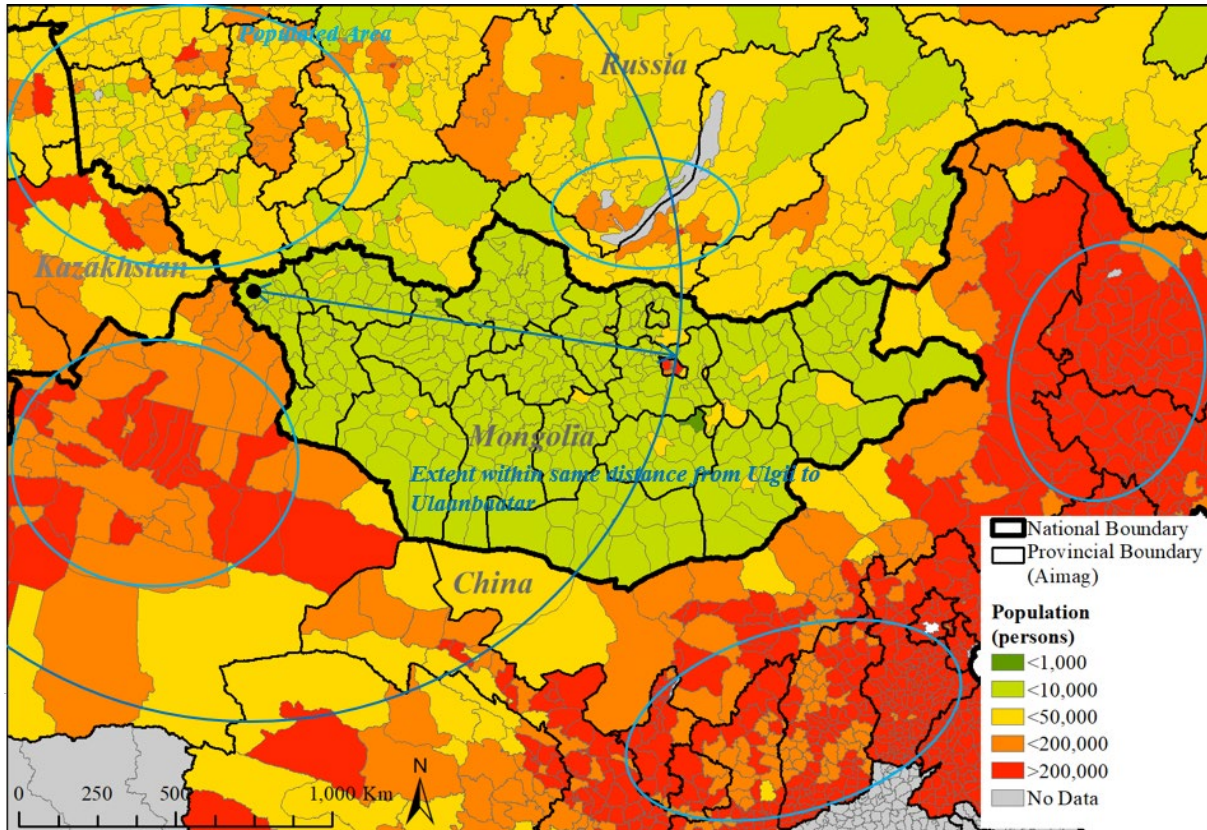
Эх сурвалж: Өвөр Монголын өөртөө засах орны хот байгуулалтын баримт бичиг (2015-2030 он), Ганьсү мужийн хөгжлийн төлөвлөгөө, хот байгуулалтын баримт бичиг (2013-2030 он), Шинжаан Уйгурын өөртөө засах орны хот байгуулалтын баримт бичиг (2012-2030 он), ОХУ-ын Зам, тээврийн дэд бүтцийг 2010-2030 онд хөгжүүлэх төлөвлөгөө, Бүгд Найрамдах Тува улсын Орон зайн төлөвлөгөө, Казахстан улсын нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтын ерөнхий схем

(2) Хүн амын нутагшилт, суурьшил

Зураг 5.1.4-т Монгол Улс, БНХАУ, ОХУ, Казахстан улсын доод түвшний засаг захиргааны нэгжийн хүн амын тоог харуулав. Эдгээр засаг захиргааны нэгж нь Монгол Улсын хувьд сум, дүүрэг, БНХАУ, ОХУ, Казахстан улсын хувьд хот, дүүргүүд болно. Монгол Улсын Улаанбаатар хотын дүүргүүд болон хоёр сум 50,000-аас дээш хүн амтай байна. Харин хөрш орнуудад 50,000-аас дээш хүн амтай засаг захиргааны нэгж маш олон байна. Эдийн засгаа сайжруулах үүднээс хөрш орнуудын хүн ам ихтэй бүс нутагтай харилцах, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх нь чухал ач холбогдолтой. Жишээлбэл, ОХУ-ын 0.5 саяас дээш хүн амтай хотууд болох Новосибирск (1.6 сая), Томск (0.5 сая), Кемерово (0.5 сая),

Красноярск (1.1 сая) хотууд нь Улаанбаатар хотоос Өлгий орох зайтай ижил зайд оршиж байна.

Зураг 5.1.4 Монгол Улс, БНХАУ, ОХУ, Казахстан улсын засаг захиргааны зарим нэгжийн хүн амын тоо

Эх сурвалж: www.citypopulation.de сайт дахь мэдээлэлд үндэслэн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

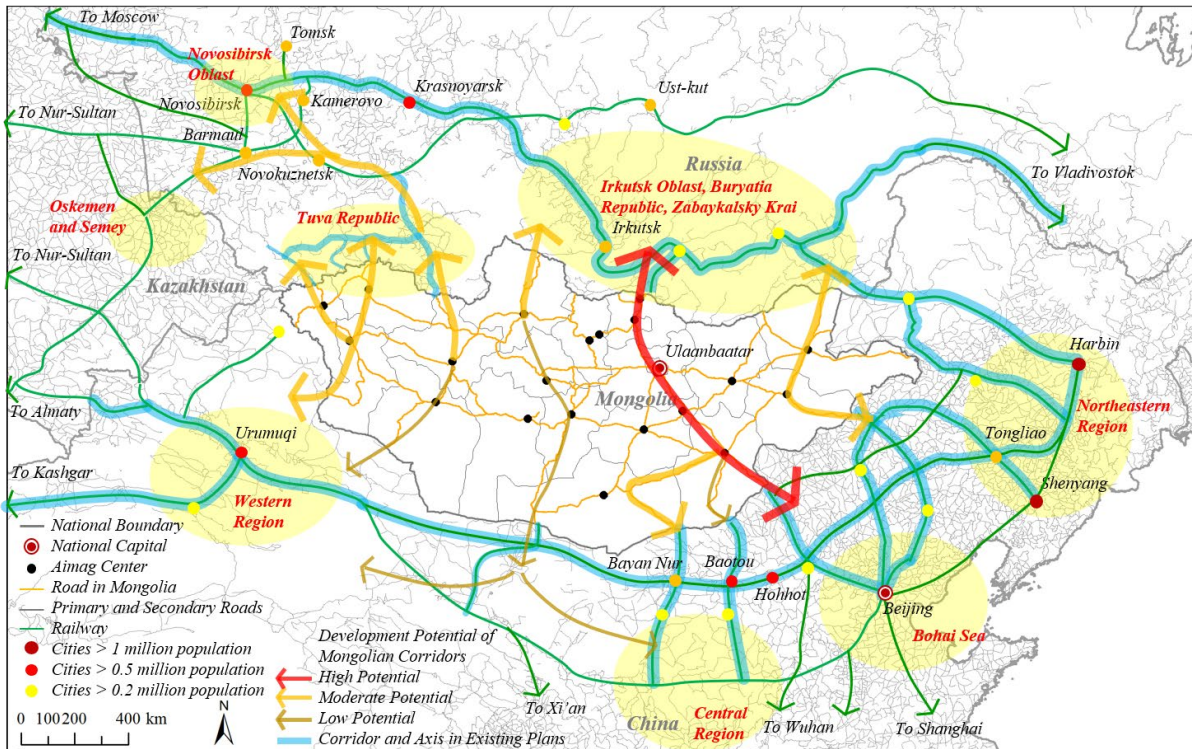
(3) Олон улсын чанартай орц, гарц, холбоос

БНХАУ, ОХУ-тай холбогдох орц, гарцын боломжийн талаар судалсан. Сүхбаатар-Замын-Үүдийг дайрсан олон улсын коридор нь ОХУ, БНХАУ-ын хоорондох ачаа тээвэрлэлтэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Монгол Улсын экспортын гол нэрийн бараа нь түүхий эд, боловсруулсан бүтээгдэхүүн юм. Монгол Улсын баруун хойд хилийн Цагааннуур, Тувагийн Хандагайтын боомтоор ОХУ-тай холбогддог. Тавантолгой-Гашуун сухайт чиглэлийн төмөр замыг барьж ашиглалтад оруулан, нутгийн зүүн өмнөд хилийн Гашуун сухайт боомтоор нүүрс тээвэрлэнэ. ОХУ, БНХАУ-тай Бичигт (зүүн), Эрээнцав (зүүн хойд), Ханх (хойд), Тэс (баруун хойд) боомтоор холбогдон, харилцаа холбоог бэхжүүлнэ.

Замын-Үүд, Гашуун сухайт хилийн боомтын нэвтрүүлэх хүчин чадал нэмэгдсэнээр Ханги (зүүн өмнө) боомтыг хөгжүүлэх боломжтой болно. Үүнийг богино хугацаанд хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй байх магадлалтай. БНХАУ-ын баруун хойд бүсийн нийгмийн байдал тогтворжсоны дараа тус бүс нутагтай холбогдох орц, гарцыг тогтоон хэрэгжүүлнэ.

Зураг 5.1.5-т хөгжлийн боломжид үндэслэн Монгол Улс хөрш зэргэлдээ улс орнуудтай холбогдох коридорыг харуулав.

Зураг 5.1.5 Монгол Улсыг хөрш зэргэлдээ улс оронтой холбосон коридор

Эх сурвалж: Өвөр Монголын өөртөө засах орны хот байгуулалтын баримт бичиг (2015-2030 он), Ганьсү мужийн хөгжлийн төлөвлөгөө, хот байгуулалтын баримт бичиг (2013-2030 он), Шинжаан Уйгурын өөртөө засах орны хот байгуулалтын баримт бичиг (2012-2030 он), ОХУ-ын Зам, тээврийн дэд бүтцийг 2010-2030 онд хөгжүүлэх төлөвлөгөө, Бүгд Найрамдах Тува улсын Нутаг дэвсгэрийн орон зайн төлөвлөгөө, Казахстан улсын нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтын ерөнхий схемд үндэслэн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.2 Хотын зэрэглэл, хот, суурины газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ

5.2.1 Хотын зэрэглэл

Бүсийн хөгжлийн төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хот, орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотуудын зэрэглэлийг тогтоох үүднээс хотын зэрэглэлийн дүн шинжилгээ хийсэн. Бүсийн хөгжлийн төв хот нь эдийн засаг болон төрийн үйлчилгээг хэд хэдэн аймгуудыг хамран хүргэдэг олон чиг үүрэг бүхий хот юм. Орон нутгийн хөгжлийн төв хот нь орон нутгийн эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих тусгай чиг үүрэг бүхий хот юм. Орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хот нь төрийн үйлчилгээ хүргэх чиг үүргийг түлхүү хэрэгжүүлнэ. Эдгээр хотуудын дор сумын төвүүд хөдөөгийн үйлчилгээний чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ.

Дараах шаардлагуудын аль нэгийг хангасан байдлыг үндэслэн хотуудыг хотын зэрэглэлийн ангилалд оруулахаар сонгосон. Үүнд: 1) 10,000-аас дээш хүн амтай байх, 2) хүн амын жилийн дундаж өсөлт 4 хувиас дээш ба 6,300-аас дээш хүн амтай байх зэрэг болно. Хүн амын жилийн дундаж өсөлт бага хэдий ч Хархорин хотыг оруулсан болно. Хүснэгт 5.2.1-д хотын зэрэглэлийн ангилалд орсон хотуудыг нэгтгэн үзүүлэв.

Хүснэгт 5.2.1 Хотын зэрэглэлийн ангилалд орсон 30 хотын хүн амын тоо

Хот	Хүн ам, 2018 оноор	Хот	Хүн ам, 2018 оноор
Улаанбаатар+Налайх+Зуунмод	1,428,037	Цэцэрлэг	22,138
Эрдэнэт+Булган	111,251	Өндөрхаан	21,857
Дархан	86,749	Зүүнхараа	20,191
Чойбалсан	46,710	Алтай	18,931
Мөрөн	40,510	Замын-Үүд	18,930
Өлгий	36,024	Баруун-Урт	18,252
Арвайхээр	31,917	Улиастай	16,696
Баянхонгор	31,308	Чойр	12,773
Улаангом	31,279	Мандалговь	12,443
Ховд	30,068	Бор-Өндөр 1)	8,981
Багануур	29,512	Хархорин	8,958
Даланзадгад	25,998	Ханбогд 1)	7,200
Сайншанд	25,023	Цогтцэций 1)	6,800
Сүхбаатар	23,151		

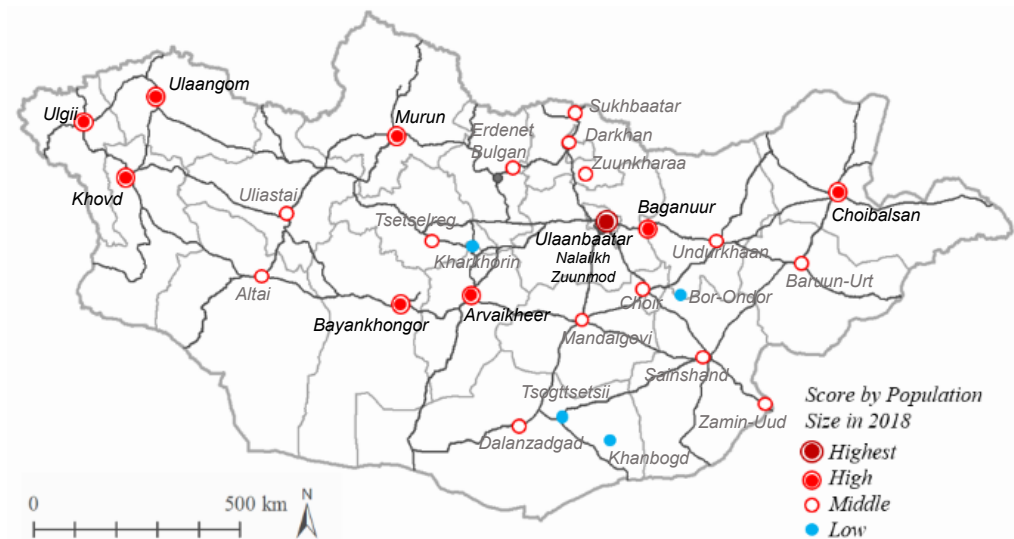
Эх сурвалж: Үндэсний Статистикийн хороо
Тайлбар:

- 1) Хүн амын жилийн дундаж өсөлт 4 хувиас дээш ба 6,300-аас дээш хүн амтай
- 2) 100 км-ийн зайд орших хотуудыг багтаасан хотын бүс: Улаанбаатар (1,373,150) + Налайх (37,608) + Зуунмод (17,279) болон Эрдэнэт (98,652) + Булган (12,599)

Хот тус бүрийн хөгжлийн нөөц бололцоонд үнэлэлт, дүгнэлт хийсэн. Үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтүүдэд хүн ам, улсын нийслэл болон гадаад улс оронд хүрэх гарц боломж, эдийн засгийн үйл ажиллагаа, дэд бүтцийн нөхцөл байдал зэрэг 6 үзүүлэлтийг оруулсан. Үүнд:

- Хүн амын тоо,
- Засаг захиргааны нэгжийн статус: Улсын нийслэл, аймгийн төв, бусад,
- Улаанбаатар хотод хүрэх боломж,
- Бүсийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (БДНБ),
- Хилийн боомт хүрэх боломж,
- Дэд бүтэц (гол зам, нисэх буудал, төмөр зам).

Зураг 5.2.1 Зорилтот хотуудыг хүн амын хувьд үнэлсэн байдал

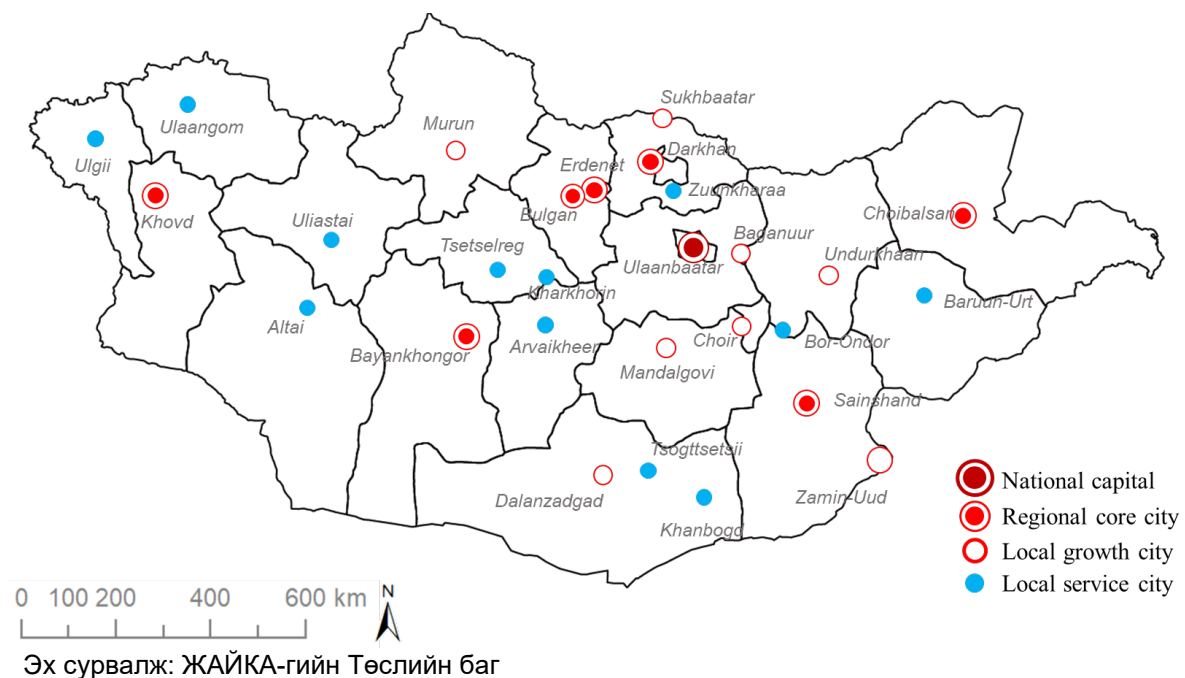

Эх сурвалж: ҮСХ, Статистикийн эмхэтгэл, 2018 оны хүн амын тоонд үндэслэн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зорилтот хотуудыг хүн амын хувьд үнэлсэн байдлыг Зураг 5.2.1-д үзүүлэв. Хотуудыг 6 шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үнэлж, оноог нэгтгэсэн. Зураг 5.2.2-т үзүүлснээр хотуудыг нийслэл хот, бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хот, орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотууд зэрэг 4 ангилалд хуваасан. Хүснэгт 5.2.2-т хотуудын зэрэглэл, чиг үүргийг үзүүлэв.

Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтод “бүсийн хөгжлийн тулгуур төв”, “орон нутгийн хөгжлийн төв” хотыг зааж оруулсан. Хүснэгт 5.2.3-т ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хотын зэрэглэл болон Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын хуульд заасан хотын зэрэглэлийг тус тус үзүүлэв. Мөн Хүснэгт 5.2.3-т ХАНСХЕТ-ийн хүрээнд хүн ам, ажиллах хүч, эдийн засаг, дэд бүтэц зэрэг 15 шалгуур үзүүлэлтэд үндэслэн боловсруулсан хотуудын хөгжлийн чадавхын үнэлгээг үзүүлэв. ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хотын зэрэглэл болон Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын хуульд заасан хотын зэрэглэл зарим талаар зөрүүтэй байна. Хэрэв Баянхонгор, Сайншанд хотыг улсын зэрэглэлтэй хот болгож статусыг өөрчилсөн тохиолдолд бүсийн хөгжлийн тулгуур төв бүх хотууд улсын зэрэглэлтэй хот болно. Өндөрхаан, Улиастай, Чойр, Хархорин хотыг бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот биш болгож статусыг өөрчилсөн тохиолдолд бүсийн хөгжлийн тулгуур төв бүх хотууд бүсийн хөгжлийн төв хотууд болно. ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хотуудын зэрэглэл нь нэршлээс бусдаар хуульд заасан зэрэглэлтэй нийцэж байна. Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудын хөгжлийн чадавхын нэгдсэн индекс Баянхонгор (3.0), Ховдоос (3.1) бусдаар 3.6-аас дээш, орон нутгийн хөгжлийн төв хотын нэгдсэн индекс Мандалговиос (2.9) бусдаар 3.1~3.7 болон орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотын нэгдсэн индекс 2.7~3.3 байна. ҮХЦТ-нд санал болгож буй эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийн хүрээнд (Бүлэг 6) Баянхонгор, Ховд хотуудыг зэрэглэлийн хувьд Алтай болон Баруун бүсийн хөгжлийн төв хотуудаар тодорхойлсон.

Зураг 5.2.2 Хотын зэрэглэл (бодлогын нөлөө ороогүй)

Хүснэгт 5.2.2 Хотуудын зэрэглэл, чиг үүрэг

Хотын зэрэглэл	Хот	Чиг үүрэг
Улсын нийслэл хот	Налайх, Зуунмод хотыг багтаасан Улаанбаатар хот	Улс төрийн болон захиргааны үйл ажиллагаа, үйлчилгээний төв; олон улсын бизнесийн төв дэлхийн хот; хотын ногоон байгууламж, амралт, чөлөөт цаг өнгөрүүлэх газруудаараа жишиг болсон ногоон хот; МХХТ-ийн бааз, олон улсын тээврийн төв, хотын тээврийн дэвшилтэт систем бүхий хот юм.
Бүсийн хөгжлийн төв хотууд	Булганыг багтаасан Эрдэнэт хот, Дархан, Чойбалсан, Сайншанд, Ховд, Баянхонгор	Эдийн засаг болон төрийн үйлчилгээг хэд хэдэн аймгуудыг хамран хүргэдэг чанартай дэд бүтэц бүхий олон чиг үүрэг бүхий хот юм.
Орон нутгийн хөгжлийн төв хотууд	Багануур, Чойр, Замын-Үүд, Сүхбаатар, Мөрөн, Даланзадгад, Өндөрхаан, Мандалговь	Орон нутгийн эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих тусгай чиг үүрэг бүхий хот юм.
Орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотууд	Бусад 12 хот	Төрийн үйлчилгээ хүргэх чиг үүргийг түлхүү хэрэгжүүлнэ.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.2.3 ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй хотын зэрэглэл болон Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын хуульд заасан хотын зэрэглэл

Хот	ҮХЦТ	Статус	Хөгжлийн чадавхын индекс
Улаан-баатар+ Налайх	Нийслэл хот	Нийслэл хот/Улсын зэрэглэлтэй хот	УБ 4.6, Налайх 3.8
Эрдэнэт+ Булган	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	Улсын зэрэглэлтэй/ Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	Эрдэнэт 4.3, Булган 2.8
Дархан	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	Улсын зэрэглэлтэй/ Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	4.4
Чойбалсан	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	Улсын зэрэглэлтэй	4.0
Баянхонгор	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	Аймгийн зэрэглэлтэй	3.0
Ховд	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	Улсын зэрэглэлтэй/ Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	3.1
Сайншанд	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	Аймгийн зэрэглэлтэй	3.6
Өндөрхаан	Орон нутгийн хөгжлийн төв хот	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	3.3
Зуунмод	Нийслэлийн бүсэд багтана	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	3.3
Улиастай	Орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотууд	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	2.8
Чойр	Орон нутгийн хөгжлийн төв хот	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	3.2

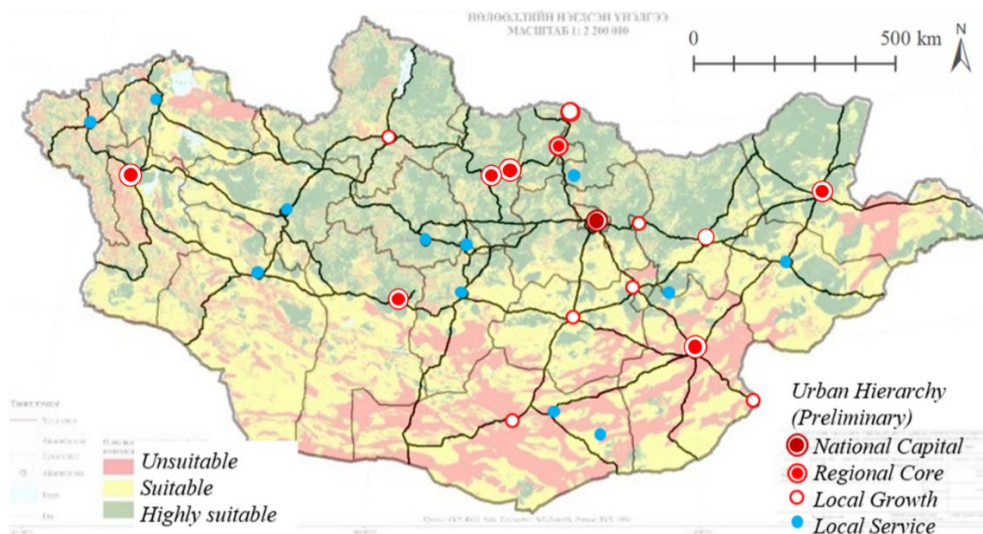
Хархорин	Орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотууд	Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот	2.7
Мөрөн	Орон нутгийн хөгжлийн төв хот	Аймгийн зэрэглэлтэй	3.1
Багануур	Орон нутгийн хөгжлийн төв хот		3.5
Даланзадгад	Орон нутгийн хөгжлийн төв хот	Бүсийн төв	3.4
Сүхбаатар	Орон нутгийн хөгжлийн төв хот	Аймгийн зэрэглэлтэй	3.5
Замын-Үүд	Орон нутгийн хөгжлийн төв хот	Улсын зэрэглэлтэй	3.7
Мандалговь	Орон нутгийн хөгжлийн төв хот	Аймгийн зэрэглэлтэй	2.9

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.2.2 Шинэ хот, суурины эдэлбэр газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ

Газар зохион байгуулалт, геодези, зураг зүйн газар нь “Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө”-ний хүрээнд хот, суурины эдэлбэр газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээг хийсэн. Хот, суурины эдэлбэр газрын тохиромжтой байдлыг тохиромжтой, хязгаарлагдмал тохиромжтой, тохиромжгүй гэсэн 3 түвшинд үнэлсэн. Зураг 5.2.3-т үзүүлсэнээр дээр дурдсан зорилтот хотууд байршлын хувьд ихэвчлэн хот, суурины эдэлбэр газарт тохиромжтой, хязгаарлагдмал тохиромжтой газарт оршиж байгаа ба цөөн зарим хотууд хот, суурины эдэлбэр газарт тохиромжгүй газар байршиж байна. Эдгээр тохиромжгүй газар байршиж буй хот, сууринууд нь ашигт малтмалын орд газруудтай ойрхон оршиж байна. Хотуудын байршил ерөнхийдөө хот, суурины эдэлбэр газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээний шалгуурыг хангаж байна.

Зураг 5.2.3 Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний шинэ хот, суурины эдэлбэр газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ

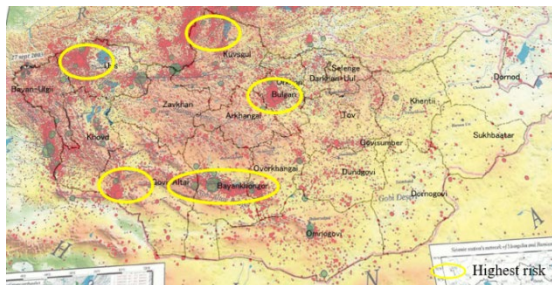
Эх сурвалж: УГЗБЕТ, ГЗБГЗЗГ

Одон орон, геофизикийн хүрээлэн нь Монгол орны нутагт өнгөрсөн зуунд тохиолдсон газар хөдлөлтийн (1900–2000 он) сэдэвчилсэн зургийг боловсруулсан. Тус газрын зурагт Монгол орны баруун хойд, баруун өмнөд бүсэд газар

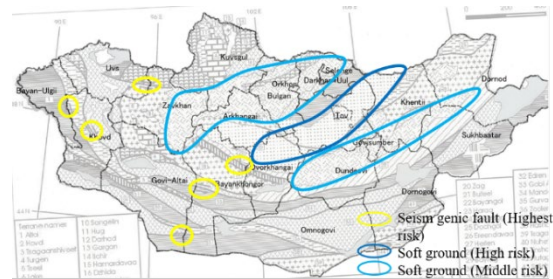
хөдлөлтийн идэвхжилт өндөр байгааг харуулж байна.

Монгол Улс, ОХУ, олон улсын хамтарсан 60 гаруй жилийн судалгааны геологи, геохими, геохронологийн мэдээллийг агуулсан сэдэвчилсэн зургийг үзүүлэв (Зураг 5.2.4). Энэхүү газрын зурагт Монгол орны баруун хойд, баруун өмнөд хэсэгт газар хөдлөлтийн хагарлуудыг харуулсан байна. Газар хөдлөлт идэвхтэй томоохон хагарлын дагуу явагддаг. Харьцангуй зөөлөн, сул хөрстэй газрын газар хөдлөлтийн эрчим өндөр байдаг. Нутгийн умард, зүүн умард хэсэгт зөөлөн, сул хөрс тархсан байна. Энэхүү хөрс нь улсын нийслэл хот болон хүн ам ихээр суурьшсан газар нутгийг хамран тархсан бөгөөд тухайн газарт шинэ хот суурин байгуулахыг хязгаарлах боломжгүй юм. Газар хөдлөлтөнд тэсвэрлэх чадвартай барилга байгууламжийн норм, дүрэм, институцийн арга хэмжээг боловсруулах, мөрдөх, гамшгаас хамгаалах менежментийн бүтцийг сайжруулах шаардлагатай. Нөгөө талаас, улсын эдийн засагт ноцтой хохирол учруулж болзошгүй улсын хэмжээний онц чухал үйл ажиллагаа, барилга байгууламжийг газар хөдлөлтийн идэвхжил өндөртэй газар нутгийн ойр орчимд байгуулахгүй байх шаардлагатай.

Зураг 5.2.4 Монгол орны газар хөдлөлтийн эрсдэлийн зураг

Монгол орны нутагт өнгөрсөн зуунд тохиолдсон газар хөдлөлтийн зураг /1900 – 2000/¹⁾

Монгол Улсын геологийн тогтоц, газар хөдлөлийн идэвхжил²⁾

Эх сурвалж: 1) Одон орон, геофизикийн хүрээлэн, 2) Азийн дэлхийн шинжлэх ухааны сэтгүүл, 2002 оны 11-р сар

5.3 Улсын дэд бүтцийн тэнхлэг, хотын зэрэглэлийг багтаасан орон зайн төлөвлөлт

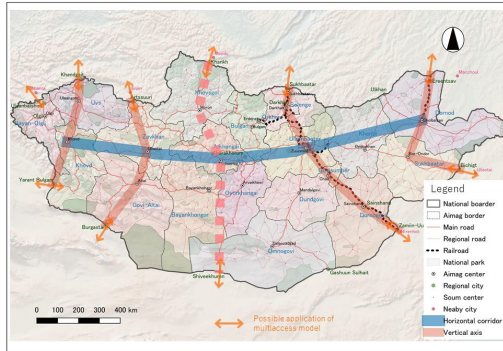
5.3.1 Орон зайн төлөвлөлттэй холбоотой баримт бичиг, судалгаа

ҮХЦТ боловсруулах явцад үндэсний хөгжлийн бодлогын хүрээнд орон зайн төлөвлөлтийг авч үзэхээр хамтран ажиллагч байгуулагуудтай санал нийлсэн. Зураг 5.3.1-д үзүүлснээр улсын дэд бүтцийн хөндлөн тэнхлэгийн авто зам болон дэд бүтцийн босоо 5 тэнхлэгээр хөрш орнуудтай холбогдох явдал юм.

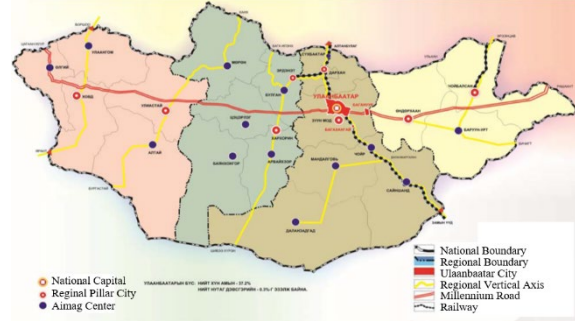
Монгол Улсын орон зайн төлөвлөлт, бүтэцтэй холбоотой баримт бичгийг УИХ-ын тогтоолоор баталсан. Эдгээр нь Улсын дэд бүтцийн хөндлөн гол тэнхлэгийн авто зам буюу Мянганы зам болон дэд бүтцийн босоо тэнхлэгийн чиглэл (УИХ-ын 2001.01.25-ны өдрийн 09 дүгээр тогтоол), Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал (УИХ-ын 2001.06.14-ний өдрийн 57 дугаар тогтоол), Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотыг тогтоох тухай (УИХ-ын 2003.01.02-ны өдрийн 01 дүгээр тогтоол) баримт бичгүүд юм. УИХ-ын 57 дугаар тогтоолоор Монгол Улсад эдийн засгийн Баруун, Хангайн, Төвийн, Зүүн, Улаанбаатарын бүсийг тогтоосон. УИХ-ын 2003 оны 1 дүгээр тогтоолоор бүсийн хөгжлийн 8 тулгуур төв Ховд, Улиастай, Хархорин, Эрдэнэт, Зуунмод, Дархан, Чойбалсан, Өндөрхаан хотуудыг тогтоосон. Зураг 5.3.1-д Улсын дэд бүтцийн хөндлөн гол тэнхлэгийн авто зам буюу Мянганы зам

болон дэд бүтцийн босоо тэнхлэгийн чиглэл, мөн бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудыг харуулав.

Зураг 5.3.1 Улсын дэд бүтцийн хөндлөн гол тэнхлэгийн авто зам буюу Мянганы зам болон дэд бүтцийн босоо тэнхлэгийн чиглэл болон бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд

Улсын дэд бүтцийн хөндлөн гол тэнхлэгийн авто зам болон дэд бүтцийн босоо тэнхлэгийн чиглэл

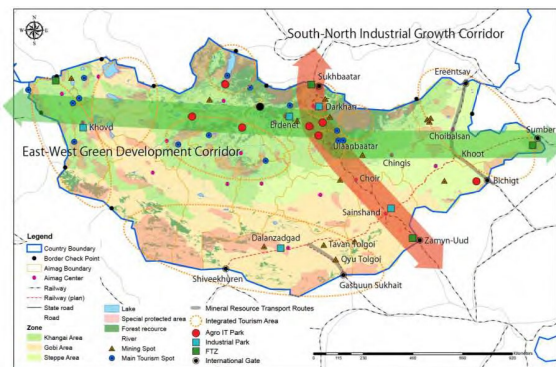

Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд

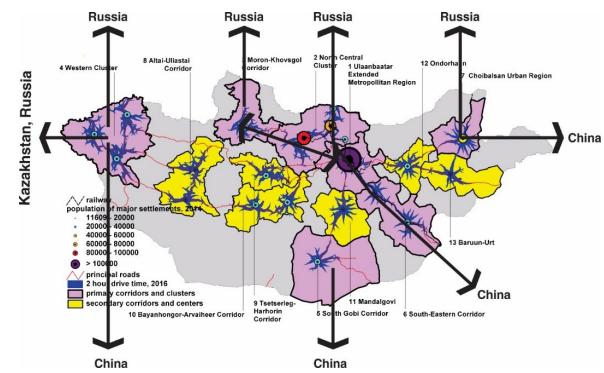
Эх сурвалж: УИХ-ын 2001 оны 09 дүгээр тогтоол ба УИХ-ын 2003 оны 1 дүгээр тогтоол

Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал батлагдсаны дараа Монгол Улсын орон зайн төлөвлөлийн талаарх дүн шинжилгээг багтаасан ЖАЙКА болон АХБ-ны судалгааны ажлууд хийгдсэн. ЖАЙКА-гийн Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн нэгдсэн судалгааны хүрээнд Улаанбаатар хотоор дайрах хойд-өмнөд босоо тэнхлэгийн эдийн засгийн коридор, хөндлөн тэнхлэгийн ногоон хөгжлийн коридор байгуулахаар санал болгосон. АХБ-ны “Монгол Улсын хот байгуулалтын үнэлгээ” төслийн хүрээнд сумын хөгжлийн индексийг тооцоолон гаргасан. АХБ-ны “Монгол Улсын хот байгуулалтын үнэлгээ” төсөл нь олон улсын болон дотоодын коридорыг анхааран авч үзсэн бөгөөд гадаад улстай холбогдох баруун өмнөд гарц, коридорыг тусган оруулаагүй болно. Зураг 5.3.2-т саналуудыг тусгав.

Зураг 5.3.2 Улсын орон зайн төлөвлөлтийн талаарх өмнөх судалгаанууд

Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн нэгдсэн судалгаа¹⁾

Хот байгуулалтын үндэсний үнэлгээ²⁾

Эх сурвалж: 1) ЖАЙКА, 2) АХБ

Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын баримт бичиг, холбогдох судалгааны санал, дүгнэлтэд үндэслэн ҮХЦТ-д орон зайн төлөвлөлтийн хүрээнд дор дурдсан үзэл санааг тусгав. Үүнд:

- (a) Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд болох Ховд, Улиастай, Хархорин, Өндөрхаан, Чойбалсан хотуудыг холбосон баруун, зүүн чиглэлийн коридорыг байгуулах;
- (b) Байгалийн нөөц баялаг, үр ашигтай хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлд тулгуурлан бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих үүднээс умард хөндлөн тэнхлэгийн коридор байгуулах;
- (c) Хөгжлийн потенциалыг харгалзан умард, өмнөдийг олон улстай холбох гарцыг нэмэгдүүлэх зэрэг болно.

5.3.2 Улсын дэд бүтцийн тэнхлэгийг багтаасан орон зайн төлөвлөлт

Сүүлийн үеийн судалгааны үр дүнд санал болгосон орон зайн төлөвлөлт болон УИХ-ын тогтоолоор баталсан баримт бичгүүд нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь зүй зохистой хамрахын хувьд учир дутагдалтай байна. Улаанбаатар хотоор дайрах умард-өмнөд босоо тэнхлэгийн эдийн засгийн коридорын баруун хэсэг, хөндлөн тэнхлэгийн ногоон хөгжлийн коридорын хойд хэсэгт хөгжих ирээдүйтэй бүс нутаг оршиж байна. УИХ-ын 2001 оны 09 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Улсын дэд бүтцийн хөндлөн гол тэнхлэгийн авто зам буюу Мянганы зам болон дэд бүтцийн босоо 5 тэнхлэгээс 4-ийг нь үр дүнтэйгээр барьж байгуулаагүй байна. Нийслэл хотын байршил нь эдийн засгийн үйл ажиллагаа, хүн амын суурьшилд тэргүүлэх нөлөө үзүүлж байна. Орон зайг оновчтой төлөвлөх зорилгоор улсын нийслэл хотыг Хархорин хотод эсвэл улсын нутаг дэвсгэрийн төв хэсэгт байрлах шинэ хот руу нүүлгэх санал дэвшүүлж байсан.

(1) Дэд бүтцийн босоо 5 тэнхлэг

Монгол Улсын орон зайн төлөвлөлттэй холбоотой баримт бичиг болох Улсын дэд бүтцийн хөндлөн гол тэнхлэгийн авто зам буюу Мянганы зам болон дэд бүтцийн босоо 5 тэнхлэгийн чиглэлийг Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь хамруулан тодорхойлж УИХ-ын 2001.01.25-ны өдрийн 09 дүгээр тогтоолоор баталсан бөгөөд Улаанбаатарын бүсээс бусад эдийн засгийн бүсүүдийн Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв 9 хотыг тогтоосон (Зураг 5.3.1). Одоогийн байдлаар дэд бүтцийн босоо тэнхлэгүүдийн зөвхөн нэг нь буюу Улаанбаатар хотоор дайран өнгөрч буй хойд-өмнөд чиглэлийн тэнхлэг байгуулагдсан бөгөөд бусад босоо 4 тэнхлэгийг барьж байгуулаагүй байна.

Эдгээр тэнхлэгүүд нь хөрш орнуудтай хиллэдэг хилийн боомтууд хүрдэг бөгөөд хилийн боомтуудаар нэвтрэх хөдөлгөөний эрчим ихээхэн ялгаатай байна. Хүснэгт 5.3.1-д хилийн боомтуудыг нэгтгэн үзүүлэв. Хүснэгт 5.3.1-ээс үзэхэд ихэнх хилийн боомтуудын харьяалагдах сумдын хүн ам маш бага байна. Харин Алтанбулаг хилийн боомтын хүн амын нягтрал 450/км² байгаа бол Замын-Үүдийн хилийн боомтын хүн амын нягтрал 39/ км² байна.

Хилийн боомтуудын байршлаас харахад Баруун бүсэд хойд болон өмнөд хилийн дагуу нэлээд олон хилийн боомтууд үйл ажиллагаа явуулж байгаа бөгөөд Хэнтий, Дорнод аймгийн ОХУ-тай хиллэдэг хил орчимд нэлээд хилийн боомтууд ажиллаж байна.

Хүснэгт 5.3.1 ОХУ, БНХАУ-тай хиллэдэг хилийн боомтууд

Аймаг	Хилийн боомт	Сум	Хүн амын нягтрал (2018) (/км)
Баян-Өлгий	Улаан байшинт	Ногоон нуур	1.5
	Даян нуур	Сагсай	1.6
Ховд	Ярант	Булган	1.2
Увс	Боршоо	Давст	0.3
	Шарсуурь	Тэс	1.7
Мөрөн	Ханх	Ханх	0.5
Сэлэнгэ	Сүхбаатар	Түшиг	0.8
	Алтанбулаг	Алтанбулаг	450
Хэнтий	Ульхан	Баян-Уул	0.9
Дорнод	Эрээнцав	Чулуунхороот	0.3
	Хавирга	Чойбалсан	0.3
Сүхбаатар	Бичигт	Эрдэнэцагаан	0.4
Дорноговь	Замын-Үүд	Замын-Үүд	39
Өмнөговь	Гашуунсухайт	Ханбогд	0.5
	Шивээхүрэн Сэхээ	Гурвантэс	0.2
Говь-Алтай	Бургастай	Бугат	0.3

Эх сурвалж: БХТ-ийн Хилийн боомтуудын судалгаа

Ихэнх хилийн боомтуудаар тухайн хил орчмын аймаг болон хөрш орнуудын хооронд орон нутгийн худалдаа арилжаа хийгддэг. Хүснэгт 5.3.2-т хилийн боомтуудын экспорт, импортын бараа бүтээгдэхүүнийг нэвтрүүлдэг хувийг үзүүлэв. Үүнээс үзэхэд Төвийн бүс болон Улаанбаатар хот нь нийт экспортын 90%, импортын 96%-ийг эзэлж байна. Зүүн бүсэд нийт экспортын 7.3%, импортын 2.1% ногдож байгаа бол Баруун бүсэд нийт экспортын 2.5%, импортын 1.3% ногдож байна. Харин Хангайн бүсэд экспорт, импортын маш бага хувь ногдож байна.

Хүснэгт 5.3.2 Хилийн боомтууд болон экспорт, импортод эзлэх хувь, бүсээр, 2018 оноор

Бүс	Хилийн боомт	Экспортын хувь (%)	Импортын хувь (%)
Төвийн бүс	Алтанбулаг, Замын-Үүд, Шивээхүрэн, Гашуунсухайт, Улаанбаатар	44.8	81.9
Нийслэлийн бүс	Улаанбаатар	8.1	51.2
Зүүн бүс	Эрээнцав, Хавирга, Баян хошуу, Бичигт	7.3	2.1
Баруун бүс	Цагаан нуур, Даян нуур, Бургастай, Арцсуурь, Боршоо, Булган	2.5	1.3
Хангайн бүс	Ханх	0.0	0.0

Эх сурвалж: БХТ-ийн Хилийн боомтуудын судалгаа

Гадаад худалдааны хувьд Улаанбаатар хотоор дайран өнгөрч буй хойд-өмнөд эдийн засгийн коридор нь хамгийн найдвартай тээврийн коридор юм. Баруун

бүсийн дэд бүтцийн босоо тэнхлэг нь аймгуудын ОХУ, БНХАУ-тай хийх орон нутгийн худалдаа арилжаанаас хамааран боломжтой байж магадгүй юм. Зүүн бүсийн дэд бүтцийн босоо тэнхлэгийн хувьд ОХУ-тай хиллэдэг хилийн 2 боомт болон Бичигт боомтыг холбосон тэнхлэг байх боломжтой. Завхан, Говь-Алтай аймгийг холбож, Хангайн бүсийг дайран өнгөрөх дэд бүтцийн босоо тэнхлэг нь хөгжлийн потенциал багатай харагдаж байна. Зураг 5.1.5-д үзүүлсэн ОХУ болон БНХАУ-ын орон зайн төлөвлөлтөөс үзэхэд Зүүн бүсийн дэд бүтцийн босоо тэнхлэг нь хойд-өмнөд эдийн засгийн коридороос бусад босоо 3 тэнхлэгтэй харьцуулахад илүү хөгжлийн ирээдүйтэй байна.

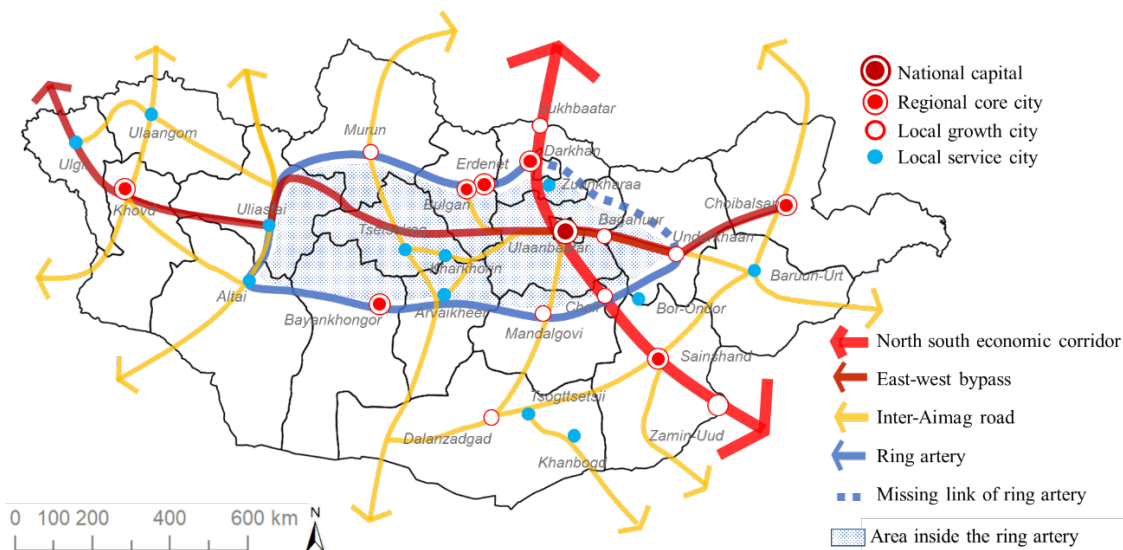
(2) Тойрог коридорын ерөнхий зураглал

Монгол Улсын орон зайг төлөвлөхдөө Улаанбаатар хотын чиг үүргийг сулруулахгүй байх нь зүйтэй. Энэ нь эдийн засгийн үйл ажиллагааны төвлөрөлд суурилсан дэлхийн эдийн засагтай холбогдоход зайлшгүй шаардлагатай. Зураг 5.3.3-д үзүүлснээр Баруун, Хангайн, Төвийн, Зүүн бүсийн хотуудыг үр дүнтэйгээр холбосон шинэ тойрог коридорыг байгуулах нь орон зайн төлөвлөлтийг илүү оновчтой болгоно гэж үзэж байна.

Зураг 5.3.3-д үзүүлснээр улсын нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд бүс нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг хангах зорилгоор цаашдаа Ховд, Баянхонгор хотыг орон нутгийн хөгжлийн төв хотын ангиллаас бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотын ангилалд шилжүүлнэ. Энэхүү тойрог коридорт Баруун бүсийн Улиастай хот, Хангайн бүсийн Мөрөн, Баянхонгор, Арвайхээр хотууд, Төвийн бүсийн Чойр, Дархан, Эрдэнэт хотууд, Зүүн бүсийн Өндөрхаан хот зэрэг томоохон хотууд тус тус холбогдоно.

Тойрог коридорыг одоо байгаа авто замын зарим хэсгийг өөрчлөн, сайжруулах замаар барьж байгуулна. Одоо байгаа авто замын сүлжээ нь Улаанбаатар хотыг орон нутгийн томоохон хотуудтай холбодог бол тойрог коридор нь эдгээр томоохон хотуудын өсөлтийг харилцан тэтгэх орон нутгийн хотуудыг холбоно. Иймээс тойрог коридорын хойд, өмнөд хэсэг нь баруун-зүүн хэвтээ тэнхлэгийн нэг хэсэг болно. Баруун, зүүн чиглэлийн авто замын хувилбаруудын дүн шинжилгээнд тусгав.

Зураг 5.3.3 Тойрог коридорыг багтаасан орон зайн төлөвлөлт

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Уг тойрог коридор нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн тэнцвэртэй хөгжлийг тэтгэх дараах онцлогуудыг агуулсан. Үүнд:

- (a) Тойрог коридорын дотор орших нутаг дэвсгэр нь 21 дүгээр зуунд Монгол Улсын хөгжлийг тэргүүлэх, чанартай дэд бүтэц бүхий гол бүс нутаг болон хөгжих боломжтой;
- (b) Улаанбаатар хотын зарим чиг үүргийг тойрог коридорын дагуу орших хотууд руу шилжүүлэх, хуваалцах боломжтой болно;
- (c) Тойрог коридорын хамгийн баруун талд орших Улиастай хотын чиг үүргийг сайжруулан, Баруун бүсийг нийслэл хоттой холбох холбоог бэхжүүлнэ;
- (d) Тойрог коридорын хамгийн зүүн талд орших Өндөрхаан хотын чиг үүргийг сайжруулан, Зүүн бүсийг нийслэл хоттой холбох холбоог бэхжүүлнэ;
- (e) Худалдаа, аялал жуулчлалын хөгжлийг тэтгэх үүднээс тойрог коридорын умард хэсэг нь ОХУ-тай хил залгаа орших аймаг, хотуудыг холбоно;
- (f) Тойрог коридорын өмнөд хэсэг нь БНХАУ-тай хил залгаа орших аймгуудын умард бүс рүү нэвтрэх боломжийг сайжруулна.

Энэхүү тойрог коридор нь коридорын дагуу болон ойр орчимд орших хотуудын чиг үүрэгт нөлөө үзүүлнэ. Тойрог коридорыг байгуулснаар эдгээр хотуудын чиг үүргийг тодорхойлон, хэрэгжүүлэх замаар хотын зэрэглэлийг оновчтой болгон, хөгжүүлэх шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл сонгогдсон зарим хотуудын чиг үүргийг сайтар тодорхойлон, хөгжүүлэх хэрэгтэй.

(3) Баруун, зүүн чиглэлийн авто замын хувилбаруудын дүн шинжилгээ

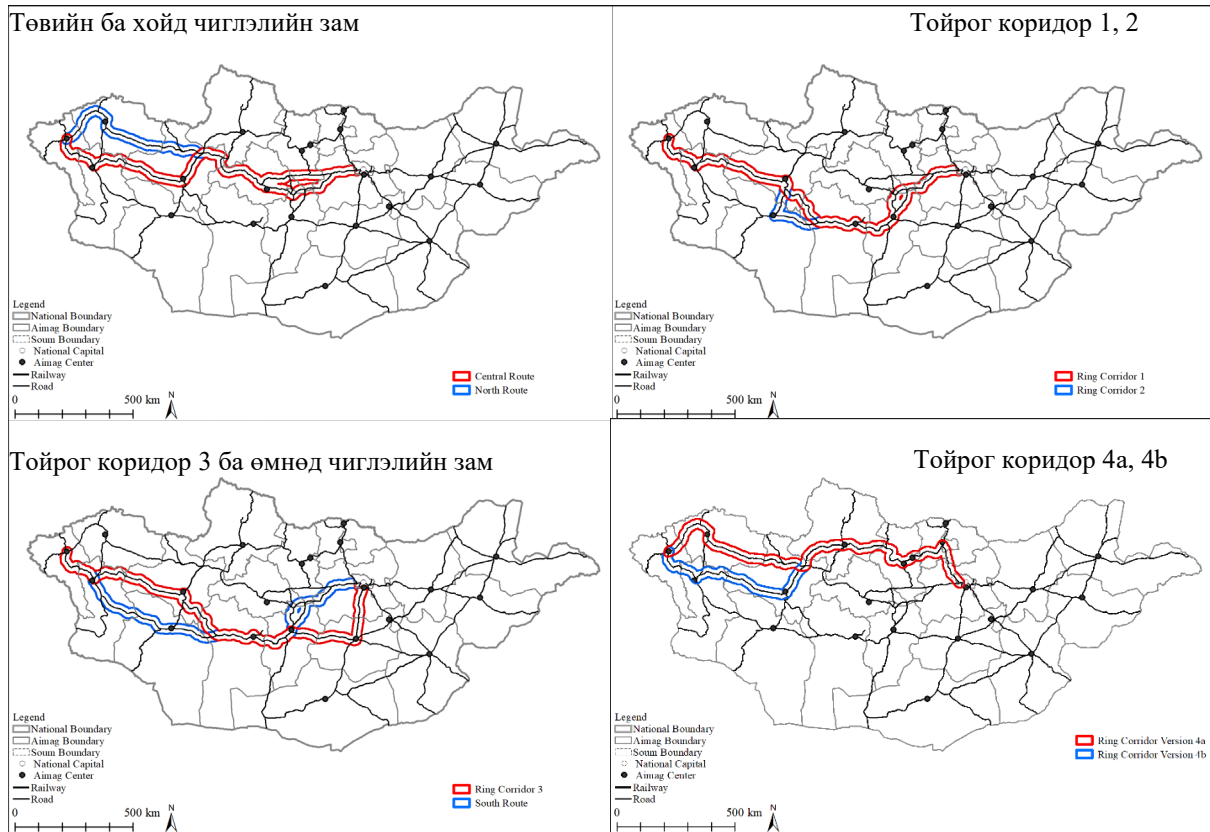
Доор дурдсанаар төсөөлж буй тойрог коридор нь боломжит олон давуу талуудтай хэдий ч өндөр зэрэглэлийн хурдны замыг байгуулахад их хэмжээний хөрөнгө оруулалтыг шаардах тул уг коридорыг ойрын ирээдүйд барьж байгуулах нь бодит бус юм. Авто замын сүлжээг бүхэлд нь сайжруулах ажлын хүрээнд тойрог коридорын хэсэг бүрийг үе шаттайгаар сайжруулах хэрэгтэй. Ялангуяа тойрог коридорын зарим хэсэг нь баруун, зүүн чиглэлийн авто замын хэсгийг бүрдүүлж байна. Тиймээс тойрог коридорын нэн тэргүүнд засаж сайжруулах шаардлагатай хэсгүүдийг тодорхойлох зорилгоор баруун, зүүн чиглэлийн авто замын хувилбаруудыг судалж үнэлсэн болно.

Зураг 5.3.4-т үзүүлснээр улсын баруун хэсгийг Улаанбаатар хоттой холбох авто замын 8 хувилбарыг тодорхойлсон. Замын хувилбар бүрийн дагуу олон сумд байрлах ба зам дагуух хүн амын тоо тухайн замын ач холбогдлыг илэрхийлнэ. Зам дагуух хүн амын нягтралыг тооцохын тулд зам дагуух сумдын хүн амын тоог замын уртад хуваан индексийг тодорхойлсон. Сумдын 2018 оны хүн амын тоо, 2040 оны хүн амын хэтийн тооцоог Зураг 5.3.5-д үзүүлэв. Сумдын төв, замын урт, зам дагуух хүн амын нягтралын мэдээллийг Хүснэгт 5.3.3-д нэгтгэв.

Нэгдсэн үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт болон шилжүүлэх илтгэлцүүр бүхий үнэлгээний индексүүдийг Хүснэгт 5.3.4-т үзүүлэв. Үнэлгээний үр дүнг Хүснэгт 5.3.5-т нэгтгэсэн ба хамгийн өндөр үзүүлэлттэй 4 замыг Зураг 5.3.6-д үзүүлэв. Зам дагуух сумдын хүн амын тоог бус замаас 50 км-ийн радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоог үнэлгээнд ашиглахад бага зэрэг өөр үр дүн гарсныг Хүснэгт 5.3.5-т нэгтгэв. Тодруулбал төв замын үнэлгээ буурсан. Хэрэв замаас 120 км-ийн радиус

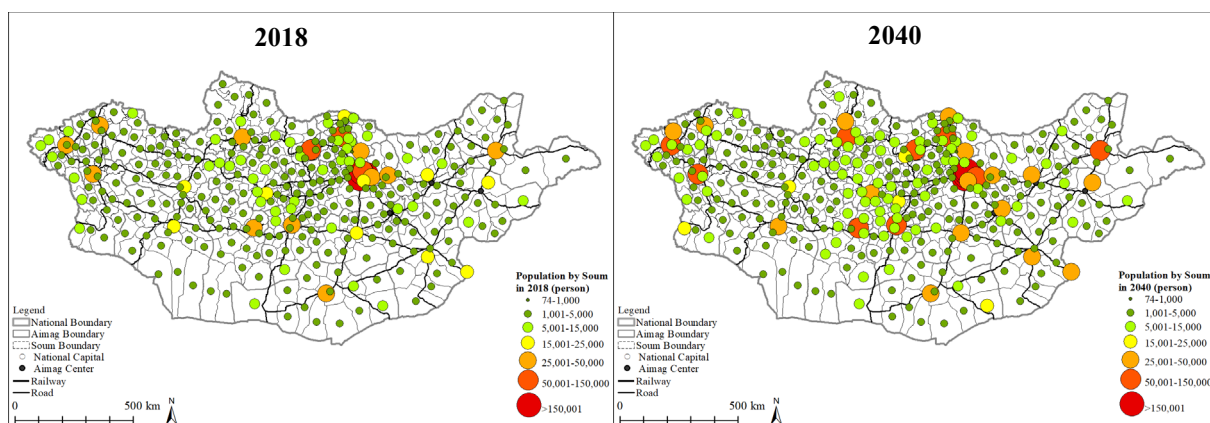
дотор суурьшиж буй хүн амын тоог үнэлгээнд хамааруулан үзвэл Хүснэгт 5.3.6-д үзүүлсэнчлэн тойрог коридор 4а, тойрог коридор 4b-д хамгийн хүн ам хамаарч байна.

Зураг 5.3.4 Баруун бүсийг Улаанбаатар хоттой холбосон замын 8 хувилбар

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.3.5 2018, 2040 оны хүн амын тоо, сум тус бүрээр

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.3.3 20 км-ийн радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоо, замын урт, зорчих хугацаа, чиглэл тус бүрээр

Чиглэл	Сумын төв	Хүн ам (нягтрал)		Хүн ам (Сумын төвийн хүн ам)		Замын урт (км)	1 км тутамд ногдох хүн ам (хүн/км)		1 км тутамд ногдох хүн ам (хүн/км)		Зорчих хугацаа (цаг)
		2018	2040	2018	2040		2018	2040	2018	2040	
Төвийн чиглэлийн зам	37	186,906	337,200	235,291	387,996	1,657	113	204	142	234	21
Хойд чиглэлийн зам	34	155,037	259,697	175,441	269,582	1,562	99	166	112	173	20
Тойрог коридор 1	36	212,641	399,784	252,690	434,154	1,795	118	223	141	242	22
Тойрог коридор 2	37	219,450	411,516	271,510	465,601	1,899	116	217	143	245	24
Тойрог коридор 3	31	214,280	412,562	252,371	445,622	1,910	112	216	132	233	24
Тойрог коридор 4а	34	362,110 (267,234)	575,664 (438,699)	384,058 (289,182)	564,239 (427,274)	1,764	205	326	218	320	22
Тойрог коридор 4б	37	394,032 (299,156)	653,245 (516,280)	443,908 (349,032)	682,652 (545,687)	1,811	218	361	245	377	23
Өмнөд чиглэлийн зам	34	207,986	395,670	253,527	440,972	1,710	122	231	148	258	21

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.3.4 Шалгуур үзүүлэлт, шилжүүлэх илтгэлцүүр бүхий үнэлгээний индекс, чиглэл тус бүрээр

1) Үнэлгээний шалгуур

Шалгуур	Хүн амын нягтрал			Сумын төвийн хүн ам (нэмэлт мэдээлэл)		
	Их	Дунд	Бага	Их	Дунд	Бага
Сумын тоо (байршил)	37~	~36	~33	37~	~35	~34
20 км радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоо (2018)	250,001~	~200,001	~200,000	300,001~	~250,001	~250,000
20 км радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоо (2040)	450,001~	~400,001	~400,000	500,001~	~450,001	~450,000
1 км тутамд ногдох хүний тоо (2018)	151~	~116	~115	201~	~136	~135
1 км тутамд ногдох хүний тоо (2040)	251~	~225	~225	301~	~251	~250
Зорчих хугацаа (цаг)	~21	~24	~28	~21	~24	~28

2) Шилжүүлэх илтгэлцүүрийн тооцоолол

Шалгуур	Сумын тоо	20 км радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоо (2018)	20 км радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоо (2040)	1 км тутамд ногдох хүний тоо (2018)	1 км тутамд ногдох хүний тоо (2040)	Зорчих хугацаа	Геометрийн дундаж	Шилжүүлэх илтгэлцүүр
Сумын тоо	1	3	6	5	7	3	3.516	0.423
20 км радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоо (2018)	1/3	1	4	3	5	1	1.648	0.198
20 км радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоо (2040)	1/6	1/4	1	1/3	3	1/4	0.467	0.056
1 км тутамд ногдох хүний тоо (2018)	1/5	1/4	3	1	4	1/4	0.729	0.088
1 км тутамд ногдох хүний тоо (2040)	1/7	1/4	1/3	1/4	1	1/4	0.301	0.036
Зорчих хугацаа	1/3	1	4	3	5	1	1.648	0.198

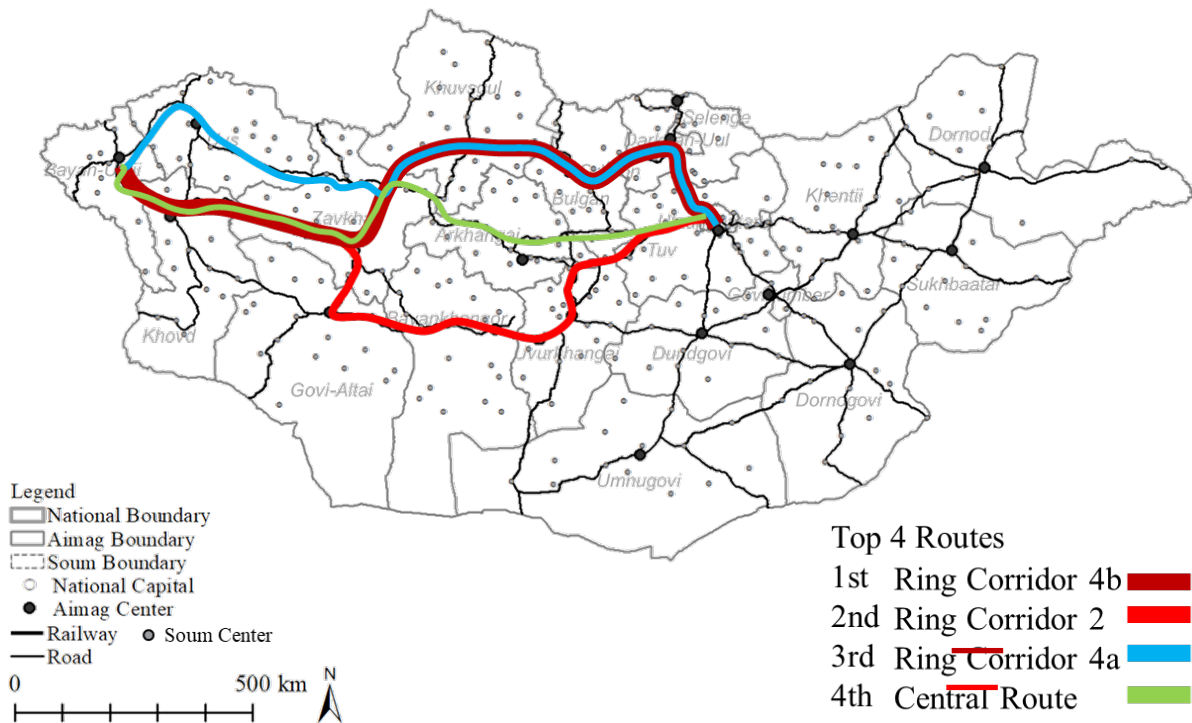
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.3.5 Замын хувилбаруудын үнэлгээний үр дүн

Чиглэл	Хүн амын нягтрал		Сумын төвийн хүн ам (Нэмэлт мэдээлэл)	
	Оноо	Эрэмбэ	Оноо	Эрэмбэ
Төвийн чиглэлийн зам	2.243	4	2.331	4
Хойд чиглэлийн зам	1.820	7	1.820	7
Тойрог коридор 1	1.944	6	2.000	6
Тойрог коридор 2	2.423	2	2.423	2
Тойрог коридор 3	1.489	8	1.453	8
Тойрог коридор 4a	2.379	3	2.379	3
Тойрог коридор 4b	2.802	1	2.802	1
Өмнөд чиглэлийн зам	2.142	5	2.198	5

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.3.6 Баруун бүсийг Улаанбаатар хоттой холбосон хамгийн өндөр үзүүлэлттэй 4 зам

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.3.6 50 км-ийн радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоонд үндэслэсэн замын хувилбаруудын үнэлгээ, чиглэл тус бүрээр

Чиглэл	Хүн амын нягтрал				Сумын төвийн хүн ам			
	Хүн амын тоо (2018)	Хүн амын тоо (2040)	Үнэлгээний оноо	Эрэмбэ	Хүн амын тоо (2018)	Хүн амын тоо (2040)	Үнэлгээний оноо	Эрэмбэ
Төвийн чиглэлийн зам	310,784	517,473	1.876	7	335,027	521,694	1.944	5
Хойд чиглэлийн зам	297,857	472,635	1.908	6	319,914	466,357	1.908	7
Тойрог коридор 1	325,425	563,674	1.912	4	358,606	575,983	1.912	6
Тойрог коридор 2	345,915	598,599	1.912	4	377,885	607,964	2.000	4
Тойрог коридор 3	302,355	542,319	1.255	8	316,834	530,118	1.255	8
Тойрог коридор 4a	520,542 (375,274)	799,738 (600,737)	2.802	1	576,578 (431,310)	813,697 (614,696)	2.802	1
Тойрог коридор 4b	533,985 (388,717)	845,265 (646,264)	2.802	1	591,691 (446,423)	869,034 (670,033)	2.802	1
Өмнөд чиглэлийн зам	331,766	575,183	2.198	3	369,336	592,431	2.198	3

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.3.7 120 км-ийн радиус дотор суурьшиж буй хүн амын тоо, чиглэл тус бүрээр

Чиглэл	2018	2040
Төвийн чиглэлийн зам	213,653	311,418
Хойд чиглэлийн зам	232,195	370,786
Тойрог коридор 1a	244,051	377,953
Тойрог коридор 1b	234,096	361,886
Тойрог коридор 2a	255,263	395,041
Тойрог коридор 2b	245,308	378,974
Тойрог коридор 3	242,097	379,020
Тойрог коридор 4a	611,298 (466,030)	929,113 (730,112)
Тойрог коридор 4b	568,034 (422,766)	828,251 (629,250)
Өмнөд чиглэлийн зам а	309,827	509,334
Өмнөд чиглэлийн зам b	299,872	493,267

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Үнэлгээний үр дүнгээс харахад дараах дүгнэлт гарч байна. Үүнд:

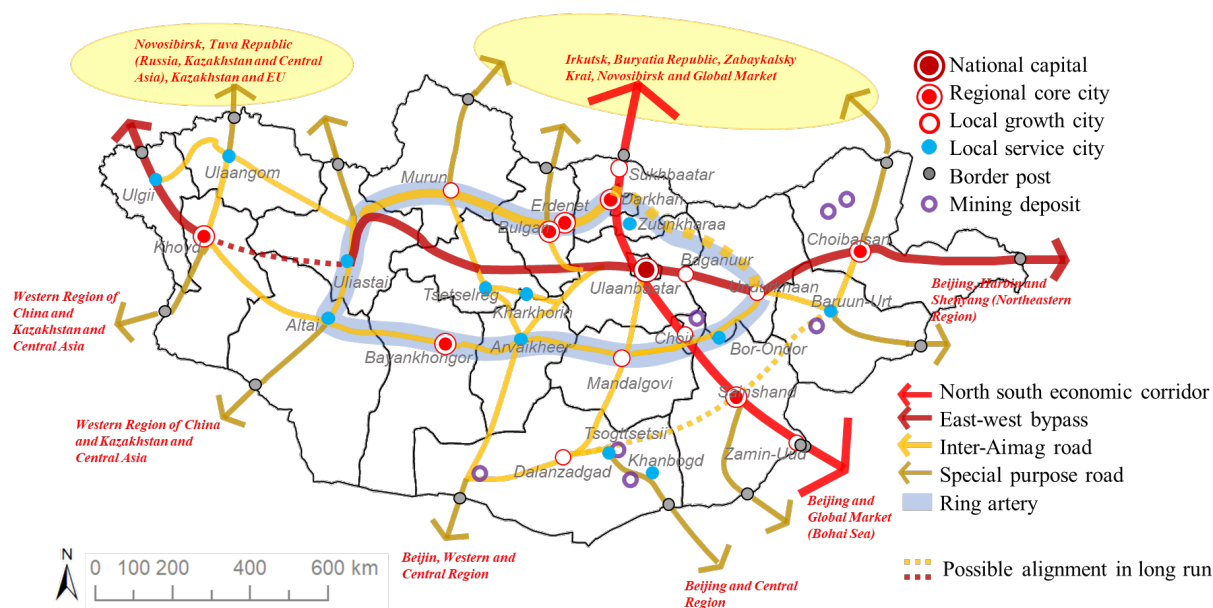
- (a) Тойрог коридор 4а нь улсын баруун бүсийг Улаанбаатар хоттой холбосон баруун, зүүн чиглэлийн хамгийн ач холбогдол бүхий зам байна. Энэ зам нь одоо ашиглагдаж буй гол зам юм.
- (b) Улиастай болон Ховд хотыг холбосон замыг сайжруулсан тохиолдолд Тойрог коридор 4b чиглэлийн замын ач холбогдол нэмэгдэнэ.
- (c) Улиастай болон Ховд хотыг холбосон замыг сайжруулсан тохиолдолд Тойрог коридор 2 нь ач холбогдлоороо хоёрт эрэмблэгдэх зам юм. Гэхдээ ач холбогдлын хувьд зам дагуу суурьшиж буй хүн амын тоогоор Тойрог коридор 4b чиглэлийн замын дараа орно.
- (d) Төвийн чиглэлийн зам нь ач холбогдлын хувьд зам дагуу суурьшиж буй хүн амын тогоор бусад 3 чиглэлийн замын дараа орно. Гэхдээ төвийн чиглэлийн зам нь Улиастай болон Ховд хотыг холбосон замыг сайжруулах нөхцлийг хангана.

(4) Санал болгож буй орон зайн төлөвлөлт

Баруун, зүүн чиглэлийн замын хувилбаруудын дүн шинжилгээний үр дүнд үндэслэн 2040 оны улсын орон зайн төлөвлөлтийг Зураг 5.3.7-д харуулсны дагуу санал болгож байна. Дараах зүйлсийг улсын орон зайн төлөвлөлтөд тусгасан болно. Үүнд:

- (a) Хойд-өмнөд босоо тэнхлэгийн эдийн засгийн коридор нь ОХУ-тай хиллэх Сүхбаатар хилийн боомтыг Улаанбаатар хотоор дайран өнгөрч, БНХАУ-тай хиллэх Замын-Үүдийн хилийн боомттой холбосон хэвээр байх болно;
- (b) Шинээр тойрог коридорыг байгуулах боловч уг коридорын зарим хэсэг 2040 он хүртэл сул хэвээр байх болно;
- (c) Баруун, зүүн чиглэлийн өндөр ач холбогдол бүхий хөгжлийн коридорыг байгуулах ба уг зам нь тойрог коридорын зарим хэсэгтэй давхцаж болно;
- (d) Аймаг хоорондын зам нь шинээр байгуулагдах тойрог коридороос салбарлах ба ОХУ, БНХАУ-тай холбогдох орц, гарцын боломжийг нэмэгдүүлнэ.

Зураг 5.3.7 Санал болгож буй Монгол Улсын орон зайн төлөвлөлт, 2040 оноор

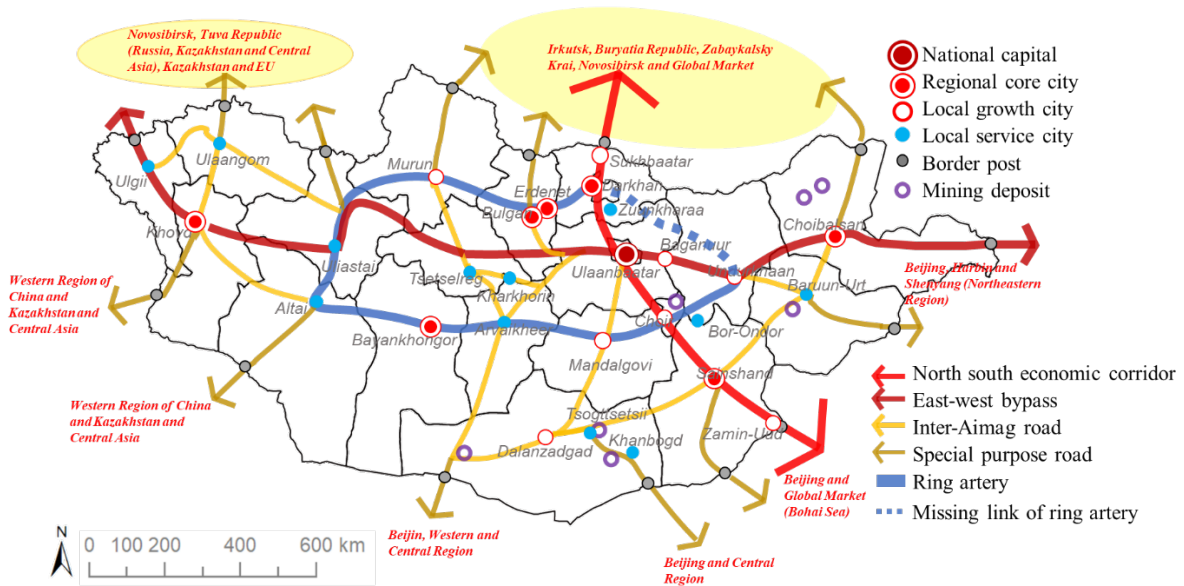
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Эцсийн дүнд Зураг 5.3.8-д үзүүлснээр тойрог коридорыг бүрэн байгуулсны дараа орон зайн зохион байгуулалт улам бэхжинэ. Мөн бодлогын оролцоотой хотын зэрэглэлийг зурагт үзүүлсэн болно. Нийслэл хот, бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хотууд нь тойрог коридороор үр ашигтайгаар харилцан холбогдох болно. Тойрог коридорын умард хэсэг нь Хөвсгөл нуурын байгалийн үзэсгэлэнт газар, аялал жуулчлалын бүс, ой, бэлчээрийн газар, хөдөө аж ахуйн бүс нутгаар дайран өнгөрнө. Энэ нь байгалийн нөөц баялгийг ашиглах бус харин худалдаа, аялал жуулчлалын ногоон коридор болон хөгжинө. Тойрог коридорын өмнөд хэсэг нь бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хотуудыг холбох бөгөөд өмнө зүгийн аймгуудын дотоодын үйлдвэрлэлийн бараа бүтээгдэхүүний худалдаа эрхлэх, дээд зэрэглэлийн үйлчилгээ үзүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.

Тойрог коридорын умард, өмнөд чиглэлийн тэнхлэгийг өргөжүүлэн, хөгжүүлж БНХАУ, ОХУ, Казахстан улстай холбоно. Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хот, орон нутгийн үйлчилгээний чиг үүрэг бүхий хотууд нь хоёрдагч авто замууд буюу аймаг хоорондын авто замаар харилцан холбогдоно. Аймаг хоорондын авто зам нь аймгийн төвүүд болон томоохон хотуудыг хөрш орнуудтай холбоно.

Одоогийн байдлаар тойрог коридороор хүрээлэгдсэн бүс нутагт ойролцоогоор 1.8 сая хүн ам (буюу улсын нийт хүн амын 54%) амьдарч байна. Тойрог коридороор хүрээлэгдсэн бүс нутаг нь байгаль, соёл болон ашигт малтмалын нөөцөөр баялаг. Тухайлбал тухайн бүс нутгийн аялал жуулчлалын нөөц бололцоо болон Хархорины өв соёлыг нэгтгэн Хархорин, Цэцэрлэг хотуудыг холбосон соёлын коридор байгуулах боломжтой. Энэхүү коридорыг тойрог коридорын умард хэсгийн худалдаа, аялал жуулчлалын коридортой холбож болох юм. Тухайн бүс нутаг нь 21 дүгээр зуунд Монгол Улсын хөгжлийг тэргүүлэх, чанартай дэд бүтэц бүхий гол бүс нутаг болон хөгжих боломжтой. Ойрын ирээдүйд баруун талаас Улиастай хотыг Улаанбаатар хотоор дайруулан, зүүн талаас Өндөрхаан хоттой холбох өөр нэгэн харилцаа холбооны сүлжээ бий болох боломжтой.

Зураг 5.3.8 Тойрог коридорыг тусгасан Монгол Улсын орон зайн төлөвлөлт

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.4 Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөө

5.4.1 Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөөний зорилго, үйл ажиллагаа

Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөөний зорилго нь нутаг дэвсгэрийн зүй зохистой газар ашиглалтыг нэвтрүүлснээр УХЦТ-ий үр дүнтэй хэрэгжилтийг хангах явдал юм.

Энэхүү зорилготой уялдуулан доорх зарчмын дагуу газар зохион байгуулалтын төлөвлөлтийг хийж, гүйцэтгэнэ. Үүнд:

- Мал аж ахуйг тогтвортой хөгжүүлэх, хөдөө аж ахуй болон ундны усны нөөцийг хамгаалах зорилгоор байгалийн нөөц баялаг болох бэлчээр, гол мөрөн, нуур, мөнх цэвдэг болон ойн санг хадгалан хамгаалах,
- Хоол, хүнсний дотоодын хэрэгцээг 100 хувь хангах зорилгоор бэлчээр болон тариалангийн эдэлбэр газрыг хамгаалах,
- Аялал жуулчлал, түүнтэй холбогдох үйлдвэрлэлийг дэмжих байгаль орчин, өв соёлоо хадгалах, хамгаалах,
- Усны балансын судалгааны дагуу усны нөөц, эх үүсвэрийг хамгаалах зэрэг болно.

Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөө боловсруулах ажлыг доор дурдав. Үүнд:

- Байгалийн нөөц, тариалангийн талбай, бэлчээрийн ургамлын ургалтын одоогийн нөхцөл байдлыг харуулсан газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөө боловсруулах,

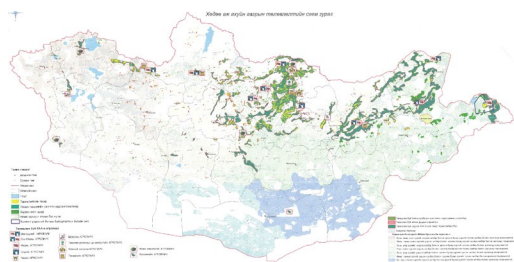
- (ii) Хөдөө аж ахуйн салбарын бодлогын хүрээнд тодорхойлсон зорилтот бүтээгдэхүүн тариалах, газар тариалан эрхлэхэд тохиромжтой газрын үнэлгээ хийх,
- (iii) Бэлчээрийн тогтвортой менежментийн үнэлгээ хийх,
- (iv) Хүн амын нутагшилт, суурьшилд тохиромжтой нутаг дэвсгэрийг тогтоох зорилгоор Улаанбаатар хот болон аймгийн төвүүдийн эдэлбэр газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ хийх,
- (v) Газар ашиглалтын зориулалтыг өөрчлөх дүрэм, журам боловсруулах,
- (vi) Тухайн дүрэм, журмын дагуу газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөг боловсруулах зэрэг болно.

5.4.2 Газар зохион байгуулалтын төлөвлөлттэй холбоотой төлөвлөгөө, судалгаа

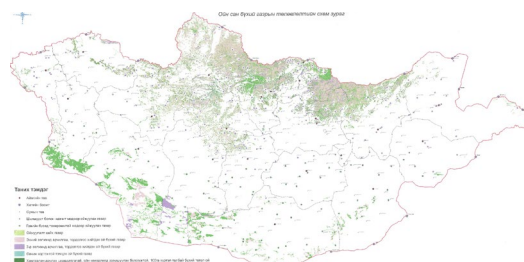
(1) Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө

ГЗБГЗЗГ нь Улсын газар зохион байгуулалтын 4 жилийн ерөнхий төлөвлөгөө (УГЗБЕТ)-г боловсруулсан. Монгол Улсын Засгийн газар 2018 оны 12 дугаар сард УГЗБЕТ-г баталсан. УГЗБЕТ-ний хүрээнд хөдөө аж ахуйн газар, бэлчээрийн газар, ойн сан бүхий газар, уул уурхайн газар, хот, тосгон, бусад суурин газар, зам, шугам сүлжээний газрын газар ашиглалтын тохиромжтой байдлын үнэлгээ хийсэн. Энэхүү үнэлгээний үр дүнд газар тариалангийн талбай, хот, суурины эдэлбэр газрыг тэлэх үүднээс нутаг дэвсгэрийг тохиромжтой байдлаар үнэлэхийг зорьсон. Түүнчлэн усны нөөц, тусгай хамгаалалтай газар нутагт тусгай зөвшөөрөл бүхий уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулж байгаа тул гадаргын болон газар доорх усны нөөцийг хамгаалах бүс нутгийг тогтоосон.

Зураг 5.4.1 Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө, Газар тариалангийн талбай болон ойн сангийн зураг

Одоо байгаа тариалангийн талбай болон тариалангийн талбайд тохиромжтой газар нутаг
Эх сурвалж: Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө, ГЗБГЗЗГ

Одоо байгаа ойн сан болон ойжуулахад тохиромжтой газар нутаг

(2) Бэлчээрийн талхлагдсан байдал

ГЗБГЗЗГ нь УГЗБЕТ-ний хүрээнд бэлчээрийн талхлагдсан байдалд дүн шинжилгээ хийсэн бөгөөд бэлчээрийн талхлагдалын зэрэглэлийн хувьд хэвийн бэлчээр, бага зэрэг талхагдалтай бэлчээр, дунд зэрэг талхагдалтай бэлчээр, их талхагдалтай бэлчээр гэж ангилсан. Монгол Улсын бэлчээр, хадлангийн газрын хэмжээ 2002 онд 126,964,000 га талбай эзэлж байсан бол 2016 оны байдлаар 110,490,000 га болж буурсан. Хүснэгт 5.4.1-д үзүүлснээр 2011 оны байдлаар нийт бэлчээрийн газрын 23% нь ямар нэгэн хэмжээгээр талхлагдсанаас их талхагдалтай бэлчээр 3%-ийг эзэлж байна. Зураг 5.4.2-т Монгол Улсын бэлчээрийн талхлагдалын зэрэглэлийн зургийг харуулав. Аймгийн төв орчмын

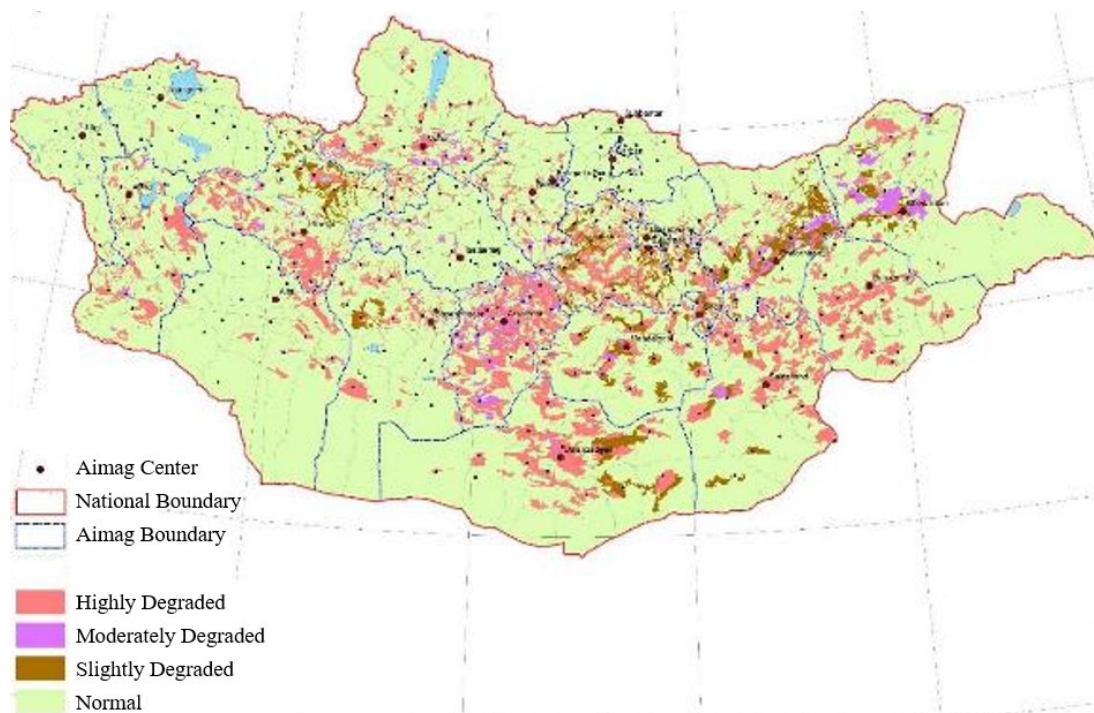
болон гол зам дагуух бэлчээр ихээхэн талхлагдсан байна.

Хүснэгт 5.4.1 Бэлчээрийн талхлагдсан байдал (аймгаар, 2011 оны байдлаар)

Аймаг	Нийт бэлчээрийн газар (1,000 га)	Талхлагдсан бэлчээр (1,000 га)	Бэлчээрийн талхлагдалын зэрэглэл (%)			
			Нийт	Их талхагдалтай	Дунд зэрэг талхагдалтай	Бага зэрэг талхагдалтай
Монгол Улс	111,181.3	24,055.9	23.1	3.1	10.9	9.1
Баруун бүс	28,828.9	4,685.2	19.1	2.8	8.9	7.4
Баян-Өлгий	3,582.0	365.4	10.3	0.8	4.1	8.6
Говь-Алтай	8,810.8	771.0	20.1	0.8	12.1	7.2
Завхан	6,917.4	1,348.9	19.5	4.2	6.7	5.3
Увс	4,341.7	916.1	21.1	4.2	8.9	7.9
Ховд	5,177.0	1,283.9	24.8	4.0	12.9	8
Хангайн бүс	25,222.5	6,993.0	24.4	2.8	14.6	7.0
Архангай	3,739.0	867.4	23.2	4.3	11.8	5
Баянхонгор	8,867.2	2,518.3	28.4	4.2	18.3	7.4
Булган	2,490.0	749.5	30.1	0.0	24.5	5.6
Орхон	39.6	3.6	9.2	0.0	4.2	5.9
Өвөрхангай	5,707.0	1,820.5	31.9	4.8	19.7	7.1
Хөвсгөл	4,379.7	1,033.6	23.6	3.9	9.2	10.5
Төвийн бүс	35,447.3	8,484.2	31.5	4.2	14.2	13.0
Говьсүмбэр	472.6	239.6	50.4	6.7	40.7	4.5
Дархан-Уул	179.3	33.9	18.9	0.0	0.0	3
Дорноговь	9,264.0	1,769.4	19.1	1.1	11.1	8.7
Дундговь	7,164.0	1,425.6	19.9	0.0	5.8	6.9
Өмнөговь	11,458.0	2,463.5	21.5	3.9	8.7	18.9
Сэлэнгэ	1,632.5	320.0	19.6	0.7	10.2	8.9
Төв	5,276.9	2,232.1	42.3	11.2	26.6	14.1
Зүүн бүс	21,451.6	3,754.4	17.7	2.5	5.7	9.3
Дорнод	8,738.8	1,433.2	16.4	4.6	6.5	5.3
Сүхбаатар	7,639.0	1,367.4	17.9	2.9	6.8	8.2
Хэнтий	5,073.8	953.9	18.8	0.2	4.0	14.6
Улаанбаатар	231.0	139.1	60.2	10.1	10.5	39.6

Эх сурвалж: Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө, ГЗБГЗЗГ

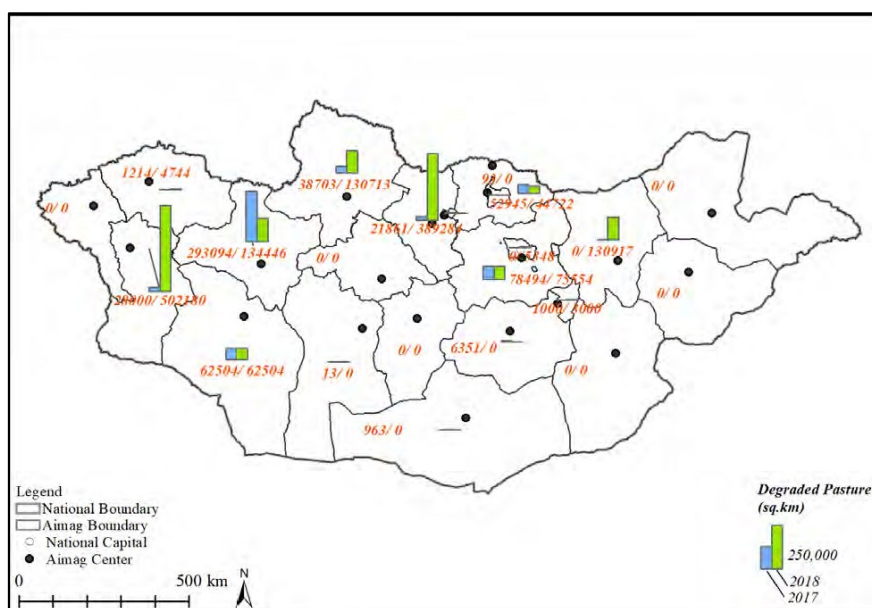
Зураг 5.4.2 Бэлчээрийн талхлагдалын зэрэглэл, 2011 оны байдлаар

Эх сурвалж: Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө, ГЗБГЗЗГ

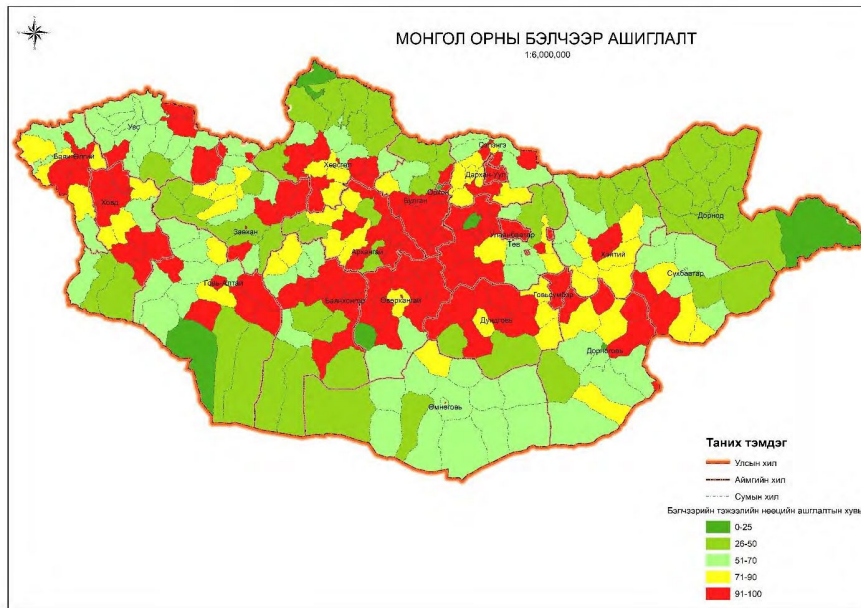
ГЗБГЗЗГ нь УГЗБЕТ-ний хүрээнд 2017, 2018 оны хооронд гарсан бэлчээрийн талхлагдалын өөрчлөлтийг тооцоолсныг Зураг 5.4.3-д үзүүлэв. Ховд, Говь-Алтай, Завхан, Баянхонгор, Дундговь, Өмнөговь, Хөвсгөл, Булган, Төв, Хэнтий аймгуудад 2017, 2018 оны хооронд бэлчээр талхлагдсан байна. Түүнчлэн ХАНСХЕТ-ний хүрээнд бэлчээр ашиглалтын судалгааг хийсэн бөгөөд үр дүнг Зураг 5.4.4-т үзүүлэв. Зурагт үзүүлснээр Архангай, Өвөрхангай, Дорноговь, Сүхбаатар аймгуудын бэлчээрийн төлөв байдал эмзэг байна.

Зураг 5.4.3 ГЗБГЗЗГ-аас тооцоолсон УГЗБЕТ-н дахь бэлчээрийн талхлагдсан байдал

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

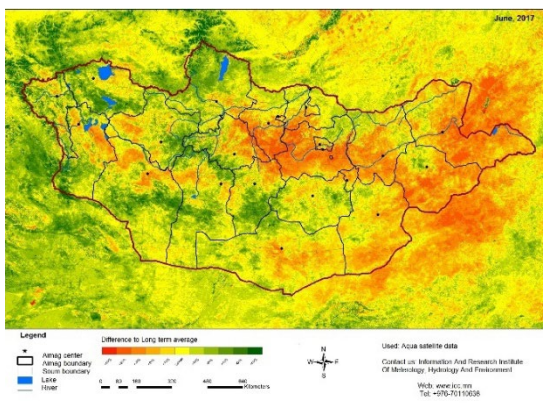
Зураг 5.4.4 ХАНСХЕТ-ний бэлчээр ашиглалтын судалгаа

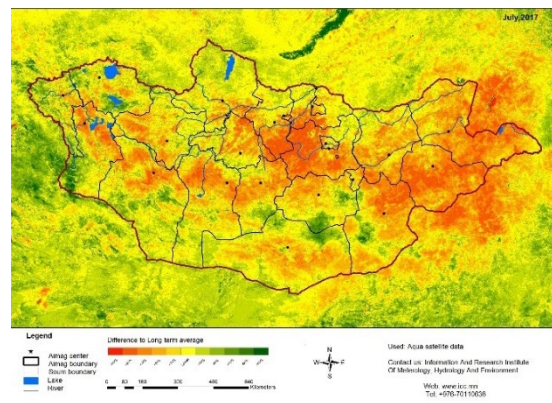
Эх сурвалж: ГЗБГЗЗГ

Зайнаас тандан судлах үндэсний төв нь MODIS хиймэл дагуулын мэдээг ашиглан ургамалжилтын нормчлолын ялгаврын индексийн (УНЯИ) өөрчлөлтийг 2008 оноос хойш урт хугацааны дунджаар тооцон гаргасан. 2017 оноос архивлагдсан сэдэвчилсэн зургуудаас 6, 7 дугаар сарын ургамалжилтын хазайцын зургуудад УНЯИ-ийн өөрчлөлт тод харагдаж байгаа (Зураг 5.4.5) бол хур тунадасны улмаас 8 дугаар сарын ургамалжилтын хазайцын зураг тод биш байна. Тиймээс 2017-2019 оны 6, 7 дугаар сарын УНЯИ-ийн өөрчлөлтөд үндэслэн УНЯИ-ийн дундаж өөрчлөлтийг тооцсон бөгөөд энэхүү мэдээлэл нь бэлчээрийн ургамлын бүрхэцийн байдлыг илэрхийлж байна. Зураг 5.4.6-д 2017-2019 оны 6, 7 дугаар сарын УНЯИ-ийн дундаж өөрчлөлтийг үзүүлэв.

Зураг 5.4.5 Ургамалжилтын нормчлолын индексийн урт хугацааны дундаж өөрчлөлт

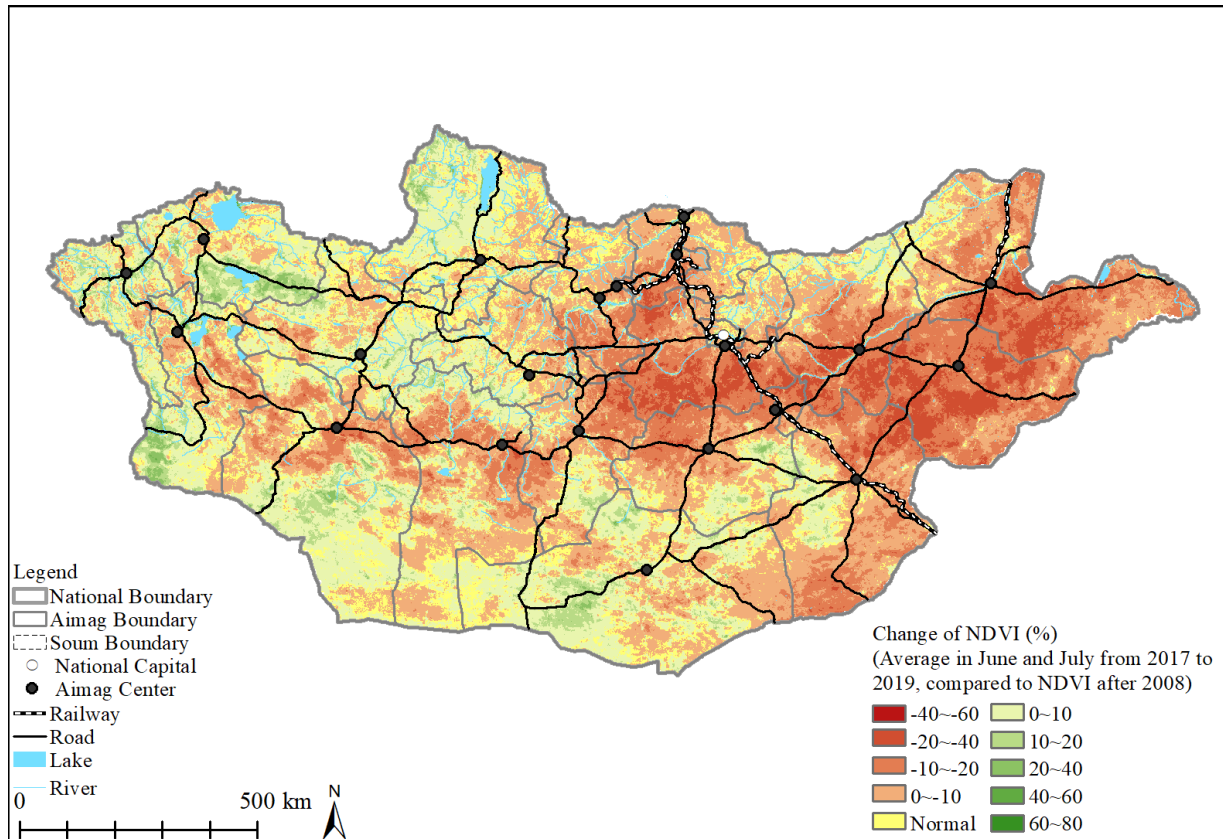
УНЯИ-ийн дундаж өөрчлөлт
(2017 оны 6-р сар)

УНЯИ-ийн дундаж өөрчлөлт
(2017 оны 7-р сар)

Эх сурвалж: Зайнаас тандан судлах үндэсний төв

Зураг 5.4.6 2017-2019 оны 6, 7-р сарын ургамалжилтын нормчлолын индексийн дундаж өөрчлөлт

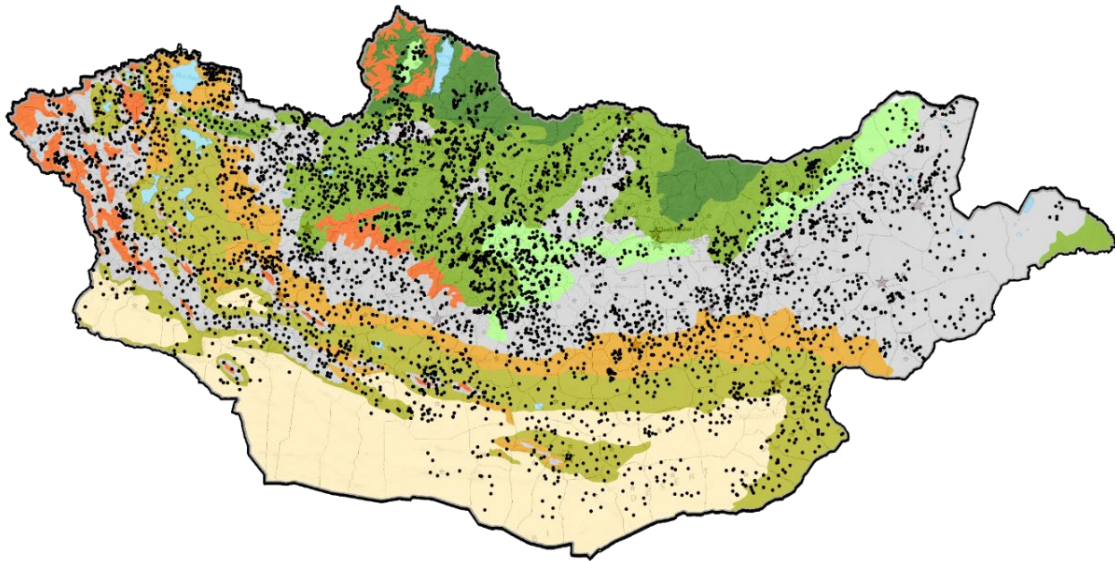

Эх сурвалж: Зайнаас тандан судлах үндэсний төвийн боловсруулсан ургамалжилтын нормчлолын ялгаврын индексийн өөрчлөлтөд үндэслэв. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Бэлчээрийн төлөв байдал, чанарын өөрчлөлтийн явцыг хянах зорилгоор ГЗБГЗЗГ фото-мониторингийн системийг суурилуулсан. 2015 оны байдлаар мониторингийн цэгийн тоо 2,620 байсан бол 2018 онд 4,617 болж нэмэгдсэн. Зураг 5.4.7-д фото-мониторингийн цэгийн байршлыг харуулав. Мониторингийн цэгүүд дэх 2019 оны бэлчээрийн төлөв байдлыг Зураг 5.4.8-д үзүүлэв. Зурагт үзүүлснээр гол зам дагуу болон Төв, Дундговь, Дорноговь, Сүхбаатар, Өвөрхангай, Архангай аймгуудад бэлчээр талхлагдсан байна.

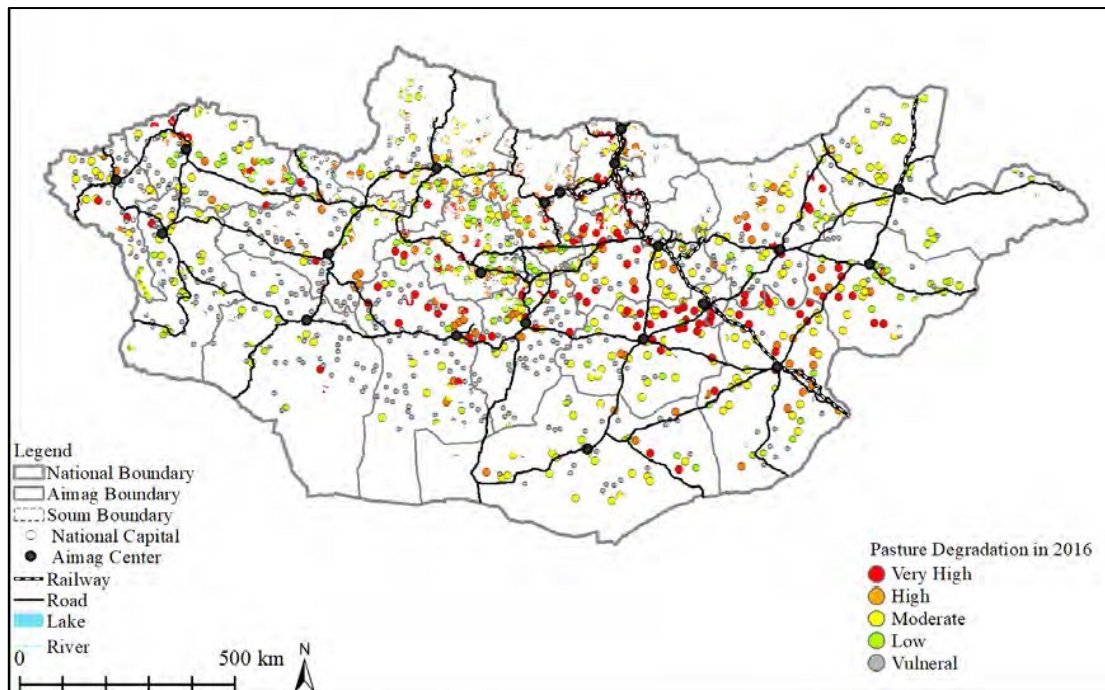
Цаг уур, орчны шинжилгээний газар 2018, 2019 оны бэлчээрийн талхлагдлыг үнэлсэн (Зураг 5.4.9). Зурагт үзүүлснээр Улаанбаатар хотоос Ховд хүрэх гол зам дагуу болон Төв, Архангай, Өвөрхангай, Дундговь, Дорноговь, Өмнөговь, Сүхбаатар аймгуудад бэлчээр талхлагдлын эрсдэл өндөр байна.

Зураг 5.4.7 Бэлчээрийн фото-мониторингийн үнэлгээ

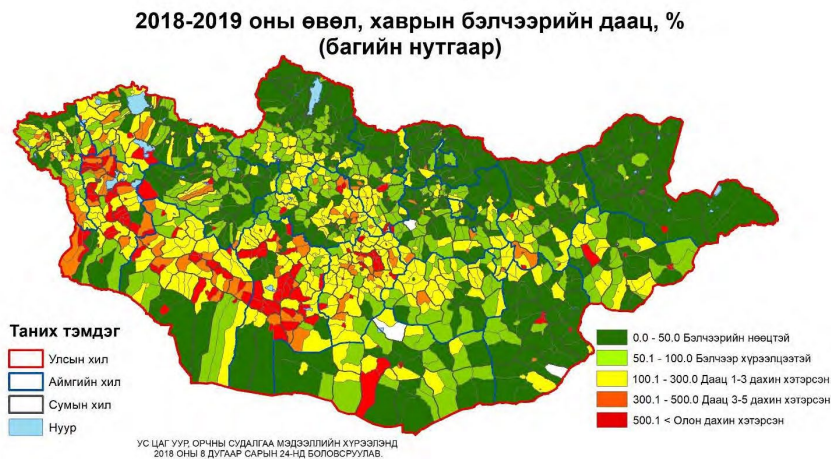
●: Фото-мониторингийн үнэлгээний цэгүүд
Эх сурвалж: ГЗБГЗЗГ-ын мэдээлэлд үндэслэн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.4.8 Мониторингийн цэгүүд дэх бэлчээрийн төлөв байдал, 2019 он

Эх сурвалж: ГЗБГЗЗГ-ын мэдээлэлд үндэслэн ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.4.9 2018, 2019 оны бэлчээрийн талхлагдлын үнэлгээ

Эх сурвалж: ГЗБГЗЗГ

Бэлчээрийн талхагдал болон эмзэг байдлын газарзүйн тархалт эх сурвалж тус бүрт ялгаатай байна. Тоймлон үзвэл бэлчээрийн талхагдал дараах газарзүйн байршлуудад тархсан байна.

- (a) Улаанбаатар хотоос Ховд хүрэх гол зам дагуу,
- (b) Төв, Архангай, Өвөрхангай, Дундговь, Дорноговь, Сүхбаатар аймгуудад.

(3) Уур амьсгалын өөрчлөлт

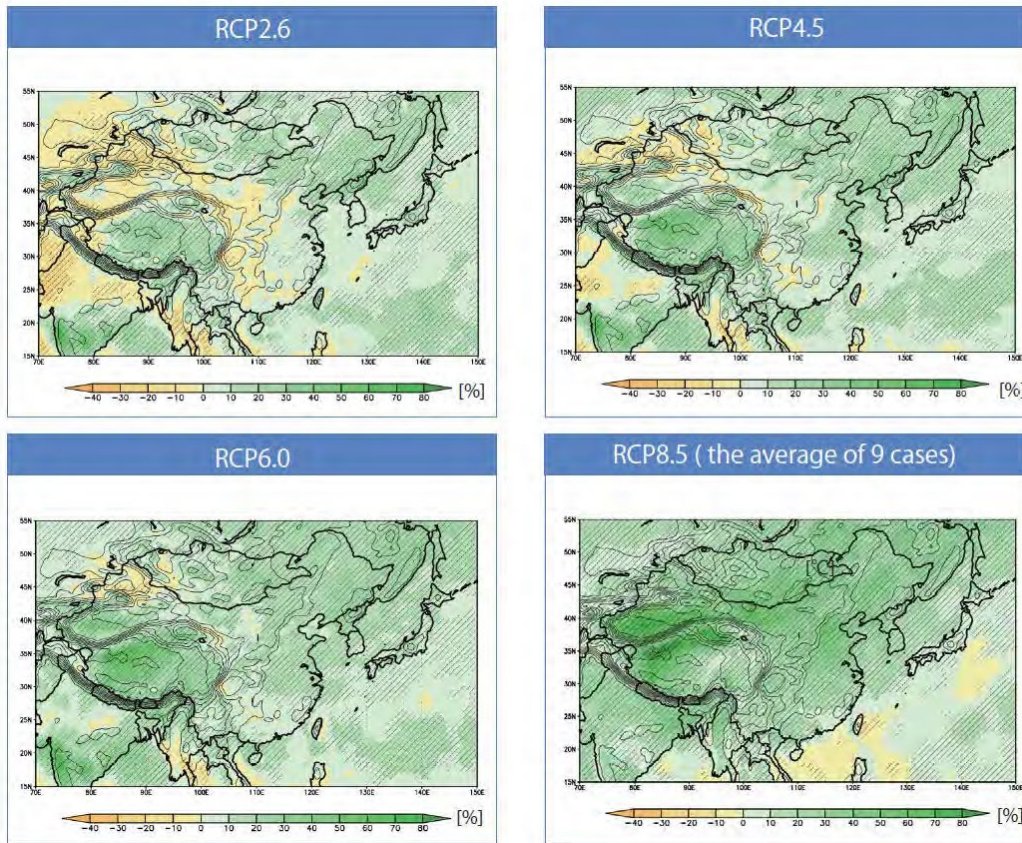
Уур амьсгалын өөрчлөлтийн олон улсын Засгийн газар хоорондын мэргэжилтний хороо (УАӨЗГМХ/ИПСС) 2014 онд Үнэлгээний тавдугаар тайлан (AR5)-гийн нэгдсэн тайланг нийтэлсэн. Байгаль орчны яам нь AR5-д ашиглагдсан урьдчилсан таамаглалын багц мэдээллийг ашиглан уур амьсгалын өөрчлөлтийн урьдчилсан таамаглалын багц мэдээллийг үүсгэсэн. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн урьдчилсан таамаглалыг боломжит дөрвөн хувилбараар гаргасан. Үүнд:

- (a) RCP 2.6: Дэлхийн хэмжээнд хүлэмжийн хийн ялгаруулалт 2010-2020 оны хооронд оргил цэгтээ хүрч, дараа нь буурна.
- (b) RCP 4.5: 2040-өөд онд оргил цэгтээ хүрч, дараа нь буурна.
- (c) RCP 6.0: 2080-аад онд оргил цэгтээ хүрч, дараа нь буурна.
- (d) RCP 8.5: Ялгаруулалт 21 дүгээр зууны турш өссөн хэвээр байна.

RCP хувилбар тус бүрийн жилийн хур тунадасны өөрчлөлтийг Зураг 5.4.10-т харуулав. RCP2.6, RCP4.5, RCP6.0 хувилбарын дагуу улсын баруун хэсгээр жилийн хур тунадас 0~-10%-иар, зарим хэсгүүдэд -10~-20%-иар буурна. RCP 8.5 хувилбарын дагуу жилийн хур тунадас нийт нутгаар нэмэгдэх боловч 6-аас 8-р саруудад буурна (Зураг 5.4.11). Эдгээр сарууд нь ургамал ургах чухал үе байдаг тул хур тунадас багасаж байгаа нь бэлчээрийн ургамлын ургалтад саад учруулна.

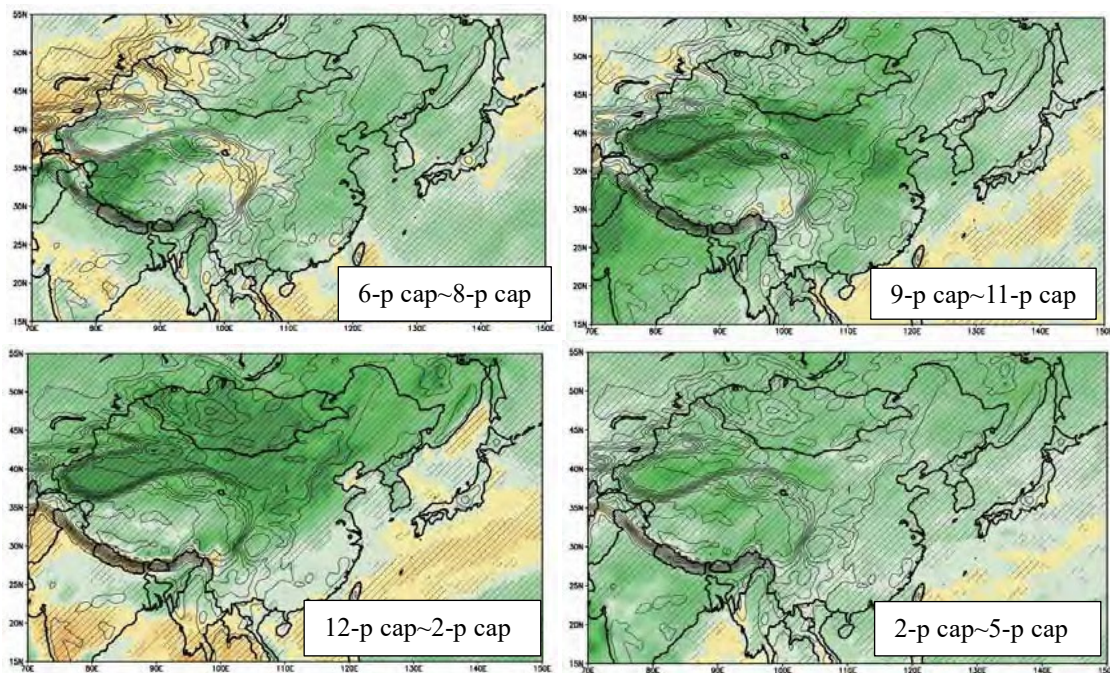
Хувилбар тус бүрийн жилийн дундаж хур тунадасны хамгийн их өөрчлөлтийг Зураг 5.4.12-т харуулав. Жилийн дундаж хур тунадас нутгийн баруун хэсгээр 20% хүртэл буурна. Баруун аймгуудын усны балансыг судалж уур амьсгалын өөрчлөлтийг Хүснэгт 5.4.2-т нэгтгэв. Хүснэгтэд нэгтгэснээр уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэн жилийн хур тунадас багассан аймгуудад усны баланс усны эрэлтийг хангахуйц хэвээр байна.

Зураг 5.4.10 RCP хувилбар тус бүрийн жилийн дундаж хур тунадасны өөрчлөлт

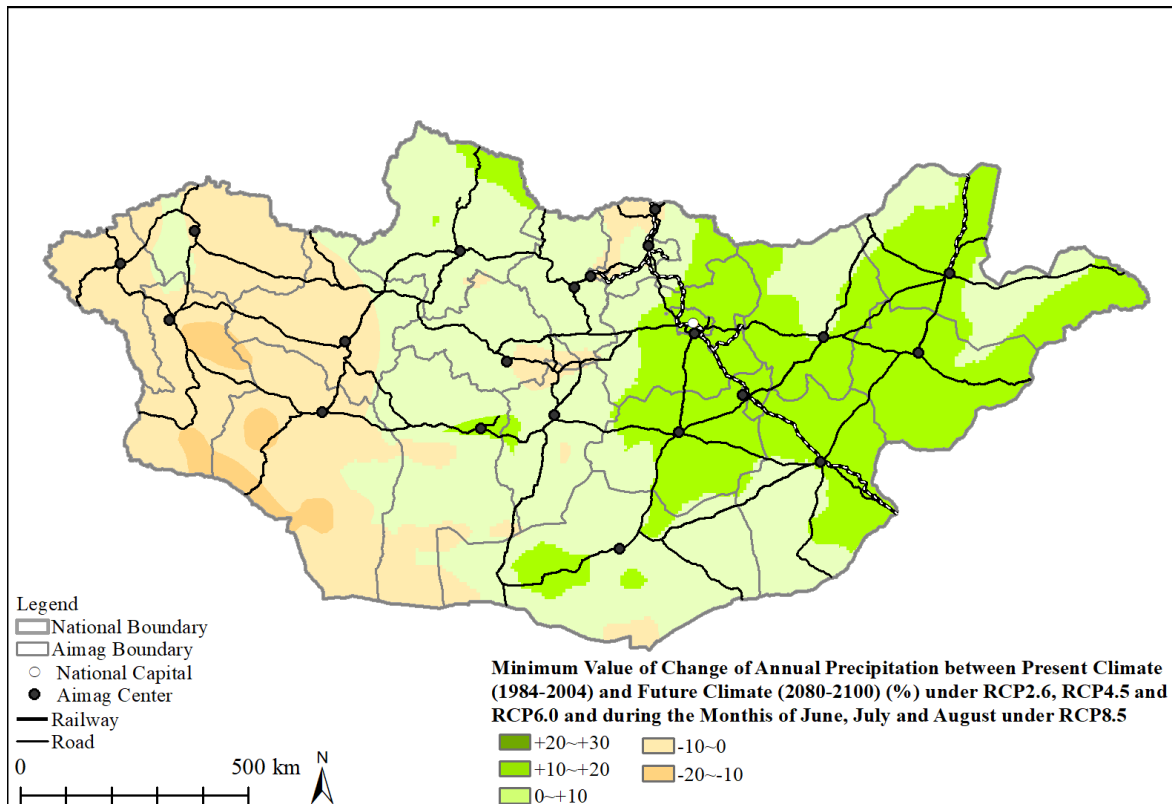
Эх сурвалж: УАӨЗГМХ

Зураг 5.4.11 RCP8.5 хувилбарын хур тунадасны өөрчлөлт, улирлаар

Эх сурвалж: УАӨЗГМХ

Зураг 5.4.12 RCP хувилбар тус бүрийн жилийн дундаж хур тунадасны хамгийн их өөрчлөлт

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.4.2 Баруун аймгуудын уур амьсгалын өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөлөл ба усны баланс

Аймаг	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл (%)	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн дараах усны боломжит нөөц (сая.м ³ /жил)	Усны баланс, 2040 (сая.м ³ /жил)
Баян-Өлгий	-10	3,096	3,070
Говь-Алтай	-10	142	115
Завхан	-10	3,870	3,840
Увс	-10	1,287	1,238
Ховд	-10	1,215	1,184

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(4) Зудын эрсдэл

Ус цаг уур, орчны судалгаа, мэдээллийн хүрээлэн нь 1980-2016 оны хооронд 36 жилийн хугацаанд тохиолдсон зудын давтамжийн зургийг боловсруулсан (Зураг 5.4.13). Мөн зудын эрсдлийн түвшинг тогтоосон (Зураг 5.4.14). Зудын гамшигт өртөж болзошгүй бүс нутгийг 21%-иас дээш давтамжтай, зудын эрсдлийн түвшин маш өндөр, өндөр, дунд зэргийг харгалзан тогтоов (Хүснэгт 5.4.3).

Хүснэгт 5.4.3 Зудын эрсдлийн түвшин ба зудын давтамж

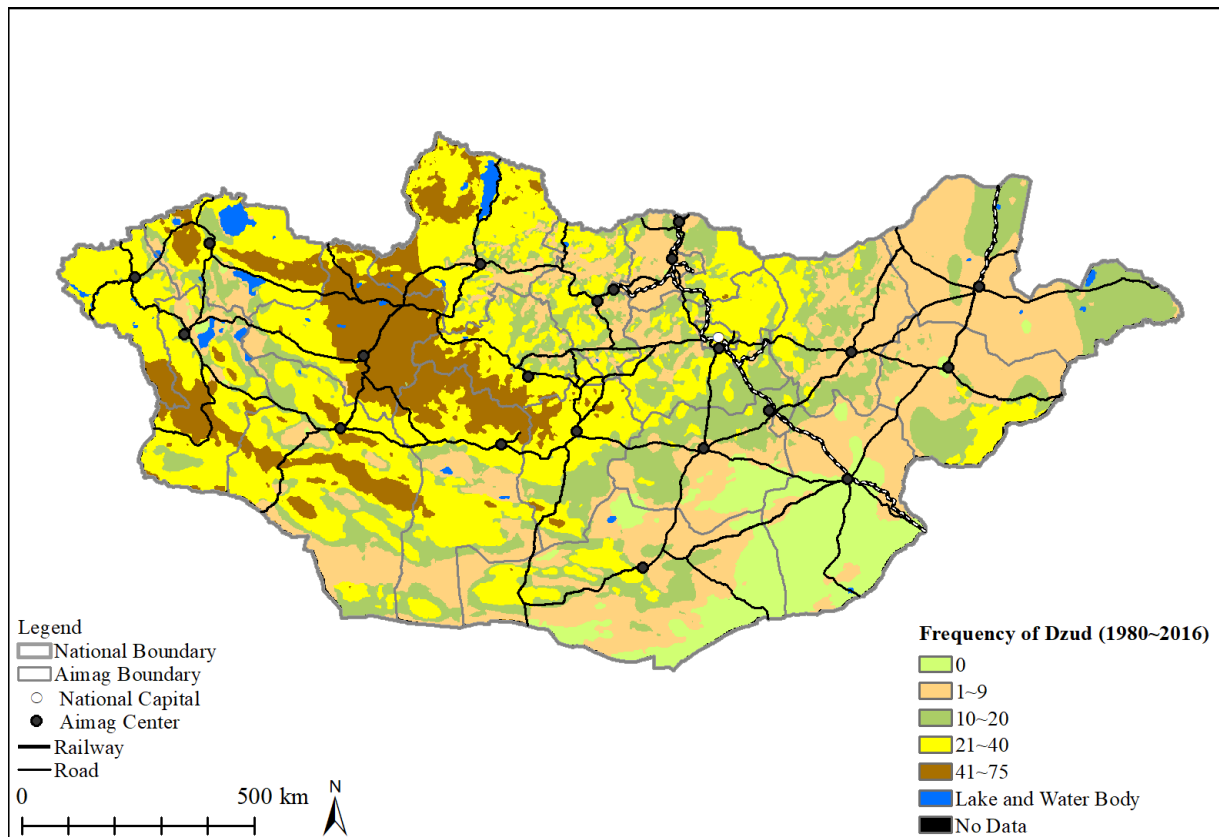
		1980-2016 онуудад тохиолдсон зудын давтамж (%)				
		41~75	21~40	10~20	1~9	0
Эрсдлийн түвшин	Маш өндөр	++	++	++	++	-
	Өндөр	++	++	++	++	-
	Дунд зэрэг	++	++	+	+	-
	Бага	+	+	+	+	-
	Хамгийн бага	+	+	+	+	-

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Тайлбар: хх: Зудын аюулд өртөх өндөр магадлалтай, зудаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах шаардлагатай газар

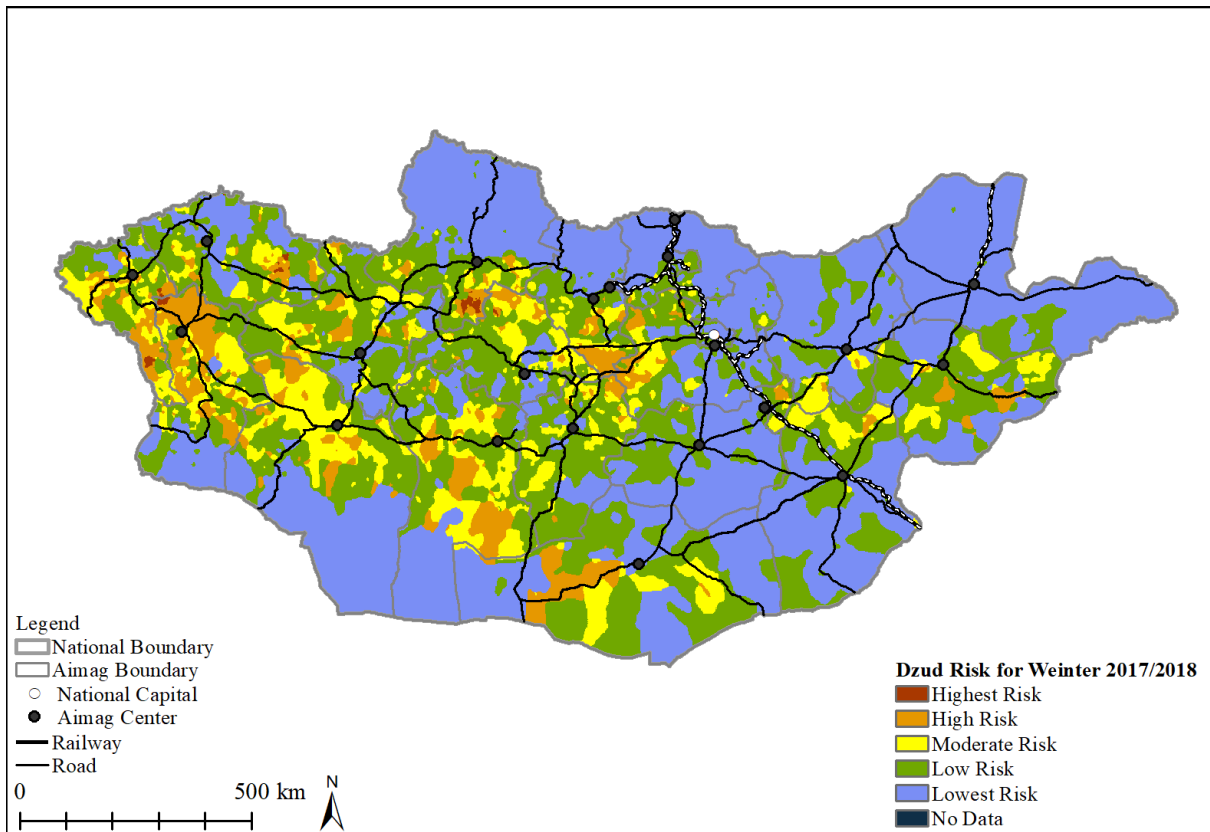
х: Зудын аюулд өртөж болзошгүй газар

Зураг 5.4.13 Зудын давтамж (1980–2016)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, Ус цаг уур, орчны судалгаа, мэдээллийн хүрээлэнгийн боловсруулсан зудын давтамжийн зурагт үндэслэв

Зураг 5.4.14 Зудын эрсдэл (2017/2018 оны өвөл)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, Ус цаг уур, орчны судалгаа, мэдээллийн хүрээлэнгийн боловсруулсан зудын давтамжийн зурагт үндэслэв

Зудыг цагаан зуд, харын зуд, шуурган зуд, хүйтэн зуд, төмөр зуд, хавсарсан зуд гэж ангилна. Төмөр зудын үед цасны өнгөн хэсэг, гүнд мөсөн бүрхэвч тогтсоноос мал бэлчээрлэх боломжгүй болдог. Энэ нь бусад сумаас олон мал орж ирснээс бэлчээрийн даац хэтрэхэд хүргэдэг. Зудын гамшгийн голомтын байршил болон зудын төрөл жил бүр өөрчлөгдөж байгаа тул зудын аюулаас эртнээс сэрэмжлүүлэх зэрэг гамшгийн үед хариу арга хэмжээ авах тогтолцоо нь газар ашиглалтыг хянах зэрэг тогтмол арга хэмжээтэй харьцуулахад илүү үр дүнтэй байж болох юм.

(5) Газар хөдлөлт

Одон орон, геофизикийн хүрээлэнгийн 1900-2000 оны газар хөдлөлтийн судалгаанд үндэслэн газар хөдлөлтийн өндөр эрсдэлтэй бүс нутгийг Зураг 5.2.4-т харуулсны дагуу тодорхойлов. Зурагт үзүүлснээр газар хөдлөлтийн өндөр эрсдэлтэй бүс нутаг нь Баянхонгор, Булган, Улаангом орчим, Ховд, Говь-Алтайн урд хил, Хөвсгөлийн уулархаг бүсэд оршиж байна. Мөн газар хөдлөлтийн эрсдлийг геологийн үүднээс авч үзсэн болно (Зураг 5.2.4). Хоёр аргаар газар хөдлөлтийн өндөр эрсдэлтэй бүс нутгуудыг тогтоосон ба эдгээр бүс нутгууд нь зөвхөн зарим хэсгээрээ давхцаж байгаа бөгөөд ийнхүү давхцаж буй бүс нутгууд нь нутгийн баруун хэсгээр төвлөрч байна.

5.4.3 Үндэсний хөгжлийн цогц төлөвлөгөө болон газар зохион байгуулалтын одоогийн байдал

Газрын нэгдмэл сангийн одоогийн байдлын газрын зураг нь улсын газар зохион

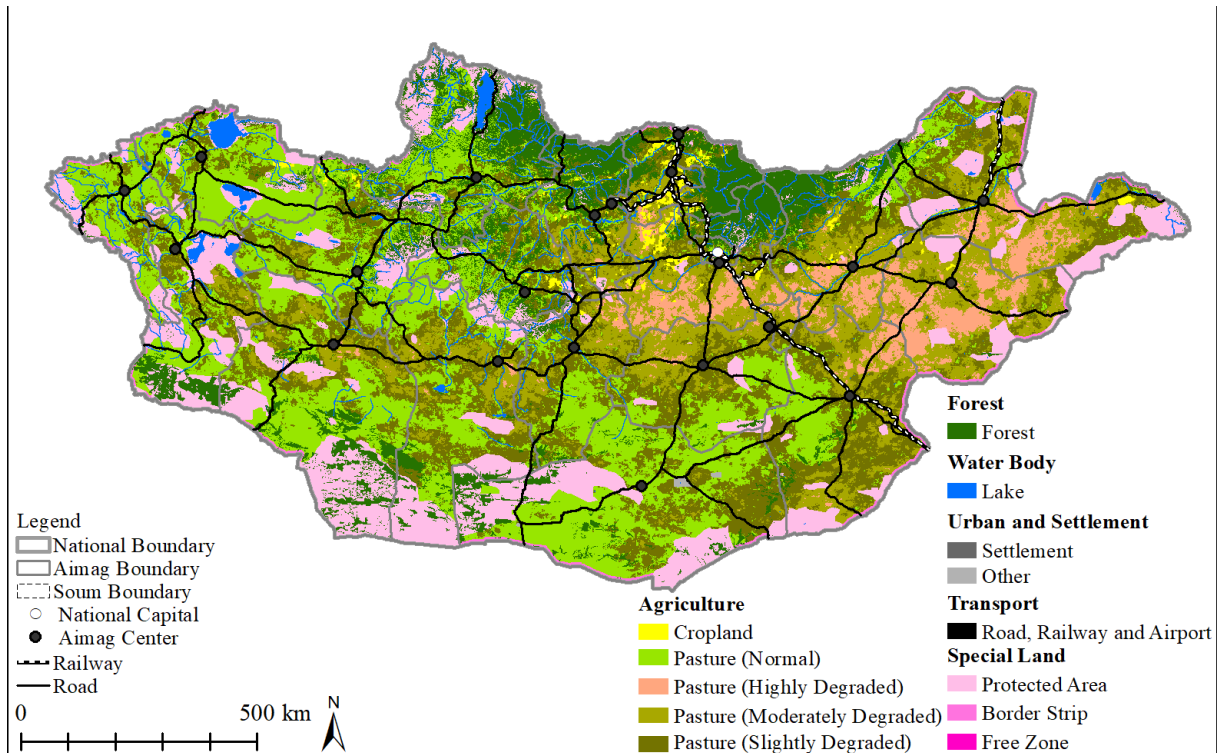
байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний үндэс суурь болно. Газрын нэгдмэл сангийн ойн сан бүхий газар, усны сан бүхий газар, хөдөө аж ахуйн газрын газар ашиглалтын үндсэн зориулалтыг өөрчлөхөөс хамгаалах нь зүйтэй. Түүнчлэн улсын тусгай хамгаалалттай газар, чөлөөт бүсийн газар, улсын хилийн зурвас газар зэрэг газар нь Газрын нэгдмэл сангийн ангиллын улсын тусгай хэрэгцээний газарт хамаарна. Үүнээс гадна хиймлээр байгуулсан гадаргуутай газрын ашиглалтын ангиллыг хот, тосгон, бусад суурин газар, зам, шугам сүлжээний газар ашиглалтад зориулдаг.

Бэлчээрийн ургамлын бүрхэцийн байдлыг үзүүлсэн хадлан, бэлчээрийн бүсчлэлийн тойм зургийг боловсруулсан. Зураг 5.4.15-д Монгол Улсын газрын нэгдсэн сангийн одоогийн байдлыг үзүүлсэн ба Хүснэгт 5.4.4-д газрын нэгдмэл санг үндсэн ангиллаар, аймгаар нэгтгэн харуулав. Бэлчээрийн газрыг ургамалжилтын нормчлолын ялгаврын индексийн (УНЯИ) дундаж өөрчлөлтийн дагуу 4 ангилдаг. Бэлчээрийн УНЯИ-ийн дундаж өөрчлөлт нэмэгдсэн болон өөрчлөлтгүй тогтвортой байгааг хэвийн гэж үзнэ. Бэлчээрийн УНЯИ-ийн дундаж өөрчлөлт 0-10%-иар багассан бол бага зэрэг талхагдалтай, 10-20%-иар багассан бол дунд зэрэг талхагдалтай, 20-оос дээш хувиар багассан бол их талхагдалтай гэж тус тус ангилан үзнэ.

Газрын нэгдмэл сангийн одоогийн байдлын газрын зурагт ойн сан бүхий газар, тусгай хамгаалалтай газар нутгийн зааг гэж Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамнаас тогтоосон хилийг дагаж мөрдөнө. Тусгай хамгаалалттай газар нутгийг дархан цаазат газар, байгалийн цогцолборт газар, байгалийн нөөц газар, дурсгалт газар гэж ангилна. “Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө”-нд газар тариалангийн зориулалттай газар нутгийг тооцож гаргасныг дагаж мөрдөнө. Чөлөөт бүсийн газар, улсын хилийн зурвас газрын хил хязгаарыг Газрын нэгдмэл санд тусгасныг дагаж мөрдөнө.

Монгол орны нийт нутаг дэвсгэрийн 70%-ийг бэлчээрийн газар эзэлж байна. Бэлчээрийн 62% нь ямар нэгэн байдлаар доройтон талхлагдсан ба 38% нь хэвийн нөхцөлд байна. Аймгийн төв орчмын болон гол зам дагуух бэлчээр ихээхэн талхлагдсан байна. Бэлчээрийн доройтол, талхагдал нийслэл хот орчимд болон нутгийн зүүн бүсэд өргөн тархсан. Мөн Арвайхээрээс Ховд хот хүртэлх гол замын дагуу бэлчээрийн доройтол, талхагдал тархсан байна.

Зураг 5.4.15 Монгол Улсын газрын нэгдмэл сангийн одоогийн байдлын зураг

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг. БОАЖЯ, УГЗБЕТ, ГНС-гийн мэдээлэлд үндэслэв.

Хүснэгт 5.4.4 Газрын нэгдмэл сангийн одоогийн байдал (1/2)

Аймаг	Хөдөө аж ахуйн газар							Тариалан	Ойн сан бүхий газар	Усны сан бүхий газар	Хот, тосгоны газар
	Дүн	Бэлчээр				Бага зэрэг талхагдалтай	Тариалан				
		Дүн	Хэвийн	Их талхагдалтай	Дунд зэрэг талхагдалтай						
Архангай	39,899	39,278	19,686	73	2,799	16,721	621	10,123	125	6	
Баян-хонгор	85,305	85,302	32,997	724	16,972	34,609	3	5,789	504	11	
Баян-Өлгий	30,744	30,744	24,363	0	510	5,872	0	860	495	19	
Булган	28,411	27,519	6,042	375	9,643	11,458	893	19,333	41	10	
Говь-Алтай	85,281	85,281	45,512	409	12,719	26,642	0	16,980	95	7	
Говь-сүмбэр	5,557	5,557	239	1,111	2,641	1,565	0	0	2	5	
Дархан-Уул	2,434	2,026	173	25	848	980	408	822	1	27	
Дорноговь	96,621	96,621	18,572	6,157	29,020	42,873	0	1,988	106	9	
Дорнод	92,112	91,282	12,893	13,468	33,445	31,476	830	2,472	1,068	16	
Дундговь	70,652	70,652	22,310	1,851	19,740	26,750	0	591	52	8	
Завхан	65,469	64,911	41,945	0	1,916	21,051	558	7,856	531	7	
Орхон	632	591	29	0	234	329	41	179	0	35	
Өвөрхангай	57,266	57,001	17,371	1,655	14,794	23,181	265	3,058	24	11	
Өмнөговь	113,462	113,462	72,819	3	1,960	38,680	0	12,611	41	12	
Сүхбаатар	71,327	71,062	698	22,560	39,258	8,546	265	160	66	9	
Сэлэнгэ	20,677	17,113	2,214	714	5,479	8,706	3,565	19,408	5	11	
Төв	58,356	54,846	1,570	14,959	28,376	9,942	3,509	14,529	23	7	
Увс	51,111	50,605	39,011	0	223	11,371	506	2,372	5,432	13	
Ховд	42,818	42,728	23,460	66	4,724	14,478	89	8,060	2,151	11	
Хөвсгөл	41,530	41,370	31,177	0	120	10,074	159	39,138	3,135	15	
Хэнтий	59,254	58,489	6,961	9,803	26,777	14,948	765	17,889	26	9	
Улаанбаатар	3,123	3,102	857	25	578	1,641	21	1,174	0	230	
Бүгд	1,122,041	1,109,543	420,899	73,979	252,773	361,893	12,498	185,391	13,922	489	

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.4.4 Газрын нэгдмэл сангийн одоогийн байдал (2/2)

Аймаг	Бусад суурины газар	Зам, шугам сүлжээний газар				Тусгай хэрэгцээний газар				Нийт
		Дүн	Авто зам	Төмөр зам	Нисэх буудал	Дүн	Тусгай хамгаалалттай газар	Улсын хилийн зурвас	Чөлөөт бүс	
Архангай	0	1	1	0	0	0	0	0	5,136	55,285
Баянхонгор	0	1	1	0	1	0	0	1	23,892	115,492
Баян-Өлгий	0	5	5	0	0	0	0	0	14,131	46,235
Булган	0	3	3	0	1	1	0	0	993	48,783
Говь-Алтай	0	5	5	0	0	0	0	0	39,461	141,822
Говьсүмбэр	0	2	2	0	11	6	5	0	39	5,609
Дархан-Уул	0	20	20	0	8	1	6	0	0	3,284
Дорноговь	0	8	8	0	75	32	42	0	12,535	111,332
Дорнод	0	5	5	0	26	9	14	3	32,432	128,114
Дундговь	0	7	7	0	6	5	0	1	3,934	75,240
Завхан	0	3	3	0	3	1	0	2	8,722	82,585
Орхон	0	29	29	0	3	1	1	0	0	843
Өвөрхангай	0	8	8	0	2	1	0	1	2,596	62,953
Өмнөговь	927	940	12	927	9	8	0	1	38,801	165,864
Сүхбаатар	0	3	3	0	23	21	0	2	13,268	84,847
Сэлэнгэ	0	3	3	0	12	4	8	0	1,651	41,756
Төв	0	5	5	0	16	7	9	0	1,602	74,530
Увс	0	9	9	0	0	0	0	0	10,987	69,911
Ховд	0	7	7	0	1	1	0	0	23,461	76,497
Хөвсгөл	0	3	3	0	2	1	0	1	17,187	100,995
Хэнтий	0	2	2	0	16	15	0	1	4,961	82,147
Улаанбаатар	0	72	72	0	9	3	6	0	398	4,776
Бүгд	927	1,141	213	927	221	117	91	12	256,186	1,578,902

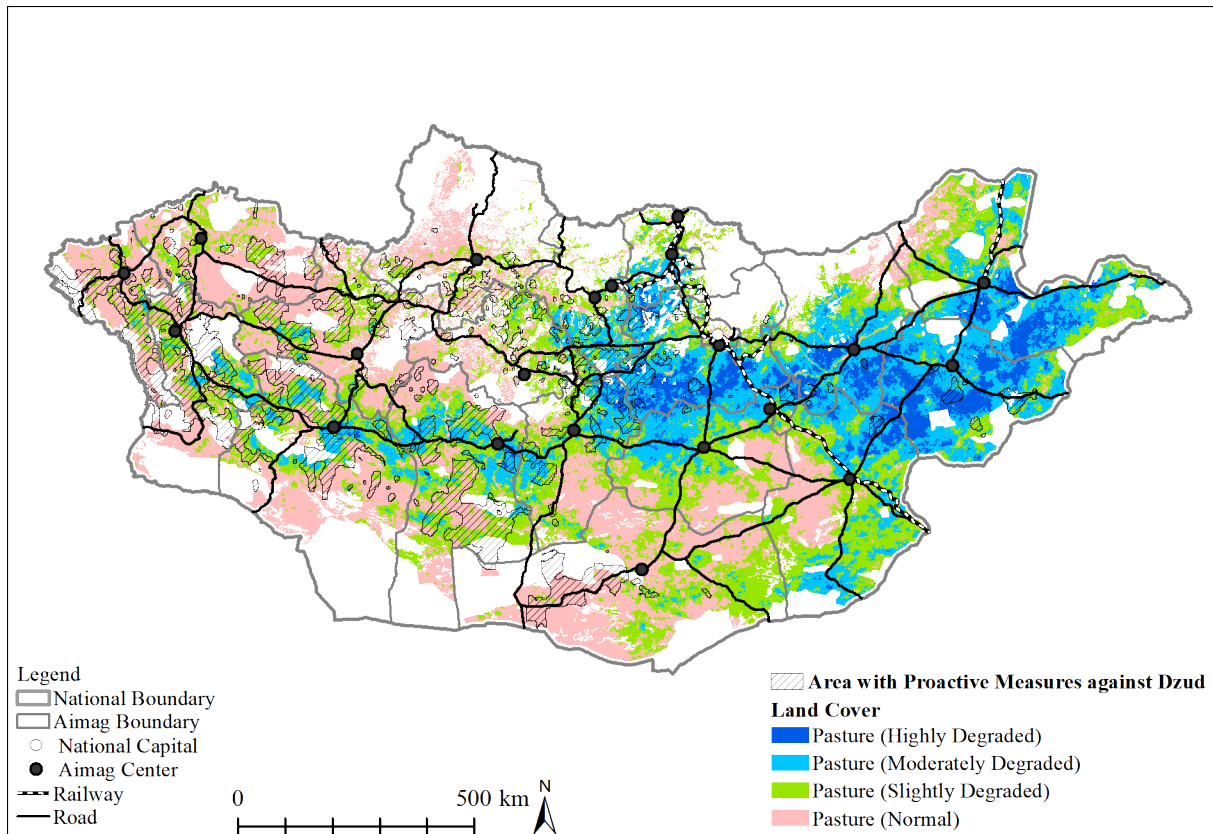
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.4.4 Бэлчээрийн газрын ангилал

(1) Тусгай арга хэмжээ шаардсан бэлчээрийг тодорхойлох нь

Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний хүрээнд бэлчээрийн газрыг талхагдалын түвшин, зудад нэрвэгдэх эрсдлээр ангилсан. Зудын аюулд өртөж болзошгүй бүс нутгийн дунд зэрэг талхагдалтай бэлчээр, их талхагдалтай бэлчээрийн газарт ноцтой хохирол учрахаас өмнө урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах шаардлагатай. Улаанбаатар хотын эргэн тойронд 100 км-ийн зайд болон бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотууд, орон нутгийн хөгжлийн төв хотуудын эргэн тойронд 50 км-ийн зайд багтсан бэлчээрийн даац хэтэрсэн байна. “Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө”-нд тухайн газруудад эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуй хөгжүүлэхээр тусгасан тул бэлчээрийн доройтлоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах шаардлагатай. Зураг 5.4.16-д бэлчээрийн газар болон зудын гамшгийн эсрэг урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах шаардлагатай газар нутгийг үзүүлэв.

Зураг 5.4.16 Бэлчээрийн газар болон зудын гамшгийн эсрэг урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах шаардлагатай газар

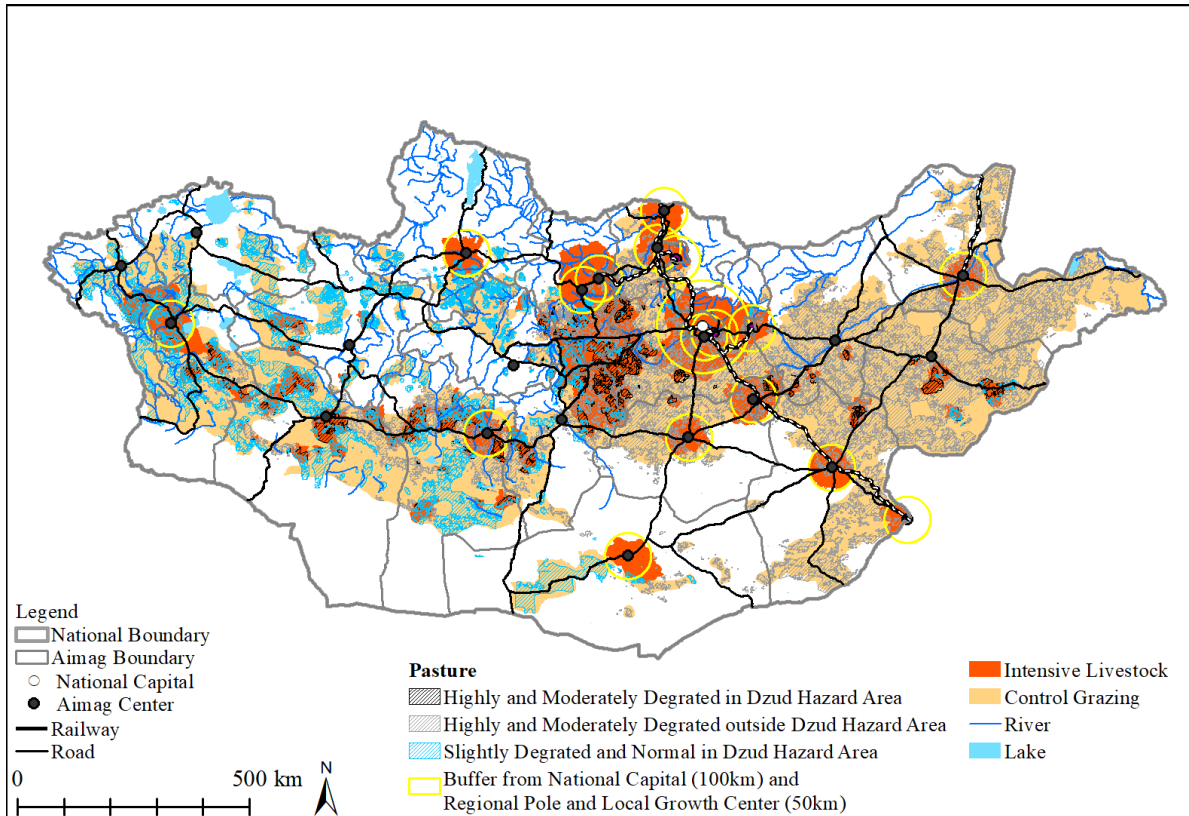
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Бусад дунд зэрэг талхагдалтай болон их талхагдалтай бэлчээрийн газрыг бэлчээр ашиглалтыг зохистой хянах ангилалд багтаана. Зудын аюулд өртөж болзошгүй бүс нутгийн хэвийн бэлчээр, бага зэрэг талхагдалтай бэлчээрийн даацыг хэтрүүлэхгүйн тулд тухайн бэлчээр ашиглалтыг хянах шаардлагатай. “Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө”-нд эдгээр бэлчээрийн газрыг бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газрын ангилалд багтаана.

(2) Эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэх газар болон бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газрын хил хязгаар

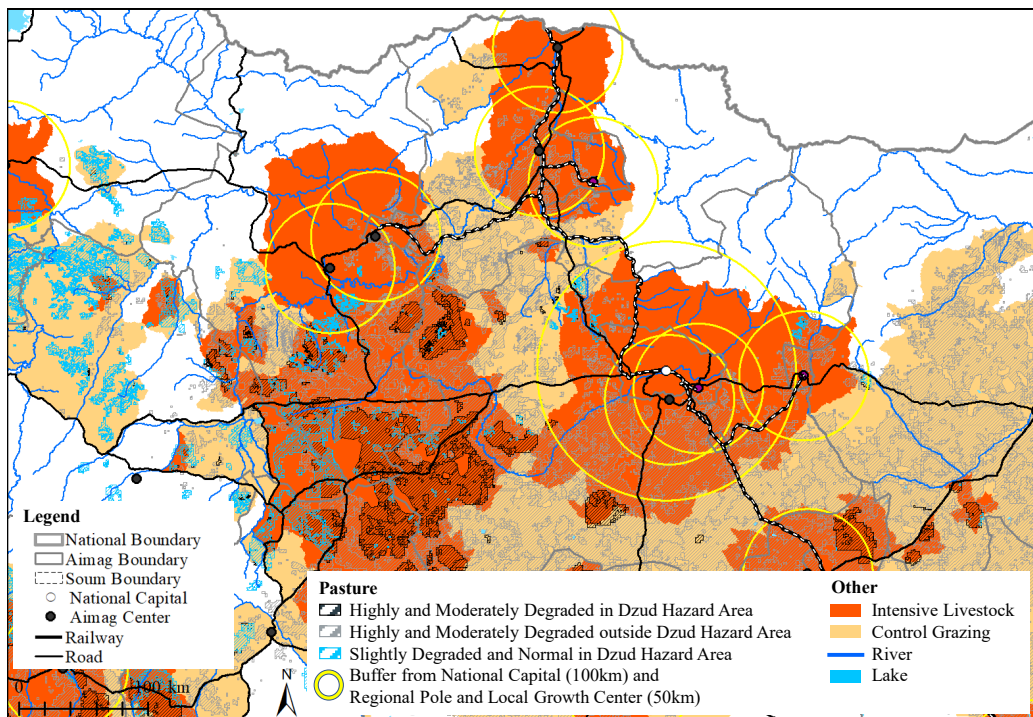
Эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэх газар болон бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газрын хил хязгаар нь гол мөрний хөндий болон авто зам дагуу байна. Гол мөрөн, авто зам байхгүй тохиолдолд уул, толгодын хярыг хил хязгаараар тогтооно. Зураг 5.4.17 ба Зураг 5.4.18-д улсын нийт нутаг дэвсгэр болон Улаанбаатар хот орчимд эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэх газар болон бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газрыг тус тус харуулав. Эдгээр газрыг маш ерөнхий байдлаар тусган үзүүлсэн бөгөөд бодит нөхцөл байдалд үндэслэн өөрчлөн сайжруулах болно.

Зураг 5.4.17 Эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэх газар болон бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газар

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.4.18 Улаанбаатар хот орчим, Сэлэнгэ, Булган дахь эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэх газар болон бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газар

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.4.5 Тариалангийн газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ

(1) Тариалангийн газрын эрэлт, хэрэгцээ

Дотоодын хэрэгцээг хангах үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, малын тэжээлийн ургамлыг тариалахад шаардлагатай тариалангийн талбайн эрэлт, хэрэгцээг 2040 оноор тооцсон. Тооцоогоор тариалалт хийх талбайг 680 км²-аар нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна (Хүснэгт 5.4.5). Газар тариалангийн нийт талбай одоогийн байдлаар 5,079 км² байгаа нь цаашдын эрэлтийн 12,498 км²-ын тал хувиас ч бага байна. Атаршсан газрыг нэмж ашиглавал эрэлт, хэрэгцээг хангах боломжтой.

Хүснэгт 5.4.5 Тариалангийн газрын эрэлт хэрэгцээ (2040 оноор)

Газар тариалангийн бүтээгдэхүүн	Үйлдвэрлэл (тонн)			Газар (га)			2018 оноос хойшх газрын эрэлт хэрэгцээний өсөлт (га)
	2018	2030	2040	2018	2030	2040	
Үр тариа	453,849	476,852	550,214	366,809	366,809	366,809	0
Төмс	168,883	202,838	229,883	12,925	15,025	15,025	2,100
Хүнсний ногоо	100,732	287,338	329,420	8,866	22,987	23,530	14,664
Малын тэжээл	123,840	138,927	152,820	46,309	46,309	46,309	0
Тосны ургамал	34,581	59,194	82,034	69,161	98,657	112,702	43,541
Жимс	1,692			3,873	6,983	11,638	7,765
Бүгд				507,943	556,770	576,013	68,070

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Тариалангийн газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ (хөдөө аж ахуйн зарим бүтээгдэхүүн)

Хөдөө аж ахуйн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүнээс үр тариа, төмсний дотоодын хэрэглээг 100% хангаж байна. Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн зардал өндөр, бүтээгдэхүүний үнэ өндөр зэргээс шалтгаалан олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадваргүйгээс үр тариа, төмс экспортлох боломж бага байна. Тиймээс үр тариа, төмс тариалах талбайг нэмэгдүүлэх шаардлага байхгүй юм.

Хүнсний ногооны дотоодын хэрэглээгээ хангахын тулд хүнсний ногоо тариалах талбайг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Хүнсний ногоог тарьж ургуулахад арга технологи, арчилгаа шаардагддаг. Хүнсний ногоог одоо ашиглаж буй тариалангийн талбайд тариалан, өргөжүүлэх боломжтой. Тиймээс хүнсний ногоо тариалах талбайг шинээр нэмэгдүүлэх боломж бага байна.

Импортыг орлуулан дотоодын хэрэгцээгээ хангахын тулд малын тэжээл, тосны ургамлын тариалалтыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Мал аж ахуйн салбарыг хөгжүүлэх зорилгоор малын тэжээл, тосны ургамлыг тариалах нь зүйтэй. Малын тэжээл, тосны ургамлын тариалалтын хувьд бэлчээрийн газрын үндсэн зориулалтыг өөрчлөн тариалангийн талбайг нэмэгдүүлэх шаардлагатай.

Жимс, жимсгэний үйлдвэрлэл нь экспорт болон боловсруулах үйлдвэрийн хөгжлийг дэмжих сонголт юм. Жимс, жимсгэний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэхийн тулд бэлчээрийн газрын газар ашиглалтын зориулалтыг өөрчлөн тариалангийн талбайн ангилалд оруулах магадлалтай.

Эдгээр нөхцөлийг харгалзан үзэж, малын тэжээл, тосны ургамал, жимс, жимсгэнэ тариалах тариалангийн газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ хийхээр сонгосон болно. Учир нь тэдгээрийг тариалах тариалангийн талбайг нэмэгдүүлэх үүднээс

бэлчээрийн газрын газар ашиглалтын зориулалтыг өөрчлөн тариалангийн талбайн ангилалд оруулах шаардлага гарч магадгүй юм. Малын тэжээлийг царгасаар, тосны ургамлыг наранцэцгээр, жимс, жимсгэнийг чацарганаар төлөөлүүлэн газар тариаланд тохиромжтой байдлын үнэлгээ хийсэн.

(3) Газрын тохиромжтой байдлыг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтүүд

Газар тариаланд тохиромжтой байдлын үнэлгээ хийхдээ тариалангийн талбайг нэмэгдүүлэх боломж, нөхцөл болон нийгмийн нөхцөл байдлын шалгуур үзүүлэлтүүдээр үнэлнэ. Тариалангийн талбайг нэмэгдүүлэх боломж, нөхцөлийн шалгуур үзүүлэлтэд хөрсний хэв шинж, гадаргын налуужилт, налуугийн өнцөг, чиг, хур тунадас, агаарын хэм зэрэг орно. Нийгмийн нөхцөл байдлын шалгуур үзүүлэлт нь зах зээл, ажиллах хүчээс хамааран аймгийн төв, улсын чанартай авто замд хүрэх зайгаар тодорхойлогдоно.

Газрын тохиромжтой байдлын түвшинг шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр тохиромжгүйгээс (N) нэн тохиромжтой (S1) шалгуураар үнэлнэ. Газрын тохиромжтой байдлын нийт үнэлгээг тохиромжтой байдлын түвшинг шилжүүлэх итгэлцүүрээр үржүүлж тооцно. Шилжүүлэх итгэлцүүрийг аналитик шаталсан процессын (АНР) харьцуулсан матрицаас тооцож, гаргасан (Хүснэгт 5.4.6).

Хүснэгт 5.4.6 Газрын тохиромжтой байдлыг үнэлэх аналитик шаталсан процесс

	Хөрсний хэв шинж	Гадаргын налуужилт	Налуужилтын өнцөг	Хөрсний чийг	Температур	Шилжүүлэх итгэлцүүр
Хөрсний хэв шинж	1	5	7	3	1/3	0.268
Гадаргын налуужилт	1/5	1	3	1/3	1/7	0.065
Налуужилтын өнцөг	1/7	1/3	1	1/7	1/7	0.033
Хөрсний чийг	1/3	3	7	1	1/5	0.141
Температур	3	7	7	5	1	0.493

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.4.7 - Хүснэгт 5.4.10-д шалгуур үзүүлэлтийн дагуу тохиромжтой байдлын түвшинг тодорхойлсныг харуулав. Зураг 5.4.19 - Зураг 5.4.23-д шалгуур үзүүлэлтийн дагуу тохиромжтой байдлын газар зүйн тархалтыг үзүүлэв.

Хүснэгт 5.4.7 Хөрсний хувьд тохиромжтой байдлын үнэлгээ

Таримал ургамал	S1	S2	S3	N
Малын тэжээл	CH	FL, KS, UM	CL, GY, LP	CR
Тосны ургамал	CH	FL, KS, UM	CL	CR, GY, LP
Жимс	CH	FL, KS, UM	GY, LP	CL, CR

Тайлбар: S1: Маш тохиромжтой, S2: Дунд зэргийн тохиромжтой, S3: Бага зэргийн тохиромжтой, N: Тохиромжгүй

CH: Черноземс, CL: Калкизол, CR: Криозол, FL: Флувисол, GY: Гипсизол, KS: Кастаноземс, LP: Лептозол, UM: Умбрисол

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө

Хүснэгт 5.4.8 Хур тунадасны хувьд тохиромжтой байдлын үнэлгээ

Нэгж: мм/өсөлтийн хугацаа

Таримал ургамал	Чийгшлийн хэлбэлзэл				Зураг 5.4.12-т харуулсан тохиромжтой байдлын түвшин			
	S1	S2	S3	N	S1	S2	S3	N
Малын тэжээл	340-440	220-340	105-220	< 105	>= 3	4	5	<= 6
Тосны ургамал	470-570	340-470	220-340	< 220	>= 2	3	4	<= 5
Жимс	> 340	220-340	105-220	< 105	>= 3	4	5	<= 6

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө

Хүснэгт 5.4.9 Агаарын температурын хувьд тохиромжтой байдлын үнэлгээ

Нэгж: 10 градусаас өндөр өдрийн дундаж температурын нийлбэр

Таримал ургамал	Температурын хэлбэлзэл				Зураг 5.4.13-т харуулсан тохиромжтой байдлын түвшин			
	S1	S2	S3	N	S1	S2	S3	N
Малын тэжээл	> 1400	1000-1400	400-1000	< 400	>=4	3	2	1
Тосны ургамал	> 2600	2000-2600	1400-2000	< 1400	>=6	5	4	< 3
Жимс	> 2000	1400-2000	1000-1400	< 1000	>=5	4	3	< 2

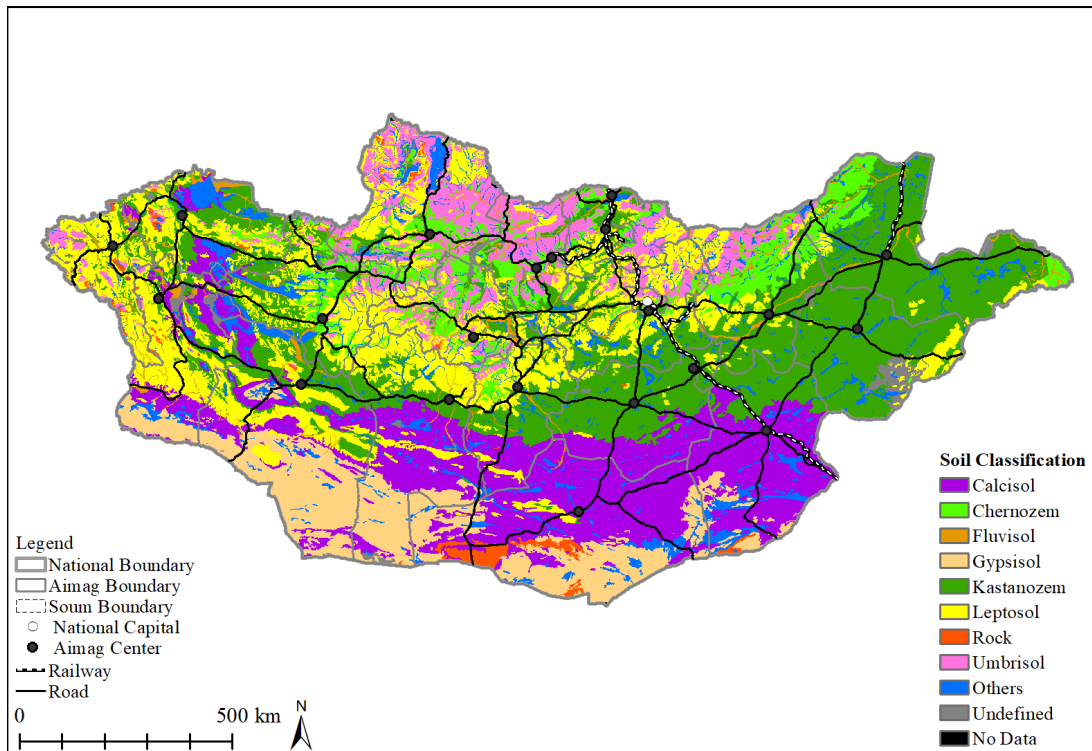
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө

Хүснэгт 5.4.10 Гадаргын налуужилт, налуужилтын өнцөг, чигийн хувьд тохиромжтой байдлын үнэлгээ

Шалгуур үзүүлэлт	Нэгж	S1	S2	S3	N
Налуужилт	градус	0~3	3~8	8~15	>15
Налуужилтын өнцөг	градус	135~225	45~135, 225~215	0~45, 315~360	

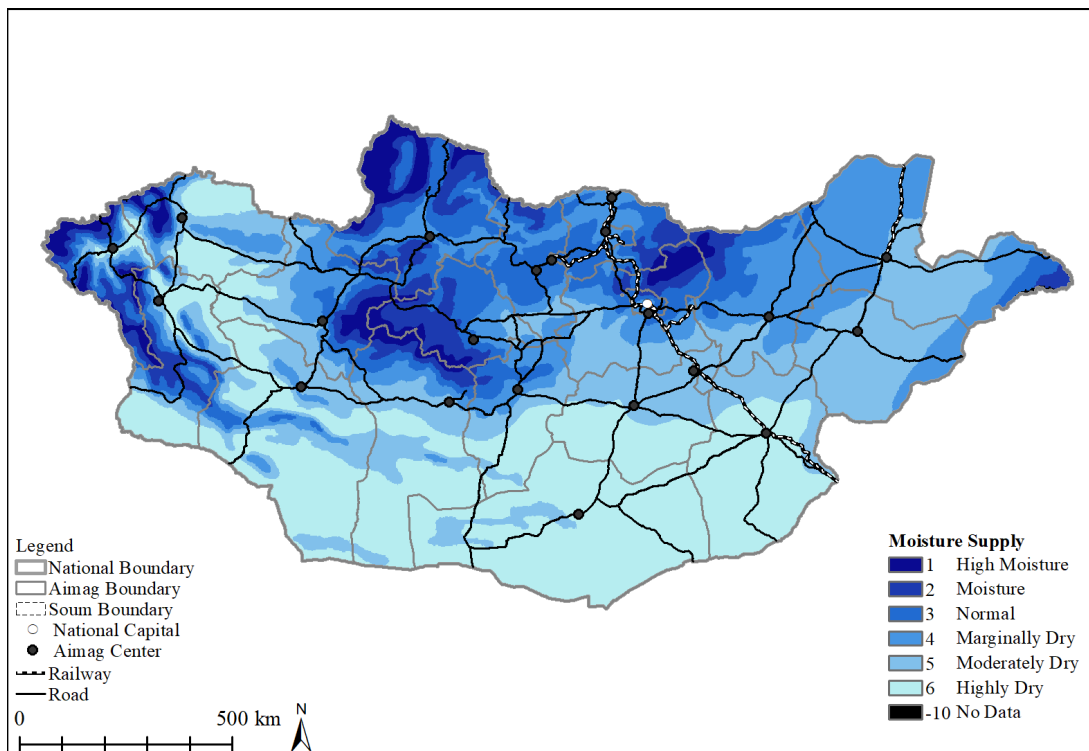
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө

Зураг 5.4.19 Хөрсөн бүрхэвчийн газар зүйн тархалт

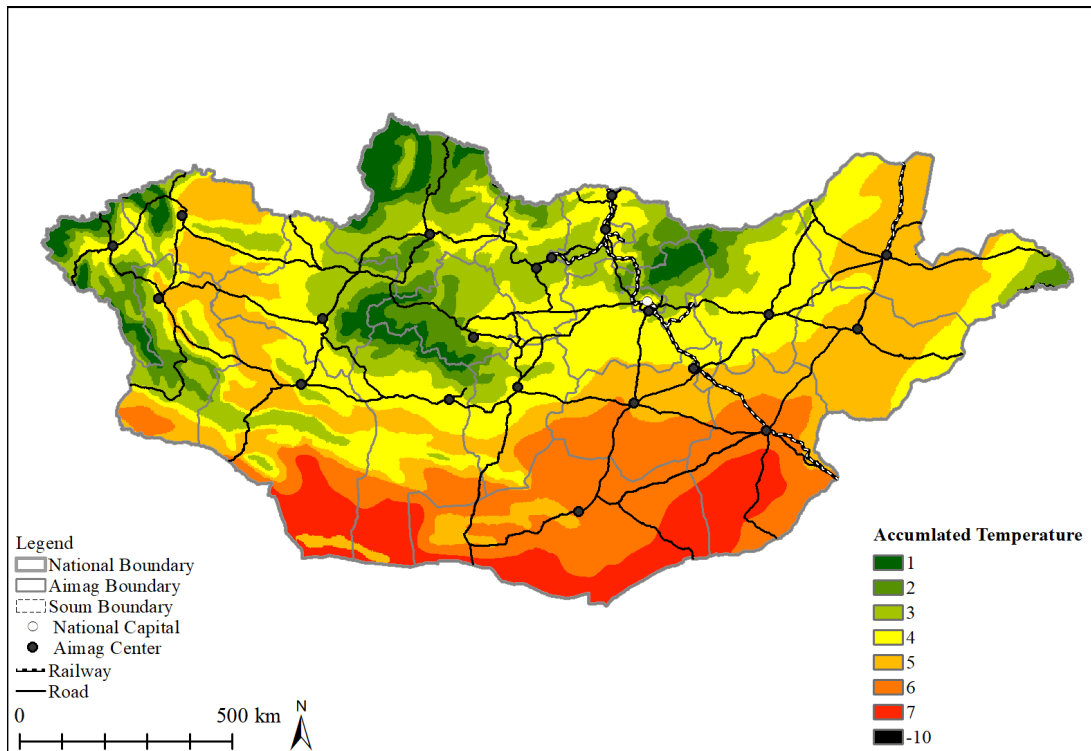
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг Газар зүй, геоэкологийн хүрээлэнгийн мэдээлэлд үндэслэв.

Зураг 5.4.20 Хур тунадасны газар зүйн тархалт

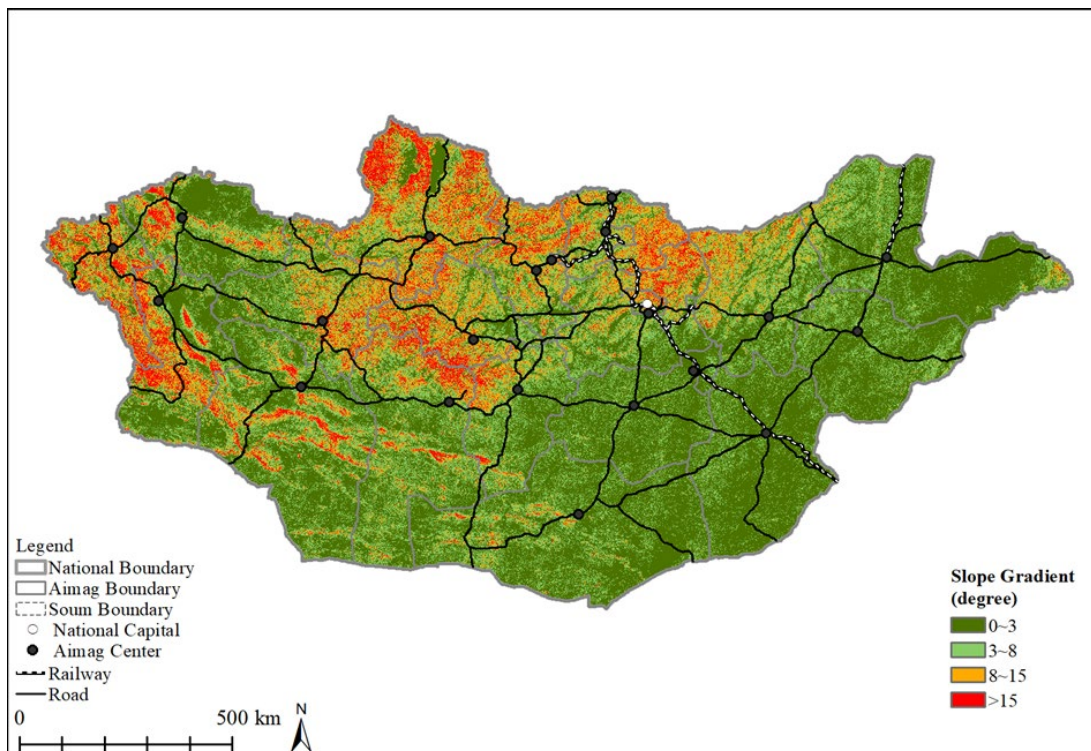
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд үндэслэв.

Зураг 5.4.21 Агаарын температурын газар зүйн тархалт

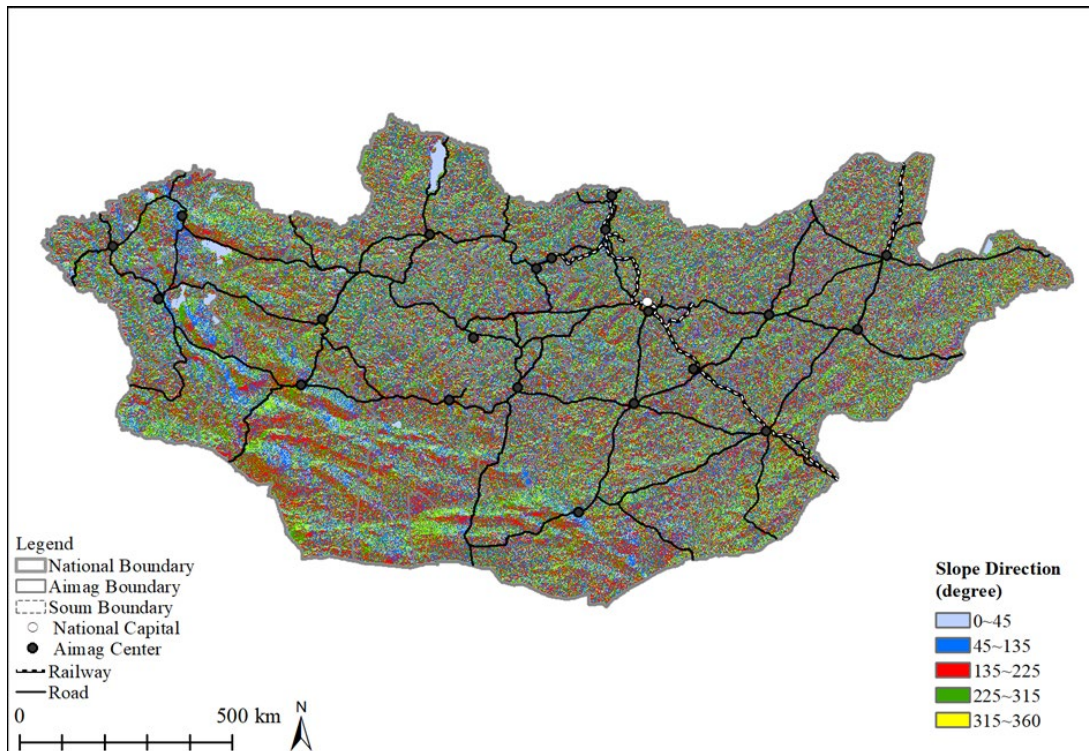
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд үндэслэв.

Зураг 5.4.22 Гадаргын налуужилтын зонхилох өнцөг

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, ASTER DEM дижитал өргөлтийн загварыг ашиглав. Тайлбар: 115 м-ийн нарийвчлалтай

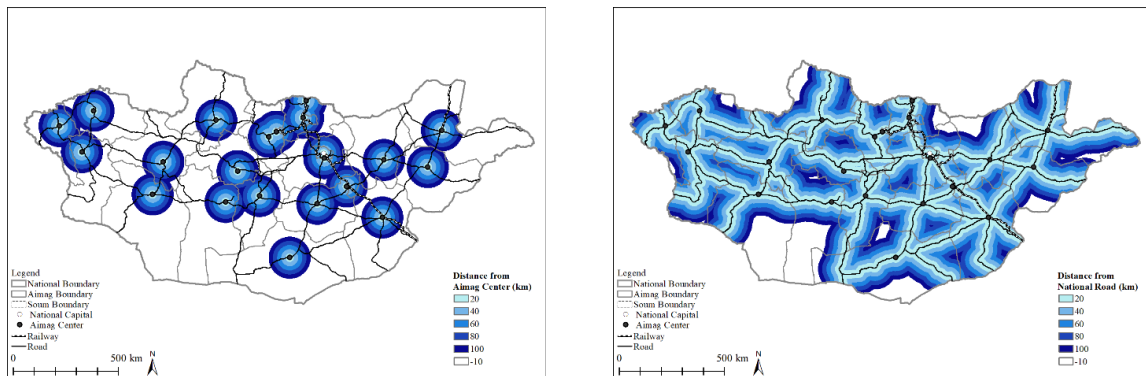
Зураг 5.4.23 Гадаргын налуужилтын зонхилох өнцгийн чиг

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг, ASTER DEM дижитал өргөлтийн загварыг ашиглав.
Тайлбар: 115 м-ийн нарийвчлалтай

Нийгмийн нөхцөл байдлын хувьд Зураг 5.4.24-д аймгийн төв болон улсын чанартай авто замаас 20-100 км-ийн зайд хамрагдах нутаг дэвсгэрийг үзүүлэв.

Зураг 5.4.24 Аймгийн төв, улсын чанартай авто замаас 20-100 км-ийн зайд хамрагдах нутаг дэвсгэрийн тохиромжтой байдал

Аймгийн төвөөс 20–100 км-ийн зай

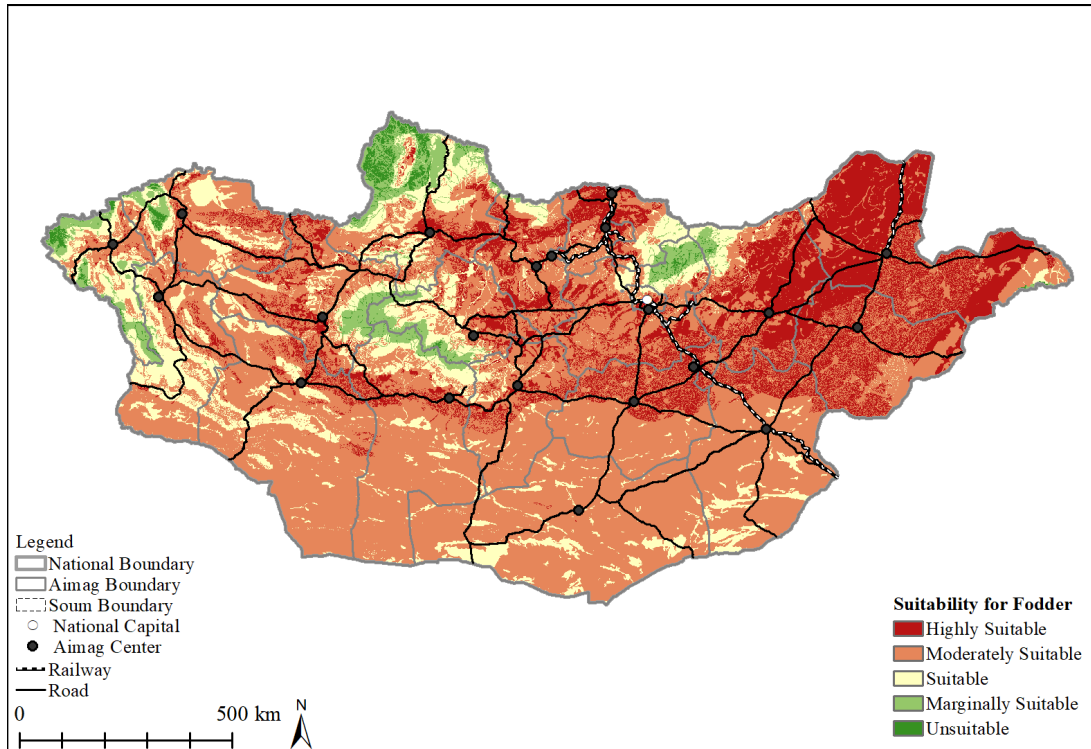
Гол замаас 20-100 км-ийн зай

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(4) Малын тэжээл, тосны ургамал, жимс тариалахад тохиромжтой байдлын үнэлгээ

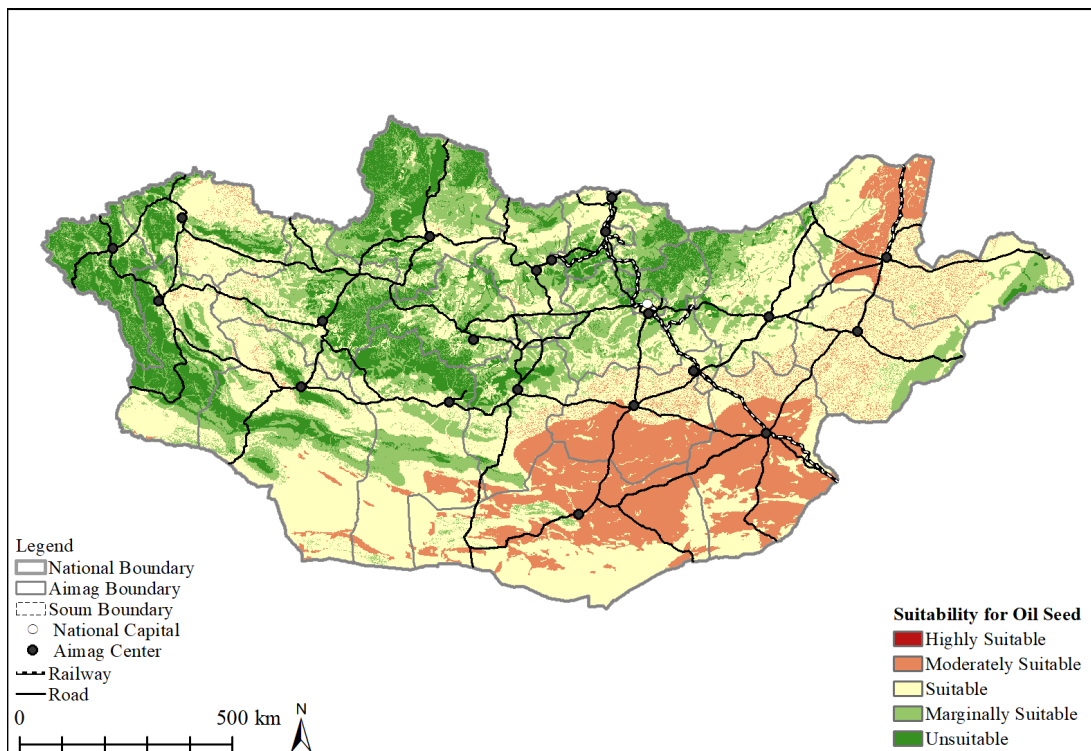
Зураг 5.4.25 - Зураг 5.4.27-д малын тэжээл, тосны ургамал, жимс тариалахад газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээг харуулав. Газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээний зурагт зөвхөн тариалангийн талбайг нэмэгдүүлэх боломжийг тусгасан ба Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөг эцэслэн боловсруулахдаа нийгмийн нөхцөл байдлыг авч үзэх болно.

Зураг 5.4.25 Малын тэжээл тариалахад тохиромжтой байдлын үнэлгээний зураг

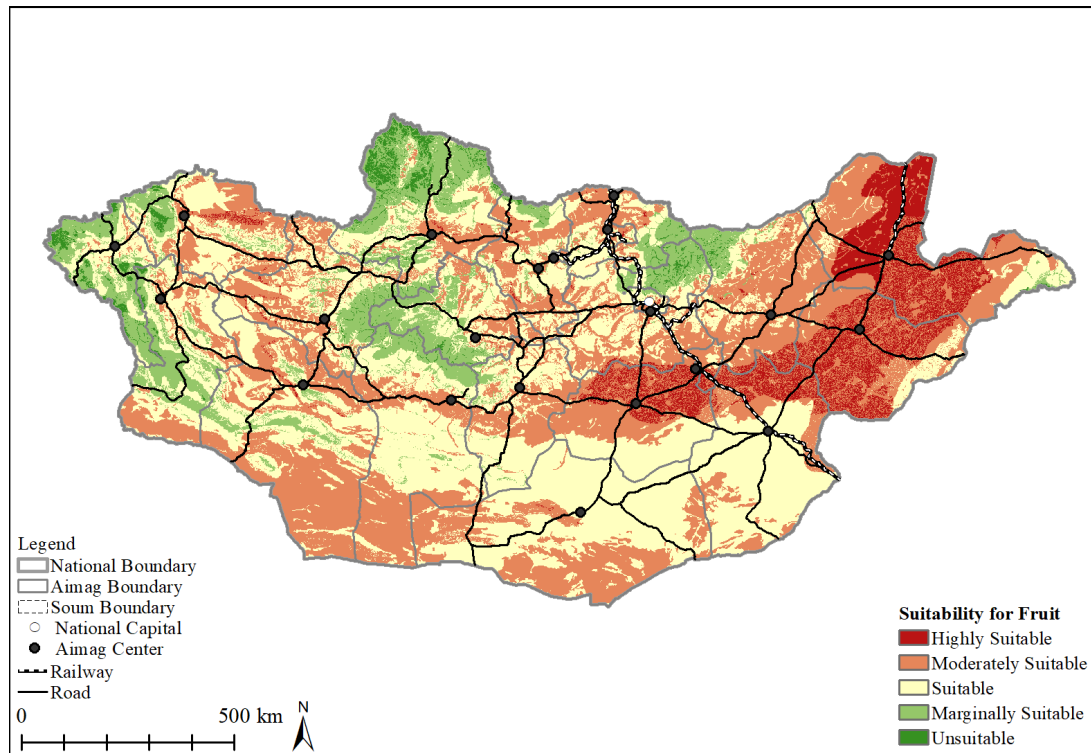
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.4.26 Тосны ургамал тариалахад тохиромжтой байдлын үнэлгээний зураг

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.4.27 Жимс тариалахад тохиромжтой байдлын үнэлгээний зураг

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.4.6 Монгол Улсын газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөө

(1) ҮХЦТ-ий хүрээнд газар ашиглалтын зориулалтыг өөрчлөх шалгуур үзүүлэлтүүд

Эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуй эрхлэхэд зориулагдсан бүс нутгийг Улаанбаатар хотоос 100 км-ийн зайд, бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хот, орон нутгийн хөгжлийн төв хотоос 50 км-ийн зайд хамрагдах нутгаар тодорхойлсон. Хагас эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуй эрхлэхэд зориулагдсан бүс нутгийг малын тэжээл тариалахад тохиромжтой нөхцөл бүрдсэн аймгийн төвөөс 50 км-ийн зайд, улсын чанартай авто замаас 20 км-ийн зайд хамрагдах нутгаар тодорхойлсон. Тухайлбал 1) Газрын нэгдмэл сангийн одоогийн байдлын газрын зурагт харуулснаар бэлчээрийн нөхцөл байдал сайн ба 2) 2040 онд усны баланс усны эрэлтийг хангахуйц байна. Эдгээр бүс нутагт мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг хослуулсан аж ахуй эрхэлж болно.

2040 онд усны хомсдолд нэрвэгдэх аймгуудын бага зэрэг талхагдалтай бэлчээр, дунд зэрэг талхагдалтай бэлчээр, их талхагдалтай бэлчээр, маш их талхагдалтай бэлчээрийг бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газар гэж тогтоосон. Эдгээр аймгууд нь Дорноговь, Өмнөговь болно. Бусад бэлчээрийг хэвийн бэлчээр гэж тодорхойлсон.

Дотоодын үр тарианы хэрэгцээг бүрэн хангах бодлогыг дагаж мөрдөн одоогийн үр тариа тариалж буй тариалангийн талбайг хэвээр нь хадгалж үлдэнэ. Малын тэжээл, жимс, жимсгэнэ, тосны ургамал тариалж буй тариалангийн талбайг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Ялангуяа, эрчимжсэн, хагас эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэх бүсэд малын тэжээлийн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Малын тэжээл, жимс, жимсгэнэ, тосны ургамал тариалахад нэн тохиромжтой газар нутаг нь аймгийн төвөөс 80 км, улсын чанартай авто замаас

20 км зайд техникийн үйлчилгээ, ажиллах хүч, зах зээлд ойр байрших нь зүйтэй. Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний схем зурагт газар тариаланд нэн тохиромжтой бүсийг тусгав.

ТХҮБ 2030 баримт бичигт тусгасны дагуу ойн санг хадгалан хамгаалах шаардлагатай. ТХҮБ 2030 баримт бичгийн зорилтод хүрэхийн тулд ойн сан бүхий хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээг бага зэрэг нэмэгдүүлэх хэрэгтэй. БОАЖЯ-ны санал болгож буй шинээр тусгай хамгаалалтанд хамруулах газар нутгийг газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан.

Зудын аюулд өртөж болзошгүй бүс нутгийн дунд зэрэг талхагдалтай бэлчээр, их талхагдалтай бэлчээрийг ашиглалтаас чөлөөлж, нөхөн сэргээх эсвэл эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуйг хөгжүүлэх бүс болгон газар ашиглалтын үндсэн зориулалтыг өөрчлөх шаардлагатай. Мөн зудын аюулд өртөж болзошгүй бүс нутгийн их талхагдалтай бэлчээр, дунд зэрэг талхагдалтай бэлчээр, бага зэрэг талхагдалтай бэлчээр болон хэвийн бэлчээрийн ашиглалтыг хянах нь зүйтэй.

Одоогийн ойн сан бүхий газрыг “Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал” (ТХҮБ 2030) баримт бичигт тусгасны дагуу хамгаалах ёстой. “ТХҮБ 2030” баримт бичгийн зорилтыг хангахын тулд улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээг өргөтгөнө. БОАЖЯ-ны боловсруулсан улсын тусгай хамгаалалттай газрын сүлжээнд нэмж оруулах газрыг Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан болно.

ҮХЦТ-ний бодлогын дагуу хариуцлагатай уул уурхайг (газрын тос) хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд уул уурхай, газрын тосны ашиглалтын удирдлагыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай. УГЗБТ-д тусгагдсан усны ордуудын усны тэжээгдлийн мужид хамаарах газрыг хамгаалах, тус бүсэд хот, тосгон, бусад суурин, уул уурхайн үйл ажиллагааг хязгаарлана.

Бэлчээр болон газар ашиглалтын бусад зориулалтаас ялгах үүднээс цөл, хэт гандуу цөлийг тодорхойлно.

Хүн амын өсөлттэй холбоотойгоор хот, тосгон, бусад суурин газрууд тэлж, өргөжнө. Хүн амын хэтийн төлөвтэй уялдуулан, хот суурины эдэлбэр газар, орчны бүсийг тогтооно.

Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөөнд дор дурдсан газар ашиглалтын зориулалтын ангиллыг оруулсан. Үүнд:

- Хөдөө аж ахуйн газар: хадлан, тариалан, хэвийн бэлчээр, эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуй эрхлэх бүс, бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газар;
- Ойн сан бүхий газар;
- Хот, тосгон, бусад суурины газар: хот, суурины эдэлбэр газар, бусад;
- Зам, шугам сүлжээний газар: авто зам, төмөр зам, нисэх буудал
- Улсын тусгай хэрэгцээний газар: улсын тусгай хамгаалалттай газар, улсын хилийн зурвас газар, чөлөөт бүсийн газар (тусгай хамгаалалттай газар нутгийг дархан цаазат газар, байгалийн цогцолборт газар, байгалийн нөөц газар, дурсгалт газар гэж ангилна)

Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөөний схем зурагт усны ордуудын усны тэжээгдлийн мужид хамаарах газар, газар тариалангийн талбайг нэмэгдүүлэхэд тохиромжтой газрыг тусган оруулав.

Уул уурхайн үйл ажиллагааны сөрөг нөлөөллөөс сэргийлэх үүднээс мэдрэг

байдлын шинжилгээ хийсэн. Үр дүнг газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний тойм зурагт тусгаагүй, харин доор үзүүлсэн болно.

(2) Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөө

Газрын нэгдмэл сангийн ангиллын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ

Газар ашиглалтын үндсэн зориулалтыг өөрчлөх санал болгож буй шалгуур үзүүлэлтийн дагуу Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний тойм зургийг боловсруулж, Зураг 5.4.28-д үзүүлэв. Хүснэгт 5.4.11-д газрын нэгдмэл сангийн ангиллын төрлөөр нутаг дэвсгэрийн хэмжээг тооцож, үзүүлэв.

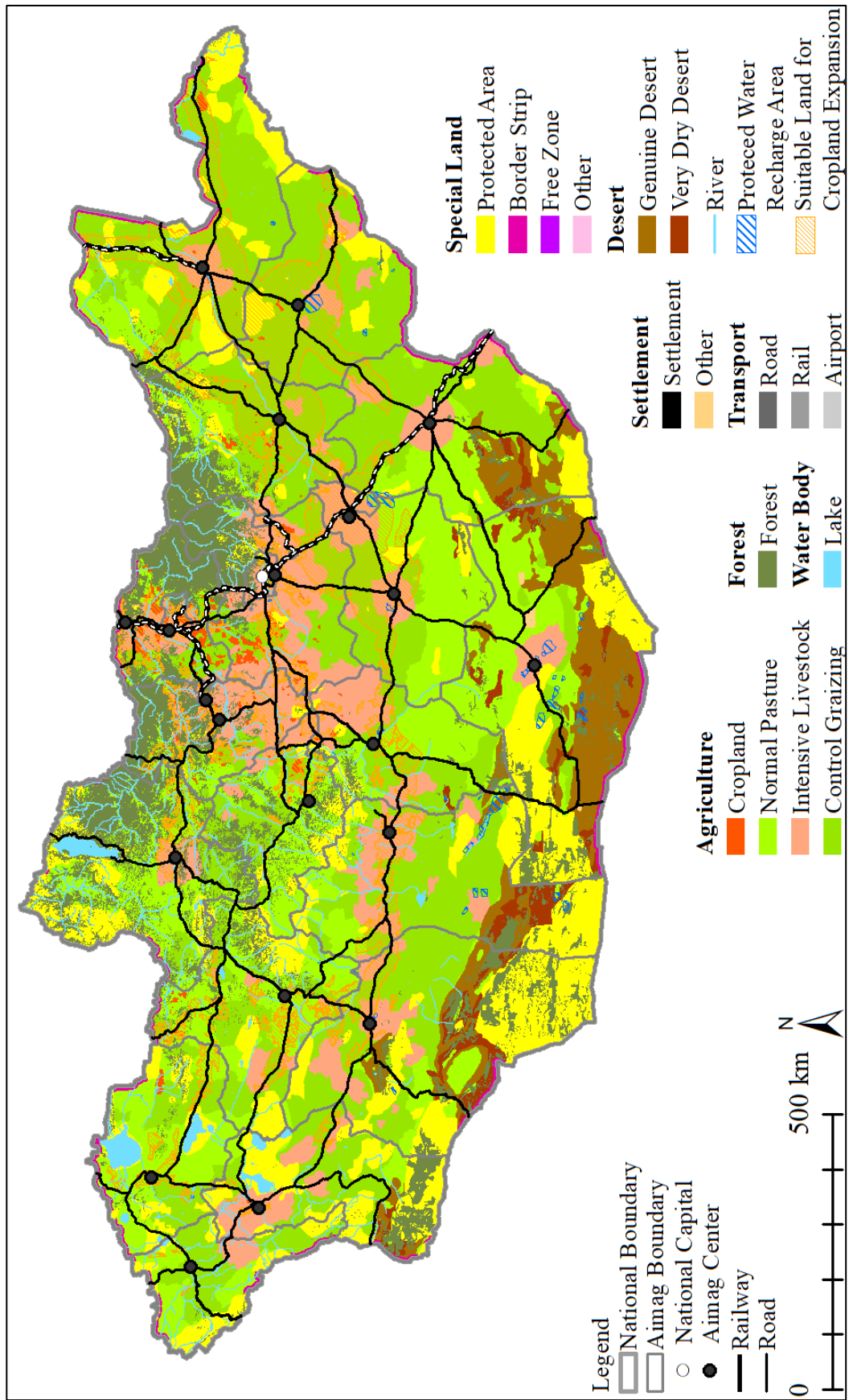
Хүснэгт 5.4.11 Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний Газрын нэгдмэл сангийн ангиллын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ

Газар	Ангилал	Нутаг дэвсгэрийн хэмжээ (км ²)	Эзлэх хувь (%)
Хөдөө аж ахуйн газар	Тариалангийн талбай	12,498	0.8
	Хэвийн бэлчээр	634,773	40.2
	Эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуй эрхлэх бүс	101,764	6.4
	Хагас эрчимжсэн суурин мал, амьтны аж ахуй эрхлэх бүс	140,824	8.9
	Бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий газар	129,391	8.2
Ойн сан	Ой	185,390	11.7
Усны нөөц	Нуур	13,922	0.9
Хот, суурины газар	Хот, суурин	516	0.0
	Бусад	1,594	0.1
Зам, тээвэр	Авто зам	117	0.0
	Төмөр зам	91	0.0
	Нисэх буудал	12	0.0
Улсын тусгай хэрэгцээний газар	Улсын тусгай хамгаалалттай газар	230,103	14.6
	Хилийн зурвас газар	26,050	1.6
	Чөлөөт бүсийн газар	20	0.0
Цөл	Цөл	79,377	5.0
	Хэт гандуу цөл	22,496	1.4
Бүгд		1,578,901	100

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Тайлбар: Тусгай хамгаалалттай газар нутгийг дархан цаазат газар, байгалийн цогцолборт газар, байгалийн нөөц газар, дурсгалт газар гэж ангилна. Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээг тооцохдоо тусгай хамгаалалттай газар нутагт байгаа ойг оруулаагүй болно.

Зураг 5.4.28 Газар зохион байгуулалтын тойм төлөвлөгөө

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг байдлын шинжилгээ

Хөдөө аж ахуйн газар, ойн сан, усны нөөц, хот, суурины газар, зам, тээвэр, улсын тусгай хэрэгцээний газар зэрэг газар ашиглалтын зориулалтын ангилал тус бүрээр мэдрэг байдлын түвшинг тодорхойлсон. Хүснэгт 5.4.12-т тухайн газруудыг шууд үнэлгээний аргаар үнэлж, шилжүүлэх итгэлцүүрийг тооцон, гаргав.

Мэдрэг байдлын түвшинг уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулж буй газраас хэр зайтай оршиж байгаагаас шалтгаалан, тооцно. Тооцоолсон мэдрэг байдлын түвшинг шилжүүлэх итгэлцүүрээр үржүүлж, нийт мэдрэг байдлын түвшинг тооцож, 7 түвшингээр ангилсан. Зураг 5.4.29-д стратегийн ач холбогдол бүхий орд газрууд болон уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг газруудыг үзүүлэв. Зураг дээр хар ногоон өнгөөр ялгасан газрууд бусад газруудтай харьцуулбал уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг байдлын хувьд харьцангуй бага байна.

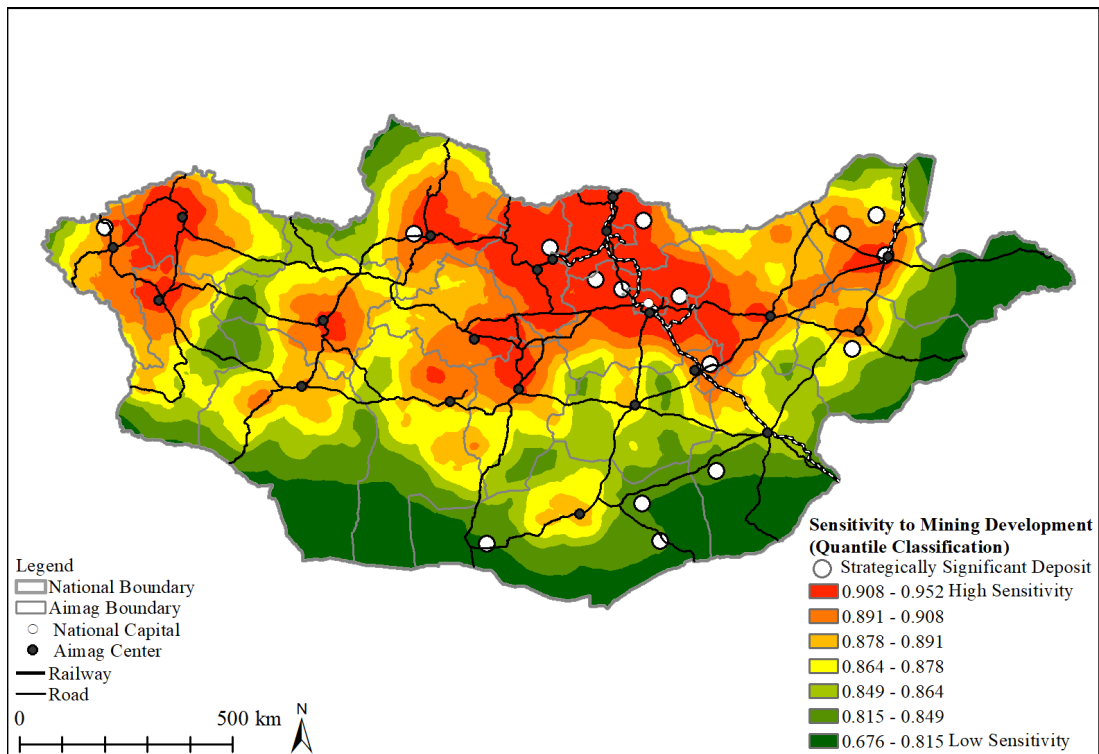
Хүснэгт 5.4.12 Уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг байдлын шинжилгээ Шилжүүлэх итгэлцүүр

Газар	Ангилал	Итгэл-цүүр	Шилжүүлэх итгэлцүүр	Газар	Ангилал	Итгэл-цүүр	Шилжүүлэх итгэлцүүр
Хөдөө аж ахуйн газар	Тариалан-гийн талбай	4	0.0870	Улсын тусгай хэрэгцээний газар	Улсын тусгай хамгаалалт-тай газар	5	0.1087
	Бэлчээр	3	0.0652		Хилийн зурвас газар	1	0.0217
Ойн сан	Ой	5	0.1087		Чөлөөт бүсийн газар	2	0.0435
Усны нөөц	Нуур	5	0.1087		Бусад	1	0.0217
Хот, суурины газар	Хот, суурин	5	0.1087	Гол мөрөн		5	0.1087
	Бусад	2	0.0435	Усны ордуудын усны тэжээгдлийн мужид хамаарах газар (УГЗБТ)		5	0.1087
Зам тээвэр	Авто зам, төмөр зам, нисэх буудал	3	0.0652	Бүгд		46	1.0000

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Тайлбар: 5: Маш мэдрэг, 4: Дунд зэргийн мэдрэг, 3: Арай бага мэдрэг, 2: Мэдрэг, 1: Бага мэдрэг

Зураг 5.4.29 Уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг байдал, стратегийн ач холбогдол бүхий ордууд

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(3) Мал аж ахуй эрхлэх боломжтой бэлчээрийн газар

Бэлчээрийн даацыг тодорхойлохын тулд газар зохион байгуулалтын тойм газрын зургийн GIS мэдээлэлд үндэслэж аймгуудын мал аж ахуй эрхлэх боломжтой газрыг Хүснэгт 5.4.13-т үзүүлэв.

Хүснэгт 5.4.13 Мал аж ахуй эрхлэх боломжтой бэлчээрийн газар

Хэмжих нэгж: км²

Аймаг	Хэвийн бэлчээр	Эрчимжсэн мал аж ахуй	Хагас эрчимжсэн мал аж ахуй	Бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий бэлчээрийн газар	Бүгд
Архангай	34,711	0	4,562	0	39,273
Баянхонгор	59,622	8,085	6,233	15	73,955
Баян-Өлгий	25,340	977	308	4,105	30,730
Булган	12,885	8,244	6,346	37	27,512
Говь-Алтай	62,057	0	6,793	336	69,186
Говьсүмбэр	391	4,778	384	0	5,553
Дархан-Уул	36	1,983	0	0	2,019
Борноговь	0	9,006	0	71,891	80,897
Дорнод	58,148	6,516	26,606	0	91,270
Дундговь	50,035	9,928	10,322	0	70,286
Завхан	55,927	0	8,981	0	64,908
Орхон	0	584	0	0	584
Өвөрхангай	47,044	2	8,441	85	55,573
Өмнөговь	0	6,512	0	52,469	58,981
Сүхбаатар	46,671	0	24,385	0	71,056

Сэлэнгэ	9,244	6,461	1,404	0	17,109
Төв	28,155	20,564	6,104	22	54,844
Увс	45,447	0	5,054	100	50,601
Ховд	29,184	8,785	1,313	329	39,610
Хөвсгөл	32,917	4,903	3,537	1	41,359
Хэнтий	36,921	1,509	20,052	0	58,481
Улаанбаатар	0	2,926	0	0	2,926
Бүгд	634,733	101,764	140,824	129,391	1,006,713

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.5 Усны нөөц, уур амьсгалын өөрчлөлтийн шинжилгээ

5.5.1 Усны балансын шинжилгээ

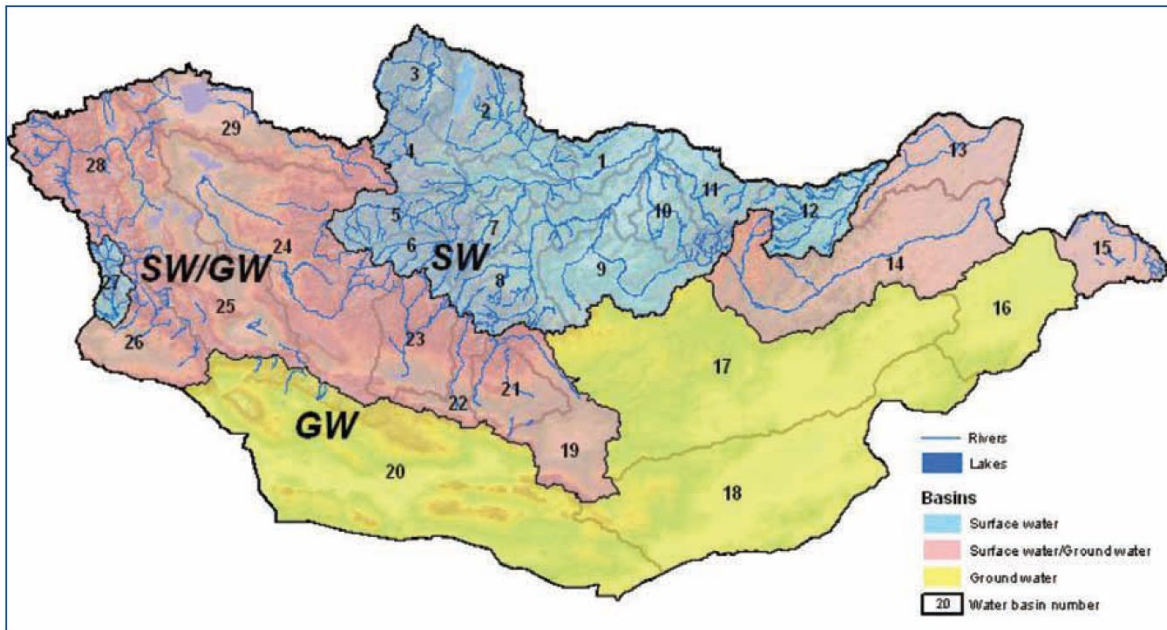
(1) Усны нөөц нь бүс нутгийг хөгжүүлэхэд чухал нөлөөтэй хүчин зүйл

Монгол Улс нь гадаргын болон газрын доорх усны нөөц харьцангуй сайтай боловч газар зүйн болон уур амьсгалын нөхцөл байдлаас хамаарч усны нөөц нь нутаг дэвсгэртээ жигд бус тархсан. Улаанбаатар хотод хүн ам хэт төвлөрч, бусад нутаг дэвсгэрт хүн ам тархай бутархай суурьшиж байгаа нь усны хүртээмжид хүндрэл учруулж байна. Улсын нийгэм, эдийн засгийн болон нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн тэнцвэрийг хангах бүс нутгийн хөгжлийг төлөвлөхөд усны нөөцийн асуудал хамгийн чухал хүчин зүйлсийн нэгээр тооцогддог. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь бүс нутгийн хөгжлийн төлөвлөлтөд тус болох мэдээллийг бүрдүүлэх зорилгоор усны балансын дүн шинжилгээг хийж гүйцэтгэсэн.

(2) Усны нөөц

Зураг 5.5.1-д харуулсны дагуу Монгол Улсын нутаг дэвсгэр нь Хойд мөсөн далайн, Номхон далайн болон Төв Азийн гадагш урсацгүй ай сав гэсэн эх газрын усны хагалбарын 3 том ай савд хуваагддаг. Монгол Улсын нийт нутаг дэвсгэр усны 29 сав газарт хуваагддаг.

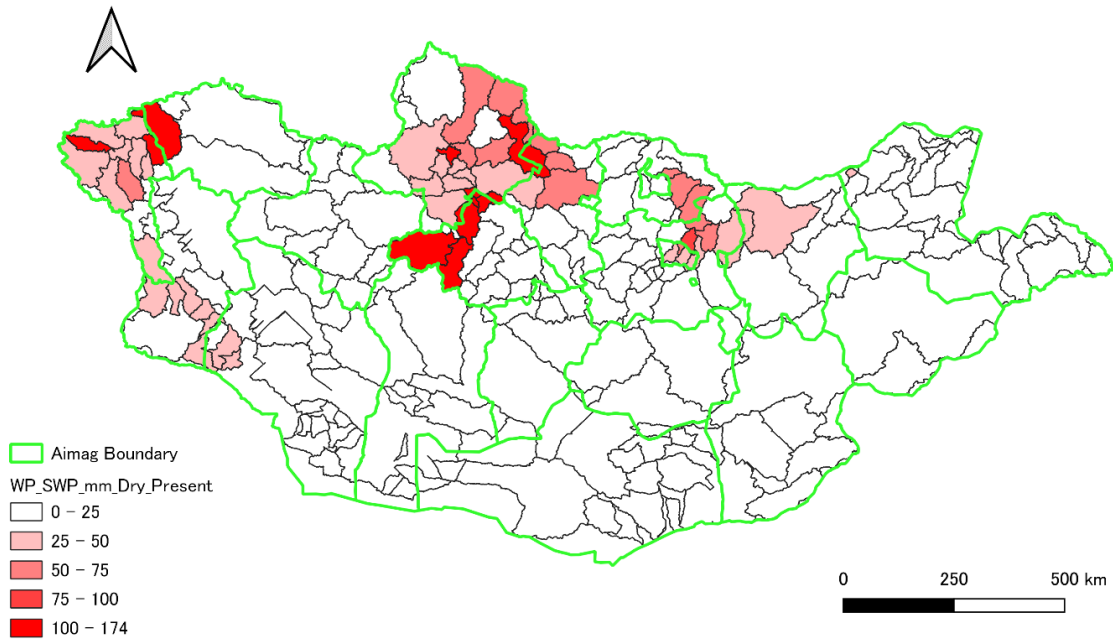
Зураг 5.5.1 Монгол орны усны сав газрууд

Эх сурвалж: Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн яам (хуучнаар), (2013), “Монгол Улсын Усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөө”

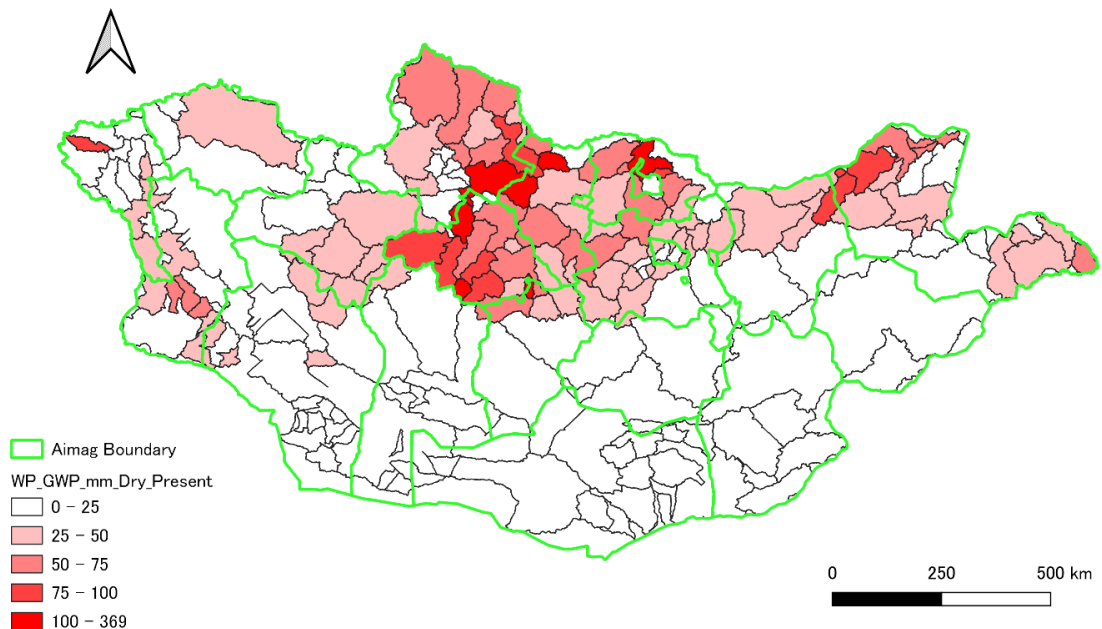
ЖАЙКА-гийн Төслийн баг нь гадаргын болон газрын доорх усны нөөцийг математик тоон загвар ашиглан тооцсон бөгөөд Ус, цаг уур, орчны судалгаа, мэдээллийн хүрээлэнгийн гидрологийн ажиглалтын станцын урсацын өгөгдөл, хур тунадас, агаарын температурын өгөгдлийг ашиглан тохируулга хийсэн болно. Хур тунадас багатай жил (1989-2018 оны хур тунадас хамгийн бага жил), олон жилийн дундаж орчим хур тунадастай жилээр (1989-2018 оны 30 жилийн дундаж) тусад нь гадаргын болон газрын доорх усны нөөцийг усны сав газар, дэд сав газраар тооцсон. Зураг 5.5.2-т гадаргын усны жилийн дундаж нөөцийг олон жилийн дундаж орчим хур тунадастай жилээр, Зураг 5.5.3-т гадаргын усны нөөцийг хур тунадас багатай жилээр, сумдаар тус тус үзүүлэв. Зурагт үзүүлсэнээр нутгийн хойд, төв, баруун хэсгээр гадаргын ус харьцангуй элбэг байна. Нутгийн хойд хэсэгт газрын доорх усны нөөц харьцангуй их байна. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг усны нөөцийг аймгуудаар, хур тунадас багатай жилээр тооцож Хүснэгт 5.5.1-д үзүүлэв.

Зураг 5.5.2 Гадаргын усны жилийн дундаж нөөц, дэд сав газраар (хур тунадас багатай жил)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.5.3 Газрын доорх усны жилийн дундаж нөөц, дэд сав газраар (хур тунадас багатай жил)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.5.1 ЖТБ-ийн тооцсон гадаргын болон газрын доорх усны нөөц, аймгаар

Нэгж: сая м³/жил

Аймаг/Хот	Усны нөөц (олон жилийн дундаж)	Усны нөөц (хур тунадас багатай)
-----------	--------------------------------	---------------------------------

	орчим хур тунадастай жил)			жил)		
	ГУ	ГДУ	Нийт	ГУ	ГДУ	Нийт
Монгол Улс	44,209	80,487	124,697	22,081	42,740	64,820
<i>Баруун бүс</i>	<i>15,338</i>	<i>17,828</i>	<i>33,166</i>	<i>7,768</i>	<i>8,987</i>	<i>16,755</i>
Баян-Өлгий	3,423	1,930	5,353	1,716	1,045	2,761
Говь-Алтай	3,618	4,940	8,558	1,692	2,398	4,090
Завхан	2,198	3,838	6,036	1,124	2,078	3,202
Увс	2,988	3,824	6,812	1,643	1,741	3,385
Ховд	3,110	3,297	6,407	1,593	1,724	3,317
<i>Хангайн бүс</i>	<i>17,498</i>	<i>29,615</i>	<i>47,114</i>	<i>9,735</i>	<i>16,709</i>	<i>26,445</i>
Архангай	4,714	7,046	11,760	2,951	4,071	7,022
Баянхонгор	1,728	3,366	5,094	793	1,612	2,405
Булган	2,977	6,151	9,127	1,817	3,515	5,332
Орхон	13	61	74	6	33	40
Өвөрхангай	783	2,652	3,435	319	1,326	1,645
Хөвсгөл	7,284	10,339	17,623	3,850	6,152	10,002
<i>Төвийн бүс</i>	<i>8,135</i>	<i>17,077</i>	<i>25,212</i>	<i>3,194</i>	<i>8,407</i>	<i>11,601</i>
Говьсүмбэр	59	105	164	23	51	73
Дархан-Уул	32	534	566	18	344	362
Дорноговь	896	2,259	3,155	57	855	912
Дундговь	830	2,069	2,899	249	955	1,204
Өмнөговь	1,523	3,660	5,183	342	1,312	1,654
Сэлэнгэ	2,775	4,150	6,925	1,595	2,746	4,341
Төв	2,019	4,301	6,319	909	2,144	3,054
<i>Зүүн бүс</i>	<i>2,827</i>	<i>15,720</i>	<i>18,547</i>	<i>1,202</i>	<i>8,485</i>	<i>9,687</i>
Дорнод	540	9,063	9,602	190	4,999	5,189
Сүхбаатар	533	2,482	3,015	79	1,199	1,278
Хэнтий	1,754	4,176	5,930	933	2,287	3,220
<i>Улаанбаатар</i>	<i>412</i>	<i>246</i>	<i>659</i>	<i>182</i>	<i>151</i>	<i>332</i>

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(3) Усны эрэлтийн хэтийн төлвийн тооцоо

ЖАЙКА-гийн Төслийн баг Үндсэн тайлангийн Бүлэг 4-т тусгасан нийгэм, эдийн засгийн үйл ажиллагаатай уялдуулан усны эрэлт хэрэгцээг тооцсон. Усны эрэлтийн хэтийн төлвийг 2030, 2040 оноор тооцож Хүснэгт 5.5.2-т нэгтгэн үзүүлэв. 2030, 2040 оны хүн амын хэтийн төлвийн тооцоонд үндэслэн усны эрэлт хэрэгцээг аймаг, сумдаар тооцсон.

Хүснэгт 5.5.2 Усны эрэлтийн тооцоо 2018, 2030, 2040 оноор

Он	2018	2030	2040
Унд, ахуйн усны хэрэглээ			
Хүн амын өсөлт	2018 оны статистик мэдээлэл	Аймаг: 0.8%~3.4%/жил*1 Дундаж: 1.8%/жил*1	Аймаг: 0.8%~3.0%/жил*1 Дундаж: 1.6%/жил*1
Хот, суурины хүн ам, 2021 оноор, %-иар*	67.40%	75.10%*2	81.00%*2
Ус хэрэглээний норм	Орон сууцны хэрэглэгчид: Улаанбаатар хотод 200 л/өдөр/хүн, хөдөө орон нутагт 80 л/өдөр/хүн;	Орон сууцны хэрэглэгчид: Улаанбаатар хотод 160 л/өдөр/хүн*3, хөдөө орон нутагт 150 л/өдөр/хүн*4;	2030 онтой ижил
	Ус түгээх байрнаас ус авдаг хэрэглэгчид: 20 л/өдөр/хүн	Ус түгээх байрнаас ус авдаг хэрэглэгчид: 30 л/өдөр/хүн*3	
Үйлчилгээний салбарын ус ашиглалт			

Нийтийн аж ахуйн үйлчилгээний салбарын өсөлтийн хэмжээ	-	1.40% ^{*3}	1.40% ^{*3}
Үйлчилгээний салбарын өсөлтийн хэмжээ	-	1.40% ^{*3}	1.40% ^{*3}
Аж үйлдвэрийн салбарын ус ашиглалт			
Аж үйлдвэрийн салбарын өсөлтийн хэмжээ	-	4.80% ^{*5}	6.00% ^{*5}
Хүнд үйлдвэрийн салбарын өсөлтийн хэмжээ	-	4.80% ^{*5}	6.00% ^{*5}
Барилгын салбарын үйлдвэрлэлийн өсөлтийн хэмжээ	-	4.80% ^{*5}	6.00% ^{*5}
Эрчим хүчний салбарын үйлдвэрлэлийн хэмжээ	-	6.90% ^{*3}	6.90% ^{*3}
Одоо ажиллаж буй уурхай болон шинээр нээгдэх уурхай	-	10.5% өсөлт УУХҮЯ-ны тооцоогоор ^{*3}	2030 онтой ижил
Мал аж ахуйн салбарын ус ашиглалт			
Малын тоо толгой	2018 оны статистик мэдээлэл	2000-2018 оны статистик мэдээлэлд үндэслэн ^{*6}	2000-2018 оны статистик мэдээлэлд үндэслэн ^{*6}
Ус хэрэглээний норм	8.80 л/толгой/өдөр	8.80 л/толгой/өдөр ^{*7}	8.80 л/толгой/өдөр ^{*7}
Усалгаатай тариалан			
Усалгаатай тариалангийн талбай *	2018 оны статистик мэдээлэл	ХХААХҮЯ-наас гаргасан төсөөллөөр	ХХААХҮЯ-наас гаргасан төсөөллөөр
Услалтын норм	CROPWAT программаар ¹	Өөрчлөгдөөгүй	Өөрчлөгдөөгүй
Аялал жуулчлалын салбарын ус ашиглалт			
Усны эрэлтийн өсөлт	-	1.40% ^{*8}	9.38% ^{*9}
Ногоон байгууламжийн усны хэрэглээ			
Усны хэрэглээний өсөлт	-	1.40% ^{*8}	9.38% ^{*9}

Тайлбар *: Хот, суурин газрын хүн амын тоо (ҮСХ)

*1: ЖАЙКА-гийн Төслийн багийн боловсруулсан нийгэм, эдийн засгийн өсөлтийн төсөөлөлд тулгуурласан.

*2: Хот, суурин газрын хүн амын тоо (ҮСХ). Хот, суурин газрын хүн амын хэтийн төлвийг 2005-2018 оны хүн амын тоонд үндэслэн тооцсон. ҮСХ (2018 он), "Статистикийн эмхэтгэл".

*3: БОНХАЖЯ-ны мэдээлэлд үндэслэсэн (2013 он), Монгол Улсын Усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөө.

*4: Тайлбар *3-т үндэслэсэн төсөөлөл.

*5: "Аймгуудын аж үйлдвэрийн салбарын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл"-д үндэслэв, ҮСХ. Улаанбаатар хотын усны хэрэглээ 2015 он (Барилга, усны барилга байгууламжийн бодлого зохицуулалт), Усны нэгдсэн менежментийн үндэсний үнэлгээний тайлан 2 дугаар боть, Улаанбаатар 2012, Улаанбаатар хотын усны эрэлт нийлүүлэлтийн зөрүүг арилгах зорилготой Гидро эдийн засгийн шинжилгээ, 2016 оны 8 дугаар сар.

*6: 2000-2018 оны чиг хандлагад тулгуурласан төсөөлөл, ҮСХ 2018 он, "Статистикийн эмхэтгэл".

*7: Сав газрын усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөөнд тусгасан ус хэрэглээний норм, БОНХАЖЯ 2015 он.

*8: БОНХАЖЯ-ны усны хэрэглээний өсөлтийн мэдээлэлд үндэслэсэн төсөөлөл (2013 он), Монгол Улсын Усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөө.

¹ CropWat нь газар тариалангийн усны хэрэгцээ болон усалгааны шаардлагыг хөрс, уур амьсгал, ХХААБ-аас боловсруулсан газар тариалангийн мэдээлэлд үндэслэн тооцож гаргадаг компьютерын программ

*9: БОНХАЖЯ-ны нийтийн аж ахуй, үйлчилгээ, аялал жуулчлал, ногоон байгууламжид шаардагдах усны хэрэглээний өсөлтийн мэдээлэлд үндэслэв (2013 он), Монгол Улсын Усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөө.
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг (2019)

Хүснэгт 5.5.3-т усны эрэлтийг 2040 оноор, аймгуудаар тооцож, үзүүлэв.

Хүснэгт 5.5.3 Усны эрэлтийн тооцоо, аймгаар, 2040 оноор

Аймаг	Усны эрэлт хэрэгцээ, 2040 оноор (сая м ³ /жил)							
	Хүн амын унд, ахуйн ус	НАА үйлчилгээ, аялал жуулчлал, ногоон байгууламж	Аж үйлдвэр	Бусад үйлдвэрлэл, эрчим хүч, барилга, зам тээвэр	Уул уурхай (олборлолт, боловсруулалт)	МАА (бэлчээрийн, фермийн)	Усалгаатай талбай	Нийт
Монгол Улс	201.80	56.18	28.68	130.70	211.08	388.70	845.52	1,862.7
<i>Баруун бүс</i>	18.20	4.32	1.00	4.01	1.23	87.60	47.70	164.1
Баян-Өлгий	5.90	1.83	0.14	1.20	0.85	11.30	5.31	26.5
Говь-Алтай	2.00	0.32	0.22	0.24	0.00	21.20	3.43	27.4
Завхан	2.20	1.01	0.24	1.91	0.24	20.10	4.21	29.9
Увс	4.00	1.07	0.26	0.65	0.14	16.60	26.66	49.4
Ховд	4.10	0.09	0.14	0.00	0.00	18.50	8.09	30.9
<i>Хангайн бүс</i>	27.70	7.16	2.01	12.48	61.20	148.20	115.61	374.4
Архангай	3.30	2.97	0.01	10.08	55.90	32.80	12.11	117.2
Баянхонгор	4.50	1.07	0.01	0.87	4.92	27.20	1.53	40.1
Булган	1.60	0.57	0.04	0.42	0.10	20.30	54.12	77.2
Орхон	8.20	0.00	1.15	0.00	0.00	0.30	5.08	14.7
Өвөрхангай	4.80	0.32	0.53	0.00	0.00	34.40	17.93	58.0
Хөвсгөл	5.30	2.24	0.27	1.10	0.27	33.20	24.85	67.2
<i>Төвийн бүс</i>	23.60	5.21	9.78	24.64	91.08	89.90	550.74	794.9
Говьсүмбэр	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.90	0.15	4.1
Дархан-Уул	6.60	0.00	1.18	0.00	0.00	1.70	38.38	47.9
Дорноговь	4.30	0.66	5.07	0.00	62.94	11.40	0.62	85.0
Дундговь	1.40	1.67	0.01	3.56	6.66	21.10	0.35	34.8
Өмнөговь	3.30	1.36	0.00	3.85	9.19	14.60	1.59	33.9
Сэлэнгэ	5.00	0.00	3.41	0.00	3.35	9.30	325.60	346.7
Төв	2.00	1.52	0.10	17.23	8.95	28.90	184.05	242.7
<i>Зүүн бүс</i>	9.50	2.18	0.11	13.31	46.31	60.70	128.64	260.8
Дорнод	4.20	0.19	0.08	1.32	27.08	12.60	62.75	108.2
Сүхбаатар	3.00	0.00	0.02	0.00	0.00	20.30	16.41	39.7
Хэнтий	2.30	1.99	0.01	12.00	19.23	27.80	49.48	112.8
<i>Улаанбаатар</i>	122.80	37.31	15.79	76.25	11.27	2.30	2.83	268.5

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.5.2 Усны эрэлт нийлүүлэлтийн зөрүү

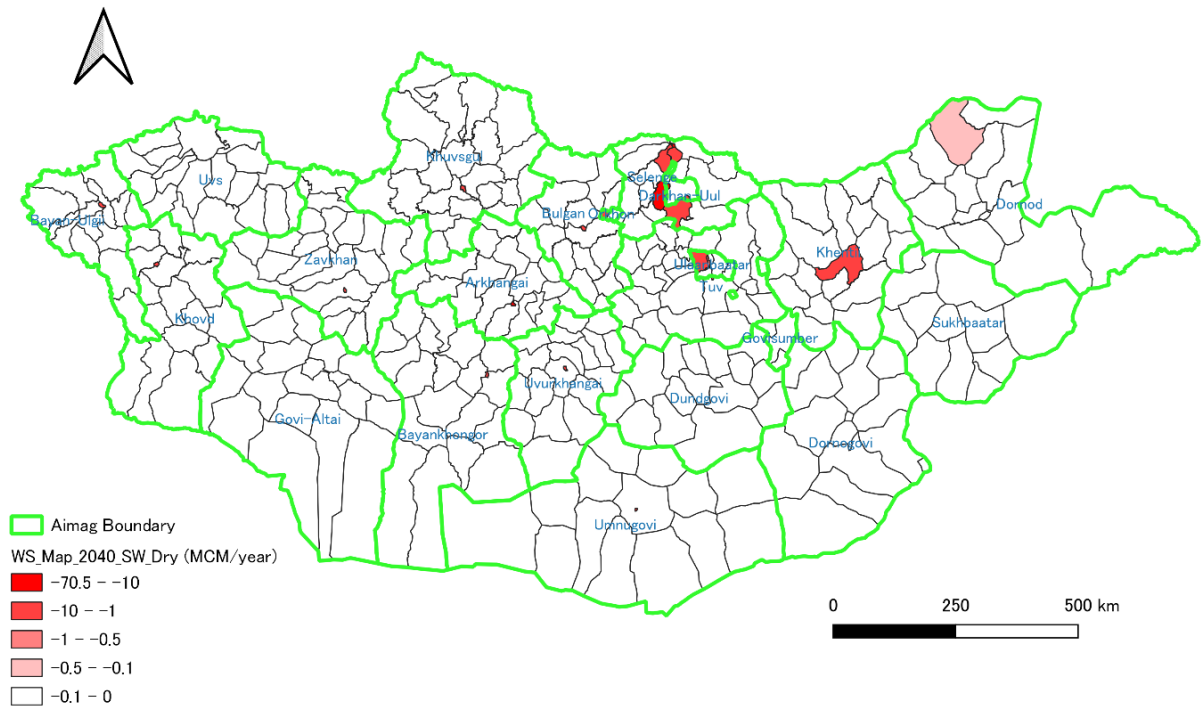
ЖАЙКА-гийн Төслийн баг ус хангамжийн эрэлт нийлүүлэлтийн хэтийн төлвийн зөрүү, усны балансыг хур тунадас багатай жилээр, аймгуудаар, 2030, 2040 оноор тооцож Хүснэгт 5.5.4-т үзүүлэв. Энэхүү усны балансын шинжилгээ нь 2040 онд Улаанбаатар хотоос бусад аймгууд хур тунадас багатай жилд ч усны ноцтой хомсдолд орохгүйг харуулж байна. Гэвч Зураг 5.5.4-т гадаргын усны нөөц, Зураг 5.5.5-д газрын доорх усны нөөцийг үзүүлсэнээр 2040 онд хур тунадас багатай жилд хэд хэдэн сумд усны нөөцийн ноцтой хомсдолд орж болзошгүй байна.

Хүснэгт 5.5.4 ЖТБ-ын усны балансын тооцоололд үндэслэсэн усны эрэлт нийлүүлэлт, аймгаар (хур тунадас багатай жил)

Aimags Name	Water Availability (MCM/Year)			Water Demand in 2018			Gap in 2018			Water Demand in 2030			Gap in 2030			Water Demand in 2040			Gap in 2040		
	SW	GW	Total	SW	GW	Total	SW	GW	Total	SW	GW	Total	SW	GW	Total	SW	GW	Total	SW	GW	Total
	a	b	c=a+b	d	e	f=d+e	g=c-d	h=c-e	i=c-f	j	k	l=j+k	m=c-j	n=c-k	o=c-l	p	q	r=p+q	s=c-p	t=c-q	u=c-r
Mongolia	22,080.6	42,739.7	64,820.3	382.7	608.0	990.7	21,727.9	42,234.6	63,962.6	896.7	779.9	1,376.6	21,483.9	41,989.8	63,443.7	811.4	1,061.4	1,962.8	21,269.2	41,688.3	62,987.5
Western Region	7,767.8	8,987.0	16,754.8	42.4	38.2	80.5	7,725.4	8,948.8	16,674.3	66.6	39.3	126.1	7,701.2	8,907.3	16,628.7	88.5	73.6	164.2	7,679.3	8,911.4	16,590.6
Bayan-Ulgii	1,716.0	1,045.2	2,761.2	7.7	4.5	12.3	1,708.2	1,040.7	2,748.9	12.5	7.5	19.9	1,703.5	1,037.7	2,741.3	16.5	10.1	26.5	1,699.5	1,035.1	2,734.7
Govi-Altai	1,691.7	2,398.2	4,089.9	1.8	12.1	13.9	1,689.9	2,386.1	4,076.0	3.0	18.6	21.6	1,688.7	2,379.7	4,068.3	4.1	23.3	27.4	1,687.6	2,374.9	4,062.5
Zavkhan	1,124.0	2,077.8	3,201.8	9.7	5.7	15.3	1,114.3	2,072.1	3,186.4	14.6	8.7	23.3	1,109.4	2,069.1	3,178.5	18.9	11.0	29.9	1,105.0	2,066.8	3,171.9
Uvs	1,645.5	1,741.4	3,386.8	18.0	6.9	24.8	1,625.5	1,734.5	3,360.0	26.8	10.6	37.3	1,618.7	1,730.8	3,347.5	35.8	13.5	49.4	1,607.6	1,727.8	3,335.4
Khovd	1,592.7	1,734.4	3,317.1	5.2	9.0	14.2	1,587.5	1,715.4	3,302.9	9.8	14.2	24.0	1,582.9	1,710.2	3,293.1	13.2	17.7	30.9	1,579.5	1,706.7	3,286.2
Khovsgul Region	9,735.5	16,709.2	26,444.7	80.6	85.2	165.8	9,654.8	16,624.0	26,278.8	140.9	188.5	279.4	9,594.6	16,379.7	26,165.2	191.8	162.6	374.4	9,548.7	16,526.6	26,075.3
Arkhangai	2,930.8	4,071.1	7,021.9	32.6	12.9	45.4	2,918.2	4,058.3	6,976.5	64.0	20.5	84.5	2,896.8	4,030.6	6,937.4	89.6	27.6	117.2	2,861.2	4,043.5	6,904.7
Bayankhongor	799.0	1,611.7	2,404.7	6.1	11.4	17.6	785.8	1,600.2	2,387.1	10.5	19.8	30.2	782.5	1,591.9	2,374.4	13.8	26.3	40.1	779.2	1,585.4	2,364.6
Bulgan	1,817.1	3,514.7	5,331.7	17.7	19.2	36.9	1,799.3	3,495.5	5,294.8	27.8	30.1	58.0	1,789.2	3,484.5	5,273.8	37.2	39.9	77.2	1,778.8	3,474.7	5,254.6
Orkhon	6.2	39.3	39.6	2.6	3.4	6.0	3.6	30.0	33.6	4.1	7.7	11.8	2.1	25.7	27.8	5.5	9.3	14.7	0.7	24.1	24.8
Uvurkhanga	318.7	1,326.4	1,645.1	12.9	14.1	27.0	305.9	1,312.3	1,618.1	21.3	22.7	44.0	297.5	1,308.7	1,601.1	28.4	29.6	58.0	290.3	1,296.8	1,587.1
Khovsgul	3,849.7	6,152.1	10,001.8	8.7	24.3	33.0	3,841.0	6,127.7	9,968.7	13.3	37.7	51.0	3,836.4	6,114.3	9,950.8	17.3	49.9	67.2	3,832.4	6,102.1	9,934.5
Central Region	8,194.1	8,407.3	11,601.4	176.4	165.0	341.4	8,017.7	8,242.3	11,260.0	296.2	286.3	582.5	8,097.9	8,121.0	11,018.9	404.5	390.4	794.9	2,789.5	8,016.9	10,806.4
Govisumber	22.7	50.5	73.3	0.0	1.9	1.9	22.7	48.7	71.4	0.0	3.1	3.1	22.7	47.4	70.1	0.0	4.1	4.1	22.7	46.5	69.2
Davidan-Uul	18.2	344.3	362.5	16.3	2.6	18.9	1.9	341.7	343.6	30.5	5.4	35.9	-12.2	338.8	326.6	41.6	6.3	47.9	-23.3	338.0	314.6
Dornogovi	57.3	855.0	912.3	0.0	28.8	28.8	57.3	826.3	883.6	0.0	60.0	60.0	57.3	795.0	852.3	0.0	85.0	85.0	57.3	770.0	827.3
Dundgovi	248.8	955.4	1,204.2	0.0	16.8	16.8	248.8	938.6	1,187.4	0.0	26.2	26.2	248.8	929.2	1,178.0	0.0	34.8	34.8	248.8	920.7	1,169.4
Umnugovi	342.2	1,312.0	1,654.1	4.7	9.8	14.5	337.5	1,302.2	1,639.7	8.3	16.8	25.1	339.9	1,295.2	1,629.1	11.1	22.7	33.9	331.0	1,289.2	1,620.2
Selenge	1,595.4	2,745.9	4,341.3	147.2	4.9	152.1	1,448.2	2,741.0	4,189.2	243.7	9.9	253.6	1,351.7	2,736.0	4,087.8	333.7	13.0	346.7	1,261.7	2,732.9	3,994.7
Tuv	906.5	2,144.2	3,050.7	8.2	100.3	108.5	901.3	2,043.9	2,945.2	13.8	164.9	178.7	895.7	1,979.3	2,875.0	18.2	224.6	242.7	891.3	1,919.6	2,810.9
Eastern Region	1,201.6	8,453.4	9,656.9	39.4	72.3	111.6	1,160.2	8,418.1	9,578.3	64.2	126.2	190.4	1,137.4	8,389.2	9,496.6	87.7	178.1	265.8	1,118.9	8,312.3	9,466.2
Dornod	189.9	4,999.2	5,189.1	17.4	25.9	43.3	172.5	4,973.3	5,145.8	28.8	48.9	77.7	161.1	4,990.3	5,111.4	39.7	68.5	108.2	150.1	4,930.7	5,080.9
Sukhbaatar	78.7	1,199.2	1,277.9	0.0	19.9	19.9	78.7	1,179.2	1,258.0	0.0	30.2	30.2	78.7	1,169.0	1,247.7	0.0	39.7	39.7	78.7	1,159.4	1,238.1
Khenti	933.0	2,287.0	3,220.0	22.0	26.4	48.4	911.0	2,260.6	3,171.6	35.5	47.0	82.5	897.6	2,239.9	3,137.5	47.9	64.9	112.8	885.1	2,222.1	3,107.2
Ulaanbaatar	181.7	150.8	332.5	14.0	144.3	158.3	167.8	6.4	174.2	28.8	169.4	198.2	152.9	-18.6	194.3	88.9	229.7	268.3	142.8	-78.9	63.9

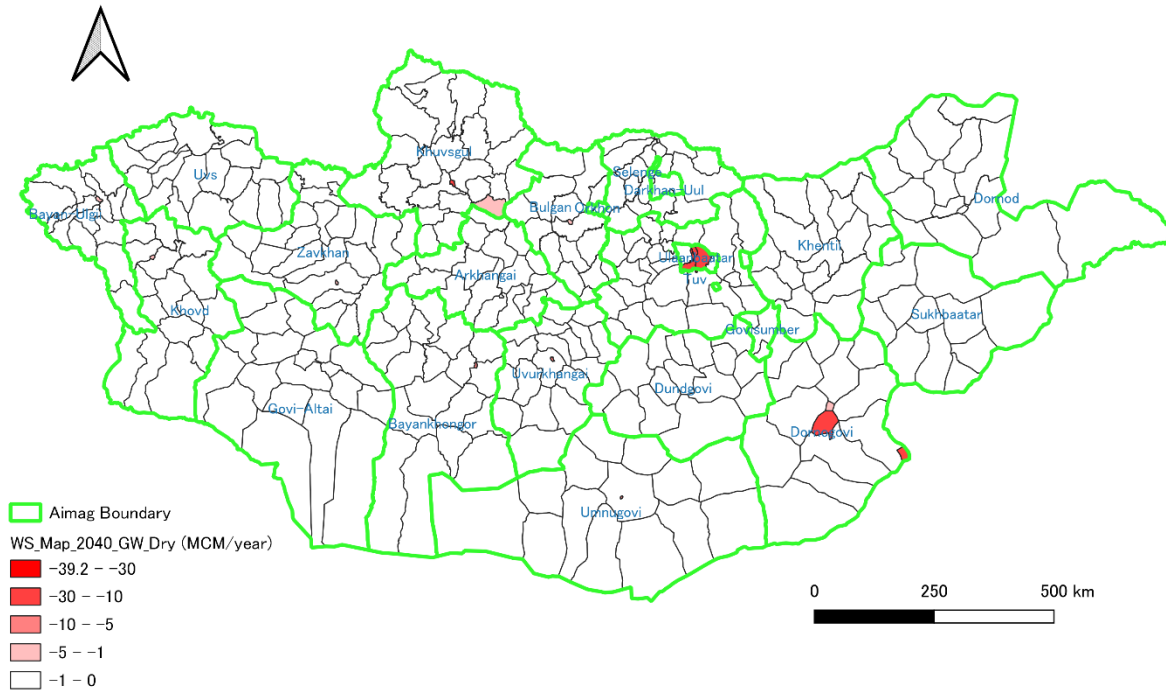
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.5.4 Гадаргын усны хомсдол, сумаар, 2040 оноор (хур тунадас багатай жил)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.5.5 Газрын доорх усны хомсдол 2040 оноор (хур тунадас багатай жил)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 5.5.5-д 2040 онд усны хомсдолд орж болзошгүй сумдыг нэгтгэн үзүүлэв. Усны нөөцийг үе шаттайгаар нэмэгдүүлээгүй тохиолдолд Улаанбаатар хотын 5 дүүрэг усны дутагдалд орохоор байна. Нийт 15 аймгийн 20 суманд гадаргын усны хувьд хомсдол үүсэх бөгөөд зарим суманд усны хомсдолын харьцаа/хувь 60-аас дээш хувьтай байна.

Нийт 10 аймгийн 13 суманд газрын доорх усны хувьд усны дутагдалд орж болзошгүй байна. Тиймээс эдгээр сумдад усны эх үүсвэрийг шинээр бий болгохдоо хөрш зэргэлдээ сумдын хамт цогцоор авч үзэх шаардлагатай.

**Хүснэгт 5.5.5 2040 онд усны хомсдолд орж болзошгүй сумд
(хур тунадас багатай жил)**

Aimag/UB	Soum	Water balance (Dry year) 2040			Water demand 2040			Water deficit ratio 2040 (%)		
		Surface water	Groundwater	Total	Surface water	Groundwater	Total	Surface water	Groundwater	Total
Ulaanbaatar	Bayangol	-5.03	-34.67	-39.70	5.94	35.10	41.05	-84.7	-98.8	-96.7
	Bayanzu'rx	51.54	-25.42	26.12	9.27	54.77	64.04		-46.4	
	Su'xbaatar	4.16	-19.62	-15.46	3.98	23.49	27.47		-83.5	-56.3
	Xan-Uul	14.71	-17.29	-2.57	4.47	26.43	30.90		-65.4	-8.3
	Chingeltei	-0.93	-24.13	-25.06	4.36	25.76	30.13	-21.3	-93.7	-83.2
Dornod	Khelen	-9.25	112.62	103.37	22.30	38.44	60.74	-41.5		
	Dashbalbar	-0.25	609.91	609.66	1.67	2.88	4.56	-15.0		
Khenti	Kherlen	-8.06	54.63	46.57	14.26	19.29	33.56	-56.5		
Tuv	Zuunmod	-3.06	-39.21	-42.27	3.22	39.89	43.11	-94.8	-98.3	-98.0
Selenge	Sukhbaatar	-70.53	8.15	-62.38	70.85	2.76	73.61	-99.5		-84.7
	Bayangol	-2.46	105.98	103.51	17.21	0.67	17.89	-14.3		
	Zuunburen	-1.19	253.47	252.28	8.62	0.34	8.95	-13.8		
	Saikhan	-19.46	50.52	31.06	29.09	1.13	30.22	-66.9		
	Shaamar	-8.46	141.35	132.88	12.61	0.49	13.11	-67.1		
Dornogovi	Sainshand	0.29	-22.76	-22.47	0.00	27.56	27.56		-82.6	-81.5
	Zamin-Uud	0.55	-19.90	-19.35	0.00	21.14	21.14		-94.1	-91.5
	Sainshand	0.04	-3.03	-2.99	0.00	3.67	3.67		-82.6	-81.5
Darkhan-Uul	Darkhan	-33.56	0.19	-33.37	34.31	5.20	39.51	-97.8		-84.5
	Sharngol	-2.88	8.11	5.23	3.40	0.52	3.92	-84.7		
Umnugovi	Dalanzadgad	-4.05	-8.17	-12.23	4.15	8.48	12.63	-97.6	-96.4	-96.8
Orkhon	Bayan-Undur	-3.24	1.94	-1.31	5.26	8.90	14.17	-61.6		-9.2
Uvurkhangai	Arvaikheer	-7.62	-7.21	-14.84	7.70	8.02	15.72	-99.0	-90.0	-94.4
Bulgan	Bulgan	-6.86	-4.44	-11.30	7.54	8.09	15.63	-91.0	-54.9	-72.3
Bayankhongor	Bayankhongor	-4.55	-8.46	-13.01	4.90	9.31	14.20	-93.0	-90.9	-91.6
Arkhangai	Erdenbulgan	-19.94	-0.88	-20.82	20.70	6.38	27.08	-96.3	-13.7	-76.9
Zavkhan	Uliastai	-4.06	-1.34	-5.40	4.34	2.51	6.84	-93.5	-53.4	-78.8
Bayan-Ulgii	Ulgii	-1.58	-1.61	-3.19	5.62	3.45	9.07	-28.2	-46.7	-35.2
Khovd	Jargalant	-2.89	-4.39	-7.27	4.43	5.94	10.37	-65.2	-73.9	-70.1

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.5.3 Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл

(1) Монгол орны уур амьсгалын өөрчлөлтийн болзошгүй нөлөөлөл

Монгол орны өндөрлөг газруудад мөнх цаст уул, мөсөн голууд оршдог бөгөөд хавраас зуны улиралд хайлсан цас, мөстөлийн ус нь жил бүрийн гадаргын усны урсацад нөлөөлдөг. Энэхүү улирлаас шалтгаалах байдал нь уулархаг газруудад өвлийн улиралд унасан хур тунадас цас хэлбэрээр хуримтлагдаж, агаарын температур дулаарахад энэхүү цас нь хур бороо багатай хавар гадаргын усны урсацад нэмэр болдог. Дээрх гидрологийн онцлогийг харгалзан үзвэл уулархаг бүс нутагт уур амьсгалын өөрчлөлтийн болзошгүй нөлөөлөл дараах байдалтай байна. Үүнд:

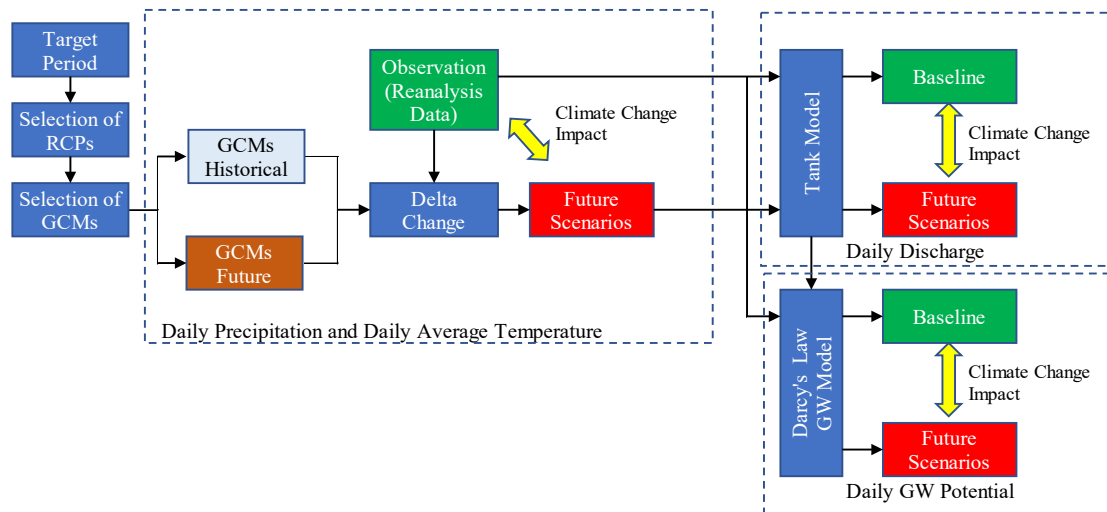
- Хүчтэй аадар борооны улмаас голуудын үерийн эрсдэл нэмэгдэж болзошгүй,
- Хур тунадасны төлвийн өөрчлөлтөөс шалтгаалан сав газрын усны горим өөрчлөгдөж болзошгүй,
- Агаарын температурын өсөлт нь эвапотранспирац (хөрс ургамлаас уурших ууршиц)- ийг ихэсгэж гангийн эрсдэлийг нэмэгдүүлж болзошгүй,
- Агаарын температурын өсөлт нь өвлийн улирлын цасны хуримтлалыг бууруулж эсхүл цас хайлах хугацааг эртэсгэж болзошгүй,

- Агаарын температурын өсөлт нь мөсөн гол, нуурын усны түвшинг нэмэгдүүлж, улмаар мөсөн гол үерлэх (GLOF) зэрэг мөстөлттэй холбоотой аюулыг нэмэгдүүлэхэд нөлөөлж болзошгүй.

(2) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг үнэлэхэд чиглэсэн уур амьсгалын ирээдүйн төлвийн хувилбарууд

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийн үнэлгээний зорилго нь Монгол орны усны нөөцөд уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг тодорхойлох, үнэлэхэд оршино. Зураг 5.5.6-д нөлөөллийн үнэлгээний схемийг харуулав. Үнэлгээнд уур амьсгалын өөрчлөлтийг судалдаг дэлхийн уур амьсгалын загвар (GCMs) болон CMIP5 загварыг агаарын температур, хур тунадасны хэмжээний ирээдүйн өөрчлөлтийн хувилбаруудыг боловсруулахад ашигласан. Үр дүнг мөн загварчилж, усны балансын шинжилгээ хийхэд ашиглав. Үүний дараа уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг зорилтот хугацааны хувьд суурь мэдээлэл болон өөрчлөлтийн хувилбаруудыг харьцуулж үнэлэв.

Зураг 5.5.6 Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийн үнэлгээний схем

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.5.4 Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийн үнэлгээ

Энэхүү судалгаанд одоогийн болон уур амьсгалын өөрчлөлтийн 4 хувилбарыг үнэлж, Хүснэгт 5.5.6-д хураангуйлж үзүүлэв.

Хүснэгт 5.5.6 Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбарууд

Суурь нөхцөл	Одоо үе (1979-2016; 38 жилээр)
Кэйс-1	Сонгосон GCM загварын дундаж 2050-RCP4.5 (2038-2062; 25 жилээр)
Кэйс-2	Сонгосон GCM загварын дундаж 2050-RCP8.5 (2038-2062; 25 жилээр)
Кэйс-3	Сонгосон GCM загварын дундаж 2100-RCP4.5 (2076-2100; 25 жилээр)
Кэйс-4	Сонгосон GCM загварын дундаж 2100-RCP4.5 (2076-2100; 25 жилээр)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(1) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сарын дундаж хур тунадасны хэмжээнд үзүүлэх нөлөөлөл

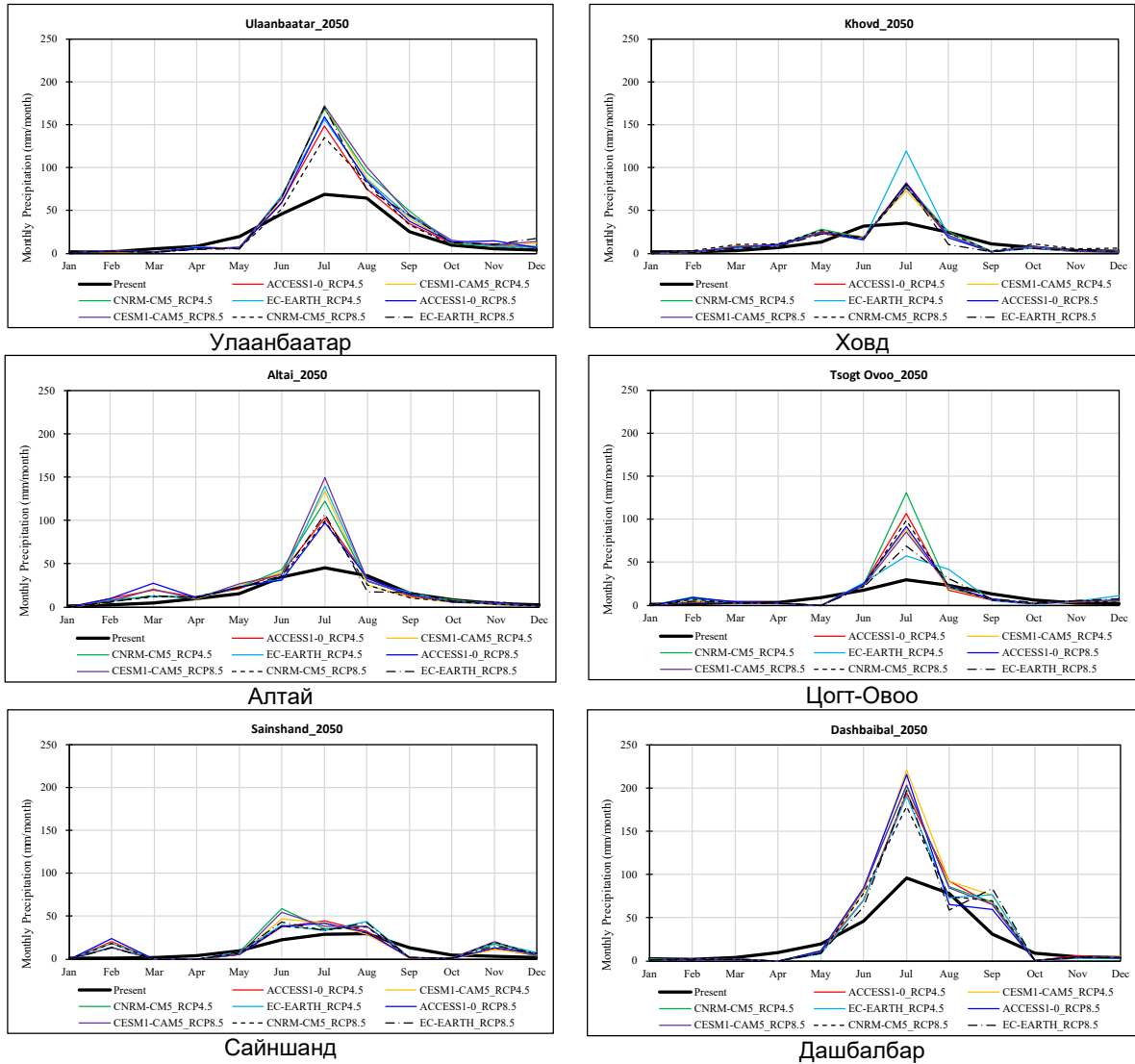
Зураг 5.5.7, 5.5.8-д уур амьсгалын өөрчлөлтийг GCM загвараар тооцоолж, цаг уурын өртөөд дээрх сарын дундаж хур тунадасны хэмжээнд хэрхэн нөлөөлж болохыг харуулав. 2050 оны зуны улиралд Улаанбаатар хотод сарын дундаж хур тунадасны хэмжээ одоогийнхтой харьцуулахад мэдэгдэхүйц нэмэгдэх хандлагатай байгаа ч 2100 оны зуны улиралд одоогийнхтой харьцуулахад буурах хандлагатай байна. 2050 оны 10-12-р саруудад хур тунадас нэмэгдэх хандлагатай ч 2100 онд буурах хандлагатай байна.

Ховд сумын хувьд дэлхийн уур амьсгалын загвараар 2050 оны 5, 7-р сард хур тунадас ихтэй байх бол бусад сарууд одоогийнхоос бага хур тунадас орох хандлагатай байна. Харин 2100 онд 6-8-р сард хур тунадас нэмэгдэх хандлагатай байгаа боловч бусад саруудад одоогийнхоос буурахаар байна. Алтайн хувьд 2050 оны 3-7-р сард хур тунадасны хэмжээ ихсэх хандлагатай ба 2100 оны 7, 8-р сард хур тунадасны хэмжээ ихээр нэмэгдэх хандлагатай байна.

Цогт-Овоо сумд 2050 оны 7-р сард хур тунадас ихээхэн нэмэгдэхээр байгаа бол бусад саруудад хур тунадас буурах хандлагатай байна. Харин 2100 оны 2-р сард хур тунадас бага зэрэг нэмэгдэх боловч бусад саруудад одоогийн хур тунадасны хэмжээнээс бага байхаар байна. Сайншандын хувьд хур тунадасны хэмжээ сард дунджаар ердөө 30 мм байгаа нь маш бага юм. 2050 оны 2-р сар, зуны улирал болон 11-р сард хур тунадас бага зэрэг нэмэгдэх хандлагатай байна. 2100 онд хур тунадасны хэмжээ одоогийнхоос нэлээд бага байх хандлагатай байгаа бөгөөд цөлжилт, гангийн эрсдэл нэмэгдэж болзошгүй байна.

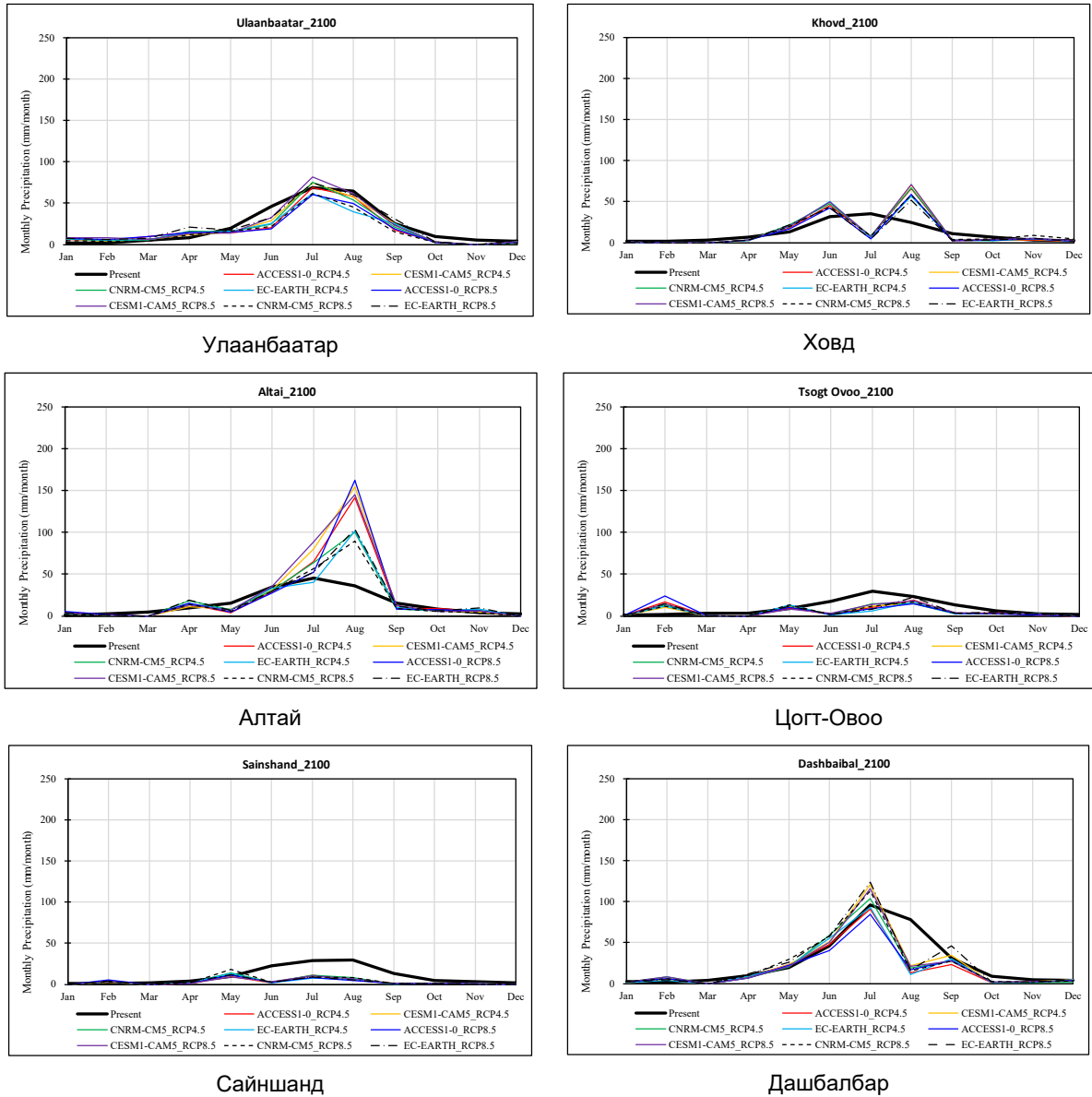
Дашбалбар сумын хувьд 2050 оны зун хур тунадас огцом нэмэгдэж, үер болж болзошгүй ба өвөл, хаврын улиралд орох хур тунадасны хэмжээ одоогийн түвшнээс буурах хандлагатай байна. 2100 оны зуны улиралд хур тунадасны хэмжээ ихээр нэмэгдэхгүй ба тухайн жилийн 8-р сараас өвөл хүртэл хур тунадасны хэмжээ буурах төлөвтэй байна.

Зураг 5.5.7 Цаг уурын өртөөн дэх сарын дундаж хур тунадасны хэмжээний өөрчлөлт, GCM загварын тооцооллоор (2050 он)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.5.8 Цаг уурын өртөөн дэх сарын дундаж хур тунадасны хэмжээний өөрчлөлт, GCM загварын тооцооллоор (2100 он)

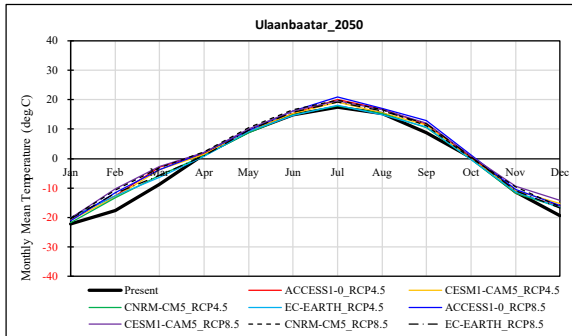

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

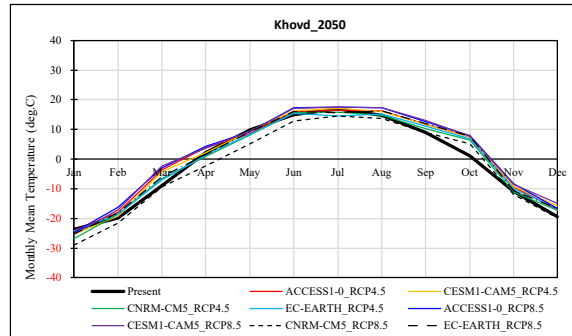
(2) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сарын дундаж температурт үзүүлэх нөлөөлөл

Зураг 5.5.9, 5.5.10-т цаг уурын өртөөн дэх сарын дундаж температурт нөлөөлөх уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг дэлхийн уур амьсгалын загвараар (GCM) харуулав. 2050 онд дундаж температур нь бүх бүс нутагт, тухайн жилийн бүх сард GCM загвараар тооцоолсон бүх хувилбарт өсөх хандлагатай байна. Харин 2100 оны эхээр сарын дундаж температур Улаанбаатар, Ховд, Алтайд одоогийнхоос бага байх төлөвтэй байна.

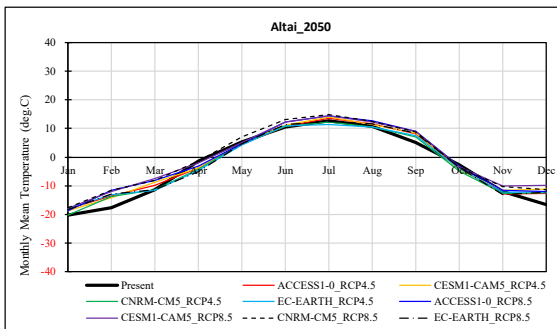
Зураг 5.5.9 Цаг уурын өртөөн дэх сарын дундаж температурын өөрчлөлт, GCM загварын тооцооллоор (2050 он)

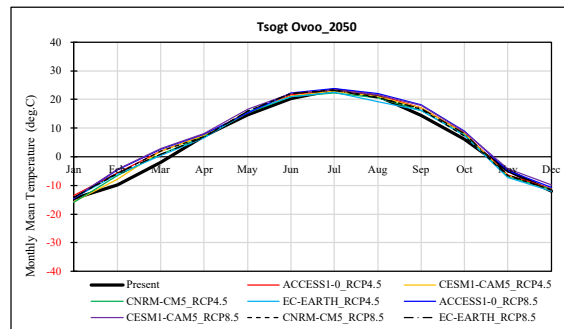
Улаанбаатар

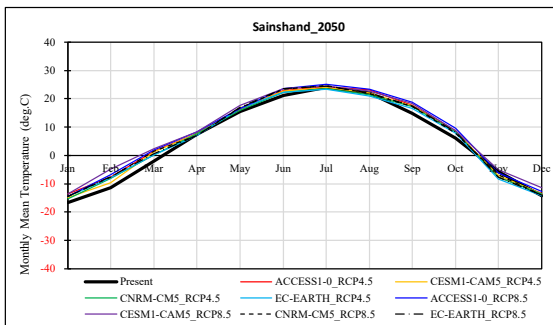
Ховд

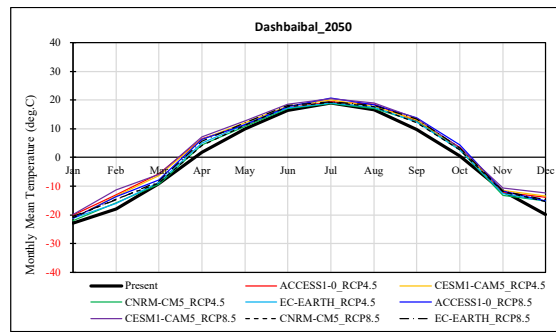
Алтай

Цогт-Овоо

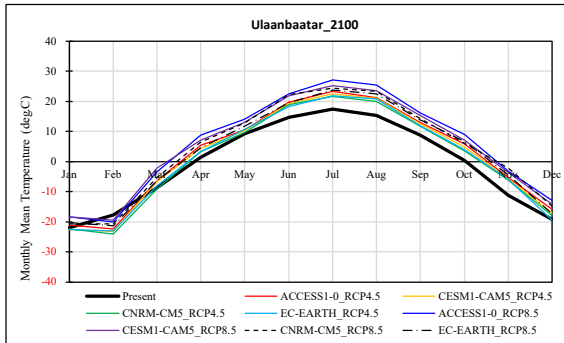
Сайншанд

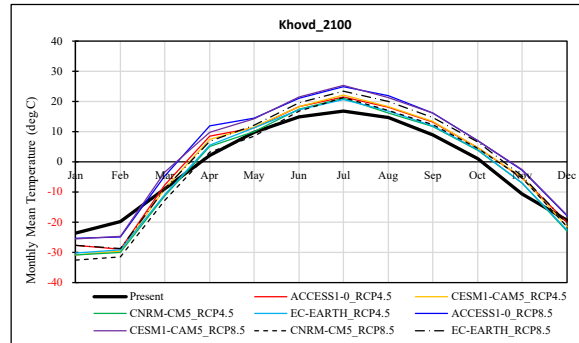
Дашбалбар

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

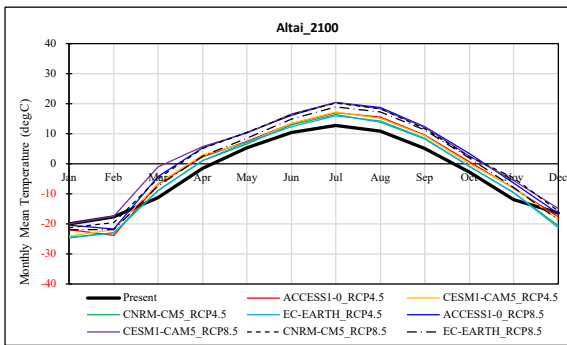
Зураг 5.5.10 Цаг уурын өртөөн дэх сарын дундаж температурын өөрчлөлт, GCM загварын тооцооллоор (2100 он)

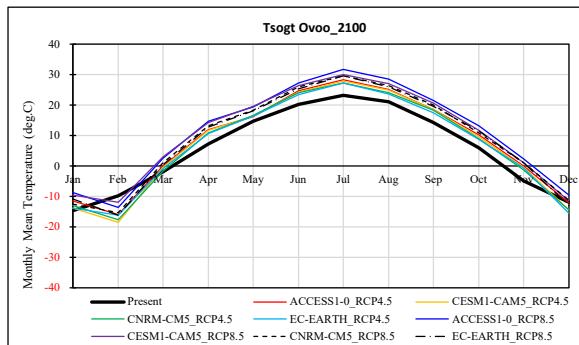
Улаанбаатар

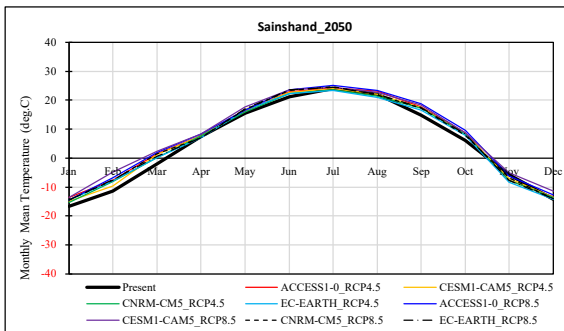
Ховд

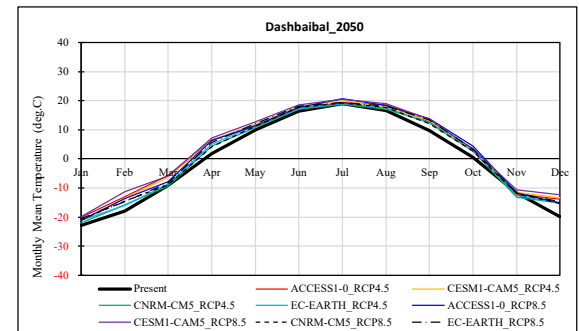
Алтай

Цогт-Овоо

Сайншанд

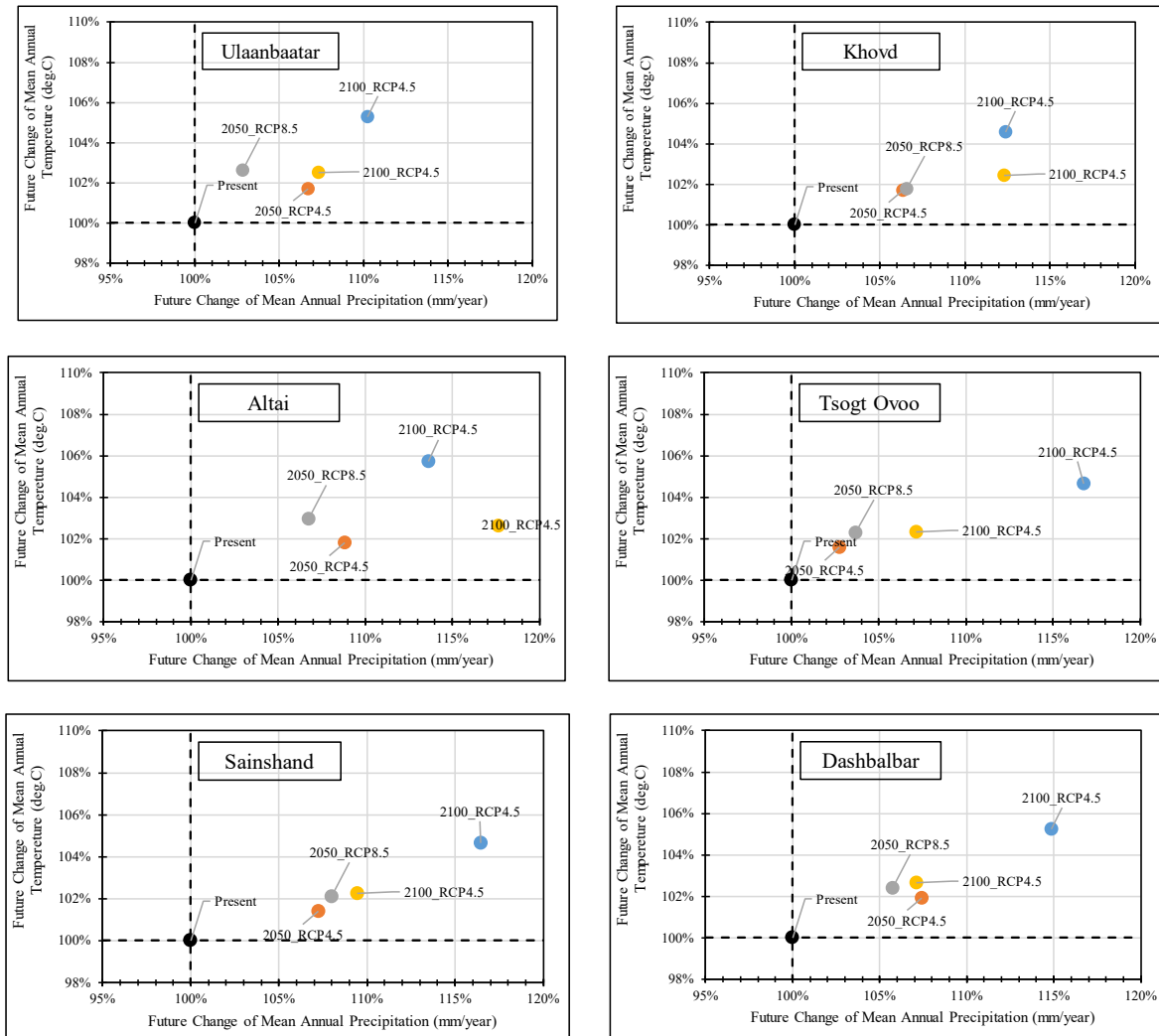
Дашбалбар

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(3) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сарын дундаж температур, хур тунадасны хэмжээнд нөлөөлөх харьцуулсан нөлөөлөл

Зураг 5.5.11-5.5.13-т цаг уурын өртөөнүүд дэх жилийн дундаж хур тунадасны хэмжээ, агаарын температурын одоогийн заалтууд болон ирээдүйн өөрчлөлтийг харуулав. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн бүх хувилбарын хувьд жилийн дундаж агаарын температур одоогийн нөхцөлтэй харьцуулахад өсөх төлөвтэй байгаа бол жилийн дундаж хур тунадасны хэмжээ хэтийн хувилбаруудад өөр өөр байна.

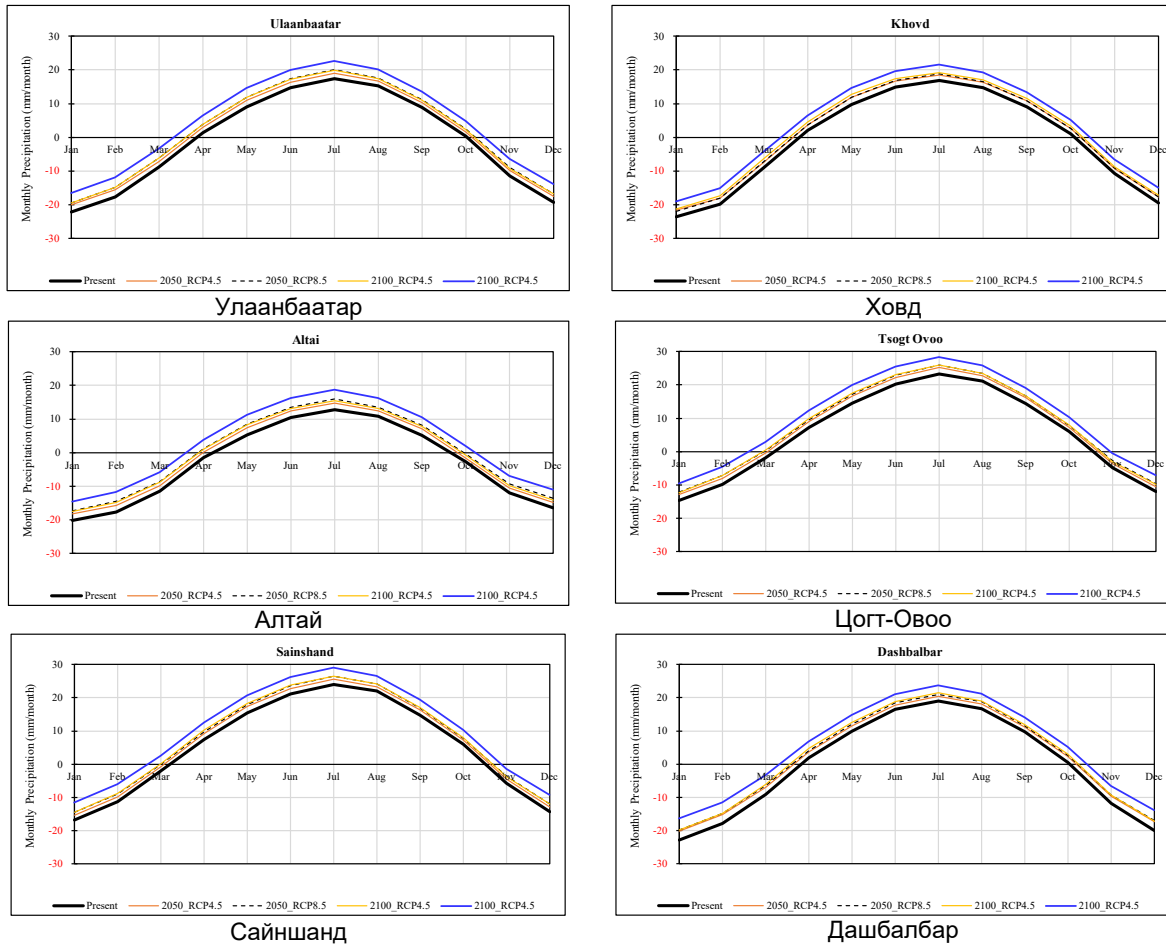
Зураг 5.5.11 Цаг уурын өртөөн дэх жилийн дундаж хур тунадасны хэмжээ, температурын өөрчлөлт

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

2050, 2100 онд RCP4.5 болон RCP8.5-ын дөрвөн тохиолдол буюу Кэйс-1 (107%), Кэйс-2 (106%), Кэйс-3 (107%), Кэйс-4 (115%) гэсэн тохиолдлуудад жилийн хур тунадасны хэмжээ Улаанбаатар хотын одоогийн хэмжээнээс (100%) өндөр байна гэж тооцоолж байна. Температурын тухайд Кэйс-1 (102%), Кэйс-2 (102%), Кэйс-3 (103%), Кэйс-4 (105%) дөрвөн тохиолдолд жилийн дундаж хэмжээ Улаанбаатар хотын өнөөгийн хэмжээнээс (100%) өндөр байхаар байна. Цаг уурын өртөөнүүд дээр хур тунадас, агаарын температур нэмэгдэх төлөвтэй байна.

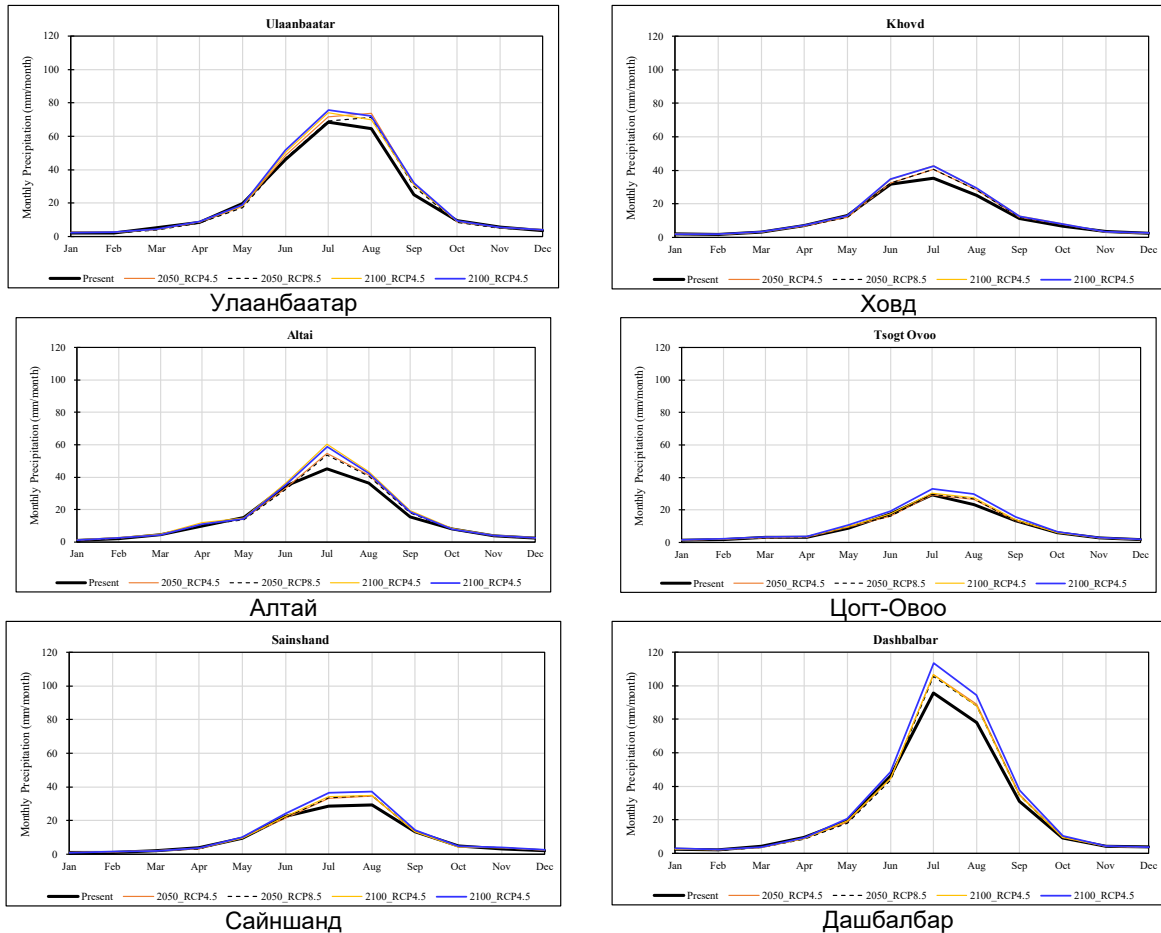
Зураг 5.5.12 Цаг уурын өртөөн дэх сарын дундаж температурын өөрчлөлт

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Сарын дундаж температур бүх сард, бүх цаг уурын өртөөд дээр одоогийнхоос өндөр байх төлөвтэй байна. 2100 оны байдлаарх RCP8.5-ын тохиолдолд агаарын температур одоогийнхоос 5-6 хэм хүртэл нэмэгдэх төлөв ч байна.

Зураг 5.5.13 Цаг уурын өртөөн дэх сарын дундаж хур тунадасны хэмжээний өөрчлөлт

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Цаг уурын өртөөд дээр зуны улиралд сарын дундаж хур тунадасны хэмжээ нэмэгдэх төлөвтэй байна. Өвлийн улиралд өөрчлөлт бага байх төлөвтэй байна.

(4) Уур амьсгалын өөрчлөлт нь хур тунадас, агаарын температурын орон зайн тархалтад нөлөөлөх нь

Жилийн дундаж агаарын температур, хур тунадасны хэмжээний орон зайн тархалтад нөлөөлөх уур амьсгалын өөрчлөлтийг загварчилсан. Монголын хойд хэсгээр жилийн хур тунадасны хэмжээ их, харин өмнөд хэсэгт буюу говийн бүсэд бага байна. Цаашид энэ хандлага ихээр өөрчлөгдөхгүй төлөвтэй. Монголын өмнөд хэсгээр жилийн агаарын дундаж температур их хэдий ч уур амьсгалын өөрчлөлтийн улмаас хойд бүс нутагт нэмэгдэх төлөвтэй байна. Ирээдүйд жилийн дундаж хур тунадасны хэмжээ улс даяар ялангуяа Монгол орны хойд хэсгээр нэмэгдэх хандлагатай байна. Нөгөөтэйгүүр жилийн агаарын дундаж температур нийт нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд нэмэгдэх хандлагатай байна.

(5) Уурын амьсгалын өөрчлөлтийн цаг агаарын эрс тэс үзэгдэлд үзүүлэх нөлөө

Үер

Жилийн дундаж хүчтэй аадар бороо ордог өдрийн тоог өдөрт 10 мм-ээс илүү

бороо орсон өдрийн тоогоор тооцдог. 2100 онд аадар бороо орох өдрийн дундаж тоо Монгол орны хойд болон төвийн хэсгүүдээр нэмэгдэх хандлагатай байна. Улаанбаатар, Алтай, Сайншанд хотод зуны улиралд сард орох хур тунадасны хэмжээ нэмэгдэх хандлагатай байгаа тул үерлэх эрсдэлийг нэмэгдүүлж болзошгүй юм.

Ган

Жилийн дундаж агаарын температурын өгөгдлийг ашиглан сүлжээ тус бүрийн эвапотранспирацийн хэмжээг Хамоны томъёогоор тооцоолов. Одоогийн байдлаар нутгийн өмнөд болон зүүн өмнөд хэсэгт эвапотранспирацийн хэмжээ өндөр байгаа боловч 2100 онд бусад нутгуудад мөн нэмэгдэх төлөвтэй байна. Ган болох магадлалтай жилийг тооцоолохдоо стандарт хувьсагчийг ашигласан ба хувьсагч нь зуны улирлын (5-10-р сар хүртэл) хуримтлагдсан дундаж хур тунадасны хэмжээнээс 0.5-аар бага, сарын дундаж температураас 0.5-аар их байхаар тооцоолов. Ирээдүйд гантай жилүүд өмнөд, төв, зүүн бүсүүдэд илүү ажиглагдах төлөвтэй байна.

Цасны зузаан

Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэн агаарын температур нэмэгдэж байгаатай холбоотойгоор 2100 он гэхэд Монгол орон даяар орох цасны хэмжээ буурах төлөвтэй байгаа ба хаврын улирлаас зуны улирлын хооронд хайлах цасны хэмжээ буурах эрсдэлтэй байна. Цасны хэмжээг өдрийн дундаж температур 2°C ба түүнээс бага байх үеийн хур тунадасны хэмжээгээр тооцоолов.

Жилийн хамгийн бага температур

Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалж жилийн хамгийн бага температур бүх нутаг дэвсгэрт өсөх хандлагатай байна. Тиймээс хэт хүйтрэлээс үүсэх эрсдэл тодорхой хэмжээнд буурна. Хамгийн бага температур уур амьсгалын өөрчлөлтийн хэлбэлзлээс шалтгаалан нэмэгдэх хандлагатай байгаа бөгөөд жилийн туршид тохиолдох давтамж нь буурах төлөвтэй байна.

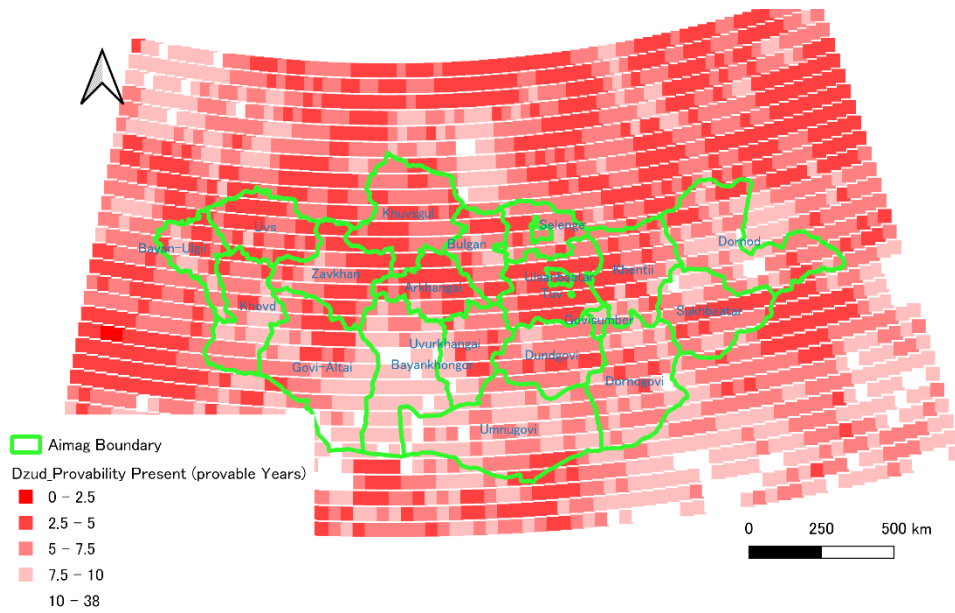
Зуд

Зудын давтамжийг үнэлдэг стандартчлагдсан хувьсагчийг ашиглан дараах байдлаар үнэлэв.

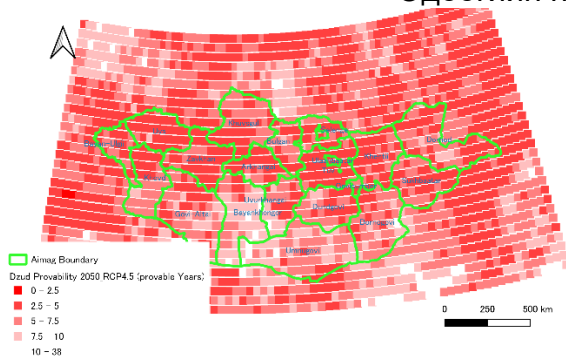
- Стандарт хувьсагч нь өмнөх зуны улирлын (5-10-р сар хүртэл) хуримтлагдсан дундаж хур тунадасны хэмжээнээс 0.5-аар бага байгаа ба сарын дундаж температураас 0.5-аар их байна.
- Стандарт хувьсагч нь өвлийн дундаж температураас 2.0-оор бага байна.
- Стандарт хувьсагч нь хуримтлагдсан цасны зузааны дунджаас 2.0-оор их байна.
- Стандарт хувьсагч нь хаврын хур тунадасны дундаж хэмжээнээс 2.0-оор бага байна.

Зураг 5.5.14-т одоогийн нөхцөл байдал болон уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөтэй байдалд зуд болж болзошгүй жилүүдийн зургийг харуулав. Ирээдүйд зуд болж болзошгүй жилүүд буурах ч говь бүхий өмнөд, төв, зүүн хэсгүүдэд зудын эрсдэлтэй хэвээр байна.

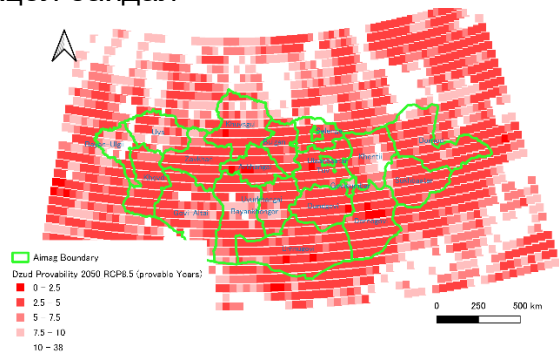
Зураг 5.5.14 Зудын гамшиг болж болзошгүй жилийн орон зайн тархалт, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбараар

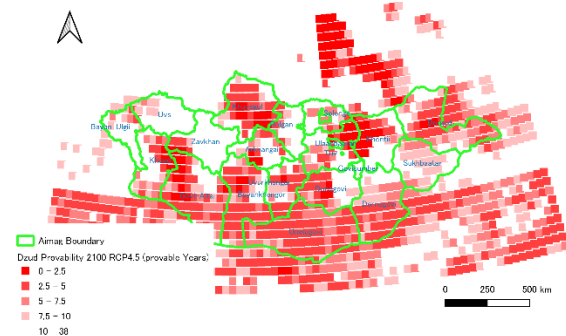
Одоогийн нөхцөл байдал

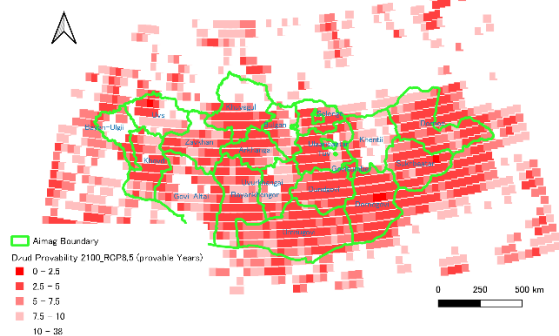
2050 RCP4.5

2050 RCP8.5

2100 RCP4.5

2100 RCP8.5

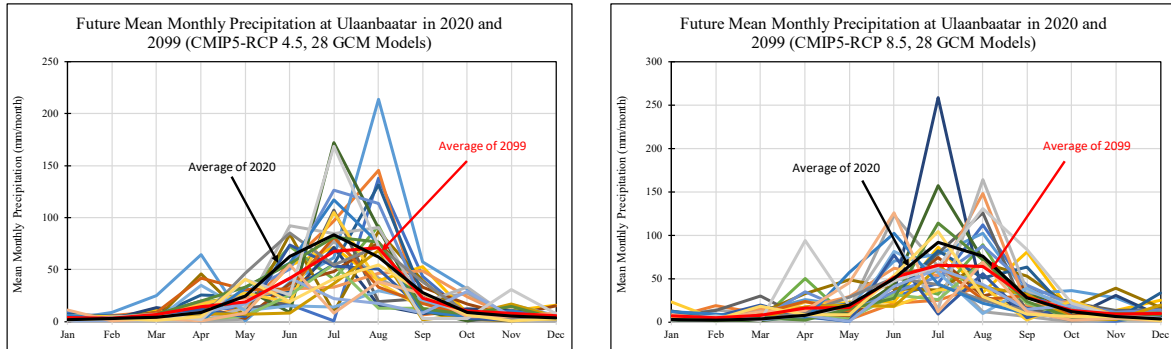
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(6) Уур амьсгалын өөрчлөлтийн Улаанбаатар хотын орчимд үзүүлэх нөлөө

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн Улаанбаатар хотын орчимд үзүүлэх нөлөөг тооцоолсон. Улаанбаатар хотод өвөл орох хур тунадасны хэмжээ нэмэгдэх ч зуны улиралд төдийлөн өөрчлөлт байхгүй байх төлөвтэй байна. Зураг 5.5.15-д Улаанбаатар хотод сард орох хур тунадасны хэмжээг ирээдүй (2099) болон одоогийн (2020) хэмжээгээр харьцуулж харуулав. Үүнээс харахад зуны улиралд

сарын хугацаанд орох хур тунадасны хэмжээ 2099 онд буурахаар байна. Түүнчлэн Улаанбаатар хотод агаарын жилийн болон сарын дундаж температур ихээр өсөх төлөвтэй байна.

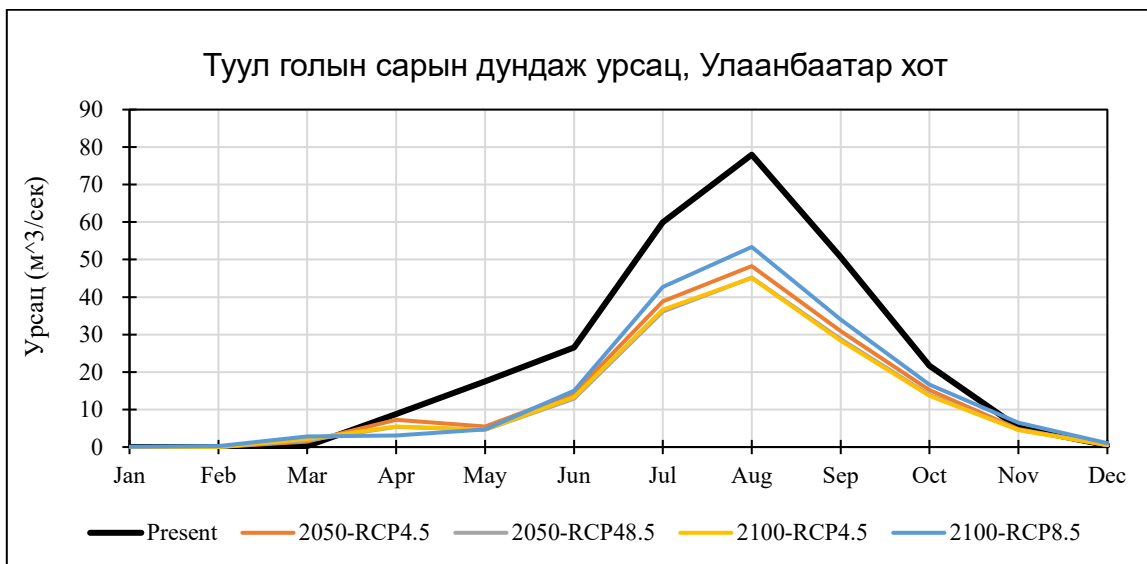
Зураг 5.5.15 Улаанбаатар хот орчмын сарын дундаж хур тунадасны хэмжээний өөрчлөлт, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбараар

Сарын хур тунадасны хэмжээ (RCP4.5) Сарын хур тунадасны хэмжээ (RCP8.5)
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг (Nippon Koei ClimVault beta, <https://nk-climvault.com/>)

Туул голын сав газрын гадаргын усны нөөцөд үзүүлэх уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг загварчилсан. 4-р сараас 10-р саруудад хур тунадасны хэмжээ ихээр өөрчлөгдөхгүй ч цаг уурын өөрчлөлт, агаарын температурын өсөлт (ууршилт нэмэгдсэнээс) зэргээс шалтгаалан голын урсац багасах төлөвтэй байна.

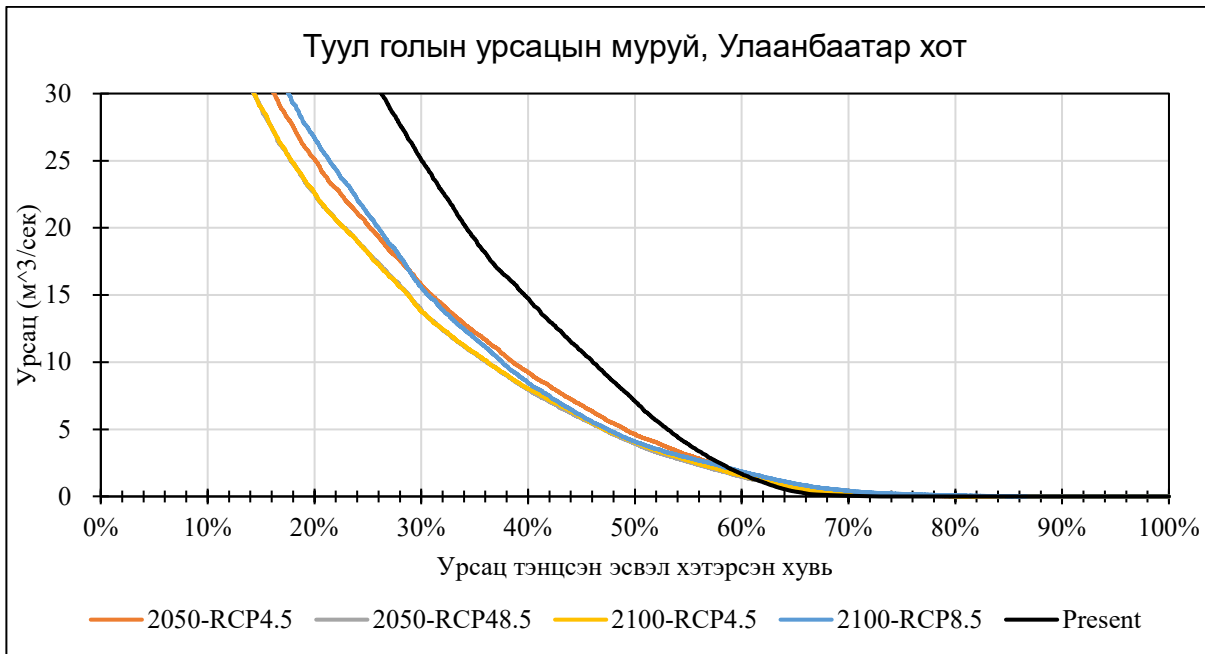
Зураг 5.5.16 Туул голын сарын дундаж урсацын ирээдүйн төлөв, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбараар

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Одоогийн байдалтай харьцуулахад ирээдүйд жилийн 60 орчим хувьд нь Туул голын урсац бага байна. Хур тунадас багатай (өвлийн) улиралд голын урсацад мэдэгдэхүйц өөрчлөлт орохгүй.

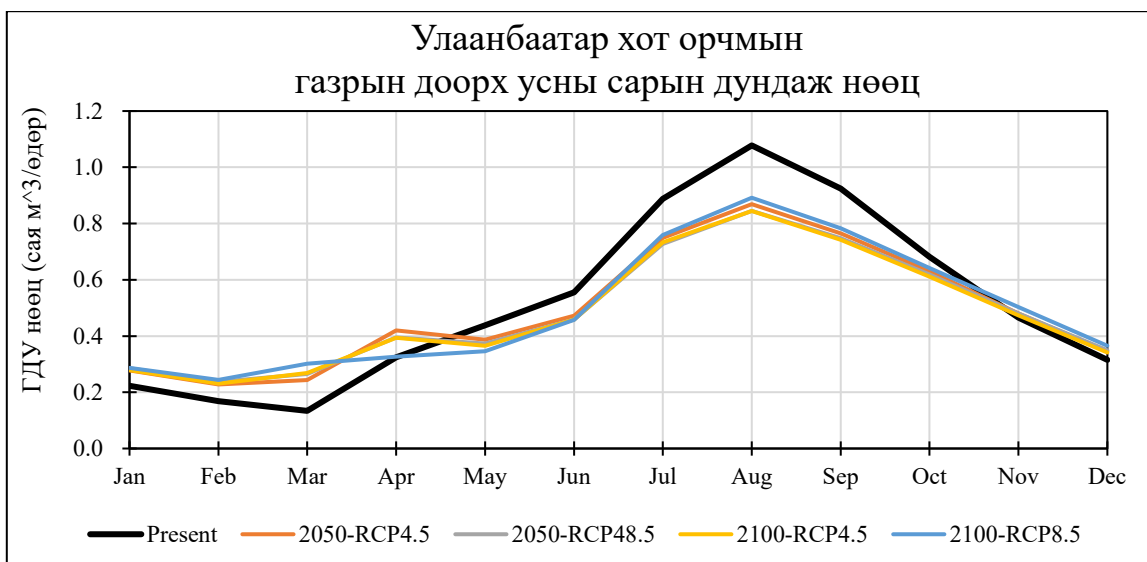
Зураг 5.5.17 Туул голын урсацын муруйн ирээдүйн төлөв, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбараар

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Өвлийн улиралд 11-ээс 4 дүгээр саруудад газрын доорх усны нөөц бага зэрэг нэмэгдэнэ. Зуны улиралд 5-аас 10 дугаар саруудад газрын доорх усны нөөц бага зэрэг буурна.

Зураг 5.5.18 Улаанбаатар хот орчмын газрын доорх усны нөөцийн ирээдүйн төлөв, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбараар

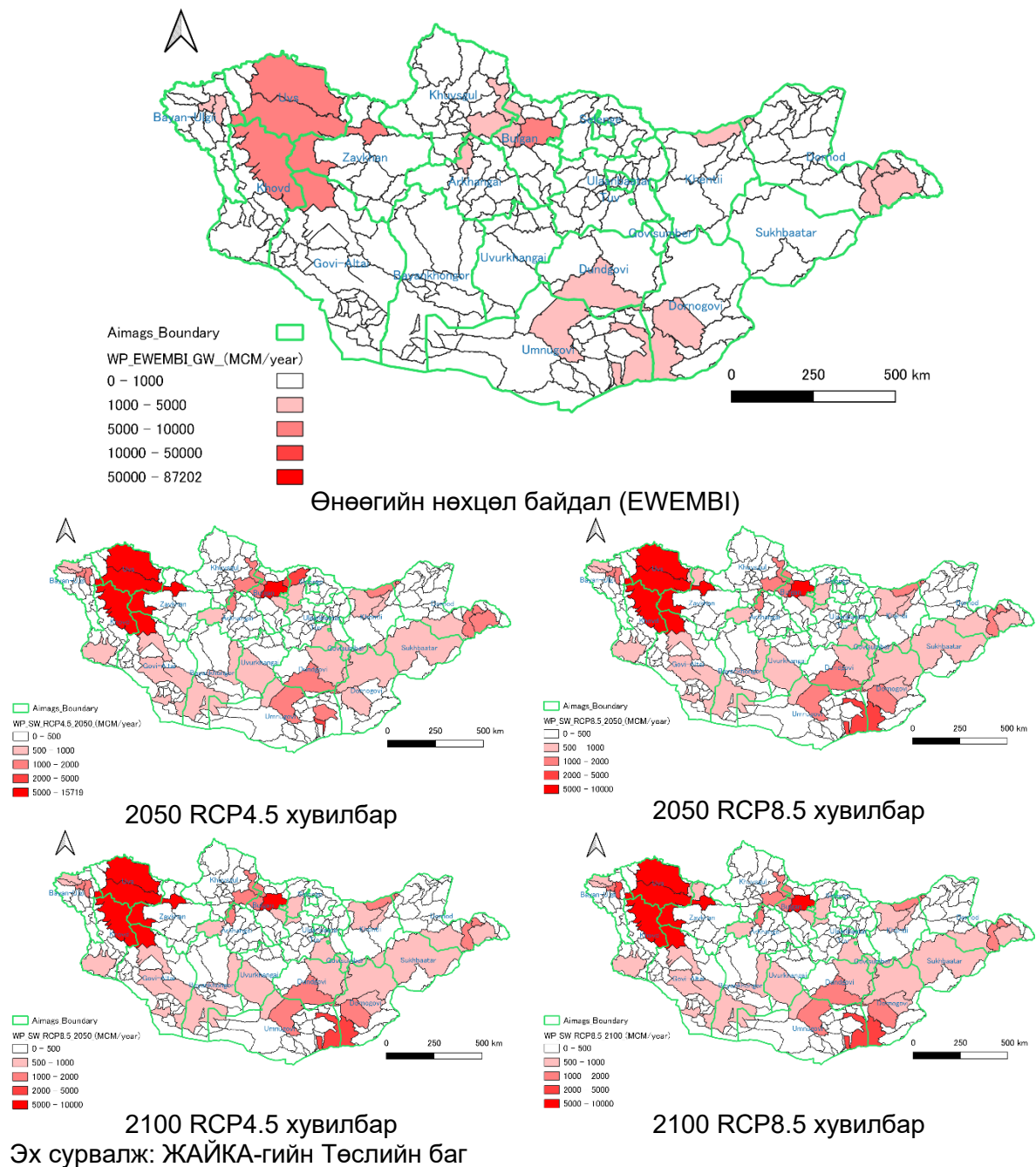
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

5.5.5 Уур амьсгалын өөрчлөлт усны балансд нөлөөлөх нь

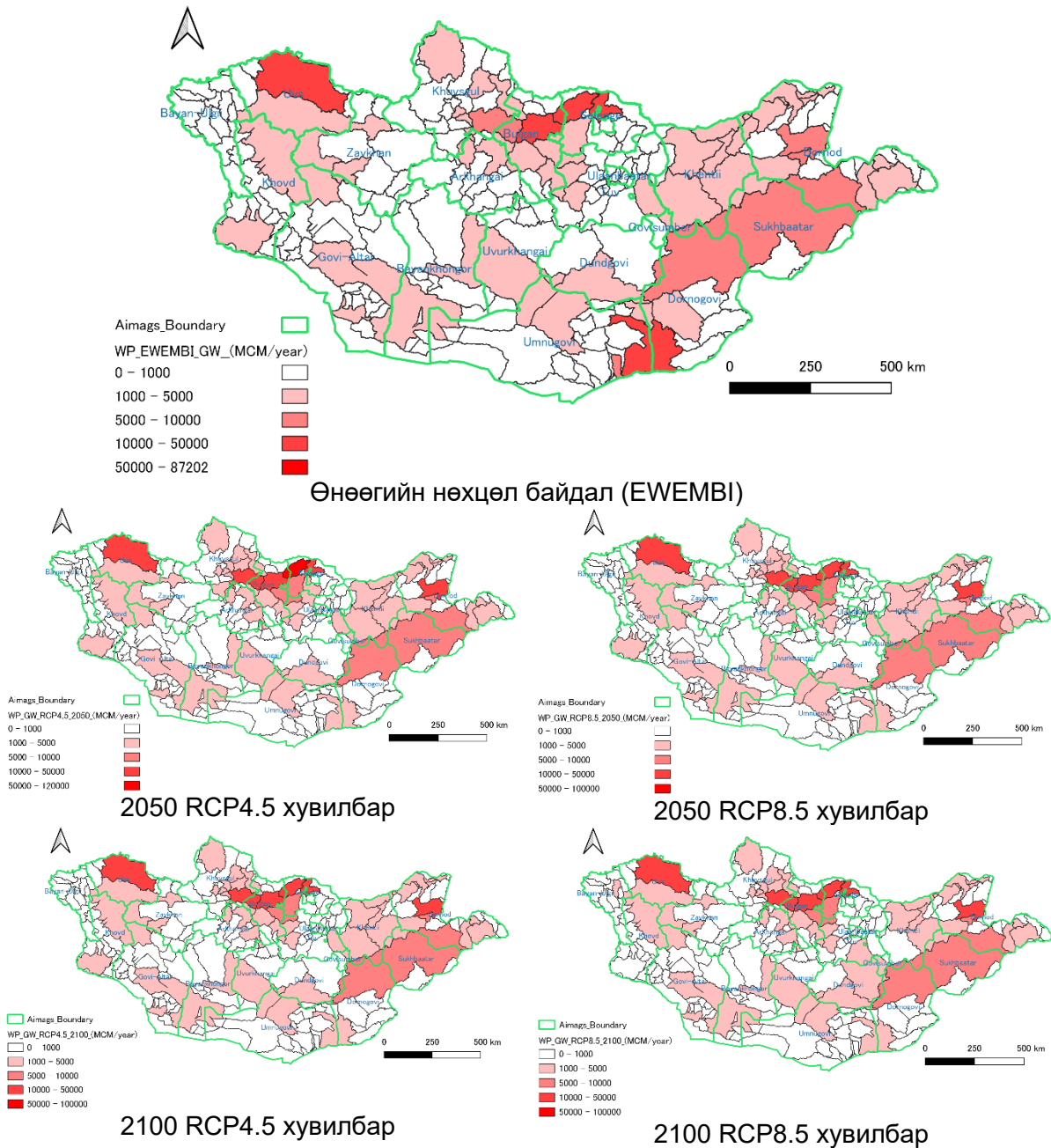
(1) Усны нөөц

Хоногийн хур тунадасны хэмжээ, агаарын температур зэрэг уур амьсгалын одоогийн болон ирээдүйн нөхцөл байдлын тооцооллыг ашиглан гадаргын болон газрын доорх усны нөөцийн таамаглалыг гаргасан. Зураг 5.5.19, Зураг 5.5.20-д гадаргын болон газрын доорх усны нөөцийг дэд сав газраар үзүүлэв. Гадаргын усны нөөц ихтэй нутаг нь улсын баруун хойд, төв, зүүн өмнөд хэсэгт байна. Харин газрын доорх усны нөөц ихтэй нутаг нь улсын баруун хойд, төв, зүүн хэсэгт байна.

Зураг 5.5.19 Гадаргын усны нөөц, дэд сав газраар, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбараар

Зураг 5.5.20 Газрын доорх усны нөөц, дэд сав газраар, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбараар

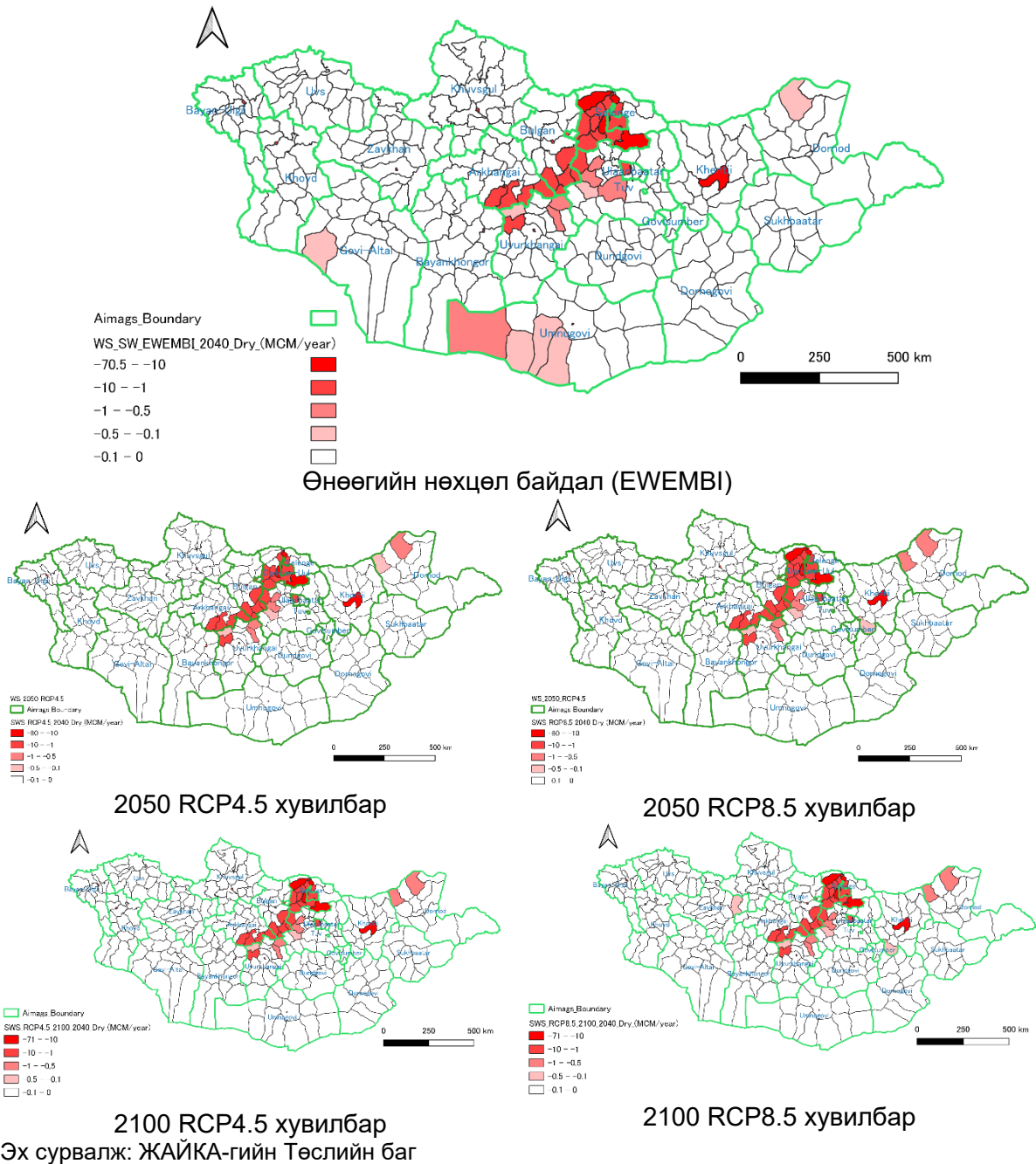

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Усны балансын шинжилгээ, сумын түвшинд

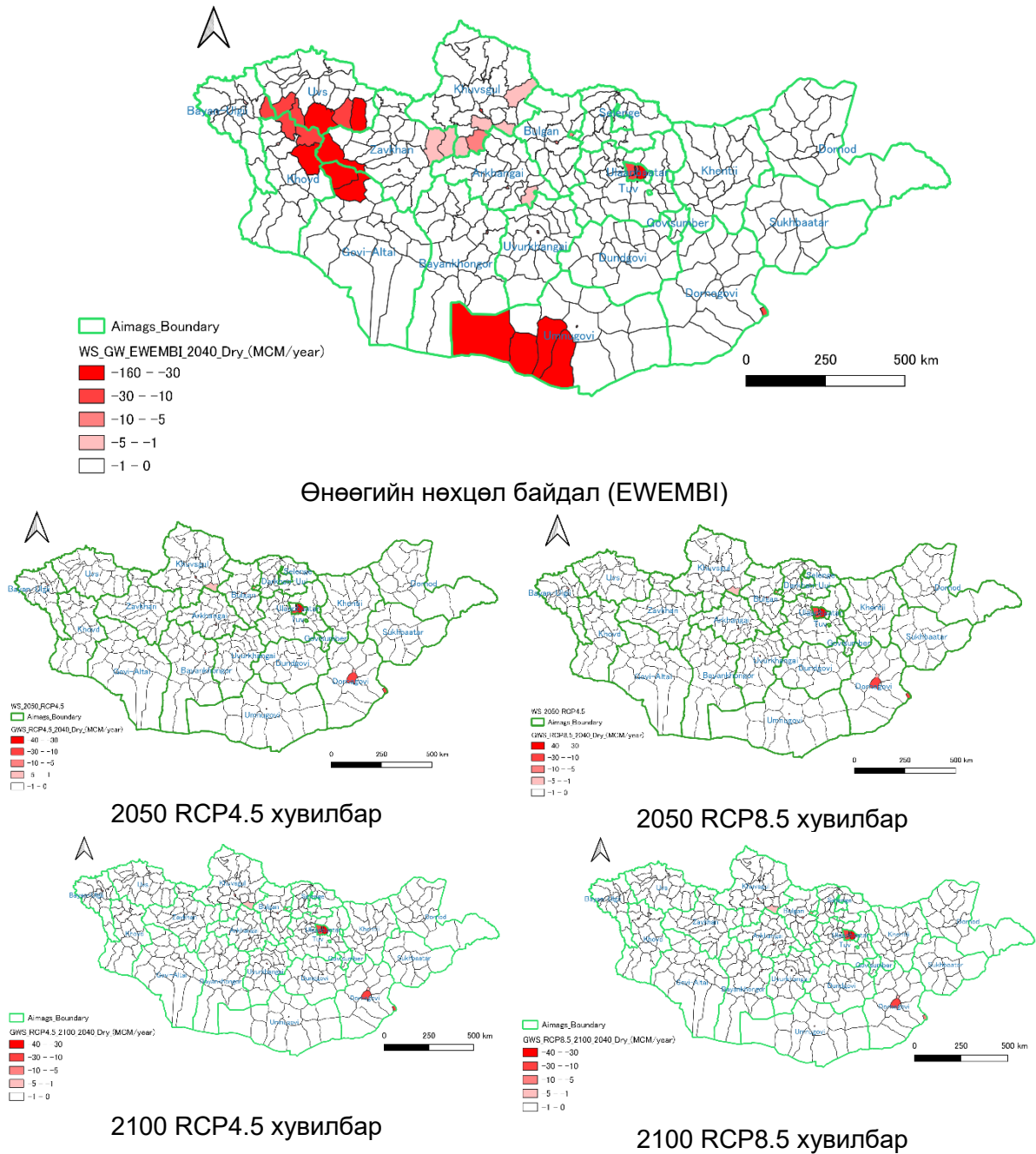
Дээр тооцоолон гаргасан 2030, 2040 оны усны эрэлт хэрэгцээ, одоогийн усны нөөц болон ирээдүйн усны нөөц, уур амьсгалын өөрчлөлт зэрэг үзүүлэлтүүдийг ашиглаж усны балансын шинжилгээг хийсэн. Зураг 5.5.21, Зураг 5.5.22-д сумын түвшинд хур тунадас багатай жилийн гадаргын болон газрын доорх усны хомсдолыг үзүүлэв.

Зураг 5.5.21 2040 оны гадаргын усны хомсдол, сумаар, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбараар (хур тунадас багатай жил)

Зураг 5.5.21-д үзүүлснээр 2040 онд Улаанбаатар, Сэлэнгэ, Дархан-Уул, Хэнтий, Булган, Өвөрхангай, Дорнод, Архангай аймгуудын зарим сумдад гадаргын усны хомсдол үүсэхээр байна.

Зураг 5.5.22 2040 оны газрын доорх усны хомсдол, сумаар, уур амьсгалын өөрчлөлтийн хувилбараар (хур тунадас багатай жил)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 5.5.22-д үзүүлснээр 2040 онд Улаанбаатар, Дорноговь, Хөвсгөл, Архангай, Өвөрхангай, Өмнөговь аймгуудын зарим сумдад газрын доорх усны хомсдол үүсэхээр байна. Ерөнхий зураглалаар харахад газрын доорх усны хомсдол их биш байх боловч Улаанбаатар хот, Дорноговь аймагт газрын доорх усны хомсдол илүү өндөр байхаар байна.

Бүлэг 5-ын нэмэлт хэсэг 1: Улсын нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлсэн жишээ, судалгаа

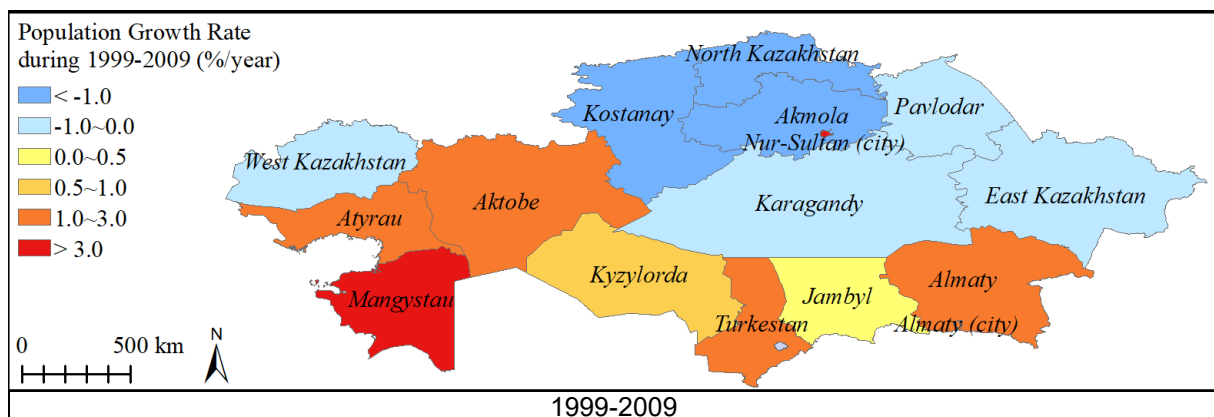
2017 онд Япон улсын Газар, дэд бүтэц, зам тээврийн яам нь гадаадын улс орнууд дахь нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлсэн туршлагыг дүгнэж үзэхээр судалгаа хийсэн. Судалгаанд дараах улс орнуудын туршлагыг багтаасан. Улсын нийслэл хотоо нүүлгэн шилжүүлсэн улс орнууд: **БНСУ**, **ХБНГУ**, **Малайз**, **МХБНУ**, **БНКУ**, **БНИУ**, **ИБУИНВУ**, **ҮХАУ**, **ХБНБУ**, **ИБНПУ**, **ХБННУ**, Шри-Ланка, ЧБНУ. Улсын нийслэл хотоо нүүлгэн шилжүүлэхээр төлөвлөж буй улс орнууд: **АБНЕУ**, **БНХАУ**, **ОХУ**, **БНИУ**, **ЛБНИУ**, **БНАУ**. ЖТБ дээрх тодоор тэмдэглэсэн улс орнуудын туршлагад нэмэлт судалгаа явуулсан.

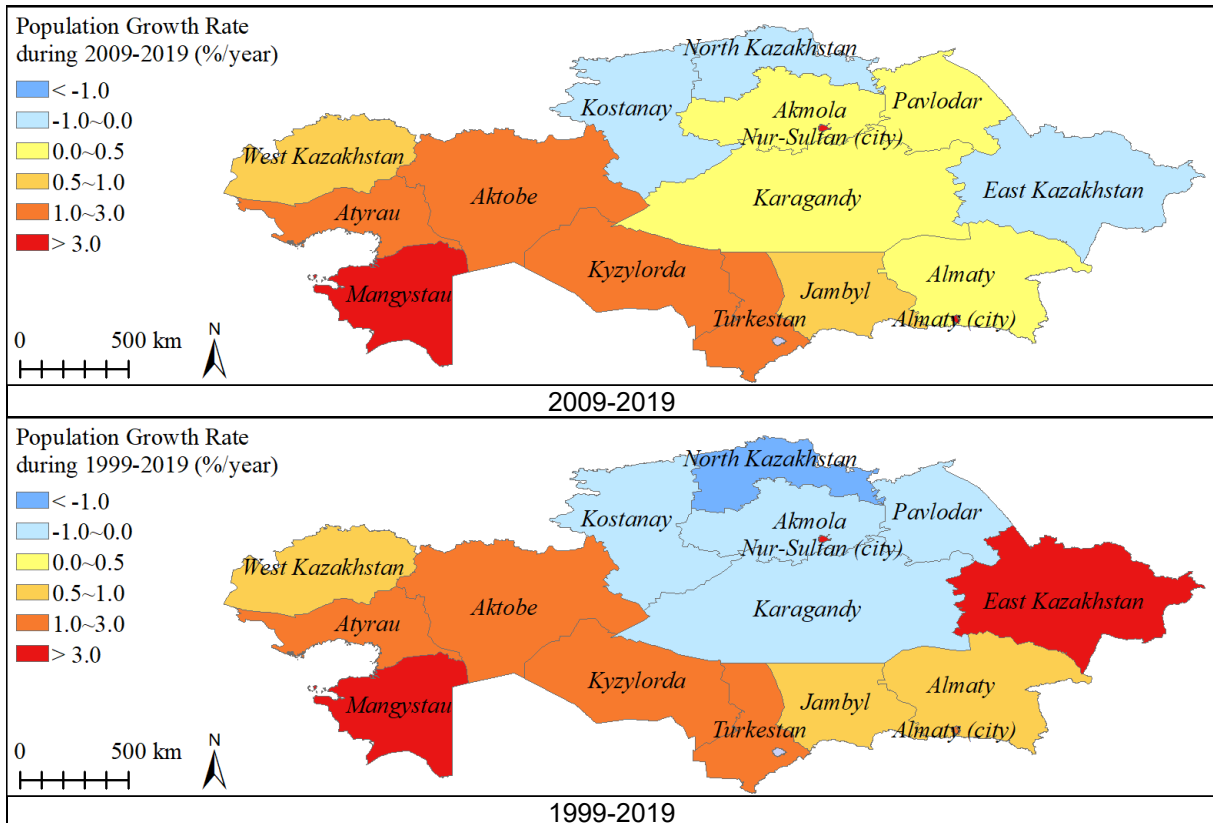
(1) Нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлсэн нь тухайн улс орны бүс нутгийн тэнцвэрт хөгжлийг хангасан уу?

Энэ асуултын хариулт “Үгүй”. Шинэ нийслэл хотыг байгуулсан нь бүтээн байгуулалт хийж буй тухайн дэвсгэр газар болон зэргэлдээх мужийн хөгжилд дараах байдлаар нөлөөлсөн. Үүнд

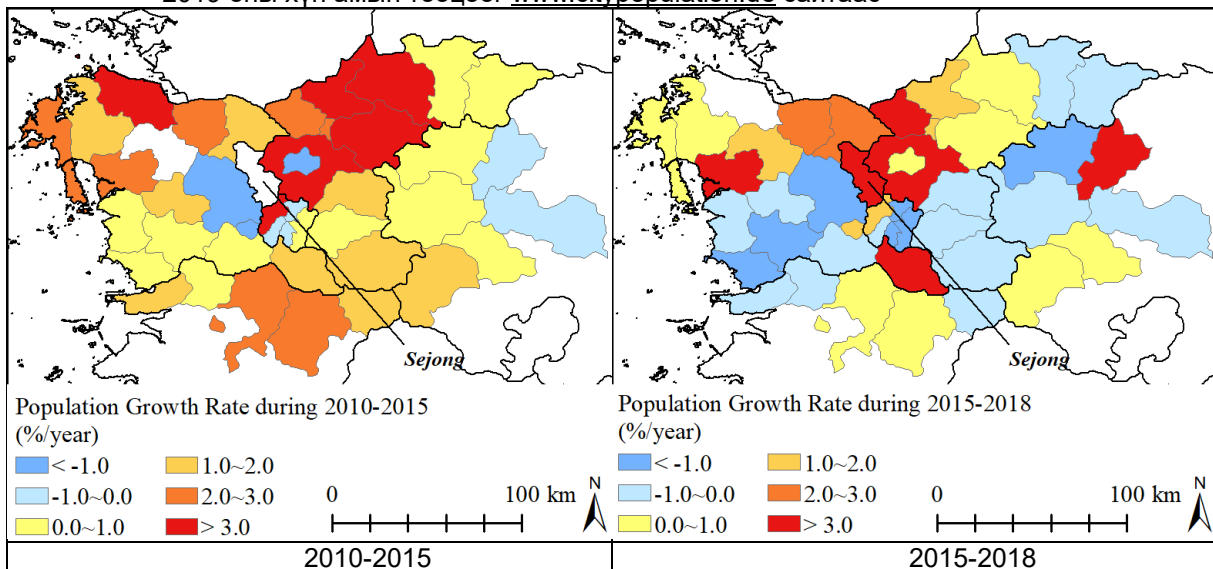
- (a) Хэрэв шинэ нийслэл хотыг байгуулахаас өмнө зэргэлдээх мужийн хөгжил сул байсан бол Казахстан, БНСУ-ын жишээнээс харахад тэдгээр мужийн хүн ам буурч сөрөг нөлөөлөл үзүүлсэн байна (Зураг S5.1.1);
- (b) Казахстан, Мьянмар, Нигер, Пакистан улсуудын нийслэл хотоо нүүлгэн шилжүүлсэн нь нийгмийн үймээн самуун, гадны довтолгооноос урьдчилан сэргийлэх үндэсний аюулгүй байдлыг хангах зорилготой бөгөөд бүс нутгийг тэнцвэртэй хөгжүүлэх зорилгыг агуулаагүй;
- (c) БНСУ, Бразил улс нь нутаг дэвсгэрийнхээ төв хэсэгт шинэ нийслэл хотыг байгуулан бүс нутгийн тэнцвэрт хөгжлийг хангахаар зорьсон.

Зураг S5.1.1 Казахстан улс, БНСУ-ын шинэ нийслэл хотын хөрш зэргэлдээ бүсийн хүн амын өсөлт

Эх сурвалж: 1999, 2009 оны улсын хүн амын тооллого, Статистикийн газар, 2019 оны хүн амын тооцоог www.citypopulation.de сайтаас

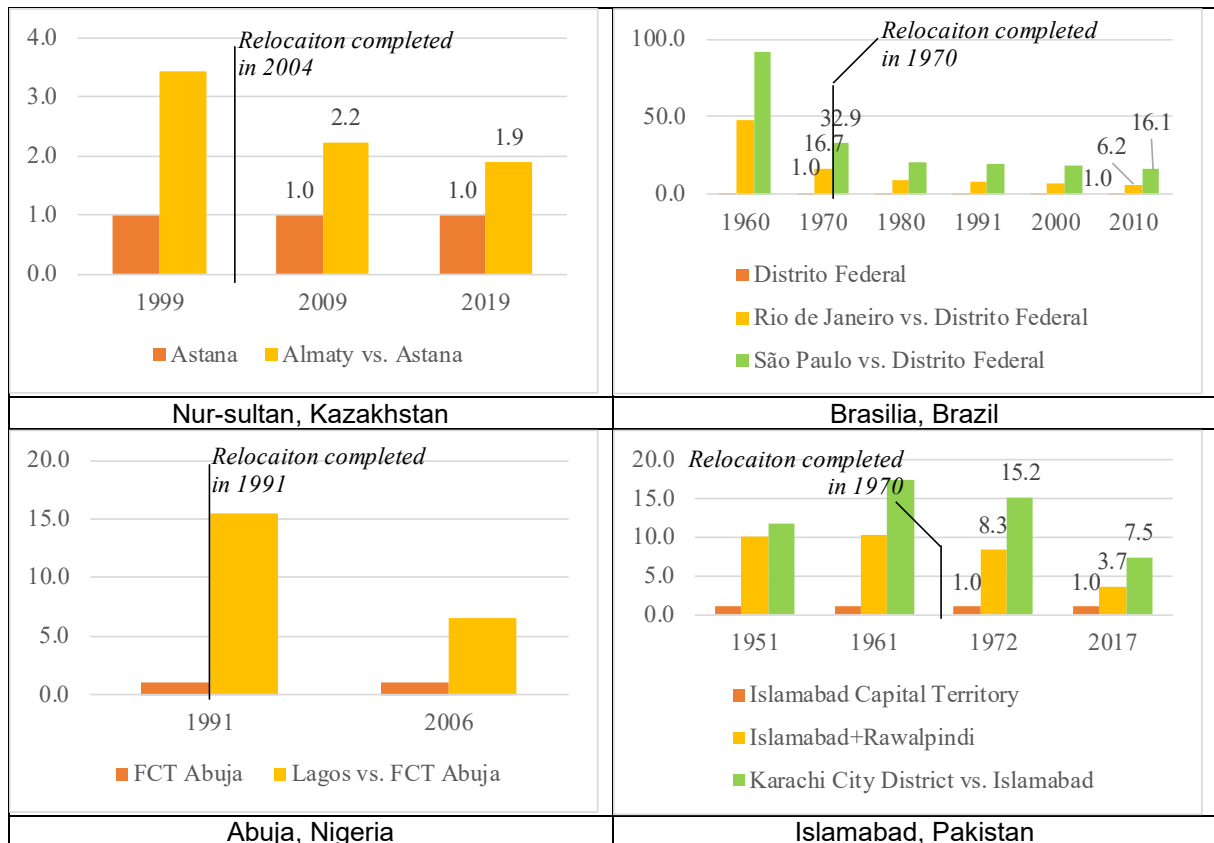

Эх сурвалж: 2015, 2018 оны хүн амын тооллого, БНСУ-ын Статистикийн мэдээллийн алба

(2) Нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлснээр хэт төвлөрлийг бууруулсан уу?

Энэ асуултын хариулт “Тийм. Тодорхой хэмжээнд бууруулсан”. Шинээр байгуулсан нийслэл хотын үйл ажиллагаа хүн ам, эдийн засгийн цар хүрээнээс хамаарч хуучин нийслэл хот, агломерацитай харьцуулахад бага байгаа тул төвлөрлийг сааруулахад үзүүлэх үр нөлөө хязгаарлагдмал байна (Зураг S5.1.2).

Зураг S5.1.2 Бразил, Казахстан, Нигери, Пакистан улсын хуучин болон шинэ нийслэл хотын хүн амын тоо

Эх сурвалж: Бразил, Казахстан, Нигери, Пакистан улсын Статистикийн газраас гаргасан хүн амын тооллого, хэтийн тооцоолол

(3) Дүгнэлт

Дээрх судалгаанаас дараах дүгнэлтүүд гарч байна.

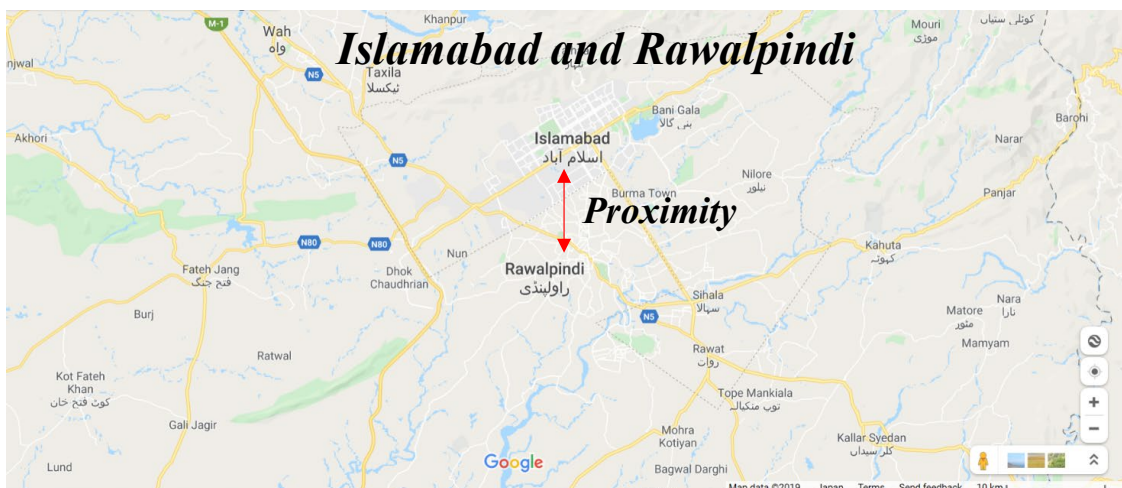
- Нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлснээр бүс нутгийн тэнцвэрт хөгжлийг тэтгэхэд үзүүлэх нөлөө нь тодорхой бус байна.
- Хуучин нийслэл дэх хэт төвлөрөл тодорхой хэмжээнд буурсан.
- Эдийн засагт хязгаарлагдмал нөлөө үзүүлсэн.
- Нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлэх нь зарим талаар давуу талтай боловч сөрөг нөлөөллөөс сэргийлэх зорилгоор дараах нөхцлүүдийг харгалзан үзэх шаардлагатай (Зураг S5.1.3). Үүнд:

- ✓ Шинэ нийслэлийг хуучин нийслэлтэй ойр байгуулж, тус хоёр хотын хооронд хүндрэлгүй зорчих боломжоор хангах. (Жишээ нь: Путражая хот)
- ✓ Шинэ нийслэл хотын зэргэлдээ мужид үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах зорилгоор шинэ нийслэлийг хоёрдогч, гуравдагч том хотуудад байршуулах. (Жишээ нь: Исламабад ба Равалпинди хотууд)

Зураг S5.1.3 Малайз, Пакистан улсын шинэ нийслэл, хуучин нийслэлийн байршил

Эх сурвалж: google

Эх сурвалж: google

Нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлэх урьдчилсан нөхцөл нь дараах болно. Үүнд:

- (a) Нийслэл хотыг шилжүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хүчтэй, тогтвортой Засгийн газар
- (b) Бразил, Казахстан, Мьянмар, Нигер, Пакистан улс нь нийслэл хотоо нүүлгэн шилжүүлэх асуудлыг цэргийн дэглэм, ерөнхийлөгчийн удирдлага дор шийдвэрлэсэн.
- (c) Нийслэл хотыг шилжүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх найдвартай хөрөнгө, санхүүгийн эх үүсвэр

Казахстан улс хөрөнгө, санхүүгийн эх үүсвэрийг газрын тос, эрдэс баялгийн орлогоос бүрдүүлсэн. Нигер улсын гадаад өрийн хэмжээ их байсан хэдий ч тус улсын эдийн засаг газрын тостой холбоотой санхүүгийн эх үүсвэрт түшиглэж байсан. Бразил улсын ДНБ-ий жилийн өсөлт өндөр байсан. Үүнд: 1950-1961 онд 7%, 1962-1967 онд 4.0%, 1968-1973 онд 11.1%. 1960-1970 оны хооронд 10 жилийн

хугацаанд Пакистан улсын эдийн засгийн өсөлт өндөр байсан ба ДНБ-ий жилийн өсөлт 7.2% байв.

Бүлэг 5-ын нэмэлт хэсэг 2: Монгол Улсад нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломж

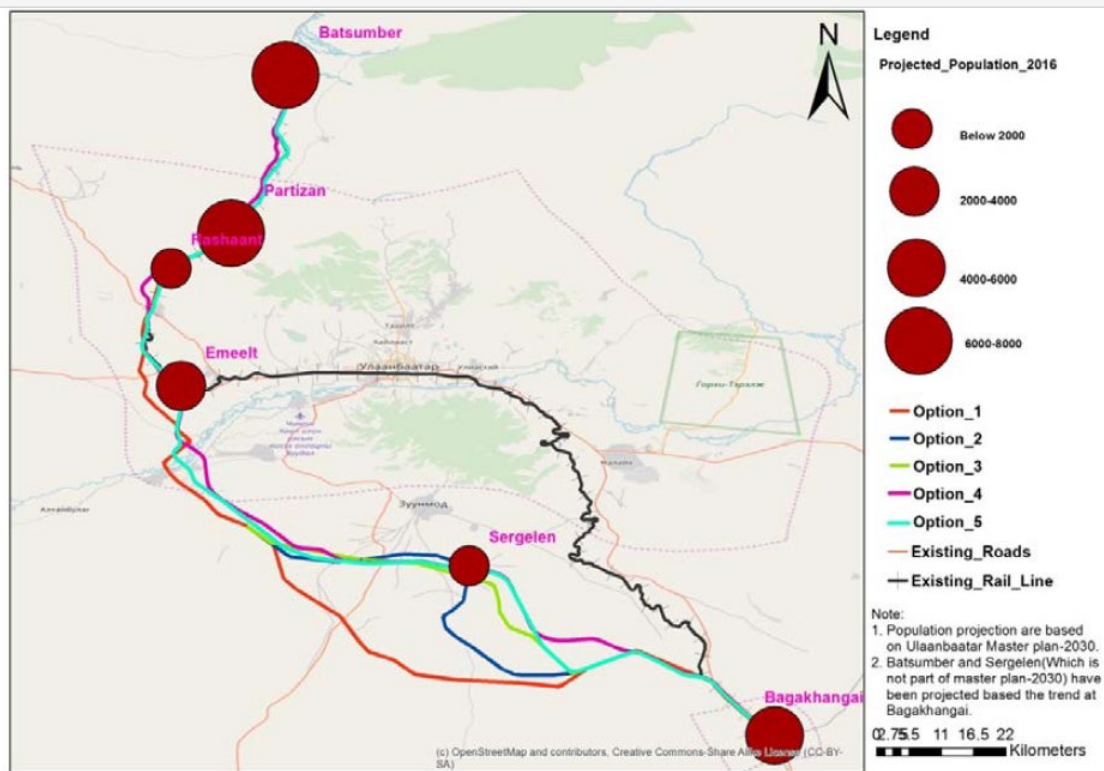
Нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлэхийг зөвлөхгүй байгаа хэдий ч Монгол Улсад нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжийг судалсан болно. Дээрх судалгааны дүгнэлтэд үндэслэн нисэх онгоцны шинэ буудал, Шинэ Зуунмод дагуул хотын орчимд нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжтой гэж үзэв (Зураг S5.2.1). Түүнчлэн Богдхаан төмөр зам дагуу нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх нь өөр нэгэн хувилбар байж болно (Зураг S5.2.2).

Зураг S5.2.1 Нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжит байршил

Эх сурвалж: БХБЯ

Зураг S5.2.2 Нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжит байршил Богдхаан төмөр зам дагуу

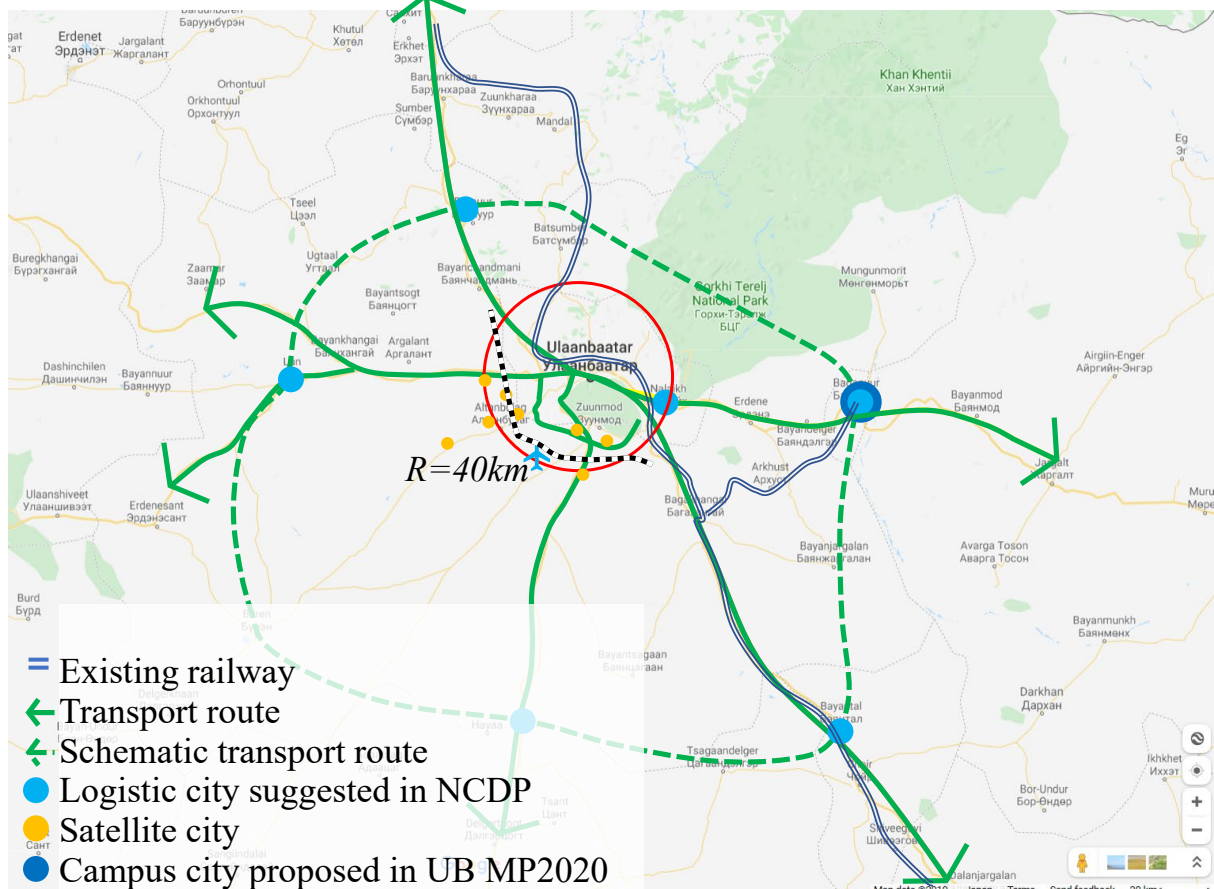

Эх сурвалж: АХБ-ны Богдхаан төмөр замын хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр

Улаанбаатар хотоос нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэхэд дараах нөхцөлийг харгалзан үзэх шаардлагатай (Зураг S5.2.3). Үүнд:

- Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих зорилгоор ОХУ, БНХАУ-тай холбосон хойноос урагш чиглэсэн босоо тэнхлэгийг бүрэн дүүрэн ашиглах;
- Улаанбаатар-Налайх чиглэлийн төмөр замыг нүүрс тээвэрлэлтэд бүрэн хүчин чадлаар нь ашиглаж байна. Төмөр замын шугам нь өндөр хурдаар явахад тохиромжгүй;
- Үр ашигтай зам, тээврийн систем нь Улаанбаатар хот болон шинэ хотын чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай ба төмөр замаар тусгаарлагдсан хойноос урагш чиглэсэн босоо тэнхлэгийн зүүн талын дэвсгэр газар тохиромжгүй;
- Шинэ, хуучин хот хоорондын зорчих хугацааг богино байлгахын тулд хуучин нийслэл хотоос 30-40 км-ийн зайд шинэ нийслэл хотыг байршуулах нь оновчтой.

Зураг S5.2.3 Нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжит байршлын хүрээ

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

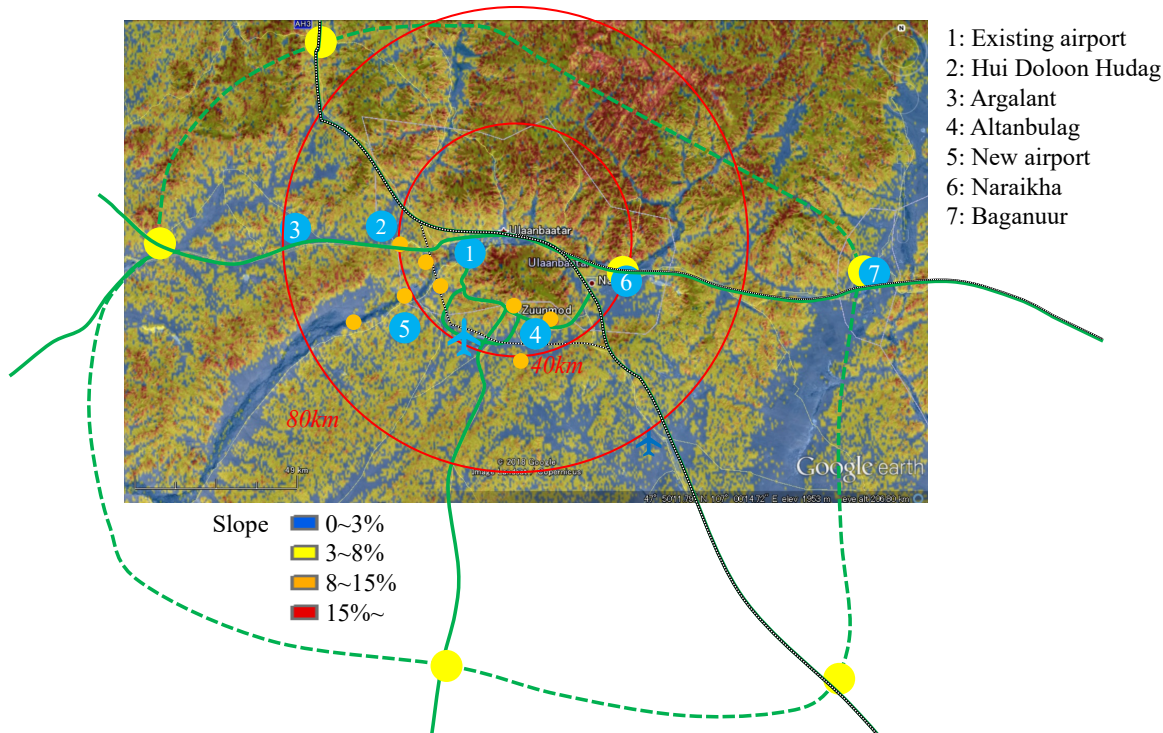
Нийслэл хотоос шинэ нийслэл, бизнесийн шинэ дүүрэг хүртэлх зайг бусад улс орнуудад дараах байдлаар шийдсэн байна. Үүнд:

- Путражаяа хотоос Куала Лумпур: 33 км,
- Ёкохама MM21, Макухаригаас Токио: 30 км,
- Сежоноос Сөүл: 120 км,
- Ла Дефенсээс Парис хотын төв: 10 км,
- Засгийн газрын шинэ хотоос Каир: 49 км (хэрэгжүүлээгүй байна).

Нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжит бусад байршлуудыг Зураг S5.2.4-д үзүүлэв. Эдгээрийг шалгуур үзүүлэлтээр үнэлсэн болно. Шалгуурын шилжүүлэх итгэлцүүрийг шалгууруудыг хосоор нь харьцуулах байдлаар тооцон гаргаж, Хүснэгт S5.2.1-т нэгтгэв. Үнэлгээний үр дүнг Хүснэгт S5.2.2-д үзүүлэв.

Үүнээс үзэхэд хотын баруун хэсэгт байрлаж байгаа одоо ашиглагдаж буй нисэх онгоцны буудал болон Налайх хамгийн өндөр оноо авсан бол Алтанбулаг, Хүй долоон худаг удаах байранд орсон байна. Нийслэл хотыг нүүлгэн шилжүүлэх байршлыг тодорхойлоход усны нөөцийн асуудал чухал ач холбогдолтой юм. Тоон мэдээлэл хангалтгүйн улмаас энэхүү дүн шинжилгээнд тусгаагүй болно.

Зураг S5.2.4 Нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжит бусад байршил

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт S5.2.1 Нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжит бусад байршлыг үнэлэх шалгуурууд

	Газрын тохиромж -той байдал	Байр зүй	Зам тээвэр ¹⁾	Одоо байгаа агломераци-тай дөт байдал ²⁾	Агаарын зам ³⁾	Геометрийн дундаж	Шилжүүлэх итгэлцүүр
	a	b	c	d	e	$f=(a*b*c*d*e)^{(1/5)}$	$g=f/\sum f_i$
Газрын тохиромжтой байдал	1	3	1	1/3	5	0.89	0.199
Байр зүй	1/3	1	1	1/5	3	0.72	0.105
Зам тээвэр ¹⁾	1	3	1	1/3	5	1.38	0.199
Одоо байгаа агломераци-тай дөт байдал ²⁾	3	5	3	1	7	2.14	0.456
Агаарын зам ³⁾	1/5	1/3	1/5	1/7	1	1.18	0.041

Тайлбар: 1) Нийтийн тээврийн боломж, 2) 40 км-ийн хүрээнд одоо байгаа агломераци-тай дөт байдал²⁾, 3) Одоо ашиглагдаж байгаа ба нисэх онгоцны шинэ буудал хүрэх агаарын замтай давхцаж байгаа байдал

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт S5.2.2 Нийслэл хотын чиг үүргийг нүүлгэн шилжүүлэх боломжит бусад байршлын үнэлгээний үр дүн

Зураг S5.2.4-ийн жишээ	Шилжүүлэх итгэлцүүр	Ж. 1	Ж. 2	Ж. 3	Ж. 4	Ж. 5	Ж. 6	Ж. 7
Газрын тохиромжтой байдал	0.199	2	1	2	2	2	2	2
Байр зүй	0.105	2	2	2	1	1	2	2
Зам, тээвэр	0.199	2	2	0	2	0	2	2
Одоо байгаа агломерацитай дөт байдал	0.456	2	2	0	2	0	2	0
Агаарын зам	0.041	0	0	0	-1	-1	0	0
Оноо		1.918	1.718	0.607	1.772	0.462	1.918	1.006
Эрэмбэ		1	4	6	3	7	1	5

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Бүлэг 6 Бүсчилсэн хөгжлийн алсын хараа ба стратеги

Энэхүү бүлэгт тэнцвэртэй, тогтвортой хөгжил болон бүсчилсэн хөгжлийг хангахад чиглэсэн арга хэмжээг илүү үр дүнтэй хэрэгжүүлэх зорилгоор ҮХЦТ-ний бүрэлдэхүүн хэсэг болох эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийг санал болгон, танилцуулж байна. Хөрш зэргэлдээ аймгуудын ижил төстэй байдалд нийгэм, эдийн засгийн болон бусад шалгуур үзүүлэлтийн дагуу дүн шинжилгээ хийж, ижил төстэй аймгуудыг нэг бүсэд оруулан бүлэглэв. Бүс тус бүрээр бүсийн хөгжлийн алсын хараа, хөгжлийн стратегийг эдийн засаг, дэд бүтэц, хотын чиг үүрэг, институцийн арга хэмжээний хамт тодорхойлсон.

6.1 Эдийн засгийн шинэ бүсчлэл

6.1.1 Эдийн засгийн бүсчлэлийн үндэслэл, нөхцөл

(1) Монгол Улсын эдийн засгийн бүсчлэл

Монгол Улс засаг захиргааны хувьд 21 аймагт хуваагддаг. Өргөн уудам газар нутаг, баялаг түүхтэй тул 21 аймаг нь байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хувьд ялгаатай байдаг. Монгол Улсын Засгийн газраас баримталж буй хөгжлийн бодлого нь бүс нутгуудад өөр өөр нөлөө үзүүлэх хандлагатай байна. Тиймээс бүс нутгуудад харилцан адилгүй хөгжлийн бодлогыг боловсруулан хэрэгжүүлэх нь үр дүнтэй юм.

Аймгууд ихэвчлэн хүн ам цөөнтэй, жижиг, төрөлжөөгүй эдийн засагтай байна. Хүний нөөц, соёл, байгалийн хязгаарлагдмал нөөц баялагтайгаас үүдэн ихэнх аймаг эдийн засгаа төрөлжүүлэн, бие даан хөгжих боломж хомс байна. Хөрш зэргэлдээ аймгууд нэгдэн, хөгжлийг эрчимжүүлэх үйл ажиллагааг хамтран төлөвлөж хэрэгжүүлэх нь зүйтэй. Улс орон, бүс нутаг нь даяаршиж буй дэлхийн эдийн засгийн хувьд өрсөлдөх чадвартай бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ үйлдвэрлэх нь улам бүр чухал ач холбогдолтой болж байна.

Монгол Улсад эдийн засгийн 5 бүсийг тогтоосон. Бүс нутаг нь засаг захиргааны нэгж биш юм. Улаанбаатарын бүсээс бусад эдийн засгийн бүс бүрд гурваас долоон аймаг хамаарна. Эдийн засгийн бүсүүдийг тогтоох үзэл санаа нь бүс нутаг бүрд (хамаарах аймагт) тохиромжтой бүсийн хөгжлийн нийтлэг бодлогыг хэрэгжүүлэх явдал юм. Жишээлбэл тухайн бүс нутагт харьцангуй давуу тал бүхий тодорхой салбарт хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилгоор бүсийн урамшуулал, хөнгөлөлт үзүүлэх нь зүйтэй. Мөн төрийн үйлчилгээг чанартай, үр ашигтай хүргэхэд аймгийн жижиг байгууламжаас илүүтэй аймаг дундын томоохон байгууламж илүү үр дүнтэй.

Одоогийн байдлаар Монгол Улсад эдийн засгийн 5 бүсийг тогтоосон. Үүнд: Улаанбаатарын бүс, Баруун бүс, Хангайн бүс, Төвийн бүс, Зүүн бүс зэрэг болно. Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг УИХ-ын 2001 оны 57-р тогтоолоор баталсан бөгөөд одоо шинэчлэн боловсруулж байна. Эдийн засгийн шинэ бүсчлэл нь тогтвортой, хүчирхэг нийгэм, эдийн засаг, орон зайн бүтэц болон бүс нутгуудын тэнцвэртэй хөгжлийг хангахад дэмжлэг үзүүлж буй эсэхийг судална.

2020 оны 5-р сард УИХ-д өргөн барьсан Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого Алсын хараа 2050 баримт бичигт эдийн засгийн 6 бүсийг шинээр санал болгосон нь энэхүү бүлэгт тусгасан эдийн засгийн шинэ бүсчлэлтэй нийцэж байна. Алсын хараа 2050 баримт бичгийн хүрээнд санал болгосон Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал, эдийн засгийн бүсийн хуваарийг УИХ-аар батлаагүй.

(2) Эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийг тогтоох нөхцөл

Эдийн засгийн шинэ бүсчлэл нь үндсэн тодорхой нөхцлийг хангасан байх шаардлагатай. Нэгдүгээрт аймгийн нутаг дэвсгэрийг аль нэг бүс нутгийг бүрдүүлэх нэгж болгон авч үзнэ. Өөрөөр хэлбэл аймгийн нутаг дэвсгэрийг хуваахгүй. Хоёрдугаарт бүс нутаг нь хөрш зэргэлдээ аймгуудын нутаг дэвсгэрийг хамарна.

Монгол Улсын Засгийн газар нь хөгжлийн бодлогыг илүү үр дүнтэй хэрэгжүүлэх зорилгоор эдгээр үндсэн нөхцөлийг харгалзан эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийг тогтоож байна. Улаанбаатарын бүсээс бусад эдийн засгийн бүсүүдийн нутаг дэвсгэр нь умардаас өмнийг дамнаж оршдог. Эдийн засгийн 4 бүс нь хойд талаараа ОХУ-тай, өмнөд талаараа БНХАУ-тай хиллэдэг бөгөөд байгаль, газар зүйн хувьд ялгаатай. Энэ нь ялангуяа Хангай, Төвийн бүсэд хамааралтай.

Эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийн саналыг байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэм, соёлын индекс, шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үнэлэх шаардлагатай. Зарчмын хувьд ижил үзүүлэлт, шинж чанар бүхий аймгуудыг бүс нутагт хамруулах бөгөөд үр ашгийг дээшлүүлэхийн тулд хөгжлийн нийтлэг бодлогыг тухайн бүс нутагт хэрэгжүүлэх боломжтой.

6.1.2 Хөрш зэргэлдээ аймгуудын ижил төстэй байдлын дүн шинжилгээ

(1) Аймгуудыг шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үнэлэх нь

Аймаг хоорондын ялгааг төрөл бүрийн шалгуур үзүүлэлтээр үнэлж гаргасан. Аймгийн мэдээллийг албан ёсны статистикийн тоо баримтаас авч Хүснэгт 6.1.1-д нэгтгэн үзүүлэв. Эдгээр тоо баримт, мэдээллээс нийт 30 үзүүлэлтийг тодорхойлж, доор дурдав.

- Эдийн засаг	- Аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбарын ДНБ-д эзлэх хувь - Нэг хүнд ногдох БДНБ - Ажилгүйдлийн түвшин	- Хөдөлмөрийн бүтээмж - Нэг хүнд ногдох капиталын зардал - Аймгийн нэг хүнд ногдох орлого
- Байгаль орчин	- Ойн сангийн эзлэх хувь - Тариалангийн талбай - Бэлчээр ашиглалтын хяналт	- Зудын гамшигт өртөж болзошгүй газар нутаг - Их болон дунд зэргийн хуурайшилт - Уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг байдал
- Газрын тохиромжтой байдал	- Эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэхэд тохиромжтой байдал - Малын тэжээлийн тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал - Тосны ургамлын тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал	- Жимс, жимсгэнэ тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал - Малчин нэг өрхөд ногдох малын тоо - 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо

- Нийгмийн үйлчилгээний түвшин	- Цэцэрлэгт хамрагдалт	- 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо
	- Бага ангийн нэг багшид ногдох сурагчийн тоо	- Ядуурлын түвшин
	- Нялхсын эндэгдлийн түвшин	- 1,000 хүн тутамд ногдох МСҮТ-д суралцагчдын тоо
	- Нэг эмчид ногдох хүний тоо	- 1,000 хүн тутамд ногдох МСҮТ-ийн багшийн тоо

Үзүүлэлт тус бүрийн хувьд дээгүүр эрэмбэлэгдсэн 6, доогуур эрэмбэлэгдсэн 6 аймгийг Хүснэгт 6.1.2-т үзүүлэв. Хүснэгт 6.1.2-т хамгийн өндөр үнэлгээтэй 6 аймгийг ногооноор хамгийн муу үнэлгээтэй 6 аймгийг улаанаар тус тус тэмдэглэсэн. Энэхүү аргаар нийт 21 аймгийг үнэлэн, сайн, дунд, хангалтгүй ангилалд хуваав.

Хүснэгт 6.1.1 21 аймгийг шалгуур үзүүлэлтээр харьцуулсан байдал (1/3)

Бүс/аймаг	Нутаг дэвсгэр (км2)	Хүн ам 2017	Хүн ам 2015	Хүн ам 2010	Хүн амын нягтрал (/км2)	Хүн амын өсөлт 2010-15 (% р.а.)	Хүн амын өсөлт 2015-17 (% р.а.)	Хүн амын өсөлт 2010-17 (% р.а.)	Хожил-тын хувь (%)	ХАА БДНД	Аж үйлдвэр БДНБ	Үйлчил-гээ БДНБ	Аж үйлдвэр, үйлчил-гээний салбарын БДНБ-д эзлэх хувь (%)	Нэг хүнд ногдох БДНБ (MNT103)
Баруун бүс	415,300	400,800	390,600	357,100	0.97	1.81	1.30	1.66	32.8	41.4	19.7	38.8	58.5	3,827
Баян-Өлгий	45,700	102,600	100,200	88,200	2.25	2.58	1.19	2.18	36.1	37.2	17.0	45.8	62.8	3,109
Говь-Алтай	141,400	57,500	56,200	53,500	0.41	0.99	1.15	1.04	32.5	46.5	23.0	30.5	53.5	4,677
Завхан	82,500	71,600	69,900	65,400	0.87	1.34	1.21	1.30	22.6	44.9	15.5	39.7	55.2	4,357
Увс	69,600	82,700	80,800	73,200	1.19	2.00	1.17	1.76	36.4	36.7	24.7	38.6	63.3	3,789
Ховд	76,100	86,400	83,500	76,800	1.14	1.69	1.72	1.70	34.1	42.6	19.0	38.4	57.4	3,703
Хангайн бүс	384,300	593,700	577,300	521,700	1.54	2.05	1.41	1.86	39.5	26.1	54.6	19.3	73.9	6,450
Архангай	55,300	95,100	92,100	84,600	1.72	1.71	1.62	1.69	22.8	59.1	17.9	23.0	40.9	4,328
Баянхонгор	116,000	86,600	83,900	76,200	0.75	1.94	1.60	1.84	35.5	46.6	24.0	29.4	53.4	4,355
Булган	48,700	61,300	60,000	53,700	1.26	2.24	1.08	1.91	19.8	50.9	23.5	25.7	49.2	4,529
Орхон	800	104,000	100,700	90,900	130.00	2.07	1.63	1.94	96.2	0.6	89.3	10.1	99.4	17,917
Өвөрхангай	62,900	115,100	112,400	101,400	1.83	2.08	1.19	1.83	25.4	50.7	20.6	28.7	49.3	3,769
Хөвсгөл	100,600	131,600	128,200	114,900	1.31	2.21	1.32	1.96	32.2	41.4	28.6	30.0	58.6	3,780
Төвийн бүс	473,600	504,300	485,500	450,700	1.06	1.50	1.92	1.62	45.5	26.5	41.0	32.5	73.5	5,336
Говьсүмбэр	5,500	17,400	16,500	13,300	3.16	4.41	2.69	3.91	40.9	20.4	38.2	41.3	79.5	5,015
Дархан-Уул	3,300	104,100	100,900	94,900	31.55	1.23	1.57	1.33	82.3	7.8	49.3	43.0	92.3	4,296
Дорноговь	109,500	68,100	65,300	58,900	0.62	2.08	2.12	2.10	63.1	27.2	22.1	50.7	72.8	4,393
Дундговь	74,700	45,800	44,400	38,700	0.61	2.79	1.56	2.44	26.6	58.5	13.4	28.1	41.5	5,442
Өмнөговь	165,400	65,300	61,700	61,600	0.39	0.03	2.88	0.84	38.2	19.7	53.3	27.0	80.3	8,237
Сэлэнгэ	41,200	109,600	106,300	97,900	2.66	1.66	1.54	1.63	37.2	19.1	53.2	27.7	80.9	5,290
Төв	74,000	94,000	90,400	85,400	1.27	1.14	1.97	1.38	17.9	43.6	31.8	24.6	56.4	5,185
Зүүн бүс	286,200	216,200	208,100	186,900	0.76	2.17	1.93	2.10	41.9	28.9	53.2	17.9	71.1	7,207
Дорнод	123,600	79,400	76,500	69,600	0.64	1.91	1.88	1.90	56.4	13.7	72.0	14.3	86.3	10,229
Сүхбаатар	82,300	61,100	59,000	51,400	0.74	2.80	1.76	2.50	30.2	33.8	49.4	16.9	66.3	6,744
Хэнтий	80,300	75,700	72,600	65,900	0.94	1.96	2.11	2.00	36.1	59.7	12.5	27.8	40.3	4,419
Улаанбаатар	4,700	1,463,000	1,396,300	1,244,400	311.28	2.33	2.36	2.34	100.0	0.4	36.4	63.2	99.6	12,387
Монгол	1,564,100	3,178,000	3,057,800	2,760,800	2.03	2.06	1.95	2.03	67.2	10.6	39.4	50.0	89.4	8,675

Хүснэгт 6.1.1 21 аймгийг шалгуур үзүүлэлтээр харьцуулсан байдал (2/3)

Бүс/аймаг	Ойн сан (%)	Тариалсан талбай (га)	Бэлчээр ашиглалтын хяналт (%)	Эрчимжсэн мал аж ахуй (%)	Зудын гамшигт өртөж болзошгүй газар нутаг (км2)	Их бадунд зэргийн хуурайшилт (%)	УУ-н үйл ажиллагаанд мэдрэг байдал (%)	Малын гэжээлийн тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал (км2)	Тосны ургамал тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал (км2)	Жимс, жимсгэнэ тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал (км2)	Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо	100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо
Баруун бүс	23,121	18,437										
Баян-Өлгий	226	1,222	37	7	4,806	15	80	789	0	1,675	240	99
Говь-Алтай	12,213	1,320	30	10	20,479	88	18	7,077	3,657	77,815	529	57
Завхан	4,906	1,863	26	5	52,047	40	47	14,262	818	30,736	394	82
Увс	1,102	11,775	25	0	13,492	68	72	7,636	1,954	27,105	350	109
Ховд	4,674	2,257	27	18	14,632	58	40	2,865	715	20,433	438	102
Хангайн бүс	74,904	92,675										
Архангай	10,826	11,509	23	9	13,477	6	89	8,667	28	12,464	349	279
Баянхонгор	3,307	754	38	16	22,802	75	25	7,939	7,303	41,501	388	77
Булган	19,050	48,559	6	39	6	9	100	16,387	192	21,751	396	241
Орхон	159	2,603	0	70	0	0	100	369	0	509	139	734
Өвөрхангай	1,508	10,536	32	26	5,981	61	52	9,456	6,940	23,082	357	163
Хөвсгөл	40,054	18,714	8	5	19,908	0	58	10,409	112	15,371	318	200
Төвийн бүс	31,599	340,772										
Говьсүмбэр	0	39	5	85	0	100	100	3,010	411	4,615	616	133
Дархан-Уул	720	22,528	0	61	1	0	100	1,750	22	2,016	227	351
Дорноговь	1,585	122	43	10	0	100	7	10,884	69,430	38,451	480	35
Дундговь	687	92	29	14	0	100	13	16,414	43,648	50,532	513	69
Өмнөговь	7,537	185	5	4	62	100	4	77	77,912	61,809	456	33
Сэлэнгэ	15,339	208,968	18	17	106	0	100	12,605	55	14,896	323	180
Төв	5,731	108,839	29	44	11	39	89	19,609	364	29,556	394	158
Зүүн бүс	13,048	71,608										
Дорнод	1,746	34,246	50	5	0	33	35	90,116	36,698	111,756	409	48
Сүхбаатар	1	9,219	76	8	0	74	24	43,763	10,485	75,470	463	85
Хэнтий	11,301	28,143	52	5	0	19	83	44,168	1,048	54,048	562	145
Улаанбаатар	741	825	0	65	18	0	100	1,184	16	1,422		
Монгол	143,413	524,318				57	43	329,395	261,808	717,098		

Хүснэгт 6.1.1 21 аймгийг шалгуур үзүүлэлтээр харьцуулсан байдал (3/3)

Бүс/аймаг	Нийт ажиллагсдын тоонд малчдын эзлэх хувь (%)	Ажилгүйдлийн түвшин (2017) (%)	Хөдөлмөрийн бүтээмж (2017) (MNT103)	Цэцэрлэгт хамрагдалт (%)	Нэг бага ангийн багшид ногдох суралчдын тоо (1,000 төрөлт)	Нялхсын эндэглэлийн түвшин 2017 (1,000 төрөлт)	Нэг их эмчид ногдох хүний тоо 2017	10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо	Ядуурлын түвшин 2017 (%)	1000 хүн тутамд ногдох МСУТ-д суралцагчдын тоо	1000 хүн тутамд ногдох МСУТ-ийн багшийн тоо	Нэг хүнд ногдох хөрөнгийн зардал (MNT106)	Нэг хүнд ногдох аймгийн төсөв (MNT103)
Баруун бүс		10.7				16.1	409		10.7	10.1	0.88	221	744
Баян-Өлгий	37	12.4	6,777	68	20	13.3	495	33	12.4	7.1	0.56	87	706
Говь-Алтай	50	8.6	10,366	90	22	16.4	305	137	8.6	6.6	0.75	172	732
Завхан	51	4.4	9,490	101	27	16.6	395	63	4.4	14.6	1.48	725	842
Увс	52	13.0	9,427	87	25	18.7	485	86	13.0	10.9	0.86	122	758
Ховд	44	13.5	9,436	82	28	16.7	374	59	13.5	11.4	0.86	86	701
Хангайн бүс		9.8				14.8	449		9.8	9.7	0.57	238	737
Архангай	63	5.4	9,596	82	27	16.8	548	52	5.4	11.5	0.64	115	698
Баянхонгор	54	5.6	9,285	91	29	15.5	461	129	5.6	12.2	0.67	311	763
Булган	53	10.7	10,211	78	26	10.8	505	77	10.7	8.2	0.52	337	874
Орхон	4	23.5	56,589	88	34	5.0	313	66	23.5	10.9	0.77	335	843
Өвөрхангай	51	7.6	7,900	83	28	16.1	445	96	7.6	12.7	0.59	260	641
Хөвсгөл	56	8.5	8,869	80	29	22.0	526	116	8.5	3.7	0.30	141	687
Төвийн бүс		8.3				11.4	369		8.3	13.6	0.89	1,634	941
Говьсүмбэр	16	7.8	12,289	92	31	7.2	301	134	7.8	34.6	2.41	219	1,419
Дархан-Уул	6	14.2	11,995	85	32	10.6	368	92	14.2	19.2	1.28	381	563
Дорноговь	23	6.1	9,541	79	31	12.8	304	101	6.1	8.8	0.50	1,396	826
Дундговь	54	4.4	11,173	81	24	9.1	326	106	4.4	11.8	0.80	172	847
Өмнөговь	38	16.4	21,358	83	30	16.1	342	109	16.4	9.6	0.67	8,577	2,252
Сэлэнгэ	19	6.6	13,230	82	28	11.0	438	71	6.6	7.1	0.56	769	703
Төв	40	3.2	10,082	84	27	10.0	430	85	3.2	18.2	1.08	309	754
Зүүн бүс		10.4				16.3	415		10.4	10.8	0.65	178	741
Дорнод	31	10.1	28,734	87	30	13.4	430	367	10.1	17.3	0.86	146	693
Сүхбаатар	57	10.9	15,838	90	30	17.3	397	208	10.9	4.9	0.36	130	784
Хэнтий	45	10.3	11,702	89	27	19.4	416	91	10.3	8.8	0.66	249	756
Улаанбаатар		7.5				12.7	218		7.5	11.9	0.67	1,098	749
Монгол		8.8				13.6	293		8.8	152.9	0.71	1,103	776

Тайлбар: Энэхүү хүснэгтэнд аймгуудыг бүс бүрт (одоогийн) хамаарах хуваарийн дагуу үзүүлсэн болно.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 6.1.2 Аймгуудыг 30 шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үнэлсэн байдал (1/2)

Бүс/аймаг	Нутаг дэвсгэр (км2)	Хүн ам 2017	Хүн амын нягтрал	Хүн амын өсөлт 2015-17	Хожилтын хувь	Аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбарын БДНБ-д эзлэх хувь	Нэг хүнд ногдох БДНБ	Ойн сан	Тариалсан талбай	Балчээр ашигласны хяналт	Эрчимжсэн мал аж ахуй	Зудын гаршилт өргөж болзошгүй газар нутаг	Их бадунд зэргийн хуурайшилт	УУ-н үйл ажиллагаанд мэдэрэгч байдал	Мальн тэжээлийн тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал	Тосны ургамалтай хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал	Жимс, гарималт үйл хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал
			(/km2)	(% р.а.)	(%)	(%)	(MNT103)	(%)	(га)	(%)	(%)	(km2)	(%)	(%)	(km2)	(km2)	(km2)
Баруун бүс	415,300	400,800	0.97	1.66	32.8	58.5	3,827	23,121	18,437								
Баян-Өлгий	45,700	102,600	2.25	2.18	36.1	62.8	3,109	226	1,222	37	7	4,806	15	80	789	0	1,675
Говь-Алтай	141,400	57,500	0.41	1.04	32.5	53.5	4,677	12,213	1,320	30	10	20,479	88	18	7,077	3,657	77,815
Завхан	82,500	71,600	0.87	1.30	22.6	55.2	4,357	4,906	1,863	26	5	52,047	40	47	14,262	818	30,736
Увс	69,600	82,700	1.19	1.76	36.4	63.3	3,789	1,102	11,775	25	0	13,492	68	72	7,636	1,954	27,105
Ховд	76,100	86,400	1.14	1.70	34.1	57.4	3,703	4,674	2,257	27	18	14,632	58	40	2,865	715	20,433
Хангайн бүс	384,300	593,700	1.54	1.86	39.5	73.9	6,450	74,904	92,675								
Архангай	55,300	95,100	1.72	1.69	22.8	40.9	4,328	10,826	11,509	23	9	13,477	6	89	8,667	28	12,464
Баянхонгор	116,000	86,600	0.75	1.84	35.5	53.4	4,355	3,307	754	38	16	22,802	75	25	7,939	7,303	41,501
Булган	48,700	61,300	1.26	1.91	19.8	49.2	4,529	19,050	48,559	6	39	6	9	100	16,387	192	21,751
Орхон	800	104,000	130.00	1.94	96.2	99.4	17,917	159	2,603	0	70	0	0	100	369	0	509
Өвөрхангай	62,900	115,100	1.83	1.83	25.4	49.3	3,769	1,508	10,536	32	26	5,981	61	52	9,456	6,940	23,082
Хөвсгөл	100,600	131,600	1.31	1.96	32.2	58.6	3,780	40,054	18,714	8	5	19,908	0	58	10,409	112	15,371
Төвийн бүс	473,600	504,300	1.06	1.62	45.5	73.5	5,336	31,599	340,772								
Говьсүмбэр	5,500	17,400	3.16	3.91	40.9	79.5	5,015	0	39	5	85	0	100	100	3,010	411	4,615
Дархан-Уул	3,300	104,100	31.55	1.33	82.3	92.3	4,296	720	22,528	0	61	1	0	100	1,750	22	2,016
Дорноговь	109,500	68,100	0.62	2.10	63.1	72.8	4,393	1,585	122	43	10	0	100	7	10,884	69,430	38,451
Дундговь	74,700	45,800	0.61	2.44	26.6	41.5	5,442	687	92	29	14	0	100	13	16,414	43,648	50,532
Өмнөговь	165,400	65,300	0.39	0.84	38.2	80.3	8,237	7,537	185	5	4	62	100	4	77	77,912	61,809
Сэлэнгэ	41,200	109,600	2.66	1.63	37.2	80.9	5,290	15,339	208,968	18	17	106	0	100	12,605	55	14,896
Төв	74,000	94,000	1.27	1.38	17.9	56.4	5,185	5,731	108,839	29	44	11	39	89	19,609	364	29,556
Зүүн бүс	286,200	216,200	0.76	2.10	41.9	71.1	7,207	13,048	71,608								
Дорнод	123,600	79,400	0.64	1.90	56.4	86.3	10,229	1,746	34,246	50	5	0	33	35	90,116	36,698	111,756
Сүхбаатар	82,300	61,100	0.74	2.50	30.2	66.3	6,744	1	9,219	76	8	0	74	24	43,763	10,485	75,470
Хэнтий	80,300	75,700	0.94	2.00	36.1	40.3	4,419	11,301	28,143	52	5	0	19	83	44,168	1,048	54,048
Улаанбаатар	4,700	1,463,000	311.28	2.34	100.0	99.6	12,387	741	825	0	65	18	0	100	1,184	16	1,422
Монгол	1,564,100	3,178,000	2.03	2.03	67.2	89.4	8,675	143,413	524,318		12		57	43	329,395	261,808	717,098

Хүснэгт 6.1.2 Аймгуудыг 30 шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үнэлсэн байдал (2/2)

Бүс/аймаг	Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо	100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо	Нийт ажиллагсадын тоонд малчдын эзлэх хувь	Ажилгүй длийн түвшин (2017)	Хөдөлмөрийн бүтээмж (2017)	Цэцэрлэгт хамрагдалт	Нэг бага ангийн багшид ногдох нөхдөг сурагчийн тоо	Нялхсын эндэглэлийн түвшин 2017	Нэг их эмчид ногдох хувийн тоо 2017	10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо	Ядуурлын түвшин 2017	1000 хүн тутамд ногдох МСҮТ-ийн суралцагчдын тоо	1000 хүн тутамд ногдох МСҮТ-ийн багшийн тоо	Нэг хүнд ногдох хөрөнгийн зардал	Нэг хүнд ногдох аймгийн төсөв
			(%)	(%)	(MNT103)	(%)	(/1,000бшт)				(%)			(MNT106)	(MNT103)
Баруун бүс				10.7				16.1	409		10.7	10.1	0.88	221	744
Баян-Өлгий	240	99	37	12.4	6,777	68	20	13.3	495	33	12.4	7.1	0.56	87	706
Говь-Алтай	529	57	50	8.6	10,366	90	22	16.4	305	137	8.6	6.6	0.75	172	732
Завхан	394	82	51	4.4	9,490	101	27	16.6	395	63	4.4	14.6	1.48	725	842
Увс	350	109	52	13.0	9,427	87	25	18.7	485	86	13.0	10.9	0.86	122	758
Ховд	438	102	44	13.5	9,436	82	28	16.7	374	59	13.5	11.4	0.86	86	701
Хангайн бүс				9.8				14.8	449		9.8	9.7	0.57	238	737
Архангай	349	279	63	5.4	9,596	82	27	16.8	548	52	5.4	11.5	0.64	115	698
Баянхонгор	388	77	54	5.6	9,285	91	29	15.5	461	129	5.6	12.2	0.67	311	763
Булган	396	241	53	10.7	10,211	78	26	10.8	505	77	10.7	8.2	0.52	337	874
Орхон	139	734	4	23.5	56,589	88	34	5.0	313	66	23.5	10.9	0.77	335	843
Өвөрхангай	357	163	51	7.6	7,900	83	28	16.1	445	96	7.6	12.7	0.59	260	641
Хөвсгөл	318	200	56	8.5	8,869	80	29	22.0	526	116	8.5	3.7	0.30	141	687
Төвийн бүс				8.3				11.4	369		8.3	13.6	0.89	1,634	941
Говьсүмбэр	616	133	16	7.8	12,289	92	31	7.2	301	134	7.8	34.6	2.41	219	1,419
Дархан-Уул	227	351	6	14.2	11,995	85	32	10.6	368	92	14.2	19.2	1.28	381	563
Дорноговь	480	35	23	6.1	9,541	79	31	12.8	304	101	6.1	8.8	0.50	1,396	826
Дундговь	513	69	54	4.4	11,173	81	24	9.1	326	106	4.4	11.8	0.80	172	847
Өмнөговь	456	33	38	16.4	21,358	83	30	16.1	342	109	16.4	9.6	0.67	8,577	2,252
Сэлэнгэ	323	180	19	6.6	13,230	82	28	11.0	438	71	6.6	7.1	0.56	769	703
Төв	394	158	40	3.2	10,082	84	27	10.0	430	85	3.2	18.2	1.08	309	754
Зүүн бүс				10.4				16.3	415		10.4	10.8	0.65	178	741
Дорнод	409	48	31	10.1	28,734	87	30	13.4	430	367	10.1	17.3	0.86	146	693
Сүхбаатар	463	85	57	10.9	15,838	90	30	17.3	397	208	10.9	4.9	0.36	130	784
Хэнтий	562	145	45	10.3	11,702	89	27	19.4	416	91	10.3	8.8	0.66	249	756
Улаанбаатар				7.5				12.7	218		7.5	11.9	0.67	1,098	749
Монгол				8.8				13.6	293		8.8	152.9	0.71	1,103	776

: Х.өндөр оноо авсан 6 аймаг : Х.бага оноо авсан 6 аймаг

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 6.1.3 Хөрш зэргэлдээ 2 аймаг тус бүрийн ижил төстэй байдлын үнэлгээ, 30 шалгуур үзүүлэлтээр

Бүс/аймаг	Баян-Өлгий	Говь-Алтай	Завхан	Увс	Ховд	Архангай	Баянхонгор	Булган	Орхон	Өвөрхангай	Хөвсгөл	Говьсүмбэр	Дархан-Уул	Дорноговь	Дундговь	Өмнөговь	Сэлэнгэ	Төв	Дорнод	Сүхбаатар	Хэнтий	
Ижил төстэй байдал	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	Их Бага Нийт	
Баян-Өлгий				22 -1 21 23 -1 22																		
Говь-Алтай	21 -3 18 24 -1 23 24 -2 22																					
Завхан		14 -4 10 12 -5 7 19 -4 15 20 -2 18																				
Увс			14 0 14																			
Ховд																						
Архангай							15 -5 10 22 -3 19		23 0 23 21 -1 20													
Баянхонгор									19 0 19							17 -6 11						
Булган									19 -2 17 22 -2 20									24 -2 22 20 -2 18				
Орхон																						
Өвөрхангай														18 -7 11 16 -6 10				16 -1 15				
Хөвсгөл																						
Говьсүмбэр												24 -5 19 20 -8 12						24 -2 22				18 -6 12
Дархан-Уул																						
Дорноговь														21 -6 15 21 -6 15					23 -3 20 23 -2 21			
Дундговь																		24 -3 21				
Өмнөговь																						
Сэлэнгэ																		22 -2 20				18 -5 13
Төв																						16 -2 14
Дорнод																				23 -2 21 21 -1 20		21 -1 20
Сүхбаатар																						
Хэнтий																						

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Хөрш зэргэлдээ 2 аймгийн харьцуулалт

Хүснэгт 6.1.2-т үзүүлсэн мэдээлэлд үндэслэн хөрш зэргэлдээ оршиж буй 2 аймаг тус бүрийг 30 үзүүлэлт ашиглан “ижил төстэй” байдлаар нь харьцуулсан. Хэрэв тухайн 2 аймаг үзүүлэлт тус бүрээр хоёулаа сайн үнэлгээ (ногоон) авсан эсвэл нэг аймаг нь сайн, нөгөө аймаг нь дунд үнэлгээ авсан бол тус 2 аймагт “1” оноо өгнө. Бусад үнэлгээг мөн ижил аргаар хийнэ. Хэрэв 2 аймаг хоёулаа дунд үнэлгээ авсан бол “0” оноо өгнө. Хэрэв нэг аймаг нь муу үнэлгээ (улаан), нөгөө аймаг нь сайн (ногоон) үнэлгээ авсан бол “-1” оноо өгнө. Тухайн 2 аймгийн ижил төстэй байдлыг бүх 30 индексийн оноог нэмэх замаар үнэлнэ. Хүснэгт 6.1.3-т үр дүнг нэгтгэн үзүүлсэн ба “Аймгийн ижил төстэй байдлын матриц” хэмээн нэрлэж болох юм.

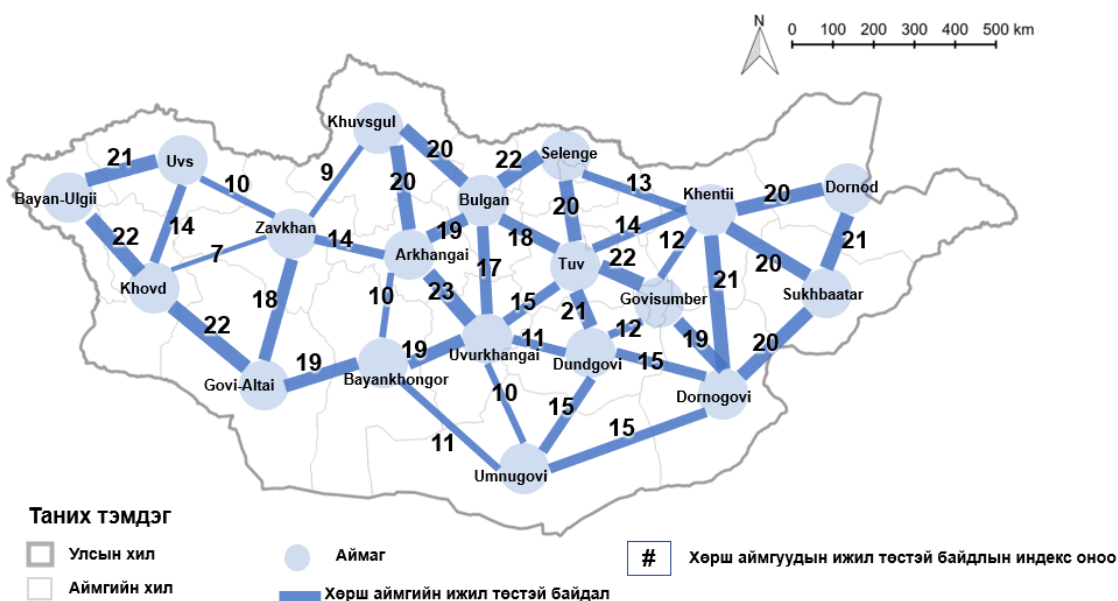
Хүснэгт 6.1.3-аас үзэхэд хөрш зэргэлдээ 2 аймаг нийт 41-ийг тодорхойлсон. Ижил төстэй байдлын нийт оноо 9-23-ын хооронд хэлбэлзэж байна. Орхон, Дархан-Ул аймаг үнэлгээнд хамрагдаагүй боловч тус тусын хөрш зэргэлдээ аймгуудтай нягт холбоотой байна.

6.1.3 Эдийн засгийн шинэ бүсчлэл

(1) Хөрш зэргэлдээ аймгуудын ижил төстэй байдал

Зураг 6.1.1-д хөрш зэргэлдээ аймгуудын ижил төстэй байдлыг харуулав. Шугамаар холбогдсон аймгуудын ижил төстэй индексийн оноог тухайн шугамын харалдаа тоо илэрхийлнэ. Зураг 6.1-1-д үзүүлсэнээр ижил төстэй аймгуудыг тодорхойлон, бүлэглэв. Баян-Өлгий, Увс, Ховд аймгуудын ижил төстэй байдлын оноо аль ч хоёр аймгийн хувьд 21-ээс дээш байна. Говь-Алтай, Баянхонгор, Өвөрхангай аймгуудын аль ч хоёр аймгийн хувьд 19-өөс дээш оноогоор ижил төстэй байна. Хөвсгөл, Архангай, Булган, Сэлэнгэ аймгуудын аль ч хоёр аймгийн хувьд ижил төстэй байдлын оноо 19-өөс дээш байна. Сэлэнгэ, Төв, Говьсүмбэр, Дундговь аймгуудын аль ч хоёр аймгийн хувьд ижил төстэй байдлын оноо 20-оос дээш байна. Хэнтий, Дорнод, Сүхбаатар, Дорноговь аймгуудын аль ч хоёр аймгийн хувьд 20-оос дээш оноогоор ижил төстэй байна.

Зураг 6.1.1 Хөрш зэргэлдээ аймгийн ижил төстэй байдал

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Говь-Алтай аймаг 2 бүлэгт хамаарах боломжтой байна. Говь-Алтай, Баянхонгор аймаг нь говь хангайн бүсийг дамнан оршдог бөгөөд Говь-Алтай аймаг нь Монгол Алтайн нуруу, тал, хөндий, говь, цөл бүхий газрын гадаргуутай, өмнөд талаараа БНХАУ-тай хиллэдэг. Говь-Алтай аймаг нь Баянхонгор аймагтай хамт нэг бүлэгт хамаарах боломжтой юм. Иймээс эдийн засгийн 3 бүсийг тогтоож болно. Үүнд: Баян-Өлгий, Увс, Ховд аймаг орсон Баруун бүс, Говь-Алтай, Баянхонгор, Өвөрхангай аймаг орсон Алтайн бүс, Хөвсгөл, Архангай, Булган, Сэлэнгэ аймаг орсон Хангайн бүс зэрэг болно.

Зураг 6.1.2-т үзүүлснээр Завхан, Өмнөговь аймаг аль ч бүсэд хамаарахгүй байна. Завхан аймгийн хувьд дараах 2 бүлгийн аль нэгэнд орох боломжтой. Үүнд: Хөвсгөл, Архангай, Булган, Сэлэнгэ аймаг багтсан бүлэг болон Баян-Өлгий, Увс, Ховд аймаг багтсан бүлэг юм. Завхан аймаг нь эхний болон дараагийн бүлгийн 2 аймагтай хиллэнэ. Эхний бүлгийн хувьд ижил төстэй байдлын оноо 23, дараагийн бүлгийн хувьд 17 байгаа тул Завхан аймаг нь Хөвсгөл, Архангай, Булган, Сэлэнгэ аймгийн бүлэгт хамаарах боломжтой. Иймд Хангайн бүсэд Завхан, Хөвсгөл, Архангай, Булган, Сэлэнгэ аймгууд хамаарахаар өөрчлөн тогтоов.

Төв аймагтай зэргэлдээ орших 3 аймгийн ижил төстэй байдлын оноо 20-оос дээш байна. Сэлэнгэ аймаг нь Булгантай илүү ижил төстэй. Говьсүмбэр нь Дундговь, Дорноговьтой нягт холбоотой, ижил төстэй байдлын оноо 31 байна. Дундговь аймаг нь Өмнөговь, Говьсүмбэртэй илүү холбоотой бөгөөд ижил төстэй байдлын оноо 27 байна. Тиймээс эдгээр 4 аймаг Өмнөд бүсийг бүрдүүлнэ. Ингэснээр Төв аймаг нь Улаанбаатар хоттой хамт Нийслэлийн бүсийг бүрдүүлнэ. Дорноговь аймаг Өмнөд бүсэд хамаарч байгаа тул Хэнтий, Дорнод, Сүхбаатар аймаг Зүүн бүсэд хамаарна.

Зураг 6.1.2 Ижил төстэй байдалд үндэслэсэн аймгуудыг бүлэглэсэн байдал

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

(2) Санал болгож буй эдийн засгийн шинэ бүсчлэл

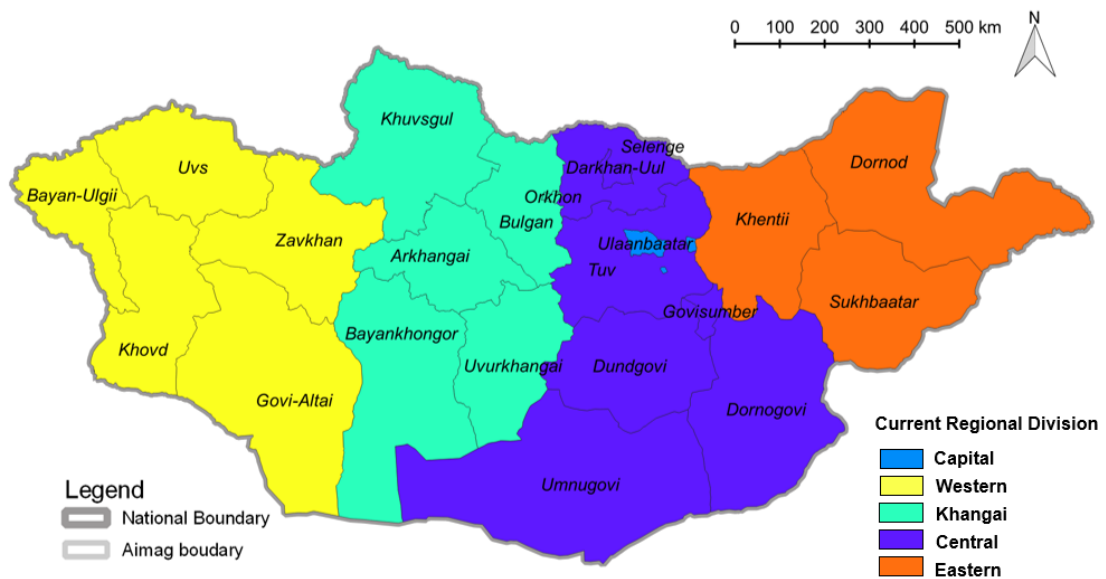
Дээр дурдсан бүлэглэлийн дүн шинжилгээнд үндэслэн эдийн засгийн 6 бүс, бүс бүрд хамаарах аймгуудын хуваарийг тогтоож Зураг 6.1.4, Хүснэгт 6.1.4-т нэгтгэн үзүүлэв. Орхон, Дархан-Уул аймаг Хангайн бүсэд хамаарна. Хүснэгт 6.1.5-д үндсэн шалгуур үзүүлэлтийг үзүүлэв.

Хүснэгт 6.1.4 Санал болгож буй эдийн засгийн шинэ бүсчлэл, бүс тус бүрд хамаарах аймгууд

Бүс	Аймаг
Баруун бүс	Баян-Өлгий, Увс, Ховд
Хангайн бүс	Завхан, Хөвсгөл, Архангай, Орхон, Дархан-Уул, Сэлэнгэ
Алтайн бүс	Говь-Алтай, Баянхонгор, Өвөрхангай
Өмнөд бүс	Говьсүмбэр, Дундговь, Өмнөговь, Дорноговь
Зүүн бүс	Хэнтий, Дорнод, Сүхбаатар
Нийслэлийн бүс	Төв, Улаанбаатар

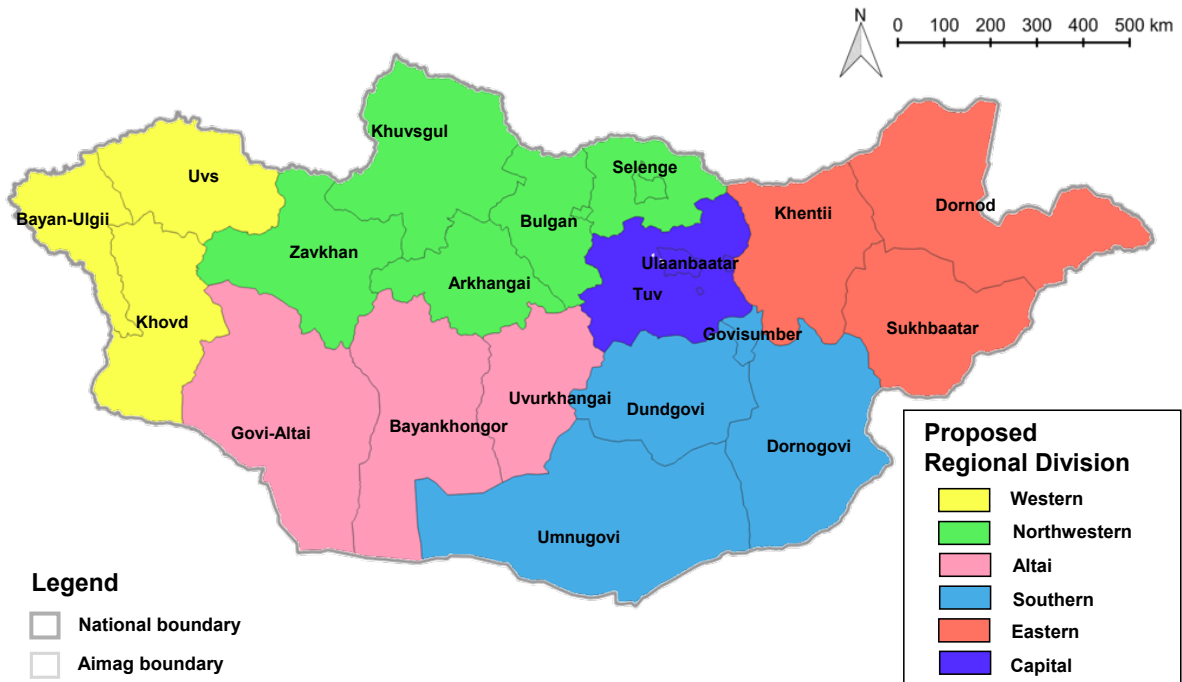
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 6.1.3 Эдийн засгийн бүсчлэлд хамаарах аймгууд (одоогийн байдал)

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг (ҮСХ-ны эмхэтгэлд үндэслэн боловсруулсан)

Зураг 6.1.4 ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй эдийн засгийн шинэ бүсчлэл, бүс бүрт хамаарах аймгууд

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Хүснэгт 6.1.5 ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй эдийн засгийн 6 бүсийн үндсэн шалгуур үзүүлэлтүүд

Бүс	Хамаарах аймгийн тоо	Газар нутгийн хэмжээ (км ²)	Хүн ам, 2017	Хүн амын нягтрал 2017(/км ²)	Хүн амын өсөлт 2010-2017 (% жилд)
Баруун бүс	3	191,400	271,700	1.42	1.90
Хангайн бүс	7	208,700	496,100	2.38	1.76
Алтайн бүс	3	320,300	259,200	0.81	1.65
Өмнөд бүс	4	355,100	196,600	0.55	1.89
Зүүн бүс	3	286,200	216,200	0.76	2.10
Нийслэлийн бүс	1+УБ	78,700	1,557,000	19.78	2.28

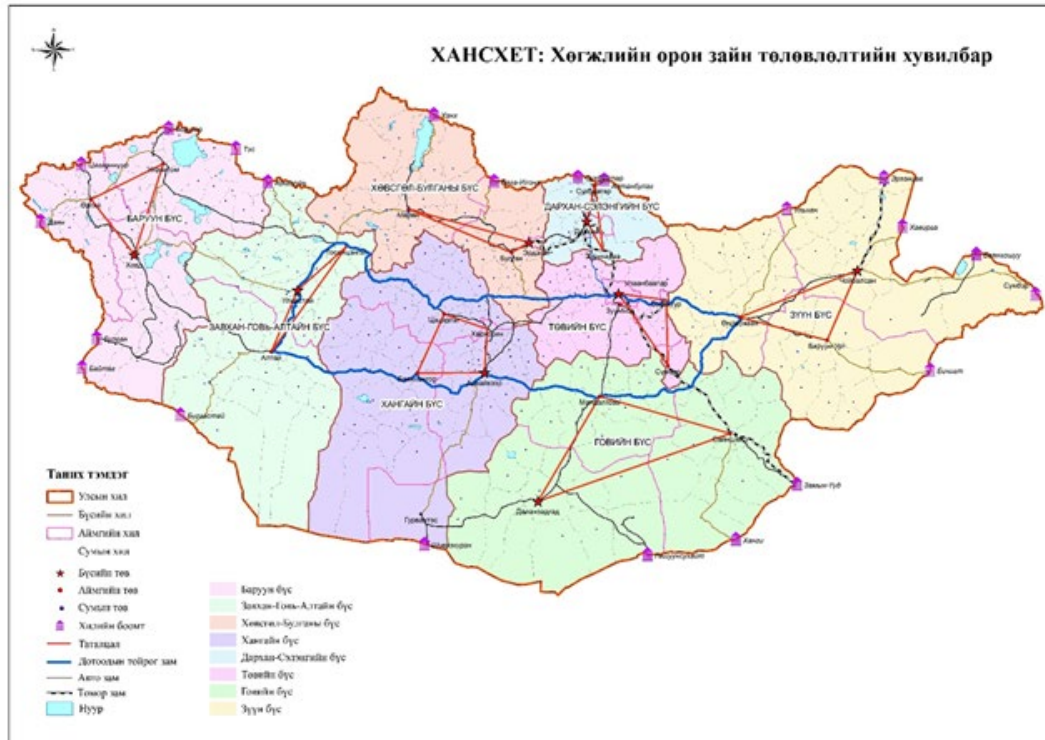
Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

6.1.4 Эдийн засгийн бүсчлэлийн хувилбарын харьцуулалт

(1) ХАНСХЕТ-ийн хүрээнд санал болгож буй эдийн засгийн бүсийн хуваарь

Одоо хүчин төгөлдөр мөрдөж буй эдийн засгийн бүсчлэл, ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй эдийн засгийн шинэ бүсчлэлээс гадна ХАНСХЕТ-ийн хүрээнд макро эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийн саналыг боловсруулсан (Зураг 6.1.5) бөгөөд эдийн засгийн 8 бүсэд хуваагдана.

Зураг 6.1.5 ХАНСХЕТ-ийн хүрээнд санал болгож буй эдийн засгийн бүсчлэл

Эх үүсвэр: ХАНСХЕТ

(2) Эдийн засгийн бүсчлэлийн 3 хувилбарын харьцуулалт

Хүснэгт 6.1.6-д эдийн засгийн бүсчлэлийн 3 хувилбарыг харьцуулан үзүүлэв. 4 дүгээр сарын 15, 23-ны өдрүүдэд зохион байгуулсан БХБЯ, БХТ, ҮХГ, Төслийн багийн хамтарсан хурлаар эдийн засгийн бүсчлэлийн хувилбаруудын талаар хэлэлцсэн. Хүснэгт 6.1.7-д эдгээр бүсчлэлийн давуу болон сул талыг нэгтгэн үзүүлэв. Хурлаар эдийн засгийн шинэ бүсчлэлийг оролцогч талуудын хамт олон нийтээр хэлэлцүүлэх нь зүйтэй гэж үзлээ. Үүнд нэлээд цаг хугацаа шаардагдана. Тиймээс цаашдын хэлэлцүүлгийг түр зогсоолоо.

Хүснэгт 6.1.6 Эдийн засгийн бүсчлэлийн 3 хувилбарын харьцуулалт

Эдийн засгийн бүс	Бүс	Хамаарах аймаг	Нутаг дэвсгэр (УБ бүс ороогүй) (км ²)	Хүн ам, 2018 оноор (УБ бүс ороогүй)	Хүн амын өсөлт 2010-2018 (%)
Одоо хүчин төгөлдөр мөрдөж буй бүсчлэл	5	3~7	286,200~474,400	222,600~614,600	1.59~2.21
ХАНСХЕТ	8	2~5	44,500~349,600	131,400~301,000	1.26~2.21
ҮХЦТ	6	3~7	191,400~355,100	203,000~681,900	1.54~2.21

Эх үүсвэр: ХАНСХЕТ

Хүснэгт 6.1.7 Эдийн засгийн бүсчлэлийн хувилбаруудын давуу болон сул талууд

	Одоо хүчин төгөлдөр мөрдөж буй бүсчлэл	ХАНСХЕТ	ҮХЦТ
Давуу тал	Шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, олон жилийн судалгааны үр дүнд боловсруулсан. 2001 оноос хойш хүчин төгөлдөр байгаа тул олон нийтэд танигдсан. Бүс бүр газар зүйн болон нийгэм, эдийн засгийн онцлогтой.	Бүсүүдийн газар нутгийн хэмжээ, хүн амын тоо, ДНБ-нд эзлэх хувийн ялгаа зөрүү багатай. Нийслэлийн газар нутгийн хэмжээ, хүн амыг нэмэгдүүлж төлөвлөснөөр хотын нэмэлт үйлчилгээ, чиг үүргийг хэрэгжүүлэх боломж бүрдэнэ.	Бүс нутгийн хөгжлийг дэмжихэд нэг бүсэд байгаа аймгуудын ижил төстэй байдлыг харгалзан нэгдсэн бодлогын арга хэмжээ авах боломжтой. Нийслэлийн бүсэд Төв аймгийг оруулан газар нутаг, хүн амыг нэмэгдүүлснээр хотын олон төрлийн чиг үүргийг (логистикийн төв болох г.м.) хэрэгжүүлнэ.
Сул тал	Байгаль, нийгэм, эдийн засгийн өөр өөр нөхцөл байдалтай учраас бүс бүрт чиглэсэн бодлогын үр нөлөө муу.	Олон бүсэд хуваасны дүнд зарим бүс бие даан хөгжиж чадахгүй байх магадлалтай. Одоогийн бүсийг өөрчлөхгүй байх эсэргүүцэлтэй тулгарна.	Хүн амын тоо болон бүсүүдийн аймгуудын тоо харилцан адилгүй. Одоогийн бүсийг өөрчлөхгүй байх эсэргүүцэлтэй тулгарна.

Эх үүсвэр: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

ҮХЦТ-ний хүрээнд санал болгож буй эдийн засгийн бүсийн хуваарь нь аймгуудын ижил төстэй байдалд үндэслэн, бүлэглэж эдийн засгийн бүсэд хамаарах аймгуудыг тодорхойлсон тул тухайн бүсэд тохирсон хөгжлийн бодлого боловсруулан хэрэгжүүлэхэд ач холбогдолтой юм. Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хуулийн дагуу бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг Засгийн Газар батална. Энэхүү хөтөлбөрийг тухайн бүсийн нутаг дэвсгэрийн хүрээнд хэрэгжүүлэх боломжтой стратегийн дагуу боловсруулна. Тиймээс ҮХЦТ-ний хүрээнд эдийн засгийн бүсүүдийн хөгжлийн стратеги, хөтөлбөрийг боловсруулж доор дурдав.

6.2 Эдийн засгийн бүсүүдийн онцлог

6.2.1 Эдийн засгийн бүс тус бүрийн онцлог

Санал болгож буй 6 бүс нь өөр өөрийн гэсэн онцлогтой. Хүснэгт 6.1.2-т үзүүлсэн үнэлгээнд үндэслэн бүсүүдийн онцлогийг Хүснэгт 6.2.1-д нэгтгэн үзүүлэв.

Хүснэгт 6.2.1 Санал болгож буй бүсүүдийн онцлог

Бүс	Аймаг	Байгаль орчин	Эдийн засаг	Төрийн үйлчилгээ
Нийслэлийн бүс	Улаанбаатар хот, Төв аймаг	Ерөнхийдөө уулархаг бүсэд оршдог бөгөөд зүүн хойд хэсгээрээ тусгай хамгаалалтай газар нутагтай.	Нийслэл хотод аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбар хөгжсөн бөгөөд түүний ойр орчимд мал аж ахуй эрхлэлт, газар тариалан түлхүү хөгжсөн.	Боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ хүртээмжтэй, сайн байна. Нийслэл хотод ядуурал, ажилгүйдлийн түвшин өндөр байгаа хэдий ч нийслэл хот орчимд ажилгүйдлийн түвшин бага байна.

Баруун бүс	Баян-Өлгий, Увс, Ховд	Уулархаг, ойт хээр, хээр тал, говь цөлийн бүсийг хамран оршдог. Ховд голын ай сав газар багтдаг.	Нэг хүнд ногдох ДНБ бага. Ажилгүйдлийн түвшин өндөр. Хөдөлмөрийн бүтээмж бага.	Ховд аймгаас бусад аймагт нэг багшид ногдох сурагчийн тоо бага байна. Баян-Өлгий аймгаас бусад аймагт нялхсын эндэгдлийн түвшин өндөр байна. Их эмчийн хүрэлцээ хангалтгүй. 10,000 хүн амд ногдох халдварт өвчний тоо бага байна.
Хангайн бүс	Завхан, Хөвсгөл, Архангай, Булган, Сэлэнгэ, Дархан-Уул, Орхон	Ойт хээр, уулархаг нутаг зонхилно. Сэлэнгэ, Орхон голын ай сав газар багтдаг.	Завхан аймгаас бусад аймагт 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо, толгой их байна. Булган аймгаас бусад аймагт нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо бага байна. Тухайн бүсэд эдийн засаг илүү хөгжсөн Орхон, Сэлэнгэ, Дархан-Уул аймгууд болон хөдөө аж ахуй эрхлэлт зонхилсон Завхан, Хөвсгөл, Булган аймгууд багтаж байгаа нь ялгаатай байдлыг харуулж байна.	Хөвсгөл, Архангай аймгуудад нялхсын эндэгдлийн түвшин өндөр байгаа бол бусад аймгуудад бага байна. Булган, Хөвсгөл, Сэлэнгэ, Архангай аймгуудад цэцэрлэгийн хамран сургалтын хувь бага байна. Хөвсгөл аймгаас бусад аймагт 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо бага байна.
Алтайн бүс	Говь-Алтай, Баянхонгор, Өвөрхангай	Хуурай хээр, говь цөл зонхилно. Хангайн нуруу, Алтайн нуруу зэрэг сүрлэг уул, нуруудтай.	Өвөрхангай аймгаас бусад аймгуудад 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо толгой бага байна. Нийт ажиллагсадын тоонд малчдын эзлэх хувь харьцангуй их байна.	Өвөрхангай аймгаас бусад аймагт 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо харьцангуй их байна.
Өмнөд бүс	Дундговь, Говьсүмбэр, Дорноговь, Өмнөговь	Говь хээр, говийн бүсэд багтана. Умард өмнөд коридор болон Улаанбаатар хот хүрэх боломж сайтай. Говьд гол мөрөн байхгүй бөгөөд тэгш талархаг нутагтай.	Говьсүмбэр аймгаас бусад аймагт 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо, толгой бага байна. Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо их байна. Ажилгүйдлийн түвшин харьцангуй бага байна.	Дундговь, Дорноговь аймгуудад цэцэрлэгийн хамран сургалтын хувь хангалтгүй байгаа бол Говьсүмбэр аймагт цэцэрлэгийн хамран сургалтын хувь сайн байна. Нялхсын эндэгдлийн түвшин харьцангуй бага, мөн нэг их эмчид ногдох хүний тоо бага байна.
Зүүн бүс	Дорнод, Сүхбаатар, Хэнтий	Ойт хээр, тал хээрийн бүс зонхилно. Хэрлэн голын ай сав газар багтдаг.	Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо харьцангуй их байна. Нийт хүн амд хөдөлмөрийн насны хүн амын эзлэх хувь бага байна. Хөдөлмөрийн бүтээмж харьцангуй өндөр байна.	Цэцэрлэгийн хамран сургалтын хувь харьцангуй сайн байна. Хэнтий аймгаас бусад аймагт 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо их байна.

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

6.2.2 Санал болгож буй бүсүүдийн онцлог (дэлгэрэнгүй)

Хүснэгт 6.1.1-д тусгасан аймгуудын мэдээллийг ашиглаж, Хүснэгт 6.2.1-д шинээр тогтоосон 6 бүсийн онцлогуудыг дэлгэрэнгүй үзүүлэв. Бүсүүдэд дараах асуудал тулгарч байна.

(1) Баруун бүс

Баруун бүсийн 3 аймагт дараах нийтлэг онцлогууд байна. Үүнд:

- (a) Нэг хүнд ногдох ДНБ бага;
- (b) Хөдөлмөрийн бүтээмж бага,
- (c) Ажилгүйдлийн түвшин өндөр,
- (d) Ойн сан, тариалсан талбай бага;
- (e) Зудын эрсдэл их,
- (f) Нэг багшид ногдох сурагчийн тоо бага,
- (g) Нялхсын эндэгдлийн түвшин харьцангуй өндөр,
- (h) Нэг их эмчид ногдох хүний тоо харьцангуй их,
- (i) 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо бага,
- (j) Нэг хүнд ногдох хөрөнгийн зардал бага.

Баруун бүсийн аймгууд нь нийт ажиллагсадын тоонд малчдын эзлэх хувь, 100 га бэлчээрт ногдох малын тоо толгой, аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбарын ДНБ-д эзлэх хувь, хүн амын нягтрал зэрэг үзүүлэлтүүдээр дундаж түвшинд эрэмбэлэгдэж байна. Эдгээр аймгууд нь уул уурхайн үйл ажиллагаанд төдийлөн мэдрэг биш байна.

(2) Хангайн бүс

Хангайн бүсийн аймгуудад (Завхан аймгаас бусад) дараах нийтлэг онцлогууд байна. Үүнд:

- (a) Завхан аймгаас бусад аймагт хүн амын нягтрал харьцангуй их,
- (b) Завхан аймгаас бусад аймагт тариалсан талбай харьцангуй их;
- (c) Тосны ургамал, жимс, жимсгэнэ үйлдвэрлэл хөгжүүлэхэд тохиромжтой бус;
- (d) Ойн сан харьцангуй ихтэй, (Дархан-Уул, Орхоноос бусад аймгуудад)
- (e) Хяналттай бэлчээр ашиглалтын түвшин бага,
- (f) Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо бага,
- (g) Завхан аймгаас бусад аймагт 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо, толгой их,
- (h) Уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг.

Завхан аймаг нь Хангайн бүсийн аймгууд дундаа онцлогтой аймаг юм. Дээрх хэсэгт үзүүлсэн ижил, төстэй байдлын дүн шинжилгээнд харуулснаар Завхан аймаг нь Баруун болон Хангайн бүсийн хооронд байрлаж байна. Завхан аймаг нь хил залгаа аймгуудтайгаа дараах үзүүлэлтүүдээр ялгаатай байна. Үүнд:

- (a) Ажилгүйдлийн түвшин бага,

- (b) Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдалт өндөр;
- (c) Ядуурлын түвшин бага;
- (d) 1000 хүн тутамд ногдох мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд суралцагчдын тоо өндөр,
- (e) Нэг хүнд ногдох хөрөнгийн зардал их,
- (f) Нэг хүнд ногдох аймгийн төсөв их.

Эдгээр үзүүлэлтүүдээс харахад Завхан аймаг нь Баруун бүсийн аймгууд дундаа харьцангуй үзүүлэлт сайтай байна. Тиймээс Завхан аймгийн Улиастай хотыг Баруун бүсийн аймгуудад бүсийн түвшний үйлчилгээ үзүүлэх төв болгон хөгжүүлэх боломжтой.

Хангайн бүсийн аймгуудын төрийн үйлчилгээний түвшин харилцан адилгүй байна. Хангайн бүсийн 7 аймгаас Булган аймагт хотжилтын түвшин доогуур, аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбарын ДНБ-д эзлэх хувь харьцангуй бага, малын тэжээлийн тариалалт, үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд тохиромжтой, мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд суралцагчид болон багш нарын тоо бага, нэг хүнд ногдох хөрөнгийн зардал болон аймгийн төсөв харьцангуй их зэрэг онцлогтой байна.

(3) Алтайн бүс

Алтайн бүсийн аймгуудад дараах нийтлэг онцлогууд байна. Үүнд:

- (a) Аж үйлдвэр, үйлчилгээний салбарын ДНБ-д эзлэх хувь харьцангуй бага,
- (b) Тариалсан талбай харьцангуй бага,
- (c) Эрчимжсэн МАА эрхлэхэд харьцангуй тохиромжтой,
- (d) Өвөрхангай аймгаас бусад аймагт зудын эрсдэл харьцангуй өндөр ба хуурай уур амьсгалтай,
- (e) Уул уурхайн үйл ажиллагаанд төдийлөн мэдрэг биш,
- (f) Хөдөлмөрийн бүтээмж харьцангуй бага.

Алтайн бүсийн аймгуудын төрийн үйлчилгээний түвшин харилцан адилгүй байна. Баянхонгор, Говь-Алтай аймагт 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо их, Говь-Алтай аймагт ядуурлын түвшин өндөр байна. Өвөрхангай аймгийн хувьд хүн амын нягтрал өндөр, уул уурхайн үйл ажиллагааны хувьд харьцангуй эрсдэл өндөртэй, сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдалт бага, 1000 хүн тутамд ногдох мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд суралцагчдын тоо өндөр, нэг хүнд ногдох аймгийн төсөв бага байна.

(4) Өмнөд бүс

Өмнөд бүсийн аймгуудад дараах нийтлэг онцлогууд байна. Үүнд:

- (a) Говьсүмбэр аймгаас бусад аймагт хүн амын нягтрал бага,
- (b) Өмнөговь аймгаас бусад аймагт 2010-2017 оны хооронд хүн амын өсөлт нэмэгдсэн,
- (c) Нэг хүнд ногдох ДНБ харьцангуй их,
- (d) Хөдөлмөрийн бүтээмж өндөр,
- (e) Ойн сан, тариалсан талбай бага;

- (f) Өмнөговь аймгаас бусад аймаг зудын эрсдэл багатай ч хуурай уур амьсгалтай,
- (g) Говьсүмбэр аймгаас бусад аймагт тосны ургамал, жимс, жимсгэнэ үйлдвэрлэл хөгжүүлэхэд тодорхой хэмжээнд тохиромжтой,
- (h) Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо их,
- (i) 100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо толгой бага,
- (j) Нэг их эмчид ногдох хүний тоо бага,
- (k) Нэг хүнд ногдох хөрөнгийн зардал болон аймгийн төсөв харьцангуй их.

Говьсүмбэр аймагт хүн амын нягтрал өндөр, уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг, жимс, жимсгэний үйлдвэрлэл хөгжүүлэхэд тохиромжгүй, сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдалт харьцангуй өндөр, 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо харьцангуй их, 1000 хүн тутамд ногдох мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд суралцагчид болон багш нарын тоо өндөр зэрэг онцлогтой.

(5) Зүүн бүс

Зүүн бүсийн аймгуудад дараах нийтлэг онцлогууд байна. Үүнд:

- (a) Хүн амын нягтрал бага,
- (b) 2010-2017 оны хооронд хүн амын өсөлт нэмэгдсэн,
- (c) Нэг хүнд ногдох ДНБ харьцангуй их,
- (d) Тариалсан талбай харьцангуй их;
- (e) Хяналттай бэлчээр ашиглалтын түвшин өндөр ба эрчимжсэн МАА эрхлэлт бага,
- (f) Тосны ургамал, жимс, жимсгэнэ үйлдвэрлэл хөгжүүлэхэд тохиромжтой,
- (g) Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо харьцангуй их,
- (h) Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдалт харьцангуй өндөр;
- (i) Нэг бага ангийн багшид ногдох сурагчийн тоо харьцангуй их,
- (j) Нялхсын эндэгдлийн түвшин харьцангуй өндөр,
- (k) 10,000 хүнд ногдох халдварт өвчний тоо харьцангуй их.

(6) Нийслэлийн бүс

Төв аймгийн нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдалд хөрш зэргэлдээ орших Улаанбаатар хот нөлөөлж байдаг. 2010-2017 онд хүн амын өсөлтийн түвшин хамгийн бага, хотжилтын түвшин дөнгөж 17.9% байсан. Эрчимжсэн МАА эрхлэхэд тохиромжтой газрын харьцаа Төв аймагт 44%, нийслэлд 65% байна. Улаанбаатар хоттой харьцуулахад бага ч Төв аймаг нь уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг аймаг юм. Төв аймагт дараах сайн үзүүлэлтүүд байна. Үүнд:

- (a) Тариалсан талбай ихтэй,
- (b) Ажилгүйдлийн түвшин бага,
- (c) Малын тэжээлийн тариалалт, үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд тохиромжтой,
- (d) Нялхсын эндэгдлийн түвшин бага,
- (e) Ядуурлын түвшин бага,

(f) 1000 хүн тутамд ногдох мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд суралцагчид болон багш нарын тоо өндөр.

Түүнчлэн Төв аймгийн газар нутгийн хэмжээ Улаанбаатар хотынхоос 15 дахин том, ойн сан нь 7 дахин их, жимс, жимсгэнэ болон малын тэжээлийн тариалалт, үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд тохиромжтой зэрэг давуу талууд бий. Эдгээр үзүүлэлтүүдийг ашиглаж, Улаанбаатар хотын хэт төвлөрлийг задлах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж болох юм.

Хүснэгт 6.2.2 21 аймгийн харьцуулалт, шинэ бүсээр ангилсан (1/2)

Бүс/аймаг	Газар нутгийн хэмжээ (км2)	Хүн ам 2017	Хүн ам 2015	Хүн ам 2010	Хүн амын нягтрал (/км2)	Хүн амын өсөлт 2010-15 (%)	Хүн амын өсөлт 2015-17 (%)	Хүн амын өсөлт 2010-17 (%)	Хотжилтны түвшин (%)	ДНБ-д ХАА салбарын эзлэх хувь	ДНБ-д аж үйлдвэрийн салбарын эзлэх хувь	ДНБ-д үйлчилгээний салбарын эзлэх хувь	ДНБ-д АУ, үйлчилгээний салбарын эзлэх хувь (%)	Нэг хүнд ногдох ДНБ (MNT103)	Ойн сан (%)	Тариалалт (га)	Бэлчээр ашиглалтын хяналт (%)	Эрчимжээл МЭАА эрлэлт (%)	Зуурай-эрдэстэй газар нутаг (км2)	Хуурай-шилтэй эсэх (%)
<i>Баруун бүс</i>	191,400	271,700	264,500	238,200	1.42	2.12	1.35	1.90	32.8	41.4	19.7	38.8	58.5	3,827	6.002	15,254				
Баян-Өлгий	45,700	102,600	100,200	88,200	2.25	2.58	1.19	2.18	36.1	37.2	17.0	45.8	62.8	3,100	2.86	1,227	38	7	4,806	15
Увс	69,600	82,700	80,800	73,200	1.19	2.00	1.17	1.76	36.4	36.7	24.7	38.6	63.3	3,789	1,102	11,775	25	18	13,862	68
Ховд	76,100	86,400	83,500	76,800	1.14	1.69	1.72	1.70	34.1	42.6	19.0	38.4	57.4	3,703	4,674	2,257	27	5	14,632	58
<i>Хангайн бүс</i>	208,700	496,100	481,900	439,000	2.38	1.88	1.46	1.76	39.5	26.1	54.6	19.3	73.9	6,450	70,809	103,914				
Архангай	55,300	95,100	92,100	84,600	1.72	1.71	1.62	1.69	22.8	59.1	17.9	23.0	40.9	4,328	10,826	11,509	23	9	13,477	6
Булган	48,700	61,300	60,000	53,700	1.26	2.24	1.08	1.91	19.8	50.9	23.5	25.7	49.2	4,529	19,050	48,559	6	39	6	9
Дархан-Уул	3,300	104,100	100,900	94,900	31.55	1.23	1.57	1.33	82.3	7.8	49.3	43.0	92.3	4,296	720	22,528	0	39	1	0
Орхон	800	104,000	100,700	90,900	130.00	2.07	1.63	1.94	96.2	0.6	89.3	10.1	99.4	17,917	189	2,603	0	5	0	0
Хөвсгөл	100,600	131,600	128,200	114,900	1.31	2.21	1.32	1.96	32.2	41.4	28.6	30.0	58.6	3,780	40,054	18,714	8	5	19,908	0
Сэлэнгэ	41,200	109,600	106,300	97,900	2.66	1.66	1.54	1.63	37.2	19.1	53.2	27.7	80.9	5,290	15,339	208,968	18	17	106	0
Завхан	82,500	71,600	69,900	65,400	0.87	1.34	1.21	1.30	22.6	44.9	15.5	39.7	55.2	4,357	4,906	1,863	26	5	52,047	40
<i>Алтайн бүс</i>																				
Баянхонгор	116,000	86,600	83,900	76,200	0.75	1.94	1.60	1.84	35.5	46.6	24.0	29.4	53.4	4,355	3,307	753	38	16	22,802	75
Говь-Алтай	141,400	57,500	56,200	53,500	0.41	0.99	1.15	1.04	32.5	46.5	23.0	30.5	53.5	4,677	112,213	1,320	30	10	30,479	88
Өвөрхангай	62,900	115,100	112,400	101,400	1.83	2.08	1.19	1.83	25.4	50.7	20.6	28.7	49.3	2,769	1,508	10,536	32	26	5,981	61
<i>Өмнөд бүс</i>	355,100	196,600	187,900	172,500	0.55	1.72	2.29	1.89	45.5	26.5	41.0	32.5	73.5	5,336	9,809	438				
Говьсүмбэр	5,500	17,400	16,500	13,300	3.16	4.41	2.69	3.91	40.9	20.4	38.2	41.3	79.5	5,015	0	39	5	10	0	100
Дорноговь	109,500	68,100	65,300	58,900	0.62	2.08	2.12	2.10	63.1	27.2	22.1	50.7	72.8	4,393	1,585	122	43	10	0	100
Дундговь	74,700	45,800	44,400	38,700	0.61	2.79	1.56	2.44	26.6	58.5	13.4	28.1	41.5	5,442	687	92	29	14	0	100
Өмнөговь	165,400	65,300	61,700	61,600	0.39	0.03	2.88	0.84	38.2	19.7	53.3	27.0	80.3	8,237	7,537	185	5	4	62	100
<i>Зүүн бүс</i>	286,200	216,200	208,100	186,900	0.76	2.17	1.93	2.10	41.9	28.9	53.2	17.9	71.1	7,707	13,048	77,605				
Дорнод	123,600	79,400	76,500	69,600	0.64	1.91	1.88	1.90	56.4	13.7	72.0	14.3	86.3	10,229	1,746	34,246	30	5	0	33
Сүхбаатар	82,300	61,100	59,000	51,400	0.74	2.80	1.76	2.50	30.2	33.8	49.4	16.9	66.3	6,744	9,219	76	8	0	74	
Хэнтий	80,300	75,700	72,600	65,900	0.94	1.96	2.11	2.00	36.1	59.7	12.5	27.8	60.3	4,419	11,301	28,143	52	5	0	19
<i>Нийслэлийн бүс</i>																				
Улаанбаатар хот	4,700	1,463,000	1,396,300	1,244,400	311.28	2.33	2.36	2.34	100.0	0.4	36.4	63.2	99.6	12,387	741	825	0	65	18	0
Төв	74,000	94,000	90,400	85,400	1.27	1.14	1.97	1.38	17.9	43.6	31.8	24.6	56.4	5,185	5,731	108,839	29	44	11	39
Монгол Улс	1,046,100	2,643,600	2,538,700	2,281,000	2.53	2.16	2.05	2.13	67.2	10.6	39.4	50.0	89.4	8,675	100,409	192,039				57

Хүснэгт 6.2.3 21 аймгийн харьцуулалт, шинэ бүсээр ангилсан (2/2)

Бүс/аймаг	УУ-н үйл ажиллагаанд мэдрэгч байдал (%)	Малын тэжээлийн тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал (км2)	Тосны ургамал тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал (км2)	Жимс, жимсгэнэ тариалалтыг хөгжүүлэхэд тохиромжтой байдал (км2)	Нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо	100 га хадлан, бэлчээрийн талбайд ногдох малын тоо	Нийт өвжлөгчид ногдох малын тоо (%)	Ажилгүйдлийн түвшин (2017) (%)	Хөдөлмөрийн бүтээгдэхүүн (MNT103)	Цэцэрлэгт хамрагдалт (%)	Нэг бага ангийн багшид ногдох сурагчийн тоо	Нялсын эцэглэлийн түвшин 2017 (/1,000birth)	Нэг их эмчид ногдох хувийн тоо 2017	10,000 хүнд ногдох хэргийн өмчийн тоо	Ядуурлын түвшин 2017 (%)	1000 хүн тутамд ногдох МСУТ-ийн суралцагчдын тоо	1000 хүн тутамд ногдох МСУТ-ийн багшийн тоо	Нэг хүнд ногдох хөрөнгийн зардал (MNT106)	Нэг хүнд ногдох аймгийн төсөө (MNT103)
<i>Баруун бүс</i>							10.7					16.1	409	10.7	10.1	0.88	221	744	
Баян-Өлгий	80	389	0	1,675	240	99	37	12.4	6,777	48	20	13.3	495	33	12.4	38	0.56	37	706
Увс	72	7,636	1,954	27,105	350	109	52	13.0	9,427	87	25	18.7	485	86	13.0	10.9	0.86	122	758
Ховд	40	2,865	715	20,433	438	102	44	13.5	9,436	82	28	16.7	374	59	13.5	11.4	0.86	86	701
<i>Хангайн бүс</i>							9.8					14.8	449		9.9	9.7	0.57	235	737
Архангай	89	8,667	28	12,464	344	279	63	5.4	9,596	82	27	16.8	548	52	5.4	11.5	0.64	115	698
Булган	100	16,387	192	21,751	396	241	53	10.7	10,211	78	26	10.8	505	77	10.7	8.2	0.52	337	874
Дархан-Уул	100	1,750	22	2,016	227	351	6	14.2	11,995	85	32	10.6	368	92	14.2	19.2	1.28	381	563
Орхон	100	369	0	509	139	734	4	23.5	56,589	88	34	5.0	313	66	23.5	10.9	0.77	335	843
Хөвсгөл	58	10,409	112	15,371	318	200	56	8.5	8,869	80	29	22.0	526	116	8.5	3.7	0.30	141	687
Сэлэнгэ	100	12,605	53	14,896	323	180	19	6.6	13,230	82	28	11.0	438	71	6.6	7.1	0.56	769	703
Завхан	47	14,262	818	30,736	394	82	51	4.4	9,490	101	27	16.6	395	63	4.4	14.6	1.48	725	842
<i>Алтайн бүс</i>																			
Баянхонгор	25	7,939	7,303	41,501	388	77	54	5.6	9,285	91	29	15.5	461	129	5.6	12.2	0.67	311	763
Говь-Алтай	18	7,077	3,657	77,815	529	57	50	8.6	10,366	90	22	16.4	305	137	8.6	6.6	0.75	172	732
Өвөрхангай	52	9,456	6,940	23,082	357	163	51	7.6	7,900	83	28	16.1	445	96	7.6	12.7	0.59	260	641
<i>Өмнөд бүс</i>							8.8					11.4	369		8.3	13.6	0.89	1,634	941
Говьсүмбэр	100	3,010	411	4,615	616	133	18	7.8	12,289	92	31	7.2	301	134	7.8	34.6	2.41	219	1,419
Дорноговь	7	10,884	69,430	38,451	480	35	25	6.1	9,541	79	31	12.8	304	101	6.1	8.8	0.50	1,396	826
Дундговь	13	16,414	43,648	30,532	513	69	54	4.4	11,173	81	24	9.1	326	106	4.4	11.8	0.80	172	847
Өмнөговь	4	97	77,912	61,809	456	33	38	16.4	21,358	83	30	16.1	342	109	16.4	9.6	0.67	8,577	2,252
<i>Зүүн бүс</i>							10.4					16.3	475		10.4	10.8	0.65	178	741
Дорнод	35	90,116	36,698	111,756	409	48	31	10.1	28,734	87	30	13.4	430	367	10.1	17.3	0.86	146	803
Сүхбаатар	24	43,763	10,485	75,470	463	85	57	10.9	15,838	90	30	10.3	397	208	10.9	4.8	0.26	130	784
Хэнтий	83	44,168	1,048	54,048	562	145	45	10.3	11,702	89	27	19.4	416	91	10.3	8.8	0.66	249	756
<i>Нийслэлийн бүс</i>																			
Улаанбаатар хот	100	11,884	16	1,422				7.5							7.5	11.9	0.67	1,098	749
Төв	88	19,609	364	29,556	394	158	40	3.2	10,082	84	27	10.0	430	85	3.2	18.2	1.08	309	754
Монгол Улс	43	329,395	261,808	717,098				8.8				13.6	293		8.8	152.9	0.71	1,103	776

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

6.3 Эдийн засгийн бүсүүдийн хөгжлийн алсын хараа, стратеги

Санал болгож буй эдийн засгийн шинэ бүсчлэл болон дээр дурдсан дүн шинжилгээнд үндэслэн ҮХЦТ-ний хүрээнд бүсүүдийн хөгжлийн алсын хараа, стратегийг тодорхойлов.

6.3.1 Баруун бүс

(1) Бүсийн хөгжлийн алсын хараа

Баруун бүс нь ОХУ, БНХАУ-тай ойр дөт, хиллэн оршдогийн хувьд худалдаа, аялал жуулчлалтай холбоотой үйлчилгээ эрхлэх **ногоон хөгжлийн загвар бүс** болон хөгжинө. Байгаль, соёлын баялаг нөөц, бэлчээрийг хамгаалах, нутгийн захиргааны байгууллага болон иргэдийн идэвхтэй оролцооны үр дүнд зудаас үүссэн сөрөг нөлөөг бууруулна.

(2) Хөгжлийн стратеги, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Эдийн засаг

Баруун бүсийн хөгжил сул, нэг хүнд ногдох БДНБ-ий хэмжээ бага, хөдөлмөрийн бүтээмж муу, ажилгүйдлийн түвшин өндөр байна. Ойн сан, тариалалтын талбай харьцангуй багатай, зудын эрсдэл өндөртэй. Эдгээр нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, Баруун бүс нь худалдаа, аялал жуулчлалын холбоотой үйлчилгээ, хагас эрчимжсэн мал аж ахуй, чацарганы үйлдвэрлэлийн кластер, хариуцлагатай уул уурхай, барилгын материалын үйлдвэрлэл, өргөн хэрэглээний бараа, барилгын материалыг хэрэглэгчид хүргэх зэрэг үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ. Орон нутгийн засаг захиргаа, иргэдийн хяналтан дор хариуцлагатай уул уурхайн зарчмын дагуу уул уурхайн хязгаарлагдмал үйл ажиллагаа эрхлэхийг зөвшөөрнө.

Худалдаа, аялал жуулчлалтай холбоотой үйлчилгээг сайжруулна. Үүнд:

- (a) Боршоо, Даян, Улаанбайшинтын боомтуудыг хөгжүүлж ОХУ, БНХАУ-тай хийх гадаад худалдааг дэмжих,
- (b) Өлгий хотын ойролцоо орших Цагааннуурын чөлөөт бүсийн үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх,
- (c) Байгаль, соёлын аялал жуулчлалын нэгдсэн сүлжээ бий болгох,
- (d) Мал аж ахуйг хөгжүүлэх биологийн олон янз байдал, чацаргана боловсруулалт, олон угсаатны соёл, аялал жуулчлалын үйлчилгээний чиглэлээр дээд боловсрол олгох, судалгаа шинжилгээ хийх.

Баруун бүсийн мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлнэ. Үүнд:

- (a) Увс аймагт хагас эрчимжсэн мал аж ахуйг хөгжүүлэх, нэгдсэн фермерийн аж ахуйг хөгжүүлэх зорилгоор тэжээл үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх,
- (b) Увс аймагт бэлчээрийн мал аж ахуй, нүүдлийн амьдралын хэв маягийг хадгалан, мал аж ахуйн салбарын бүтээмжийг дээшлүүлэн, худалдааны төвүүдээр малын гаралтай бүтээгдэхүүн борлуулж, ашиг орлого олох, соёлын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх,

(с) Улаангом, Ховд хотуудыг холбосон гол зам дагуу Увс, Ховд аймагт үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэх эхний алхам болох чацарганы үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх,

(d) Гол коридор дагуу чацаргана боловсруулах үйлдвэр байгуулах.

Аялал жуулчлалын нэгдсэн сүлжээг хөгжүүлнэ. Үүнд:

(a) Баян-Өлгий, Ховд аймгийн байгалийн аялал жуулчлалыг Алтайн нуруу, Увс нуурын сав газрыг хамруулан хөгжүүлэх, Баян-Өлгий, Ховд аймгийн олон ястны өв соёлд үндэслэсэн соёлын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх,

(b) Ховд хотыг бусад улс орон, бүс нутгаас шууд нислэгээр зорчих Баруун бүсийн аялал жуулчлалын зангилаа болгон хөгжүүлэх.

Дэд бүтэц

Хөгжлийн төлөвлөлтийг хэрэгжүүлэхэд дэд бүтцийг сайжруулах шаардлагатай. Үүнд:

(a) Ховд гол дээр 90 Мвт-ын хүчин чадалтай усан цахилгаан станцыг ашиглалтад оруулсанаар ОХУ, БНХАУ-аас эрчим хүч импортлохгүйгээр Баруун бүсийн эрчим хүчний хэрэгцээг бүрэн хангах,

(b) Баян-Өлгий, Увс чиглэлийн цахилгаан дамжуулах шугам барих,

(c) Аялал жуулчлалын нэгдсэн сүлжээ байгуулах, хагас эрчимжсэн мал аж ахуйн фермүүдэд тэжээл нийлүүлэх, мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн борлуулах, барилгын материал, бараа бүтээгдэхүүн хэрэглэгчид хүргэх зорилгоор Улаангом, Ховд, Өлгий хотуудыг холбосон авто замыг сайжруулах,

(d) БНХАУ-ын Даяннуураас Өлгийгөөр дайрсан ОХУ-ын Ташант хүртэлх А15 авто замыг сайжруулах.

(e) Ховд хотын нисэх онгоцны буудлыг олон улсын нисэх онгоцны буудал болгон хөгжүүлэх.

Хотын чиг үүрэг

Баруун бүсийн 3 аймгийн төвийн үндсэн чиг үүргийг доор нэгтгэн үзүүлэв. Хотын зэрэглэлийн дүн шинжилгээнд үндэслэн эдгээр 3 аймгийн төвөөс Ховд хотыг бүсийн тулгуур төв хотоор тодорхойлов.

Аймгийн төв	Үндсэн чиг үүрэг
Баян-Өлгий аймгийн Өлгий хот	- Боловсруулах, үйлчилгээний үйл ажиллагаа бүхий Цагааннуурын чөлөөт бүс, - Байгаль, соёлын аялал жуулчлалын төв.
Увс аймгийн Улаангом хот	- ОХУ-тай хийх худалдаа, арилжааны төв, - Барилгын материал, бараа бүтээгдэхүүн түгээх төв.
Ховд аймгийн Ховд хот	- Хөдөө аж ахуйг хөгжүүлэх биологийн олон янз байдал, чацаргана боловсруулалт чиглэлээр дээд боловсрол олгох, судалгаа шинжилгээ хийх, - Баруун аймгийн аялал жуулчлалын зангилаа,

	- Барилгын материал, хангалтын төв.
--	-------------------------------------

Институци

Эдийн засгийн шинэ үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор дор дурдсан институцийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд:

- (a) Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх хууль тогтоомж боловсруулах, нутгийн захиргааны байгууллагын зүгээс чанд мөрдүүлэх,
- (b) Бэлчээрийн талхагдалаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор бэлчээрийн менежментийг хэрэгжүүлэх,
- (c) Дүрэм, журмыг хялбаршуулах, ОХУ, БНХАУ-ын хилийн худалдааны татвар, тарифын хөнгөлөлт үзүүлэх,
- (d) Буянт, Булган, Ховд, Цэнхэрийн голуудыг хамруулан усны нөөцийн менежментийн цогц төлөвлөгөө боловсруулах,
- (e) Үйлдвэрлэгчдийн холбоог байгуулах/бэхжүүлэх, чацарганы бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлэх, бүтээгдэхүүн борлуулах, технологи нэвтрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх,
- (f) Худалдаа, аялал жуулчлалтай холбоотой үйлчилгээ, барилгын материалын үйлдвэрлэл, эдийн засгийн бусад үйл ажиллагааг дэмжих орон нутгийн ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх.

6.3.2 Хангайн бүс

(1) Бүсийн хөгжлийн алсын хараа

Хангайн бүс нь МХХТ болон бусад дэвшилтэт технологийг өргөнөөр ашигласан боловсруулах үйлдвэр, экспортын зах зээлтэй холбогдсон мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэл, төрөлжсөн үйлдвэрлэл, ойгоор бүрхэгдсэн газар нутгийн хамарсан худалдаа, аялал жуулчлалын коридор, соргог бэлчээр, байгалийн болон өв соёлын баялаг нөөц бүхий мэдээлэл, харилцаа холбооны технологид суурилсан **нийгэм, эдийн засгийн цогц хөгжлийг хангасан бүс** болон хөгжинө.

(2) Хөгжлийн стратеги, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Эдийн засаг

Хангайн бүсэд хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн Сэлэнгэ, Булган, Архангай, Завхан аймаг, хотын үйлчилгээ, аж үйлдвэрийн төв Дархан-Уул, Орхон аймаг, аялал жуулчлалын төв Хөвсгөл аймаг тус тус хамаарна. Сэлэнгэ, Булган аймаг газар тариалангийн үйлдвэрлэл, Архангай, Завхан аймаг мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхэлж байна. Хангайн бүсийн мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлнэ. Үүнд:

- (a) Сэлэнгэ, Булган аймагт хагас эрчимжсэн мал аж ахуй, тэжээлийн үйлдвэрлэлийг хослуулсан нэгдсэн фермерийн аж ахуйг хөгжүүлэх,
- (b) Завхан, Архангай аймагт чанартай мах, махан бүтээгдэхүүн, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх зорилгоор бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэх,

- (с) Үнэ цэнэтэй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, экспортын болон хот, суурины зах зээлд нийлүүлэх зорилгоор малын гаралтай түүхий эдийг бүрэн боловсруулах МХХТ бүхий мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн кластер байгуулах,
- (d) Булган аймагт хөдөө аж ахуйг механикжуулах, усалгааны системийг сэргээн засварлах, шинээр барих, ухаалаг хөдөө аж ахуйг хөгжүүлж хөдөө аж ахуйн салбарын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх,
- (e) Үр тариа тарих, хадгалах, боловсруулах үйл ажиллагааг шинэчлэх,
- (f) Эрдэнэт хотыг хүнсний ногоо, жимс жимсгэнэ зэрэг нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүнээр хангах зорилгоор Сэлэнгэ, Орхон голын усыг усжуулалттай газар тариаланд хэмнэлттэйгээр ашиглах.

Худалдаа, аялал жуулчлалын коридорыг хөгжүүлнэ. Үүнд:

- (a) Хөвсгөл аймгийн аялал жуулчлалыг байгалийн, эрүүл мэндийн, соёлын аялал жуулчлал болон өөр төрөл зэрэг төрөлжүүлэн, гадаадын жуулчдын зорин очих аялал жуулчлалын төв болгон хөгжүүлэх,
- (b) ОХУ-ын Байгаль нуур, бусад аймгуудын аялал жуулчлалын объектыг нэгтгэх,
- (c) Дархан, Эрдэнэт, Мөрөн хотуудын олон нийтийн барилга байгууламжийг сайжруулах, Улаанбаатар хоттой МХХТ-ийг ашиглан холбогдож, нийгэм, бизнесийн үйлчилгээ үзүүлэх,
- (d) Коридорын дагуу дэлгүүр, ресторан, амралтын газар зэрэг аялал жуулчлалын байгууламжийг барьж байгуулах,
- (e) Ойн нөөцийг хамгаалахын зэрэгцээ ойн тогтвортой менежментийг бий болгох зорилгоор ойн дагалт баялгийг ашиглах.

Уул уурхай, аж үйлдвэрийг хөгжүүлнэ. Үүнд:

- (a) Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх хууль тогтоомж боловсруулах, нутгийн захиргааны байгууллагын зүгээс орон нутгийн иргэдийн хяналттайгаар чанд мөрдүүлэх,
- (b) Хөвсгөл аймагт уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулдаггүй, Булган аймаг хязгаардлагдмал нөөц баялагтай зэрэг онцлогийг харгалзан байгаль орчинд ээлтэй эко аймаг болгон хөгжүүлэх,
- (c) Хотын зах зээлд нийлүүлэх өргөн хэрэглээний бараа, барилгын материал зэрэг ажиллах хүч шаардах үйлдвэрийг дэмжих,
- (d) Улаанбаатар хотод төвтэй салбар компаниудын бизнесийг дэмжих зорилгоор МХХТ-ийг нэвтрүүлэх.

Дэд бүтэц

Хөгжлийн төлөвлөлтийг хэрэгжүүлэх зорилгоор эдийн засаг, дэд бүтцийг хөгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд:

- (a) Дархан, Эрдэнэт, Булган, Мөрөн, Улиастай хотуудыг Улаанбаатар хоттой холбосон авто замыг шинэчлэн сайжруулах,
- (b) Худалдаа, аялал жуулчлалын коридорын дагуу жуулчид, худалдаа эрхлэгчдэд зориулан үйлчилгээний барилга байгууламжийг барьж байгуулах,
- (c) Малчид, нутгийн захиргааны байгууллага хоорондын харилцаа холбоо, теле-анагаах, зайны сургалт, газар тариалан эрхлэгчдэд зориулсан цаг агаарын мэдээ, аялал жуулчлалын мэдээллээр хангах г.м коридорын дагуу болон хот хоорондын нийгэм, эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих МХХТ-ийн сүлжээг хөгжүүлэх,
- (d) ОХУ-тай хиллэх Алтанбулаг Худалдааны чөлөөт бүсийг хөгжүүлэх,
- (e) Ургацыг нэмэгдүүлэх зорилгоор усан цахилгаан станц, далан суваг, усжуулалтын систем байгуулах.

Хотын чиг үүрэг

Хангайн бүсийн 7 аймгийн төвийн үндсэн чиг үүргийг доор нэгтгэн үзүүлэв. Хотын зэрэглэлийн дүн шинжилгээнд үндэслэн эдгээр аймгийн төвүүдээс Эрдэнэт хотыг Булган хотын хамт бүсийн тулгуур төв хотоор тодорхойлов.

Аймгийн төв	Үндсэн чиг үүрэг
Сэлэнгэ аймгийн Сүхбаатар хот	- Хилийн худалдааны төв.
Дархан-Уул аймгийн Дархан хот	- МХХТ, хиймэл оюун ухаан, 5G-г ашиглан газар тариалангийн салбарт инноваци ашиглах, шинэ технологи нэвтрүүлэх төв
Орхон аймгийн Эрдэнэт хот	- Транзит худалдаа, аялал жуулчлалтай холбоотой үйлчилгээний төв, - Бүсийн оношлогоо, эмчилгээний төв Медипас эмнэлэг.
Булган аймгийн Булган хот	- Транзит худалдаа, аялал жуулчлалтай холбоотой үйлчилгээний төв.
Хөвсгөл аймгийн Мөрөн хот	- Аялал жуулчлалын зангилаа.
Архангай аймгийн Цэцэрлэг хот	- Төвийн бүсийн МХХТ-ийн төв, - Өвлийн аялал жуулчлалын төв.
Завхан аймгийн Улиастай хот	- Баруун аймгуудын төрийн үйлчилгээний төв.

Институци

Эдийн засгийн шинэ үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор дор дурдсан институцийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд:

- (a) Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх хууль тогтоомж боловсруулах, нутгийн захиргааны байгууллагын зүгээс чанд мөрдүүлэх,
- (b) Ойн нөөцийг үнэлэх, ойн дагалт баялгийг тодорхойлох, ойн тооллогод үндэслэн ойн нөөцийн ашиглалт, менежментийг оновчтой болгох,
- (c) Газар тариалангийн үйлдвэрлэл эрхэлж буй орон нутгийн ЖДҮ-ийг дэмжих,

- (d) Дархан-Уул аймгаас эхлэн төвлөрлийг сааруулах хөгжлийн загварыг мөрдөхийн тулд орон нутгийн бие даасан байдлыг дэмжих, захиргааны чиг үүргийг үе шаттайгаар шилжүүлэх,
- (e) Газар тариалан эрхлэгчдэд цаг агаарын үнэн зөв, найдвартай мэдээлэл өгөх зорилгоор ган гачгийн прогноз, цаг агаарын гамшигт үзэгдлээс урьчилан сэрэмжлүүлэх тогтолцоог бүрдүүлэх.

6.3.3 Алтайн бүс

(1) Бүсийн хөгжлийн алсын хараа

Алтайн бүс нь үр ашигтай мал аж ахуйн үйлдвэрлэл, Алтай, Баянхонгор, Арвайхээр хотуудыг холбосон авто замын дагуух боловсруулах үйлдвэрлэл, үржил шимт хөрсийг түшиглэсэн газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн төрөлжилт, эрчим хүчний дутагдлыг нөхөх сэргээгдэх эрчим хүч г.м **хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх, эрчим хүчний нөөц бүхий бүс** болон хөгжинө.

(2) Хөгжлийн стратеги, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Эдийн засаг

Алтайн бүс нь газар тариалан, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн бүс бөгөөд мал аж ахуйн салбар БДНБ-ий 50 хувийг бүрдүүлж байна. Тус бүс нутаг нь одоогийн байдлаар тариалалтын талбай багатай, хөдөлмөрийн бүтээмж доогуур байна. Алтайн бүсийн мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлнэ. Үүнд:

- (a) Алтай, Баянхонгор, Арвайхээр хотуудыг холбосон авто замын дагуу хагас эрчимжсэн мал аж ахуй, тэжээлийн үйлдвэрлэлийг хослуулсан нэгдсэн фермерийн аж ахуйг хөгжүүлэх,
- (b) Бэлчээр ашиглалтын хяналт бүхий бүсэд уламжлалт мал аж ахуй эрхлэх, мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн кластер байгуулах,
- (c) Жимс жимсгэнэ, ургамлын тос, эмийн ургамал, малын тэжээл тариалалт зэрэг тариалангийн үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх,
- (d) Орон нутгийн ЖДҮ нь жимс жимсгэнэ, эмийн ургамлыг боловсруулан жимсний чанамал, жимсний шүүс, эмийн найрлагад орох ургамал, цай үйлдвэрлэх,
- (e) Завхан голын усыг усжуулалттай газар тариаланд хэмнэлттэйгээр ашиглах, МАА-н салбарт ашиглах боломжтой усны нөөцийг нэмэгдүүлэх.

Улсын нутаг дэвсгэрийн төв хэсэгт орших Арвайхээр хотын байршлыг түшиглэн Алтайн бүсэд худалдаа, логистикийг хөгжүүлэх боломжтой. Энэхүү бүс нутаг нь Алтай, Хангайн нурууны завсарт оршдог бөгөөд байгалийн аялал жуулчлал, соёлын өвийг хамтатган, аялал жуулчлалын шинэ төрлийг хөгжүүлэх боломжтой. Худалдаа, аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ. Үүнд:

- (a) Хархорин, Орхоны хөндийн соёлын өвийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлж, Цэцэрлэг хоттой холбон аялал жуулчлалын гурвалжин үүсгэх,

- (b) Халуун рашаан, эмийн ургамлын баялаг нөөцөд түшиглэн эрүүл мэндийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх,
- (c) Жуулчдад зориулан жимс жимсгэнэ, эмийн ургамал боловсруулах орон нутгийн ЖДҮ-ийг дэмжих,
- (d) Өмнөговь аймгийн Шивээхүрэн, БНХАУ-ын Сэхээ боомтоор дамжин хийгдэх худалдааг сайжруулах.

Говь-Алтай аймгийн Алтай хот орчмоос бусад нутаг дэвсгэр нь уул уурхайн үйл ажиллагаанд мэдрэг байдал багатай тул уул уурхайн хязгаарлагдмал үйл ажиллагаа эрхлэхийг зөвшөөрнө. Тухайлбал цемент, тоосго зэрэг барилгын материалын үйлдвэрлэлд металл бус ашигт малтмалын нөөцийг ашиглах боломжтой.

Дэд бүтэц

Хөгжлийн төлөвлөлтийг хэрэгжүүлэх зорилгоор эдийн засаг, дэд бүтцийг хөгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд:

- (a) Тойрог коридорын чухал хэсэг болох Алтай, Баянхонгор, Арвайхээр хотуудыг холбосон авто замыг шинэчлэн сайжруулах,
- (b) Завхан гол дээрх усан цахилгаан станц, урд зүгийн салхи, нарны эрчим хүч г.м сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлэх, судалгаа шинжилгээний төв байгуулах, уулсын хөндийд газрын гүний дулааны эрчим хүч ашиглах хайгуул хийх,
- (c) Монгол Улсын төв хэсэгт байрлах Арвайхээр хотын логистикийн чиг үүргийг бэхжүүлэх,
- (d) Завхан гол дээрх усан цахилгаан станц, усжуулалтын системийн ТЭЗҮ-ийг боловсруулах талаар холбогдох байгууллагатай хамтран судлах.

Хотын чиг үүрэг

Алтайн бүсийн 3 аймгийн төвийн үндсэн чиг үүргийг доор нэгтгэн үзүүлэв. Хотын зэрэглэлийн дүн шинжилгээнд үндэслэн эдгээр аймгийн төвүүдээс Баянхонгор хотыг бүсийн тулгуур төв хотоор тодорхойлов.

Аймгийн төв	Гол чиг үүрэг
Говь-Алтай аймгийн Алтай хот	- Байгалийн, өв соёлын, эрүүл мэндийн аялал жуулчлалын төв, - Боловсрол, эрүүл мэндийн ажилтнуудын сургалтын төв, - Сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлэх судалгааны төв.
Баянхонгор аймгийн Баянхонгор хот	- Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн, үйлдвэрлэлийн кластерын үндсэн байгууламж, - Эрүүл мэндийн аялал жуулчлал, анагаахын төв.
Өвөрхангай аймгийн Арвайхээр хот	- Логистикийн төв, - Байгаль, соёдын аялал жуулчлалын дэд төв.

Институци

Эдийн засгийн шинэ үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор дор дурдсан институцийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд:

- (a) Бэлчээр ашиглалтын хяналтыг нутгийн захиргааны байгууллага, малчдын дэмжлэгтэйгээр хэрэгжүүлэх,
- (b) Газар тариалангийн үйлдвэрлэл эрхэлж буй орон нутгийн ЖДҮ-ийг дэмжих,
- (c) Орхоны хөндийн бүсийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх стратегийн төлөвлөгөө боловсруулах,
- (d) Усан цахилгаан станц, ус хангамж, усжуулалтын систем, далан суваг зэргийг тусгасан Завхан голын усыг зүй зохистой ашиглах нэгдсэн төлөвлөгөө боловсруулах,
- (e) Сэргээгдэх эрчим хүчийг хөгжүүлэх судалгааны төв байгуулах төлөвлөгөө, хэрэгжүүлэх арга хэмжээг боловсруулах.

6.3.4 Өмнөд бүс

(1) Бүсийн хөгжлийн алсын хараа

Өмнөд бүсэд шаардлагатай дэд бүтцийг хөгжүүлж, ногоон байгууламжийг бий болгож, орон нутгийн иргэдийн идэвхтэй оролцоо, хяналт, орон нутгийн удирдлагын нөөцийн зохистой ашиглалтаар дамжуулж **хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлсэн, олон нийтийн хөгжлийн загвар болсон бүс** болгож хөгжүүлнэ.

(2) Хөгжлийн стратеги, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Эдийн засаг

Өмнөд бүсэд явуулж буй уул уурхайн үйл ажиллагаанаас үүдэн бүсийн нэг хүнд ногдох ДНБ харьцангуй их, хөдөлмөрийн бүтээмж өндөр байна. Түүнчлэн нэг хүнд ногдох хөрөнгийн зардал, аймгийн төсөв харьцангуй их байдаг. Цаашид тус бүсэд уул уурхайг дараах байдлаар хөгжүүлж болно. Үүнд:

- (a) Хариуцлагатай уул уурхайн зарчмуудыг бий болгох, орон нутгийн удирдлагаас иргэдийн хяналттайгаар холбогдох зохицуулалтуудын хэрэгжилтийг чангатгах;
- (b) Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг боловсруулах, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, орон нутгийн иргэдийг ажлын байраар хангах үйл ажиллагааг дэмжих;
- (c) Уул уурхайн боловсруулах үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын үйл ажиллагаанд ханган нийлүүлэлт хийх орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжих;
- (d) Уул уурхайн тогтвортой хөгжлийг хангахын тулд шинэ орд, нөөцийг илрүүлэх;
- (e) Уул уурхайн нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, шинэ бүтээгдэхүүний зах зээлийн эрэлтийг нэмэгдүүлэх зорилгоор технологийг нэвтрүүлэх, нутагшуулах.

Өмнөд бүсэд бэлчээрийн мал аж ахуй зонхилон эрхэлдэг ба нэг малчин өрхөд

ногдох малын тоо, 100 га бэлчээрт ногдох малын тоо толгой их байдаг бүс нутаг юм. Тус бүсийн тариалсан талбайн хэмжээ бага ч тосны ургамал тарьж ургуулахад тохиромжтой. Тиймээс Өмнөд бүсэд цаашид дараах байдлаар газар тариалан, МАА эрхлэлтийг хөгжүүлж болно. Үүнд:

- (a) Ус, тэжээлийг ойролцоох бүс нутгаас хангах байдлаар сонгогдсон байршлуудад эрчимжсэн эсвэл хагас эрчимжсэн мал аж ахуйг хөгжүүлэх; Эрчимжсэн болон хагас эрчимжсэн мал аж ахуйг хөгжүүлэх;
- (b) Улаанбаатар хот болон БНХАУ-ын зах зээлд нийлүүлэхийн тулд малын гаралтай анхан шатны бүтээгдэхүүнийг боловсруулах;
- (c) Тосны ургамлын тариалалтыг нэмэгдүүлэх, орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчдийн тосны ургамлыг боловсруулах үйл ажиллагааг дэмжих;
- (d) Орон нутгийн иргэдийн амьжиргааг сайжруулах үүднээс эмийн ургамлын тариалалтыг нэмэгдүүлэх, жуулчдад худалдаалах зорилгоор бэлдэж, боловсруулах.

Өмнөд бүсийн уур амьсгал хатуу ширүүн ч энэ нөхцөл байдлыг өвөрмөц онцлог бүхий аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, байгаль орчны талаар мэдлэг олгох талаас нь ашиглаж болох юм. Ингэхийн тулд дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж болно.

- (a) Сайншанд хотыг музей, хүний гараар бүтсэн үзмэр бүхий аялал жуулчлалын бааз суурь, өмнөд хэсгийн говьд өв уламжлал болон онгон байгалийн аялал жуулчлал, Замын-Үүдэд хилийн арилжааны аялал жуулчлалыг тус тус хөгжүүлэн, тэдгээрийг холбох;
- (b) Байгалийн хатуу ширүүн уур амьсгалыг өвөрмөц онцлог бүхий аялал жуулчлалын нэг хэсэг болгон ашиглаж, дуу хөгжим, уламжлалт түүх, урлаг, гар урлал, уламжлалт ландшафт зэрэг соёлын өвтэй хослуулж аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх;
- (c) Цэвэр агаар, үзэсгэлэнт газруудтай Говьсүмбэр, Өмнөговь аймгуудад Улаанбаатар хотын иргэд зуны улиралд болон амралтын өдрүүдээр очиж амрах амралтын газрыг байгуулах;
- (d) Тал хээр, цөлөрхөг газруудыг ашиглаж хээрийн судалгаа хийх байдлаар байгаль орчны мэдлэг, боловсрол олгох, хог хаягдлыг дахин ашиглах, дахин боловсруулах орчин үеийн технологийг нэвтрүүлэх.

Дэд бүтэц

Эдийн засгийн өсөлтийг хангахын тулд дэд бүтцийг дараах байдлаар хөгжүүлж болно. Үүнд:

- (a) Говьсүмбэр аймаг дахь Оросын цэргийн хуучин баазад МХХТ-д суурилсан дэвшилтэт технологи бүхий боловсруулах үйлдвэр байгуулах, харилцаа холбооны суурь сүлжээнд түшиглэсэн үйлчилгээ үзүүлэх,
- (b) Нүүрсний цэвэр технологи болон эрчим хүчний бусад дэвшилтэт технологийг хөгжүүлэх Цэвэр эрчим хүчний хөгжлийн төв байгуулах,

- (c) Ашигт малтмалын боловсруулалт, эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор Чойр хотын ус хангамжийн системийг өргөтгөх,
- (d) Логистик, үйлчилгээний төвийн үйл ажиллагааг сайжруулахын тулд Мандалговь хотод төвлөрсөн авто замын сүлжээг сайжруулах;
- (e) Тархан байршсан аялал жуулчлалын газар, үзмэрүүдийг холбосон авто замын сүлжээг хөгжүүлэх, зочид буудал, зоогийн газар, цэцэрлэгт хүрээлэн, музей, ариун цэврийн байгууламж зэрэг аялал жуулчлалын дэд бүтцийг сонгогдсон байршлуудад барьж байгуулах;
- (f) Монгол Улсын өмнөд хэсэгт байрлах логистикийн үйл ажиллагааг дэмжихийн тулд төмөр зам, авто замын бүтээн байгуулалт, сайжруулалтад шаардлагатай дэд бүтцийн ажлуудыг хийх.

Хотын чиг үүрэг

Өмнөд бүсийн 4 аймгийн төвийн үндсэн чиг үүргийг доор нэгтгэн үзүүлэв. Хотын зэрэглэлийн дүн шинжилгээнд үндэслэн эдгээр аймгийн төвүүдээс Сайншанд хотыг бүсийн тулгуур төв хотоор тодорхойлов.

Аймгийн төв	Үндсэн чиг үүрэг
Говь-Сүмбэр аймгийн Чойр хот	- Өмнөд бүсийн логистикийн төв, - Автомашины засвар үйлчилгээний төв, - Цэвэр эрчим хүчний технологийн төв, - МХХТ-д суурилсан үйлдвэрийн бүс.
Дундговь аймгийн Мандалговь хот	- Логистикийн төв, - Улаанбаатар хот болон Өмнөд бүсийн хооронд орших түгээлт, үйлчилгээний төв.
Өмнөговь аймгийн Даланзадгад хот	- Логистикийн төв, - Худалдаа, үйлчилгээний төв, бааз, - МХХТ ашиглалтын төв.
Дорноговь аймгийн Сайншанд хот	- Логистик болон аялал жуулчлалын үйлчилгээний төв, - Байгаль орчинд ээлтэй, орчин үеийн дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлсэн жишээ.

Институцийн арга хэмжээ

Санал болгосон эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжихийн тулд дараах институцийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

- (a) Говьсүмбэр аймаг дахь Оросын цэргийн хуучин баазад чөлөөт бүсийг байгуулах;
- (b) Цэвэр эрчим хүчний технологийн төвийн үйл ажиллагааг судалж, байгуулах;
- (c) Эрчимжсэн болон хагас эрчимжсэн МАА эрхлэгчдэд зориулж ус, тэжээл ашиглалтын заавар, удирдамжийг боловсруулах;
- (d) Шивээхүрэн-Сэхээ, Гашуун сухайт, Замын-Үүд боомтуудын худалдаа хийх журмыг хөнгөвчлөх;
- (e) Аялал жуулчлалын гурвалжин хэлхээг хөгжүүлэх чиглэлээр аймаг хоорондын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх;
- (f) Говийн брэнд бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлж, үйлдвэрлэх.

6.3.5 Зүүн бүс

(1) Бүсийн хөгжлийн алсын хараа

Зүүн бүсийг эрүүл малд түшиглэж бэлчээрийн мал аж ахуй хөгжүүлсэн, өргөн уудам нутаг дэвсгэрээ ашиглаж чанартай мах, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, импортыг орлох тэжээл, тосны ургамал, жимс, жимсгэнэ тариалсан, ОХУ, БНХАУ-тай хилийн болон хил дамнасан аялал жуулчлалыг хөгжүүлсэн **хөдөө аж ахуй-худалдаа-аялал жуулчлалын хүчирхэг, тогтвортой хилийн бүс** болгож хөгжүүлнэ.

(2) Хөгжлийн стратеги, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Эдийн засаг

Зүүн бүсийн эдийн засаг Дорнод, Сүхбаатар аймгийн уул уурхайн үйл ажиллагаа, Хэнтий аймгийн мал аж ахуйд түшиглэж байна. Нэг хүнд ногдох бүсийн ДНБ уул уурхай хөгжсөн аймагт өндөр, МАА-д түшиглэсэн аймагт бага байна. Тус бүс нутаг нь тариалангийн талбай ихтэй бөгөөд малын тэжээл, тосны ургамал, жимс, жимсгэнэ тариалахад тохиромжтой. Бэлчээрийн доройтол газар авч байгаа тул бэлчээрийн мал аж ахуйгаас хэт хамааралтай байх нь тохиромжтой биш. Эдгээр нөхцлийг харгалзан тус бүс нутагт газар тариалан, мал аж ахуйг дараах байдлаар эрхлэхийг санал болгож байна. Үүнд:

- (a) Хөрсний тааламжтай нөхцөл, усны нөөцийг ашиглан Хэнтий аймгийн газар тариаланг төрөлжүүлж, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнэ, тосны ургамал, төмсний тариалалтыг нэмэгдүүлэх;
- (b) Томоохон голуудын ай савд импортыг орлох жимс, хүнсний ногоог шинэ технологи, нарлаг хүлэмж зэргийг ашиглан усны хэмнэлт бүхий усжуулалтын системтэйгээр тариалах;
- (c) Хагас эрчимжсэн мал аж ахуй эрхэлж мах, сүүн бүтээгдэхүүнийг боловсруулж дотоод, гадаадын зах зээлд нийлүүлэх;
- (d) Ус хангамж, нэмэлт тэжээлээр хангаж нүүдлийн мал аж ахуйг дэмжих, шинэ үеийн малчдыг бэлдэхэд дэмжлэг үзүүлэх.

Уул уурхай, аж үйлдвэрийн салбарт хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанууд:

- (a) Уул уурхайн үйл ажиллагаанд өртсөн байгаль орчныг нөхөн сэргээх зэрэг хариуцлагатай уул уурхайн үйл ажиллагааны зардлыг тусгасан эдийн засгийн үр ашгийн үнэлгээнд үндэслэн ялангуяа хил орчимд газрын тос, байгалийн хийн хайгуул хийхэд хариуцлагатай уул уурхайн зарчмыг мөрдөх, орон нутгийн удирдлагаас иргэдийн хяналттайгаар холбогдох зохицуулалтуудын хэрэгжилтийг чангатгах;
- (b) Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх хөнгөн үйлдвэрийн салбарыг өргөжүүлэх, орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчдээс Улаанбаатар хотод нийлүүлдэг барилгын материалын нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх;

- (c) Хэнтий, Дорнод аймаг дахь эмчилгээний эрдэст рашаан, нуур, эмийн ургамал зэрэгт түшиглэж хүний эрүүл, аз жаргалтай байдлыг хангах салбарыг (wellness industry) хөгжүүлэх;
- (d) Орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчид металл болон металл бус ашигт малтмалыг бага хэмжээгээр олборлож, ашиглах.

Зүүн бүс нь аялал жуулчлалын олон төрлийн нөөцтэй ба хилийн худалдаа хийх боломж ихтэй. Эдгээр давуу талуудыг дараах байдлаар ашиглах саналыг боловсруулав. Үүнд:

- (a) Хэнтий аймгийн байгалийн цогцолборт газар, ойн санг ашиглан байгаль, ан амьтны аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх;
- (b) Хэнтий аймгийн Чингис хааны амьдралтай холбоотой түүхэн газрууд, Сүхбаатар аймгийн нүүдэлчдийн уламжлалт соёл, амьдралын хэв маягт тулгуурласан өв соёлын аялал жуулчлалыг сурталчлах;
- (c) Сүхбаатар аймгийн Дарьганга сумын орчимд байрлах Ганга нуурын байгалийн цогцолборт газрын (28,000 га) олон төрлийн нөөц боломжийг ашиглан аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх;
- (d) Бичигт боомт дээр худалдааны чөлөөт бүс байгуулж, худалдаа хийх боломжийг ашиглан хилийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх;
- (e) Чойбалсан хотоос Хавирга боомтоор дамжуулан Манжуур хот хүртэл хилийн худалдааг өргөжүүлэх.

Дэд бүтэц

Эдийн засгийн өсөлтийг хангахын тулд дэд бүтцийг дараах байдлаар хөгжүүлж болно. Үүнд:

- (a) Хил орчмын Эрдэнэцагаан-Дарьганга чиглэлийн зам, Баруун-Урт-Бичигт чиглэлийн замыг сайжруулж, хил орчмын нэвтрэх байдлыг сайжруулах;
- (b) Баруун-Урт хотыг усны шинэ нөөцөөр хангаж, усны чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх;
- (c) Өндөрхаан хотын ус хангамж, ариутгах татуургын дэд бүтцийг шинэчлэх;
- (d) Чойбалсан хотын ус хангамж, ариутгах татуурга, цахилгаан, харилцаа холбоо, хот доторх авто зам зэрэг дэд бүтцийг сайжруулах;
- (e) Дорнод их сургуулийг аж үйлдвэрийн технологийн судалгаа, хөгжүүлэлтийн төв болгон өргөжүүлэх,
- (f) Дорнод аймгийн нисэх онгоцны буудлыг олон улсын нисэх онгоцны буудал болгох,
- (g) Хэнтий, Дорнод аймгийн Хэрлэн гол, бусад томоохон гол мөрнүүдийн дагуу усжуулалтын системийг хөгжүүлэх.

Хотын чиг үүрэг

Зүүн бүсийн 3 аймгийн төвийн үндсэн чиг үүргийг доор нэгтгэн үзүүлэв. Хотын

зэрэглэлийн дүн шинжилгээнд үндэслэн эдгээр аймгийн төвүүдээс Чойбалсан хотыг бүсийн тулгуур төв хотоор тодорхойлов.

Аймгийн төв	Үндсэн чиг үүрэг
Хэнтий аймгийн Өндөрхаан хот	- Зүүн бүсийн аймгуудын аялал жуулчлалын түшиц газар, - Барилгын материал нийлүүлэх бааз болгон хөгжүүлэх.
Сүхбаатар аймгийн Баруун-Урт хот	- Малчдад зориулсан хагас эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэх, ус, нэмэлт тэжээл нийлүүлэх бааз болгон хөгжүүлэх.
Дорнод аймгийн Чойбалсан хот	- Олон улсын логистик, бизнесийн төв, - Зүүн бүс дэх аялал жуулчлалын бааз, - Дорнод их сургуулийг судалгаа, инкубацийн бааз болгон хөгжүүлэх.

Институцийн арга хэмжээ

Санал болгосон эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжихийн тулд дараах институцийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

- (a) Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлж, эдийн засгийн үр ашигтай байдлыг хангахын сацуу шинэ ордуудыг илрүүлэх;
- (b) Зүүн бүсийн аялал жуулчлалын нэгдсэн брэндийг хөгжүүлэх, маркетинг хийх;
- (c) Уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа эрхлэх гадаадын хөрөнгө оруулагчидтай байгуулах гэрээний стандартыг боловсруулах, уул уурхайн үйл ажиллагаанд аймгийн удирдлага, нутгийн иргэд хянах тавих;
- (d) Анхан шатны боловсруулалт хийх, холбогдох үйлчилгээг үзүүлэх зорилгоор орон нутгийн ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлэх;
- (e) Бизнес эрхлэлт, инкубацийн үйлчилгээ, бизнесийг дэмжих үйлчилгээ, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх схем, олон улсын бизнесийг дэмжих зэрэг асуудлуудыг хамруулсан бизнесийн хөгжлийн цогц хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх.

6.3.6 Нийслэлийн бүс

(1) Бүсийн хөгжлийн алсын хараа

Нийслэлийн бүсийг Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн бие даасан хөгжлийг дэмжих өндөр зэрэглэлийн хотын үйл ажиллагаа бүхий глобал хот болох Улаанбаатар хотод нутагшуулсан дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлж, нутагшуулсан, шинэлэг, боловсронгуй дизайныг нэвтрүүлсэн, Борнуур, Лүн, Баян-Өнжүүл, Баян, Багануурыг холбосон логистикийн тойргийг байгуулж, дэвшилтэт технологиор эцсийн боловсруулалт хийдэг, логистикийн бүс болгож хөгжүүлнэ.

(2) Хөгжлийн стратеги, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Эдийн засаг

Нийслэлийн бүсийг Улаанбаатар хот, Төв аймгийн нэг нэгнийхээ хөгжилд эерэгээр нөлөөлдөг хүчин зүйлсийг түлхүү ашиглаж хөгжүүлнэ. Улаанбаатар хот улс төрийн, захиргааны болон эдийн засгийн чиг үүргийн төвлөрлөө бууруулахын тулд чиг үүргээсээ Төв аймагт шилжүүлэх боломжтой бол Төв аймаг нь бусад

аймгуудаас Улаанбаатар хот руу нийлүүлдэг олон нэр төрлийн бараа бүтээгдэхүүнүүдээр худалдаа эрхлэх боломжтой байдаг. Төв аймаг тариалсан талбай ихтэй ба эрчимжсэн МАА эрхлэх, малын тэжээл тариалахад тохиромжтой. Түүнчлэн Төв аймагт ядуурлын түвшин доогуур, нялхсын эндэгдэл багатай, 1000 хүн тутамд ногдох мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд суралцагчид болон багш нарын тоо өндөр зэрэг нийгмийн үзүүлэлтүүд сайн байна. Эдгээр нөхцлийг харгалзан тус бүс нутгийн эдийн засгийн өсөлтийг дараах байдлаар хангаж болно. Үүнд:

- (a) Улаанбаатар хотыг шинэ мах, сүүн бүтээгдэхүүнээр хангахын тулд эрчимжсэн МАА-г малын тэжээлийн үйлдвэрлэлтэй хамтатган хөгжүүлэх;
- (b) Генийн сан бүхий өндөр бүтээмжтэй мал аж ахуй эрхлэлтийн судалгаа, хөгжүүлэлт хийх;
- (c) Нийслэлийн бүсийн иргэдэд чанартай, хүртээмжтэй үйлчилгээ үзүүлэх зорилгоор Улаанбаатар хотод төвлөрсөн зарим төрийн байгууллага, нийгмийн үйлчилгээг Төв аймгийн нутаг дэвсгэр дэх дагуул хотууд руу шилжүүлэх;
- (d) Бусад аймагуудаас нийлүүлж буй бүтээгдэхүүнийг экспортод гаргахын тулд брэндинг, шошго, баглаа боодлыг сайжруулж, нэмүү өртөг шингээх;
- (e) ОХУ, БНХАУ болон бусад орнуудтай хийдэг худалдаа, харилцаа холбоогоор дамжуулж технологийг хөгжүүлж, нутагшуулах, мөн сургалт, МХХТ зэргээр дамжуулж бусад аймагуудад нэвтрүүлэх;
- (f) Монгол Улсын аялал жуулчлалын гол гарц, бааз болох тул чанартай аялал жуулчлалын байгууламж, хүний гараар бүтсэн үзмэрүүдийг барьж байгуулах.

Дэд бүтэц

Эдийн засгийн өсөлтийг хангахын тулд дэд бүтцийг дараах байдлаар хөгжүүлж болно. Үүнд:

- (a) Төв аймагт дагуул хотыг хөгжүүлэх;
- (b) Борнуур, Лүн, Баян-Өнжүүл, Баян, Багануурыг холбосон замуудыг сайжруулах;
- (c) Улаанбаатар хот, Төв аймаг болон бусад аймагуудыг холбосон харилцаа холбооны дэд бүтцийг сайжруулах;
- (d) Туул гол, газар доорх усны нөөцийг ашиглаж Улаанбаатар хот болон дагуул хотуудын ус хангамжийг нэмэгдүүлэх;
- (e) Улаанбаатар хотын тээврийн сүлжээтэй холбогдсон бүсийн олон үйлдэлт системд суурилсан тээврийн сүлжээг сайжруулах замаар шинэ нисэх онгоцны буудал, төмөр зам, дамжин өнгөрөх шинэ сүлжээг үр дүнтэйгээр холбосон хот, суурин газрын тогтвортой бүтцийг бий болгох.

Хотын чиг үүрэг

Улаанбаатар хот болон түүний дагуул 3 хотын үндсэн чиг үүргийг доор нэгтгэн үзүүлэв. Энэ бүсэд нийслэл хот байрлаж байгаа тул бүсийн тулгуур төв хотыг

тодорхойлоогүй. Төв аймагт шинээр байгуулах хотуудын нэг нь бүсийн тулгуур төв хотын чиг үүргийг хэрэгжүүлж болох юм.

Хот	Үүрэг, функц
Улаанбаатар хот	- Улс төрийн болон захиргааны үйл ажиллагаа, үйлчилгээний төв, - Олон улсын бизнесийн төв дэлхийн хот, - Хотын ногоон байгууламж, амралт, чөлөөт цаг өнгөрүүлэх газруудаараа жишиг болсон ногоон хот, - МХХТ-ийн бааз, хөрш зэргэлдээ улс орнуудтай холбогдсон, хотын тээврийн дэвшилтэт систем буюу боломжит метроны сүлжээ бүхий олон улсын тээврийн төв.
Шинэ Зуунмод хот (өмнө нь Аэросити гэж нэрлэж байсан)	- Нисэх буудлын ажилчдын орон сууцны цогцолбор; - Чөлөөт бүс, - Импортын болон дотоодын бараа бүтээгдэхүүний худалдааны төв.
Майдар эко хот	- Улс төр, шашны шинэ төв, - Өндөр чанартай, тансаг зэрэглэлийн орон сууцны цогцолбор, - Хог хаягдлыг дахин боловсруулдаг эко хот.
Зуунмод	- Суурьшлын бүс, - Худалдаа, үйлчилгээний төв.

Институцийн арга хэмжээ

Санал болгосон эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжихийн тулд дараах институцийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

- (a) Улс төрийн болон захиргааны чиг үүргийн төвлөрлийг багасгах хууль, эрх зүйн болон захиргааны зохицуулалтуудыг хэрэгжүүлэх;
- (b) Нисэх онгоцны буудалд түшиглэсэн худалдааны чөлөөт бүсийг байгуулах;
- (c) Дагуул хотуудын ус хангамжтай холбоотойгоор ус ашиглах зөвшөөрлийг тодруулах;
- (d) Технологи хөгжүүлэх, нутагшуулах институцийн чадавхыг бэхжүүлэх;
- (e) Таван хотыг холбосон логистикийн тойрог байгуулах үйл ажиллагааны зохицуулалтуудыг хийх.